

PI-361

Viața Românească

22. OCT. 2019

15 JUN 1973

✓ 35 067 ✓

BIBLIOTECA IN T. PED
CATEDRA DE METEOROLOGIE
FARMACIE - MUREȘ
19 - MUREȘ

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0868982613

Viața Românească

Revistă literară și științifică

I A Ș I

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
„VIAȚA ROMÎNEASCĂ.”

1921

ÎN TRE COPII

Solu rău...

Vine repegior și foarte serioasă, lipăind cu piciorușele goale pe podelele, pe care maica Clafira, stăpîna casei și gazda noastră, le-a lustruit oglindă.

E vremea dejunului și ne găsim cu toții pe cerdac, în jurul mesei. Mosafirul nostru se sprijină de părete, aproape de noi.

— Vîno 'ncoace, Nuța.

Indată ce-o chem, Nuța părăsește postul ei provizor de observație și se apropie încrezătoare. O ridic în brațe, ca s'o așez pe scaun și-i simt tot trupul piinuț și cald prin rochița uzată, pusă peste cămașa numai petice. Fetița se așează bine pe scaun și fiindcă nu ajunge până la podele, și-a sprijinit picioarele pe colac și—cuminte—așteaptă.

— Da' tu ai mîncat ceva azi? o întreb eu mai mult de formă.

— Nu... nimica...

— De ce spui minciuni? N'am auzit eu cînd te-a strigat maică-ta la mîncare?

Ochișorii verzi, puțin ridicați spre tîmple, se închid aproape de tot într'un rîs tăcut și șiret de femee. Gura foarte mică, proaspătă ca o floare deschisă în zori, arată dinți regulați și mărunți de șoarec.

Îi dau pe o farfurioară cîteva lingurițe de compot, care știu că-i place mai mult. Mîncîcă încetîșor, cu mișcări delicate, parcă învățate anume.

Din preocuparea altor lucruri mă cheamă deodată un oftat ușurel.

Nuța, foarte serioasă, cățărâtă pe scaunul ei, cu farfuri-oara goală pe genunchi, se uită drept la mine. Când privirile noastre se întîlnesc, ochii ei se închid iar în contracția rîsului desmierdat și șiret.

— Da' cine striga așa tare, azi, la voi? o întreb eu, întinzîndu-i din nou farfuri-oara plină.

— Trebuie să fi fost Dodică al nostru, îmi răspunde ea cu ton așezat, văzîndu-și în liniște de mîncare.

Dodică nu e vre-un copil de sama ei, cum am crezut la început, ci e fratele mamă-sii, om de vre-o patruzeci de ani, cu nevastă și copii. La el stă mama Nuței, Lisaveta, femeie voinică și tinără, care-și agonisește hrana lucrînd cu ziua pe la maici.

Nuța a isprăvit și a doua porție. O intuiție sigură îi spune că nu mai are ce aștepta pentru ziua aceia. Se răsucește binișor pe scaun, se sprijină în minute, întorcînd spre meseni spatele arcuit, lungeste cu precauție un picior, până atinge dușameaua cu virful degetului mare. Apoi îl întinde tot așa de încet și pe cellalt... și ia-o jos, în picioare. Pășește ușor, tot în virful degetelor, lipindu-se de părete...

Noi ne prefacem că n'o băgăm în samă.

Cu infinite precauții ridică un picior după altul, și-l pune cît poate mai departe, furișînd din cînd în cînd spre noi priviri șirete și îngrijate.

A ajuns la scară. Aice se simte scăpată de primejdie. O ia la fugă pe trepte, lipăind cu zgomot mare, cu piciorușele goale de păpușă, pline de praf prin încrețiturile fine ale pielii, cu tălpi puțin înăsprite de femeie dela țară...

— Stai, Nuța! Nu ți-e rușine? Ai mîncat și acuma fugi?

Dar Nuța simte că a eșit din sfera atingerii noastre. Strecurîndu-se pe porțiță, răspunde cu un fel de politeță vicleană, fără să-i prea pese dacă o vom crede, sau nu:

— Vin îndată înapoi... Am oleacă de treabă pe-acasă...

A doua zi, Duminică, se înființează de dimineată. Vine dela biserică, în mare ținută: O rochiță de cit albastru, așa de lungă, că-l acopere aproape piciorușele goale; fața mai puțin muruită ca de obicei și părul bălai, parcă pieptănat.

Rochița nouă o preocupă grozav și-i stînjenește toate mișcările. Cînd o ridic în brațe, Nuța face o mutră speriată și,

cum o las pe pat, începe să-și îndrepte cu grijă cutele. Răspunde scurt și distrat, cînd o întreb de biserică, de slujbă, de maici. Intr'un răstimp de tăcere tresar deodată la glasul ei, mai subțirel ca oricînd:

— Uite, eu am rochiță nouă!

— Da' eri de ce-ai șters-o așa de repede dela noi? o întreb eu fără veste, aducîndu-mi aminte de scena din ziua trecută.

Nuța rîde, fără să-mi răspundă.

— Uite, azi nu-ți mai dau nimic, că te știu eu acum a cine-mi ești.

Tonul cu care-i vorbesc o face să ia în serios amenințarea și—socotind că nu mai are ce menaja—face un botișor țuguiat, se uită posomorît și bănuitor pe subt sprincene, și-mi răspunde cu glas îngroșat și morocănos:

— Atunci... mă duc la mine-acasă...

Și chiar pornește numaidecît, întorcînd spre mine ceușoara blondă, înroșită de minie, și călcînd des și apăsătat pe toată talpa.

Vara e pe sfîrșite și, în mănăstirea infundată între munți, sara se coboară brusc.

M'a prins amurgul pe drum și zoresc spre casă. E ceasul de liniște mare al mănăstirii. Obosiți de plimbări, oaspeții s'au strîns prin case, așteptînd masa. Maicile se adună cîte două-trei la sfat, în chilioare dosnice; iar cele mai bătrîne adorm odată cu găinile, doar or fi mai întremate pentru antrenie.

Intunericul crește; crește și tăcerea în mănăstire. Deodată un plîns sfișietor se ridică în pîlnia uriașă a munților. Un plîns de cumplită desnădejde în liniștea încremenită.

Caut să-mi dau sama dîncotro s'aude plînsul și zăresc albind ceva, departe, înaintea mea.

Nuța adormise pe la toacă și s'a trezit singură în casă, pe întuneric. A eșit în drum și acolo, între munți și cer, s'a simțit și mai singură... Minusculă, ca un punct, subt cerul de cristal, își clamează durerea ei pitică în fața muntelui imens, zid de verdeață mohorîtă și plină de spaime.

Se apropie plecarea. Vremea se înăsprește. Dimineața, brumă groasă sclipește pe acoperișurile scunde de șindrilă.

Nuța, sosește de vreme de tot.

— Ce te-ai sculat așa de dimineață azi?

Nuța oftează, grijulie, și-mi răspunde:

— Apoi, s'a dus Dodică al nostru la tîrg și ne-am sculat de dimineață, să-l pregătim de drum.

Mă uit la ea. Gospodina necăjită, care a pregătit un om pentru drum, abia ajunge cu creștetul bălaiu până la marginea mesei. Picioarele goale până mai sus de genunchi i se văd vi-nete de frig. Vreau s'o iau în brațe și dau cu mîna de spatele ei gol și rece. Nelipsita cămășuță ruptă, nu mai este. De-a-dreptul pe piele e îmbrăcată cu rochița *de purtat*, spintecată dinapoi de sus până jos. Dar fetița n'are nici o grijă: în față, unde se poate cerceta cu propriii ei ochi, e îmbrăcată. La spate... cine ce treabă are?

— Azi nu vrei să joci, Nuța?

Nuța are în sînge patima dansului.

— Ba joci!

Și piciorușele înghețate încep să se desmorțească într'un dans variat, de origine necunoscută, care-mi stîrnește nestăpînit rîsul, oridecîteori cerințele jocului o fac pe dănțuitoare să-mi întorcă spatele.

Nuța joacă tot mai în voe și cîntă:

Vai, săracu' ciobanas
Cum mi-aduce sara cas,
Dimineața urdă *duse*
Mă sărută și se *duse*.

Maica Glafira, cubărită în fundul patului, încremenește cu colțunul în mîni și îndreaptă pe deasupra ochelariilor priviri mohorîte spre fetiță. Dela o vreme, jocul o stăpînește deplin pe Nuța: Cîntecul amuțește și gurița, minunat tăiată, rămîne întredeschisă într'un zîmbet de ciudată cochetărie.

— Ce are de gînd oare să facă Lisaveta cu Nuța? întreb eu deodată pe maica Glafira, în vreme ce Nuța se face nevăzută în odăița cu provizii.

— Apăi, ce să facă? Fata asta e un păcat pe capul ei.

— Da' de ce, măicuță? Eu rar am văzut copil atît de drăgălaș.

— Doamne, matale așa ți-i a zice. Da' nu vezi, mă rog, că fata asta calcă a soiu rău?

Maica mea, așa de blîndă de obicei, întoarce spre mine o privire aspră peste ochelari și cu glas dojenitor urmează:

— Hei, dacă n'a avut minte Lisaveta! Fată vrednică cum era ea, putea să se mărite, să aibă casa ei... să fie în rînd cu lumea. Da' tîrgu' să trăiască... Nu s'ar mai odihni cine l-a zidit în preajma mănăstirii!

Eu mă 'ntorc la vorba mea dintăiu:

— Da'... măicuță, ce are de gînd oare să facă Lisaveta cu fetița?

Maica îmi răspunde în silă:

— Apăi, numa' de i-a primi-o vre-o maică la ascultare... S'a face soră și pe urmă, dacă vrea Domnul, s'a călugări...

Prin deschizătura porțiții, căpșorul bălai al Nuței aduce încă odată lumina ochilor ei rîzători, care se închid pe jumătate, cu dulce viclenie. Gurita ei se deschide ca o floare și glasul ei subțirel îmi strigă:

— De-acu' mă duc... Da' vin eu îndată să-ți mai joc, dacă mi-i da dulciuri...

Portocalele

Se apropie examenele.

Institutoarea, foarte harnică și conștiincioasă, a isprăvit demult «materia», ba chiar a repetat o bună parte.

E sfîrșitul lui Maiu. Căldura se face tot mai nesuferită din zi în zi. Intr'o după amiază, parcă cea mai caldă de până acum, Domnișoara intră în clasă cu trei portocale mari și parfumate. Se așază bine pe scaun, strigă să fie liniște și începe să rupă cu degetele coaja unei portocale.

Liniștea e, în adevăr, mai mare ca oricînd în lumea mică a clasei; dar toate privirile se ațintesc spre catedră și nările, gîdilalte de parfumul cojii rupte, tremură poftitoare.

Și e cald... mai cald ca 'ntotdeauna. De arșiță fetițele își umezesc buzele cu limba. În sală este apă, dar nimeni n'are voie să se ceară afară în timpul orei de clasă.

Se apropie plecarea. Vremea se înăsprește. Dimineaua, brumă groasă sclipește pe acoperișurile scunde de șindrilă.

Nuța, sosește de vreme de tot.

— Ce te-ai sculat așa de dimineată azi?

Nuța oftează, grijulie, și-mi răspunde:

— Apoi, s'a dus Dodică al nostru la târg și ne-am sculat de dimineată, să-l pregătim de drum.

Mă uit la ea. Gospodina necăjită, care a pregătit un om pentru drum, abia ajunge cu creștetul bălaiu până la marginea mesei. Picioarele goale până mai sus de genunchi i se văd vi-nete de frig. Vreau s'o iau în brațe și dau cu mîna de spatele ei gol și rece. Nelipsita cămășuță ruptă, nu mai este. De-a dreptul pe piele e îmbrăcată cu rochița *de purtat*, spintecată dinapoi de sus până jos. Dar fetița n'are nici o grijă: în față, unde se poate cerceta cu propriii ei ochi, e îmbrăcată. La spate... cine ce treabă are?

— Azi nu vrei să joci, Nuța?

Nuța are în sînge patima dansului.

— Ba joci!

Și piciorușele înghețate încep să se desmorțească într'un dans variat, de origine necunoscută, care-mi stîrnește nestăpînit rîsul, oridecîteori cerințele jocului o fac pe dănuitoare să-mi întoarcă spatele.

Nuța joacă tot mai în voce și cîntă:

Vai, săracu' ciobanas
Cum mi-aduce sara cas,
Dimineaua urdă *duse*
Mă sărută și se *duse*.

Maica Glafira, cuibărită în fundul patului, încremenește cu colțunul în mîni și îndreaptă pe deasupra ochelarilor priviri mohorîte spre fetiță. Dela o vreme, jocul o stăpînește deplin pe Nuța: Cîntecul amuțește și gurița, minunat tăiată, rămîne întredeschisă într'un zîmbet de ciudată cochetărie.

— Ce are de gînd oare să facă Lisaveta cu Nuța? întreb eu deodată pe maica Glafira, în vreme ce Nuța se face nevăzută în odăița cu provizii.

— Apăi, ce să facă? Fata asta e un păcat pe capul ei.

— Da' de ce, măicuță? Eu rar am văzut copil atît de drăgălaș.

— Doamne, matale așa ți-i a zice. Da' nu vezi, mă rog, că fata asta calcă a soiu rău?

Maica mea, așa de blîndă de obicei, întoarce spre mine o privire aspră peste ochelari și cu glas dojenitor urmează:

— Hei, dacă n'a avut minte Lisaveta! Fată vrednică cum era ea, putea să se mărite, să aibă casa ei... să fie în rînd cu lumea. Da' tîrgu' să trăiască... Nu s'ar mai odihni cine l-a zidit în preajma mănăstirii!

Eu mă 'ntorc la vorba mea dintăiu:

— Da'... măicuță, ce are de gînd oare să facă Lisaveta cu fetița?

Maica îmi răspunde în silă:

— Apăi, numa' de i-a primi-o vre-o maică la ascultare... S'a face soră și pe urmă, dacă vrea Domnul, s'a călugări...

Prin deschizătura porțiții, căpșorul bălai al Nuței aduce încă odată lumina ochilor ei rizători, care se închid pe jumătate, cu dulce viclenie. Gurita ei se deschide ca o floare și glasul ei subțirel îmi strigă:

— De-acu' mă duc... Da' vin cu îndată să-ți mai joc, dacă mi-i da dulciuri...

Portocalele

Se apropie examenele.

Institutoarea, foarte harnică și conștiincioasă, a isprăvit demult «materia», ba chiar a repetat o bună parte.

E sfîrșitul lui Maiu. Căldura se face tot mai nesuferită din zi în zi. Intr'o după amiază, parcă cea mai caldă de până acum, Domnișoara intră în clasă cu trei portocale mari și parfumate. Se așază bine pe scaun, strigă să fie liniște și începe să rupă cu degetele coaja unei portocale.

Liniștea e, în adevăr, mai mare ca oricînd în lumea mică a clasei; dar toate privirile se ațintesc spre catedră și nările, gîdilalte de parfumul cojii rupte, tremură poftitoare.

Și e cald... mai cald ca 'ntotdeauna. De arșiță fetițele își umezesc buzele cu limba. În sală este apă, dar nimeni n'are voe să se ceară afară în timpul orei de clasă.

Domnișoara a isprăvit o portocală. Ridică ochii și aruncă o privire pătrunzătoare prin bănci. Ca niște aripioare de fluturi speriați, pleoapele se lasă grăbite peste privirile lacome și toate mâinile încep să poarte cu o hărnicie exagerată acul sau croșetul.

O undă proaspătă de parfum îmbălsămează aerul. A doua portocală își arată miezul, acoperit pe-alocurea de o peliță scămoasă. Coaja, ruptă cu nerăbdare în bucăți neregulate, mărește grămăgioara depe colțul catedrei. Din nou dinții Domnișoarei, cam mari, apucă cu poftă miezul auriu; buzele se umezesc, fructul răcoritor se topește ca prin farmec.

Pelă jumătatea ceasului, un maldăr mărișor de coji mai amintește de cele trei portocale.

— Crăciun, ia du cojile astea afară!

Și Crăciun, mică, blondă și șireată, ese din clasă cu șorțul plin, urmărită de priviri pizmuitoare. A câștigat câteva minute de libertate și... toate cojile de portocală sint ale ei.

Cîteva suspine subțirele și răzlete se topesc în liniștea caldă a clasei.

În freamăt ușor, fetițele se așază mai bine în bănci și toate capetele, ca niște flori ofilite de arșiță, se înclină, resemnate, asupra horbotelor și cusăturilor... O muscă distrată, pe care o urmărești mai mult cu auzul decît cu ochii, după ce a ocolit prin fundul clasei, revine acum în zbor întins și finca o ață, se lasă lîngă mîna domnișoarei și începe să sugă fericită dintî'un strop minuscul, rămas pe colțul catedrei.

Profiluri mici

În fundul grădinii pămîntul e tăiat ca un mal înalt, încît te poți uita de sus în ograda vecină. Iar casa din vale se sprijină cu un părete chiar de mal și acoperișul ei e cu puțin mai sus decît nivelul grădinii. Un șoc bătrîn, mai mult gros și rămuos decît înalt, se razămă leneș pe acoperiș, ruginind cu umezeala frunzișului tablele argintii.

Nesfîrșitele zile de vară ostenesc până la urmă activitatea inutilă a Licăi, fetiță de vre-o patru ani, vioae și neastîmpărată. În liniștea moartă a după-amezii rătăcește, fără plan conștient, în căutarea unui colț mai umbrit. Socul stufos o

îmbie cu nenumărații lui ochișori rotunzi, negri-catifelați în umbra frunzelor roșii ca grenatele pe virfurile ce se leagănă în lumină.

Un punct de sprijin într'o gaură a zidului, adâncită în fiecare zi tot mai mult de piciorul Licăi, un altul pentru mîna dreaptă în rugozitățile tencuelii, o ploae de nisip peste părul încrîlionțat și peste față, o încordare a brațelor fragede... și fetița dispăre în frunzișul depe acoperiș.

Mica boltă de frunze e un adevărat «interior» și păstrează urmele neîndoelnice care dau proba, însuflețirea și farmecul unei locuiri regulate: de o crenguță uscată atîrnă o cordea destrămată și spălată de ploaie; iar în cel mai întunecos ungher, un minuscul papuc, prilej de obositoare și zădarnice căutări din partea persoanelor mari din casă, își răsfrînge obraznic în sus virful scorogit.

Colțișorul acesta e bine ales. Oricît de mare ar fi zăpușala, dacă scoți puțin capul printre ramuri, tot simți o ușoară adiere. Păcat numai că tabla acoperișului coace ca un cuptor potolît...

În umbră, bobîțele de soc îmbie cu întunecarea lor brumată de un praf ușor. Sînt dulci... o dulceață care lîncezește. Una, mult două, de gustare... Dar sînt moi la pipăit și lunecă, de parcă-s vii, cînd le arunci în sus, ori, mai bine, drept înaintea prin ferestruicile abia crăpate printre ramuri.

Gospodina din vale se uită cu nedumerire iritată înspre soc, neînțelegînd ce l-a găsit, pe o vreme așa de liniștită, să împrăște ca din praștie cu bobîțe coapte, drept în albiturile ei și să i le împodobească cu flori roșii-vinete...

Întunericul din frunziș începe să fie mai puțin prietinos; parcă te învăluie o pînză mohorîtă. Lica scoate nasul printre crengi, cu o nelămurită grijă. E mai răcoare acum și afară. Soarele s'a ascuns după casă. Din partea cea mai de jos a orașului, din bălțile care răsfrîng, ca niște talgere de argint, toată învăpăerea apusului, broaștele pornesc împotriva arșiței protestările lor multiple și uniforme, care se schimbă pe ne-simțite într'o slăvire a nopții răcoroase...

*

Dimineața timpul trece mai repede, în îndeletniciri variate:

Petrișor e acasă și, în lipsa tovarășilor de după-amează, trebuie să se mulțumească în jocurile lui cu participarea capricioasă a Licăi.

— Hai să ne jucăm cu mingea, zice Petrișor rece și demn, ca nu cumva să se simtă că are nevoie și că se roagă.

— Mai bine cu *păpușile!* răspunde moale fetița, fără să se clintească de pe scaunul înalt, pe care a stat «la cafea».

Petrișor se întoarce brusc de pe scara cerdacului și, cu glasul zăgumtat de iritația împotrivrării temute, caută s'o convingă:

— Ei, lasă *păpușile...* desară! Acuma mergem în grădină. Hai! te dau eu jos de pe scaun... Ne jucăm cu mingea cea mică și ți-o arunc bine, s'o poți prinde. Il luăm și pe Ursu... Haidel!

— Eu mai bine vreau cu *păpușile!* răspunde fetița, cu o intonație aidoma cu cea dintâi.

Băiatul nu mai zice nimic. O tresărire nervoasă trece pe fața lui delicată și—subțirel și prea înalt—coboară în mers leșgănat spre grădină.

În urma lui, Lică se lasă să alunece jos de pe scaun, întră în casă, de unde ese îndată, trăgînd cu zgomot mare peste prag lădița cu păpuși. Se așază apoi pe dușamelele cerdacului și, conștiincios și într'o anumită ordine, începe să-și înșire păpușile în picioare, pe lîngă pîrete. Cu toată ocupația aceasta absorbantă, Lică bagă numaidecît de samă că mamă-sa a eșit din sufragerie și a lăsat bufetul descuiat. Mică și rotundă, se ridică cu o neașteptată agilitate, pătrunde în odaie, tirăște cu precauție un scaun lîngă bufet, se sue pe tăcute și cu oarecare sforțare și-și împlîntă amîndouă minuțele în cutia cu zahăr.

Lui Petrișor i s'a urît singur în grădină. Din capul scărilor el vede bine pe Lică cum operează. Zîmbește abia înțeles, se întoarce cu spatele și așteaptă...

Lică scoate din cutie minile cu degetele încleștate pe cîte bucățele a putut cuprinde, le dă drumul în buzunarul șorțului, apoi se coboară iute și fără zgomot.

— Ei, *de-acuma...* mergi să ne jucăm?

— Iac' acuși! răspunde Lică, moșmonind ceva deasupra lădiței cu jucării.

— Iar a umblat Lică la zahar? întrebă afirmativ mama

copiilor, arătându-se ca fulgerul în ușa sufrageriei și luându-și o nutră de falsă asprime, asupra căreia însă Lica nu se înșală de loc.

— Nu știu! răspunde scurt Petrișor... Hai *după-casă*, Lica.

— Hai!

Și după ce mama se depărtează, Petrișor întreabă cam peste umăr:

— Da' ce-ai ascuns tu în lădița cu jucării?

— Vrei să-ți dau și ție? întreabă Lica cu o grabă amabilă și îngrijată.

— Nu, nu-mi trebuie, o asigură cu deplină dezinteresare Petrișor, coborînd în fugă scările.

Cu fața senină și cu sufletul împăcat, Lica îl urmează, călcînd apăsător și punînd cu băgare de samă amîndouă picioarele, unul după altul, pe fiecare treaptă.

Mai minunat loc de jocuri liniștite, ca «după-casă», nici că se mai află. Intre pereții din dos, fără ferestre, și zăplazul unei grădini întinse, — proprietatea bisericii, — e o potecuță strîmtă. Îndreptată spre miază noapte, soarele nu străbate acolo niciodată. O răcoare umedă, sporită încă de răvineala care se ridică depe căzile cu apă de ploae, întreține o vegetație viguroasă de mușchi, piciorul-cucoșului și alte plante lacome de umezeală.

Un nuc străvechiu din grădina bisericii sporește cu umbra lui taina acestui ungher, întinzîndu-și aproape jumătate din coroană până peste acoperișul casei. Cătră toamnă, încep să se audă loviturile scurte și pline ale nucilor pe acoperiș, apoi rostogolirea lor jucăușă până la streșină, da unde cad cu o izbîtură moale pe pămîntul umed de după-casă, ori plescăitul lor scurt, cînd nimeresc în poloboacele cu apă de ploae. Lica are preferința pentru cele din apă. Ii place să le descopere, îmbrobodate de beșicuțe argintii, în străvezimea verzue a apei; să se aplece, cu răsufllarea tăiată, peste marginea căzii, amețită de înălțimea răsturnată a cerului, să întindă din răsputeri mîna, până cînd cu virful degetelor atinge fructul verde și luncos, care-i răcorește palma grăsuță și o îmbibă pe multă vreme cu o aromă sălbatică și amară.

Dar, până la vremea nucilor, căzile de «după-casă» mai au și alte rosturi.

Fața incremenită a apei tresare fără pricină din vreme în vreme și se înfioară în vălurile minuscule.

— Uite, iar sînt viermi în apă! strigă Lica cu frică și cu curiozitate, înălțîndu-se în virful picioarelor pe două cărămizi puse una peste alta, ca s'ajungă la gura căzii.

— Ți-am mai spus că nu-s viermi. Sînt pui de țînțari și es deasupra apei ca să răsufle, răspunde Petrișor, potrivit cu multă răbdare niște scindurele, care vor pluti îndată pe luciul rotund, strîns între doagele înverzite, închipuind cele mai strașnice flote de războiu.

Luptele dintre flote, începute în cea mai zîmbitoare înțelegere, sfîrșesc adese, din motive cu neputință de prevăzut, cu o luptă reală între cei doi șefi. În cele din urmă Petrișor, demn și mizantrop, pornește în căutarea altui loc singuratic, iar Lica, de nerecunoscut, cu ochii umflați, cu fața aprinsă, tațuată cu dungi viete de noroi și cu pete verzi din suc de bu-ruenilor, pornește spre «casă» urlînd în glas și călcînd des și mărunțel.

— A adus lata curmale! strigă Lica, alergînd într'un suflet în grădină.

Petrișor, absorbit într'un joc misterios de combinații și răbdare, inventat de el, cu bucățele mici de sticlă, îndreaptă spre Lica o privire nedumerită și absentă.

— Să vezi... o cutie mare. Mi-o dă mie, cînd s'or isprăvi. Am să pun simburii în pămînt.

— Pentru ce să pul simburi?

— Să crească...

— Ce să crească?

— Curmale! S'avem la anu' la noi în grădină.

Petrișor zîmbește ușor.

— Da' tu nu știi că nu cresc curmale pe la noi?

— Da' pe unde? întrebă Lica nedumerită.

— Departe... în alte țări...

Băiatul vede bine că Lica nu-l pricepe.

«În alte țări... departe...»

— Da' la vie la noi, nu-i departe? Și Lica își amintește de drumul obositor, pe care-l face numai până la jumătate, iar de-acolo înainte în brațele vieriței.

— Mai departe! zice Petrișor. Și ochii lui se ațintesc spre dealurile albastre din zare.—Se cheamă Africa, țara aceia... Acolo e cald tare și totdeauna vară...

La orizont, în limpezimea zilei de vară, se profilează strălucitor un deal singuratic, cu înfățișare de munte. Piatra de var, din care-i clădit, și-a lepădat spre vîrf haina străină de nisip și de pămînt vegetal și-și arată goli-ciunea stearpă și orbitoare, tăiată în contururi hotărîte, ca un zid de cetate.

Privirea Licăi urmărește raza vagabondă din ochii lui Petrișor...

— Da'... știu acuma unde spui tu...

Și întinzînd brațul ei miniatural, arată spre dealurile din fund care, pentru ea, însemnă marginea universului. Căci pentru Lica, lumea e cu mult mai mică, pe măsura ei,—și totuși grozav de mare.

Petrișor se uită la fetiță mirat și cam cu dispreț, deschide puțin gura să zică ceva, dar simte că orice explicație ar fi inutilă. Plictisit se întoarce la jucăria lui misterioasă cu cioburi de sticlă, pe care Lica o contemplă cu indiferență, stînd la o parte, c'un deget vîrit în gură.

*

Ploaia rece și mărunță ține necurmat, de cîteva săptămîni. A doua zi e Duminică și Petrișor ar vrea să întrebuițeze cît mai bine sara de Simbătă, cea mai plăcută din săptămîină, singura lipsită de grija școlii. Dar pe afară nu mai e cu putință să te joci, iar în casă, jocurile de iarnă nu s'au înfiripat încă. Nelămurit impresionat de lipsa îndelungată a soarelui, cu perspectiva unei seri de libertate deplină, Petrișor, împotriva firii lui, e foarte zurbagiu în sara asta și pornit pe pozne. Se frămîntă cînd în casă, cînd afară, fluturînd pe umeri o pelerină largă a lui tata-său.

— Parcă ești un strigoiu, Doamne iartă-mă, fi spune morcănos baba Sevastia, bucătăreasa.

Ochii lui Petrișor lucesc o clipă. Un gînd i-a trecut ca

un fulger. E amurg, dar nu s'au aprins încă lămpile. Petrișor așteaptă, lipit de zaplazul grădinii.

Baba Sevastia intră după puțină vreme în bucătărie, dibuește un chibrit pe poliță, scoate cu mini tremurătoare sticla dela lampă și cu multă băgare de samă aprinde fitilul. Apoi, împăcată că și-a făcut lumină, pornește încetșor spre plită. În aceeași clipă prin ușa întredeschisă se furișază, fără zgomot, o umbră și lampa se stinge sub o filfiire neagră. Baba se oprește 'n loc, nedumerită, bombănește ceva nefințeles și știind că nu mai are chibrituri, desprinde lampa din părete și se duce s'o aprindă la un cărbune.

În timpul acesta se stinge și lampa din săliță, unde Anica repară niște rufe. Fata, zăpăcită de întunericul neașteptat, se împunge cu acul și țipă de spaimă.

O ușă se izbește brusc și... sufrageria rămîne în întuneric. Mama lui Petrișor scapă paharul, pe care-l avea în mîină, speriată, și aleargă în odaia de-alături să cheme pe cineva.

În bucătărie baba a izbutit s'aprindă din nou lampa și acum o agață anevoc la loc. O aripă neagră se abate, a doua oară, ca din văzduh; sticla cade la pămînt, cu o zîngăneală strașnică de cioburi... Un cul din ușorul ușii prinde însă aripa misterioasă. În lumina mohorită a amurgului baba recunoaște pelerina lui Petrișor și, ca prin minune, găsește îndată destulă putere, ca să sue aproape în fugă scările cerdacului, să se plîngă stăpînilor.

Zarva a trei glasuri feminine, iritate și simultane, ajunge până la urechile vinovatului și-l face să înțeleagă gravitatea situației. Prins fără eșire în «odaia copiilor», unde venise să-și completeze isprăvile, Petrișor aruncă o privire disperată spre Lica:

— Să nu mă spui! îi șopteste el, scurt, dar expresiv. Și dispăre sub masa acoperită până 'n pămînt cu o cuvertură roșie.

În aceeași clipă Lica aude pașii tatălui ei și plină de grijă urmărește cu ochii ultimele tremurături ale cuverturii.

— Unde-i Petrișor? Unde s'a ascuns?

Ghemuită în fundul patului Lica tremură și—fascinată—nu-și poate lua ochii mari-deschiși dela chipul încruntat al lui tată-său.

— Să nu mă spui!... îi sună lămurit în auz șoapta lui Petrișor. Buzele i se strâng cu putere, dar, parcă fără voce, mâna dreaptă se mișcă și degetul arătător, mic și laș, se îndreaptă spre masă.

Tata ridică brusc cuvertura.

Ingrămădit în fund, lângă perete, Petrișor nu mai apare așa de înspăimântător, ca 'n istorisirea babei Sevastiei. E un băețuș de unsprezece ani, cu buzele strînse și palide, cu ochii mari fixați asupra judecătorului.

Scos numaidecît din ascunzătoare, Petrișor suportă cu un stoicism eroic maltratarea cam precipitată care, deși prevăzută, are totuși un caracter de surprinzătoare noutate...

O liniște și o destindere, ca după furtună, se lasă deodată peste casă și peste oameni.

Copiii s'au culcat mai devreme în sara asta.

— Eu n'ași fi spus-o, se gîndește Petrișor, răsucindu-se fără astîmpăr în așternut. Și două lacrimi, repede uscate în întuneric, îi ard obrajii.

— Mai bine nu eram în odae, cînd a venit tata, își spune mereu Lica, acoperită pînă peste cap cu plapoma, neînțelegînd ce-o ține atîta vreme trează și ce apăsare necunoscută îi strînge inima.

Cînd Petrișor pleacă la școală, nu-i încă bine ziua.

Lica deschide cu greu ochii și, amețită de somn, zărește în cadrul cenușiu al ferestrei o învălmășală tăcută de mici ființe albe, necunoscute.

Intr'un tirziu, cînd se scoală și ea, cei din urmă fulgi de omăt cad întirziați la răstimpuri rare.

Dumitrache, lemnarul, a făcut pirtie dela cerdac pînă la poartă și omătul adunat se înalță ca un zid în dreptul ferestrei, întunecînd și mai mult lumina mohorită din odae.

Lica se coboară în ogradă și, abia mișcîndu-și picioarele mici, îngreuiate de șoșoni, înaintează anevoe printre două mături de omăt, care parcă se toț apropie și vor s'o strivească. Neliniștită, vrea să le măsoare înălțimea. Lasă tot mai mult capul pe spate, pînă cînd, pe cerul plumburiu și uniform, coborît aproape de vîrfurile copacilor, se zugrăvește creasta zidu-

lui de omăt, mată și totuși orbitoare. Lica închide ochii o clipă și mai face doi-trei pași. La mijlocul potecuțil se simte deodată grozav de singură și departe de lume, iar zidurile albe și înalte parcă stau gata să se prăbușească peste ea. Stinjenită în mișcări de îmbrăcămintea prea groasă, se întoarce repede și, fugărită parcă din urmă, aleargă spre casă, ca o gînganie mică pe fondul alb al zăpezii, poticnindu-se la fiecare pas.

Pela cinci ceasuri, cînd se întoarce Petrișor, întunericul se lasă iarăși. În lumina lîncedă, pe care grămezile de omăt o răsfrîng încă, fulgi misterioși, porniți cine știe de unde, încep din nou să cadă încet, pe tăcute.

Petrișor își lasă în grabă cărțile pe masă, scoate paltonul, pe care se topesc cei din urmă fulgi și se duce repede la sobă. Focul arde prietinos, cu flacări limpezi, cu o pîlpîire neîntreruptă, aducînd în liniștea odăii ceva intim și tare depărtat în vreme.

Lica începe numai decît o amănunțită cercetare a paltonului. Aerul proaspăt și rece, îmbibat în stofă, îi impresionează nasul deprins cu căldura și un strănut subțirel răsună fără veste. Cu mîni nerăbdătoare fetița scotocește buzunarul din dreapta, pînă cînd în fundul lui călduț, întunecos și tainic, găsește un pachetel mic învelit cu grijă. Și atunci începe să-l scoată încet-încet, ca să prelungească așteptarea dulce a unei fericiri asigurate.

Cu o mișcare nervoasă, Petrișor deschide portița sobei.

O undă nouă de căldură se răspîndește și, ca o pîrtie de aur topit, lumina focului izbucnește, lărgîndu-se, pînă pe părțile din față. Acolo, în oglînda mică, se ivește alt foc, asemenea celui din sobă, mai tainic totuși și mai ademenitor. În oglînda veche, cu cadru ros de lemn cafeniu, mai clare sau mai nelămurite, toate lucrurile din odăie răsar rînd pe rînd, familiare și depărtate, pierdute într'o perspectivă adîncă.

Petrișor e bucuros că lampa nu-i încă aprinsă.

— La noapte mă duc iar în țara mea, în oglîndă, zice el încet.

— Iar spui minciuni! îngîmă trăgănat și cu îndoială Lica.

Petrișor își urmează gîndul, cași cum n'ar fi axzit-o.

— Cînd dorm toți, noaptea tîrziu, mă scol încet și vin

lingă oglindă. Spun un cuvânt, pe care-l știu numai eu... Oglinda se deschide și intru în odaia asta, care samănă cu a noastră.

Pe nesimțite Petrișor coboară glasul. Cu privirea perdută în zarea focului, parcă vede tot ce spune:

— Păretele din fund se deschide drept pela mijloc și dincolo de el începe țara din oglindă...

Lica, nemișcată, pe un scăunel scund, respiră tot mai rar... Buzele i se întredeschid, ochii ei cată neclintit în oglindă. Flacăra pîlpîitoare pune umbre și lumini nestatornice în încăperea reală de *dincolo*. Păretele din fund parcă se clatină, gata să se deschidă, s'araté minunatele lui taine.

— Acolo mă așteaptă robi cu haine cusute cu aur, urmează Petrișor, cu fața puțin înviorată de dogoare. Mă sui apoi pe un cal și pornesc la palatul meu, în pădure... Acolo nu-i iarnă niciodată...

— Acolo cresc curmalii / strigă Lica fără să-și deé samă. Petrișor tresare.

— Da, cresc curmalii și sînt tot felul de poame, și vara și iarna.

— Vreau să merg și eu, se roagă Lica. De ce nu mă iei și pe mine, să fiu împărăteasă acolo, cu tine?

— Nu se poate / răspunde Petrișor cu hotărîre.

— Dece nu se poate?...

Petrișor rămîne încurcat cîteva clipe. Foarte încet, aproape fără să deschidă buzele, șoptește într'un tîrziu:

— Împărăteasa trebuie să fie frumoasă... cu părul lung și galben... cu ochii albaștri... ca madam' Cartiadi. Ea e mare... tu ești prea mică...

În noaptea aceia Lica, ușoară ca niciodată, a trecut prin străvezimea sticlei, dincolo, în oglindă. Erau toate așa, cum îi spusese Petrișor. Dintre bunătățile ingrămădite acolo, o ademenesc mai ales niște pere aurii, care atîrnă sus, sus de tot, într'un pom.

Se agață din creangă în creangă și acum întinde cît poate mîna dreaptă, aproape s'ajungă o pară. Dar piciorul îi alunecă și ea cade din înălțimea copacului... drept pe covorașul de lîngă pat.

PSIHOGENEZA *

Unii filozofi se cred îndreptățiți să tragă concluziunea, că geneza faptelor de conștiință ese cu desăvârșire de sub controlul legilor științifice. Materia și fenomenele acesteia constituiesc domeniul supus cauzalității, spun dinșii: aci sînt legi de succesiune și de coexistență; iar sufletul și manifestațiunile sale conștiente constituiesc, de altă parte, domeniul libertății; aci nu există lege științifică, fiindcă nu există determinism. Psihologia, prin urmare, trebuie să se țină despărțită de biologie și de toate științele materiei. Școala filozofică kantiană, și această școală este încă cea mai importantă în mișcarea filozofică din zilele noastre, încurajează această direcțiune. H. Bergson, ale cărui merite în rezolvarea chestiunii de față le-am indicat cu altă ocaziune, nu este nici el ostil separațiunii dintre psihologie și științele materiei.

Această concluziune este neîntemeiată. Constatarea făcută, că faptele sufletești nu se pot concepe ca figurînd în spațiu și că între ele există o dependență mai intimă, de cum există între faptele studiate de celelalte științe, nu întemeiază de loc concluziunea, că faptele sufletești sînt într'un domeniu aparte, în care legea științei nu are ce căuta, ci întemeiază numai concluziunea că faptele sufletești pot să între în raporturi nouă, care nu pot fi explicate prin noțiunile scoase din studiul celorlalte fapte cunoscute până acuma. Constatarea ne desvăluie insuficiența adevărilor noastre cunoscute până acum, dar nu și despărțirea unei lumi spirituale deosebite. Nu avem nici un drept să restringem realitatea la proprietățile pe care știința de până acum le-a găsit și le-a sistematizat, aceasta a fost greșala vechii metafizici materialiste și spiritualiste; realitatea este totdeauna mai bogată în proprietăți decît știința în definițiuni, și faptele sufletești sînt tocmai de o realitate mai bogată decît sînt definițiunile pe care știința de până acum le aplică realității. Descoperind raporturi nouă între fapte, nu intrăm într'o realitate nouă, ci ne adîncim în

* Capitolul VII din „Lecțiuni de psihologie“, care vor apare în curînd.

cea veche, sau mai bine zis, ne îmbogățim cunoștințele despre singura realitate care există, natura. Toate încercările de a explica faptele conștiinței, întrucît ele se mărginesc la definițiunile și ipotezele științelor sistematizate până acuma, se izbesc cu toate de aceeași dificultate: faptele conștiinței sînt prea complicate pentru a se subordona sau coordona faptelor pe care le studiază celelalte științe. Ele sînt strîns legate în unități funcționale și aceasta le deosebește de faptele cu care se ocupă științele fizico-chimice; apoi în comparație cu faptele biologice, care sînt și ele unități funcționale, ele prezintă dependențe intime, penetrațiuni care nu se pot reda prin raporturi numerice sau spațiale, prin urmare nu se pot explica prin noțiunile biologiei. Față de această dificultate psihologia este ținută să-și găsească metode și ipoteze nouă. Ar fi însă o greșală să se pună în opoziție cu metodele și ipotezele celorlalte științe. Datoria psihologului este ca, înainte de a introduce metode și ipoteze nouă, să examineze dacă în cîmpul celorlalte științe există depășiri care să indice unde și-au simțit științele de pînă acum insuficiența lor și cum au căutat ele înseși să se completeze. Dacă psihologia este cu adevărat o știință necesară, atunci locul ei este determinat mai înainte de direcțiunea spre care merge dezvoltarea celorlalte științe. O știință își are chemarea sa întocmai ca și o funcțiune într'un organism. Ea răspunde unei necesități, adică unei aprofundări în cunoașterea realității.

Aceste depășiri trebuie să le căutăm, în primul rînd, în biologie; cu care psihologia se învecinează în mod natural. Și ele nu sînt greu de găsit. Biologii au grijă să le aleagă ei înșiși și să le prezinte sub denumirea de „filozofie“,—adică în gîndul lor, ca speculațiuni încă neconfirmate, ca teorii pentru viitor.

Filozofia biologică este, precum vom vedea îndată, un capitol pregătitor de psihologie. Ea cuprinde același gen de fapte și același gen de ipoteze pentru explicarea faptelor ca și psihologia. Nu atît se influențează cercetările pozitive ale biologiei de teoriile pe care filozofii biologi le publică, pe cît se influențează cercetările psihologiei. Filozofii biologi sînt în ordinea vremii, începînd cu Aristotel, primii specialiști în psihologie.

Să examinăm faptele care aparțin atît biologiei cît și psihologiei și pe care biologii le consideră de domeniul explicării filozofice. Se cunoaște demult comparația dintre mașină și organismul animal. Această comparație nu înșală pe nimeni să creadă că organismul animal este întocmai ca o mașină. Fiecare știe că activitatea organismului este altfel determinată ca a mașinei. În mașină totul se petrece în mod pasiv după planul constructorului, pe cînd organismul se întreține el însuși în activitate prin planul pe care și-l alcătuește el singur.

Dar în afară de această deosebire, principiul coordonării funcțiilor la scop, principiul care formează baza explicării, este același la amîndouă. De o parte este explicarea mecanică, de cealaltă parte este explicarea fiziologică; în mașină ca și în orga-

nism, partea este subordonată planului total; fiecare funcțiune se explică din activitatea totalității. Când această potrivire între parte și tot la mașină nu există, zicem că mașina a fost construită după un sistem imperfect. Așa ar trebui să zicem și la organism. Cu toate acestea la organism nu putem zice același lucru. Aci sînt cazuri în care constatăm nepotriviri, dar cum aceste nepotriviri nu le putem arunca pe sama imperfecțiunii vre-unui constructor, siliți sîntem să le explicăm ca pe niște fapte naturale. Și cu această explicare depășim explicarea fiziologică.

Să vedem ce fel de fapte sînt acestea. Mai întăiu sînt organe care nu îndeplinesc funcțiuni utile pentru organismul în care le găsim. Scoica externă a urechii, în organismul omului, bunăoară, nu răspunde unei utilități. Ea poate fi suprimată fără ca auzul să se resimtă. Mai inutile sînt încă mușchii, care se găsesc în legătură cu această parte a urechii și pot să o miște. Ei nu o mișcă aproape de loc, de obicei, și chiar cînd o mișcă la unii oameni, ei n'aduc prin aceasta vre-o utilitate organică. Dacă privim însă rostul acestor organe la celelalte animale mamifere, în afară de om, atunci vedem că situația se schimbă. La celelalte animale aceste organe sînt de folos. Ele servesc pentru a concentra și a diferenția direcția undelor sonore. Omul le are, dar nu fiindcă îi folosesc lui, ci fiindcă ele au fost la celelalte mamifere. Tot așa cu încrețitura care se găsește la coada ochiului, dinspre nas, la om și care la unele mamifere are mărimea unei a treia pleoape. La om, ea este fără nici un rol organic, pe cînd la alte mamifere ea este o adevărată pleoapă protectoare pentru corpul ochiului. Și exemple de acestea sînt multe.

Cum să ne explicăm asemenea fapte? Explicarea n'o putem avea decît depășind unitatea organică a animalului și punînd-o într-o relațiune de filiațiune cu organisme strămoșești care au precedat-o. Aceasta o și fac filozofii biologi, cunoscuți sub numele de transformiști. Dar făcînd aceasta ei împrumută explicarea istorică din științele care se ocupă cu faptele sufletești. Ei zic că organele inutile din corpul animal sînt resturi istorice ale vieții trecutului, întocmai cum zic istoricii de instituțiunile sociale și politice rămase inutile. Sînt dar fapte biologice a căror existență se explică numai pe baza filiațiunii lor istorice, întocmai ca și unele fapte sufletești. Există prin urmare o explicare comună între biologie și psihologie.

Am exemplificat mai sus inutilitatea totală a unor organe. Exemplificarea organelor inutile în mod parțial se poate face încă și mai abundant. Intre acestea sînt interesante cazurile, în care întîlnim, la unele animale, existența elementelor care ar putea să constitue, cum constituiesc la alte animale, o funcțiune importantă, și care cu toate acestea rămîn neutilizate cum trebuie. Astfel ochiul unor cefalopode este, din punct de vedere anatomic, foarte diferențiat. El are aproape toate elementele pe care le găsim în ochiul mamiferelor. Are: cristalîn, corp vitros, retină, coroida și iris, cornea, înveliș scleros, etc., chiar are și un gan-

glion optic și totuși funcționarea lui totală este departe de a egala pe acela al mamiferelor. Elementele din ochiul cefalopodelor nu sînt bine acomodate între ele. Retina este despărțită de ganglionul optic, și neuronii din ea sînt dispuși în altfel de straturi ca la mamifere; cristalinul nu are o elasticitate convenabilă; iar cornea fiind deschisă lasă apa să intre în camera anterioară a ochiului. Diferitele elemente sînt dar prezente, dar coordonarea lor într'o funcțiune utilă lipsește. Această funcțiune utilă vine în momentul istoric, cînd trebuie, adică la animalele care au ajuns o anumită treaptă de dezvoltare. Același fapt îl regăsim și în manifestările sufletești. În drumul spre cucerirea de funcțiuni nouă, natura atît în domeniul faptelor biologice cît și în domeniul faptelor sufletești întrebuițează același procedeu: utilizează organele existente; pe unele transformîndu-le pînă ce le ajustează unor funcțiuni nouă, pe altele părăsindu-le în roluri inutile pînă ce dispar cu totul. Inutilități, precum și nu depline utilități, găsim în fiecare organism animal, fiindcă fiecare organism este un punct de trecere pentru cursul vieții.

Constatările biologilor, care fac filozofie, nu se opresc însă aci. Filiațiunea istorică dintre animale aduce după sine în discuțiune o mulțime de probleme, care toate depășesc cadrul obișnuitelor explicări biologice. «Căror cauze se datorează asemănarea dintre formele animale, și căror cauze să datorează varietatea lor? După ce lege se face descendența unor forme animale din altele? Care este corelațiunea dintre mediu și originile vieții? Este viața un dinamism separat și opus mediului, sau este ea un dinamism împrumutat mediului? Toate aceste probleme se ridică deasupra explicărilor obișnuite biologice, fiindcă ele au în vedere alte dependențe între formele de viață, decît acele care se pot reprezenta prin cifre sau figuri spațiale. Dibuelile organismului animal, cînd acesta își caută organe potrivite pentru a răspunde împrejurărilor externe, nu sînt fapte care se pot explica din simpla analiză a constituției anatomice și fiziologice a animalului actual, chiar cînd acesta este pus în corelațiune cu mediul; dibuelile sînt determinate de viața trecutului; la spatele animalului actual stau șirurile nesfîrșite ale strămoșilor care își continuă ritmul lor de propagare, ținînd în acest ritm și pe animalul actual. Deasupra dependențelor văzute stau dependențele nevăzute, dar totuși necesare, induse de rațiune din logica faptelor. Și aceste dependențe pentru a fi formulate științificeste au nevoie de alte definițiuni și ipoteze, decît cele obișnuite ale biologiei.

Aprofundînd aceste noi definițiuni și ipoteze ne găsim pe nesimțite trecuți în domeniul psihologiei. Dependențele pe care le constată biologul, privind totalitatea ființelor animale, și pe care filozoful vrea să le explice, sînt aceleași cu dependențele pe care le constată și vrea să le explice psihologul, analizînd cele mai elementare fapte sufletești. Cauzele care produc unitatea și evoluțiunea formelor animale în decursul timpului și în întinderea

spaflului sînt aceleași cauze pe care le găsim la baza vieții sufletești. Natura pare a reîncepe într'o ordine nouă de fapte, în microcosmul sufletesc, experiența pe care a desfășurat-o în milioane de secole în macrocosmul vieții organice. În adevăr noțiunea fundamentală la care ajunge biologul, comparînd și cumpănind toate observațiunile pe care i le oferă viața pe suprafața pămîntului, este noțiunea heredității. Hereditatea este postulatul de la care pleacă ori și ce explicare de filozofie biologică. Ca să fie o descendență în seria formelor animale, trebuie să fie mai înțaiu hereditate, formele nouă trebuiesc să continue pe cele vechi. Nici corelațiunea dintre mediu și organism nu se poate explica fără hereditate. Dar hereditatea are un conținut identic cu noțiunea pe care și psihologii o pun la baza explicărilor lor și pe care ei au denumit-o memorie. Între hereditate și memorie nu există decît diferența de sferă, una se aplică la faptele de descendență animală, alta la faptele de succesiune conștientă, în fond însă conținutul amîndorora este același. Alții de adevărat este că prin conținut ele sînt aceleași, că ele se pot substitui una alteia fără greutate. În loc de hereditate, se poate prea bine zice memoria materiei organice, și în loc de memorie, hereditatea experienței trecute, fără ca să se adauge prin aceasta ceva la înțeles. Ar fi poate de recomandat găsirea unei denumiri comune, care să înlocuiască pe viitor atît hereditatea cît și memoria. Richard Semon a și propus denumirea de *mneeme* (*Die Mneme als erhaltendes Prinzip im Wechsel des organischen Geschehens*, Leipzig, 1904), dar denumirea lui n'a fost pînă acuma adoptată de toți biologii.

De asemenea dependența pe care filozofia biologică o găsește între toate viețuitoarele dintr'un mediu, exprimînd-o, cînd subț denumirea de corelațiune, cînd de simbioză, este aceeași cu dependența pe care demult psihologia a recunoscut-o că există între faptele sufletești și în special între manifestările unei conștiințe subț numele de caracter, mentalitate și cultură. De îndată ce biologul se ridică deasupra mecanismului fiecărui organism în parte, și vrea să-și explice înlănțuirea dintre toate organismele, el trebuie să recurgă la ipoteze pe care nu le mai poate reduce la noțiuni mecanice simple. Înlănțuirea în timp dintre organisme este o desfășurare de forme cu acumulări hereditare, — o desfășurare care nu se poate înlocui cu mișcarea unui punct pe o linie dreaptă. Evoluțiunea, sau transformismul vieții, n'are nimic comun cu evoluțiunea uniformă a unui punct material: ea este o varietate, *sui generis*; un elan vital, cum zic unii după Bergson; o diferențiere obținută prin durată vieții în timp. Timpul pe care îl are în vedere aci biologul este o realitate de felul celei cunoscute de psihologie. Iar dependența care se stabilește între toate organismele dintr'un mediu este ceva mai adîncă decît corespondența părților unei mașini animale, sau adaptarea animalului la mediul său. În caracterul pe care îl ia corelațiunea viețuitoarelor unei țări, a unei regiuni, și cu atît mai mult a unui conti-

ment întreg, este ceva asemănător cu caracterul psihologic care rezultă din penetrațiunea mutuală a diferitelor manifestări sufletești înlăuntru unei individualități omenești.

Încă mai mult. Legea în care se rezumă filozofia biologică, legea biogenetică, lege foarte abstractă și foarte ipotetică, întrucit își caută confirmarea în lumea veștitoarelor biologice, devine o lege de bun simț, atât de ușor se poate ea înțelege când se aplică faptelor de conștiință. După legea biogenetică, organismele actuale continuă și recapitulează, tot de odată, viața organismelor din care sînt născute. Fiecare individ animal vine pe lume cu dispozițiuni moștenite dela strămoșii săi. Aceste dispozițiuni îl accelerează dezvoltarea lui, dar nu-l scutesc de trecerea prin formele vieții dezvoltătoare. Individul cel nou recapitulează, în primele faze ale dezvoltării sale, formele de viață prin care au trecut strămoșii săi. Ontogeneza (dezvoltarea individului) este recapitularea filogenezei (a dezvoltării speciei). Această lege întrevăzută de genialul Lamarck, încă dela începutul secolului XIX-lea, și formulată în termenii de mai sus de Ernest Haeckel (*Generelle Morphologie der Organismen*, Berlin 1866) nu implică o repetițiune servilă. Formele organice sînt departe de a fi ca plăcile mecanice de fotografie care se pot reproduce aidoma la infinit; ele sînt rezultate din jocul funcțiunilor vieții și de aceea sînt în veșnică transformare. În recapitularea ontogenezei intră numai momentele caracteristice, dibuelile care au lăsat urme adînci în plasma organismului. Această lege biogenetică, ori cite confirmări ar primi din partea celor ce observă în mod comparat lumea animalelor, apare totuși biologilor cu un caracter prea mistic ca să le fie evidentă. Recapitularea formelor trecute în cele prezente, presupune o asociere de proprietăți și funcțiuni organice, de un ordin așa de intim, că nu găsește pereche în celelalte afirmări obișnuite ale biologiei. Deaceia asupra valorii acestei legi părerile sînt așa de împărțite. Pe cînd unii o pun la baza biologiei, alții nici nu o amintesc. Biologii se simt pe o cale străină lor, neputînd prinde în raporturi precise revenirea vieții asupra trecutului ei, dibuelile organismului în alegerea și fixarea unor forme definitive. Aceste dificultăți nu există aproape pentru psiholog. În lumea faptelor sufletești, dependențele de asemenea natură se invederează cu cea mai mare ușurință. Asemănarea, bunăoară între viața copilului de astăzi și viața strămoșilor primitivi, pare unora chiar așa de naturală, că nu numai că nu simt vre-o dificultate să o primească, dar o mai și exagerează. În lumea faptelor sufletești, recapitulările, revenirile și dibuelile vieții sînt înțelese de sine prin simpla introspecțiune. Psihologul se găsește ca la dînsul acasă în mijlocul acestor ipoteze.

Părerea noastră este, că aceste orientațiuni, pe care le avem din compararea biologică cu psihologia, determină nu atît metodele de cercetare ale psihologiei, cît chiar obiectul acesteia, și cu deosebire geneza actului de conștiință. Geneza actului de

conștiință rămâne inexplicabilă cît timp o considerăm ca datorită unei forme de mișcare, sau o luăm ca fiind sinteza chimică a unor substanțe materiale; ea nici din funcțiunile biologice ale vieții nu se poate explica; numai ridicîndu-ne deasupra unităților animale și privind la desfășurarea vieții în durata secolilor și în corelațiunile pe care le stabilește mediul, numai atunci ne apropiem de o înțelegere a ei. Geneza actului conștient continuă viața care leagă organismele între ele.

Aceia ce a înlesnit infiriparea vieții dintre organisme și prin urmare trebuie pus ca o condițiune necesară în geneza conștiinței, a fost sistemul nervos. Sistemul nervos n'a creat conștiința, fiindcă nu el a creat viața,—aceasta era înainte lui; dar el, prin proprietățile și diferențierile lui, a întărit legătura dintre organisme, și prin aceasta a grăbit aparițiunea conștiinței. Dintre toate sistemele funcționale ale corpului animal, sistemul nervos este cel mai general. Dacă exceptăm speciile bureților, el se găsește aproape în corpul tuturor animalelor. Evoluțiunea lui se poate urmări fără a întîlni salturi sau lipsuri. Sistemul nervos corespunde în fiecare moment la complicațiunea vieții de relațiune a animalului. Forma, volumul și funcțiunile lui sînt strîns legate de interdependența animalelor. În fiecare împletitură a lui cetim o pagină din trecutul vieții pămîntesti; fiecare încreștură pe suprafața lui este o cotitură în drumul pe care l-a urmat, în căutarea intrupării sale, viața. De aceea este atît de interesant studiul comparativ al sistemului nervos. Nu că el este substratul însuși al conștiinței,—el este instrumentul indispensabil al acesteia, și în ori și ce caz el este singura carte în care putem citi deslușit trecutul conștiinței. Celelalte sisteme de funcțiuni ale corpului, a circulațiunii sîngelui, a nutrițiunii, a secrețiunii, și a excrețiunii, a reproducțiunii etc.—nici unul nu se poate compara, în această privință, cu sistemul nervos. Aceste funcțiuni organice au evoluat și ele dimpreună cu evoluțiunea vieții animale,—ontogeneza fiecăreia recapitulează viața trecutului;—în ele s'a imprimat experiența trecută, care stă deschisă unei priviri comparative, dar fără mare folos, fiindcă s'a imprimat în caractere pe care noi nu le putem desluși. Dealtminteri toate aceste funcțiuni, cu sistemul nervos laolaltă, stau într'o strînsă corelațiune. Fiecare fază în evoluțiunea uneia este legată de o fază în evoluțiunea celorlalte; structura de un fel a uneia atrage o schimbare în structura alteia. Așa că orișicare dintre ele poate servi drept material documentar pentru reconstituirea istoriei prin care a trecut viața. Sistemul nervos prezintă însă materialul cel mai bogat și cel a cărui continuitate se poate mai bine urmări pe epoce.

În legea biogenetică se găsește motivarea primei și celei mai importante diferențieri nervoase pe care o găsim la baza conștiinței. Conștiința apare deodată cu diferențierea dintre dispozițiunile moștenite și dispozițiunile venite din experiența personală. La animalele cu copilărie lungă, adică la animalele în condițiuni de a ajunge pe îndelete la maturitatea organismului, dispozițiu-

nile moștenite trec prin o perioadă de exercițiu înainte de a intra în practica vieții. Animalele acestea nu sînt așa de robite mecanismul învâțat de secole. Ele cunosc jocul, adică exercițiul anticipator al dispozițiilor, și sînt atente la impresiunile nouă. Ele au posibilitatea de a avea o experiență personală. Impletitura sistemului nervos în straturi suprapuse a înlesnit fixarea diferențierii între cele două feluri de dispozițiuni. Probabil, mai ales, că o îmbogățire a plasticității lui a înlesnit organismelor reacțiuni din ce în ce mai originale și mai personale. Geneza conștiinței coincide cu o îmbinare originală între factorii heredității și dispozițiunile cîștigate în experiența personală.

Dispozițiunile experienței personale nu fac încă aceia ce înțelegem prin conștiință. Ele sînt dispozițiuni fiziologice, adică instrumente pentru conștiință, iar nu conștiința însăși. Conștiința, în înțeles psihologic, începe cu transformarea dispozițiilor fiziologice în reprezentări. Animalele conștiente organizează dispozițiunile experiențelor în reprezentări de obiecte și fapte. Nu toate dispozițiunile fiziologice sînt reprezentări. Reprezentările sînt dispozițiuni care se leagă cu experiența în raporturi de corespondență specială, și anume: ele organizează această experiență, reproducînd-o în obiecte și fapte individuale. Toate funcțiunile organice au la baza lor dispozițiuni lăsate de experiența trecută, și toate își întrețin mersul reproducînd aceste dispozițiuni. Dar reproducerea se face la toate fără caracterul individualizării. Funcțiunea conștiinței singură introduce această transformare. Ea o introduce pentru a face cu puțință participarea animalului la viața socială. Organizarea prin reprezentări este o condițiune a vieții inter-individuale omenești.

Să vedem cum se prezintă această organizare a conștiinței în lumina observațiunii interne și apoi se trece la explicarea rostului ei.

Omul care doarme și visează, are reprezentări. Are prin urmare conștiință. Dar o conștiință tulbură. Ce lipsește acestui om ca să aibă o conștiință deplină, să fie treaz? Cu un termen popular, zicem, că-i lipsește controlul asupra reprezentărilor sale. Și zicînd astfel, nu greșim—ne exprimăm însă prea vag. Examinînd de aproape deosebirea dintre reprezentările omului care visează și reprezentările omului treaz, găsim că acele dintăiu sînt nu numai într'o succesiune fără înțeles, succesiunea fără înțeles se poate întimpla și la omul treaz, dar fiecare luată în parte se află într'o nestatornicie fără înțeles.

Reprezentările din vis sînt întocmai ca figurile pe care le văd unii care cetesc pe fundul ceștii de cafea. O pasere ce zboară, ba mantila unei femei, un bătrîn, un steag, o statuă... Un moment nu stau reprezentările din vis, într'un cadru determinat și la locul lor. Totul fuge și se schimbă înaintea ochilor. Privești la o figură de copil și deodată vezi copilul transformat într'un animal, și animalul într'un arbore, și așa la infinit. Rar dacă per-

sistă o imagină până la sfârșit. Și cum se transformă obiectele văzute, așa se transformă însăși aparițiunea persoanei noastre. Aici ne vedem cerșetor, aici împărat, aici pasere, aici lucru nemșcat. Avem sentimentul că sîntem noi, dar în mod limpede nu ne recunoaștem. Visul este o curgere veșnică de reprezentări, care reprezentări și ele, în parte, nu sînt statornicite în conture precise.

La omul cu conștiință trează, este o cauză care înlătură din viața reprezentărilor această curgere veșnică și această nestatornicie de conture. Dar de lipsit cu desăvîrșire nu lipsesc aceste constatări nici din starea de conștiință trează. O observare minuțioasă ne aduce, dacă verificăm, o mare surprindere. De fapt nici în starea de conștiință trează nu lipsesc caracterele pe care le are viața reprezentărilor din vis. De curgerea veșnică nu se îndoeste nimeni. Cea mai simplă observație de sine o dă la lumină. W. James a și făcut din această curgere veșnică un caracter al conștiinței în genere. Dar tot așa este și cu nestatornicia conturului. Cînd privesc la masa care stă în fața mea și țin sama numai de însușirile sensibile ale imaginii care se formează înaintea ochilor, constat că imaginea mesei nu pîrzigă două secunde cu același conținut. Privesc dintr'o parte sau din altă parte; dau atenție cînd la unele linii din conturul mesei, cînd la altele; fiziologicește vorbind, imaginea care se resfrînge pe retina ochiului meu dela obiectul văzut, nu stă două momente identică cu sine însăși. Cu mișcarea corpului înaltea, conturul imaginii se schimbă cu desăvîrșire. Din punct de vedere fiziologic, reprezentarea din vis și imaginea actuală din starea de conștiință trează, au aceiași nestabilitate. Ce se adaugă atunci în starea de conștiință trează, căci se adaugă ceva negreșit, pentruca imaginea actuală să ne apară altfel decît imaginea visată? Aici stă toată problema diferențării conștiinței ca funcțiune psihologică, diferențiere pe care mulți o scapă din vedere.

Aceia se adaugă în conștiința trează, pentru a da o unitate multiplelor variațiuni fiziologice pe care le ia imaginea obiectului, este „înțelesul” obiectului, sau intențiunea privitorului de a găsi un înțeles în ceiace privește. Este acel „gnosis” de care ne vorbesc filozofii, și pe care termen l-am fi imprumutat, dacă el n'ar fi eșit alt de compromis din discuțiile metafizice în care s'a utilizat. Înțelesul de masă pe care îl are obiectul din fața mea, mă face să trec peste multiplele variațiuni pe care le ia imaginea acestei mese; el îmi dă credința că mă aflu înaintea unui obiect statornic și același. Tot înțelesul este, care mă sprijină în dominarea veșniciei curgerii de reprezentări ce se leagă în mintea mea cu înfățișarea unei mese. Omul în stare de conștiință trează are înțelesul pe deasupra funcțiunilor fiziologice. Înțelesul oprește alunecarea atențiunii spre nesfîrșita serie de impresiuni și prin aceasta fixează în timp conturul și reliefurile obiectelor. O experiență cu totul nouă, în care impresiunile simțurilor nu s'ar lega de înțelesuri stabilite; o lume de excitațiuni fără posibilitate

de interpretări constante, nu s'ar deosebi prin nimic de lumea și de experiența viselor. De altminteri această judecată o și face omul de bun simț. „Parcă ași fi în vis“ înseamnă în vorba fiecăruia că nu mă pot regăsi în înțelesul lucrurilor din jurul meu.

Cu starea de conștiință trează înțelesul domină de regulă multiplicitatea impresiunilor simțurilor și-le dă acestora o unitate; înțelesul schimbă conglomeratul sensibil în obiect care poate fi reprezentat. Această funcțiune a înțelesului începe așa de timpuriu în viața omului și cu atita repeziciune se efectuează, că ea scapă analizei celui mai perspicace observator. Deaceia psihologii mai vechi nici nu o descriau în deosebi. Ei considerau de mai înainte sigur că imagina obiectului vine deadreptul ca o unitate în sufletul omului, fără a mai avea nevoie să mai treacă prin o organizare specială a conștiinței. Obiectul înfățișat în suflet era după ei o simplă copie a obiectului din afară. Dar această presupunere a celor vechi este o imposibilitate. După lucrurile din afară nu se desprind copii sau imagini unitare în miniatură, ci lucrurile din afară provoacă numai iritabilitatea nervilor, care la rândul ei provoacă o mulțime de alte reacțiuni nervoase, iar imagina finală a lucrului este o organizare din ultimul moment al funcțiunilor centrale. Ea poate să se producă, sau nu. Cînd se produce, avem conștiința deplină psihologică, reprezentarea lucrului; cînd nu se produce, avem simpla viață a simțurilor sau sensibilitatea organică pe care o avem și în vis. Și sînt cazuri cînd orișicare din noi poate surprinde procesul acesta al organizării conștiinței depline. Auzim bunăoară un zgîmôt neobișnuit venind dinspre fereastră. Un moment nu știm ce este. Nu putem distinge, nici calitativ, nici cantitativ impresiunile ce ne asurzesc. Că impresiunile sonore au provocat funcțiunile simțului nostru de auz, de aceasta nu este îndoială. Tîmpanul, oscioarele din urechea medie, lichidul din urechea internă, neuronii membranei bazilare, etc., toate aceste elemente ale organului urechii funcționează, și cu toate acestea conștiința deplină de ce se petrece, nu există. Deodată apare înțelesul. Este găleata cu var a lucrătorului care, scăpînd din mîna acestuia, s'a prăvălit pe scară și a speriat lumea care se găsea jos. Acum totul este limpede. Zgomotele nu mai par așa de multiple. Sînt zgomotele ce trebuiau. Înainte aveam impresiuni organice, acum avem conștiința obiectivă a acestor impresiuni,—reprezentarea. În exemplul următor avem încă și mai bine dezvoltat acest proces de organizare. Sîntem noaptea pe întuneric complet, într'o casă cunoscută. Vrem să ne orientăm. La lumina zilei, orientarea este ușoară, fiindcă simțul vederii, prin experiența lui bogată, face trecerea repede spre conștiința deplină. Dar noaptea pe întuneric, nu avem pentru orientare decît datele simțului de pipăit, de mișcare și întrucîtva aceluia de temperatură. Cu mare greutate ne reconstituim din aceste date reprezentarea locului. Cui nu i s'au fatimplat cazuri în care această reconstituire să întîrzie minute lungi și penibile, și te vezi contrariat prin

atingeri de obiecte care nu se potrivesc locului. Schimbi gândul, aceeași contrarietate. Nu înțelegi nimic. Datele simțurilor, de care dispui, par fără ordine, absurde, nu se potrivesc cu nimic din cele ce știi. Și de citeori în asemenea cazuri nu te cuprinde groaza. Obiectele pe care le atingi reușești să le înțelegi în parte, dar nu înțelegi dispoziția lor în spațiu. Ai conștiința deplină a fiecărui obiect, și îți lipsește totuși orientarea în mijlocul lor, ultima verigă a organizării conștiente.

Dar asemenea cazuri sînt rari în viața omului normal. De regulă înțelesul domină datele sensibile, așa că acestea apar totdeauna în obiecte precise. De regulă domină așa de mult înțelesul, că odată el stabilit impresiunile se schimbă și reprezentarea obiectului rămîne aceeași. Puneți pe cineva care nu este artist să desemneze un obiect care îi stă în fața ochilor. El îl va desemna după ceiace știe, nu după ceiace vede. Dacă obiectul de desemnat este un scaun, el îl va face cu patru picioare, chiar dacă scaunul din fața lui este așa așezat că nu i se pot vedea decît trei. Omul nostru desemnează după imaginea înțeleasă, nu după natură. Numai artistul, care a învățat să fie atent la datele simțurilor și să se emancipeze de dominarea înțelesului, poate desemna adevărat după natură. El percepe orișice nuanță nouă de culoare și de formă, în ciuda înțelesului care rămîne același. Dar și la artiști lucrul nu se petrece așa ușor. Trebuie o cultură specială, pentru ca ochiul să ajungă să se emancipeze de dominațiunea înțelesului. Sînt încă mulți artiști care nu înțeleg că pădurea este altfel decît verde; nouorul altfel decît alburii; aerul altfel decît străveziu, etc., fiindcă așa au apucat ei să-și reprezinte aceste lucruri. Artistul adevărat nu este cu toate acestea un anormal, sau un neisprăvit, lipsit de precizarea lucrurilor după înțeles. El este, dimpotrivă, un dublu normal. Vede și în felul obișnuit, cum vedem fiecare dintre noi, unificînd impresiunile după un înțeles și vede și emancipat de subînțeles, prin prisma pură a sensibilității. Iar artiștii de geniu profită de bogăția vederii lor personale pentru a crea înțelesuri nouă lucrurilor.

Cazuri anormale, propriu zis, le produc insuficiențele organice. Sînt mulți bolnavi care aud și nu înțeleg ce aud, adică au impresiuni brute de auz, dar nu pot să unifice aceste impresiuni și să le raporte la un obiect; văd și totuși nu înțeleg ce văd; pipăesc obiectele, și își dau samă de proprietățile tactile ale acestora, unii le pot și desemna și cu toate acestea nu înțeleg ce obiect au în mîna lor, etc... Acestea sînt diferitele cazuri de agnosii, pe care le întîlnim atît la om cît și la animal. La animal le putem avea chiar în mod experimental. Dacă ridicăm la un cîine straturile corticale ale creierului mare, așa cum a făcut Goltz cu un cîine care a trăit 18 luni după operație, constatăm agnosii diverse. Cîinele simte obiectele, dar le simte ca impresiuni sensibile, fără să le poată interpreta. Stă lîngă mîncare fără să știe că are mîncare lîngă el. Dacă i se introduce în

gură mîncarea, impresiunile de gust, de miros, etc.. ale acestuia deșteaptă reacțiunile trebuincioase și masticățiunea se produce. Aude vorbele pe care i le adresezi, dar nu înțelege că-l strigi pe nume. Vede semnele pe care i le faci, dar nu înțelege că-l chemi. Cînele are viața simțurilor intactă, îi lipsește numai interpreta-re-a conștiință a acestei vieți; îi lipsește înțelesul.

În ce stă natura înțelesului și care este mecanismul prin care el se adaogă la experiența simțurilor? Experiența simțurilor ar fi oarbă, fără înțeles. Înțelesul sau „gnosia“ dă caracterul special vieții sufletești depline; fără el n'ar fi conștiință omenească. Dar importanța aceasta a înțelesului explică ușor pentru ce răspunsul dat la aceste întrebări a fost așa de des influențat de sistemele filozofice ale timpului. Filozofii care voiau să țină pe om despărțit de animale, și să-l pună într'un rang a parte ca rege între viețuitoarele pămîntului, nu puteau primi să se dea înțelesului o explicare științifică. Înțelesul „gnosia“ era după ei o aparițiune extraordinară; începutul unei vieți nouă. De cătră acești filozofi a fost influențat și evanghelistul Ion cînd a predicat creștinilor: la început era cuvîntul (logos) și cuvîntul era Dumnezeu și Dumnezeu era cuvîntul. Cuvîntul, adică înțelesul lucrurilor, este de origină divină; el este produs, nu într'un mod normal, ci în mod extraordinar prin revelațiune sau prin participațiunea vieții simțurilor la lumina divinității. Această filozofie nu mai influențează astăzi psihologia. Psihologia de astăzi caută să dea un răspuns bazat pe confirmarea observațiunii și experienței: un răspuns științific. Să vedem pe cel mai potrivit cu ultimele rezultate cîștigate în asemenea condițiuni.

Este un fapt bine stabilit că rolul cel mare al înțelesului în determinarea reprezentărilor este datorit vieții sociale. Mai tîrziu vom vedea că pentru a răspunde unei temeinice comunicări între semeni s'a dezvoltat cuvîntul care este cea mai puternică pirghie pentru susținerea înțelesului. Fără cuvînt înțelesul ar fi rămas foarte rudimentar. Dar viața socială explică numai rolul nu și obîrșia de unde s'a produs înțelesul și cu atît mai puțin mecanismul acestuia în lăuntrul conștiinței individuale. Și pentru noi aceasta este lucru esențial. Odată funcțiunea înghebată la obîrșie, extinderea ei prin foloasele aduse este ușor de explicat. Așa cum este și la cuvînt. Una este chestiunea dezvoltării cuvîntului și alta este cea a originii lui.

Pentru a lumina chestiunea nașterii și a mecanismului reprezentărilor legate de înțeles, trebuie să ne amintim mai întăiu de legea naturii pe care o indicăm mai sus. În toate cazurile, cînd se produce o trebuință nouă organică, funcțiunea chemată să o satisfacă nu-și crează dintr'o dată organul. Propriu zis, natura nu creiază, ci transformă. Pentru funcțiunea nouă sînt utilizate mai întăiu resturi de organe vechi neîntrebuințate. Tot ce se găsește acumulat prin hereditate în corpul animal, și nu-și găsește o întrebuițare imediată, este utilizat de natură pentru dobîndirea de noi funcțiuni. Așa cînd unele specii de animale:

au părăsit mediul aquatic și au intrat în aer liber, ele au simțit trebuința unui organ perfecționat de auz, pe care mai înainte nu-l aveau, fiindcă felul lor de viață nu-l cerea. Pentru crearea noului organ, natura a întrebuițat aceia ce devenise inutil pentru trecerea în mediul cel nou, și anume organele care serviseră respirațiunii prin branchii.

Această lege generală trebuie să ne conducă și în soluționarea chestiunii noastre. Trebuințele vieții sociale au impus animalelor sociabile, funcțiunii nouă; dar organele funcțiunilor nouă au trebuit să fie constituite din ceiace acumulasera aceste animale prin hereditate, Omul, fiindcă numai de el este vorba ca animal sociabil, părăsind regimul animalelor mamifere, n'a pierdut dispozițiunile acumulate de organismul său mamifer; el a pierdut numai o parte din actualitatea lor, adică o parte din imediata întrebuițare a acestor dispozițiuni. În schimb el a dobândit trebuințe nouă, care cereau o comutare de funcțiuni, pe o nouă bază organică. Bineînțeles, psihologia contemporană este încă departe de a fi pătruns în adincul acestor schimbări. Trebuie să ne mulțumim deocamdată cu câteva rezultate generale, lăsând viitorului precizarea lor în amănunte.

Marea bogăție cu care vin pe lume animalele mamifere, începând dela cele mai simple până la maimuțe, este organizarea minunată a mișcărilor instinctive. Animalele mamifere, care aparțin unei aceleiași clase, puse înaintea unei împrejurări, răspund cu toate și totdeauna, cu mișcări uniforme. Nu este răspunsul unui individ animal, ci al unei totalități de animale. Imprejurarea primește același răspuns dela toți indivizii din aceeași clasă. Răspunsurile acestor indivizi formează un bloc. Răspunsurile atât de uniforme dela un individ la altul ne fac să bănuim că și împrejurarea care le provoacă este deasemenea uniformă pentru toți indivizii; că adică animalele care răspund uniform, nu analizează datele care compun împrejurarea, ci ele simțesc datele acestei împrejurări iarăși ca un bloc. În chipul acesta, animalele răspund, nu unor impresiuni diferențiate, și grupate pe obiecte, ci unor totalități de impresiuni grupate în blocuri. Această bănuială se găsește confirmată prin ultimele cercetări ale celor ce se ocupă de psihologia animalelor, care mai toți admit, începând cu I. Volkelt, *Die Vorstellungen der Tiere*, Leipzig, 1914, acest mod de a vedea. Mamiferele nu au în intuițiunea lor un joc liber de imagini la care răspund printr'un lanț de mișcări uniforme, cum s'ar crede judecând animalele prin analogie cu omul, ci cum răspunsul lor este încătușat ca într'un clește, de mișcări, așa este și intuițiunea lor o panoramă turnată ca dintr'o bucată. Asemenea intuițiune se menține prin cercul îngust al sensibilității animalului. Animalul nu ezită între excitațiunile diferitelor simțuri. Hierarhia acestora este bine fixată după interesul organic al animalului și este neschimbată. Domină totdeauna datele simțului a cărui funcțiune corespunde cu natura mediului. Peștele se orientează după simțul presiunii, furnica după miros, paserea

după văz, etc., fiecare animal după simțul care servește mai bine genul său de viață. Datele simțului principal formează tiparul de bază în care se toarnă datele celorlalte simțuri, iar mișcarea animalului este determinată de fixitatea tiparului.

Aceasta este și moștenirea cu care vine, ca mamifer, omul pe lume. Dar genul său de viață este diferit de al celorlalte mamifere. El este animalul cel mai puțin legat de un mediu constant. Hierarhia simțurilor sale este apoi zdruncinată complet prin irupțiunea bruscă a datelor de văz și auz produsă în urma schimbării din pozițiunea corporală. Mamiferele până la om au pozițiunea corpului în direcție orizontală. Botul lor se ridică puțin deasupra pământului. Din această cauză funcțiunea de alimentațiune care este fișina în jurul căroră se învîrtesc instinctele, este la ele păzită și întreținută, în prima linie, de simțul mirosului. La om, importanța mirosului decade, și în schimb, mulțumită pozițiunii verticale, se ridică în importanță văzul și auzul, dar mai ales văzul. Multiplicitatea datelor acestor simțuri copleșește tiparul intuițiunii animale. În sfârșit, viața socială, — mediu nou cu impresiuni până aici necunoscute, — aduce nevoia înțelegerii între oameni. Conștiința — acea din observațiunea noastră internă — trebuie să înlocuiască atât instinctele cât și intuițiunea rigidă cu care instinctele sînt legate. Omul are nevoie de intuițiunea prin obiecte individuate, și de mișcări libere voluntare. Cum ajunge el la nouă conștiință? Dînd o nouă întrebunțare moștenirii de instincte.

Ceiace face ca instinctele să apară în viața mamiferelor ca un clește, din care acestea nu pot eși, este mecanismul direct și strîns, care leagă centrul nervos de aparatele de mișcare și de secrețiune ale organismului. Excitațiunea transmisă centrilor, acestea deslănțuesc imediat instinctele. Propagarea excitațiunii se face într-o singură direcțiune. Această uniformitate de direcțiune menține mecanismul strîns, dar îngreunează și întîrzie organizarea de instincte nouă. Animalul neavînd mijlocul de a-și controla mișcările, le produce la întîmplare; și instinctele lui se formează treptat din mișcările întîmplător utile. Dintr'acestea, lupta pentru existență selectează treptat, zice Darwin, și noi trebuie să adăogăm: cu mare pierdere de timp și mai ales cu o colosală risipă de viață. Moștenirea de instincte cu care mamiferele de astăzi vin pe lume, este șirul de întîmplări fericite acumulat, în timp de milioane de secole, de organisme de unor ascendenți aleși cu o sită din cele mai dese. Această moștenire trebuia deviată din creșterea sa de până aici, pentruca selecțiunea faptelor omenești să fie mai puțin costisitoare și mai puțin oarbă. Și s'a produs o asemenea deviere la om. Printr'un proces de metamerie, proces care s'a repetat adeseori în decursul dezvoltării sistemului nervos la mamifere, baza organică, pe care avea să funcționeze instinctele omului, s'a fragmentat și s'a împletit altfel. Alături de conducțiunea excitațiunii într-o singură direcțiune, și-a făcut apariția conducțiunea în dublă direcțiune. Centri-

lor nervoși, în care se acumulau dispozițiunile hereditare ale instinctelor li se dete de acum înainte posibilitatea să aibă, în locul rolului simplu motor de până acuma, un rol sensorio-motor. Printr'o acțiune recurentă, dispozițiunile hereditare se transformă într'un izvor de simțire.

Aici stă misterul conștiinței omenești, dacă cuvîntul mister poate fi îngăduit într'o carte de știință. În deosebire de animal, omul împletește moștenirea trecutului său într'o simțire de sine. La început, în mod confuz, dar cu timpul din ce în ce mai precis, pe măsură ce simțirea se exercită. La animal, moștenirea instinctelor este un clește îndreptat spre mișcările externe; la om, ea este un centru de convergență internă. Animalul dobîndește prin experiența trecutului o adaptare la mediul extern, pe cînd omul dobîndește prin experiența trecutului un focar din care se resfringe o lume nouă, lumea înțelesurilor care îl leagă cu semenii săi. În amîndouă cazurile experiența trecutului menține corelațiunea strînsă dintre individ și specie; cu deosebire numai că la animal corelațiunea este de ordine curat biologică, pe cînd la om ea este de ordine socială. În aceasta stă fundamentul ordinii morale, regnul aparte, de care se bucură omul în mijlocul naturii.

Conștiința omenească recapitulează prin urmare sensibilitatea animală plămădită de veacuri într'un ritm deosebit. La ea, recapitularea dă loc la o adîncire a sensibilității. Experiența trecută a speciei omenești joacă rolul, nu numai de depozitară, ci și de ferment al experienței personale. Deaceia dela primele scînteeri de conștiință omul întreveđe între el și lume raporturi pe care nici o experiență personală nu i le poate da.

El se naște slab în lupta pentru existență; și dacă n'ar avea îngrijirea părinților, ar pieri din primele lui zile, atît de săracă îi este armatura corporală. Experiența strămoșilor pare pentru el ca pierdută, cînd îl vezi abia născut. Dar îndată se manifestă urmele acestei experiențe prin determinarea unor atitudini supraindividuale. Iată-l religios; setos de dreptate și adevăr; iubitor de frumos; punînd între el și restul lumii tot felul de raporturi: el, animalul născut așa de slab. Înloc de armatura corporală, o simțire nouă, necunoscută până aici, ese din dinamica instinctelor. Viața din trecut învie sub forma simțirii de sine; simțirea epidermei animale se transformă în simțire personală. Descendentul mamiferelor utilizează moștenirea instinctelor pentru a-și da o atitudine socială: o lume infinită de înțelesuri care se creiază din opoziția între *eu* și *altul*; pe cînd animalul își plimbă privirea peste mediul care îl inconjoară, fără să descopere în acesta altceva decît impresiunea directă a ochilor corporali, omul vede în jurul lui, persoane și lucruri cu înțeles; el vede subț impresiune, simbolul. Această dedublare i-o dă viața prin care au trecut generațiunile dinaintea lui, viața care, recapitulîndu-se și trezîndu-se într'o simțire de sine, socializează sensi-

bilitatea actuală. Prin conștiință, omul simte și interpretează natura, pe cînd animalul simte fără să interpreteze. Se înțelege că între animal și om sînt numeroase cazuri de tranziție. Mamiferele superioare se apropie gradat de om.

Intr'un cuvînt, psihogeneza își are rădăcinile în biogeneza, după ale cărei legi se explică diferențierea sensibilității; iar vîrfurile și-l are în viața socială, pentru întreținerea căreia concurg toate manifestările conștiinței individuale.

C. Rădulescu-Motru

Toamnă, pe țarm...

Toamna ca o călătoare obosită de lungi drumuri,
A sosit la țărmul mării și, cu părul despletit,
Lung privește peste apa 'n care cad din înfinit
Norii ce-au venit deodată călători ca niște fumuri.
Și plutesc: fantome albe de corăbii inecate,
Lungi fiuoare de furtună care stau să se desfacă,
Fiare cenușii de mare care nu se mai înecă.

Toamna de pe malul mării le privește fix pe toate.

Peste apele azi fulburi care poartă 'n ele norii
Toamna suflă greu și rece pân' la marginile zării.
Au rămas mici fortărețe de nisip pe malul mării
Ridicate de copiii ce făceau pe luptătorii.

In balcoanele de vile, pe terasele pustii
Și la ușile 'nchinate vîntu-aduce de departe,
Dintr'un soare mort prin vreme, foșnitoare frunze moarte...
Din castanii dela poartă, cad castanele tirzii...

Viscolește alb nisipu'n lungul plajei fără lume,
Scîrjie prelung piloții punților de îmbarcare,
Dela care nu mai pleacă bărci albastre la plimbare
Pe cărările lactee însemnate 'n larg de spume.

Pe pustiul țărm al mării stă cu părul despletit
Toamna, ca o călătoare care a înebunit.

Demostene Botez

Opera financiară a d-lui Titulescu, Ministru de Finanțe, și cerințele timpului de față

Criza prin care trece Statul român în urma războiului de întregire națională este pe cit de formidabilă ca factor dezorganizant al vieții sociale, pe atit de complexă în manifestările ei. Războiul, pe lângă alte calamități care-l sînt specifice, a redus forțamente producția prin deplasarea țelului și factorilor ei, în timp ce pe de altă parte el însuși a fost și încă este, în urmările lui, un nou și cel mai mare consumator de valori sub toate formele. Pentru ca Statul să-și poată găsi resursele extraordinare, de care avea nevoie în aceste timpuri de subț-producție inevitabilă, a recurs la mijlocul deturnat al emisiunii de hirtie prin Banca Națională. Această politică financiară nefastă, împreună cu contrabandele de monedă și felul cum s'a făcut unificarea monetară, au provocat—cum era natural—o *criză financiară* sub două forme: *budgetară* și mai ales una *monetară*, depreciînd moneda prin sur-abondență și lipsa garantării. Criza financiară mai ales sub forma crizei monetare a agravat criza economică de subț-producție și a operat o socializare deghizată și injustă de averi urmată de o deplasare tot atit de injustă a acestor averi dela un individ la altul, schimbîndu-se astfel în rău și în mod brusc criteriul de justiție care trebuie să stea măcar ca un ideal, la baza repartiției bunurilor într'un Stat organizat.

Astfel, neîncrederea în valoarea mereu descrescîndă a monedei, precum și alte urmări neaparate ale inflației monetare, au transformat criza budgetară și cea monetară într'o îngrijorătoare *criză economică*; iar nemulțumirile și revolta care sînt rezultatul fatal al marilor injustiții, au transformat criza economico-financiară într'o *criză socială* manifestată prin înteișirea luptei de clasă.

Și cine ar putea nega că ușurința cu care se poate cîștiga azi banul pe nemuncite, prin speculații de tot felul, străine de munca adevărat productivă, unite cu convingerea până acum nedesmințită că trăim într'o epocă de relaxare fatală a dreptului și de liberă carieră a injustițiilor,—epocă în care totul e permis și în care, în loc de pedeapsă în urma anumitor fapte, se poate obține cîștig nemeritat,—cine ar putea susține că astfel de împrejurări nu atrag după ele o *criză morală*, ea însăși un element de dizolvare socială ?

Așa dar *criză financiară, criză economică, criză socială, criză morală*,—toate avind drept cauză de întetire primordială,—*criza monetară*.

Din punct de vedere strict *economic* s'ar putea zice că criza noastră nu este în principal nici o criză de producție, nici una de circulație (a mijloacelor de transport), nici una de consumație; ea este mai ales o *criză de repartitie* a bunurilor reduse de războiu.

Dacă în timp de belșug se poate oarecum neglija sau amîna opera îmbunătățirii repartitiei,—în timp de sub-producție, pentru moment insurmontabilă, această operă revine pe primul plan, și de înfăptuirea ei grabnică și prealabilă depinde în cea mai mare parte producția viitoare.

Așa fiind, remediul cel mare nu se poate găsi pentru moment nici în domeniul producției, nici în acela al circulației,—ci în mică parte în acela al consumației, iar în cea mai mare parte în acela al repartitiei.

Tocmai deaceia am susținut cu tărie,—cu toată părerea aproape unanimă în sens contrar,—că mijlocul cel mare și cel mai la îndemîna Statului de a remedia pe cît posibil criza noastră economico-socială, este în primul rînd un *remediu pur financiar*, și anume el stă în asanarea crizei budgetare și mai ales a celei monetare, printr'un sistem anumit de impozite drastice, care să meargă până la socializarea parțială a bunurilor l. Acest *socialism fiscal*, simplă măsură financiară, tinzînd în primul rînd la suprimarea pericolului inflației și în subsidiar a crizei budgetare, operînd în același timp o mai justă repartitie a sarcinilor și indirect a bunurilor (repartitie devenită și mai nedreaptă pe urma războiului).—I-am văzut nu ca o măsură eroică mai mult sau mai puțin artificială, ci dimpotrivă ca o simplă manifestare, împiedicată și întârziată (în dauna societății),—a unei legi generale pe care am numit-o *socialism de războiu*, lege care pe lângă socialismul fiscal, provoacă în timp de războiu o mulțime de alte manifestări de natură socialistă, mai mult sau mai puțin propriu-zisă.

Socialismul fiscal calculat și voit ni s'a părut singurul mijloc salvator împotriva alunecării societății pe panta unui socialism periculos prin haosul necunoscut ce-i stă ademenitor în față. 2

Ideia că remediul cel mare în criza noastră economico-socială este în primul rînd de natură financiară și numai în urmă economică propriu-zisă,—oricît de paradoxală a părut într'un timp de acută sub-producție,—a fost preconizată ca slugura eficace de către marele economist Achille Loria și pusă ca punct primordial de program de către Conferința financiară dela Bruxelles. Iar ideia că acest remediu financiar trebuie să îmbrace forma directă a unui adevărat socialism fiscal printr'un sistem drastic de impozite, a căpătat consistența mai mult sau mai puțin deplină în toate statele beligerante: Anglia, America, iar în ultimul timp Franța și mai ales Germania și Italia, spre a nu cita decît pe cele mai însemnate.

1 Se înțelege, nu e vorba aici de o socializare propriu-zisă, ci numai de una care, sorbind o parte din bunurile particulare, le redă îndată aceleiași societăți nealterată la baza organizației ei actuale, operînd însă cu această ocazie o justă repartitie a sarcinilor și indirect una relativ mai justă a bunurilor.

2 V. articolele noastre din V. Rom. No. 5 | 92 | și No. 1 | 921.

Politica socialismul fiscal apare astfel ca un imperativ categoric al timpului de față.—Această politică ca mijloc financiar de asanare a crizei noastre complexe a avut în Parlamentul nostru ca primi reprezentanți efectivți pe d-nii deputați Dr. I. N. Angelescu și V. Madgearu care au propus, pe lângă unele noi monopoluri (d. Angelescu), cite un sistem de impozitje extraordinară, cu nuanță vizibilă de socialism fiscal.

Puțin în urma acestor proiecte din inițiativă parlamentară, d. Ministru de Finanțe N. Titulescu prezintă Camerei și aceasta votează un vast sistem de măsuri financiare, care pentru prima oară, îmbrățișind chestiunea în întregul și în toată complexitatea ei, tind să dea chestiunii o soluțiune radicală inspirându-se în mare măsură de celace am numit socialism fiscal. D. Ministru de Finanțe a fost în adevăr taxat de unii ca omul socialismului fiscal la noi, sau cel puțin al unui radicalism fiscal înaintat.

Dar a spune că d. Titulescu este pur și simplu omul socialismului fiscal la noi, nu este totuși același lucru—după părerea noastră—cu a spune că d-sa este prin chiar acesta salvatorul sigur al acestei amenințate țări. Socialismul fiscal se poate în adevăr înfăptui după criterii diferite, unele conforme, altele neconforme cu justiția, cu rațiunea și cu nevoile timpului de față. Așa de ex. am văzut că însăși cauza marelui noastre calamități—emisiunea de hirtie prin Banca Națională—nu e în fond decit tot o socializare, întrucit ea operează un împrumut forțat sau chiar un impozit; dar acest impozit atinge numai pe deținătorii de monedă și creanțe plătibile în România, în loc să atingă pe toți cetățenii, pe fiecare după puterile lui, cum cere justiția și rațiunea. I Tot astfel socialismul fiscal adoptat în principiu poate fi conceput în diferite grade: el poate fi mai prejos, atit cit trebuie, sau mai mult decit trebuie; el poate în fine avea în vedere asanarea concomitentă a tuturor fețelor crizei, sau poate urmări asanarea unela cu precădere asupra celeilalte. Deaceia spre a ne da bine sama de rolul și semnificația măsurilor d-lui Titulescu, nu va fi destul să spunem că ele înfăptuiesc un socialism fiscal, —*celace dela început, date fiind exigențele timpului de față, le câștigă aprobarea oamenilor de bine și clar văzători*,—ci va trebui ca, examinându-le mai de aproape, să ne întrebăm întrucit socialismul fiscal al d-lui Titulescu rezolvă principalele fețe ale crizei noastre: *monetară, budgetară, socială*.

Măsurile financiare ale d-lui Titulescu se descompun în următoarele elemente: a) încercarea pentru prima oară serioasă după războiu de a prezenta țării *întocmirea unui budget echilibrat*; b) alimentarea acestui budget și a nevoilor actuale printr'un sistem riguros de *impozite cu excluderea principială (cel puțin momentană) a împrumuturilor*. În însuși sistemul de impozite al d-lui Titulescu, trebuie să deoseblim două părți fundamentale diferite una de alta și care numai întâmplător se găsesc împreună din cauza evoluției tardive a dreptului nostru fiscal. Acestea sînt: a) *reforma contribuțiilor directe* care înlocuește vechiul nostru sistem fiscal cit se poate de primitiv, cu sistemul *imp. progresiv pe venit* a cărui introducere nu ar fi trebuit în principiu să aibă nici o legătură cu războiul, dacă anemia spiritului nostru democratic n'ar fi aminat această reformă până la li-

1 V. V. Rom. No. 5 | 921 p. 272-273 și nola 2 p. 291 precum și V. Rom. No. 1 | 921 p. 46-47.

mita extremă; b) un sistem de impozite extraordinare sau noi, tinzînd în principal la alimentarea cheltuielilor budgetare extraordinare, mai ales cele două dintău și care constau în: un impozit asupra capitalului și a îmbogățirii de războiu, un imp. pe lux și cifra de afaceri, un impozit pe succesiuni. 1

Acest vast program financiar, dela care d. Titulescu așteaptă roadele în decurs de cîțiva ani, a fost prezentat de d-sa cu un aparat de erudiție impunătoare, cu un prestigiu politic imaculat,—aproape unic în această țară,—și cu un talent literalmente strălucit,—toate elemente care deconcertează pe cel ce cu răceală caută să-și dea seamă de sensul intim și limitele precise ale operei financiare și sociale ce conține o legiuire într'un stil atît de mare.

Cu tot acest prestigiu, apăsător pentru alții, cu care personalitatea d-lui Ministru de Finanțe însoțește opera sa,—să ne străduim totuși a ne da sama cît mai obiectiv, întrucît opera d-sale răspunde nevoilor grave și multiple ale orei actuale, întrucît cu alte cuvinte ea asanează, cum ziceam mai sus: a) criza budgetară, b) întrucît criza monetară și c) întrucît criza socială.

Intrucît opera d-lui Titulescu asanează criza budgetară.—Un budget sincer și perfect echilibrat prin venituri, care nu adaugă în mod deturnat noi sarcini pe umerii Statului, constituie pentru acesta cea mai perfectă garanție ostensibilă a creditului său. Statul român, al cărui budget în ultimii ani până la războiul mondial se solda cu excedente, dela războiu și până azi a trăit viața hibridă a finanțelor lipsite de orice alcătuire budgetară, viața de enorme deficite, alimentată numai de diverse operațiuni nefaste de tezaur. Această împrejurare a fost desigur cea mai însemnată cauză a slăbirii creditului său. Prima încercare după războiu de a se întocmi un budget a fost făcută anul trecut de d. Take Ionescu, Ministru ad-interim la Finanțe. Dar budgetul pe 920—921, cu un deficit prevăzut de 509 milioane și anul efectiv de 2 miliarde, prezentat de d-sa Camerei anul trecut, este —și nu a avut pretenția să fie altceva—numai o încercare și un simulacru de budget, atît din cauza lipsei de rîndament îndestulător a primitivului nostru sistem fiscal, cît și din cauza omisiunii totale a unui budget extraordinar, care astăzi este tot atît de indispensabil cît și budgetul ordinar.

D. Titulescu, întreprinzînd marea operă a reformării sistemului contribuțiilor directe și introducerea unor impozite noi extraordinare, încearcă anul acesta să prezinte pentru prima oară după războiu budgetul României întregite, sincer, complet și *realmente echilibrat*.

Din punct de vedere formal, budgetul d-lui Titulescu, ușor rămaniat de comisia fiscală,—este impecabil. Aritmeticește perfect echilibrat, prevăzînd chiar eventuale excedente (la budg. ordinar), însoțit de art. 3 al legii budgetare, care prevede puțința pentru Ministrul de Finanțe ca, împreună cu comisia fiscală, să poată chiar în cursul exer-

1 În art. 6 al. 1 în fine al legii budgetare a d-lui M. de Fin. se citează cu titlu enumerativ și impoz. pe plus valuta imobiliară; dar până acum acest impozit nu a căpătat nici o consistență în sistemul de legi al d-lui Ministru.

cițitului să reducă sau chiar să suprimă cheltuelile ce vor părea inutile.—Însoțit de art. 7 al aceleiași legi, care prevede pentru toate Ministerele sistemul ordonanțării numai în rate mensuale egale, și de art. 2 care prevede limitarea creditelor suplimentare și extraordinare la suma numai de 38.749.106.15,—el are aerul să satisfacă toate exigențele: tehnice, fiscale precum și condițiile de severitate morală, necesare mînuirii banului public. Dar de calitățile tehnice ale acestui budget, socotim inutil să ne ocupăm. Personalitatea d-lui Ministru de Finanțe dispensează de asemenea considerațiuni și ele ar eși din cadrul preocupărilor acestei expunerii. Deaceia ne vom ocupa aproape exclusiv de *lacunele* de un anumit ordin pe care, după părerea noastră, acest budget le prezintă.

Cea dintăiu grijă a d-lui Ministru de Finanțe a fost—cum era și natural—*economiiile*. Desigur, după un războiu atît de pustitor, cum a fost cel din care am eșit—politica principială a economiilor în general, nu poate fi serios practică. Nevoile refacerii în toate ramurile organismului social sînt atît de imperioase încît se pare că mai puțin decît oricînd, după ravagiile unui războiu, o gospodărie publică își poate impune politica economiilor. Dar dacă în ceiace privește cheltuelile necesare, astăzi mai mari și mai imperioase ca altădată, nu ne putem impune politica economiilor,—este un domeniu unde e'e se impun, nu numai ca o operă de ordin fiscal, dar mai ales de purificare și asanare morală: acesta e domeniul sinecurilor și al cheltuelilor fericit denumite de d. Ministru de Fin. „provocatorii”, și care în ultimul timp au luat la noi proporții de flagel. Numai stîrbind din rădăcina plaga sinecurilor, a cheltuelilor inutile și a celor provocatorii, în mod indirect se puteau pregăti sufletește masele pentru a face cu voe bună sacrificii bănești neobișnuite pentru Stat. Altfel opera impunerilor extraordinare, din impopulară ce este prin natura ei, devine cu adevărat odioasă și deci fără șanse de rendement sau aplicare serioasă, cum se întimplă cu orice lege care nu are aprobarea morală a spiritului public. D. Titulescu a încercat cu ocazia actualului budget să atace această însemnată problemă, dar n'a reușit s'o rezolve decît într'o infimă măsură. În afară de capitolul cheltuelilor extraordinare de ordin militar, unde prin budgetul actual s'au redus cheltuelile cu circa un miliard față de anul trecut (această reducere era fatală odată ce situația externă permitea trecerea armatei pe picior de pace),—politica economiilor a d-lui Ministru de Finanțe nu a putut reduce decît cheltuelile provocatorii dela capitolul.... automobilelor funcționarilor publici și alte cîteva capite neînsemnate. Pentru rest, d-sa s'a mulțumit cu înscrierea în legea bugetară a art. 3 amintit mai sus. Deaceia, în general vorbind, se poate zice că încercarea eroică a d-lui Ministru de Finanțe de a stîrpi flagelul sinecurilor și al cheltuelilor provocatorii a dat greș,—desigur din cauza unor împrejurări greu de învins, dușmane democrației și independente de voința sinceră a d-lui Ministru de Finanțe.

Odată acestea zise cu privire la nereușita în politica economiilor, să intrăm în miezul chestiunii.

Cea mai însemnată condiție a seriozității unui budget este *sinceritatea* lui, adică faptul de a se prevedea în el absolut toate cheltuelile necesare mersului și refacerii mașinii sociale,—independent de faptul dacă sînt sau nu surse de venituri corespondente. Este în adevăr un loc comun în finanțe că, spre deosebire de ce se petrece cu budgetul unui particular, la budgetul Statului capitolul cheltuelilor

primează pe acel al veniturilor în acest sens că nu atât cheltuielile trebuiesc proporționate după venituri, ci veniturile trebuiesc căutate și găsite după mărimea nevoilor. Aceasta este condiția, citeodată dură, a binefacerilor vieții sociale.

Or, tocmai din acest punct de vedere,—trebuie s'o spunem dela început,—budgetul d-lui Titulescu prezintă lacune.

Budgetul pe 921—922 se împarte în două: a) *budgetul ordinar* și b) *budgetul extraordinar*.—*Budgetul ordinar* cuprinde două capitole, în urma concepției noi de a se despărți Budgetul Minist. Comunicațiilor de toate celelalte elemente ale Administrației financiare a statului la un loc,—derogându-se astfel odată, cu înființarea și a Budg. extraordinar, dela regula clasică a *unității* budgetului. Primul cap. al budg. ordinar, cuprinzând toate serviciile și cheltuielile obișnuite, atinge la cheltuieli în cifră rotundă (în proiect) 5 miliarde 20 milioane, iar la venituri 5 miliarde 220 milioane; al doilea cap., adică budg. anex al M. de Comunicații, cuprinde la cheltuieli 2 miliarde 142.149.063, iar la venituri 2.292.233.000. Aceasta înseamnă însumind cifrele că budgetul ordinar complet atinge la cheltuieli 7 miliarde 162.149.163, *cifră mărită de com. fiscală la circa 7 miliarde 700 milioane*, iar la venituri o cifră care acopere aceste cheltuieli dînd după previziunii seriose optimiste și speranțe de relative excedente.

Budgetul extraordinar cuprinde la rîndul său două capitole: a) *lichidarea*, adică opera de stingere a obligațiilor extraordinare contractate de războiu și b) *refacerea*, adică opera de reparare a utilitatului național și opera de reînălțare a marilor artere a serviciilor de interes național general. Budg. extraordinar al lichidării se încheie cu 1.400 milioane, iar cel al refacerii cu 1.400 milioane, celace înseamnă însumind cifrele, că budg. extraordinar al d-lui Titulescu atinge suma de 2 jum. miliarde, ce după previziunile d-sale va fi acoperită printr'un buchet de resurse de care ne vom ocupa mai jos. *Așa dar 7 jum. miliarde budg. ordinar, 2 jum. miliarde budg. extraordinar,—circa 10 miliarde,—iată budgetul total al României întregite după pagubele și dezastrul războiului. Este această cifră la înălțimea nevoilor actuale? Iată chestiunea cea mare.*

Desigur este foarte greu să se fixeze cu precizie matematică cheltuielile de care gospodăria publică a unei țări va avea nevoie în cursul unui exercițiu, mai ales cînd nevoile de cheltuieli extraordinare de toate felurile își fac apariția în tot momentul, adesea pe neașteptate. De acela, orice s'ar face, alcătuirea unui budget nu încețază de a fi o operă, nu de limitare rigidă a cheltuielilor, ci o operă de previziune mai mult sau mai puțin coroborată de realitățile exercițiului financiar. Cu toate acestea, cele două metode clasice cunoscute în finanțe sub numele de *metoda evaluărilor directe* și a *evaluărilor după anul penultim*,—deși concepute în știință mai ales cu privire la previziunile *rețetelor* budgetare,—ne pot folosi și la cap. previziunii cheltuielilor necesare mersului gospodăriei publice. D. Ministru de Finanțe însuși,—după cum o spune la p. 28 a Expun. de motive ce însoțește budgetul,—pare a se fi călăuzit de *metoda evaluării după anul precedent*, desigur nu după prevederile budgetare inițiale ale acelui an (920—921) care erau, poate voit, insuficiente, ci după alocațiile budgetare, credite suplimentare și adționale *efectiv* și *potiv* acordate în cursul exercițiului anului 920—921 și care astfel au mărit prevederile budgetare de pe hirtie în budg. anului trecut pînă la cifra cheltuielilor reale, necesare primului an „normal” după războiu.

În primul moment această metodă, oarecum experimentală, pare cea mai apropiată de exigențele spiritelor ponderate și pozitive. Dar o îndoială naște: Oare anul 920—921 să fi fost el un an „normal” în sensul că toate serviciile publice au avut dotația respectivă pentru a putea funcționa și pentru a se putea întrema? Au mers oare toate serviciile publice atît de bine ca într’un an normal?—Cheltuielile publice ale unui Stat în plin progres,—*independent de evoluția care tinde în toate țările să mărească atribuțiile Statului în multe domenii, și deci cifra bugetului*,—prezintă o ascensiune lentă dar continuă, o ascensiune care este oarecum normală, și care nu e decît una din manifestările evoluției progresive a tuturor ramurilor organismului social din ce în ce mai amplu și mai perfecționat. Aceasta, bine înțeles, în afară de cheltuielile extraordinare ocazionate de războiu și urmările lui, în special lichidarea și refacerea, și în afară de nevoile de unificare administrativă și culturală a națiunii întregite, care cer o nouă concepție și o specială lărgire a cadrului bugetului. Așa dar în afară de cheltuielile extraordinare de războiu și urmările lui, cifra bugetului unei țări prin însăși evoluția ei normală tinde să se mărească continuu comparativ cu trecutul, și acesta e un adevăr pe care experiența de până acum l-a ilustrat cu prisosință. Așa fiind, socotim că metoda evaluării cheltuielilor, după cheltuielile efective ale anului bugetar 920—921, nu este cea mai întemeiată, întrucît în cursul aceluiași an serviciile n’au funcționat normal, ascensiunea normală lentă n’a avut loc și cheltuielile extraordinare și nouă n’au fost satisfăcute nici pe departe în adevărata lor amploare. Dar atunci care ar fi fost o metodă mai potrivită? În privința bugetului ordinar putem întrebuința—în mod foarte aproximativ desigur—metoda previziunii după cel din urmă an cu adevărat normal și anume anul 916,—iar în privința cheltuielilor noi ca *unificarea și refacerea și lichidarea și refacerea*, metoda evaluăției directe, dar sinceră și curajoasă. *Or, anul 916 a prins România încă cu un buget perfect echilibrat prin venituri ordinare de 650 milioane lei normali. Dacă ținem socoteală că deprecierea medie a monedei noastre este de cel puțin 10 ori în minus valoarea ei din timp normal,—și aceasta o arată mai ales scumpirea uniformă medie a vieții,—atunci bugetul ordinar, numai al vechiului regat, ar fi trebuit să fie, după valoarea de azi a monedei, de 6 jum. miliarde. Teritoriul îndoiindu-se și nevoile unificării administrative și culturale neputîndu-se concepe ca cheltuieli ce pot fi amînate,—cea mai sobră previziune grosso modo duce subț regim de inflație la cifra de 12 miliarde numai pentru budg. ordinar necesar României întregite, după stîrpirea de rigoare a cheltuielilor superflue.*

Față de o așa de mare disproporție dintre suma minimală de 12—13 miliarde ce după previziunea experimentală sobră ar fi trebuit să constituie cifra bugetului ordinar și cea de 7 jum. ce constituie efectiv bugetul d-lui Titulescu, nu se pot face decît două presupuneri:

Prima presupunere e că acest buget a fost fixat la suma de 7 jum. miliarde, avîndu-se în vedere valoarea de acum a banului, prevăzîndu-se cu alte cuvinte că întregul an bugetar 921—922 îl vom petrece subț regimul actual de inflație. În acest caz mărirea lefurilor funcționarilor publici numai de 5 ori față cu timpul normal, în timp ce viața se menține scumpită de 10—15 ori, precum și alocațiile prevăzute atît la budg. ordinar cit și la cel extraordinar la cap. refacere-

rii, sînt absolut insuficiente față de deprecierea monetară actuală, și în aceste condiții nu se poate vorbi în mod serios de o reală echilibrare a bugetului d-lui Titulescu. Acest buget fixat la suma de 7 jum. miliarde sub regimul inflației actuale nu poate fi decît un buget fictiv.

A doua presupunere e că bugetul s'a fixat la această cifră în prevederea întăririi valorii banului chiar în decursul acestui an, în așa grad încît el să nu mai fie depreciat decît de 5 ori comparativ cu valoarea lui din timp normal, în loc de 10—12 cît este acum. Vlața eftenindu-se în aceeași proporție, mărirea lefurilor funcționarilor în media de 5 ori ar fi suficientă să acopere o mare parte din buget și astfel ne-am găsi în fața unui buget relativ echilibrat. Dar în acest caz este evident că asanarea crizei bugetare este în funcție de asanarea prealabilă sau cel puțin rapidă a crizei monetare. Dacă prin măsurile luate cu privire la întărirea leului, se asanează măcar pe jumătate criza monetară, bugetul d-lui Titulescu este în adevăr un buget regulat întocmit, este echilibrat. Dacă însă măsurile luate pentru întărirea monedei nu sînt suficiente pentru a reduce costul vieții la cinci ori valoarea din timp normal, atunci bugetul întocmit pe această previziune încetează de a mai fi un buget realmente echilibrat și atunci veniturile lui, fiind din punct de vedere economic mai mici decît cheltuielile, deficitul și creditele suplimentare, adiționale și extraordinare vor arăta că bugetul d-lui Titulescu este un buget fictiv. 1

Situația bugetului d-lui Ministru de Finanțe fiind astfel în funcție de asanare a crizei monetare, vom vedea din dezvoltările ulterioare că perspectiva întronării unui buget realmente echilibrat este foarte îndepărtată, dacă nu de tot exclusă în opera d-lui Ministru.

De o cam dată, lăsînd laoparte capitolele bugetului unde mobilitatea valorii monedei, avînd înrîurire covârșitoare, ne oprește de a le analiza acum,—să considerăm mai de aproape capitolul unde mobilitatea monedei joacă un rol relativ mai redus și anume cap. datoriei publice.

Capitolul datoriei publice, atît a celei consolidate și cuprîsă ca atare în bugetul ordinar, cît și a celei flotante și al datorilor extraordinare de războiu trecute ca atare în budg. extraordinar, este cel mai important din punct de vedere al echilibrării pur financiare și deci al reînvierii creditului Statului.

Datoria publică a Romîniei este, după datele oficiale ale Budgetului ce analizăm, următoarea în comparație cu cea dinaintea de războiu :

1 Pentru moment să remarcăm în treacăt un fapt care își are însemnătatea lui. De unde în mod obișnuit comisiunea fiscală și parlamentul au tendința de a micșora cheltuielile propuse de Ministru de Finanțe în proiectul guvernului, cu proiectul de buget al d-lui Titulescu s'a înfîmplat contrarul. Comisia fiscală, afară de bugetul M. Agriculturii unde a făcut o reducere, a remaniat cifra tuturilor celorlalte bugete majorînd cu : 176 milioane la războiu, 126 la finanțe, 115 la instrucție, 10 la culte și arte, 32 la interne, 42 la lucrări publice, 3 la Justiție (?), 48 la domenii, 1 la industrie și comerț, 7 la externe, 4 jum. la ocrotiri sociale, 70 milioane la M. comunicațiilor, în total 600 milioane. Aceasta nu înseamnă că Com. fiscală a fixat cheltuielile adevărat necesare, ci probează numai parcimonია cu care d. M. de Fin. și-a întocmit bugetul cheltuielilor.

La 1 Aprilie 914 ea era de lei 1.731.008.329.75 descompunându-se astfel :

Datorii internă consolidată	133.862.452.05
" " flotantă	45.000.000.—
" externă consolidată	1.552.145.877.70
Total lei	1.731.008.329.75

La 1 Aprilie 921, datoria noastră publică este de lei 27.311.293.311.58 descompunându-se astfel :

Datorii internă consolidată	3.733.862.452.05
" " flotantă	12.150.000.000.—
" externă consolidată	1.552.145.877.70
" " flotantă	2.875.284.981.83

Cifra care reprezintă partea ce va reveni Statului Român ca succesor pe urma revenirii noilor teritorii foaste Austro-Ungare . . . . .

Bonuri de rechiziție neplătite	4.000.000.000.—
Sumă rămasă neordonată din cred. definitiv acordate pe 920—921	1.000.000.000.—
Sumă rămasă neordonată din cred. definitiv acordate pe 920—921	2.000.000.000.—
Total	27.311.293.311.58

Dacă la această sumă prezentată de d. Ministru de Finanțe în budgetul său, adăogăm cifra de 8 miliarde în termen mediu la cât se urcă pagubele constatate și ce se vor constata ale sinistraților de războiu și pe care Statul trebuie să le plătească sub o formă sau alta, spre a putea zice că și-a plătit datoriile de războiu și că a operat refacerea, precum și cifra de (4) miliarde în mediu datorie în capital cu ocazia exproprierii conform noului mod de plată a prețului, —ajungem la circa 40 miliarde, sumă totală a datoriei publice a României întregite socotită pe anul financiar 921—922. ¹

Această datorie are pentru noi trei caractere maligne : a) este disproporționat de mare comparativ cu timpurile normale și deci cu obiceiurile noastre de liberalism fiscal, precum și cu puterea noastră de producție pentru cităva vreme slăbită ; b) cea mai mare parte a ei este neconsolidată : 5 miliarde 200 milioane datorie consolidată față de circa 20 miliarde flotantă ; c) datoria externă în aparență mai mică ca cea internă (4 miliarde 300 milioane externă față de circa 30 miliarde internă) este în realitate, —pe lângă desavantagiul general al datoriilor externe chiar în timp normal, —tot atât de grea, dacă nu și mai apăsătoare decât cea internă, prin aceea că diferența de valută face ca întreaga datorie externă să fie socotită, pe timpul inflațiunii, în mediu de 7 ori mai mult valoarea ei socotită pe paritatea leului ; la aceasta, se adăogă că cea mai mare parte a datoriei externe, întreaga datorie dela războiu încoace, este neconsolidată, adică este pe termen foarte scurt. Măsurile de rigoare care se impun spre echilibrarea reală a budgetului sint următoarele cu privire la Cap. datoriei publice :

Să se facă față plății regulate a cuponului ; să se consolideze datoria flotantă atât internă cât mai ales cea externă ; să se amorti-

¹ În suma de 4 miliarde datorie cu ocazia exproprierii nu e socotită întreaga dobândă pe care Statul s'a obligat să o plătească singur proprietarilor expropriați până la complecta amortizare a titlurilor. (V. nota de pe pag. 49).

zezo normal și lent datorita consolidată ; să se amortizeze rapid și în parte chiar brusc o anumită categorie a datoriei flotante extraordinare, și anume cea privitoare la emisiunea hirtiei prin Banca Națională. Cum rezolvă budgetul d-lui Titulescu aceste norme de rigoare ?

În privința cuponului datoriei *consolidate* atât interne cât și externe se prevede, la p. 18—19 și tabloul de la p. 53 a Proiect. de budget, anuitatea pe 921—922 de 216.353.502.60 pentru capitalul de 5.286.008.329,75 rămas de plată la 1 April 921. Este de observat totuși că cifrele parțiale ale unora din dobânzi par a fi calculate numai pe 6 luni în loc de un an. Astfel este cazul rentei externe 889, externe 894, ext. 898, perpetuă pentru școlile din Brașov, externă 903, ext. A și B 905, convertită 905, ext. 910, etc.

În ce privește cupoanele arierate din Anglia, Franța și celelalte țări până la 1921, plata lor nu s'a rezolvat încă definitiv.

Plata cuponului s'a făcut aproape complet deținătorilor din Anglia. În ce privește cuponul din Franța, plata s'a hotărât cu anumite distincțiuni, mente a ne menaja dreptul de a nu plăti în minele dușmanului din timpul războiului; dar o discuțiune însemnată, care încă nu a dus la un rezultat satisfăcător, s'a născut cu privire la modul nostru de plată îngreuiat din cauza diferenței de valută. La pretenția de a plăti în aur, d. Ministru a răspuns că vom plăti în aur atunci când Banca Franței va plăti și ea aur pentru biletele ei pe care le avem în proviziune încă din Dec. 920 pentru plata creditorilor noștri. „Chestiunea este încă în discuție”, cum zice d. Ministru de Finanțe la p. 57 a expunerii d-sale de motive cu ocazia budgetului.

În ce privește cuponul din celelalte țări: „măsuri pentru plata lor vor fi în curând luate în toate celelalte State: Olanda, Belgia, Elveția” (p. 57). Belgia mai ales a avut pretențiuni exorbitante, cu privire la sumele aflate în minile naționaliilor ei, actualmente cu mult prea urcate față de suma cunoscută de noi ca fiind în mînă belgiene la 916,—și „în asemenea condițiuni un acord nu s'a putut face” (loc cit.).

Așa dar chestiunea cupoanelor arierate nu este încă definitiv rezolvată. Elementele datoriei extraordinare *neconsolidate* cuprinse la Cap. *lichidării* din budgetul *extraordinar* necesită următoarele observații.

Datoria publică *neconsolidată* este: o parte *internă*, alta *externă*. Cea internă se compune din: a) 12.150.000 000 lei împrum. la Banca Națională, dintre care 9 jum. miliarde fără dobîndă iar 2.600 milioane cu dobîndă de 1 la sută și o parte cu 0,50 la sută,—și b) din 350 milioane bonuri de tezaur aflate în circulație cu dob. de 5 la sută. Procentele acestei datorii interne flotante s'au înscris cu ușurință în budget și cuprind 14 milioane dob. bonurile de tezaur, 21 milioane dob. către Banca Națională, total 35 milioane.

Cu datoria flotantă externă lucrul se schimbă. Ea se compune din două părți: una către Statele aliate, ca atare datorie de războiu propriu zisă, mai ales pentru armament și furnituri de războiu; a doua pentru ravitaliere și material, contractată *cătră particulari* din străinătate. Pentru această datorie Statul român a emis acele faimoase *bonuri de tezaur* care fac atita rău Creditului Statului în afară, apăsînd în aceiași timp și asupra situației valutei noastre. Fiind în imposibilitate să facem față momentan plății acestor bonuri, cum ar fi cerut o adevărată operă de echilibrare a budgetului, d. Ministru de Finanțe, în misiunea pe care a avut-o în străinătate pentru soluționarea ches-

tiunii plății datoriei noastre externe flotante, a obținut o aminare a plății acestei datorii în capital și în parte chiar a procentelor devenite exigibile. Dar această înlesnire,—care, oricât de comodă ar fi pentru moment, este departe de a rezolva chestiunea în modul cel mai satisfăcător pentru noi, *din moment ce sîntem și din nenorocire ne vom menține încă multă vreme sub regim de inflație*,—s'a făcut cu condiție ca interesele datorite să se capitalizeze pe un termen care se poate prelungi.

Așa dar, *budgetul nu prevede o plată a procentelor respective, ci pur și simplu o aminare de plată, care însă se îngreiază pe viitor prin capitalizarea intereselor.*

În privința datoriei flotante externe *cătră particulari*, trebuie să spunem că aceștia s'au arătat foarte puțin culași, ceiace le atrage din partea d-lui Ministru de Finanțe o justă eșire împotriva exigenților lor nejustificate. D. Titulescu a putut totuși să-i imbuneze în parte acordîndu-le o dobîndă „comercială”, de 8 jum. la sută pe an în moneda în care bonurile au fost emise. Astfel s'a înscris în budgetul extraordinar ca anuitate la cap. datoriei flotante 96.617.654.30, dintre care 35 milioane pentru datoria din interior, iar restul pentru creditorii din afară *prevăzîndu-se în același timp și 300 milioane în plus pentru diferența eventuală de curs.* Dacă ținem compt că numai suma care reprezintă mai puțin de o jumătate din procentele datorite pe 921—922 pentru datoria externă e prevăzută în budget, restul de 77.747.000 fiind capitalizată pe un termen ce se poate prelungi,—se poate zice că *cuponul datoriei publice externe flotante pe 921—922 nu este acoperit prin budgetul d-lui Ministru de Finanțe, ci dimpotrivă neplata lui constituie o sursă de sporire a datoriei noastre externe flotante pe viitor.*

Un alt capitol al datoriei publice extraordinare (lichidare) este *plata despăgubirilor de războiu datorite particularilor sinistrați.*

Acum cînd această chestiune, în urma discuțiilor doctrinale aprofundate ce au avut loc din vreme în apus, s'a soluționat în sensul că Statul datorește păgubiților de războiu *despăgubiri integrale* cu mici rezerve,—era de așteptat ca budgetul dintăiu al Romîniei întregite, alcătuit nu numai de un om cu competența financiară, dar și de un eminent jurist cum este d. Ministru de Finanțe, să capete soluția măcar principială impusă de ultimul cuvînt al științii pe acest teren. În loc de aceasta, budgetul d-lui Titulescu alocă infima sumă de 200 milioane lei anual pentru sinistrații de războiu și plata rechizițiilor, ceace este absolut risibil cînd se are în vedere suma de peste 8 miliarde la cit se cifrează pagubele constatate judecătorește. Legea despăgubirilor, aproape concomitentă cu budgetul, are grija meticuloasă de a pune ca principiu că hotărîrile judecătorești constatatoare a pagubelor nu constituie împotriva statului un drept de creanță (art. 3 din lege),—ceiace înseamnă că ne menținem încă în plin sistemul pomanei preconizat de Thiers la 70, sistem vopsit de d. Titulescu cu drepturi ciuntite, azi cînd știința dreptului pune principiul pe care-l exclude legea d-lui Titulescu, nu numai ca un principiu de justiție socială neaparată, dar și ca un principiu juridic superior.

Budgetul d-lui Titulescu, dublat de legea despăgubirilor care alocă pentru vechiul regat numai 3 miliarde, iar pentru teritoriile unite 1 miliard, plătibile în 10 ani, după distincțiuni fără nici un fundament și în titluri blocate cu 1 la sută dobîndă, nu rezolvă această gravă

chestiune, ei, deschizând-o numai, o pune pe tapet în mod insistent.— În adevăr, pentru oamenii care socotesc că legiutorul, ei însuși, nu poate scăpa de sub dominația imperativelor timpului și ale științei, — soluția ce s'a dat chestiei despăgubirilor în modul de mai sus, nu este îndeplinirea datoriei statului către sinistrații săi, ci pur și simplu o denegare de dreptate, echivalentă cu repudierea a 2 treimi din această datorie publică de rigoare. I Am spus că a doua grijă importantă pentru o echilibrare a bugetului este *consolidarea datoriei flotante*, atât internă cât și externă. Cu privire la datoria internă, dat fiind că cea mai mare parte a ei o constituie datoria la Banca Națională, lucrul se poate regula mai ușor, — în caz de nevoie chiar cu forța legislativă, ne lasă a înțelege d. Ministru de Finanțe la p. 10 a exp. de motive. Vom vedea însă că nu consolidarea datoriei către Banca Națională trebuie să ne preocupe, ci stingerea ei cât mai rapidă. În celace privește datoria externă, am văzut că d. Ministru de Finanțe nu a putut obține decât o simplă aminare de plată în capital și în parte și procente, sau o capitalizare a intereselor, *ceiace înseamnă că sîntem încă departe de opera de consolidare*. Ceva mai mult, unii dintre creditorii străini mai puțin culați, după ce au amenințat cu protestul semnăturii României, au și făcut-o, ceiace le-a atras răspunsul drastic al d-lui Min. de Finanțe atât în exp. sa de motive la amenințări (p. 52) cât și într'un interview la fapte.

Ne întrebăm însă dacă răspunsul drastic oricît ar fi de justifi-

1 Un ultim capitol al bugetului extraordinar este *finanțarea expropriării*. D. Ministru de Finanțe, călînd a „nu admite încărcarea tezaurului cu sume pe care el nu le poate suporta” (Exp. de motive p. 9 No. 8), a alocat pentru această importantă operațiune suma de 200 milioane. Dar această sumă s'a arătat repede insuficientă mai ales de cînd, în urma multor discuții, parlamentul a hotărît — *cel puțin privitor la vechiul regat* — că Statul va plăti ca preț proprietarilor expropriați de 40 de ori arenda, pe cînd el nu va putea cere sătenilor împroprietării (conf. decr. din 1918) decât de 20 ori această arenda (art. 36, 6^a-72 și 143-145 din leg. ref. agrare din 17 Iulie 92!); de aici urmează că de acum în vechiul regat Statul ia asupra-și, înloc de o treime, jumătate din prețul pămîntului expropriat, pe îngră dobînda de 5 la sută pe an pe care el s'a obligat să o plătească singur la înțregul preț al pămîntului expropriat din întreaga țară (adică dobînda la circa 10 miliarde Lei pentru circa 5 milioane Ha. dintre care 2600 Ha. pentru vechiul regat cu preț mai mare și 2300 pentru teritoriile unite cu preț mai mic). În aceste condițiuni anuitatea Statului pentru finanțarea expropriării, cuprinzînd: a) *procentele* (325 mil. vechiul regat, 150 mil. terit. unite), b) *sumă pentru amortizarea celor 4 miliarde în mediu, preț total pe sama Statului, și c) c'ellueli administrative* pentru desăvîrșirea acestei opere, — nu poate fi mai mică de 600—620 milioane. Din această sumă sătenii trebuind să plătească în mediu 250 milioane anual, pentru stingerea în 20 ani a părții lor de datorie, rămîn pe sama Statului cu mult peste 350 milioane, *din care însă bugetul neprevăzînd decît 200*, parlamentul a hotărît îngreuiarea cotei progresive la imp. pe avere peste cea fixată de d. Ministru de Fin. în proiectul d-sale (art. 36 al. 4 și 5 Reg. ref. agrare din Iulie 92!). *Dacă în sfîrșit, deosebirea — inadmisibilă în principiu — dintre felul cum se plătește proprietarilor prețul în vechiul regat și cel în care se plătește în noile teritorii, dispăre, — atunci, atât datoria Statului în capital est și cifra anuității alocată în buget, apar și mai prejos decît s'au arătat, față de cifra realmente datorită.*

cat, de frumos și de demn, ușurează cu ceva situația creditului nostru în străinătate.

Intr'un cuvînt budgetul d-lui Titulescu lasă întreaga datorie flotantă în starea ei actuală,—fără măcar un început de consolidare.

A treia mare grijă spre o adevărată echilibrare a budgetului este *amortizarea datoriei publice*, atît internă cit și externă. Din punct de vedere formal operația amortizării se poate concepe fie *facultativă* pentru Stat, fie *obligatorie* contractuală, adică obligatorie în sensul că e prevăzută în contractul de împrumut. Din punct de vedere riguros financiar, ea nu se poate concepe decît ca obligatorie în acest sens că, chiar dacă contractul de împrumut n'ar prevedea obligația expresă a amortizării, budgetul—pentru a putea fi socotit ca perfect echilibrat—trebuie să prevadă neapărat fondul necesar amortizării de rigoare.—În celace privește datoria noastră consolidată, sistemul adoptat de legea noastră este sistemul amortizării obligatorii contractuale, în baza căruia în decursul unui anumit termen, în fiecare an, budgetul trebuie să prevadă neapărat un fond anumit de amortizare, care se va achita deținătorilor de titluri prin tragere la sorți. Se înțelege dela sine că operația amortizării nu este totdeauna ușor de îndeplinit și citeodată este chiar imposibilă din cauza lipsei de resurse în acest scop. Așa de ex. în ultimii ani de restriște, și noi ca și alte State cu mult mai tari decît noi financiarmente, am fost siliți să suspendăm operația amortizării,—oricît de neconformă cu dreptul strict ar fi această măsură. Dar suspendarea amortizării, contrară legii contractului și contrară mai ales regularității în pură finanță, nu poate merge la înlăun, fără ca creditul Statului să se risimtă de neîndeplinirea unei obligațiuni atît de stricte. Mai ales în momentul cînd s'a luat ferm și ostentativ hotărîrea ca starea desorganizării finanțelor publice să fie curmată și înlocuită cu acela rezultat dintr'un buget riguros echilibrat, singura renăscătoare a creditului public, reînceperea amortizării generale obligatorii se impune neapărat de normalizare,—decît într'o măsură redusă. În loc de un fond de amortizare generală obligatorie a datoriei consolidate și un fond de amortizare specială unei părți din datoria *flotantă*, găsim la punctul 6 al Cap. „lichidării” din budgetul extraordinar numai suma de 103.382.635.70 lei alocată ca fond vag de amortizare în vederea faptului că „în cursul anului putem fi siliți prin împrejurări deosebite (!) să achitam anume datorii sau putem avea chiar interes a o face” (p. 58, Exp. de mot.).—Așa dar acest fond nu urmărește amortizarea lentă și normală a datoriei generale, ci plata eventual integrală a unor anumite datorii neconsolidate, care vor apărea ca mai presante.—Prevederea acestei sume în scopul de mai sus este cit se poate de justificată, dar să nu omitem a observa că alături de ea lipsește la budgetul ordinar o sumă echivalentă necesară reînceperii amortizării generale lente a datoriei neconsolidate, adică a începerii unei adevărate normalizări budgetare.

Dar dacă în privința datoriei consolidate se impune amortizarea lentă, iar în privința datoriei flotante se impune, dacă nu plata integrală imediată, cel puțin consolidarea,—celace budgetul nostru nu realizează,—este o parte a datoriei flotante care cere neapărat amortizarea rapidă sau, în parte, chiar bruscă: aceasta este datoria Statului la Banca Națională prin emisiunea de 12 jum. miliarde hirtie.

Pe lângă considerațiunile de ordin general, pe care le vom vedea, cifra bugetului ordinar numai la 7 jum. miliarde este, după cum am văzut, o considerațiune specială care impune adoptarea amortizării rapide în opera d-lui Titulescu.—Adoptînd sistemul contrar și anume al deflațiunii lente, aproape insensibile, d. Ministru de Finanțe prevede în bugetul extraordinar cap. lichidării punct. 5 suma de 300 milioane anual prevăzută și într'o lege specială; plătindu-se această sumă anual Băncii să vor retrage treptat bonurile de tezaur date ei spre garantarea biletului, iar de pe piață biletele, și astfel va începe opera deflațiunii. Prevederea acestui fond special de amortizare fiind în legătură cu întreaga situație monetară și valutară a țării, vom da acestei chestiuni o dezvoltare aparte în Cap. următor. Aci ne mărginim a spune că suma de 300 milioane, afectată anual tragerii monedei, este absolut insuficientă—*cel puțin din punct de vedere al echilibrării bugetare*, astfel că prevederea ei încheie seria măsurilor pe care nu le-am găsit destul de radicale în bugetul d-lui Titulescu.

Din toate cele de mai sus urmează că prevederile bugetare la capitolul cheltuelilor sînt cu mult mai mici decît cer nevoile în care ne-a aruncat războiul și urmările lui nefaste. Capitolul cheltuelilor fiind, după cum am spus, cea mai însemnată parte în alcătuirea sinceră a unui buget, urmează că bugetul pe 921—922 nu este încă adevăratul și sincerul buget care, prevăzînd toate cheltuelile fără rezerve, reticențe sau amînări, să prepare adevărata normalizare bugetară. Deaceia, cu toată mărginirea prin art. 2 al legii bugetare a creditelor suplimentare și adționale la 38 milioane pe tot exercițiul 921—922, resursa neregulată a creditelor suplimentare și adționale, și poate chiar a împrumuturilor, va fi din nou pusă la contribuție, dacă nu voim ca nevoi importante să rămînă nesatisfăcute,

În celace privește previziunea rețetelor, se cuvine să spunem că în urma reformei contribuțiilor directe, și în urma celorlalte măsurilor financiare ale d-lui Titulescu,—în urmă mai ales a parcmoneii d-sale cu privire la fixarea cifrei probabile de încasări,—este aproape cert că previziunile sînt reale, cu atît mai mult cu cît cheltuelile au fost fixate, după cum am văzut, mai prejos de nevoi. Se pare totuși că previziunea rețetelor pentru satisfacerea bugetului extraordinar, neputîndu-se lăsa pe experiența anilor trecuți, mai ales în ce privește rendementul impozitelor extraordinare, excedentul bugetului ordinar, veniturile noi organizări a exportului, punerea în valoare a avuțiilor neexploatate ale Statului și mai ales previziunea încasărilor dela unii din debitorii noștri externi (Rusia, Austria, Germania).—această previziune a rețetelor în vederea bugetului extraordinar nu este suficient de sigură.

În scurt, atît bugetul ordinar cît și cel extraordinar—aritmicește perfect echilibrate—fiînd prevăzute la venituri cu o sumă a cărei valoare economică este problematică, iar la cheltueli nefiînd prevăzute cu absolut toate cheltuelile necesare unui buget riguros echilibrat,—nu se poate zice că opera d-lui Titulescu realizează radicala asanare a crizei bugetare. 1

1 O comparație în linia mari cu bugetele din urmă ale altor țări ne poate fi de folos. Așa de ex bugetul total al Franței pe 1920 atinge la cheltueli cifra de 45.987.358.000. Avînd în vedere că puterea de achiziție a biletului francez este redusă în mediul la jumătate, aceea însemnă că în monedă normală bugetul pe 1920 al Franței ar

Intrucît măsurile d-lui Titulescu asanează criza monetară

„Limitarea circulației fiduciare e mijlocul cel mai sigur pentru ridicarea puterii de achiziție a leului”.

(N. Titulescu, Ministru de Finanțe, Exp. de motive la budget p. 58 No. 5 al. 2).

După ororile fizice și morale ale războiului, cea mai mare calamitate în proporții și urmări este criza monetară; manifestată prin inflație. Inflația monetară care în rezultatul ei practic este o preluare forțată, dar deghizată, a unei părți din averea particularilor, nu

fi fost în cifră rotundă de 23 miliarde față de 5 miliarde în '914, adică în mediu de 4 ori mai mare ca în timp normal și reprezentând 10 la sută din întreaga avuție națională a Franței sau 70 la sută peste venitul național. După sistemul evaluării budgetului francez pe '920 și fiind cont de deprecierea monedei noastre, budgetul nostru de azi ar trebui să atingă minimal 30 miliarde, adică de cel puțin 3 ori mai mult decât budgetul d-lui Titulescu. Budgetul Italiei pe '920 atinge la cheltueli cifra de 28.450.000.000, sau în monedă tare cam 9 jum. miliarde față de 2 jum. miliarde la '914, adică de 4 ori mai mare ca cel normal, și circa 10 la sută din avuția națională sau 80 la sută peste venitul național. Budgetul Angliei pe '920 atinge 1.131.100.000 livre sterlinge față de circa 200 milioane livre la '914, adică de 5 ori mai mare, în mediu 9 la sută din avuția națională sau 40 la sută peste venitul național. Numai budgetul nostru, mai ferecit, nu atinge decât a 25-a parte (adică 3—4 la sută) din avuția națională și numai 40 la sută din venitul național într'un timp cînd nici un stat beligerant, afară de Statele-Unite, nu și-a putut acoperi nevoile budgetare numai cu cifra veniturii naționale, chiar dacă prin absurd l-ar fi luat întreg pe calea impozitului. Să ne putem noi oare permite luxul de a sta alături cu Statele-Unite în privința evaluării budgetului? Tot astfel este de remarcant că pe cînd în Statele de mai sus, cași în Statele-Unite, — budgetul total pe '920, socotit în monedă tare, este de peste 5 ori mai mare ca cel din '914, — budgetul d-lui Titulescu nu este decât cu 50 la sută mai mare ca cel din ultimul an normal. În fine pe cînd budgetul Franței e cu aproape un sfert mai mare decât circulația ei fiduciară (37 miliarde circulație, 45 miliarde budget), iar al Stat.-Unite cu o treime (24.091 milioane fr. circulație, 32 jum. miliarde budget), pe cînd al Angliei și al Italiei este cu mai mult de două ori cît circulația fiduciară (Anglia: 10 jum. miliarde circulație, 28 miliarde în franci budget; iar Italia: 12.200 milioane circulație, 28.450 milioane budget), — budgetul d-lui Titulescu reprezintă numai 70 la sută din circulație.

Este adevărat că o parte din cheltuelile budgetare ale unora din Statele de mai sus s'au acoperit cu fonduri bazate pe creanțele încasabile dela inamicii învinși sau operații extraordinare de împrumuturi, — dar pentru moment pe noi nu ne interesează modalitatea acoperirii cheltuelilor, ci numai faptul dacă budgetul pe '921-922 conține tot ce impun necesitățile inexorabile ale timpului ca cheltueli.

(Cifrele avuțiilor diferitelor țări sînt luate după Ch. Gide, C. d'Ec. pol. II, 136, ale budgetelor respective după Allix, Tr. de Sc. des Fin. Introd. p. XI în notă Ed. 921, iar ale circulațiilor fiduciare după un articol de G. Grézé din Revue Econom. internationale, Maiu, 920).

este în fond decît o aplicare a legii pe care am numit-o „Socialism de războiu“, în baza căreia în timpuri de subț-producție specifică războiului, pe lângă alte manifestări socialiste, se tinde și la o prelevare a averii particularilor în interesul superior și presant al Statului. Dar această aplicare a socialismului de războiu în domeniul financiar, prin emisiunea clasică de hirtie, este o adevărată *deviere* dela calea lui normală de aplicare, prin acela că în loc să atingă *toate* categoriile de cetățeni, nu atinge decît pe deținătorii de numerar și creanțe,— în care categorie, bine înțeles, se găsesc mulți bogați cu rezistență la această încercare, dar în care categorii în timpurile din urmă—dat fiind avîntul micilor plasamente—se găsesc și mai mulți săraci.

În acest fel, pe lângă socializarea deghizată și nedreaptă, se operează și o deplasare tot așa de injustă de averi dela un individ la altul,—și aceasta este latura socială a calamității.

Dar după cum am arătat cu insistență (V. Rom. No.5 | 920, p. 273—276), criza monetară are o urmare funestă între toate și anume: *desorganizarea producției*, adică reducerea la neant a singurului mijloc cu adevărat salvator de restaurare economică și financiară: intensificarea muncii și a rendementului ei.

O altă urmare tristă a crizei monetare este *scumpirea îngrozitoare a traiului în interiorul țării, și deprecierea valutei pe piețele străine* (loc cit.). În fine o altă urmare (de care ne vom ocupa mai jos) e că inflația monetară, și neluarea de măsuri pentru stîrpirea ei, tirăște și menține finanțele Statului la un *faliment de fapt*.

A asana deci criza monetară înseamnă în primul rînd a face operă financiară proprie zisă, iar în al doilea rînd, deși ceva mai indirect, operă economică și operă socială,—noi am zice chiar operă morală prin stîrpirea posibilității de a se cîștiga fără muncă și prin reintronarea corectitudinii și a bunei credințe în executarea transacțiilor.

După cum am arătat altă dată, cauzele crizei noastre monetare fiind în primul rînd interne și de natură pur financiară și numai în mod subsidiar de natură economică (lipsă de export, import excesiv), remediul cel mare împotriva mării noastre calamități nu poate fi în primul rînd decît tot de natură financiară și numai în subsidiar economică. Or, în momentele actuale remediul financiar nu poate avea decît două fețe neaparate: a) *reducerea inflației printr'un mijloc sau altul exercitat de Stat*; b) *garanțarea biletului de bancă*, în principal prin elemente patrimoniale socializate din averea particularilor în urma unei operațiuni adecvate, și în mod cu totul subsidiar prin întărirea creditului Statului subț forma echilibrării bugetului l.—Așa fiind, grija de a asana criza monetară trebuie să fie tot atît, dacă nu chiar mai mare decît grija de a asana criza bugetară. În acest sens măsurile extraordinare le-am conceput în primul rînd în vederea reducerii inflației și garanțării biletului și numai în subsidiar în vederea găsirii de noi resurse bugetare.

Deși ideea că asanarea crizei financiare subț cele două forme ale sale, dar mai ales subț formă monetară primează și condiționează asanarea crizei economice, a fost pusă în mod luminos în timpul din

1 Vorbim aici de garanțiile extraordinare necesare pe timpul cîl emisiunea neregulată va mai subsista. Garanția normală, furnizată de trezoreria emisă cu ocazia mișcării vieții comerciale, va domni exclusiv, abia mai târziu.

urmă și de savantul economist, profesorul Achille Loria, precum și de conferința financiară dela Bruxelles, totuși plaga socială a inflației monetare își are încă partizanii săi, sau cel puțin argumentele sale.

Așa de exemplu concepția inflaționistă a avut în ultimul timp norocul de a avea în favoarea ei—din anumite puncte de vedere—un articol al eminentului profesor Ch. Gide care, întrebându-se dacă ar fi de dorit ridicarea francului, se pronunță pentru negativă din mai multe rațiuni. Iată pe cele principale. Dacă în momentele actuale francul ar ajunge la al parî cum era înainte de războiu, atunci puterea lui de cumpărare crescînd în exterior, bariera reflexă—care tocmai prin deprecierea valutei redusese importul la minimum—dispare și țările cu monedă întărită vor începe să importe cu frenezie. Or, creșterea nesăbuită a importului va omorî industria națională, va produce șomagii, scăderi de salarii și sclerozarea vinzărilor interioare, dat fiindcă lumea, în așteptarea eftenirii și mai mari, își reduce cumpărările la minimum.

La aceasta răspundem: o țară în criză de sub-producție, oricît de depreciată ar fi valuta ei, atîta vreme cît aceasta încă se cotează cît de puțin pe piața străină, va importa cu orice preț cantitatea de bunuri ce-i sînt indispensabile, ba chiar cu o vădită tendință—dată fiind îmbogățirea nouă a unei piețe de indivizi a căror consumație era altădată mai redusă—să importe chiar (dacă nu mai ales) obiecte de lux. Experiența noastră în orele actuale este pe deplin edificatoare. Cantitatea importului unei țări este în adevăr determinată în primul rînd de nevoile reale ale acestei țări și de tăria dorinței de a avea anumite bunuri și numai în al doilea rînd de starea valutei,—dacă, se înțelege, valoarea hirtiei ei nu este prea apropiată de zero. De altfel dacă este adevărat că scăderea francului este un bine, nu trebuie să fim prea îngrijorați de ridicarea lui, căci importul crescînd în mod exorbitant, aceasta este—după cum cred cei mai mulți—o cauză nouă de scădere a valutei în exterior și astfel revenim de unde am plecat. Ritmul vieții economice de import și export duce fatal aci. Să nu ne temem deci de urcarea francului cînd n'avem supra-producție, căci ea nu poate fi decît momentană!

Ridicarea francului aduce, se zice, o relaxare a cumpărăturilor în interior și astfel se apasă asupra industriei naționale. Dar aceeași speranță din ce în ce mai consistentă în eftenirea vieții, dacă ea este o realitate,—nu duce oare și la o restringere a cumpărărilor din exterior? De ce această deosebire între cumpărăturile dinăuntru și cele din afară? Deaceia credem că ridicarea valorii monedei nu poate avea urmările rele de mai sus. Dimpotrivă, lucrînd în același fel în interior cași în exterior, viața se va efteni în mod neașteptat, importul va rămîne același, dacă nu se va reduce chiar, prin relaxarea puținii de consumație somptuară a îmbogățitorilor, iar industria națională și producția în general abia atunci își vor putea începe adevărata activitate rodnică, căci abia atunci va renaște în suflete siguranța că munca va fi răsplătită cu monedă de o valoare reală, nu cu ficțiuni care își bat joc de munca și proprietatea particularilor de bună credință și fără puțință de apărare. *Increderea în valoarea reală a monedei este condiția sine qua non a reînceperii muncii active.*

Dar concepția menținerii deprecierei adaugă: dacă valoarea banului se ridică, atunci procentul de impozit care va apăsa pe contribuabil va fi mai mare. Așa de exemplu, dacă sub regim de inflație statul trebuie să preia din venitul particularilor 18 la sută, după su-

primarea ei, venitul tuturor micșorându-se din punct de vedere aritmetic, statul va trebui să preia 70—80 la sută. Așa dar interesul unei mai ușoare impozitii cere menținerea inflației. Am prevăzut acest argument în toată precizunea lui în art. din V. Românească No. 5 / 920 p. 291 nota 2. Am arătat însă acolo că în realitate atât sub inflație cit și după suprimarea ei, cota de preluare este același în fond, cu atita observare că sub regim de inflație cea mai mare parte din cotă este *deja preluată* în mod deghizat prin însăși operația emisiunii de hirtie,—făcută fără nici o preocupare de justiție. Or, un impozit nu se mai poate concepe azi, decit dacă răspunde neaparat și unei preocupări de justiție.

Tocmai din acest punct de vedere se impune reducerea inflației printr'un impozit adecuat, — acesta fiind singurul mijloc de a pune în concordanță cu justiția, preluarea deja înfăptuită din averea numai a unora dintre particulari. *Ceva mai mult: vom vedea că instituirea impozitului progresiv pe-venitul global sub regim de inflație duce la nedreptăți neașteptate, pe care numai asanarea prealabilă a crizei monetare le poate evita.*

Iată acum cel mai puternic argument al concepției menținerii inflației. Dacă se ridică valoarea banului, atunci datoria publică devine zdrobitoare pentru stat. Dimpotrivă, dacă valoarea banului este extrem de redusă, datoria publică este extrem de ușurată, căci statul se poate achita față de creditorii,—plătindu-le hirtile depreciată.

Dela început se impun două observații: a) datoria publică nu e singurul capitol al cheltuielilor bugetului; b) chiar la cap. datoriei publice, cea mai însemnată parte o formează, după cum am văzut, *datoria externă*, precum și mai ales datoria internă către Banca Națională. Or, *chiar dacă ar fi adevărat că inflația este de dorit spre a stinge mai ușor datoria publică obișnuită—ceia ce nu trebuie admis—este de observat că deprecierea monetară îngreuiază toate celelalte cheltuieli bugetare—altel decât datoria internă—și în special îngreuiază plata datoriei externe prin diferența de valută. Ceva mai mult. Chiar din punct de vedere al datoriei publice interne, atita vreme cât inflația subsistă,—ceia ce se câștigă prin ușurarea plăților datoriei obișnuite prin aceia că banul cu care se plătește e depreciat, se pierde prin aceia că bugetul e în schimb încarcat cu plățile către Banca Națională. Dimpotrivă, dacă inflația dispăre, —ceia ce se pierde din îngreuierea plății celorlalte datorii, se compensează prin aceia că datoria către Banca Națională s'a stins. Cum se poate deci susține că stingerea celei mai însemnate părți a datoriei publice (ceia către Banca Națională) ar fi un motiv de îngreuiare a datoriei publice?—Așa dar din punctul de vedere al unei ușurări generale de a se suporta sarcinile bugetare, inflația monetară nu servă la nimic.*

Dar să considerăm în special însăși chestiunea datoriei interne obișnuite, în legătură cu inflația socotită salvatoare.

Mai întâiu să remarcăm că concluzia logică la care ne-ar duce acest sistem este că, pentru a ușura până la extrem sarcina datoriei publice, ar trebui să nu ne oprim pe panta deprecierei, ci să ne aruncăm cu frenezile înainte pentru a scăpa complet de datoria publică obișnuită. Neputînd fixa în mod serios un punct de oprire, urmează că ar trebui să ne menținem într'o continuă depreciere și instabilitate,

ceiace desigur nici inflaționiștii cei mai radicali nu o pot dori. Inadmisibilitatea consecințelor condamnă dela început sistemul. Dar concepția inflaționistă are o soră mai modestă: ideea că celace trebuie să urmărim nu e altă ridicarea valorii leului cît stabilizarea valorii lui chiar scăzute. Teoria aceasta—*excluzînd prin definiție chiar un început de deflațiune măcar lentă*—este inaplicabilă, căci nu există un criteriu după care să se poată fixa momentul cînd trebuie să se înceteze ascensiunea inflației. Să admitem totuși că am putea să ne oprim în mod nearbitrar la un anumit punct și astfel să parăm urmările periculoase ale inflațiunii *continue*.

Chiar în acest caz se impune să facem o deosebire între datorile contractate de stat în timp de valoare normală a monedei și cele contractate în timp de depreciere. Dacă este vorba de acest de-al doilea fel de datorii, de sigur că ridicarea valorii banului ar păgubi statul silindu-l să plătească mai mult decît a primit; dar o politică financiară sănătoasă cere tocmai ca în tot timpul deprecierei, nici un împrumut nou să nu se facă, ci prin impozite să se suprimă în prealabil inflația. Dar dacă totuși asemenea împrumuturi s'au făcut? În acest caz, dacă nu se poate înăptui ideea rambursării după valoarea banului din momentul contractării împrumutului, greșala neertată comisă prin contractarea la timp intempestiv a acestor împrumuturi, impune ca o urmare inevitabilă o îngreuiare reală a datoriei publice, care totuși se poate scuza prin aceea că un sistem ulterior adecuat de impozite poate pune surplusul de greutate tocmai în sarcina aceloră, care au cîștigat prin operațiile financiare ce au provocat inflația și împrumuturile,—ocolind impozitele.

Dacă scrupulul, numai în aparență scuzabil, al evitării unei îngreuiări a datoriei publice interne, amină mereu opera deflației,—atunci menținerea deprecierei banului are, chiar în acest domeniu, urmări condamnabile și deci inadmisibile.

În adevăr, dacă pentru a menține ușurința și dreptatea în plata datorilor contractate *subt regim de inflație*,—plătim cu același monedă și datorile contractate în timp de valoare normală a monedei, atunci întreaga chestiune intră sau în domeniul incorectitudinii sau în domeniul rizibilului. Ce înseamnă în adevăr gluma că, plătindu-se un ban redus la a 10-a sau a 15-a parte din valoarea lui normală, achită legalmente o datorie contractată în bani de valoare normală, numai fiindcă pe hirtia băncii stă scris o valoare fictivă?

Viața economică și financiară cași tranșacțiile juridice nu sînt jocuri de copii unde imaginația și iluzia să fie loc de realități satisfactorii. A impune oricărui creditor fără deosebire să primească banul depreciat, înseamnă în privința plății procentelor, operarea pură și simplă a unei conversiuni generale *forțate*, iar în general vorbind, a plăți în bani depreciată, înseamnă pur și simplu pentru stat a fi și a se menține în *bancrută de fapt*.

Iar bancruta care impune acceptarea numai a 7 sau 10 la sută din întreaga sumă datorită, și socotește totuși datoria stinsă, este mai gravă în fond decît celebrul *terț consolidat* francez din 9 Vendemiăr an. VI, căci acela a silit pe creditori să primească numai 65 la sută în asiguate, pe cînd pentru restul de o treime statul s'a recunoscut dator de a plăti cu monedă de valoare normală.

Dar să trecem. Opinia care socotește că bancruta este o soluție juridică și financiară a plății datoriei publice nu trebuie să ne oprească mai mult.

În fine un alt argument pentru menținerea deprecierei banului este ideea că, dacă valoarea lui se ridică, urmează fatal o scădere a salariilor; iar perspectiva scăderii salariilor este preludiul războiului social.

Scăderea salariilor rezultând din încetinirea producției nu ne privește aci din două motive: a) ridicarea valorii banului am arătat tocmai că este cel mai sigur și puternic stimulent al intensificării producției, și în acest sens ridicarea valorii banului scumpește, din punct de vedere propriu zis economic, mina de lucru. b) Incetinirea producției fiind mai ales, —sau determinată de procesul deprecierei banului, sau în legătură cu alte fenomene decît întărirea monedei, —nu trebuie să ne preocupe aci decît scăderea salariilor în directă și nemijlocită legătură cu opera deflației.

Din acest punct de vedere este însă evident că numai aritmeticește se pot micșora salariile; ca putere de achiziție, salariul plătit în monedă întărită —deși mai mic ca cifră—este tot atît, dacă nu mai mare, ca salariul actual.

În celace privește efectul psihologic deprimant pe care l-ar avea micșorarea chiar aparentă a salariilor, el este neînsemnat față de efectul deprimant pe care-l produce în sufletul muncitorului convingerea că, din cauza desorganizării instrumentului de schimb, anumiți indivizi pot peste noapte să facă averi colosale fără nici un surplus sau fără nici un pic de muncă. Posibilitatea de a se câștiga pe nemuncite, produsă și întreținută de dezorganizarea monetară, —iată adevăratul germen de nemulțumire și revoltă în sufletul muncitorimii. Tocmai de aceea în timp de depreciere a banului, nu este suficient să se mărească mai mult sau mai puțin parcimonios salariile (care deși s'au mărit, n'au urmat aequo pede nici deprecierea banului, nici câștigurile patronilor, nici mai ales pe acelea ale altor indivizi care câștigau chiar pe nemuncite), ci —pentru a se recîștiga, cum se exprimă foarte bine d. V. Madgearu, „voia bană a clasei muncitoare”*, —trebuie să se facă radical puțina de câștig fără muncă, să se dea o cit mai largă răsplătire a muncii productive și să se realizeze o mai justă repartiție a bunurilor printr'un sistem de impozite, care trebuie să aibă în primul rînd în vedere asanarea monedei a cărei depreciere a întezit lupta de clasă. În acest sens întărirea monedei departe de a tînde la ațîțarea sentimentelor de ură și revoltă ale muncitorimii, tînde dimpotrivă, printr'o nouă repartiție a sarcinilor și în parte a bunurilor, să îndepărteze și chiar să ocolească războiul social.

Din toate cele de mai sus urmează că nu există argument serios, pentru care ar trebui să ne menținem sub regim de depreciere, —dimpotrivă. De altfel se pare că în ultimul timp majoritatea celor ce abordează chestiunea a căzut de acord asupra adevărului că inflația monetară, cu cortegiul ei de urmări, este în adevăr o calamitate socială contra căreia o guvernare prevăzătoare trebuie să ia măsuri, —fără de care mergem la ruină sigură. Dar dacă este adevărat că mai toată lumea clar văzătoare condamnă inflația și cere măsuri de îndreptare, —o foarte gravă chestiune naște cu privire la mijloacele cele mai potrivite de a se ajunge la scop. Să precizăm: cum trebuie să se facă deflația, deodată așa ca să revenim brusc la valoarea leului

* V. în studiul d-sale din *Arhiva p. știința și reforma socială*, No. 4 din Ianuarie 1921, frumosul pasagiu dela p. 484-485.

al pari sau încetul cu încetul, aproape pe nesimțite? Cu privire la această gravă chestiune mai toți,—y compris Ach. Loria și majoritatea membrilor Conf. financ. dela Bruxelles, citați mai sus,—au optat pentru deflațiunea lentă, susținând că deflațiunea bruscă ar produce un dezastru economic mai mare chiar decît cel produs prin inflațiune. Așa dar prudență, deflațiune cît se poate de lentă, aproape insensibilă!

D. Ministru de Finanțe a adoptat acest sistem, aproape unanim recomandat. Și cu toate acestea, atîngînd această chestiune în V. Rom. No. 1 | 921 p. 55, noi am socotit că metoda unei deflațiuni bruște este cea mai indicată, pentru motivul foarte însemnat că metoda lentă, prin scăderea continuă și prelungită pe 30—40 ani a prețurilor, va constitui un element paralizant al producțiunii,—*„narcoticul permanent al economiei noastre naționale pe mai mult de un sfert de veac“*.

În adevăr, dacă deflațiunea se concepe pe termen foarte lung, depresiunea crescîndă a prețurilor pe tot acest timp anunță pierderi, sau cel puțin tae orice șansă de cîștig pentru producători, și atunci tot capitalul disponibil se îndepărtează dela producție și tinde la *tezurizare*, care prin simpla trecere a vremii oferă capitalistului cîștiguri sigure prin ridicarea treptată a valorii banului tezurizat. Or, mai ales în acest timp și mai ales în România cu noul ei capital disponibil, rezultat din plata expropriierilor, este nevoie inexorabilă de îndreptarea banului spre producția propriu zisă, iar nu de dispariția lui de pe piață. Deflațiunea bruscă este singura măsură care poate evita această calamitate eventuală.

Singurul neajuns relativ, de care se poate vorbi în caz de deflațiune bruscă, este ruina momentană a acelor producători și negustori care, lucrînd cu capital împrumutat, nu pot din cauza scăderii bruște a prețului mărfurilor să-și scoată din vînzarea acestora nici măcar sumele investite, — necesare pentru a-și plăti datoriile față de cei ce i-au finanțat, — de unde falimentul pentru ei și pentru băncile, creditorii lor. I Să-remarcăm însă următoarele: a) dacă este adevărat că cei ce lucrează cu bani împrumutați vor da în formă faliment, cei ce lucrează pe compt propriu (și aceștia sînt foarte mulți în timpurile actuale de restrîngere a creditului) sînt la adăpost, căci sumele realizate prin prețurile chiar reduse sînt suficiente pentruca, prin creșterea bruscă a puterii lor de achiziție, să satisfacă nevoile viitoare ale întreprinderii; b) dacă este adevărat că unii producători și negustori vor suferi o pierdere bruscă, să nu uităm că nu există azi în societate producător sau negustor care să nu fie în același timp un cîștigător de războiu, care a realizat deja sume enorme, aflate acum afară de întreprindere, astfel că deflațiunea bruscă ar fi pentru ei un just element de compensare, care îndeplinește pe deasupra o mare operă socială; c) pierderea bruscă a unora în caz de deflație bruscă se regăsește sub forma lentă dar continuă—la deflațiunea lentă—cu această agravare că timp de 40 ani capitalul va fugi de producție,—*în timp ce adouazi după deflațiunea bruscă, el are toate motivele să se îndrepte tocmai și imediat spre o cît mai intensă producție.*

Punînd în cumpănă avantajile și desavantajile celor două feluri de deflațiune, e greu de a nu se vedea superioritatea deflațiunii bruște. Cum se explică atunci că oamenii cei mai competenți, erudiții și

* G. Valois, *La monnaie saine tuera la vie chère*, Paris, Nouv. Librairie Nationale, p. 86 și urm.

oamenii de stat cei mai străluciți din apus au preconizat metoda lentă? Explicația e următoarea: în țările din apus care au fost cele dintâi avute în vedere în discuție, inflațiunea—deși s'a produs și lucrează ca element dezorganizant—este totuși departe de a atinge proporțiile în care inflațiunea bintue în țara noastră, pe care n'o întrece în calamitate aceasta decât Polonia; Rusia, Ungaria sau Austria.

Cînd inflațiunea nu trece de o anumită limită, se poate aviza la măsura benignă a deflațiunii lente sau chiar insensibile. Cînd însă inflațiunea nu mai este o simplă incomoditate economică, ci ia proporțiile unui dezastru, atunci măsurile de îndreptare nu pot să fie decât violente. Se înțelege, violența ea însăși are limite. Nimeni nu se poate gândi la o deflațiune atît de violentă și atît de bruscă încît, printr'o singură lovitură, să readucem leul sau francul de exemplu la al pari. Aceasta ar fi absurd de eronat și ar fi periculos, *nu din cauza rui-nării aparente a cîtorva cîștigători de războiu fără nici o importanță*, ci pentru faptul că nevoile refacerii sînt așa de mari, încît zilnic noile întreprinderi cer capital disponibil peste cifra disponibilităților normale. Tocmai deaceia într'o țară cu inflație amețitoare ca a noastră, se impune în prealabil o operă de fixare aproximativă a cifrei de monedă necesară Romîniei întregite, nevoe pe care un ochiu expert—scrutînd nevoile pieței—o poate fixa cu relativă aproximație, și în urmă tot ce trece peste aceste nevoi ale pieței, constituind inflația superfluă și otrăvitoare a vieții economice, trebuiește imediat stîrpită. *Pentru această din urmă cantitate dăunătoare se impune deflațiunea bruscă printr'un mijloc sau altul (împrumut forțat sau mal bine impozit), iar pentru infloștiunea rămasă, necesară cîtva timp—opera de deflațiune lentă.*

Așa dar pe cînd țările cu inflațiunea oarecum moderată își pot permite luxul unei deflațiunii lente exclusive, țările cu inflațiune înecătoare, cum este pe punctul de a fi a noastră, au nevoe de două deflațiuni: una bruscă în prealabil și alta lentă în subsidiar.

Aceasta nu este un paradox, nici o părere izolată; este părerea adecvată situației dela noi.

În adevăr bărbați de competență necontestată și care nu pot fi socotiți de idealști sau vizionari în chestiuni de economie și finanță, au susținut la noi această teză, cu diferența inevitabilă a fețelor multiple ce comportă o soluție aceiași în fond.

Astfel d. Vintilă Brătianu—cit se poate de moderat—în discursul său din Camera trecută șed. dela 17 Febr. 920 (Desbaterile Aduării deputaților p. 629 și urm.) a preconizat deflațiunea rapidă parțială în 4—5 ani, urmată de o deflațiune lentă pe un timp nedeterminat, *după ce însă a arătat nevoia unui împrumut forțat care trebuia să aibă de scop retragerea în stil mare a biletelor străine*: „Trebuie, zice d-sa, separat cu totul împrumutul intern pe care-l faceți pentru cheltuielile Statului, de împrumutul mare și forțat pe care trebuie să-l faceți pentru retragerea emisiunii străine și false, pe care o avem în țară la noi” (Desb. Cam. p. 633 col. II-a). În articolul din „Democrația” No. 4 | 921 p. 101 și 114 punct. II, d-sa revine asupra ideii că programul de consolidare a biletului de bancă trebuie întins pe 4—5 ani (împ relativ scurt) pentru a nu se trecе prea brusc la situația normală.

D. Al. Marghiloman, în aceeași ședință a Camerei dela 17 Febr. 1920, a preconizat prin următoarele cuvinte necesitatea unei deflațiuni bruște printr'un împrumut forțat:

„Acum, domnii mei, se impune o soluțiune radicală și care nu trebuie să întârzieze.

„Fiecare zi pe care o pierdem este o pagubă pentru avuția națională. Trebuie să retragem toată moneda și s'o înlocuim printr'o monedă nouă și să nu mai primim nimic din ce nu o fi fost prezentat la acest schimb.

„Cum se poate face aceasta? Se poate face printr'un împrumut forțat. Statul înlocuește într'un termen de, toate biletele care sînt în circulație, nu singur evident, mină în mină cu Banca Națională, reduce circulațiunea cu 50 la sută și pentru 50 la sută sau altă proporțiune de determinat dă o cidulă, cidulă care va intra în portofoliul tuturor părinților de familie și cărora, cu deosebire țăranilor, le-ar servi în principal ca să plătească pămîntul. Așa s'a redus deodată circulațiunea cu 50 la sută. Am căpăta și pentru Stat avantajul că toate biletele pe care le-a înlocuit, dacă sînt rominești el le dă Băncii Naționale spre destrucțiune; se ușurează așa situațiunea vis-a-vis de Banca Națională, se degajează Banca Națională de o circulațiune pletorică; iar biletele străine, Statul le pune în pivnițele Minist. de Finanțe, așteptînd ceasul lor de a fi opuse în compensație fie Austro-Ungariei, fie Rusiei... Până atunci noi ne-am însănoșit valuta noastră (Aplause)... Acesta era proiectul favorit al Ministrului de Finanțe Mișu Săulescu luat și continuat pe urmă de urmașul lui, Costică Arion.

„...Este oare, domnii mei, în ce-lace vă propun eu numai o fantazie libristică luată din cărți? Sistemul propus de mine n'a fost practicat de nimeni? Speculez eu o celeritate pe care materialitatea faptelor ar demonstra că nu o putem atinge? Nu, domnii mei, mă inspir dela exemplul altor țări. Jugo-Slavia a început la 4 Februar retragerea întregii monede...“ (Mon. Ofic. Desb. Adun. Dep. pe luna Februar 1920 p. 585 col. 2 și 586 col. 1-a), 1

De altă parte d. Aristide Blank în cunoscutul interview, acordat anul trecut ziarului „Argus“ cu data de 24 Iulie 1920, propune nici mai mult nici mai puțin decît o deflațiune bruscă de 50 la sută printr'un împrumut forțat, însoțită de un impozit extraordinar pe avere tinzînd la socializarea unui sfert din averea particularilor, mijloc eroic, cu dreptate numit „amputare“. 2

Așa dar deflațiunea bruscă nu este o utopie sau o soluție înfricoșătoare, ci—date fiind împrejurările anumite prin care trece România—este soluția pe care economiștii financiarî și oameni de stat ponderați și realiști, o recomandă ca singura soluție eficace.

D. Ministru de Finanțe abordînd chestiunea asanării monetare, în strînsă legătură cu problema valutară în general, adoptă, cum am spus, metoda lentă și anume sub două forme: a) un mijloc pur financiar, prin prevederea la bugetul extraordinar a sumei de 300 milioane anual, realizată de impozitul pe avere și care servind ca plată parțială a datoriei către Banca Națională va opera începutul operei de deflațiune lentă; b) al doilea mijloc pe care îl anunță numai în expunerea de motive este un program de politică valutară întins pe un număr mai lung de ani care tinde să organizeze în mîna Statului un serviciu serios de devize asupra străinătății și astfel, concomitent cu plata celor 300 milioane anual, să se închege opera consolidării monetare

1 Citațiunea aceasta nu înseamnă adoptarea mijloacelor de deflațiune, ci numai relevarea exclusivă a Ideii unei deflațiuni bruște.

2 Modălitățile propuse de d. Blank erau discutabile.

tente, adăogându-se la mijlocul intern al retragerii, ridicarea valutei prin export.

Nu ne vom ocupa aici de politica valutară viitoare a d-lui Ministru de Finanțe, căci ea constituie un mijloc mai mult *economic* de asanare a valutei și pe noi ne interesează numai mijloacele de natură pur financiară, independent de starea economică a țării din momentul luării măsurilor. 1

Din acest punct de vedere—trebuie s'o spunem fără înconjur—*alocația de 300 milioane anual pentru plata datoriei la Banca Națională, nu numai că nu constituie opera de deflațiune bruscă sau cel puțin rapidă, necesară, de care vorbeam mai sus, dar ea nu constituie nici macar un început serios de deflațiune lentă.* Cînd în loc de 1200 milioane circulație din timp normal, avem o circulație de 13 miliarde în mediu, cînd deci cantitatea superfluă de monedă este—să zicem—de minimum 6—7 miliarde, urmează că *soluția d-lui Titulescu de a opera deflația cu 300 milioane într'un an de relativ belșug, impune mai mult de 20 de ani de așteptare numai pentru deflația care după o părere ar trebui operată într'o lună. In ceiace privește restul operei de deflație până la atingerea normalului încă 20—30 de ani ar mai fi necesari, în total 40—50 de ani!*

Opera de deflațiune a d-lui Titulescu este mai anemică chiar decît opera de deflațiune adoptată în Franța, care se știe cît este de scleroasă cînd e vorba de finanță eroică. Or, începînd dela 1 Ianuarie 1921, *Statul francez s'a angajat să plătească Băncii Franței „cel puțin“ 2 miliarde de franci anual, spre a stinge o datorie care nu trece de 2 jum. miliarde.*

La noi datoria Statului către Banca Națională fiind în mediu de 12 miliarde, iar suma alocată pentru retragerea anuală fiind fixată la 300 milioane într'un an bun (art. 9 leg. spec. și bug. extra-ord.

1 De altfel să remarcăm în treacăt că îmbunătățirea valutei prin export nu înărește decît valuta pe piețele străine, și *atci minimal;* exportul fiind numai un mijloc de readucere în țară a leilor exportaji, el lasă prin el însuși inflația monetară din interiorul țării în toiu ei, ba chiar o agravează eventual. În mod invers, dacă valuta se înărește rapid prin mijloace financiare, atunci este adevărat că deșinătorii străini de lei hirtie se îmbogățesc și o parte din exportul nostru va intra *c'îva timp* în mîna lor aproape pe nimic; în schimb însă noi nu vom pierde prea mult, căci pe măsură ce valoarea leului crește, deoparte pericolul exportării leilor se micșorează, iar pedealia plășile noastre externe în general și în special a bonurilor de lezaur, emise în monede străine, se usurează în principiu. Or, datoria noastră externă e mai mică în lei hirtie ce circulă pe piețele străine decît liturile emise în monedă străină.

Dacă se adoptă politica deflațiunii lente până ce prin export, încet încet, leii expatriați vor fi readuși în țară, atunci, — pe tot timpul cît exportul va fi mai mic decît importul, și aceasta va dura cîlăva vreme, dală fiind inflația din interior și plășile noastre externe, — este de așteplat că leii noștri de hirtie vor continua a eși peste granișă și astfel cantitatea lor pe piețele străine va continua să fie aceeași sau chiar va crește. Pentru a ocoli și acest pericol, deflațiunea bruscă în interior este mijlocul salvator eroic, deși poate, pentru un moment dureros. Așa dar și din acest punct de vedere chestiunea asanării crizei monetare se prezintă nu ca o chestiune economică de exterior, ci mai ales ca una financiară de interior.

cap. I, punct. 5) urmează că pe cînd în Franța Statul e obligat să retragă anual din circulație a 13-a parte dintr'o inflațiune relativ moderată, la noi Statul nu retrage decît a 40-a parte dintr'o inflație care tinde să inee în valurile ei orice avînt de refacere! Pe cînd, cu alte cuvinte, în Franța, unde dezastrul inflației nu e prea mare, opera deflațiunii lente s'a conceput pe 12 ani,—la noi unde ea presează s'a conceput pe 40!

Am spus că cea de a doua măsură importantă care duce la consolidarea valorii monedei noastre fiduciare este garantarea cît mai efectivă a bilietului de bancă. În această privință cel mai însemnat element ar fi trebuit să fie, în opera d-lui Ministru de Finanțe deocamdată, impozitul pe avere. Ipoteca legală pe care Statul și-a rezervat-o asupra întregii averi imobiliare a contribuabilului pentru impozitul pe avere neplătit (art. 33 al. 5 și 6 al leg. ac. impozite) cu obligația de a o înscrie pînă la 1 Ianuarie 1923, este în adevăr un element însemnat de garanție, care în principiu ar trebui să întărească valoarea bilietelor în circulație. Dar această garanție neajutînd decît pe termen lung (10 ani) și nefiind special afectată garantării bilietului, va avea numai urmări insensibile în domeniul monetar. Ceva mai mult: dacă este adevărat că d. Ministru de Finanțe a admis ca Germania să se achite de aurul ce datoră ca acoperimînt al bilietelor Băncii Generale, prin trimiterea de bunuri în natură ce nu pot intra în proprietatea Băncii Naționale, opera d-sale este chiar negativă din punctul de vedere ce ne preocupă...

In aceste condițiuni nu se poate vorbi de o începere serioasă de asanare a crizei noastre monetare. Și atunci ne explicăm indestul fenomenul simptomatic petrecut îndată după închiderea sesiunii parlamentare care consacră opera financiară a d-lui Titulescu: în loc ca valuta noastră să înregistreze în acel moment un început de urcare, date fiind măsurile financiare pe care guvernul le-a luat pentru asanarea măsurilor bugetare și a celei monetare—măsurile pe care desigur străinătatea le cunoaște în amănunțime—leul nostru a înregistrat pe plața Parisului cea mai mare scădere a sa pînă azi 10 %.

Dar dacă măsurile d-lui Titulescu lasă criza monetară nerezolvată, aceasta înseamnă că opera d-sale considerată în acest moment lasă nerezolvată cea mai însemnată față a crizei noastre financiare și prin repercusiune cea mai însemnată cauză de agravare a crizei economice, precum și dintr'un anumit punct de vedere, a celei sociale.

(Sfîrșitul în Nr. viitor)

C. D. Ioanid

Preludiu de toamnă

Pe stradă trece-un mort calic.
Vântul merge după dric...

Trezește-te—că-i toamnă iar de-acum.
Copacii tremură 'ncărcați de fum.
Pe-un deal, la margine de târg, umflat
Și vinăt soarele s'a spînzurat...
Te 'neci de colb și fum verzui.
Și sara-i plină parcă de pistrui...

Pe stradă trece-un mort calic.
Vântul merge după dric...

Și-atîrnă noaptea zdrențele de ramuri,
Iși bagă luna nasul bleg pe geamuri.
Trezește-te—că-i toamnă iar,
Și ulițele lungi tresar
Din felinar în felinar...

Pe stradă trece-un mort calic.
Vîntul merge după dric...

De-acum, se lasă iarăși piclă deasă...
Și ca o babă 'n haine de mireasă,
Cu trena lungă încălțită 'n spini,
Se plimbă Toamna prin grădini
Publice...

Pè stradă trece-un mort calic.
Vîntul merge după dric...

Al. A. Philippide

Amintirile Caterinei State

Toată ziua se vorbise în casă de «operă», la care se hotărîse să mergem în sara aceea; mătușica era de părere să mă trimeată la școală dar moșu' interveni:

— Ba nu. Să luăm fata numai în sara asta; să ție minte și să spue, în zilele ei: «Moșu' Mihai m'o dus întâiu la Operă».

— Parcă n'are să mai vie peste doi-trei ani, cînd o fi și ea mai mare și o înțelege mai mult?—zise mătușica, sucind o țigară, pe cînd eu, fără a ști de ce era vorba și pîrînd a sta liniștită pe un scăunăș, îmi auzeam inima bătînd ca înaintea unei hotărîri însemnate.

— Mă tem că m'oiu duce eu, până o mai veni altădată *Opera Italiană*,—sfirși moșu', netezindu-și barbetele.

— S'o luăm. Imi era numai grijă să nu se obosească...

Am mîncat în sara aceea mai de vreme ca de obicei. Moșu', în haină neagră, se primbla din odaie în odaie, își netezea necontenit peruca și-și pieptăna barbetele în oglinda cea mare din salon; mătușica, în odaia ei, se ștergea pe obraz cu *picături de smirnă*; și prin ușa întredeschisă dela etacul Mariei, pătrundea, în toate odăile, miros de hîrtie arsă și de trandafir.

Eu n'am astîmpăr; mă învîrt prin casă, mă uit la ceas și mă întreb într'una în gînd: Ce-i aceea operă?

— Da' mata de ce nu te gătești, gîndacule?—mă întreabă bătrînul, răzlețîndu-mi părul grămădit pe frunte.

— Nu, moșule, nu mă gătesc... Eu îs fată de școală...

— Bravo! bravo! Așa-i, bine ai zis! Imi place!...

Trăsura se oprește în fața unei clădiri mari cu lumini

multe, ce-mi amintește puțin gara din Vașcani. Trecem prin săli pline de lume, ne suim pe niște scări late, acoperite cu covor roș și, dintr'un coridor îngust și cu tavanul jos, ca acel al chiliilor dela Văratice, intrăm într'o sală mare în care, într'o lumină orbitoare, se vede «așa cum se vedea la Inviere, din cerdacul bisericii din vale». Lumina vie îmi ia ochii, și nu mai văd decît puncte negre, ca niște fluturi ce-mi vin spre ochi. Cînd începe să cînte muzica, simt prin spate fiori ce mi se scoboară din creștet pînă 'n tîlpi și mă cuprind toată. De grijă să nu-mi vadă cineva starea și să ridă de mine, mă uit împrejur și de abia îndrăsnesc să-mi ridic ochii spre cei ce-mi stau alături. O perdea groasă se învâlue încet și deodată mi se înfățișează o lume închipuită, toată lumea cea din povești. În palate cu ziduri înalte și în grădini cum numai pe *poze* văzusem, cîntă *împărăteșe* atît de frumos că-mi iau mintea; nu mai știu unde sînt și 'n mine e în clipa aceea numai simțirea că nu mai pot fi pe pămînt.

Mă trezește o ușoară mișcare a publicului de sub loja noastră; unii se ridică din locuri și alții se uită, nemulțumiți, în sus.

— Pălăria! Pălăria! — îmi șoptește mătușica, uitîndu-se în jos.

— Unde ți-i pălăria? — mă întrebă la ureche, 'moșu'.

Ca deșteptată dintr'un vis, mă pipăi, mă uit împrejur speriată și parcă tot nu înțeleg:

— Ți-a picat pălăria în stal! — îmi spune mătușica, rîzînd, în timp ce pe ușa lojei intră, tiptil, acel ce mi-o aduce.

Perdeaua cade și eu sînt tot uluită; ascult și parcă aud vorbele tuturor venind din depărtare...

— Ei, cum e aici, gîndacule?

— Ca 'n rai, moșule, — răspund eu cu glas tremurat. Și încep a plînge.

Moșu' mă privește blînd, mă desmiardă și-mi dă bomboane, iar în fața mea, mătușica, aplecată spre bătrîn, zice:

— Îmi pare bine că am luat fata, că tare i-o plăcut... are să ție minte!

La plecare mă razăm de Maria și de parapetul scării, mă simt mai slabă și tremur toată.

— Ți-i rău, Tincuță? — mă întrebă, îngrijată, mătușica.

— Nu, mi-i numai tare frig în spate.

— Opera! îngină moșu'. Și îmbrăcîndu-se, ne întrebă: Ia să-mi spuneți: cine v'a plăcut mai mult în sara asta?

— Lucia, răspund într'un glas mătușica și Maria.

— Da' matale, tată?

— Mie? Mie mi-o plăcut gîndacu'...

De atunci, în fiecare Sîmbătă cînd mă lua «acasă», duceam cu multă grijă biletele albastre, „bons points“ pe care directoara, doamna Gallet, scria întotdeauna: „Très appliquée et obéissante“...

Moșu' și mătușica mă laudau musafirilor ce ne veneau peste zi, și 'n sările de vară mă luau ades la Copou sau la Teatrul din grădina *Tivoli*, iar dimineața, cînd mă ducea la școală, bătrînul încunjuța două străzi „ca să mergem oleacă pe la cofetărie“.

În recreația de Luni mă puneau fetele să le imit personajii dela teatru ori să le istorisesc ce auzisem vorbind la noi acasă; unele rideau între ele făcîndu-și semne, iar altele, ascultînd, rămîneau cu gura căscată.

Vorba și mișcarea mă oboseau și ades mă ascundeam în grădina sau după casă, de unde, dincolo de zidul înalt ce încunjuța grădina și palatul lui Mavrocordat, se vedeau arbori mari și deși ca 'n pădure ale căror crengi, bătrîne, se lăsau pînă peste acoperișul școlai. Palatul acela veșnic tăcut și închis și parcul sălbatic în care nu se auzea decît cîntecul păsărilor, îmi stîrnea neînchipuit imaginația și sara, în dormitor, spuneam fetelor basme „cu palate închise veșnic și cu grădini în care se abăteau numai păsările văzduhului“.

Într'o zi, trecînd prin fața palatului văzui poarta cea mare deschisă în lături; slugi multe umblau prin ogradă, ușile și ferestrele erau deschise și o trăsură frumoasă cu doi cai negri, aștepta la scară.

Ziua acela curmă, ca prin farmec, firul închipuirii mele.

(*Va urma*)

Constanța Marino-Moscu

CRÎȘMELE

Prietenilor mei

De cum începe ziua să-și întindă
Văzduhul ei albastru peste tîrguri
Și zgomotele piețele colindă,
Vezi la răspîntii crîșmele grămadă
Rînjind la cer din fiecare stradă.

Ca niște guri de noapte, fără fund,
Cu dinții strîmbi, de putregai, și galbeni,
Prin mahalale crîșmele s'ascund,
De-acolo să adulmece mai bine
Impărăția zărilor străine...

Pe 'ndepărtate locuri dela țară,
Pe unde ochi de soare stăpînesc
Și 'n tihnă toate erburile cresc,
Podgorii rumene se desfășoară...

Belșugul strugurilor s'a cules
 Și viile sînt sîngure; din crame,
 Posomorite poloboace ies
 Pornind pe drumuri girbove, la vale,
 De parcă-s bulgări negri de pămînt
 Rostogoliți agale după vînt...

E gloata poloboacelor cu vin
 Pe care-un dor străvechiu de pribegie
 Le mină cătră altă 'mpărăție.

Din zilele cu steme de rugină,
 Ele-au scribit în suflete lumină;
 În inimi le-au turnat răcoare zorji;
 Iar din livezi și-au adunat arome,
 Și cîntece de toamnă, din podgorii...

Prin țirgurile seci, înfășurate
 În straele lor puhave de colb,
 Demult așteaptă crișmele 'nsetate:
 Sînt sufletele negre care cer
 Cu desnădăjduire, vînt și cer...

Dar cînd spre sară soarele coboară
 Pe culmea asfințitului senin
 Și crișmele bătrîne trag să moară,
 În preajma lor s'aude tremurînd
 Susurul poloboacelor cu vin....

II

De cum s'apleacă noaptea peste țirguri
 Și zgomotele somnului cad pradă,
 Vezi crișmele cum rid pela răsپintii
 Ca niște ochi vicleni privind la stradă.

Aicea vin pribegii nopților
 Cu sufletele goale,—după soare ;
 Aici ajunge colbul străzilor
 Pe valuri potolite de răcoare ;
 Și întunericul de-afară vine...

La miezul nopții crișmele sînt pline...

Zimbește vinul proaspăt prin ulcele
 Cînd roșu ca obrajii dimineții,
 Cînd ruginiu ca frunzele 'n podgorii,
 Și-l sorb cu lăcomie toți drumetii.

Pe fața lor, zărești cum se 'nfriră
 De la o vreme, clipă după clipă,
 Surîsul amintirilor blăjin
 Adus de ochiul unui strop de vin.

Dar graiul cerului de altădată
 Cu cîntecele toamnelor din vîi
 Adie'n viața lor întunecată
 Ca pîlpîitul sarbăd de făclii...

Și întunericul, într'un tîrziu,
 Ce i-a pîndit subt mese și 'n unghere,
 Li gîtue cu ștreanguri de tăcere...

G. Bărgăuanu

Raporturile ruso-germane față de sud-estul european

(Sfârșit)

Alianța cu Austro-Ungaria fusese totdeauna o împiedicare pentru Germania de a sprijini toate aspirațiile Rusiei spre Strimtori și Constantinopol. Noua politică mondială adoptată de Wilhelm II constituia de acum o altă piedică mai hotărâtoare. Germania avea de acum interese proprii în Turcia europeană și asiatică. Era „tirită în mod firesc de acea lege inexorabilă a naturii pe care fluviile cele mari o duc pe valurile lor”¹. Interesele ei, de natură comercială, o făceau să devie cea mai caldă sprijinitoare a integrității imperiului otoman. Din acest punct de vedere, Germania s’ar fi putut deci apropia mai mult de Anglia decît de Rusia.

Cu Anglia însă existau alte motive de neînțelegere. Concurența economică în Turcia și programul naval al Germaniei îngrijorau în cel mai înalt grad Anglia lui Eduard VII. Această îngrijorare mergea până acolo încît rivalitatea cu Rusia căzu pe al doilea plan. După înfrîngerea Rusiei la Tsushima (1905), Eduard VII se gîndi la o înțelegere cu Rusia asupra intereselor respective în Asia și această înțelegere făcea parte din același plan de încercuire a Germaniei pe care-l urmărise cînd se apropiase de Franța anul precedent. Rusia nu putea însă uita atît de repede că Anglia era încă dela 1902 aliata Japoniei care înfrînsese armatele țarului. Deaceia, cu toate că la conferința dela Algeiras (primăvara 1906), în chestia Marocului, Rusia fu silită să respecte tratatul ei de alianță cu Franța, bunele raporturi continuară cu Germania.

În Iunie 1906, deci după conferință, Wilhelm II adresa vărului său Nicky (țarul Nicolae II) o călduroasă scrisoare în care

vorbea de „politica rusă pacifică“, pe care „o dorește“ țarul și pe care desigur că o va urma și noul ministru de externe rusesc Isvolsky. Arăta că Rusia și Germania se pot înțelege în chestia drumului de fier spre Bagdad, de oarece interesele Germaniei în această chestie „sînt pur economice și comerciale“. Englezii curtenesc pe țar în privința Asiei, scrie Wilhelm II, dar el este „ferm convins de indignarea“ pe care o pricinuește țarului vizita anunțată a flotei engleze 1. Această „indignare“ trebuia desigur să vie, în concepția Kaizerului, din împrejurarea că pe cînd Germania sprijinise pe Rusia în timpul războiului cu Japonia, Anglia îi fusese ostilă 2. De aceeași părere cu Kaizerul era și amiralul rus Rojdestversky a căruia escadră bombardase din greșală o flotilă engleză în Marea Nordului, crezîndu-se înconjurată de Japoneji 3, și care, la întoarcere din captivitate, spunea atașatului militar german la Petrograd că Rusul dă cu piciorul celui care-l ajută (adică Germaniei) și se pleacă înaintea celui ce-l lovește cu cnutul (adică Angliei) 4.

Dar de altă părere erau oamenii de stat ruși care credeau că, înțelegîndu-se cu Anglia asupra sferelor de influență în Asia, și ascultînd de propunerile în acest sens ale regelui Eduard VII, vor dobîndi pentru Rusia mîna liberă în Orientul european, la care Rusia nu renunțase decît temporar cît timp crezuse că se va putea întinde spre Oceanul Pacific. Dintre aceștia era și Isvolsky, noul ministru rus de externe, despre care Kaizerul exprimase speranța că va urma o „politică rusă pacifică“ și că se va putea înțelege cu ei în chestia drumului de fier german spre Bagdad. Decît, Isvolsky și cei ce credeau ca dînsul se înșelau asupra intențiilor Angliei. Dovadă este că în vara anului 1907, pe cînd Isvolsky începuse negociațiunile cu Anglia 5, Eduard VII în întrevvedereea dela Ischl căuta să cîștige și pe Austro-Ungaria în opera de incercuire a Germaniei 6, și această incercuire excludea intenția de a lăsa Rusiei drumul liber în Balcani. Nu coincideau deci în totul interesele anti-germane ale Angliei, cu interesele anti-austriace ale Rusiei. Deaceia nu putea fi deplin acordul între Anglia și Rusia. Totuși Isvolsky încheie la 18 (31) Aug. 1907 o înțelegere cu Anglia în privința Persiei, Afganistanului și Tibetului 7. Folosul era al Angliei care se mai liniștea despre partea posesiunilor ei din India 8. Cît privește Rusia, izgonită din Extremul Orient de Ja-

1 Laloy, 23 - 5.

2 Precum a fost ostilă Rusiei atunci și opinia noastră publică, neînțelegătoare de adevăratele noastre interese.

3 B. Catargi, 688.

4 Dinu Arion, în Conv. Lit. 1921 p. 92 n. 3.

5 Laloy, 25.

6 Arion, l. c. 92.

7 Martens, N. R. G. 3-e série I. 8.

8 Arion, l. c. 92.

ponia, ea era stinjenită astfel acum și în spre Golful Persic, fără a dobîndi mîna liberă în Balcani cum putea crede Isvolsky 1.

Deacea și țarul Nicolae și anturajul său nici nu renunțară cu totul la raporturile amicale cu Germania, așa că între Anglia și Rusia continuau a exista rezerve și bănueli. Ele nu fură cu totul risipite nici după întrevederea din Iunie 1908 dela Reval între Eduard VII și Nicolae II cu toate că, de astădată, pe lângă Persia, Afganistan și Indii, se vorbi și de Macedonia, în schimbul sprijinului pe care Rusia să-l dea Angliei contra Germaniei în Asia minoră. Că nici de astădată încrederea între contractanți nu era deplină se văzu îndată și deoparte și de alta. În Iulie 1908 stabilirea regimului Junilor Turci la Constantinopol putea fi privită ca un succes al Puterilor Centrale 2. În toamna aceluiași an cînd Austro-Ungaria, profitînd de noile împrejurări din Turcia, și de proclamarea independenței Bulgariei pe care o favorizase, hotărî anexarea Bosniei și Herțegovinei, tocmai pe cînd Isvolsky se afla în Occident (Oct. 1908) pentru a protesta contra anexiunii 3, — guvernul din Petrograd, fără știrea ministrului de externe, trimise trupe în Persia, ceiace nu putea decît îndispune pe Anglia 4. Se văzu tot atunci că ceiace preocupă mai ales pe Anglia în criza europeană provocată de anexarea Bosniei, era ca nu cumva Rusia să deschidă drept compensație chestia Strimtorilor 5. Guvernul englez stăruie în toamna 1908 la Constantinopol pentru întărirea fortificațiilor Bosforului, demersuri privite cu drept cuvînt ca îndreptate contra Rusiei 6. Nu se neliniștea Anglia de „Drang nach Osten“, nici de visul unui marș spre Salonic“ al Austro-Ungariei, cît de expansiunea germană spre sud-est și spre Adriatică și deacea ar fi vrut pe deoparte o întărire a Monarhiei Habsburgice printr'o înțelegere cordială între Slavii de subt stăpînirea ei, iar pe de altă parte ținea la alianța între Austro-Ungaria și Italia 7.

Așa dar rivalele Angliei erau atît Germania cît și Rusia. Precum foarte bine s'a observat, „între Germania și între Rusia, Anglia nu avea altă preferință decît doar nevoia de a îndepărta *pericolul cel mai apropiat*“ 8. La 1908-9, în timpul crizei provocate de anexarea Bosniei, „pericolul cel mai apropiat“ se păru Angliei că este Rusia. Deacea nici n'o sprijini în

1 Catargi, 694—5.

2 Dinu Arion, în Conv. Lit., 1921, p. 95.

3 Anexarea Bosniei și Herțegovinei era totuși urmarea înțelegerilor dintre Austro-Ungaria și Rusia încă dela 1876 și 1881.

4 Laloy, 28—9.

5 Steed, 379, 381.

6 Laloy, 70—1.

7 Steed, ediția 1917, p. 420. La 4 Dec. 1908 Tifloni declară în Camera Italiană că Austro-Ungaria, rezolvînd *singură* chestia Bosniei, crease o grea situație. Se referea evident la tripla alianță care prevedea compensații pentru Italia.

8 A. Corteanu, l. c. 199.

mod eficace, cu toate acordurile dela 1907 și 1908. Dimpotrivă Anglia exprimă Austro-Ungariei la 1909, în mod oficial, dorința de a ajunge ca „relațiile (ei) cu Austro-Ungaria să redevie tot atât de cordiale ca mai înainte... Pentru a înlătura orice neînțelegere este mai ales de dorit să se știe dacă în raporturile lor cu Austro-Ungaria oamenii de stat engleji vor avea a face cu o putere conștientă de propria ei individualitate, sau cu o putere care la fiecare împrejurare critică se crede obligată, peste limitele legăturilor ei ca aliată, să se identifice cu altă putere (adică cu Germania)... cu care Marea Britanie are, în transacții, o serie deosebită de interese de apărât”¹. Se putea cu alte cuvinte înțelege Anglia cu Austro-Ungaria pentru a se opune tendințelor rusești spre Strîmtori, nu se putea însă înțelege pentru a sprijini expansiunea Germaniei spre sud-est sau dezvoltarea ei navală.

Deocamdată însă era vorba de expansiunea rusească și de aceea Anglia înclina spre Austro-Ungaria. Prin această împrejurare se afla și alături de Germania care, nu numai ca aliată a Austro-Ungariei, dar acum și ca direct interesată sta în calea politicii balcanice a Rusiei. Isvolsky simți deci că nu va avea concursul pe care-l sperase al Angliei, dacă ar ridica, drept compensație pentru Bosnia anexată de Austria, chestia Strîmtorilor², iar de altă parte Germania se simți în stare să trimită Rusiei nota din 22 Martie 1909 care era aproape un ultimatum și care împiedică izbucnirea unui războiu³. Rusia, care nu putea conta decât pe Franța, primi nota germană care păru chiar adjunctului lui Isvolsky, Cearicov, ca un mare serviciu adus Rusiei⁴, pentru că o scotea dintr'un impas. La 30 Martie 1909 miniștrii tuturor marilor puteri făceau un demers colectiv la Belgrad, îndemnînd guvernul sîrbesc să renunțe la o poziție în chestia Bosniei și Herțegovinei. Speranțele lui Isvolsky, izvorîte dintr'o greșită interpretare a acordurilor cu Anglia dela 1907 și 1908, erau spulberate.

În privința speranțelor pe care le hrănise Isvolsky este interesant un raport din Ian. 1909 al ambasadorului rus din Berlin în care vorbește de sentimentele de nemulțumire ale Kaizerului din cauza înțelegerilor ce interveniseră între Rusia și Anglia. Kaizerul se plîngea „de puțina grațitudine (a Rusiei) față de parțialitatea lui (pentru Ruși) în timpul războiului ruso-japonez”. Aceste sentimente ale Kaizerului „pot să-l facă să se unească cu cîmpul adversarilor lumii slave... Grăbirea cabinetului dela Berlin de a lucra în înțelegere cu Austro-Ungaria în afacerile balcanice este cu atât mai remarcabilă cu cît întinderea triplei alianțe la chestiunile Orientului turcesc era

1 Steed, 397.

2 Dinu Arion, în Conv. III. 1921 p. 95.

3 Bülow, 72-3.

4 Dinu Arion, l. c. 95 n. 1.

privită până acum ca potrivnică intereselor Germaniei 1, din cauza raporturilor ei tradiționale de prietenie cu Rusia". „Mai este de însemnat—continuă raportul—că sforțările Germaniei la Constantinopol sînt îndreptate împotriva sforțărilor (Rusiei) de a înlătura complicațiile provocate în peninsula balcanică de politica baronului de Aerenthal, pe care cabinetul din Berlin n'o aprobă în principiu". De asemenea, cu privire la insistențele Rusiei pentru rezolvirea financiară a conflictului bulgaro-turc, ambasadorul rusesc crede că „învinuirea cum că propunerea (rusă) ascunde gîndul de a redobîndi vechea influență precumpănitoare asupra lumii slave din Balcani vine fără îndoială dela Berlin". Deaceia ambasadorul rus se temea de întrevederea ce trebuia să aibă loc la Berlin între Kaizer și regele Angliei. O apropiere anglo-germană „ar apărea ca o lovitură în situația noastră printre marile Puteri" 2.

Această apropiere am văzut că s'a făcut, de fapt, în chestia Bosniei și a constituit într'adevăr o lovitură pentru prestigiul Rusiei care a trebuit să părăsească pe Sirbia devotată Rusiei a regelui Petru Caragiorgievici.

Mai departe însă decît această înțelegere silită de interese identice într'o anumită împrejurare, nu s'a putut ajunge între Anglia și Germania cu toate încercările repetate, la 1908-9, la 1911-12 și chiar la 1914 în ajunul războiului mondial 3. Ar fi fost cu puțință dacă n'ar fi fost vorba decît de zone de influență în Turcia 4 și de stăvilirea expansiunii rusești, dar se poticneau totdeauna de dorința Angliei de a împiedica dezvoltarea flotei germane și de neputința pentru Germania de a renunța la această flotă fie chiar în schimbul asigurării mult dorite de neutralitate a Angliei în caz de conflicte continentale ale Germaniei 5. Căci, teoretic, trebuia să vie un moment cînd preponderanța navală să treacă asupra Germaniei. Anglia nu se putea împăca cu o astfel de perspectivă, iar Germania, care avea interes să cîștige timp, se temea de a ajunge la un conflict înainte de a-și fi împlinit programul naval. Intrevăzînd pare-că acele cauze adînci ale războiului mondial, ambasadorul rus din Berlin scria în raportul citat din Ian. 1909: „se înțelege frica pe care Germania o are acum de Anglia 6! Această frică și convingerea generală că Anglia nu va îngădui Germaniei să-și sporească flota, sînt atît de mari încît gîndul de a preveni un pericol englez printr'un atac neprevăzut... devine o idee fixă... (De aceia) de amîndouă părțile se dorește a se

1 Nicol Bismark nu vedea cu ochi buni expansiunea Rusiei în Europa, dar n'ar fi mers niciodată până la o ruptură de relații. De altfel chestia orientală putea crea greutăți și între doi membri ai triplei alianțe: Austro-Ungaria și Italia.

2 Laloy, 32-4.

3 Vezi Dinu Arion, în Conv. Lit. 1921 p. 94-104.

4 Spre pildă negocierile dela 1912, ibid. 104.

5 Ibid. 101-103.

6 Pe vremea lui Bismark, Germania se temea de Rusia.

pune capăt acestui vis urît reciproc și de a încheia un acord". Germanii înțeleg că „pe continent timpul luptă împotriva lor și pentru Rusia și Slavi, pe cînd pe mare timpul luptă în favoarea lor și contra Angliei“¹. Am văzut că o apropiere anglo-germană a fost cu neputință.

Cît privește pe Rusia, ea căută după înfrîngerea diplomatică în afacerea Bosniei, să-și refacă situația de mare Putere.

Mai întăiu încercă Rusia să ajungă la o înțelegere cu Germania. La 4 (17) Mai 1909 se întocmi la Petrograd un proiect de tratat. Scopul eră de a risipi neînțelegerea ce se ivise între cele două împărății cu prilejul conflictului austro-sîrb provocat de chestia Bosniei. Germania, după acest proiect, avea să adere la acordul austro-rus din 1897 (prin care Rusia și Austria declarase că nu urmăresc cuceriri în Balcani). Avea să garanteze că Austro-Ungaria nu va face întreprinderi militare dincolo de limita la care ajunsese, căci altfel Germania nu va considera o acțiune militară a Austro-Ungariei ca un casus foederis. Germania va sprijini diplomaticeste pe Rusia pentru rezolvirea chestiei Strimtorilor și pentru construirea unei căi ferate dela Dunăre la Adriatica. În Persia, Germania va recunoaște drepturile ce decurgeau pentru Rusia din tratatul ruso-englez dela 1907. În fine, un articol secret al proiectului prevedea că în caz de atac al Angliei împotriva Germaniei, Rusia va rămîne neutră². Cu toată această ultimă clauză favorabilă Germaniei, proiectul nu putea deveni o realitate pentru că Germania, nu numai ca aliată a Austro-Ungariei, dar și ca direct interesată acum în chestiile orientale, nu putea consimți nici la rezolvirea chestiei Strimtorilor în favoarea Rusiei, nici la realizarea proiectului rusesc de drum de fier dela Dunăre la Adriatica³.

Neizbutind cu Germania, țarul se întoarse spre Italia și la 23 Oct. 1909 se întilni cu regele Vittorio Emmanuele la Raconigi, după ce în cursul călătoriei evitase de a călca pe teritoriul austro-ungar. Aici dobîndi speranța că va avea concursul Italiei pentru realizarea planurilor balcanice ale Rusiei.

În urmărirea acestui plan se și întocmi, în Dec. 1909, un proiect de tratat ruso-bulgar pe care l-au publicat de curînd bolșevicii. Nu era prima schimbare la față a politicii externe bulgare, puțin statornică, dar totdeauna, cum se cuvine, esențialmente bulgară. La 1902 Bulgaria se legase cu Rusia împotriva noastră, aliații Austro-Ungariei de partea căreia sta și Sîrbia. Dela suirea pe tronul Sîrbiei (1903) a dinastiei Caragheorghevici, puțin înclinată spre Austria, și dela conflictul Austriei cu Sîrbia în chestia Bosniei, Bulgaria fusese atrasă de Austro-Ungaria care-i dăduse consimțimîntul să se proclame independentă (1909). Dar Bulgaria înțelesese că nu putea aș-

¹ Laloy, 41, 45.

² Ibid.

³ Delaisi, citat în Mémoires de l'ambassadeur Gérard, Paris 1918, I. 85.

tepta mult dela Monarhia Habsburgilor, din cauza opunerii Germaniei. Intr'adevăr, Germania avea interes să păstreze simpatiile Junilor Turci ajunși la cîrmă în vara 1908, și care, în naționalismul lor, erau ostili Bulgariei. Deaceia Germania preconiză chiar o alianță turco-austro-romînă împotriva Bulgariei. Alianța nu s'a încheiat tocmai din cauza dorinței Austro-Ungariei de a menaja pe Bulgaria, de care putea avea nevoie contra Sirbiei. Cu toate acestea, fără a rupe cu Austria, Bulgaria crezu nimerit a se apropia de Rusia și astfel se încheie acordul din Dec. 1909 care apăru ca o urmare firească a celui dela 1902 i. Acordul stipula că în caz de războiu între Rusia de o parte, Germania, Austro-Ungaria și România de altă parte, sau numai cu aceste două din urmă, precum și în caz de războiu între Rusia și Turcia, Bulgaria va mobiliza și intra în acțiune. Dacă Austro-Ungaria, aliată cu altă Putere (probabil România), ar ataca Bulgaria, Rusia va trebui să dea acesteia ajutor militar. Dacă Turcia ar ataca Bulgaria, Rusia va mobiliza în Caucaz. În caz de victorie asupra Austro-Ungariei și Romîniei, Rusia se lega să facă tot posibilul „*pentru sporirea teritoriului bulgar cu localitățile cu populație bulgară situate între Marea Neagră și malul drept al Dunării* (adică Dobrogea) și pentru rectificarea hotarelor Bulgariei în alte direcții. În caz de înfrîngere a Turciei, Rusia va face ca Bulgaria să fie sporită în limitele preliminarilor dela San Stefano. Interesant mai este art. 5 care constata „*conștiința că înfăptuirea, atît de scumpă Rusiei, a idealurilor înalte ale popoarelor slave în peninsula balcanică, nu va fi cu putință decît după un sfîrșit fericit al luptei Rusiei împotriva Germaniei și Austro-Ungariei*”. Deaceia, în caz de astfel de luptă, Bulgaria se obliga „să împiedice lărgirea cadrului războiului”, stînjinind probabil o intervenție a Romîniei.

Pentru înfăptuirea planurilor ei balcanice, Rusia se sprijinea deci nu numai pe Serbia regelui Petru, dar și pe Bulgaria care, în caz de izbîndă, trebuia să primească Dobrogea. Pe lîngă aceasta, Rusia care de cînd cu întrevederea dela Raconigi păstrase speranța unui concurs al Italiei, dobîndi în curînd siguranța în această privință, cu ocazia războiului italo-turc izbucnit în Sept. 1911. În schimbul sprijinului diplomatic rusesc, Italia făgădui concursul ei în chestia Strîmtorilor. Războiul italo-turc, întreprins de Italia cu asentimentul Rusiei și al Angliei, care se gîdea astfel să cîștige simpatia Italiei, și cu acordul tacit, de nevoie, al Germaniei, făcu într'adevăr și mai simțitoare pentru Rusia stînjinirea ce rezulta pentru ea din închiderea acestor Strîmtori z.

1 Guéchoff, L'alliance balcanique, consideră astfel tratatul dela 1902 ca în vigoare încă la 1912 Laloy, p. 52-3.

2 Dinu Arion în Conv. lit. 1921 p. 97.

VI

Pacea dezastruoasă pe care Turcia fu silită s'o închee cu Italia în Oct. 1912,—pierdea Libia, Cirenaica și Dodecanesul 1,—vădea slăbiciunea imperiului otoman și făcu pe Rusia să creadă că sosise momentul pentru realizarea țelurilor ei. „Războiul italo-turc a fost cimentul fragil al efemerei alianțe balcanice” 2.

Subt auspiciile Rusiei se încheiară la 1912 acordurile secrete între Statele balcanice pentru împărțirea Turciei. Era stipulat că nici un ținut turcesc nu putea fi ocupat de o mare Putere (adică de Austro-Ungaria). Țarul asigura pe Sirbi că în curînd vor putea anexa Bosnia. Bulgaria firește, conform acordului anterior cu Rusia dela 1909, avea să dobîndească și Dobrogea. Toată acțiunea Balcanicilor se desfășura subt patronajul Rusiei care avea să fie arbitru în caz de neînțelegere între aliați. Firește că întreprinderea putea duce la un conflict cu Austro-Ungaria 3 și deci la un războiu european.

Războiul balcanic apare rastfel ca un răspuns al Rusiei, la anexarea Bosniei și Herțegovinei 4. Dacă izbutea, după planul rusesc „o barieră neîntreruptă de popoare slave avea să se ridice în fața expansiunii austro-germane și să-i închiză drumul” 5. Se realiza și proiectul rusesc al drumului de fier Dunăre—Adriatica 6. Ceiace nu se știa până la publicația documentelor secrete de către bolșevici este că aveam să pierdem Dobrogea și că Rusia avea să se găsească în sfîrșit în hotar cu statele slave din Balcani, ale căror aspirații ar fi fost realizate subt auspiciile ei și care aveau să se desvolte mai departe subt influența și ocrotirea rusească.

La începutul războiului balcanic, în Oct. 1912, Puterile semnatare ale tratatului dela Berlin, care nu erau în curent cu alianțele secrete, declarară că înțeleg să menție statu-quo în Balcani și că războiul era menit numai să impună Turcilor stricta aplicare a art. 23 din acel tratat. Curînd însă, după înfrîngerile turcești 7, formula adoptată de marile Puteri fu schimbată. Se zise acum: „Balcanii statelor balcanice”. Norocul Romîniei, care nu cunoștea cuprinsul tratatelor secrete ale Balcanicilor și nici tratatul ruso-bulgar dela 1909, a fost că în urmărirea planurilor ei pe care ar fi vrut să le realizeze chiar cu prețul unui războiu cu Austro-Ungaria 8, Rusia află

1 Djuvaro, l. c. 444.

2 Ibid.

3 Arion, l. c. 97 și notele.

4 Arion, l. c. 98.

5 Delaisi, în Mémoires de l'ambassadeur Gérard, I. 85.

6 Ibid.

7 Cronologia războiului balcanic în Djuvaro, 448.

8 Ministrul rus de externe Sasonov scria ambasadorului rus la Londra, Benkendorf, că un războiu cu Austro-Ungaria ar fi poate soluția cea mai bună. Nov. 1912 (Arion, l. c. 97).

în curînd că și de astădată, ca la 1908—9, numai Franța era gata a-i sta alături până la ultimele consecințe 1. Tocmai de aceea era îndreptățit d. C. Stere cînd avea „impresia că Monarhia Habsburgică nu numai că nu se dă îndărăt... în fața unui războiu cu Rusia, dar îl crede inevitabil și chiar îl dorește”. Iar cu competența d-sale în chestiile privitoare la Rusia exprima „convingerea că Rusia... nu poate rezista unei armate europene” 2. Un publicist polonez din Austria, Wladislaw Studnicki scria atunci că Austro-Ungaria trebuie să urmărească înființarea unui stat polonez cuprinzînd și Galiția, și legat de Monarhia Habsburgică. Arăta chiar oamenilor de stat ai Ungariei că este în interesul lor ca un tampon tare să despartă Ungaria de Rusia și că deacea Basarabia trebuie anexată Romîniei 3. În această situație, se înțelege de ce P. P. Carp îndemna ca Romînia să lucreze la deslănțuirea războiului între cele două grupe de mari Puteri, pentru ca hotarul nostru să fie mutat la Nistru prin înfrîngerea Rusiei. Întrebarea este numai dacă pacea ori războiul stau în mijle Romîniei, odată ce o soluție pașnică era cu putință, Rusia fiind în minoritate.

Conferința dela Londra, deschisă în Dec. 1912 și sfîrșită la 30 Mai 1913 4, a însemnat năruirea speranțelor rusești. De unde visase Dobrogea, Bulgaria se văzu silită să negocieze cu Romînia o rectificare de frontieră.

La 6 Ian. 1913 regele Ferdinand al Bulgariei scria țarului: „oricît de dornică ar fi Bulgaria de a întreține cu Romînia raporturi cordiale care ar putea fi convertite în urmă într'o legătură și mai strînsă, și cu toate că este hotărîtă, cu părere de rău, pentru o rectificare de frontieră, este... cu neputință pentru poporul bulgar... să sacrifice un oraș atît de important ca Silistria” 5.

De dezamăgirea Bulgariei se gîndi să profite Austro-Ungaria, pentru a o atrage iarăși de partea ei. Într'adevăr, acordul între statele balcanice nu putea conveni Austro-Ungariei, care nu putea consimți de bunăvoie nici la hegemonia Rusiei în Balcani, nici la sporirea Sîrbiei. De neînțelegerea ce încă din Noembrie 1912 se întrezărise între Balcanici trebuia să se folosească Austria, atît pentru a dejuca planurile rusești, cît și pentru a împiedica o expansiune sîrbească. Dar, pentru a cîștiga pe Bulgaria, trebuia ca Austro-Ungaria să nemulțumească pe aliata ei Romînia, care formula atunci pretențiile ce păreau inadmisibile regelui Ferdinand.

Atunci se iviră în Austro-Ungaria două curente. Unul,

1 Ibid. 97—8: asigurările lui Poincaré cătră ambasadorul rus Isvolsky.

2 Viața Romînească VII (1912) p. 269.

3 Ibid. 268.

4 Tratatul preliminar de pace dela Londra, rămas neratificat între Turcia și Balcanici, în Djuvara, 450.

5 Laloy, p. 63.

cel maghiar, reprezentat în primul loc prin contele Tisza, era pentru înlocuirea alianței românești prin alianța cu Bulgaria; altul, pentru apropiere cât mai strânsă cu România, reprezentat prin arhiducele moștenitor Franz Ferdinand. Pentru Maghiari, care dobândiseră o situație tot mai preponderantă în Monarhie, iredenta românească era un pericol tot crescând. Punctul de vedere unghuresc se impuse la început și contelui Berchtold, Ministru de externe al Monarhiei.

În aceste împrejurări se întruni la Petrograd conferința ambasadurilor marilor Puteri, pentru a fi arbitrată în neînțelegera dintre România și Bulgaria cu privire la Silistria (1912).

Rusia ne era firește ostilă, ca una ce era legată cu Bulgaria și vedea cu părere de rău spulberarea visurilor ei balcanice.

Franța sta hotărât de partea Rusiei.

Anglia ne era și ea potrivnică, nu pentru a sprijini năzuințele rusești, dar pentru a nu indispuie pe Bulgaria, urmărind tot scopul de a menaja statele balcanice tocmai ca bulvarde împotriva Rusiei.

Austro-Ungaria, nehotărâtă între Bulgaria și noi, propunea să se tae în două mărul discordiei, Silistria.

Italia, cu toate angajamentele ce luase în timpul războiului italo-turc față de Rusia în chestia Strimtorilor, nu se aventura de partea ei, pentru că nu se putea despărți pe chestia Silistriei de aliatele ei Germania și Austro-Ungaria. Dar interesele ei balcanice îi recomandau oarecare menajare a Bulgariei.

Hotărât de partea noastră nu era decât Germania.

În această grea situație, Maloescu, ca să nu rămânem „ca frunza pe apă”¹, reînoui alianța cu Puterile Centrale, căci tocmai atunci se prelungea iarăși tripla alianță². Astfel, la votul Germaniei și al Italiei se adăose și votul Austro-Ungariei. De altăparte, presiunea germană zmulse în sfârșit votul Rusiei, care atrase firește pe al Franței. Cea din urmă se alipi și Anglia. Astfel dobândirăm Silistria cu cei trei km. împrejur³.

Din tot concertul marilor Puteri, nu ne putusem bizui cu temei decât pe Germania, mulțumită politicii orientale adoptate de Wilhelm II. Se văzu încă odată cât de fragilă era situația României între cele două împărății care-și disputau sud-estul european: Austro-Ungaria și Rusia.

În ultimă analiză această seculară problemă, vitală pentru noi, se putea rezuma astfel: fiind amenințați și deoparte și de altăparte, de care parte era pericolul mai mare pentru cauza românismului? Răspunsul nu se putea da decât împingând teoretic eventualitățile până la extrem.

Dacă prin înfrângerea Austro-Ungariei, România ar fi fost încercuită numai de state slave sub heghemonia rusească,

¹ I. C. Filitti, Maloescu la 1913. In Conv. Lit. anul 52 (1920) p. 119.

² Steed, 414.

³ Textul hotărârii, in Djuvara, 452.

desvoltarea ei economică și chiar politică ar fi fost cu totul infeodată Rusiei. „Viitorul popoarelor slave înseși (era) prevestit de soarta celor 10 milioane Polonezi și a celor 30 milioane de Ruteni din sinul imperiului rus”.¹ Mai virtos față de o Insulă românească în mijlocul mării slave, Rusia n'ar fi putut avea altă politică decât de desnaționalizare și de desființare.² Ce ar fi însemnat cele 10 milioane de Romini în mijlocul celor 200 milioane de Slavi?³ O existență independentă ar fi fost cu neputință în lipsa echilibrului pe care-l stabilea până atunci rivalitatea dintre Austro-Ungaria și Rusia.⁴

Dacă prin înfrângerea Rusiei, România ar fi fost înglobată în statele habsburgice, putea forma, împreună cu Românii din Ungaria, un conglomerat puternic⁵ care ar fi precumpănit asupra Ungurilor, și Monarhia Habsburgică, transformată într-o federație de state naționale, ar fi constituit o stavilă de netrecut atât față de tendința de expansiune a Slavilor răsăriteni spre sud-estul Europei, cât și față de tendințele de expansiune germană spre Adriatică deoparte, spre Asia mică și Golful Persic de altă parte. Această soluție ar fi fost pe placul Angliei care voia întărirea Monarhiei Habsburgice, pentru a o opune atât Germaniei, cât și Rusiei. Ar fi putut fi admisă și de Italia care, ajutată și de bunele oficii ale Angliei, ar fi putut obține dela Monarhia astfel sporită, compensațiile dorite la Nord și în Adriatică. Situația ar fi convenit în fine și Franței, care voia o Austrie în care să predomină elementele negermane, dacă se putea o Austrie întărită prin federalism, care să se opue tendințelor pangermaniste; și oamenii de stat francezi erau de acord că dacă Austro-Ungaria n'ar fi existat, trebuia inventată.⁶

Această soluție se afla în germene în propunerea fruntașilor ardeleni adunați la Blaj în 1848, ca Austria să formeze un mare ducat românesc, împăratul purtând titlu de mare duce.⁷ Ea a fost preconizată în ultimul loc de Aurel Popovici în cartea sa „Statele Unite ale Mării Austriei”, Leipzig, 1906. Românii din Ardeal, Ungaria și Bucovina aveau să formeze un singur stat național, „Marea-Austrie”, în care să intre toți Romi-

1 C. Stere în *Viața Rom.* VII (1912) 381.

2 *Ibid.*, 276, 386.

3 *Ibid.*

4 Cf. A. Corteanu, în *Conv. Lit.* anul 49 (1915), p. 274, 279.

5 *Ibid.*, 278, 380-2.

6 Izvoarele citate de Filitti, La răspintie, în *Viața Românească* XIII (1921) p. 70 n. 7. - Adaogă René Henry, *Questions d'Autriche Hongrie et questions d'Orient*. Citat de C. Stere în *Viața Românească* III (1908) 246-7. Se știe că la 1881-3 Franța sprijini pretențiile Austriei asupra Dunărei (propunerea Barrère). Bismark rămase indiferent, cu toate că drepturile României au fost apărute de Felix Dahm, profesor la Universitatea din Königsberg (*Eine Lanze für Rumänien*, Leipzig 1885) și de Franz v. Holtzendorff, profesor la Universitatea din München (*Les droits riverains de la Roumanie sur le Danube* 1884).

7 Iorga, *Unirea Principatelor, Vălenii de Munte*, 1909 p. 45.

nii, avea să ne fie călăuză în calea noastră istorică și să cimenteze viața noastră politică cu viața de stat a Apusului 1.

Dar atitudinea îndoișoasă a Austro-Ungariei față de noi în timpul războiului balcanic, departe de a putea stabili o apropiere, răci și mai mult raporturile deja destul de artificiale, pentru că Ungaria cădea acum față de naționalități în păcatul, pe care altădată îl imputa Andrassy Austriei față de Maghiari.

Punctul de vedere unguresc domină în Monarhie și în a doua fază a războiului balcanic, caracterizată prin cearta dintre aliați din cauza tendințelor de hegemonie bulgară. Rivalitatea ce izbucni atunci între Sîrbia și Bulgaria, luă iarăși proporțiile unei rivalități între Rusia și Austro-Ungaria. Cît timp Rusia putea spera că învrăjbiții din Balcani vor recurge, conform celor stabilite cînd se făcuse blocul balcanic, la arbitrajul ei, ea nu înțelegea să permită Austro-Ungariei să se amestece într'un domeniu ce credea că sosise momentul să și-l rezerve exclusiv. De aceea și avea Rusia trupele concentrate la granița Austriei 2. Cînd însă Bulgaria în trufia ei, și susținută probabil de Austro-Ungaria, primi arbitrajul țarului cu rezerve care echivalau cu un refuz 3 și atacă brusc pe Sirbi în noaptea de 29 la 30 Iunie 1913, Rusia jicnita dădu dezlegare Romîniei să restabilească ordinea în Balcani. Bulgaria era convinsă că Austro-Ungaria va împiedica o intervenție armată a Romîniei, dar Monarhia care se gîndise chiar să atace pe Sîrbia, nu se putu

1 Comentind cartea lui Popovici, C. Stere făcea rezerva că la 1906 teza publicistului ardelean „nu mai era o condiție sine qua non a propășirii noastre de neam și de stat”. Și adăoga: „Dacă în Austro-Ungaria vom vedea aceeași perseverență în nesocotirea aspirațiilor noastre legitime, vom sîi să le realizăm cu, fără, sau chiar în contra acestei împărășii” (Viața Romînească, I (1906) p. 325). Mai făcea Stere rezerve în privința intrării tuturor Romînilor în „Marea Austrie” (Ibid. III (1908) 249). Pentru dînsul, ca „Viena” să nu fie sub tutela maghiară, trebuia ca Romîni și naționalitățile să constituie o forță organizată și conștientă (Ibid. 252). Tocmai în timpul ocupației dușmane, cînd Puterile Centrale se credeau învingătoare, Stere le spunea: „în loc să distrugeți România, chiar dacă ați avea puterea s'o faceți, s'o introduceți în sistemul Puterilor Centrale, dar unită și întărită, ca să servească de stavilă împotriva puhoiului slav” (Cf. Stere în ședința Camerei dela 5 Martie 1921, în Desbateri, p. 1123). — La 1911 sau 1912, într'o dimineață, am întîlnit în casa lui Nicolae Filipescu pe Aurel Popovici care-i explica sistemul său, în fața unei hărți a Europei pe care arata pata cea mare verde a slavismului ameninșător pentru cauza romînească. Filipescu împărțasea cu căldură punctul de vedere al fruntașului ardelean și se gîndea la greutatea de a da regelui Carol, într'o eventuală confederație, situația unuia din regii din Germania. — Cf. memoriile contelei Czernin, citate de Dinu Arion în Conv. Lit. anul 53 (1921) p. 99 n. 2 și confirmarea pe care o aduce I. Rusu Abrudeanu în România și războiul mondial, 1921 p. 22.

2 Laloy, 65, 69. — Rusia se sprijinea pe concursul necondițional al Franței (vezi Société d'études documentaires et critiques sur la guerre. Les origines de la guerre. Lettres à la Ligue des droits de l'Homme. Paris 1921 p. 46-7).

3 Textele în Djuvara, 455.

opune, pentrucă era reținută de Germania care ne dăduse „carte blanche” să lucrăm conform intereselor noastre, și de Italia care refuzase de a considera atacarea Sîrbiei ca un casus foederis. 1 Atunci spuse regele Carol prințului Fürstenberg, ministru al Austro-Ungariei la București, că dacă Monarhia voește o Bulgarie mare și o Sîrbie mică, drumurile noastre se despart de ale ei. Aceste cuvinte făcură mare vîlvă la Viena și la solicitarea regelui Bulgariei, împăratul Francisc Iosif fu silit să-i răspundă că trebuia să se înțeleagă direct cu România. Dar și Austro-Ungaria și Rusia fură de acord să ne oprească la porțile Sofiei și acele două imperii fură iarăși de acord, după încheierea păcii dela București (28 Iulie 1913), pentru a o socoti ca un act provizoriu care trebuia supus revizuirii marilor Puteri. 2 Iarăși mulțumită Germaniei a putut păstra tratatul dela București caracterul unui act definitiv. 3

Acest tratat care sporea Sîrbia și micșora Bulgaria, era o înfringere diplomatică pentru Austria, căreia nu-i putea conveni o Sîrbie mare. Bulgaria nemulțumită, așteptă de acum dela Austro-Ungaria o îmbunătățire a situației sale, ceiace o îndepărtă iarăși de Rusia.

Tratatul dela București era totodată și „prăbușirea completă a politicii de influență lentă, slavo-ortodoxă urmată de Rusia”, 4 așa că se înțelege de ce atît Austro-Ungaria, cit și Rusia au fost nemulțumite de acel tratat.

Războiul european fusese evitat la 1912 mulțumită Kaizerului și Angliei deoparte, nepregătirii militare a Rusiei, de altă parte.

Drama dela Serajevo (1914) dădu noi speranțe Rusiei de a-și putea ajunge însfîrșit țelurile politicii ei sud-orientale.

La 23 Martie 1914 ministrul de externe rus Sasonow raporta țarului: „Situația actuală putînd duce la o dislocare a Turciei ne impune în mod urgent îndatorirea de a prevedea de pe acum posibilitatea ca chestia Strîmtorilor să fie pusă din nou”. 5 „Punctul nostru de vedere tradițional este că *atîta vreme cît Strîmtorile nu vor fi ale noastre, interesele noastre*

1 I. Rusu Abrudeanu, I. c. 27.

2 Djuvara, 479 (extras din cartea verde rominească dela 1913).

3 Djuvara, 483, 485, 490 reproduce telegramele de felicitări ale Kaizerului, Țarului și a lui Francisc Iosif pentru încheierea păcii dela București. În arhiva războiului balcanic, clasată de răposatul Giurescu și de mine, care se păstra înainte de războiu la Ministerul de externe, se găseau telegramele puțin anterioare ale miniștrilor de externe austro-ungar și rus către Maiorescu felicitînd pentru pacea „provizorie”. La aceste telegrame, am redactat, din ordinul lui Maiorescu, răspunsurile de mulțumire, calificînd pacea de „definitivă”.

4 Corteanu, I. c. 202.

5 Laloy, 75.

strategice cer ca Marea Neagră să fie închisă escadrelor străine, pentruca Puterile ce ne sînt ostile să nu poată pregăti un atac împotriva noastră în Marea Neagră". „*Problema noastră istorică în ce privește Strîmtorile este să punem stăpînire pe ele*". „*Stăpînirea noastră trebuie să se întinză pe amîndouă Strîmtorile ca să ne asigure eșirea la Marea Mediterană*" 1. Rusia vedea în Grecia un rival din cauza „visului ei spre Constantinopol" 2.

Acest raport arată lîmpede pe deoparte țelurile Rusiei, iar de altă parte explică de ce Anglia n'a sprijinit pe Rusia nici la 1908-9 cînd cu criza Bosniei, nici la 1912 cînd cu războiul balcanic. Același raport arată însă că nici de astă dată Rusia nu era pregătită pentru războiu și că era în inferioritate militară față de Germania. *Chiar ca număr* era neîndestulătoare armata rusească, pentru a lupta cu succes pe toate fronturile 3. În fine flota rusă nu era superioară celei turcești 4.

Rezultă de aici că Rusia, deși nu era pregătită, se crezu totuși obligată să ia o atitudine de intransigență în perioada diplomatică a conflictului 5, pentrucă așa-i dicta situația ei de ocrotitoare a „fraților" Sîrbi. Această atitudine se sprijinea însă pe concursul necondiționat de care Franța nu înceta a o asigura. Cît privește mobilizarea rusească generală și secretă, îndreptată deci și împotriva Germaniei, ea a fost smulsă țărului de anturajul lui, sigur de sprijinul Franței 6, dacă nu chiar poruncită prin surprindere contra voinței lui. Și această mobilizare a atras, în mod inevitabil, declarația de războiu a Germaniei 7.

Odată războiul astfel deslănțuit, țelurile Rusiei erau astfel arătate de țar ambasadorului francez dela Petrograd: o rectificare de frontieră în Prusia orientală; Posnania și o fracție din Silieza pentru „reconstituirea Poloniei" (bine-înțeles sub sceptrul țarului); Galiția și partea septentrională a Bucovinei, pentruca Rusia să ajungă la „limita ei naturală, Carpații" 8.

Rusia căută să atragă mai întăiu pe Bulgaria, și pentru aceasta făcu presiuni asupra guvernului din Belgrad ca să acorde concesiuni Bulgariei. Rusia manifesta „dorința ei sfîntă

1 Ibid. 76-7.

2 Ibid. 78.

3 Ibid. 84-5.

4 Ibid. 95-97.

5 Corteanu, I. c. 204.

6 Société d'études documentaires et critiques sur la guerre. Les origines de la guerre, Lettres à la Ligue des droits de l'Homme Paris 1921 p. 36. — Amintirile lui M. Paléologue, ambasador atunci al Franței la Petrograd, în *Revue des Deux Mondes*, 15 Ian. 1921. — Aceste documente publicate de *Franceji* vin să confirme acum arătările de mai demult ale lui D. D. Pătrășcanu, *Vinovații*, p. 25-6.

7 Gustave Le Bon, *Enseignements psychologiques de la guerre européenne*, p. 186-7.

8 M. Paléologue în *Revue des Deux Mondes*, 15 Martie 1921 p. 261.

de a restabili *fraternitatea popoarelor slave* și mai ales a Sirbilor și Bulgarilor 1. Sirbia se arată atunci dispusă să acorde Bulgariei fruntaria „Bregalnitză (cu Istip și Radoviste Bulgarilor), apoi la sud de revărsarea Lucoviței în Bregalnița, dealungul liniei de despărțire a apelor, cea mai apropiată de Vardar, de partea orientală“. Rapoartele rusești asupra acestor negociațiuni adăogau: „Pasici știe că guvernul român observă cu îngrijorare relațiile sirbo-bulgare și ar preferi, dacă ar fi nevoie, să aducă tratatului dela București schimbări de acord cu toți semnatarii 2, fără a exclude posibilitatea, pentru a liniști definitiv pe Bulgaria, de a obține pentru ea cesiuni dela alții decât dela guvernul sirbesc“ 3.

Nu sînt urme ca aceste negociațiuni sirbo-bulgare să fi continuat. Nu era de altfel probabil ca ele să ajungă la un rezultat. Bulgaria socotea că Rusia se arătase la 1913 părținitoare pentru Sirbia 4 și aspirațiile ei erau îndreptate în alte direcții. De altfel nici tendințele rusești de stăpînire asupra Strîmtorilor nu conveneau Bulgariei 5.

În schimb, puțin după tratatul dela București din 1913, Rusia se gîndise să profite de nemulțumirea pe care o stîrnise în opinia noastră publică atitudinea dubioasă față de noi a Austro-Ungariei în timpul războiului balcanic. Indignarea împotriva *perfidiei* aliatei noastre 6 făcuse să se uite că Rusia ne fusese tot atît de puțin favorabilă, după cum nu se știa la noi că la încheierea blocului balcanic sub auspiciile Rusiei, aceasta făgăduise Bulgariei Dobrogea. Vizita țarului la Constanța fu punctul de plecare al unei noi orientări politice a Romîniei. Încă de atunci, în toastul său țarul declara că nu va lăsa pe nimeni să se atingă de pămîntul Romîniei 6. Aceste cuvinte, al căror rost nu-l puteam înțelege atunci, se explică acum, în urma publicației de către bolșevici a acordului ruso-bulgar de

1 Laloy, 102. — Tot astfel la 1915, cu prilejul unei misiuni rusești la Belgrad, care duse regelui Petru și prințului moștenitor decorații, se ridicară toasturi pentru Rusia *protectoare*, Rusia *slavă*, Rusia *sîntă*.

2 Aveam un tratat secret din 30 Iulie 1913 cu Sirbia, Grecia și Muntenegru, pentru garanțarea mutuală a tratatului dela București până la ratificarea lui de Sobrația Bulgară.

3 Laloy, 105 — „Alții“ nu puteau fi decît Romînia și Grecia.

4 „Adevărul“ de Duminică 19 Oct. 1914: declarațiile ministrului bulgar dela Petrograd, Madjarof, către ziarul Den.

5 Declarațiile lui Radoslavoff în *Vossische Zeitung* 25 Ian. 1917, reproduce în I. Rusu Abrudeanu, Romînia și războiul mondial, p. 175.

6 Valoarea unor astfel de asigurări se putea deduce din cele ce Rusia ne dăduse dela 1877. Convenția ruso-romînă din 4/16 Aprilie același an, zicea în art. 2 că țarul se leagă a menține și a face să se respecte drepturile politice ale Statului român... și *integritatea actuală a Romîniei*. Au explicat apoi Rușii că subînțeleseseră în fine cuvintele: „de către Turcia“.

la 1902, prin care Dobrogea era făgăduită Bulgariei 1. Țarul, în toastul său, vestea Bulgaria că acel acord nu mai era în vigoare.

Nereușind să stabilească o înțelegere între Sîrbia și Bulgaria, Rusia se întoarse spre România, gîndindu-se să obție deocamdată măcar asigurări de neutralitate. Și izbuti. La 18 Sept. (1 Oct.) 1914 se încheie o convenție ruso-romînă. Rusia: a) ne garanta statu quo teritorial din acel moment, celace în cugetul oamenilor de stat ruși însemna desigur retragerea făgăduinții făcute altă dată Bulgariei cu privire la Dobrogea; b) „se obliga a recunoaște Romîniei dreptul de a anexa porțiunile din Monarhia austro-ungară locuite de Romîni”. Anexarea era deci lăsată exclusiv în sarcina noastră. Se făcea însă rezerva că „pentru Bucovina, principiul naționalităților va servi de bază la delimitarea teritoriilor anexate de Rusia și Romînia”. Dacă deci Rusia ar fi fost victorioasă, Bucovina, în bună parte rutenizată, nu ne-ar fi revenit întregă; c) Rusia se lega să ne acorde sprijinul ei diplomatic pentruca și cabinetele din Londra și Paris să ne recunoască acel drept de anexare a părților romînești din Monarhia habsburgică. În schimb, Romînia se obliga „să păstreze o neutralitate prietenească față de Rusia pînă la momentul cînd va ocupa părțile locuite de Romîni din Monarhia austro-ungară” 2.

Prin urmare, din acest moment, în schimbul numai al neutralității noastre, știam ce vom putea avea în caz de desmembrare a Monarhiei habsburgice. Rusia ne-ar fi recunoscut dreptul la partea din Bucovina și la părțile din provinciile transcarpatine „locuite de Romîni”, o definiție cam elastică și care, cum voiu arăta, ar fi fost îndreptată „stricto sensu” de Rusia victorioasă.

Intrarea Turciei în războiu puțin după aceia alături de Puterile Centrale, dădu prilej Rusiei de a-și urmări scopurile orientale. Ea prezintă Franței și Angliei la 19 Fevr. (4 Martie) 1915 un memoriu despre cererile rusești în caz de izbîndă: orașul Constantinopol, malul apusan al Bosforului, marea de Marmara și Dardanelele, Tracia meridională pînă la linia Enos-Midia, coasta Asiei mici între Bosfor, riul Sakaria și golful Ismid, insulele din marea de Marmara, insulele Imbros și Tenedos. Făgăduia Rusia că Constantinopolul va fi port franc, iar Strîmtorile deschise pentru vasele de comerț 3.

Așezarea Rusiei la Constantinopol și Strîmtori nu putea

1 Telegramme din Sofia, reproduse atunci în ziarele noastre („Dîmineața” de Marți 30 Sept. 1914), anunșau că un an mai înainte (adică la 1913) se denunșase acordul ruso-bulgar prin care, ziceau acele telegramme, Rusia se obligase a ataca Romînia dacă aceasta ar ataca Bulgaria. Am văzut că Rusia se obligase la mai mult.

2 Laloy, 106-7. — Cf. „Steagul” de Duminică 12 Mai 1918

3 Laloy, 108 — „Adevărul” dela 17 Martie 1915 cita un articol de Ch. Rivel în chestia Strîmtorilor cu declarațiile ziarelor rusești.

conveni Angliei. Intr'adevăr și Rusia, cași Germania, stăteau în calea Angliei. Pentru Anglia ar fi fost de preferit ca războiul să se fi limitat între Rusia și Puterile Centrale, în speranța unei înfringeri rusești. După aceasta, ar fi urmat alt războiu pentru zdrobirea Germaniei slăbite. 1 Dar precum altădată pericolul „cel mai apropiat” pentru Anglia se păruse că era Rusia, tot astfel acum „între perspectiva de a vedea pe Ruși la Constantinopol sau de a vedea pe Germani la Anvers și Calais... Englezii au fost nevoiți să ia atitudine contra celei din urmă. 2 Așa dar la începutul anului 1915, Anglia și Franța asigurau pe Rusia prin convenție, că după războiu va avea posesiunea Constantinopolei și Strimtorilor cu condiție de a garanta libertatea navigației și de a respecta drepturile câștigate. 3 Soarta Strimtorilor în caz de victorie a înțelegerii era astfel hotărâită în favoarea Rusiei înainte de deciziunea României de a intra în acțiune alături de Rusia. 4

La 1915, cu toată intrarea în războiu a Italiei, în Mai, 5 greul războiului îl ducea Franța. În Decembrie următor, Doumer se afla la Petrograd cerînd trupe rusești pentru frontul occidental, din cauza „semnificării fatale pe care ar avea-o... ruperea liniei franceze”. 6 Cereau 40000 oameni pe lună, 7 ceea ce Rusia refuză, arătînd că tot ce putea acorda era o divizie. Refuzul rusesc nu este de mirare cînd știm, prin raportul lui Sasonov dela 1914, că Rusia nu dispunea de o armată îndesulătoare pentru a ține piept pe toate fronturile. Anul 1915 este și acela în care mai ales Franța insistă pentru a se câștiga concursul României. Dar este deosebit de interesant, din punct de vedere românesc, de a ști că tratativele nu puteau izbuti, pentrucă Rusia găsea excesive două din pretențiile României: aceea asupra întregii Bucovine și aceea asupra părții sud-vestice a Banatului. 9 Cu alte cuvinte, chiar în schimbul intrării noastre în acțiune contra Puterilor Centrale, Rusia nu

1 Corleanu, p. 201.—In notele mele zilnice găsesc, sub data 9 Ian. 1915, că zvonul circula atunci la noi că Anglia indemnă pe Italia să nu intre în acțiune până ce Rusia nu va fi făcut supremele eforturi.

2 Corleanu, 199.

3 René Pinon în Revue des Deux Mondes 1 Sept. 1919, p. 147.

4 Convenția a fost completată prin acordurile dintre Franța și Anglia cu privire la interesele lor în Turcia asiatică, la 9 și 16 Mai 1916 (Pinon l. c. 156 și în Revue des Deux Mondes 1 Fevr. 1921 p. 593) deci tot înainte de înțelegerea noastră definitivă pentru intrarea în acțiune.

5 Tratatul Italiei cu înțelegerea, la 26 Aprilie 1915, în Laloy, 110-119.

6 Laloy, 124.

7 Ibid 126.

8 La 21 Nov. 1914 țarul spunea ambasadorului francez: „Galiția și partea septentrională a Bucovinei vor permite Rusiei să atingă limita ei naturală, Carpații” (Revue des Deux Mondes, 15 Martie 1921 p. 261).

9 I. Rusu Abrudeanu, Pacostea rusească, Buc. 1920 p. 55, Autorul este un apologist al acțiunii întreprinse de România alături de Rusia.

înțelegea să ne acorde mai mult decît ce ne acordase, în schimb numai al neutralității, prin convenția dela 1914. Într'adevăr, multă vreme, punctul de vedere al Rusiei a fost că neutralitatea Romîniei îi era mai de folos decît intrarea ei în acțiune. Și Rusia și-a menținut acest fel de a vedea chiar și după ce și-a dat seamă de greutatea de a învinge Puterile Centrale.

La 5 (18) Februar 1916 prințul Kudașev face într'adevăr un raport către ministrul de externe Sasonov, propunînd pacea separată cu Turcia. El scria: Oricare ar fi fost speranțele și calculele noastre de a ne despăgubi pe socoteala ei la încheierea păcii, trebuie să recunoaștem că *socotelele noastre n'au fost nimerite și nu mai avem șanse de a se împlini*. „Principiul nostru adversar este Germania, și cum este mai însemnat pentru noi a redobîndi Curianda decît a cuceri Strîmtoarele, primul nostru scop trebuie să fie strivirea Germaniei. Este o sarcină atît de grea încît împlinirea ei cere toate eforturile noastre... Putem propune pace Turciei... renunțînd numai pentru cîtva timp să luăm Strîmtoarele”¹.

Rusia se îndoia deci de victorie și cu toate acestea nu socotea că ajutorul nostru i-ar putea fi de un așa de deosebit folos încît să-l cîștige cu prețul unor concesiuni pe care le socotea exagerate și dăunătoare cauzei slave. Era probabil același sentiment de rezervă față de Romînia ca la 1877—8, de a nu-și crea obligațiuni morale față de noi. Mai era se vede și considerația că Rusia se angajase într'o luptă peste puterile ei, fără a și măcar ce foloase va putea culege, și că era deci inoportun a contracta angajamente și cu Romînia. Deaceia la 24 Fevruar (8 Martie) 1916, cînd începea ofensiva lui Brusilov, Sasonov cerea aliaților Rusiei pe de o parte ca chestia poloneză să fie exclusă din desbaterile internaționale la negociațiunile de pace, iar de altă parte „să se înceteze a se solicita în mod inutil Romînia”.² Pentru ce era Rusia să contracteze cu Romînia cînd nici nu știa încă ce va fi cu Polonia?

Neîncrederea și rezerva Rusiei față de noi s'au văzut și la 12 (25) Iunie 1916 cînd Franța a cerut Rusiei să activeze transportul materialului de războiu dela Arhanghelsk destinat Romîniei și a insistat din nou pentru a se obține intervenția noastră. Baronul Schilling dela ministerul rusesc de externe a recunoscut atunci față de ambasadorul francez „sentimentele indiscutabile de sfială față de Romînia ale autorităților civile și militare rusești”. Dorește și Rusia intervenția Romînilor, „dar dacă atacul lor ar fi să aibă loc numai cînd strivirea Austriei va fi fost asigurată prin victoriile și sacrificiile (rusești) (această intervenție) ar fi nu numai de prisos, dar chiar de ne-

1 Laloy, 128—9.

2 Ibid. 157 nota.

dorit (indésirable)... Nu voim decât o ofensivă românească folositoare pentru noi"¹.

Acesta a fost constant punctul de vedere al Rusiei. Ne arată câtă încredere se putea avea în ea și care ar fi fost atitudinea ei față de noi dacă s'ar fi așezat victorioasă la masa verde.

În schimb, Franța insistă din răspuțeri pentru a obține, cu orice condițiuni, colaborarea armată a României. Ambasadorul francez explica tot atunci la Petrograd „oboseala inevitabilă ce începe a se observa la poporul francez”; că la Verdun „pierderile armatei franceze sînt deosebit de simțitoare din cauza slabei populații franceze”, că „primise informațiuni care-l făceau să considere căderea fortăreței ca posibilă în împrejurările actuale”².

Abia după aceste repetate insistențe ale Franței îngrijorate, și constatînd propria ei slăbiciune, cu toată ofensiva lui Brusilov, se hotărăște Rusia să ceară intervenția României, dar pe tonul obișnuit al Rusiei față de ocrotiții ei. Generalul Alexiev scrie dar la 22 Iunie st. v. 1916 atașatului militar al Rusiei la București: „N'am crezut nimerit pînă în prezent să vă însărcinez a face demersuri pe lângă conducătorii romîni relativ la adeziunea armatei lor la acția a aliaților, de oarece n'am voit să stînjenească libertatea hotărîrilor lor. *Situația militară actuală* mă silește să vă însărcinez a explica... că este grea așteptarea ca viitorul să ofere României condiții mai potrivite unei intrări în acțiune”. Urmau considerații despre slăbiciunea armatei austro-ungare, considerații care, dacă ar fi fost adevărate, ar fi făcut desigur pe Alexiev să respecte și mai departe „libertatea hotărîrilor României”. Alexiev făgăduia „în cazul unei hotărîri irevocabile a României, să transporte de pe acum, fără întîrziere, din Arhanghelsk, întregul material adresat armatei romîne. Intrarea în acțiune a României în momentul acesta va avea o valoare corespunzătoare..., ceiace nu va fi în cazul cînd hotărîrea va fi aminată... *Situația poruncește Romînilor a se alătura nouă acum sau niciodată...*”

Adouazi, 23 Iunie 1916, Alexiev trimitea altă telegramă în care, după ce afirma sleirea forțelor germane, adăoga: „Cine va amenința pe Romîni în Dobrogea? Cea mai mare parte din trupele bulgare este atrasă spre Salonic. Romîni vor putea să se asigure lesne... fără să mai ceară fărîmîțarea forțelor noastre ce execută misiunea principală. Necesitatea ar pu-

1 Laloy, 145—6.

2 Ibid. 146—7.

3 Firește nu astfel de considerații de delicatețe motlvaseră atitudinea Rusiei.

4 Frază dubioasă care avea aerul să lase a se înțelege că situația era favorabilă aliaților care dădeau din mărinimie României o ultimă ocazie de a profita și ea, pe cînd în realitate intervenția României avea de scop să ușureze o situație foarte grea.

tea desigur să ne silească a îndrepta una sau două divizii în Dobrogea...” Acest document este de o deosebită importanță.

Mai întâiu arată că guvernul român se gândise că acțiunea noastră putea fi periclitată din partea Bulgariei, și ceruse în consecință Rusiei un însemnat contingent militar pentru frontul de sud.² Al doilea, arată că acest ajutor Rusia nu-l putea da, căci ar fi însemnat „fărămițarea forțelor ei”. Și într’adevăr, Rusia nu putea. Este destul a apropia această telegramă a lui Alexiev, de raportul lui Sasonov către țară la 1914 constatînd nepregătirea Rusiei, și de raportul lui Kudașev dela 1916 cerînd pacea separată cu Turcia, pentru a putea concentra toate forțele contra Germaniei. Mai arată telegrama lui Alexiev că situația militară nu era de loc favorabilă Rusiei și aliaților ei și că aveau imperioasă nevoie de concursul Romîniei. Mai arată iarăși că maximum de trupe ce Rusia ne putea da era de una sau două divizii. În fine, această lipsă de trupe atît pe frontul de apus cît și pe cel rusesc făcea că pretinsa atracție a trupelor bulgare spre Salonic era o simplă amăgire. Cu toate acestea Alexiev amintea că armata rusă era chemată să execute misiunea principală. Misiunea Romîniei avea să fie deci secundară... cum a fost privită de Rusia și la 1877—8. Și încheia Alexiev cu amenințarea că dacă Romînia va aștepta „o slăbiciune mai mare a Austriacilor (Rusia nu va avea) nici o nevoie de cooperarea romînă și chiar nu va mai fi rațiune de a permite Romînilor să facă o intrare triumfală pe teritoriul austriac”³. Cu alte cuvinte Rusia anulă acordul cu Romînia dela 1914.

Guvernul român nu rămase pe tărîmul aceluia acord. Reîluînd negociațiunile pentru o intrare în acțiune a Romîniei, își menținu însă integrale pretențiile pe care le formulase dela 1915 în privința revendicărilor naționale ale Romîniei, și care știm că păreau Rusiei exagerate. La 23 Iulie 1916 sosi în sfîrșit la Petrograd telegrama președintelui Poincaré către țară în care îl ruga să facă tot posibilul pentru a cîștiga concursul Romîniei. De astă dată țara cedă, fără a lipsi însă de a face încă odată observația că pretențiile Romîniei erau foarte exagerate.⁴

Subt presiunea deci a Franței care, cum arată conversația ambasadorului ei la Petrograd dela 12 (25) Iunie 1916 cu baronul Schilling, avea nevoie cu orice preț de intervenția Romîniei pentru a decongestiona și salva cetatea Verdun, s’a hotărît, cu părere de rău, Rusia să ne acorde Banatul întreg. Dar convenția politică încheiată de Romînia cu aliații la 4 (17) Aug. 1916 tot nu ne atribuia Bucovina întregă, ci numai până la

1 Rusu-Abrudeanu, 108—9.

2 Ibid.

3 Ibid, 64 nota.

4 Rusu-Abrudeanu, 55,— Cf. broșura: Cum s’a prăpădit țara! Buc. 1918, p. 19—21.

Prut. Iar prin convenția militară încheiată în aceeași zi, dacă aliații se obligau ca armatele lor dela Salonic să înceapă „o ofensivă afirmată”, — care nu s'a produs pentru că nu se putea produce, — în schimb România a trebuit să se mulțumească, drept ajutor din partea Rusiei, cu două divizii de infanterie și una de cavalerie 1, pentru bunul motiv că nu ne putea da mai mult, cum ne vestise Alexiev încă din Iunie. Rusia nu dispunea de trupe pentru România, după cum nu dispusese nici pentru Franța. Dimpotrivă, trupele române erau menite să ușureze sforțările pe care aliații le făceau atît pe frontul din apus, cît și pe cel de răsărit.

Încheiată astfel sub presiunea nevoii, convenția dela 4 (17) Aug. 1916 nu era sinceră, și este neîndoios că dacă Rusia ar fi fost victorioasă, ea nu ne-ar fi acordat, în cazul cînd războiul ar fi fost continuat pînă la desmembrarea Austro-Ungariei, decît cel mult ceiace se angajase încă dela 1914 a ne recunoaște în schimbul neutralității 2.

Este de observat că în convenția dela 1916 nu se prevedea angajamentul ca războiul să fie continuat pînă la desmembrarea Monarhiei Habsburgice, astfel ca realizarea aspirațiilor noastre să devie cu puțință. Ziarul englez „Manchester Guardian” avea să ne lămurească mai tîrziu 3 că guvernul rus s'a oprit cu fărîe să garanteze continuarea războiului pînă ce toate revendicările teritoriale ale Romîniei să fi fost satisfăcute. De aceea și ministrul francez Briand putea declara că „Romînia va trebui oricum să se supue împrejurărilor, dacă aliații vor fi numai în parte victorioși” 4.

Mai vîrtos nu apărea ca neaparat obligatorie executarea tuturor dispozițiilor din convenția dela 1916. Dovadă este că și fără Rusia victorioasă, nu ni s'a acordat Banatul întreg, nici linia convenită a forma hotarul spre Ungaria 5. În cazul Rusiei victorioase n'am fi avut nici partea din Bucovina dintre Prut și Nistru; tot ziarul „Manchester guardian” a calificat convenția dela 1916 de „negustorie condamnabilă în fond ca și în formă” 6.

1 Textul celor două convenții, în Rusu Abrudeanu, p. 57 și 59.

2 Ziarul rusesc „Djen” desfășurînd, în vara 1917, negociațiunile urmate cu România și convenția încheiată la 1916, scria că România își rezervase de a anexa teritoriile care cuprîneau Ucrainieni, Sirbi și Bulgari, sperînd într'o pradă tot atît de ușoară ca la 1915. Astfel România a fost „victimă vinovată a selei ei ușurlice de dominațiune”. Ziarul socotea că Rusia țaristă își călcăse încă odată îndatoririle față de Slavi, după ce admisesse pretențiile Italiei asupra Adriaticei.

3 Citat în „Steagul” dela 24 Iunie 1918

4 Ibid. — Ceiace înseamnă că pacea s'ar fi putut încheia și fără Romînia, cu toate că art. V al convenției noastre oprea păcile separate.

5 P. decepțiile Romîniei din cauza nerespectării de către aliați a tratatului încheiat cu ei, vezi discursul d. I. I. C. Brătianu în ședința Camerei dela 17 Dec. 1919 (Desbaterile, p. 167); iar doc. relative, în Abrudeanu, România și războiul mondial p. 306—325, 422.

6 Citat în „Steagul” dela 24 Iunie 1918.

Oprirea ofensivei lui Brusilov, după intrarea în acțiune a Romîniei, era rezultatul firesc al nepregătirii militare a Rusiei. Tot această nepregătire a fost și cauza adevărată a încercărilor Rusiei de a se retrage din luptă. Majoritatea „intelectualilor” din Rusia dorea o înfrîngere pentru că numai astfel se puteau obține reforme democratice, pe cînd o victorie ar fi întărit despotismul. ¹ Dar tocmai pentru că o victorie era socotită cu neputință, se gîndea guvernul țarist la chipurile de a înceta lupta mai înainte ca o înfrîngere decisivă să zdruncine temeliele regimului autocratic. Deaceia încă din Februarie 1916, fiind prim ministru Stürmer (dela 20 Ianuarie 1916), iar ministru de externe Sasonov, se gîndise prințul Kudașev la o pace separată cu Turcia. Deaceia, în Iunie același an, fiind acum ministru de externe Stürmer, intrarea în acțiune a Romîniei părea de prisos la Petrograd. Se urmau atunci negociațiuni ascunse între Rusia și Germania. Declarația făcută de baronul Schilling ambasadorului francez cu privire la „sentimentele de sfială” care împiedică autoritățile rusești să lase să treacă spre Romînia materialul de războiu adunat la Arhanghelsk, trebuie pus în legătură cu următoarea telegramă găsită, printre lîrțile faimosului Rasputin: „Ne vei face personal raport asupra negocierilor cu Romînia și asupra eforturilor pe care noi le facem ca materialul de războiu englez să nu sosească în Romînia”. ² Intervențiile aliaților Rusiei pentru a hotărî intrarea în acțiune a Romîniei au împiedicat realizarea, depe atunci, a planurilor Rusiei de pace separată.

Infrîngerile Romîniei, au fost însă un minunat prilej de a relua firul tratativelor. Iarăși se părea că de victorie nu mai poate fi vorba. Iarăși trebuia scăpat regimul țarist. În Octombrie 1916, Rasputin se afla în misiune secretă la Berlin, de unde raporta ministrului de interne Protopopoff despre audiența pe care o avusese la Kaiser ³. Este deci foarte probabil întemeiată părerea lui Charles Rivet că în aceste negociațiuni cu Germania stă secretul opririi ofensivei nemțești pe Siret în Dec. 1916. Pretextînd înfrîngerea romînească, Stürmer se va fi gîndit la minunatul prilej de a încheia pacea, dobîndind poate chiar o întindere a hotarului rusesc până la Siret ⁴. Era desigur o „tradare” ⁵ față de aliați, dar nu o tradare față de interesele țarismului.

Erau tot atunci mai mulți în sferile conducătoare rusești

¹ Același situație ca la 1912. Vezi Stere în *Viața Romînească* VII (1912) p. 274

² Rusu-Abrudeanu, *Pacoslea rusească*, 122-3.

³ Ibid. 162.

⁴ Rusu-Abrudeanu, 146 Cf. Ibid., 149, curioasa scrisoare a țarinei către Rasputin: „am primit instrucții peremptorii din Berlin”.

⁵ Articol în „Le Temps”, vara 1917, reprodus în Abrudeanu, 123-4.

⁶ Declarația lui Miliukoff, șeful cadetilor, în Dumă după căderea lui Stürmer (Ibid. 120, 127, 149).

care se gîdeau să se folosească de înfrîngerile Romîniei pentru a obține măcar revizuirea concesiunilor ce Rusia ne făcuse de nevoie în Aug. 1916 și care pîruse totdeauna exagerate la Petrograd. Este de o importanță capitală pentru cunoașterea intențiilor adevărate față de noi ale Rusiei cu care ne aliasem, raportul semnat „Polivanow“, găsit de bolșevici în arhivele rusești și publicat de ei 1. „Chiar dela început, zice acest raport, șeful statului major al generalismului aprecia, din considerații de ordin militar, că neutralitatea Romîniei era mai avantajoasă pentru noi decît participarea ei la războiu. Dar mai tîrziu generalul Alexeiev se raliă la punctul de vedere al aliaților.... În August se încheie cu Romînia o convenție... prin care (i) se acordau extinderi de teritoriu care evident nu corespundeau proporției participării ei la operațiile militare.... Dacă împrejurările s'ar desvolta astfel încît convenția.... din 1916.... s'ar putea realiza complet, s'ar crea în Balcani un stat foarte puternic... cu o populație de aproape 13 milioane locuitori. Este evident că nu s'ar putea conta ca acest stat să rămîie amical față de Rusia și că el n'ar năzui să-și realizeze aspirațiile naționale asupra Basarabiei.... Iată deci năruirea visurilor Romîniei... de a ajunge o mare putere... nu este în mod particular contrară intereselor politice ale Rusiei“. Și concluzia raportului era că trebuie folosită împrejurarea pentru a revizui concesiunile făcute Romîniei.

Planul lui Stürmer, denunțat deopotrivă în Rusia de potrivnicii lui Rasputin 2, ai Germaniei și ai țarismului, n'a putut fi executat. Războiul a mai fost continuat astfel de Rusia. În Ianuarie 1917, Franța ceru Rusiei să consimtă ca provinciile transrenane ale Germaniei, în caz de victorie, să fie astfel organizate încît „Rinul să fie pe viitor un hotar strategic solid contra unei invazii germane“ 3. Rusia primi propunerea cu condiție ca Franța, la rîndul ei, să primească cererile formulate de Rusia încă dela 24 Fevr. (8 Martie) 1916 cu privire la Polonia și rămase fără răspuns 4. Franța consimți atunci să lase Rusiei mîna liberă în fixarea hotarelor ei europene 5. Polonia era sacrificată 6 de aliații care declaraseră că luptă pentru emanciparea popoarelor.

1 In *Izvestia*, apoi în „Le Journal de Rusie“, anul I n. 86 de Marți 14/27 Nov. 1917. Reprodus în ziarul „Lumina“ dela 5 Oct. 1917 și în *Aburdeanu*, l. c. 168-171.

2 Asasinat în Dec. 1916.

3 Laloy, 156.

4 Imprejurare care va fi contribuit atît la alitudinea Rusiei față de pretențiile Romîniei, cit și la încercările de pace separată.

5 Laloy, 157-8.—*D'Estournelles de Constant*, *Que devient la société des nations?*

6 Mesagiul lui Wilson dia 22 Ian. 1917, înainte de intrarea în războiu a Statelor Unite, vorbește încă de o Polonie unilără și independentă, dar memoriile ambasadorului american Gérard (I. 47, 231, 324) după intrarea Statelor Unite în războiu (Aprilie 1917) nu mai vorbesc decît de posibilitatea ca o porțiune din vechiul regat al Poloniei să devie stat autonom. Statele Unite erau legate prin angajamentele aliaților lor.

Revoluția rusească din Februarie 1917 a dovedit însă în curînd că negociațiunile de pace separată încercate, fusese într'adevăr motivate de neputința Rusiei țariste de a continua războiul fără a provoca convulsii interne.

Dacă Rusia ar fi fost victorioasă, n'ar fi putut fi vorba deci de independența Poloniei refîntregite.

Galiția ar fi fost a Rusiei, ca și nordul Bucovinei cu Cernăuții, ¹ și o bună parte din Maramureș. O parte a Banatului ar fi revenit Sîrbiei, iar din celelalte provincii transcarpatine ni s'ar fi atribuit „părțile locuite de Romîni” și aceasta *stricto sensu*, ² pentrucă nu putea conveni Rusiei „un stat foarte puternic... (pe care) nu s'ar putea conta că va rămîne amical față de Rusia (și care) ar năzui să-și realizeze aspirațiile naționale asupra Basarabiei” ³.

Rusia s'ar fi așezat la Constantinopol și Strîmtori. ⁴

Este izbitoare asemănarea între atitudinea Rușilor față de noi la 1877 și la 1916. Fiecare dată, cum au trecut hotarul, ne-au vorbit pe ton de poruncă. ⁵ La 1877 Nelidow, la 1916 Polivanow, socoteau că situația militară justifica o revizuire a convențiilor încheiate. ⁶

Deacea se poate spune, cu mai mult temei, de alianța noastră cu Rusia la 1916, ce s'a spus de alianța dela 1877, că însemna „o uitare a trecutului istoric și o lipsă de prevedere”. ⁷

Deacea, prăbușirea Rusiei care a putut apare, atunci cînd s'a produs, ca o nenorocire pentru aliații ei, a fost în cele din urmă un noroc pentru noi, după cum a fost o ușurare pentru Anglia. Și noi, cași Anglia, am dobîndit dintr'odată rezultate ce în mod normal nu puteau fi decît roadele a două războaie norocoase. Noi, prin prăbușirea Rusiei și a Austro-Ungariei, Anglia prin prăbușirea Germaniei și a Rusiei.

Ioan C. Filitti

¹ I. I. C. Brăllanu, discurs în ședința Camerei 16 Dec. 1919 (Desbateri p. 159).

² Se știe că și fără Rusia victorioasă, aliații nu ne-au acordat nici spre Ungaria, hotarul prevăzut de convenția dela 1916 (Rusu-Abudeanu, România și războiul mondial, p. 422).

³ Raport citat al lui Polivanov.

⁴ „Dacă Rusia și-ar fi păstrat locul în marea alianță, cheslia Constantinopolei ar fi fost dinainte rezolvită” prin convenția dela 1915, scrie René Pinon (Revue des Deux Mondes, 1 Sept. 1919 p. 147).

⁵ Rumänien und der Vertrag von San Stefano. Von einem rum. Senalor. Viena 1878 p. 14.

⁶ Ibid, p. 15. - Cf. I. I. C. Brăllianu în ședința Camerei dela 16 Dec. 1919 (Desbateri p. 161 coloana 3-a).

⁷ Rumänien und der Vertrag von S. Stefano, p. 12.

LEON DREI

(Roman)

XIII

Nina Marcovna Serebreanaia își începu dimineața sa de femei de afaceri prin aceea, că își frecă cu un burete îmbibat în apă rece ca ghița, corpul, gol până la talie, slab, puțin atrăgător, din cel mai indulgent punct de vedere. Rețeta asta, de a fi totdeauna vioasă și sănătoasă, de a nu ști ce e răceala, guturaiul, gripa, bronșita, anghina, — ea o recomandase odată și tânărului Leon, și-i ceruse stăruitor să se folosească de prețiosul ei sfat, făgăduind totodată, că după nuntă are să se îngrijească ea singură de sănătatea lui. După aceste vorbe Leon Drei se simți la marginea gropii, dar sentimentele care-l frământau, nu le tradă printr-o singură vorbă. Numind-o în gându-i idioată și proastă cu diplomă, li puse, ca din nebăgare de samă, mina pe piept, o privi pătimaș în ochi și-i sărută mâna...

Sfârșind cu fricțiunea, pe care o făcea după toate regulile, Nina Marcovna își începu toaleta; dar, ca o adevărată femeie de afaceri, se ocupă de ea nu mai mult de cinci minute. Rochiile o preocupau puțin. Un costum de lucru, comod, englezesc, era îmbrăcămintea ei de preferință. Se închina la tot ce e englez, chiar în mărunțisuri. Iar față de poporul însuși avea un cult. Îl respecta pentru priceperea în afaceri, pentru însușirea lui de a fi scurți, pentru hotărârea, bravura, pentru însușirile prețioase ale minții și inimii, și încă multe alte virtuți, ca forța de muncă, iscusința, buna credință, iubirea pentru mare; și la o ocazie, ar fi putut vorbi despre Engleji, fără să se obosească, două-trei ceasuri. În ochii ei idealul unui bărbat era — un Englez. Îi plăcea grozav o față bărbătească de Englez, cât se poate de uscățivă, lungăreată, cu bărbia puternică, turnată ca din fier, cu fruntea înaltă, visătoare, ca a unui Shakespeare, cu ochii albaștri, ca cerul, și perfect de rasă. Și,

cu toate că în figura lui Leon Drei la prima vedere nu era nimic englezesc, Nina Marcovna susținea totuși, în ciuda evidenței, contrarul. Era destul să te uiji bine așa, fără nici o idee preconcepțută, la fața lui, rotundă și lipsită de energie, și să îndepărtezi, în gând, depe buza aceasta mustățile încântătoare, — și fiecare ar fi descoperit în el pe un adevărat Englez. Fruntea, ca a lui Shakespeare... Ochii — ca cerul...

În societate, oricât s'ar părea de ciudat, chiar contrazicător lucrul acesta, — Ninei Marcovnei îi plăcea să se arate în rochii obișnuite europenești, foarte scumpe, de obicei cu un decolțaj mare la piept și la umeri. Umerii ei înguști erau cunoscuți. Despre omoplații ei circulau legende. Dar lumea indulgentă îi erta, — pentru bogăția ei, și omoplații, și celelalte excentricități. Bogăția o făcea invulnerabilă și simpatică nu numai în ochii bărbaților. Femeile se închinău în fața inteligenței ei hotărâte. O invidiau totuși, și pentru independența ei, și pentru perseverența-i englezească. O invidiau pentru nepăsarea și curajul de a se mărita cu un om necunoscut, deși fermecător și mult mai tânăr decât ea. Despre briliantele ei nu vorbeau, decât ridicând sprâncenele. Iar toate împreună: omoplați, excentricități, faima de femeie versată în afaceri, briliante, creau în jurul ei un fel de ceață, care încinta și fermeca, în care chipul ei de pasere multor bărbați li se părea chiar atrăgător.

După ce se îmbracă în costum de lucru, Nina Marcovna se uită la ceasornicului minuscul, dădu din cap și sună la contoar. Administratorului Isidor Isacovici Zucherman, care se grăbi la telefon, i se păru, fiind puse tubulețul la ureche, că cineva l-ar fi înjurat cu o vorbă urită. Isidor Isacovici lăasă tubul și holbă ochii cu indignare. Mult timp mai sună după asta telefonul, până când Zucherman își făcu milă să se apropie. Nina Marcovna era supărată. Chiar la distanță de cinci pași încă se mai auzea mica ei voce. Isidor Isacovici fu cît pe-aci să aibă un atac. După asta Isidor Isacovici o jumătate de zi zbieră prin biurouri.

După ce dădu câteva ordine importante, Nina Marcovna atrnă tubulețul și porunci să i se aducă cafeaua. Dejna într'o sofragerie mare, nu tocmai luminoasă, cu trei ferestre spre curte. Lângă masa lungă a sofrageriei producea impresia unei mici figuri de ceară, lucrată cu iscusință. Tot aici, la cafea, plănui două scrisori de afaceri: una în franțuzește, alta în englezește: una cetățeanului Leon Bouaille, alta lui mister John Fein. Se înțelege, simpatiza mult mai mult cu directorul firmei Simplenol și Co., mister John Fein, decât cu cetățeanul Leon Bouaille, dar în scrisori purta aceeași corectitudine și politeță, pentru a nu jigni pe nimeni, cum spunea ea lui Leon Drei, și a nu provoca bănuială de preferință față de Englez.

Francezii sînt un popor foarte amabil, dar nestăpinit, violent, aprins. Capul fiecărui Francez parcă ar fi încărcat cu

iarbă de pușcă. Și în tot cazul nu trebuie întăritat leul, chiar dacă e îngrădit cu zăbrelele culturii și educației.

Femeia de afaceri își petrecu restul dimineții lângă mesuța mică de scris, pe care un om de afaceri obișnuit ar fi găsit-o incomodă pentru scris. Cu capul lăsat pe un umăr și păstrînd pe față expresia melancolică încă din momentul cînd i s'a servit cafeaua, începu să scrie. Scrisoarea către Englez înainta liberă, nestînjinită. Parcă ar fi scris lui Isidor Isacovici Zucherman. Cu Francezul mergea ceva mai greu, dar și această problemă o rezolvi ea satisfăcător și se felicita chiar pentru îndeminarea și iscusința sa.

Cetățeanul Bouaille, — își zicea ea, — are să-mi aprecieze inteligența: sînt foarte mulțumită de întorsătura din urmă a frazei. Acuma mi s'a mai înseninat și dispoziția. Ce-a fost mai greu, s'a făcut.

Se sculă, își trosni degetele, cum avea obiceiul, se uită din nou la ceasornic și sună lui Leon Drei. Melancolia îi dispăru depe față, ochii i se aprinseră de dragoste, și îndată simți moleșeală în trup.

Leon Drei, auzind sunetul telefonului la ceasul obișnuit, luă alene aparatul, îl lipi delicat de ureche și cu voce gravă, parcă n'ar fi știut că e Nina, rosti:

— Ascult. Allo!

— Bună dimineața, dragă Leon, — auzi el vocea cunoscută.

— A, tu ești, scumpa mea, — rosti el, cași mirat, — nu m'am așteptat așa de dimineața la sunetul tău. Bună dimineața, Ninocica. Cum ai petrecut noaptea? Bine, sper. Dar unde-i sărutarea după „bună dimineața”? — îi reproșă el cu gingășie. Dar eu nu mă supăr, — o liniști el îndată.

— Da, se înțelege, te sărut, — zise ea, simțind din nou o moleșeală în trup, — și te aștept. O să mergem la uzină, ca să vedem cum merg lucrările. Vino la biurou. Trebuie să iau cîteva dispozițiuni foarte importante. Fără mine domnii ăștia n'au să facă nimic. Îți trimit imediat automobilul.

— Ești un inger, — strigă el cu un gest aprins, — dînd peste cap ochii în fața aparatului. — Toată dimineața asta am stat în pat și m'am gîndit la tine. Am visat despre acel ceas fericit... ei, las' că tac, tac... — strigă el în tub cu o voce prefăcută de copil. De ce eviți cuvintele de dragoste, scumpa mea? În ele stă sarea, ele-s zaharul sentimentului... Zaharul dragostei sînt cuvintele, care se prefac în sărutări, ce iac să se învirtească mințile, iar sărutările se prefac în... ei, tac, tac... Mă tiranizezi, fetița mea. Imi omori bărbăția!...

— Dar nu se poate vorbi, dragă, despre asta prin telefon, — șopti Nina Marcovna, uitînd, că vorbește prin telefon.

— N'aud, — zbiră Leon Drei. — Dracu' s'o ia, — se gîndi el, să fac mai bine o mică comandă. — Apropo, dragă, — tu mă auzi? — întrebă el, — dă ordin să se pregătească ceva de mîncare pentru plecarea noastră. De pildă, un funt de icre proas-

pete, se poate și șuncă, fricando... da, fricando, — se corijă el, simțind deodată o foame grozavă. — Și ridichi roșii, — începu el să dicteze, — unt de cremă; încolo, mai completează și tu. Dar eram cît pe-acî să uit: poruncește să se pună în coșuleț o sticlă de Burgogné. La revedere, fericirea mea...

„Cît e de naiv, ce copil! — se gîndi Nina Marcovna, visătoare, atîrnînd aparatul. — Nici nu-și dă samă, cît e de drăguț. Ii plac, ca unui copil, fleacurile astea de icre proaspete. Ce mîncare e asta? Dar ce are bun carnea de vițel, pe care eu o prefer oricărui fel de carne? — îi veni ei îndată în minte. — Fiecare cu slăbiciunea lui. Răposatului meu Ienea îi plăceau pi-roștele“.

Cu un gest obosit, cum avea obiceiul în societate, duse mina la frunte și era cît pe-acî să zică „a început să mă doară capul“, dar se reînu, aducîndu-și aminte că e singură.

„La ce mă gîndeam eu, — își zise ea; — la Jenea, mi se pare. Eu față de el nu-s vinovată. Dacă muream eu, el demult s'ar fi înșurat. Dar, dacă Jenea ar vedea cum mă îmbrățișează Leon, — se gîndi ea din nou, — ar suferi... Sărmane Jenea, eu nu-s vinovată. Mi-i milă de tine, dar ce pot să fac? Ai murit, și niciodată... niciodată... Ochii i se umeziră. Își șterse lacrămile și deodată zîmbi, căci o rază de soare îi lunecă pe față... Da, mă iubește foarte, foarte mult, e așa de pasionat, de nestăpînit. „Zahărul iubirii se preface în sărutări“, — își aduse ea aminte de vorbele lui Leon. — Sărutările lui sînt dulci ca mierea, — se gîndi ea; și deodată simți deslușit dulceața sărutărilor și parfumul mustăților lui. — Iasomie, iasomie! E iasomia lui! Dar cît e de greu să-l stăpînești!... Și-i ador ochii lui lacomi. Ajunge, cît m'am gîndit la dînsul, — își zise ea sever, înfigîndu-și unghiile în micuța-i batistă. E rău că Leon n'are gust pentru afaceri. E cu desăvîrșire lipsit de dorința de a munci. Trebuie scrise adresele pe plicuri“.

Se așeză din nou lîngă mesuța și începu să scrie adresa Englezului.

„El e ca un copil, nu înțelege că e plicticos să trăiești fără muncă. — se gîndea ea, plecînd căpușorul și lunecînd iute cu condeiul pe hîrtie. Dar e atît de drăguț, și eu îl ert“.

Sfîrșind de scris, sună și porunci fetei din casă să-i aducă paltonul, care pare bărbătesc, și pălăria de pae, ce pare tot bărbătească...

...Isac Grabov privi în stradă și anunță solemn:
Automobilul a sosit.

XIV

— Foarte bine, — zise Leon Drei. — Dă-mi pălăria. Țigăritele, mi se pare, nu le-am uitat? Vezi, n'am lăsat ceva pe masă?

Unde-s cheile? Sînt, sînt! Cum mă găsești? Bine? Ei, ce femei se poate compara cu mine în frumusețe, Grabov? Cumpărați, domnilor, pe Leon Drei? Cine dă mai mult?—Femei stricată, ce ești!—se muștră el cu blîndețe.—Ești o femeie stricată, o femeie de stradă, o cocotă,—își aruncă sieși, stînd dinaintea oglinzii.—Ei, dar nu-i nimic. Grabov, condu-mă.

Grabov îl luă de braț și aproape pe sus îl coborî pe scară. Numai în stradă Leon Drei reinvie, și cu gravitatea unui bătrîn general, sau mare demnitar, se urcă în automobil. Așezîndu-se ca într'un fotoliu, porunci șoferului să dea drumul mașinii și făcu semn de adio lui Grabov care, după plecarea stăpînului, plecă îndată la noii săi prietini, ca să deplîngă împreună cu ei pe nenorocita Iudita.

Leon Drei, după ce-și aprinse țigara, porunci șoferului să întoarcă spre bulevard.

„Ninca are să mă mai aștepte, vreau să mă arăt la bulevard,—își zise el. Las' să mă lucreze deocamdată la birou. Iubești pe Leon?—muncește pentru el și ai răbdare! la să mă întind eu mai bine. Păcat că nu mă poate vedea tătîcul. I-ar face o plăcere nespuse. Despre mama nu mai vorbesc; ar începe să joace aici, în stradă. Le mulțămesc că m'au făcut. Sînt drăguți, sînt drăguți“,—bombănea el, nedîndu-și samă de vorbele sale și uitîndu-se la trecători.

Pe bulevard petrecu cîteva minute foarte plăcute. Public era puțin, dar în schimb un public ales, acela care anume la această oră a dimineții apare, ca să respire la aer curat, pe cînd orașul muncește. Înainte de toate Leon Drei zări pe Ana Leontievna Rozén, vechea, fermecătoarea lui amantă, cu care de cîva timp era în răceală. Nu știi cum se făcuse, că o bătu, și ea se supăraseră și continua să se uite la el urît. Leon o salută, îi făcu un semn oarecare, iar ea îndată se înșenină și-i făcu vesel din cap.

„I-a trecut,—se gîndi el;—ei, bravo, prin urmare azi trebuie s'o aștept. Mi se pare, n'am să am timp,—începu să chibzuiască el îngrijorat.—Dar dacă are de așteptat prea mult—cu atît mai bine, va fi cu atît mai dornică...“

Automobilul aluneca înapoi încet pe asfalt. Iată că trece, abia tîrîndu-și picioarele obosite, un cunoscut fabricant din oraș, milionarul Novacovschii. Pe Leon, ca întotdeauna, îl surprîdea modestia și simplitatea exterioară a acestui domn. De-ar avea Leon măcar un milion, nu cincisprezece, ca Novacovschii, și-ar permite el vreodată să umble pe jos?... Nu și-ar face el un adevărat harem? Ar fi reprezentate în el toate rasele: arăboaice, turcoaice, negritene, grecoalice, chineze, japoneze,—toate ar fi aici. Și numai pînă la vîrsta de 15 ani! Ar pleca pela bîlciurile orientale după femei, le-ar cumpăra pur și simplu, cum cumperi caii. O, dați-i lui 15 milioane, și va uimi întreaga lume cu născocirile lui. Iar idiotul ăsta cu milioane—parcă-i un cerșetor.—Ești un dobitoc și—adio, domnule

Novacovschii Deși.. îmi pare rău că n'am cunoștință cu el. Are doar citeva fete. Ași seduce vre-o una și — poftim încoace, drăguțelor de milioane ale tatei! M'ași boteza! Tăticul m'ar afurisi, dar mie dă afurisenii nu-mi pasă. Mă rog, dragă tăticule, cît postești!..."

Gîndurile astea îi procurară citeva clipe plăcute, din care pricină peste un minut Leon salută cu zîmbet, ridicîndu-se înadîns, pe bărbatul unei alte amante, pe negociantul Dugler, care se plimba la braț cu cunoscutul avocat Vasiliev.

Incepură apoi cucoane, cucoane, cucoane... Aici Leon Drei se învioră cu totul. Era în culmea fericirii și, salutînd cunoscuți și necunoscuți, se gîdea: „toate o să fiți ale mele, dragele mele; fiecare la vremea ei! Da, da, oricît v'ați încăpățîna, are să vă vie vremea! Doar în calea voastră e patul lui Leon Drei! Nimeni din voi n'are să scape. Iar acuma—adio, dragele mele, mă grăbesc la scumpa mea logodnică, dela care trebuie să iau parale...”

Porunci șoferului să cirnească din bulevard, și peste citeva minute se ridica pe scara de marmoră, cunoscută. În conțoar cu toții îl întîmpinară, ca întotdeauna, admirabil. Cum se arată, slujbașii se ridicară respectuoși.

„Strașnic mă mai întîmpină,—se gîndi el.—Dar ce grămadă de slujbași încornorați am eu!—continua el să se gîndească, cu plăcere, răspunzînd la saluturi politicoase, dar sever. O serie de încornorați,—întocmai ca la operetă. A-a, iată-l și pe bubosul Șeinis.—Sărmanul habar n'are, că chiar asară am cinat cu fermecătoarea lui nevastă și că cina m'a costat două sute de ruble. Ce piept are, Dumnezeuule!...—Muncește, dragul meu,—era cît pe aci să-i șoptească el;—pentru un adaos de 25 de ruble mi-ai mulțumit împărătește.”

„De unde iau canaliile astea femeii așa de fermecătoare? se mira el;—niște buboși, niște măgari, niște tîmpiiți, dar la mueri—au gust! Le găsescl...”

Aici întinse lui Isidor Isacovici, alene, nu mai mult de o jumătate de deget, și dispăru în cabinetul Ninocicăi, careia îi căzu teatral în brațe.

—Iartă-mă, te rog, iartă-mă, am întîrziat, dar dacă ai ști cu ce am fost ocupat!...

—Cu ce, scumpul meu,—îl întrebă ea nervos, simțînd emoție, cînd Leon Drei îi strînse puțin pieptul.

—Nu pot să-ți spun, nu pot să-ți spun,—începu el să glumească, încovoind-o tot mai tare pe spate și înfigîndu-se în bûzele ei până la durere,—nu pot,—îi suflă el în gură!...

„A-a,—se gîndi el,—a avut efect! Eu, draga mea, cu pieptul joc ca cu o vioară! Pentru o mică scenă, ca asta, trebuie plătit mij. Cum s'a îngălbenit! Stăi, că-ți mai torn eu!...”

—Tu-mi ceri adevărul,—rosti el, dîndu-i drumul, respîrînd greu și uitîndu-se în altă parte,—dar mie mi-i rușine să-ți

spun. Crușă-mă! Mine trebuie să plătesc pentru locuință, și eu bani n'am; de două zile caut un cămătar... Nu te uita la mine. Mi-i rușine. Tu singură m'ai făcut să mărturisesc ceiace unui bărbat și vine foarte greu... Nina, iartă-mă... O, dacă ași avea milioane!...

— Atita-i tot?—strigă Nina Marcovna, simțindu-se vinovată în fața lui,—dragul meu... prostule, dar asta... nu-i nimic. D'apoi eu știu, că tu ești sarac. Iartă-mă, că am uitat! Cît îți trebuie? prostituțule, încurînd tot ce am eu, va fi și al tău...

— Da, dar eu deloc nu mă pot deprinde cu ideea asta. Și n'ai să te superi?—continuă el, atrăgînd-o din nou spre sine și punîndu-i mîna pe piept.—Cît îmi dai? Vreau mulți bani, mulți... Cu patimă o strînsese în brațe și începu să respire des.—Dar tu nu găsești uricios lucrul ăsta, că iau bani dela tine? E doar un avans, numai un avans. Se zice că sînt oameni, care trăesc pe socoteala femeilor. Dar eu nu trăesc pe socoteala ta. Eu iau numai avansuri,—repetă el un cuvînt care-i plăcuse.—Liniștește-mă! Te pomenești că-mi ese vorba, că trăesc pe socoteala ta... Ași isprăvi cu mine! Un revolver, țeava în gură și—gata. Cît îmi dai?—zise el, fără să bage de seamă, că sare dela o temă la alta, strîngîndu-i pieptul tot mai mult și sărutîndu-i cu patimă buzele.—Nu vorbi, îți spun eu cît. Se poate?—„Să-i deschii numai talia, și-mi dă, cît vreau“—se gîndi el. „Cît de des a început să respire! Dai tu, draga mea, îndată 5000!“

„Cît e de naiv! Ce copil!“—se gîndea Nina Marcovna, observîndu-l și bucurîndu-se de bărbăția lui.—„Îmi tiranizează pieptul și, de patimă, nici nu bagă de seamă. O să am de bărbat un băiat pasionat! Are să mă prefacă în sclava lui! Ce temperament furtunos, nu ca răposatul meu Jenea! Trebuie să mă stăpînesc: aproape m'a dezbrăcat! Am să-l mîhnesc îndată pe băiețelul meu și are să aibă ochii triști. Cît mi-i de drag, cînd se sperie de mine!...“

— Dă-mi drumul,—zise ea deodată rece, zmulgîndu-se din brațele lui și acoperindu-și talia deschiată, cu mînile.—Dumneata uiți... Leon! Nu, nu, asta n'o ert. Pleacă, lasă-mă în pace!...

„Cît e de frumos, cînd se sperie de mine; m'ași arunca la picioarele lui,—se gîndea ea, observîndu-l,—dar trebuie să-mi țin caracterul!...“

— Ești, trebuie să mă aranjez,—continuă ea cu asprime,—mi-ai stricat pieptănătura... dar du-te, îți zic!

„Ce dihanie rece!—se supără Leon Drei;—iaca așa e întotdeauna: în locul cel mai patetic—deodată îți toarnă pe cap o caldare întregă de apă rece. Mă tem să nu fi stricat totul. Trebuie să-i torn o porție obișnuită de lingușiri. Doar nu-i fecioară, și-i dă zor cu inocența... Dar nu-i nimic; lasă, scumpa mea porumbiță, și le amintim noi toate astea după nuntă! O să vedem noi, ce-ai să zici, cînd mă vei cunoaște ca bărbat!“

— Ninocica, Ninocica, — strigă el cu lacrimi în ochi, — iartă-mă! Sînt un zmintit, sînt un necioplit, un om rău crescut, dar te iubesc la nebunie! M'am întors. N'am să te împiedec. Inebunesc, cînd sînt în patru ochi cu tine! Nu te supăra! Sînt numai de 25 de ani. Totul în tine mă turbură!... „Mă rog!“ — se gîndi el. — Ochii tăi mă atrag, ca niște magneti diavblești. Nu mă mai iubești? Te-ai răcit? Mărturisește! Poate vre-un altul ți-a învîrtit capul? Cine-i? Spune! Ai să-mi spui?! — o apucă el de mină cu minie. — Răspunde-mi, sau mă omor, pe mine și pe tine!...

Ea se întoarse cătră el și deodată zîmbi. El înțelese că iertat și căzu teatral în genunchi dinaintea ei.

— Te joci cu mine, — zise el plîngător, — am numai 25 de ani. Te implor, nu sta cu mine în patru ochi, și n'o să ai de ce să te superi pe mine.

Ea nu-i răspunse, temîndu-se să nu-și tradeze emoția prin sunetul vocii, și se apropie de casa de fier. El cu totul involuntar, se luă după ea cu pași de pisică. Cînd ea îi înmînă pachetul de bilete de bancă, îi sărută în tăcere mînuța darnică și îndată, parcă nu s'ar fi întîmplat nimic, cu nostima-i nepăsare care-i plăcea ei atît de mult, zise:

— Știi, Nina, ași minca acumă cu o nespusă plăcere niște buterbrod de icre proaspete, despre care ți-am vorbit prin telefon. Mi-ai ridicat un munte depe umeri, — adăugă el, privind-o pieziș, parcă s'ar fi pregătit s'o stringă în brațe. — Nu, nu mai fac, acumă numai cu ordinul dumnevoastră îmi permit fericirea de a vă îmbrățișa, — sfîrși el, jucînd cu privirea în tot felul.

Leon cînd clipea din ochi, stingînd parcă patima care-l devora, cînd îi deschidea largi, parcă n'ar fi crezut în fericirea că vede pe seducătoarea lui Ninocica, cînd îi lăsa în jos cu naivitate, cu nevinovăție; iar ea îl privea, mototolea micuța sa batistă și se gîndea: „dragul meu băețel, am să fiu sclava ta...“

Vorba despre icre n'a fost numai o vorbă. Leon Drei mincă cu plăcere, și nu un singur buterbrod, ci cîteva; înghiți, — și tot din picioare, — două felii de șuncă, bău până la o picătură un pahar de vin și, oftînd de plăcere, zise:

— Eu sînt gata, scumpa mea. Mergem.

Automobilul îi aștepta demult. Leon Drei, apărînd în stradă la braț cu Nina Marcovna, aruncă îndată o privire de critic la cerul „său“ supus, strălucitor în frumuseța-i albastră, la orizontul „său“, tot așa de „supus“, neclintit și cenușiu, aspiră aerul „său“ cald și dulce, și declară Ninocicăi, că în natură totul e în bună regulă și că, după părerea lui, nici-un pictor nu i-ar putea găsi niçi un cusur, că totul e potrivit și frumos, liniștit, armonios și că... furtună în tot cazul n'are să fie... Nina Marcovna zîmbi la gluma lui și se uită la cer, și

acolo, în strălucirea soarelui, văzu fața dumnezesc de frumoasă a lui Leon Drei. Zimbi ființei întrevăzute în albastrul cerului și în adâncul gândului îi cedă... Leon Drei, cel de pe pământ, simți tremurarea convulsivă a brațului ei. Se uită la ea cu mirare. Nările ei încă tremurau. Leon bănuî și o țiri, aproape brutal, în automobil. Ea se dădu în lături cu răceală...

XV

Cotind cu iscusință printre munți de piatră și mormane de nisip, ocolind gropi adânci, pătrate, pline pe jumătate cu var, tăind șiruri de lucrători, care se dădeau cu respect la o parte, automobilul se opri, după semnul Ninei Marcovnei, lângă atelierelor provizorii.

Aici, în curtea largă, la margine de oraș, înainta lucrarea activă și grăbită. Pietrarii cu fețele palide și plini de praf, în șir neîntrerupt și câte doi în rînd, duceau pietre pe umeri, se strecurau pe schele, în caturile de sus, unde se ridica păretele din afară al uzinei de cuie. Ici cărau nisip cu roabele, dădeau de-a tăvălucul butoaie cu ciment, stingeau var în gropile pătrate. În atelierelor provizorii dulgherii lucrau cu rîndecele, cu ferăstraiele, bocăneau cu ciocanele. Soseau într'una căruțe noi cu pietre, cu cărămidă, cu grinzi. Insărcinații cu primirea zbieau la țaranii, care stăteau indiferenți lângă căișorii lor șargi, cu biciuștele în mînă. Văzduhul vuia într'una de glasuri omenești și bocăniturile cele mai felurite, de zgomote, pline de înviore și bărbăție. Cu toată această dezordine aparentă și această larmă, lucrarea înainta cu mare rinduială, cași cum totul aici ar fi ascultat de mîna nevăzută a unui iscusit șef de orchestră...

Leon Drei, aruncînd o privire măreață asupra acestui furnicar omenesc, își zise, nu fără mulțumire:

„Munciiți, munciiți, măgărușii mei; lucați, boișorii mei. Peste un an am să fiu singurul stăpîn al acestei uzine, — pe tovarăși, se înțelege, am să-i gonesc, — și atunci o să vedem, ce aveți să ziceți voi despre Leon Drei, despre mueratecul ăsta!... Voi n'ați ghicit pe Leon Drei. Pentru unii din voi Leon nu-i decît un tînăr fermecător, delicat, blajin, pentru alții — un iubitor de trupuri femești, pentru alții — o nulitate, un gogoman, chiar un obraznic, un Cham; dar dați-i puterea în mînă, și numai atunci se va dezvălui chipul lui adevărat. Puterea, puterea — iată vermele care-i mistue inima. Și Leon se apropie de ea! Nu mai are mult pînă la această coroană-putere, și atunci — tremurați voi, ființi omenești! În genunchi înaintea lui Leon Drei, păcătoșilor, voi toți, care l-ați umilit timp de atîția ani! Așezați-vă în rînduri, dragii mei! Slăviți în cor pe stăpînul vostru... Dar automobilul se oprește. Vine idiotul de Tetel și măgarul de Perecopschii. Să ne luăm un aer vesel, dar cu o

nuanță de melancolie. Iaca așa! A reușit de minune!

Luă în minile sale mîna vînoasă, păroasă pînă la unghii, a lui Grigorii Matfeevici, o scutură și zise:

— Muncim?!

Apoi se întoarse către Marc Isaevici, repetă același procedeu cu mîna și zise iar:

— Inaintăm?!

Amîndoi răspuseră cu același rîs la cuvintele lui,—ceiace lui Leon îi plăcu mult.

„Parcă i-am gîdilat pe subsuori,—se gîndi el;—buni băeți, frumos mai rîd. Contagios! Să ne coborîm din automobil!...”

— Ești îngîndurat, Leon,—auzi el vorba Ninei Marcovnei.

— Da, puțin,—răspunse el.—Dar văd că Grigorii Matfeevici arde de dorința de a începe inspecțiunea.

— Foarte adevărat,—zise Grigorii Matfeevici,—să mergem la corpul principal.

— Nu, nu, Grigorii Matfeevici; corpul principal al clădirii las' să-l examineze Nina Marcovna, iar noi cu Marc Isacovici vom trece prin ateliere.

Ca semn că primește, Ninocica dete din cap, luă de braț pe Grigorii Matfeevici și zicînd arhitectului principal și ajutorului acestuia, care stăteau tot aici într'o așteptare respectuoasă, „mergem”,—se îndreptă spre corpul principal. În fruntea grupului, cu pași vioi, pentru a-i conduce, mergea antreprenorul, grăsuț, rotunțor, cu șapca în mînă.

Marc Isacovici, de îndată ce a rămas între patru ochi cu Leon Drei, îl luă de braț și începu să birfească pe sama lui Grigorii Matfeevici.

— Ai băgat de seamă pe antreprenorul nostru?—întrebă el cu vocea lui caraghioasă de femeie.—Un pehlevan... Cel mai mare pehlevan de pe fața pămîntului! Cu Grigorii Matfeevici face absolut tot ce vrea. Fură în dreapta și în stînga... Dar de ce? Fiîndcă Grigorii Matfeevici din partea tehnică nu înțelege boacă! Dar ia încearcă să suflă o vorbă despre lipsa lui de experiență. Ca cu apă fierbinte te opărește... Un domn foarte rău crescut,—zbieră Perecopschii într'o notă înaltă, cu indignare... Iar pînă una-alta, hoția—ca în codrul! Dar, Leon Alexandrovici,—șopti el îndată,—te implor, să nu spui Ninei Marcovna. O femeie reacționează mai altfel decît un bărbat. Poate să iasă scandal. Lasă să se știe numai de mine și de dumneata.

— Dar dacă Grigorii Matfeevici e vătămător afacerii... se miră Leon Drei, îngrijat serios,—ce sens are să ascundem de Nina Marcovna?

— Absolut nici un sens,—răspunse Perecopschii, gîndindu-se puțin și clipind din ochi.

— Înțeleg,—zise Leon Drei, clipind deasemenea și se gîndi: bun te-am găsit!

— Cine-i de vină că furnizorul pietrei a intrat în înțelegere cu primitorul materialului? Grigorii Matfeevici,—șoptea

într'una Marc Isacovici, visînd să lege prietinie mai intimă cu Leon Drei.—Dar cine-i vinovat că... lucrarea merge așa de încet? Cine-i indulgent cu lucrătorii?

— H-m,—mormăi Leon Drei,—pe cît văd, Tetel e o mare pacoste. O să trebuiască să vin mai des pe-aici. Știu eu ce-i lucrătorul.. Leneș, bețiv și obraznic! Și cu toate astea, munca nu-i bucuria omului?

— O, nici vorbă, nici vorbă,—il întrerupse Perecopschii,—munca împodobește pe om, îl ridică deasupra tuturor făpturilor. Sînt gata totdeauna și oricînd să slăvesc munca...

— Dar dă-mi voe, dă-mi voe,—strigă cu patos Leon Drei, și începu să prinză, cu o căldură prefăcută, mina lui Perecopschii,—dar binefacerile muncii dece le-ai uitat? Ce ne face pe noi cînștiți? Munca. Munca naște raporturi de viață serioasă. Și iată dece desprețuesc eu — subliniez „dece“— pe trîntorii, care se scoală nu în zorile zilei, ca mine, depildă, ci așa, cam pela douăsprezece. Iată de ce sînt întotdeauna pentru stîrpierea leneșilor.... oamenilor, care trăesc pe socoteala altora, și așa mai departe...

Perecopschii la aceste vorbe începu să dea din cap cu plăcere și cu totul prietinește, și întrebă deodată confidențial pe Leon Drei, dacă-i plac tablourile, dar se înțelege, tablouri de ale artiștilor celor mari. Leon Drei, mirat de întrebarea neașteptată, care era desigur un răspuns la discursul lui aprins, holbă ochii și în gîndu-l îl numi dobitoc, dar își reveni îndată și întrebă:

— Adecă, în ce sens, tablouri?

— În cel mai simplu,—răspunse și mai prietinește Marc Isacovici,—vorbesc de cele, care se atîrnă pe pîreți.

— A-a; spre părerea mea. de rău, de felul ăsta n'am.

— Atunci, începe a dobîndi,—zise nervos Perecopschii;—omul care n'are cel puțin o mică colecție de tablouri, amintește o pasere fără pene. Ce-ai zice dumneata, Leon Alexandrovici, dacă ai vedea o pasere fără pene?

— Da, nu-i frumos,—răspunse Leon Drei pe gînduri.

— Asta-il—izbucni Perecopschii cu un ton de enigmă.—Ce e viața noastră, fără artă? Parcă nu-i plăcut să zmulgi naturii o părțică din frumusețile ei, să le aduci la tine și să le atîrni pe pîreți? Cîte feluri de primăveri, de pildă, sînt atîrnate în biuroul meu? O primăvară roz,—începu el să numere,—una lilachie, una turcoază, o primăvară pe ploae, una cu pămîntul albastru, o primăvară cu nouri, o primăvară fără nouri. Am douăsprezece erni și, știi,—cînd te uiți bine la una din ele și te mai gîndești, apoi începi să simți adevărat frig, de-ți vine să strigi slugii: „dar faceți odată foc în cămin“. Iată, ce face din noi arta! Dar, de pildă, o furtună,—pe mare,—continuă Perecopschii cu deliciu, bucuros că a găsit o bună victimă, ca să-l asculte. Am vre-o zece bucăți. Nu, n'ași pleca

cu vaporul pe o furtună, cum e pe unul din tablourile mele...
„Un dobitoc cu diplomă!—se gândi Leon Drei, uitându-se prietenește în ochii lui Perecopschii;—totuși o să trebuiască să mă îngrijesc de ceva tablouri. Dracu să le ia, le cumpăr, dacă trebuesc. Am să spun Nincăi...”

— Ai, va să zică, multe tablouri?—întrebă el pe Perecopschii, făcându-se că-l invidiază.

— Destule,—răspunse Perecopschii cu mîndrie.—După moartea mea toate au să treacă la muzeu. Am luat în privința asta chiar măsuri în testamentul meu.

„Adevărat nebun”,—se gândi Leon Drei.—„Dar să-l strunesc puțin. Mai așteaptă, dragă, acuși ai să te arăți un băietandru față de mine. Dau cu piciorul în tablourile tale, noi avem automobil! Să te văd, ce știi tu despre femei. Probabil nimic. Chiar nevastei îi e silă, desigur, să-l vază în pat alături de ea. Ce poate să dea el unei femei? E, fără îndoială, un neputincios. Da,—își zise el, uitindu-se încă odată cu băgare de seamă la Perecopschii,—se înțelege că-i un neputincios.

— Dar femeile îți plac?—îl întrebă el deodată.

Perecopschii la întrebarea asta tresări, parcă l-ar fi mușcat ceva. Se uită în ochii lui Leon Drei, găsi parcă ceva în fundul lor și îndată glumind strengărește și desemnînd pe pămînt ceva cu piciorul, zise:

— Femeia e un animal necurat, dar...

— Cum necurat?—exclamă Leon Drei cu indignare,—îți dai socoteală de vorbele dumitale?

Era foarte mirat. Perecopschii e, sau un clown, sau un psihopat. Desigur un psihopat. Să spui, că femeia e o ființă necurată—asta poate s'o facă numai un nebun, un frazor, sau un prefăcut, pentru a spune o vorbă de spirit. Femeia,—se indigna Leon în gîndul lui,—e frumuseța vieții; blondele, brunetele... piepturile, gîturile, șoldurile, spatele, sărutările, parfumul; formele...

— Anume necurat,—întări Perecopschii cu sînge rece... Deși e o temă cam delicată, dar m'ași prinde să dovedesc, că femeia e o ființă respingătoare, neplăcută și care provoacă extazul amoros numai la oamenii înapoiți și incuți. Încă Grecii o știau de mult asta. Din punct de vedere al formei, sînt pur și simpiu grosolane, în comparație cu formele bărbătești. Excrescența asta dublă și uricioasă de dinainte provoacă chiar dezgust la omul nelipsit de gust. Compară pe Venus și pe Apolon. Să lăsăm anticitatea. Compară-te pe dumneata cu o femeie... Cine se poate compara cu dumneata? Dumneata ești fermecător, începînd dela figura asta bărbătească, mîndră, puternică, și sfîrșind cu picioarele, atît de bine făcute, așa de minunate... Eu,—începu el deodată în șoaptă,—nu încetez de a te privi cu extaz: ce spinare, ce bust!... Dar minile? Numai în genunchi e vrednic cineva să ți le sărute...

„Drăcia dracului!—se gândi Leon Drei, speriat,—îmi face

curte, mi se pare? Iată o situație idioată! Și mi-i silă de el, de nu-l pot suferi. Cum să-l opresc? Și, în general, ceva dezgustător, uricios...”

— Ascultă, Marc Isacovici,—începu el să se indigneze,—dumnetă începi să vorbești mîrșevenii...

— Ai putea să fii divinitatea mea,—bombănea Marc Isacovici, uitîndu-se înamorat și pătimaș la Leon Drei.—Taci, scumpul meu, nu-mi obiecta; să vorbim ca despre lucruri de nimic, în realitate eu îți voi vorbi despre pasiunea mea pentru dumnetă. Eu, scumpul, divinul meu, m'am înamorat de dumnetă îndată. Dar, vai, secta noastră nu poate vorbi îndată despre astea... Vom fi niște amanți fermecători... Veți fi stăpînul meu... Am să-ți fac niște daruri neprețuite. Am niște găтели turcești minunate. Am să le îmbrac pentru dumnetă. Dă-mi mîna dumitale divină...

„Ce mizerabil,—se gîdea Leon Drei, enervat și zăpăcit,—ce desfrînat uricios! Sint atât de furios, că-s gata să fac un scandal. Am să chem un polițist, las' să facă un proces-verbal; mizerabilul acesta... prostii, prostii,—își obiectă el sie însuși. Doar nu-s cucoană. Asta se potrivește unei femei. Atunci iată de ce cucoanele fac scandal, cînd le urmărește cineva! În adevăr, cum să te hotărăști să te dai, depildă, unui asemenea domn? Cum l-ași plezni de cîteva ori, ca să-i arăt, cum se face curte lui Leon Drei! Dar mi-i rușine, ese scandal; mai dezgust și pe Ninocica...”

—Consimți, scumpul meu, dragul meu? Citesc pe fața dumitale, că deja mă iubești puțin,—continuă Perecopschii,—am să fiu sclavul dumitale...

Apucă mîna lui Leon Drei, o strînse cu patimă și, cu toate că Leon și-o smulgea, o duse pe furis, la gură.

Leon Drei, de dezgust, era cit pe aci să strige...

— Dacă mai îndrăznești încă odată,—zise el, înroșindu-se de minie...

— Am să îndrăznesc, am să îndrăznesc,—răspunse viclean Perecopschii,—lucrul ăsta pare displăcut la început. Te înțeleg. Dar ai să te deprinzi, scumpul, divinul meu, te vei ridica deasupra vechilor prejucții. După ce vei gusta din farmecul iubirii noastre, ai să desprețuești femeia, cum o disprețuesc eu. Deviza noastră e: femeile pentru femei, bărbații pentru bărbați. Am să te învăț ceva nou, frumos. Ești încă nevinovat, scumpul meu, și eu n'am să te las din mîni. La început toți bărbații se împotrivesc. Dumnetă poți să mă bați,—și ai să mă stilcești în bătăi,—dar ai să fii al meu. Ai să te supui iubirii mele, și mai pe urmă ai să devii sclavul meu, tot așa, cum am devenit odată și eu, cînd... Dar se apropie Nina Marcovna și Tetel. Tac... dar o să ne mai vedem...

— O să vedem,—rosti mînios Leon Drei; te fac praf, dacă-ți mai permiți vre-odată să te apropii de mine, fiindă dezgustătoare, ce ești...

— Da, ai să mă stilcești, fără îndoială,—bombăni filozofic Perecopschii, uitându-se la el, tot înamorat,—dar eu în schimb am să sărut minile dumitale divine. Ai să fii al meu, s'a hotărât. Soarta, scumpul meu. N'ai ce-i face...—Ei, v'au plăcut lucrările?—strigă el, cu desăvirșire cu altă voce, Ninei Marcovnei, când această se apropie.

— Foarte, foarte mult,—răspunse Nina Marcovna,—apropiindu-se de Leon, care fugise fricos de Perecopschii.—Dar dumnevoastră ați văzut ateliererele?

— Da, da, foarte bine totul,—răspunse Marc Isacovici galant și simțindu-se ca în al șaptelea cer. Noi cu Leon Alexandrovici n'am putut să nu recunoaștem forța de muncă a lui Grigorii Matfeevici. Eram încântați într'una, îl laudam într'una.

„Oh-o!—se gândi Leon Drei,—în mizerabilul ăsta e ceva din mine. E mai interesant, decât îl credeam... Cu puțință oare să devin eu amantul lui?... Dealtfel toate-s cu puțință. Dar poate că așa-i moda la bogătași? Eu de modă nu mă las. E și foarte interesant. Și însufișit, care-i deosebirea?... Că s'a înamorat de mine deodată un milionar? Se lărgeste câmpul de activitate. Am să chinuesc pe bărbați mai rău decât pe femeii... Interesant!... Se deschid noi orizonturi...”

— Grigorii Matfeevici e un adevărat magician,—zise el, apropiindu-se de Perecopschii și întorcându-i spinarea, ca să poată fi cuprins de cătră acesta cu brațul;—noi cu Marc Isacovici—continuă el glumeț,—ne gîndeam să-i aducem o adresă de mulțumire.

„Bine m'a cuprins mizerabilul,—se gîndea el în același timp,—chiar pe mine m'a cuprins căldura. Ce dracu' face el cu spinarea mea? Tremurați acuma, bărbați! D'apoi am să-i dau eu stilceală acestui Mărcușor!”

Între acestea, după semnul lui Tetel, începură să alerge lucrători cu scaune pentru musafiri. Se așezară toți. Fu adusă o masă. Arhitectul întinse pe ea planul, și toți se plecară de-asupra lui, începură să-l examineze, parcă nu l-ar mai fi văzut niciodată. Lui Leon, cași la întâia dată, îi plăcu mult desenul frumos al clădirii, dar amănunțele nu le putu pricepe nici acuma. Și totul era anume în aceste detalii. Tocmai despre ele se și aprinsese discuția. Discutau: arhitectul, Nina Marcovna și Grigorii Matfeevici. Perecopschii, indiferent acuma pentru toate depe lumea asta, netezea, neobservat de alții, genunchiul lui Leon Drei. Leon Drei se simți femeie și-i îndepărtă mîna cu cochetărie. Perecopschii stăruia cu delicateță și, ca un sclav înamorat, îl privea în ochi. Leon Drei zîmbea șiret și arata ce dinți frumoși are.

Astfel nici n'au mai auzit despre ce discutau oamenii de afaceri, și se treziră numai cînd pe masă se arătă gustarea, adusă din automobil. Perecopschii, fixase deja întîlnirea și fredona, vorba vesel... Iar Leon Drei primind întîlnirea și repedînd în gînd, că orizonturile i se lărgesc, se pregăti de mincare.

Nările i se lărgeau... Se așezase între Ninocica și Perecopschii. Lumea îi aparținea lui...

La întoarcere, în automobil, dispozițiunea sufletească era următoarea: Ninocica, lăsînd pe Leon Drei să-i stringă minuța cît o vrea, declară cu ton hotărît, că fără Engleji uzina nu va fi pusă în mișcare, că în afacere trebuie angajați Engleji cu orice preț; că dacă Grigorii Matfeevici va continua să se împotrivescă planurilor ei, va găsi mijloc să se despartă de el. Rusia nu-i în stare încă, nici pedeparte, să se conducă singură, că Engleji au s'o pună pe picioare.

— Se înțelege, că Engleji, — confirmă Leon Drei cu convingere, stringîndu-i tot mai pătimaș degetele.

— Intregul personal al contuarului va fi englez, — continuă Ninocica, și adăugă cu gingășie: — aici ai să găsești tu adevărații profesori. Uzina cu timpul îți va aparține ție, sau companiei de acționari; dar partea cea mai mare de acțiuni va fi, se înțelege, a ta. De altfel cu timpul le vom chibzui noi toate astea amănunțit. Principalul — tu trebuie să studiezi fondul lucrului. Pentru asta îți dau timp de un an...

— Cît ești de mărîmîmoasă! — bombăni Leon Drei, sărutîndu-i mînușa, care mirosea tare a mîosc.

— Eu nu-s mărîmîmoasă, sînt pur și simplu o egoistă, care iubește grozav pe băiețelul ei. După nuntă, dragă, mergem în Anglia pe un an de zile. O să vizităm uzinele de-acolo. Specialitatea uzinelor trebuie studiată în mod practic și la fața locului. Tu între acestea studiezi engleza serios și te întorci în Rusia adevărat englez, cu deprinderile lui, cu manierele lui... Ai să devii de nerecunoscut.

— Tu prea mă strici, — abia găsi ce să zică Leon Drei. Eu totdeauna am visat despre Anglia, și iată că... soarta îmi îndeplinește visul. Sînt, în adevăr, un om cu noroc. Apropo, Ninocica, de ce n'ai tu tablouri? Se poate să nu-ți placă pictura?

— Îmi place, dragă, dar tu știi, cît de puțin timp liber am eu. Pentru a te ocupa cu de astea, trebuie timp.

— Și mie așa de mult îmi place pictura, — zise el mîhnit; — nu-ți poți închipui, cît sufăr eu fără tablouri. Iubesc arta. Parcă nu e o desfătare, să prinzi, uite, soarele ăsta, pe care îl vedem noi acum, să-l aduci la tine în odaie și să-l afîrni pe pîrete? — Începu s'o convingă el cu foc, repetînd vorbele lui Perecopschii. — Ce împodobește sîrăcia vieții noastre? Ea, scumpa artă. Închipe-ți, fetița mea, cît trebuie să fie de plăcut într'o zi întunecoasă de iarnă, să vezi la tine, pe pîrete, vre-o primăvară? Nu mă îndoiesc, că cu oarecare sfortare, poți încerca chiar căldura razelor soarelui depe acest tablou. Artă e în stare să ne renască...

— Copilul meu, — zise ea, zîmbind de patosul lui, admirînd liniile curate ale frunții lui englezești, ochii lui albaștri; — am să-ți cumpăr tablouri. Invață, dezvoltă-te, dragul meu,

pregătește-te în deajuns, ca să ocupi locul, care te așteaptă în viață.

— Îți mulțumesc, îți mulțumesc,—rosti alintîndu-se ștren-gărește Leon Drei, și se plecă asupra minilor ei. Dar multe tablouri ai să-mi cumperi? Vreau multe, multe, îmi place să am multe. Cumpără vre-o opt duzini, vre-o zece erni, vre-o cincisprezece furtuni pe marea... Multe, multe tablouri,—repetă el, dînd ochii peste cap cu patimă.

Aruncă o privire repede în juru-i și, nezărînd în stradă nici o primejdie pentru dînsul, atrase pe Ninocica iute și cu îndemînare, și o sărută cu o patimă irezistibilă în ceafa-i slă-bănoagă, asemănătoare cu a unui bărbat; nu uită să-i strîngă totodată și pieptul, știînd că-i place asta foarte mult.

— Ce faci, Leon!—strigă ea cu ton ascuțit, jignită de a-ceastă grosolană dezmiardare în mijlocul străzii.

— Dispun de soarta ta,—rosti el cu patimă.—Nu-mi pasă niciodată și nu mi-i rușine. Te iubesc și-s gata s'o spun tu-turora.

— Tiran, tiran,—răspunse Ninocica cu îngăduință.

(Sfîrșitul în N-rul viitor).

Semen Iușchevici

Din poveste

În pădurea 'ntunecoasă, cu adâncuri mari de umbră,
Intr'un fag cu frunza creastă
Care tremură de vînt, —
Este-o scorbură bătrînă, mică, tainică și sumbră,
Ce s'ascunde în verdeață
Sus, departe de pămînt.

Țesătura de pajișen cu scînteii de promoroacă
Se întinde la intrare,
Făurită de pîici...

Toată scorbura bătrînă mușchiul tîmed o îmbracă
Cu molatică covoare
Ce lîcesc de licurici.

Iar din mușchiu abia se vede și stăpînul nebunatic;
El se scoală-acum alene
Și s'apropie tiptil:

Este-un elf bălai și gîngăș, prinț al codrului sălbatic,
Cu privirea pe subt gene
Și cu zîmbet de copil.

Dă grăbit pajișenișul și verdeața la o parte;
Sprijinindu-se de-un flutur
Lung se uită 'n luminiș,
Iar în aer se ivește zîna albă de departe,
Printre stele ce se scutur'
Și-o sărută pe furiș.

Ea îl vede și-i zîmbește cu iubire și cu teamă.
 Iar cu mîna-i parfumată,
 Ca un palid trandafir,
 Rupe 'n treacăt cîte-o frunză ce s'adină de maramă.
 Tot mai albă se arată
 Printre raze de safir.

Cînd alunecă subt ramuri, cade-o ploaie de petale...
 Ard, în haina ei țesute,
 Boabe mari de mîrgărint...
 Impletite în cunună, strălucesc în părul moale,
 Printre stelele căzute,
 Romanițe de argint.

El așteaptă cu uimire și privirilor nu-și crede,
 Stă orbit, cu mica-i mînă
 Peste ochii zîmbitori...
 Mai aproape... mai aproape... și de-odată nu se vede;
 Iar în scorbura bătrînă
 Rîde viața până 'n zori.

Dimineața, cînd ea pleacă și de soare se ferește
 Printre iarba de matasă,
 Plin de dragostea dîntăi,
 Micul elf, cu ochii galeși, lung în urma ei privește
 Și, zîbind, pe mușchiu se lasă
 Cu mînuța căpătăi.

El visează... Visu-i leneș n'are nume, n'are țintă...
 Cu aripile ascunse
 Somnul vine pe furiș.
 Îl adoarme 'ncet cu 'ncetul un miros plîpînd de mîntă
 Și un freamăt lin de frunze
 Ce se 'nalță din desiș.

Olga Vrabie

Profesor Dr. Vasile Sion

Joi 8 Septembrie s'a săvârșit din viață la București prje-tinul și vechiul colaborator al revistei noastre, V. Sion.

Subt aspectul exterior modest, mic de talie, negricios, slab, subțirel și puțințel, V. Sion era o inteligență clară și vie, o energie și o putere de muncă neobișnuită, o tenacitate și corectitudine nebiruite, alături de modestie și sensibilitate feciorelnică.

Eșit dintr'o veche familie moldovenească sărăcită, cu multe greutăți a avut de luptat toată viața lui, și situațiile și demnitățile, la care a ajuns, și le-a datorit numai calităților și muncii sale neprihănite: dela nimeni n'a cerut niciodată nimic, nici chiar dreptul său. Și nu a ajuns să fie în situație de a dațării sale mai mult decît ar fi putut da, poate și din cauza excesivei lui modestii și sensibilități: fugea de reclamă deșartă, de solemnitate și de tranzacții. Nu-l interesa situația lui personală, îl interesa munca în sine, utilitatea lui socială, și accepta situațiile cele mai modeste, pe care prin activitatea lui le transforma în demnități.

Student sărac la facultatea de medicină din București, după ce fusese la litere în Iași, își cîștiga existența prin munca de extern și intern la spitale, apoi de aspirant, preparator și asistent la Institutul de Anatomie patologică și Bacteriologie din București. Prin muncă și studii ajunsese stîlpul instituției și, deși în publicațiile „Analele Institutului” nu se întîlnește des numele lui, în realitate nu sînt acolo multe rînduri nemuncite de el.

Ajunsese, dacă nu cel mai bun anatom-patolog și bacteriolog din țară, — unul din puținii buni pe care îi aveam.

Generații de studenți medici au învățat microscopie, anatomie patologică și bacteriologie dela modestul student-preparator la lucrările practice conduse de el.

Dar studiile medicale asidui, munca de laborator, lucrările dela institut, nu epuizau întreaga lui putere de muncă și energie.

Găsea timp să se ocupe și de chestiunile sociale. Era membru în partidul social-democrat, colaborator la „Munca” și în special la cea literară, redactată la Institut de colegul său, dr. C. Popescu-Azuga. Poate doctrinei democratice, căreia se închina, i se datorește faptul că studiile și munca lui ulterioară s'au îndreptat spre bolile mulțimii din țară: pelagra și bolile infecțioase.

După obținerea diplomei de doctor, a rămas încă mult timp în modesta situație de asistent la facultate, publicând lucrări însemnate de specialitate, ca târziu de tot pe baza lucrărilor să fie înaintat profesor de igienă la facultatea din Iași.

N'a stat mult în orașul nostru; în curînd a fost mutat la București, ca succesor la catedra fostului său profesor I. Felix. Cursurile lui universitare erau din cele mai frecventate de studenți pentru claritatea lor, pentru calitatea pe care o avea el, de a face asupra subiectelor celor mai aride sau banale o expunere care interesa, pentru că da studenților—pe lângă știința abstractă și frumoasă—aplicările ei la mediul nostru social, în special la cel rural.

În politică, ca profesor făcea parte din democrația stîngă care lupta pentru votul universal și împrăștierea țăranilor, cu tărie și intransigență.

Chemat în modestul post de subdirector al serviciului sanitar în 1907, prin muncă, pricepere, corectitudine și-a impus autoritatea în așa măsură încît modestul post biurocratic l-a transformat într-o demnitate de stat.

Personalitatea lui puternică a dat un impuls nou și viu întregii organizații sanitare din țară. Subt el s'a făcut o nouă lege sanitară, care excludea politica electorală din interesele serviciului de stat și organiza pe noi baze întreaga întocmire sanitară. Îndrumările lui au întărit lupta contra bolilor sociale și autoritatea lui a obținut multe mijloace pentru combaterea lor.

Deși pasionat în politică, ca și în orice ramură de care se ocupa, a luptat din răspuțeri în propriul său partid pentru

a goni influența rea a politicianilor asupra treburilor de stat în serviciul sanitar.

Venit Director General al Serviciului Sanitar în 1913, a continuat munca lui cu o și mai mare autoritate.

Inzestrarea și organizarea serviciului sanitar, multă-puțină cită am avut, în timpul nenorocirilor din războiul 1916—1919, în mare măsură lui se datoresc.

Tot lui i se datorește și descentralizarea serviciului sanitar, din 1918.

Vasile Sion moare tânăr, răpus de muncă încordată. Dela el ne rămâne o serie de lucrări științifice de specialitate, o altă serie de lucrări de popularizare și multe articole de publicistică și polemică, scrise clar, concis, în stil energic și caustic.

Noi perdem în el un bun prietin, Revista noastră un apreciat colaborator, Universitatea un distins profesor, societatea un eminent higienist, corporația medicală un distins și respectat coleg, iar țara o minte clară, o muncă asiduă și rodnică, un democrat convins, un caracter și o personalitate puternică.

Dr. P. Cazacu

Elegie Ruminească

Nu vreau să critic. Nici nu ar fi de vre-un folos. Acolo unde nimeni nu clădește, toată lumea dărimă ceiace a rămas din alte vremuri. Și când critica ajunge să fie singura activitate, își pierde orice putere, orice răsunet. De aceea, repet, nu vreau să critic. Este numai un prea plin de revoltă și pe acela vreau să-l aștern aici.

Tot secretul psihologiei ruminești stă în împrejurarea că, dela 1840 încolo, am abdicat la Istoria noastră proprie, și am furat neînțecat din Istoria altora. Am lipit pe trupul nostru tot felul de etichete, și de atunci nu am mai putut respira, de atunci tot ce era dedesubt a început, puțin câte puțin, să se ofilească. Trecutul nostru, azi, nu mai poate vorbi, nu mai poate sfătui. A rămas în cărți și s'a stins de tot în suflète. Viața noastră e o viață formală imprumutată, artificială. Judecățile noastre de valoare sint inconsistente și stranii. Aprecierea morali a lucrurilor și a oamenilor fac desădejdea bunului simț.

Îmi este aproape rușine să înșir criteriile după care se acordă sau se retrage sentimentul de stimă, după care cineva e socotit serios sau neserios, moral sau imoral, savant sau ignorant. Mecanismul mental al cetățeanului României-Mari îmi reamintește pe acel al unui *coșmar*. Simțimîntul precumpănit pe care îl ai cînd visezi rău este o zăpăceală generală, o greutate dureroasă de a aprecia situația. Sute de vedenii se perindă, și numai după forma lor reușești a le judeca. Forma exterioară este singurul lucru după care ne construim apreciațiunile. Străinătatea, trîntită fără socoteală peste morala noastră naturală, ne-a asfixiat puțința de a ne călăuzi după fond. Dacă se poate întrebuița o metaforă la modă, decînd cu noile legi fiscale, întreg creurul românesc funcționează conform unui sistem indiciar, și orice evaluare se face după *semnele exterioare*.

De altfel aceasta este nu numai explicația dar și scuza anesteziilor noastre morale și incoerenței politici noastre sufletești. Sintem amețiți încă și azi, de pe urma accidentului de acum 80 ani, cînd ni s'a fost interzis să ne mai dezvoltăm „selon notre propre génie”.

Dar, apăs, nu a fost decit un accident. Natura învinge în totdeauna. Dedesubtul formelor în aparență identice celor de alurea, trăește anemic o realitate foarte diferită.

Dacă comparăm textul Constituțiunii noastre cu acel al unui

* Deși propunerile concrete ale d-lui Suchianu pot fi, după părerea noastră, discutabile,—publicăm cu plăcere acest frumos articol, în care autorul pune cîteva probleme din cele mai interesante (N. R.).

stat occidental, nu știm care e copia și care e modelul, atât de mult samănă între ele. Dar dacă privim mai cu luare aminte, vedem că țara românească are azi structura Franței din secolul al XVII-lea.

Nobilimea de pe vremea aceea își trăgea puterea din ascultarea locuitorilor diferitelor pământuri senoriale. În schimb vechile rațiuni care, în secolele precedente, mai justificau încă această supunere, dispăruseră toate. Feudul nu mai era decât un pretext de dominație și un izvor de putere economică și politică. Devenise un fel de *titlu la purtător*, pe baza căruia statul, în persoana Regelui, bonifica „Pal-rului” o serie de valori morale și materiale. Viața de curte și absenteismul sînt corolarele obligate ale unei asemenea situațiuni.

Astăzi găsim la noi același lucru. Clasa dominantă își valorifică în culisele parlamentului, în cabinetele miniștrilor, în consiliile de administrație, legătura feudală dintre circumscripția electorală și absenteismul modern. Deputatul nu locuiește de loc în județul său. Succedantul trivial al vieții de curte din secolul al 17-lea îl avem în pletora de oameni politici care mișună în toate ungherele capitalei. Aceasta e realitatea. În fața ei formulele juridice ale democratismului sînt fără putere.

Același lucru în cealce privește evoluția dreptului penal. În statele apusene sancțiunile împotriva vechilor infracțiuni și-au pierdut din importanța de altădată. Pe deoparte nu mai există bandiți decât într-o măsură foarte mică. Pe de altă parte, există curente generoase de opinijune, care arată cum anumite crime pot avea un merit moral foarte înalt. Dimpotrivă, o nouă legislație consuetudinală la ființă. Capitalismul aduce un cod penal al său. În occident, cinstea ia o formă proprie. Acolo, sancțiunile cele mai severe, mult mai severe decât ocna, căci îmbracă haina oprobriului, al disprețului și al neîncrederii generale, sînt aplicate unor fapte ca acestea: *a nu răspunde la o scrisoare, a nu fi exact la o înfățișare fixată, a nu spune da sau nu într'o chestiune, a nu avea o atitudine clară și precisă într'o afacere, etc...* Acestea sînt bazele moralității moderne, și solidaritatea actuală face ca sancțiunile să aibă ca rezultat o linșare echivalentă cu ruina, nu numai patonică, dar și economică a contravenientului. Noi însă, în ciuda asemănării aparente a Instituțiunilor, rămînem încă la vechile categorii penale. *Corectitudinea*, aspectul cel nou al noțiunii de cinste, nu interesează pe nimeni.

Conflictul între mentalitatea funestă dela 48 și realitatea răzbunătoare, se infiltează la fiecare pas și alcătuiește leitmotivul duros al romanului acestui țăr. Niciodată nu s'a încercat a se aduce reforme adaptate acestei realități, călcate veșnic în picioare. Viața noastră a fost un fel de luptă acrobatică, o întrecere de viteză împrejurul chestiunii: Care partid va înfăptui *cel dintăiu* cutare reformă, pentru a o numi *reforma lui*. Titulatura partidului sau caracterul reformei erau, amîndouă, lucruri indiferente. Să ne gîndim numai la ultimul avatar al acestor procedee: reforma fiscală. Nicăeri ca la noi nu era mai ușoară introducerea de noi impozite. Nicăeri nu se găsea o margine de impozabilitate atât de mare. De asemenea, planul noii legislații era de o ușurătate copilărească. Ori unde te întorceai, găseai modeluri.

Insfirșit prestigiul unei aplicări unanime în celelalte țări, făcea ca dificultatea, deja redusă, să devie aproape inexistentă.

Dar nici adaptarea modelurilor la conjucturile specifice românești nu necesită meditațiuni prea profunde. La întrebarea: ce anume ne

deosebește pe noi, din punct de vedere fiscal, de alte țări?—răspunsul venea dela sine: 1) Dat fiind că dările se plătesc în bani, trebuie să ținem samă de deosebirea de putere de cumpărare a monedei și 2) A doua deosebire fiscală între noi și ceilalți, lipsa totală de propagandă prealabilă în vederea introducerii unor asemenea impozite.

Pentru ambele aceste considerațiuni, politica de următora clară: În primul rînd *cote mai scăzute decît acelea din legislațiile străine*, în al doilea rînd *eșalonarea în timp a reformei*, și introducerea ei pe felii succesive.

Dar acestea erau considerațiuni de realitate națională. Aitele sînt însă la noi mobilele politice. Bărbații de stat, ca și în secolul al 17-lea, urmăresc o glorie efimă, tradusă ulterior în avantajul economic și comodități morale. Autorul nollor impozite nu se putea împăca cu o glorie parțială. Ii trebuia una imediată și integrală. Pentru același motiv, a încercat să fie mai catolic decît papa și, de parte de a scădea cotele față de model, le-a ridicat în chip hiperbolic. Incercarea, din nefericire, reușește. Talentul urlaș al propunătorului-legii, talent funest și răufăcător, face să treacă o măsură care ne ruinează. Și cuvîntul nu e prea tare.

Intr'adevăr a devenit un loc comun că impozitele nu se vor aplica. Fie sub forma unei abstențiuni unanime dela declarațiuni, fie sub acela a unei fraudări în stil mare, fie sub o a treia sau sub o a patra, națiunea rominească, în totalitatea ei, își va manifesta printr'un referendum tacit refuzul său. Dar nu aceasta este nenorocirea cea mare care justifică cuvîntul: *ruină*. Pericolul cel mare este *discreditarea în întregime a procedurii fiscale*. Se va crea cu siguranță în opinia publică credința că un impozit pe venit este cu neputință sub orice formă s'ar prezenta el. Inexistența personalului tehnic de percepție vine să adauge încă o șansă, la posibilitatea apariției unei astfel de credințe. De acela spuneam că talentul ministrului nostru de finanțe ne *ruinează*. Tocmai într'un moment istoric unde printre singurele mijloace de scăpare figurează reforma fiscală, cineva vine și compromite irevocabil acest mijloc.

Nicolae Titulescu este o figură care va rămîne în galeria de tablouri istorice ale Romîniei cumințite. El oferă trăsături de o adîncă semnificație filozofică. Este cel mai reprezentativ exemplar al Romîniei contemporane. Din relațiile mele personale cu el îmi amintesc cum am fost izbit regăsind principalele caracteristici naționale: neexactitatea la întîlniri fixate și o repulsiune aproape fizică pentru cuvintele: *da și nu*. În ciuda unor numeroase tirade, asupra înțelesului cărora nu putea exista vre-o îndoială, în momentul cînd i se cerea un răspuns definitiv și precis, răspundea, ca un ecou național: *lăsați-mă să mă mai gîndesc*. Afară de aceasta întîlnim la el întregă, nevoia de glorie a absentelistului electoral despre care vorbeam. Omul acesta intrupează în chipul cel mai strălucit mentalitatea secolului al 17-lea și păcatul strămoșesc din 1840, adică: imitarea necondiționată a unor istorii care nu ne aparțin.

O altă caracteristică a timpurilor prezente, care nu lipsește e-roul nostru, este următoarea: *tot romînul, dela Nistru până la Tisa, este azi economist*. Îmi amintesc de o propunere pitorescă a unui cunoscut al meu, care vroia să asanăm circulația monetară printr'o emisiune de hîrtie pe care, în loc să stea scris: *lei*, să figureze cuvîntul: *Dolari*. În același ordine de idei, întreg discursul d-lui Stere, întrerupt de tirgul deputaților care se tocmeau între ei și se

jucau cu cronometrarea secundelor, nu a vrut să dovedească altceva decît că Nicolae Titulescu nu crede decît foarte rar că leul, de o bucată de vreme, a încetat de a mai fi zi-pari cu monedele Apusului.

Dacă încercăm a da un portret de ansamblu al eroului momentului nostru istoric, vom spune:

Nicolae Titulescu poruncește mai mult decît vorbește, vorbește mai mult decît gîndește, gîndește să facă mai mult decît face. Este contemporan cu clasa dominantă din secolul al XVII-lea, și totdeodată moștenitorul pios al greșelii dela 1840. Este economist, este deținătorul unui mare și periculos talent într'o țară unde acesta din urmă constituie *suprema lex* a moralității publice; este, însfîrșit, mandatarul sufletesc a 18 milioane de oameni. Iată pentruce Nicolae Titulescu este un rezumat, și este un simbol.

Acest tablou nu este propriu zis pejorativ. Un virtuos este un virtuos, bun sau rău după ambianța unde lucrează, și după aria pe care o cîntă. Într'o simfonie de oameni de stat veritabili, faptele Președintelui Gîndirii romînești pot deveni adevărate binefaceri; și, nu trebuie să uităm că, lăsînd la o parte răul pe care ni l-a făcut, Nicolae Titulescu este un om cinstit, bun și generos.

De altfel, am spus-o cum am început. Nu critic. Descriu, și mă plîng. Apoi, așî vrea să adaug și eu cîteva vorbe și socotînți asupra nevoilor țării mele.

Avem puțină să ne ridicăm *repede* și strălucit. Dar aceasta depinde de săvîrșirea a două reforme prealabile, care, dacă nu se realizează, ridicarea nu va mai veni nici măcar încet.

În primul rînd, este vorba de funcționari. Atrag luarea aminte asupra unei absurdități de necrezut: este scuzabil, până la un punct, să menții în slujbă funcționari răi, dacă serviciul căruia sînt afectați este indispensabil. Dar să nu licențiezi funcționari răi cînd însăși funcțiunea pe care o îndeplinesc este inutilă, aceasta este o monstruozitate pe care nimic nu o justifică. E cazul armatei permanente. România, azi, oricare ar fi animozitățile dintre vecini, *nu trebuie să mai facă războiu*. Trebuie ca, la fel cu Englezii, cu Bulgarii, cu Irlandezii, să desființăm serviciul militar obligator. Nu este nevoie, cum vrea Rathenau, ca acesta să fie înlocuit cu un serviciu industrial coercitiv. Este de ajuns că atîtea brațe, în loc să sape tranșee fictive, să fie lăsate la o muncă adevărată. Cît despre obiecția că sîntem înconjurați de dușmani, nu este decît un sofism romantic. În primul rînd sînt sigur că, la fel cu Bulgarii, care și ei trăesc într'o ambianță belicoasă de popoare care își trag sufletul și care nu mai au nimic de pierdut, — exemplul nostru va fi contagios, în tot cazul respectat. Sînt convins că, atît la Bolșevici cît și la Unguri (nu mai vorbesc de Bulgari), nici-o propunere nu poate fi acceptată mai cu plăcere ca aceea a unei păci reciproce îndelung asigurată. Dar să zicem că mă înșel. Atunci, în caz cînd sîntem atacați, mobilizarea și pregătirea vor avea loc în condițiunile cel puțin tot așa de proaste ca cele dela 1916 cînd am intrat în luptă. În plus, vom avea niște soldați care nu vor fi avut timpul să se desguste și să se revolte împotriva supunerii oarbe și protestii din cazarmă, în hatîrul unei abstracțiuni îninteligibile. Trei ani de instrucțiune militară abruptizantă, departe de a dezvolta sentimentul de disciplină, îl tocește. Astăzi mai ales, cînd lupta după ciștig este, și cu drept cuvînt, atît de aprigă, nu trei ani, ci trei luni ajung, pentruca absurditatea unei ascultări fără motiv conceptibil să reiasă clar pentru cel mai prost și

cel mai servil dintre oameni. Dimpotrivă, chemarea sub drapel într'un moment cînd rațiunea serviciului cerut apare împedecă și proaspătă, va găsi atitea entuziasmi cîte va dori.

Însfîșit, să ne gîndim la avantajile fiscale ale suprimării uneia din cele mai apăsătoare sarcini bugetare. Făcînd abstracție de ce se fură, și socotînd numai banii necesari întreținerii contingentelor și cadrelor, ajungem la o cifră pe care cel mai bun impozit nu o poate înscrie în activul statului.

Firește, principiul odată admis, realizarea se poate face cu oarecare păstrare de tranziții, începînd, de pildă, cu un stagiul militar descrescînd succesiv, dela 6 luni la o lună (ca în Elveția). Dar acestea sînt probleme secundare. O întreită obligațiune: logică, morală și fiscală, într'un cuvînt patriotică, ne silește să procedăm la lichidarea acestui anachronism oneros.

Bineînțeles, desființarea tuturor instituțiilor militare nu înseamnă conservarea celor civile dovedite inutile; dar și aceasta este o chestiune secundară, în tot cazul mai puțin urgentă.

A doua reformă este cea constituțională. După cum spuneam mai sus, trebuie să ne inspirăm dela Franța, nu actuală, ci dela Franța lui Ludovic al XIV-lea pentru a găsi surorii sale mai mici: Romînel-Mari, o formă juridică de stat. Și este așa de ușor! Nu avem decît să ne referim la celace pentru Regatul Regelui Soare a fost viitor; lucru foarte comod, căci Viitorul de atunci este deja Trecut acum.

Remediul stării de lucruri în instituțiile de stat de atunci a consistat în *înlocuirea conducătorilor, simplii reprezentanți ai unei circumscripții teritoriale, prin conducători care reprezintă interese colective de persoane*. Este burghezia pe deoparte, nobilimea, mare și mică, pe dealta, care au dat naștere acelor partide istorice și justificate ale Liberalilor, Conservatorilor și Reactionarilor.

Astăzi la noi partidele politice sînt, ca în Regatul dela 1600, o *juxtapunere de indivizi, fără vre-o altă carieră decît aceea de a fi reprezentanți unor circumscripții teritoriale*. De aceea, trebuie ca Parlamentul nostru actual să fie înlocuit cu un altul, unde fiecare deputat să reprezinte *oameni, iar nu bucăți feudale de pămînt*.

Dar grupările de persoane din 1921 sînt mult mai complicate ca cele din 1600. În loc de trei pături suprapuse, găsim, la un nivel aproape egal, diviziuni nenumărate și aflătoare toate cam pe același plan orizontal. Este vorba de *profesiuni*. Acestea constituiesc unicul criteriu al grupărilor de oameni din ziua de azi. Altul nu este cu putință, cel puțin la noi.

În Franța sau în Anglia, atît Capitalul cît și Proletariatul sînt sufficient de organizate pentru ca un Parlament compus din reprezentanții fiecăruia din ele să mai aibă o rațiune logică. La noi însă această coerență nu există. Nici nu avem propriu zis clase. Anarhie și clase sociale sînt două noțiuni incompatibile. Noi nu avem decît profesioni. Un Parlament unde fiecare meserie, avocații, jurisconsulții, chelnerii, inginerii, farmaciștii, birtașii, minerii, etc. să trimită un număr de reprezentanți anume fixat, este singura Adunare Națională compatibilă cu realitatea ruminească.

De acest Sindicalism parlamentar se apropie Socialismul juridic al lui Duguit și al lui Menger. Aceste sisteme însă nu se pot aplica în țări înaintate. Acolo tradiția, atît burgheză cît și marxistă, este prea organic consolidată pentru a putea cu ușurință ceda unei constituțiuni pe baze așa de nouă; deaceia în Occident Radicalismul cade

în Reformism. În această chestiune, ca în toate, trebuie să ne referim nu la Franța de azi, ci la cea de ieri.

În ce privește recentele Parlamente Economice din Germania, cu care sindicalismul parlamentar ar avea câteva puncte de contact, îi se poate ușor explica eșecul printr'o împrejurare foarte simplă: *Coexistența, alături de ele, a Parlamentului propriu zis*. Condiția fundamentală pentru ca un regim să dea roade este, în primul rând, *suprimarea regimurilor antagoniste*. Este un lucru care se înțelege dela sine.

Revenind la ce spuneam, în România, ca și în Franța dela 1600, instituțiile lăsate de trecut nu mai sînt viabile. De altfel noi, dela 1840, nici nu mai avem Trecut. Aceasta aduce marele avantaj al unei situații, asemănătoare cu o *tabula rasa*, și puțința de a se merge *direct* acolo unde interesul național ne cheamă. În locul unui vot *universal teritorial*, care este venetic în țară și care agravează relele, nu avem dreptul să refuzăm instituirea unui vot *profesional*, nu mai puțin universal, și, în plus, curat ruminesc.

Desființarea funcționarilor armați și înființarea Parlamentului sindical sînt cele două reforme fundamentale pe care, sub o formă sinceră sau prefăcută, mai tîrziu sau mai devreme, vom trebui să le primim.

Recunosc că asemenea idei vor găsi foarte puțin credit într'un public cu nivelul scăzut ca al nostru. Dar nu trebuie să uităm că împrejurările sînt adesea mai tari decît mioopia oamenilor. Dacă situațiunea actuală nu este considerată încă *suficient* de dezastruoasă pentru a se pleca urechea către acel care, împotriva propriilor lor interese personale, ascultă numai de interesul general,—atunci avem datoria să implorăm zeii să ne aducă, cît mai repede, un dezastru atât de mare, încît chiar conducătorii noștri de azi să-l poată vedea.

Și, din fericire, sau din nenorocire, nu avem nevoie de zei. Deja Rulna și Revoluția bat la ușă.

D. I. Suchianu

Cronica teatrală

Moartea Cleopatrei. — Nevestele domnului Pleșu. — Avarul. — Săptămîna luminată. — Chemarea codrului. — Bunbury.

Stagiunea Teatrului Național s'a deschis cu o repetiție generală „parisiană” la care direcția a cerut invitațiilor „frac și rochie de seară”. În vremea noastră de democrație și sărăcie, aristocratismul d-lui Eftimiu ar părea cam deplasat chiar dacă s'ar pune în slujba unei cauze mai bune ca *Moartea Cleopatrei*.

D. Mihail Pașcanu, autorul „narațiunii dramatice” care a avut onoarea de-a deschide stagiunea Teatrului Național, a spus c'a studiat toate izvoarele veritabile asupra faimoasei regine egiptene, dar că n'a citit nici una din prea numeroasele drame și tragedii ce s'au ocupat cu viața și moartea ei. După ce am ascultat *Moartea Cleopatrei*, ne-am convins că așa este; mai mult chiar: că, dacă ar fi citit *Antoniul și Cleopatra* a colegului d-sale Shakespeare, nu s'ar mai fi încumetat să atace același subiect.

Pe cit de mult dovedește *Moartea Cleopatrei* cunoștințele istorice ale d-lui Pașcanu, pe atita învederează și diletantismul chemării d-sale teatrale. Dacă construcția actului întâiu prezintă oarecare interes, dacă atmosfera aceluiasi act e într'adevăr istorică și dacă citirea scrisorilor lui Cezar în actul al treilea e bine găsită, tot restul e așa de șubred că se distramă fără urme.

Mai întâiu această „narațiune dramatică” nu e dramatică, ci e cel mult un curs dialogat de istorie, făcut de un pedagog neiscusit. Căci un pedagog bun ar fi avut grijă, adresîndu-se unui auditor atît de eterogen cum e un public de teatru, să explice înainte de toate cine sînt persoanele despre care vorbește, să le situeze; altfel spectatorul privește uluit cum se agită pe scenă actorii îmbrăcați în costume foarte pestrițe, cu nume foarte stranii, fără nici o țintă. Ca să ne intereseze un om, trebuie să-l cunoaștem mai întâiu, să fie apropiat de sufletul nostru. D. Pașcanu presupune în *Moartea Cleopatrei* că toți am consultat, ca și d-sa, izvoarele istorice înainte de a merge la teatru.

Apoi, ca să fie dramatică, narațiunea ar trebui să fie pretextul unui conflict, oricît de subțirel, între două pasiuni sau tendințe o-

puse, din care să țîșnească emoția dramatică. În *Moartea Cleopatrei* mijesc doar începuturi de conflicte fără nici o cauzalitate între ele, plerzîndu-se îndată în amănunte istorice mai mult sau mai puțin interesante. D. Pașcanu nu ne lămurește nici măcar asupra relațiilor sentimentale dintre principalele personaje. Iubește Cleopatra pe Antoniu sau nu-l iubește? În primul act completează contra lui, în al doilea îl iubește, în al treilea cucerește pe Octavian, în al patrulea îl urăște și se sinucide. Un zigzag sufletesc al unei fantoșe.

Dar „narațiunea” aceasta nu e nici barem narațiune. Adevărata narațiune ar fi o înălțătură logică a unor întâmplări, chiar disparate în aparență, în vederea unui desnodămint logic. *Moartea Cleopatrei* e o înșirare de momente istorice în ordine cronologică desigur, lipsite însă de orice legătură internă, din care pricină face impresia unui film fără explicații între diversele tablouri.

Nefiind dramă propriu zisă și nici povestire scenică, lucrarea d-lui Pașcanu nu poate fi interesantă decît ca un document istoric scris cu avînt de diletant.

Ajuns la concluzia aceasta, și se impune fără să vrei întrebarea: Oare, dacă d. Pașcanu, după ce a studiat numeroasele izvoare istorice, s'ar fi întîmplat să cetească *Antoniu și Cleopatra*, ar mai fi scris *Moartea Cleopatrei*? Dacă s'ar fi văzut că a nimerit un subiect pe care marele Will l-a scris fără atîtea cunoștințe istorice, ar fi cutezat oare să-și mai încerce norocul cu ispititoarea Cleopatra?... Fiindcă avem o părere prea bună despre d. Pașcanu, răspundem fără șovăire în negativ și regretăm că nenorocul l-a scos în cale pletisitoarele tratate de istorie antică în loc de încîntătoarea tragedie shakespeariană care l-ar fi oprit cu siguranță de-a face o încercare dramatică mai dinainte condamnată.

Și totuși, pentru asemenea încercare s'au cheltuit atîtea energii și nu mai puțin bani la Teatrul Național! Pictorul Cornescu a lucrat trei decoruri frumos stilizate și o sumedenie de costume; zeci de artiști au muncit săptămîni de-a rîndul—zadarnic. Cu atîta trudă n'ar fi fost oare mai cuminte să se fi montat *Antoniu și Cleopatra*?

Între Shakespeare și d. Pașcanu cred că și d. Eftimiu preferă pe cel dintăiul...

*

Nevestele domnului Pleșu nu s'a bucurat de solitudinea direcției, dar a cucerit sufragiile publicului.

Printre autorii noștri dramaticei de azi, puțini, d. Caton Theodorian și-a dobîndit un fotollu. Conștiințioasă și minuțioasă uneori până la scrupulozitate, opera d-sale se impune de îndată ce o privești cu seriozitatea cuvenită. Nici unul din scriitorii noștri de teatru nu are darul d-lui Theodorian de-a închea o atmosferă specifică prin cîteva replici. Oamenii d-sale trăsesc cu intensitate în vorbele și faptele lor, deosebindu-se flecare prin anume linii caracteristice personale. Poate că nu disprețuește meșteșugul construcției, dar nici nu aleargă după lovituri, trucuri sau sforări scenice. E un naturalist în formă, cu o pronunțată înclinare spre sentimentalism romantic în fond. Astfel în toate operele d-sale dramatice nu interesează atîta subiectul, cît dezvoltarea lui și în deosebi arta relieforii personajilloi, o artă migăloasă, susținută, neșovăitoare. De aceia piesele d-lui Theo-

dorian nu-ți rămân în amintire ca povestiri de evenimente, ci ca galerii de oameni care ți-au devenit bune cunoștințe.

Tot așa și *Nevestele domnului Pleșu*. Subiectul și toată acțiunea, chiar micile epizoade sînt în funcțiunea personajilor principale care, pînă în cele din urmă, se sapă adînc în sufletul și mințea spectatorului.

Cu toate digresunile de situații din actul al doilea și mai puțin în al treilea, *Nevestele domnului Pleșu* rămîne o comedie de caracter, un gen atît de rar și cu atît mai de preț în literatura dramatică modernă.

Pleșu, eroul comediei, e din familia lui Amos Bujorescu. Deși se asemănă însă în aparență, deosebirea dintre dinșii e fundamentală. Amos, cu toată înfățișarea-l comică, e un tip de pură dramă; Pleșu în schimb e un personaj prin excelență comic, chiar în clipele cu aparență dramatică. Amos e un idealist naiv în viață ca și în iubire; Pleșu e un sensual incorijibil în iubire și un burghez chibzuit în viață.

Pleșu a fost însurat de trei ori și a avut atîtea aventuri amoroase care l-au costat o bună parte din averea moștenită. Cînd simte că o nouă însurătoare l-ar lăsa calic, se deșteaptă într'însul burghezul și, cu ajutorul întîmplării, încearcă să-și apere avutul. E de ajuns însă ca iubirea, chiar sub niște forme puțin atrăgătoare, să-l ispitească și senzualismul își reclamă stăpînirea imperios. Sfirșitul: a patra însurătoare. S'a corijat Pleșu? Nu. Eroul de comedie adevărată nu se corijează niciodată. Desnodămîntul e temporar. Harpagon rămîne avar și după ce se lasă corijina la sfirșitul actului al cincilea.

A patra nevastă e Marina care, sub măsca unui ideal burghez, ascunde o perversiune organică. Fată cu oarecare carte și cu sentimente morale elastice, din tovarășe de chefuri a ajuns bufetieră la tribunal, stringînd bani și rivalind să se mărite. Alegerea ei a căzut însă asupra unui viăstar de boer scăpătat pe care îl întreține, dar care nu vrea să se „înjoasească” însurîndu-se cu o femeie de teapa Marinei. Cînd toate sforțările ei rămîn sterile, femeia se mulțumește și cu Pleșu. Astfel își izbîndește visul măritişului grație elasticității conținutului ei pasional. Comicul acestui caracter clădit din același contrast dintre fond și formă, e poate și mai interesant fiindcă reese dintr'o atingere mai pronunțată cu două personaje deodată. Marina la început face dragoste cu Stolnici și comerț cu Pleșu, și sfîrșește măritîndu-se cu Pleșu și lichidînd pe Stolnici.

Acest Stolnici, deși desenat în linii mai sobre, trăește mai puțin înlăuntru și mai mult înafară. Comicul lui, drept urmare, trece prin primejdii burlești și deci e de calitate mai efîină. Poza înlocuește și caută să acopere goliciunea și stricăciunea sufletească. Tipul e evident și văzut și expresiv. Interesant și indispensabil devine însă numai pentru că alcătuește veriga de unire între Pleșu și Marina.

Autorul a introdus, cu mult tact, și nu *raisonneur* în *Nevestele domnului Pleșu*: un băețandru pripășit în casa Marinei, prea deștept și simpatîc, dar nu prea original...

Din elementele acestea d. Caton Theodorjan a clădit apoi o comedie plină de sevă. Așezînd personajile în atmosfera și mediul lor, situațiile comice au venit singure și împreună cu ele efectele. În *Nevestele domnului Pleșu* nu se vor găsi, firește, glume culese și ajustate din reviste umoristice ca în șubredele comedii de o zi ale d-lui Adolf de Hertz. Nu efîinele cuvinte de duh însămnă umorul într'o comedie, ci constituția intimă a caracterelor.

Păcat că *Nevestele domnului Pleșu* n'au avut, barem pentru roirile de căpetenie, interpreții trebucioși...

*

Poetul Mihail Săulescu, mort pe front, a publicat odinioară un act pe care acum l-a reprezentat Teatrul Național : *Săptămîna luminată*. Acțiunea de un dramatism brutal era îndulcită de un suflu de poezie. Desnodămintul—o mamă își zugrumă feciorul muribund—veinea ca o fatalitate. Pentru trebuștele scenice, poezia actului a fost suprimată la reprezentație. A rămas o schiță dramatică realistă, terifiantă. Teatralicește a cîștigat poate, dar și-a pierdut din savoarea literară. Săulescu, în deosebi în *Săptămîna luminată*, a fost influențat de eterismul dramatic al lui Maeterlinck. Pe scenă nici urmă. În loc să se atenueze sfîrșitul, s'a făcut tot ce s'a putut spre a-l pune în evidență, spre a-i sublinia cruzimea. Regizorul n'a înțeles pe poet... Totuși gestul de-a fi jucat *Săptămîna luminată* merită recunoștință. E înțâia aducere aminte serioasă de un poet care nu trebuie uitat...

Avarul e Brezeanu și numai Brezeanu. În fața spectatorului nu joacă un actor, ci trăește, suferă un om. Omul e maniac, păcătos, antipatic, odios, dar e om. Harpagon e o sinteză, ca orice caracter-tip, și deaceia numai artiștii mari izbutesc să-l dea viața intensă care-l umanizează. Neîiind un avar oarecare, ci avarul, adică toți avarii la un loc, Harpagon intrunește frînturi de viață din mai mulți oameni. Molière a încărcat la spinarea eroului său toate trăsăturile care caracterizează pe toți avarii. Artistul, dacă vrea să-l interpreteze a avea, trebuie să adauge de la sine un suflet care să amalgameze într'o unitate vie amănuntele vij ce alcătuiesc tipul. Valoarea interpretării lui Brezeanu tocmai aceasta o alcătuiește : Harpagon al său e o unitate ; nici un gest, nici o mișcare, nici o intonație nu cade alături. Harpagon pare la Brezeanu creația unui naturalist, atit e de viu. N'are poze teatrale, nici izbucniri caricaturiale. Brezeanu trăește în Harpagon și deci suferă. Pentru Harpagon întimplarea cu lădița și proiectele de înșurătoare sint lucruri serioase, aproape tragice. Brezeanu nu face greșeala de a juca la suprafață ; la dinsul toate au repercusiuni sufletești. Chiar falimosul monolog, care ar putea părea prea grotesc, la Brezeanu capătă o însemnătate zguduitoare, aproape ca monologul lui Hamlet. Brezeanu nu caută efecte teatrale și deaceia impresia interpretării sale e convîrșitoare. Rizii de o slăbiciune omenească, dar compătimentești pe omul născut sau devenit victima ei. Asemenea efecte nu se obțin în teatru decit atunci cînd un actor mare joacă un rol mare. Harpagon al lui Brezeanu e o mîndrie a teatrului românesc.

*

„Compania dramatică Bulandra” s'a dovedit a fi până azi cea mai serioasă înghebare teatrală particulară. Condușă cu pricepere, satisfăcînd gustul publicului, dar încercînd pe ici-colo și să-l ridice, intruînd

elemente actoricești consacrate și căutînd să consacre noi talente, compania joacă un rol foarte onorabil în mișcarea noastră teatrală.

Dupăce ani de zile s'a ferit ca de foc de piesele romînești, în stagiunea trecută a îndrăznit să joace *Cocoșul negru* și *Păiajenul*, iar acum a deschis porțile teatrului cu *Chemarea Codrului*.

„Povestea vitejească” a lui George Diamandy merita cinstea aceasta. Din moștenirea literară a unui scriitor dirz și cerebral, *Chemarea Codrului* e singura operă izvorită dintr'un avînt sufletesc și menită să-l supravețuiască. Nu e o dramă după calapodul obișnuit, dar e o lucrare plină de viață. Poezia, culoarea, pasiunea predomină ca în orice plămăuire romantică.

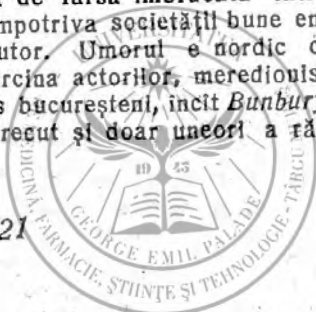
Pe scena Teatrului Regina Maria „povestea” a avut o înfățișare cam familiară. A cam lipsit aerul și vitejia. În schimb a fost intimitate..

*

Bunbury, „comedie trivială pentru oameni serioși de Oscar Wilde”, e o armătură de farsă îmbrăcată într'o haină de paradoxuri spirituale. O șarjă împotriva societății bune engleze, dealtfel ca toate piesele faimosului autor. Umerul e nordic cu scilipiri meridionale. Nordismul cade în sarcina actorilor, meredionismul în a spectatorilor. Actorii însă au rămas bucureșteni, încît *Bunbury* a suferit o localizare. Totuși publicul a petrecut și doar uneori a rămas uluit.

Septembre, 1921

L. Rebreanu

CRONICA VESELĂ

La vânătoare

D-lui Basile Chefneux

Pastel Prozaic

Sus, pe dealuri, Toamna pune
Miriști galbene 'n lumină,
Arături ca de cărbune
Și mohoare de rugină.

Rînduri-rînduri, spre cîmpie
Se perindă nori de plumb
Peste largă simetrie
De coline cu porumb.

Iar cînd soarele străbate,
Luminînd peisagiul vast
De dreptunghiuri colorate
Intr-un limpede contrast,

Saltă 'n valuri jucăușe
Și foșnește lung în soare,
Cu mătasă la pănușe,
Mămăliga viitoare..

Un iepure

Scurt, mohorul a foșnit...
 Și spre neagra arătură,
 Intr-o clipă s'a ivit
 Un măgar miniatură!

Din căpiță sare pleavă.
 Sar gunoaie dintr-un snop.
 Pușca scoate fum pe-o țevă
 Și pocnește ca un dop...

A căzut... bă nu! Din goană,
 Mic, elastic și urgent,
 Ling' o tufă de simziană
 A făcut un compliment.

Spre porumb acum s'abate...
 Un scaete zăpăcit
 Îl întreabă:—Ce e, frate?
 — Sînt teribil de grăbit!...

Alungat ca de furtună,
 Cu picioare de lăcustă,
 Se destinde și s'adună
 Peste-o miriște îngustă...

Ca o minge se prăvale,
 Se coboară și se sue
 Prin hîrtoapele din vale,—
 Uite 'l—nu e, uite 'l—nu e!...

.....

Liniștea coboară iarăș
 Peste țarinile moarte...
 — L-ai scăpat! zice-un tovarăș.
 — Mi-a sărit cam de departe.

La amiaz

Din văzduh abia s'aude
 Țipăt jalnic de prigorii...
 Cu ciubote mari și ude,
 Stau la masă vinătorii.

Toți cu pușca lingă geantă,
 Guralivi și orășeni,
 Pun o pată discordantă
 Pe căpița de strujeni.

Și e frig, și toți îngheață...
 Și din cînd în cînd nu strică,
 Incepînd de dimineață,
 Cîte-un «git» de săcărică...

— Intr-o toamnă, zice unul,
 La un capăt de răzor
 M'am oprit să scot tutunul...
 Cînd, de jos, de la picior,

Fără veste văd că-mi sare
 Un șoldan cît un vițel,
 Și stîrnește 'n goana mare
 Alți vre-o șapte după el

Trag cu ploaie în grămadă,
 Fără să ținesc de loc...
 Cine s'aștepta să-mi cadă
 Patru iepuri dintr-un foc!...▶

— Astea sînt invenții pure...
 Mie mi s'a întîmplat,
 La o goană 'ntr-o pădure,
 Un mister adevărat.

Nici nu m'așezasem bine,
 Stam cu pușca subsuoară...
 Cînd de-odată lingă mine
 Se oprește-o căprioară.

Stă și-ascultă, imobilă...
 Eu atunci—mă știți cum sînt—
 M'a cuprîns un fel de milă:
 Am ochit... și-am tras în vînt.

Cînd văzu că 'ncărcătura
 Trece fără s'o atingă,
 Ea și-a 'ntins la pușcă gura
 Și-a 'nceput, așa,—s'o lingă...▶

— I'auzi colo, ce curaj, mă!
 Asta și-a 'ntrecut pîrechea!
 ...Buruenile din preajmă
 Trag și ele cu urechea.

Un măcieș de două șchioape
 Zice 'n taină unui spin:
 — Dumneata ești mai aproape...
 Ia 'l de minecă nufin!

La întoarcere

Vintul curge spre cîmpie
 Transparent și uniform.
 Toate ierburile 'nvie,
 Toate țarinile dorm.

Ici și colo se ridică •
 Cite-un nour alb de praf...
 Străjuind șoseaua mică
 Stilpii rari de telegraf, —

Tot mai singuri, ceafă 'n ceafă,
 Suluri vinete de fum
 Lungi ca gîturii de girafă, —
 Înșirați pe lingă drum,

Spre orașul plin de turlle
 Stau privind c'un aer timp...
 Și de-odată încep să urle
 Că-i apucă noaptea 'n cîmp !

G. Topîrceanu

Scrisori din Paris

Teatrul de anul acesta

Am arătat mai demult, într'o altă cronică, că la Paris nu exista mai înainte un teatru artistic sau unul pentru intelectuali. Scenele boulevardiere, obiect de bursă pentru traficanți sau „Comedia Franceză“, tribună oratorică pentru patrioțarzi senili, nu putea să satisfacă gustul nimănu. Pe urmă, evoluția bruscă a teatrului în ultimii ani lăsase demult înapoi vechile clișee. Era totuși de mirat că la Paris, de unde pornesc toate revoluțiile gustului, nu se putuse înfiri-
ripa o mișcare în pusul timpului.

V'am vorbit de revoluția lui Copeau dela Vieux-Colombier : simplificarea elementului tehnic, a decorurilor în special ; literarizarea textului prin îndepărtarea artificilor scenice ori actoricești ; decabotinizarea actorului, care trebuie să îmbrace psihologia personajului, nu să caute a o degaja pe a sa. Într'o sală mică, cu puține mijloace, J. Copeau a reușit să realizeze aproape toate aceste dezlăderate. Sforțările sale ating eroismul. Energia și dragostea sa cinstită de artă s'a îndirjit înloc să se dezoleze în contactul cu piedicile materiale.

Anul acesta însă, repertoriul ce ne-a fost prezentat a rămas mult mai puțin variat. S'a evidențiat oarecum în alegerea pieselor un fel de *spirit de sistem* care strică libertății artistice. Piesele prezentate au arătat o lacună comună : cerebralitatea lor, intelectualismul exclusiv al concepției lor. Dela „Mort de Sparte“ a lui Jean Schlumberger, de o puritate clasică, la „la Dauphine“ a lui François Porcher, până la „Le pauvre sous l'escalier“ a lui Henry Ghéon, elementul afectiv, pasional e absent. Toate piesele sînt compuse din cap. Nimic primitiv, spontan, nimic sălbatic care să țîșnească din inconștientul profund omenesc al sufletului. Din contra, aranjamentul și gustul lui Copeau sînt rafinate, cîntărite. Luciditatea sa perfect inteligentă omoară printr'un spirit de critică prea ascuțită tocmai ceia ce e mai real în ființa omenescă : deșanțările și dezarmoniile. Ori perfecțiunea ofensează. Și atunci te obligă s'o negi : singura scuză a perfecțiunii e că nu există.

Așa se explică predilecția sa pentru repertoriul clasic, pe care ce e drept l-a reținut cu o vervă și o violciune neîntrecută. Ni s'a

promis un an întreg montarea unui repertoriu rusesc și a unuia nordic. Mai în urmă Copeau a declarat elevilor săi că reușește mult mai slab în acest gen decât în celelalte.

Nu știu totuși dacă această reacțiune de intelectualism nu e necesară față de sentimentalismul „à bon marché” a nemuritorului—nemuritor în sensul că nu înțelege că se impune să dispară—domn Batulle. Și pe urmă cineva nu poate excela decât într'un singur gen, care e rezultatul sincer al concepției și mentalității sale. Celace însă trebuie de reproșat lui Copeau, e că chiar în limitele gustului său pentru raționalismul teatral, ar fi putut totuși selecta citeceva și din repertoriile străine. Oricât de complect, de universal ar fi mediul francez, de multe ori el îți lasă nostalgia romantică a altor locuri și altor feluri de a pricepe viața. În afară de „La nuit des rois” a lui Shakespeare, care a căpătat probabil cea mai formidabilă montare și interpretare din cîte a avut vre-odată, teatrul străin n'a fost reprezentat în repertorii. De ce nu Tchekow, Bernard Schaw, O. Wilde, Strindberg? Probabil că explicația o găsim în același unilaterality a criteriului după care se selectează programul.

Insistînd mai mult asupra vieții afective ca și asupra celelalte insuficiențe, adică utilizarea programului străin, *Gemier*, care a condus o excelentă companie în elegantul și poate prea modernul teatru—vorbim de arhitectură—„Comédie Molière”, a reușit să fundeze a doua mare școală de artă teatrală modernă.

Elev al lui Antoine, păstrînd îndrăzneala maestrului minus gustul său pentru un naturalism prea accentuat, inspirîndu-se și de la Copeau în simplitatea oarecum insolentă a mijloacelor scenice, *Gemier* e astăzi o puternică personalitate în actualul curent al teatrului modern. După ce-a încercat infructuoase realizări, montări fastuoase în genul lui Relhard, anul trecut la „Cirque d'hiver”; după ce s'a dezgustat de bogăția seacă a efectelor de decor montînd în adevăr miraculos „La bataille” a lui Claude Farrère,—a găsit drumul artei adevărate, pe cărări mult mai modeste, pe aceleași pe care porîse și Copeau. Cu deosebirea însă că gustul său, deși mai variat, mai eclectic, — într'o singură sesiune un Shakespeare, un Bernard Schaw, un Lenormand,—e mai puțin sever, mai puțin critic, înfine mai puțin pur ca al emulului său. Celace a fost însă în adevăr remarcabil a fost redarea într'o atmosferă perfect buigărească a lui „Le héros et le soldat” al lui Bernard Schaw. Toate nuanțele marelui scriitor englez au fost înțelese: Concepția de viață, umorul și caustic și sentimental, tehnica specială.

Montarea lui „Le Simoun” de Lenormand, un tînăr autor plin de promisiuni, cu toată extravaganța sa voită, a arătat ce variată e gama lui *Gemier*. Liber de orice spirit de sistemă, el nu riscă să cadă în rețete de școală, nici în atmosfera de biserică literară—celace la „Vieux-Colombier”, cum am arătat, începe să se simtă.

Dezorientat, fără energie și fără dar, vechiul teatru de „L'oeuvre”, care pe vremuri a avut utilul rol să stimuleze gustul pentru literatura de peste hotare, printre piese originale de mîna a doua, a avut anul acesta mîna fericită cînd a jucat „Le cocu magnifique” al unui tînăr flamand Cromelink. Piesa aceasta a făcut senzație. Ca la orice lucru nou și de valoare, au fost două tabere: una care vedea în ea revelația unui geniu, alta ceva mai ruginită, care ne atrăgea atenția că avem de a face cu un nebun ori cu un cinic lubric. Autorul, necunoscut până atunci, a pus lumea pe gînduri. Oricare

ar fi exagerările, piesa menționată are multe din calitățile artei adevărate: O farsă veselă și burlescă păstrind tradiția secolilor galanți, alăturată de un symbolism concentrat, pe alocuri trist, totdeauna însă foarte omenesc. Majoritatea criticilor au comis o greșală de perspectivă estetică: au judecat după categoria realismului, declarând că piesa e trasă de păr, acolo unde autorul înțelegea să indice doar un simbol reprezentativ și prin urmare exagerat. În ce privește reproșurile filistine ale acelor care s'au scandalizat de imoralitatea ei, e bine de reamintit că spre caracterizarea epocii, „Madame Bovary” a fost judecată de o curte cu juri și că ediția ei critică păstrează, ca un trofeu de sfidare față de prostia mediocră, din toate timpurile, textul acelor dezbateri.

În afară de acest accident, bunăvoința d-lui Lugne Poe ne-a dat repetate massacre de ale lui Ibsen și diverse piese incolor. Pe celelalte scene vaudevili și reviste pentru burghezimea franceză și capitaliștii anglo-saxonii, veșnic doritori de digestii ușoare și de senzații excitante în același timp. Teatru care vine să sifrșească congestia cerebrală a unei mese copioase și pentru care se găsesc destui negustori care să satisfacă alți negustori: un fel de teatru în familie.

Despre curentele critice și estetice în literatură, în care personalitățile unui Ch. Peguy, Ch. Maurras ori Bergson sînt dominante, într'o viitoare cronică.

Mihai Ralea

Recenzii

F. I. Mironescu, *Damenii și Vremuri*, Edit. „Viața Românească”, 1921, Iași, Prețul 10 lei.

Deși mediul în care se desfășoară aceste schițe și povestiri nu e totdeauna acel dela țară și unele din ele au drept cadru cazarmă sau spitatul, eroii lor sînt îndeobște țărani.

Inzestrat cu un simț remarcabil de observație și de pătrundere a sufletelor, într'un stil în care dialogul, totdeauna natural și viu, alternează cu portrete sau descrieri însufleșite, d. Mironescu povestește întâmplări sau momente, uneori triste alteori vesele, în care unele aspecte din firea țaranului: dorul de sat, apriga pornire împotriva nelegiuirilor celor de sas, dragostea aprinsă și pălmasă, credința superstițioasă sau veselia zgomotoasă, izvorînd dintr'un prinos de forță,—sînt redată cu mult adevăr și cu o reală vigoare.

Trei bucăți au în privința aceastei deosebite semnificație: „Sandu Hurmuzel”, „Irimia Honcu” și „În drum spre Brăniștea”.

Cea dintăiu e o lungă și adevărată novelă prin numărul și viața personajelor ca și prin pulernicul ei dramatism. Dragostea naivă, primitivă și cam brutală a lui Sandu cu Maranda Profirii; scena despărțirii în care flăcăul, chemat la oaste, mușcă pe fată de sîn și o pune să jure credință în fața icoanei, pe pirosții, pe topor, pe piatră; aceea a plecării, în care flăcăii sînt strinși la crișma lui Marin; diferite episoade, cu traiul chinuit al lui Sandu la cazarmă; persecuțiile pe care le suferă dela sergentul Rostopască, răzbanarea acestuia din gelozie, sau scena în care părinții lui Sandu își văd feciorul pornind spre Galata, —sînt zugrăvite cu o adevărată putere emolivă. Nu mai puțin vie, patetică și reușită din punct de vedere psihologic, e scena în care Sandu, de sanfînă, obosit după o lungă veghe, aștepte visîndu-și satul, casa, iubita, pe cînd dușmanul lui, Rostopască, stă la pîndă și izbuște să-și fure arma. Sergentul, fecior de crișmar din Brăniștea, cu vorba lui mîntenească învațată în cazarmă, cu mentalitatea lui cazonă, cu răutatea și lipsa lui de suflet, trăește și e un produs caracteristic din lumea lipitorilor satului și din acea a gradelor inferioare.

„Irimia Honcu” nu e o novelă, ci mai degrabă o succesiune de vii tablouri. Fostul primar cu statura lui de uriaș, biruind pe toți voinicii la tîntă și clădind totdeauna stogol pe vremea cositului, jucînd și chiuind de Armînden la poalele Măgurei, după ce a băut și a mincat din plin, sau păzindu-și noaptea caii la pascuț în poiana Nucului, unde ucide lupii cu toporul, e o figură pitorească cu dimensiuni epice, în evocarea căruia autorul rivalizează uneori cu neuitatul Calistrat Hogaș. Aceste imagini ale Tazlăului de odinioară sînt însufleșite de un sentiment cald al naturii, care dă viață pîrăului care vine de prin jghiaburile de stîncă pe unde se scaldă urșii, munșilor care-și înalță în albastru crestele negre, codrilor deși cu suflarea lor fioroasă.

O altă latură din talentul variat al autorului, umorul sănătos și robust, esă mai ales la iveală în frumoasa schiță „In drum spre Branștea”.

Dialogul între medicinistul care se întoarce acasă și moș Gavril Fleandură e plin de vervă și de o minunăță naturală. Moșneagul căruia îi place să îndrume vrute și nevrute cu îndoiala lui în celace privește succesele medicinistului („Să trăești, murgule, să pași iarbă verde; îi isprăvi, cind m'oiu popi eu”), ca și în puterea științei, cu credința lui „că trinu', tomobila și tilifonu' au cite un șfichiu din coada dracului” și că ciolanele de morți, dacă nu sînt bune pentru găsierea comorilor, au în ele ceva necurat, cu teama lui supersticioasă care-l face să caule nădejdea și scăparea la părintele Pafnutie dela schit, — e un tip care trăește și pe care-l întâlnești în satele noastre.

Dacă în aceste povestiri, ca și în aceia în care e zugrăvit blindul și creștinescul chip al căprarului Cărămidă, sau în toate în care e vorba de țărani, deși autorul nu intervine direct, el totuși simte cu eroii săi, se bucură sau compătimește cu ei, învăluindu-i într'o atmosferă de simpatie — nu e tot așa cind personajele apar în clasei de sus.

Boerul Tache din „Vechilul”, larg în burtă de traiul bun pe care-l duce, încercînd să seducă pe Tudora cea cuminte a lui Pavel Burcă, după ce nenorocise alte fete din sat, e o brută senzuală; cucoana proprietarului din „Furtună Veteranul” ca și mai toți ofițerii care asistă la bataia țaranelor răsculați, sînt de o cruzime rece; Toto Sandopol, junele ofițer plasat prin intervenția logodnicei sale Mimi la serviciul de autotrașiune, petrecînd cu ofițerii de intendență, refuzînd să transporte rănii și năpustindu-se asupra unor bieți milișieni, e o creatură respingătoare.

Deși nu sînt lipsite de însușiri, schițele în care apar aceste personaje nu sînt la înălțimea celorlalte.

Naturala, obiectivitatea, umorul, simpatia înfălegătoare, care fac de obicei farmecul viu al celor mai multe din povestirile sale, nu le întâlnim în aceiași măsură îndată ce autorul încearcă să descrie figuri care nu au nimic comun cu țărănimea sau sînt străine de ea. Produsele civilizației urbane nu deșteaptă de obicei în sufletul său rural decît indignarea, revolta și ura. Străvechi resentimente, de aceiași natură cu acele ce clocotesc în pieptul lui Furtună Veteranul sau al lui Pavel Burcă îl fac atunci să forjeze pe alocuri trăsăturile personajelor sau, simplificînd realitatea, s'o vadă numai sub o anumită lumină.

Prefer acestui scriitor, moralist, amar și sombru, pe povestitorul rustic, duos sau glumeț care, asemenea medicinistului din „In drum, spre Branștea”, e cuprins „de un dor nesăpînit de oameni, de locuri, de izvoare, de pădurile de brad”.

Aici e adevăratul izvor de inspirație al d-lui Mironescu, căci prin simțul lui de observație și printr'un dar nelăgăduit de a crea viața, autorul lui Sandu Hurmuzel și al lui Irimia Honcu e din familia unui Ho-gaș, Spiridon Popescu sau Soveja, scriitori cu temperamente deosebite, dar în a căror operă, ca și în cea a lui Creangă, trăesc cîteva din trăsăturile neschimbate ale țărânilor moldovenești.

OCTAV BOTEZ

Pan. Halippa, *Flori de pîrloagă*, Edit. „Viața Romînească”, 1921, Iași, Preț 8 lei.

Deși și-a făcut studiile la Universitatea eșană, cunoscutul lupător pentru dezrobirea Baserabiei a rămas totuși Moldovanul rugînt dela Nistru, ridicîndu-se și dezvoltîndu-se potrivit nevoilor sufletești ale necăjitului norod, rupt de un veac din trupul romînismului. Deși

adăpat la literatura noastră nouă, deși de timpuriu familiarizat cu marea literatură rusă, Pantelimon Halippa nu porcede nici dela Eminescu nici dela Coșbuc, nici dela Pușkin, nici dela Lermontov. Poetul *Florelor de pirloagă* e un produs deosebit al obișduitei Basarabii. El se ridică pe propriile-i mijloace, în armonie cu începuturile de cultură ale Moldovenilor de peste Prut și cu nevoile lor sufletești. El este pentru Basarabia ceiace au fost pentru Moldova și Muntenia poezii renașterii noastre dinainte de Eminescu.

Cîntînd nevoile, durerile și aspirațiile Moldovenilor subjugaji, culegerea aceasta de poezii are o deosebită importanță. Pantelimon Halippa, care a tipărit alîta vreme pentru frații săi gazeta de deșteptare *Cuvînt Moldovenesc*, trebuie să fie cunoscut și în această latură simpatică a activității sale.

Viața Românească își face o datorie aducînd în dar celitorilor acest mînușchi de flori uscate de cîmp.

MIHAIL SADOVEANU

Dr. Gorge Pascu, Istoria Literaturii și Limbii române din secolul XVI, București, „Carlea Romînească”, 1921, 217 pagini.

În decursul timpului de 36 de ani, de cînd a apărut cea dintîi Istorie a limbii și literaturii romîne, cea a lui A. Densusianu (1885), s'au făcut multe încercări de a se scrie una exactă și bogată în informații. După cartea lui I. Nădejde (1886), a urmat *Introducerea în Istoria limbii și literaturii romîne* de A. Philippide, care conține bibliografia limbii și literaturii romîne pînă la 1888. De atunci, au scris Istoria literare Rudow, Gaster (în Gröber's Grundriss der romanischen Philologie), Șăineanu (Istoria Filologiei), Iorga (6 volume), Alexici, Pop și O. Densusianu. Afară de acestea, asupra literaturii romîne s'au făcut și monografii separate și lucrări de total, ca „Bibliografia romînească veche” de I. Bianu și Nerva Hodos. Pe unii i-au atras mai mult faptele istorice și critica estetică, pe alții amănunțele biografice și bibliografice.

Pe foarte pușini i-a atras și cercetarea limbii din monumentele literare vechi, pentru istoria căreia numai acele momente au importanță. Din acest punct de vedere, înainte de cîrțile d-lui Pascu, numai „Introducerea” de A. Philippide a căutat să stabilească fenomenele limbii, proprii fiecărui veac, printr'un paralelism între istoria literară și cea a limbii.

D. Pascu ne dă o parte a cursului său de literatură, sec. XVI. Textele din acest secol sînt: religioase, literatură populară și acte private. Dintre ele numai pușine sînt tipărite (cărțile lui Coresî, Palia dela Orăștie, etc.), restul fiind manuscrise. Toate textele religioase (afară de Palia dela Orăștie) și cele populare sînt copii de pe traduceri din slavonește.

Introducerea (p. 9-29) cuprinde în scurt următoarele chestiuni: 1) Se constată acte diplomatice din sec. XV scrise în romînește, care nu s'au găsit. 2) Între 1400-1430 cînd se vor fi tradus la noi primele cărți bisericești, apar și la vecinii noștri (Unguri, Poloni, Croați), primele monumente în limba națională. 3) Datarea manuscriselor (fără dată) din sec. XVI, se poate face după scrisoare și după hîrlia de scris. 4) Cele mai vechi tipărituri slavone în România sînt cele trei cărți ale lui Macarie (1508-1512). Ele apar chiar timpuriu față de primele tipărituri din Serbia (1552) și Rusia (1564). 5) Tipografia în țările romîne în sec. XVI sînt la: Brașov, Sibiu, Alba Iulia (Belgrad), Sas-Sebeș și Orăștie. 6) Alfabetul chirilic, împrumutat dela Bulgari, între sec. XII-XIV, s'a introdus odată cu cultura slavă. Focare de cultură slavă au fost mănăstirile. 7) Probabil că Românii să fi scris înainte cu alfabe-

lul latin. Cultura latină n'a încetat la noi; avem: a) corespondențe în latinește, b) pecéji latinești și c) prin propaganda catolică. 8) Reforma: prin Sași luterani și Ungurii calvini, a ajutat dezvoltarea culturii.

Cartea d-lui Pascu e împărțită după textele care prezintă sau nu rotacismul, în: *Texte rotacizante*: Codicele Voroneșan, Psallirea Hurmuzaki, Psallirea Voroneșană, Psallirea Scheiană, un text juridic și patru scisori. b) *Un text mixt*: Codex Sturdzanus: 1) Textele popii Grigorie și 2) Textele anonime. c) *Texte nerotacizante*: 1) Manuscrise: Fragment din epistolele Sf. Paul, Leviticul din Belgrad, Molitvelnic, Biblia ante 1559? (care nu s'a găsit), Codicele Teodorescu, Documente și însemnări dela Petru Schtopul și 37 de documente. 2) Tipărituri: Catechismul Luteran (1544, din care nu s'a aflat nici un exemplar), Tipăriturile lui Coreși (6 cărți românești, una slavo-română și 11 slavo-nești, aflate până acum), Paliu dela Orăștie (1582), Psallirea slavo-română (1588), Tatăl nostru (1593) și Evanghelia slavo-română dela Petersburg.

Ceia ce ne prezintă nou lucrarea d-lui Pascu, este rezolvirea rotacismului, discutat întâia oară de Hasdeu la 1879 (Cuvente din Bătrâni, II, pg. 9 sqq.) și de atunci de Sbiera, Iorga, Byhan, Weigand, Bărbulescu, Procopovici, Pușcariu, Gălușcă, Densușianu și Condrea.

Rotacismul (prefacerea lui *n* în *r* intervocalic în *r*), prezintă două faze: 1) vocală nazală + *r* + vocală simplă, 2) vocală simplă + *r* + vocală simplă. Aceste două uzuri sînt la cele mai multe cuvinte rotacizate, afară de cele care au în etimon *e + n + voc.*, care prezintă trei faze: 1) înainte de 1400: *e nazal + r + voc. simplă*: benre, menre; 2) după 1400: *i nazal + r + voc. simplă*: bire, mire; 3) pe la 1450: *i simplu + r + voc. simplă*: bire, mire (vezi „Indreptări” p. 207).

Prin urmare faza *nr* a rotacismului fiind mai veche ca faza *r*, acolo unde vom găsi amindouă fazele, avem copia unui text mai vechiu, în care copiatorul introduce și faza *r* proprie timpului său.

Bazat pe acele două considerații, s'au putut face deosebirile dintre uzul textului și acel al copiatorului și de aici deducerea dacă manuscrisul este sau nu o copie, depe un text mai vechiu.

La fiecare text se face critica lui, arătîndu-se omisiunile de litere și chiar de mai multe cuvinte, scrierea copiștilor și particularitățile paleografice. La studierea limbii, se dau particularitățile fonetice, morfologice, sinactice și lexice ale fiecărui text.

Concluziile cărții d-lui Pascu în privința limbii sînt: se deosebesc trei regiuni diferite după limba din texte: 1) Regiunea dela nord de Carpați, cu două dialecte: a) la nord de Mureș, b) la sud de Mureș, 2) Regiunea dela sud de Carpați și 3) Regiunea dela est de Carpați.

Textele mai importante din sec. XVI sînt cele religioase. Cultura română a plecat din două centre: unul nord-vestic (Maramureș), altul sud-vestic (Banatul).

Argumentările d-lui Pascu sînt drepte și d-sa a adus o reală contribuție la istoria literaturii noastre. Lucrarea concepută după un plan cu totul original, este de mare valoare, avînd înținse izvoare de informații. În ea se află condensate toate știrile noastre privitoare la subiect și va fi, credem, un puternic imbold pentru cercetarea textelor rămase în manuscris, dînd naștere la numeroase lucrări nouă.

I. ȘIADBEI

Georges Batault, Le problème Juif, Plon Nourrit édition, 1924, Paris.

E una din cele mai serioase contribuții la cunoașterea problemei eвреesti în multiplele sale aspecte: antropologice, sociale, culturale. Autorul posedă în afară de o bogată serie de cunoștințe variate, un simț fin de a-

naliză și de dialectică, o sfortare către imparțialitate care, chiar dacă nu izbutește, îți dă încredere dela primele pagini.

Cu toate acestea cartea nu e operă de știință. În primul rând îi lipsește metoda. Mulțimea de fapte adunată nu e concludentă prin ea însăși. Faptele menționate *ilustrează*, exemplifică mai mult tema propusă decît o *demonstrează*. Aceasta însemnă că autorul nu și-a făcut o părere din cercetarea inductivă a faptelor, ci că a aplicat una preconcepută obligînd realitatea să intre în cadrul ei.

Tema principală a autorului e că izolarea, prapastia care se deschide între Evrei și celelalte națiuni e datorită particularității pe care o prezintă religia judaică: *exclusivismul*. Un singur popor e ales de Iehova, acela al lui Israel. El singur e curat și el singur merită favoarea zeului. Grecii și Romanii aveau o toleranță deplină în ce privește cultul. La Roma cași la Atena, zeii naționali erau glorificați alături de zeii celorlalte popoare. Aceasta e concepția păgînismului. În fața lui profetismul judaic, care anunță venirea unui singur profet, care va salva un singur popor, e tocmai antipodul acestei mentalități. În imperiul roman, în epoca anterioară creștinismului, — și autorul se bazează pe texte și surse destul de serioase, — Evreii duceau o viață destul de bună. Cu toate acestea, neavînd nevoie să se aplece de vre-o persecuție oarecare, ei prezentau un exclusivism grandoman, eliminînd din sinul lor orice element străin. *Astfel după autor, Evreii n'au fost închiși în „ghetto”, ci s'au închis ei înșiși.*

Cînd din sinul religiei judaice s'a desprins o nouă sectă, creștinismul, care a păstrat toată intoleranța religiei din care se desprinsese, atunci s'a opus unui exclusivism, alt exclusivism. De aici persecuțiile și luptele seculare între cele două tabere. Dacă în locul mentalității creștine, intolerantă și ea cași cea judaică, am fi avut mai departe mentalitatea păgînă, chestiunea evreiască poate nici n'ar fi existat. Mai tîrziu, din nevoia de apărare, Evreii constituiesc elementul de revoltă, de spirit progresist, în sinul tuturor popoarelor. Renăscînd mentalitatea vechilor profeti, ei se transformă într'un popor de profeti și revoltați, aruncînd peste tot sămînța unor noi speranțe.

Concomitent cu acest rol ei acaparează și marea finanță, astfel că azi li vedem deținînd cei doi poli ai societății contemporane: *plutocrația și socialismul*. Plecînd dela o origină comună, aceste două forme au reușit să se înțeleagă de multe ori. Din ele a eșit mentalitatea puritană, anglo-saxonă, „à la Wilson”, mentalitate dualistă, ipocrită care sub aspecte dezinteresate și idealiste urmărește scopuri practice foarte clare.

Acolo unde însă se vede perfect atitudinea pornită a autorului e cînd înclină a găsi că soluțiunea problemei evreiești e în sionism. Se știe că sionismul e o formă de naționalism șovinist judaic. *Ori, lucru curios, toți antisemiții sînt sioniști.* Aceasta din nevoia de a se debarasa prin o soluție neputincioasă, de elementul evreesc autohton. Naționalismul vrea stricta delimitare a hotarelor; el vrea țara fiecăruia numai pentru el; el se îndărătnicește într'un principiu de teritorialitate strictă. Deaceia antisemiții sînt sioniști. Și în privința aceasta se vede că autorul nu face știință pură.

În ce ne privește argumentația autorului care susține că aversiunea antisemită a popoarelor e datorită exclusivismului judaic ni se pare simplistă. În sociologie cauzele sînt mult mai greu de desprins decît de ex. în științele exacte. Aici nu e vorba numai de *acțiuni*, ci și de *reacțiuni*. Cauza se transformă în efect și efectul în cauză, astfel că rezultă o fuziune greu de analizat. A zice că Evreii au fost persecutați fiindcă s'au izolat, că s'au închis ei singuri în ghetto e tot atît de adevărat, cel puțin, cași a zice că s'au izolat fiindcă au fost persecutați. Nu se poate ști de unde a pornit atitudinea exclusivistă. Și la urma urmei nici nu e util pentru o constatare imparțială care nu are nevoie să impute responsabilități și incriminări de a cunoaște acest lucru. În plus chestiunea pusă așa ni se pare oțioasă.

Ceiace e în adevăr interesant și ceea ce prezintă poate nodul gordian al problemei antisemite e chestiunea de a ști pentru ce mentalitatea mono-teistă, exclusivistă, profetistă a apărut în special, sub forma ei cea mai desăvîrșită în sinul poporului evreu.

Explicația e tot de natură religioasă și, după mine, cum voiu arăta-o mai târziu într-o lucrare specială, stă în faptul că din cauza migrațiilor continue (datorite naturii solului, cuceririlor, etc.), Evreii nu au putut avea ca celelalte popoare mai mulți zei teritoriali, *clanici*. Din această cauză ei au fost siliți de timpuriu să adopte un zeu *tribal, național*. Ori acest zeu trebuia să fie o contopire abstractă, a tuturor particularităților clanice, să prezinte o generalizare a atributelor, pe care nu putea să le reprezinte multiplicitatea zeilor de clan, fatal legați de condiții specifice de teritoriu.

Datorit migrațiilor, deci lipsei de fixitate, Evreii n'au avut ca celelalte popoare o mulțime de zei regionalști, teritoriali, ci un rezumat religios al tuturor, cum trebuia să fie zeul unui popor vagabond. La alte popoare, unitatea societății consta din legătura cu solul, din instituții politice, juridice etc. La Evrei, singura coeziune posibilă, stătea în legătura comună sub același zeu.

Odată formată această mentalitate, procesul de acțiune și reacțiune semnalat mai sus explică restul; adică formațiunea spiritului de revoltă, a capitalismului (așa de bine explicată de Sombart) cași a puritanismului, astfel că problema responsabilității nu se poate pune în sarcina nimăunul, decit doar a fatalității istorice.

MIHAI RALEA

Edmond Picard, *Les Constantes du Droit* (Institutes juridiques modernes). Biblioteca de Filozofie științifică dirijată de dr. G. le Bon. Paris, Em. Flammarion editor. 1921, 1 vol. de 274 pag..

Bătrînul profesor belgian publică sub titlul de mai sus o nouă carte de filozofie juridică care e completarea și rectificarea veseitei sale opere „Le droit pur”, apărută în 1899. Amîndouă lucrările se adresează nu numai studenților cărora le pune la îndămină un curs perfecționat de Enciclopedia Dreptului, curs care din nefericire nu se predă la Facultățile noastre, dar tuturor juriștilor și legiștilor cărora într'un stil pitoresc le prezintă generalitățile abstracte și permanente ale științei juridice, marile adevăruri sistematice, constantele Dreptului, fără de care cineva nu se poate orienta în labirintul jurisprudențelor și legilor. Oamenii de drept sînt în general foarte puțin cunoscători ai tehnicii și filozofiei juridice; ei se mulțumesc de ordinar cu Dreptul pozitiv și empiric. Totuși tehnica și filozofia juridică sînt foarte importante pentru claritatea Dreptului și pentru aplicația lui practică.

Cartea e împărțită în 12 părți (12 mari fresce ale Dreptului) și se ocupă cu origina (Etiologia), esența (ontologia) și scopul (Teleologia) Dreptului. După definiția sa Dreptul e o forță socială ale cărei elemente originare sînt în stare potențială în Natură cel puțin în Natura omului (Etiologie); forță care se concretizează înăuntrul colectivităților omenești în raporturi de disponibilități variabile.—a unui subiect asupra unui obiect,—raporturi a căror existență și exercițiu sînt protejate printr'o constrîngere guvernamentală (ontologie); și care are ca scop avantajele generale și individuale rezultînd din această Disciplină (Teleologie). Pentru a explica origina primară, sursa inițială a Dreptului, s'au format până în prezent 6 școli filozofice. Unii au susținut că Dreptul e produsul unei voințe libere, arbitrar, fie divine (școala teistă), fie umane, unilaterală (școala autocratică) sau bilaterală (șc. dr. contractual—Rousseau). Alții susțin că Dreptul există în Natură; cel puțin în natura umană, că el face parte din legile omii, sau cel puțin e o necesitate înăscută a omului în societate. Din această categorie fac parte școlile: raționalistă (Kant), istorică (Savigny) și pozitivistă (Comte).

Ed. Picard înființează o școală nouă, a 7-a, care se bazează întru citva cu cele două din urmă și pe care o denumește *hominism*. După această concepție, Dreptul e latent în om (consubstanțial), înainte de a

fi în orice altă instituție juridică exterioară, el e în om sub formă de gândire clară sau confuză și în esență, de acela de ex. căsătoria, prietenia, contractul sinț practicate instinctiv chiar de primitivi, înainte ca vre-un legislator sau jurisconsult să-i fi descoperit, prescris sau descris elementele juridice.

Care e conținutul Dreptului? E un amestec de dreptate (just) și nedreptate (injust). Imperfecția e o stare naturală a Dreptului pozitiv. Care e scopul său? O mai bună stare socială (justiția). Dar în ce constă justiția? Cuvînt cauciu. Diverse școli: 1) Teismul, în politică teocrația (organizație avînd ca scop dominant Divinitatea); 2) Oligoismul, politicește oligarhia (organizație socială avînd ca scop dominant monarhul sau cîpeteniile, sau aristocrații, castele, clasele, capitaliștii etc. Egoismul covîrșește aci altruismul); 3) Domoismul, în politică Democrația în care organizația e pentru toți și care se manifestă sub următoarele varietăți: a) Etatismul (comunismul, școala autoritară) în care indivizii sînt aserviți Statului pentru motivul că numai astfel s'ar putea ajunge la cea mai bună stare posibilă pentru un număr cît mai mare de indivizi; b) Individualismul (școala libertară), contrarul celei dintîiu. (Bogatul nu are nevoie decît de libertate pentru a crește. În timp ce cu aceeași libertate săracul e oprimat. Ex. marile fiare, tigrii, leii, etc., ei sînt totuși pentru ei înșiși, nimic pentru colectivitate); c) Eclecticismul (școala medic). E doctrina unui echilibru între reglementație și libertate, conciliația celor două tendințe opuse: sponianitate și solidaritate—libertate și fraternitate; d) ultima doctrină a justului, cea mai modernă, e colectivismul care se rezumă în acești termeni: Fiecărui după nevoile sale (vitale), — de la fiecare după facultățile sale (productive).—prin eforturile tuturor, — și prin eforturile fiecărui (*Tetragrama justului*).

Dreptul e în general un slab reformator. El nu domină societatea, ci o exprimă. Scopul rațional al unei legislații nu e reformarea moravurilor, ci să le consolideze, să le dea stabilitate, o sînută mai clară și mai netă (Vezi în această privință interesanta carte a lui J. Cruet, *La vie du Droit et L'Impuissance des Lois*, pe care am recenzat-o în 1916 în această revistă). Efectul principal al Dreptului e însă de a fi pacificator, disciplinator. În starea istorică actuală a sufletului omenesc și a Naturii, binele social nu poate fi cucerit în limitele posibilului, fără oarecare datorii impuse prin constrîngere socială (datorii juridice). Prin ameliorarea moravurilor însă, dacă omenirea va progresa, aceste datorii se vor împutina iar constrîngerea se va imblinzi (Dreptul penal lucrează la propria sa distrugere).

Aceasta permite să presupunem că într'o zi toate datorii se vor îndeplini fără constrîngere, prin singura forță a conștiinței, că morala va resorbi Dreptul și că autoritatea va dispărea. Aceasta e Anarhia concepută în senz ideal.

M. NEGRU

Charles Costre, *Production industrielle et justice sociale en Amérique*, Paris, 1921.

D. Bouglé, profesorul sorbonian, cu preocupări serioase și așezate, conduce la Paris o bibliotecă de informațiune socială. Problemele nouă, puse de războiu, sau chestiunile, care au luat o formă deosebită, își reclamă în Franța soluțiunile definitive.

Spiritul veșnic precipital al unei rase care iubește iluziunea efortului, precum și un „Etatism” alit de acul incit înăbușă inițiativa particulară, mențin sub formă de criză situațiunile dificile prin compromisiuri efemere. Chestiunea uvrieră a cunoscut întăiu o puternică agitațiune printr'un lung șir de greve; apoi a fost sufocată prin presiunea guvernamentală la care s'a alăturat solidaritatea publicului, întreprinută

abil cu amenințarea Germaniei. Dacă Franța dă astăzi spectacolul liniștit al... „păcii sociale“, secretul se găsește în această continuare surdă a războiului care comandă încă disciplina militară. Pe deasupra, nu trebuie uitat nici faptul că partidul socialist, fragmentat în ultimele congrese, cași organizațiunile sindicaleste, își macină puterile în neștirșitele lor lupte interne, acaparate de cel mai burghez politicianism.

Deși au izbutit să-și asigure salarii suficiente, uvrierii francezi n'au cîștigat nimic în emancipare și nici n'au reușit să-și organizeze un echilibru just și permanent în raporturile lor cu patronii.

Lucrarea d-lui Cestre, aducînd o bogală și amănunțită informațiune, face opiniei franceze interesate un larg serviciu. În ultimele călătorii făcute în America, autorul a cunoscut de aproape viața intensă și umană din imensele industrii. El a simțit acel ritm uriaș de înproș-pătare, din al cărui entuziasm se hrănesc o seamă de patroni liberali, și a înțeles conștiința uvrieră de peste ocean, cu tendința ei susținută și măsurată. A revenit în Franța adept holărît al sistemului Taylor, pe care îl reclamă pentru industria de aici, cu modificările de detaliu pe care spiritul local al lucrătorului le indică. În America, a putut admira cele două elemente psihologice, care determină marea operă de reovare: spiritul de întreprindere și credința în aplicarea științei la activitatea umană. De aici, a rezultat în continentul transoceanic o profundă reorganizare a industriei pe baza unor riguroase investigațiuni științifice și a unei largi solidarități sociale. Sistemul Taylor, a cărui aplicare devine din ce în ce mai generală, reclamă o amănunțită cercetare științifică și un arsenal întreg de date și statistici. Ultimele nevoi uvriere, afirmate energic de lucrătorii americani și înțelese larg de patronii lor, au antrenat „umanizarea industriei“ și „democratizarea“ ei sub conducerea competenței a celor mai autorizați profesori universitari.

D. Cestre distinge în această vastă dezvoltare a industriei americane, trei „cupluri“ de „principii conjugate“, unificate printr'un cuplu de „forțe armonizante“: 1) Primul cuplu: „umanitate și rendement“ însemnează dezvoltarea intensă a capacității de producțiune a lucrătorului, care obține în schimb liberarea de munca mecanică și un spor al salariului. 2) „Individualism și socialism“, adică conservarea resorțurilor individualiste de acțiune, mărginite prin interesul colectiv 3) Al treilea cuplu „mecanism și vitalism“ împacă această perfecționare mecanică pe care o cere sistemul Taylor cu salvarea facultăților umane, al căror progres devine necesar. 4) În sfîrșit, pe deasupra tuturor ultimul cuplu: „rațiune științifică și voință idealistă“.

Noua organizare științifică a fabricii a introdus două elemente de importanță remarcabilă: biuorul personalului și biuorul de studii. Cel dintăiu, condus cel mai adesea, de un fost sociolog universitar, versat în chestiunile uvriere și cunoscînd complicațiunile tehnice ale fabricii, se ocupă, în special, cu redijarea unor „fișe“ personale, unde se indică cu rigoare și amănunte producțiunea și progresele realizate de fiecare lucrător. Acestea constituie baza salariului regularizat astfel științific în conformitate cu conștiința profesională, cu zelul și cu talentul individual. Înconjurat cu această atență solicitădine, lucrătorul poate să-și aleagă specialitatea cea mai potrivită aptitudinilor sale, iar direcțiunea poate efectua o utilă selecționare. Se pot ușor imagina dimensiunile considerabile pe care le capătă un asemenea biuor într'o fabrică ce adăpostește zeci de mil de lucrători.

Aceste rezultate sînt ușurate și complectate prin oficiul biuorului de studii, organ esențial al sistemului Taylor. Aici, se stabilesc cu o precizie matematică, timpul necesar pentru realizarea unei operațiuni și mișcările cele mai simple și mai sigure care o compun. Cronometrele indică astfel timpul cel mai scurt în care operațiunea se poate efectua (p) și timpul mijlociu (m). Formula $t = p + \frac{m-p}{2}$ dă timpul tip pe care direcțiunea îl ia ca bază de calcul al salariului după ce

se consideră coeficienți speciali pentru înșirzieri eventuale, oboseală, etc.. Astfel s'a putut obține, în America, posibilitatea pentru lucrător de a-și adăugi salariul printr'o muncă serioasă și onestă și siguranța pentru fabrică de a nu fi frustrată. Principiul dublu al variațiunii salariului, care poate crește simțitor odată cu producțiunea individuală și care se diminuează cu ea, este o justă valorificare a ambițiunii lucrătorului.

Supraveghetori experimentați, recrutați printre cei mai buni ucivieri, stau continuu în contact cu lucrătorii și alcătuiesc tablourile și graficele pe care direcțiunea le reclamă. Metoda aceasta a dat cele mai bune rezultate ajungând adesea la o triplare a producțiunii și a salariului.

Un larg și amănunțit capitol se ocupă de umanizarea industriei. John Rockefeller junior, proprietar fericit al imenselor mine din ținuturile bogate ale nordului american, fu apucat subit de o infinită generozitate față de lucrătorii săi, care în timpul unor mari greve își afirmă violent drepturile lor. Acaparată mai înainte de interesul personal, bogatul proprietar dela Colorado Fuel and Iron Co. simți apoi remușcări creștine. Vesilul profesor sociolog și fost ministru canadian Makenzie Ring este angajat să elaboreze un regim care să dea vastelor întreprinderi miniere o bază de adevărată justiție socială. Ceince se numi mai târziu „Rockefeller plan” deveni în America un model de reformă industrială. Astfel din gluma imprudentă a unui patron milos și prea bogat, cresc obligațiuni formidabile pentru marile companii: instalațiuni moderne și ingenioase care asigură lucrătorilor condițiuni serioase de confort și igienă; supravegherea riguroasă și serviciile gratuite ale unui medic; măsuri speciale pentru prevenirea accidentelor; crearea de școli și biblioteci pentru instruirea lucrătorilor, sau de frumoase parcuri și câmpuri de sport pentru recrearea lor, în sfârșit construcțiunea sistematică a locuințelor uciviere, unde se ține mai ales soma de gustul viitorilor locatari.

Americanii n'au uitat nici așa grija minșioasă în selecționarea lucrătorilor, care, prin examene speciale, sînt împărșiți după aptitudini și stimulați și recompensați continuu prin concursuri și premii.

Ultima îmbunătățire americană constă în interesarea financiară efectivă a lucrătorilor la progresul fabricii. Ea s'a realizat, sub diverse nume, prin atribuirea unui număr de acțiuni chiar lucrătorilor care sînt preferiți și beneficiază de facilitări de plată. Ideea aceasta este principiul important al noului proiect de organizare a companiilor de căi ferate franceze și paternitatea ei în Franța este reclamată de noul raport al bugetului.

Însfîrșit, acolo unde s'a crezut că progresul industriei se poate desăvîrși odată cu conștiința lucrătorului, unde situațiunea acestuia se îmbunătățește și se emancipează zilnic prin concursul chiar al patronilor, s'a cunoscut și secretul (pe care spre exemplu țara noastră îl ignorează) păcii în industrie. Două sisteme diferite tind spre „democratizarea” industriei prin înțelegerea complexă dintre patron și lucrător în virtutea unei constituțiuni a fabricii, elaborată de direcțiune și delegați ucivieri sau pe baza unui regulament general adoptat de patroni și de un sindicat de lucrători. Primul se chiamă regimul constituțional la uzină, celălalt, regimul constituțional prin sindicat. Descrierea lor și a diverselor subîmpărșiri ar fi lungă și complicată. Ea este însă de un interes remarcabil pentru specialiști. Ceilalți celorlora totuși rămîn impresionați de succesul metodei americane, care, oricare i-ar fi aplicațiunea, a înțeles totdeauna că pentru aplanarea reală a conflictelor dintre lucrători și patroni, autoritatea unilaterală sau intervențiunea statului sînt tot altfel de nefaste. Peste tot, s'au instituit instanțe de judecată în care ambele părți au voci egale și unde arbitru și reprezentantul publicului sînt agreeți de fiecare. Cel mai des această jurisdicțiune specială are trei grade, iar ultimul cuvînt aparține unui arbitru de meserie plătit de ambele părți.

America, cea mai recentă stăpină a lumii, oferă exemplul robust al celei mai necesare organizațiuni. Țara pragmatismului și a înțelegerilor mediocre conduce încăodată Europa pe calea înviorării.

CONST. VIȘOIANU

George Gilmore, Animism or thought currents of primitive peoples, 1919. Boston Marshall James Company.

Studiul lui Gilmore este o analiză a animismului, pe baza unui bogat material etnografic, antropologic, arheologic, psihologic, filozofic, sociologic, istoric, de religie comparată și de călătorie. Deși izvoarele de informație ale învățatului străin sînt numeroase, regretăm că n'a putut să cunoască și filozofia noastră populară așa de interesantă. Dacă, cel puțin, am cunoaște-o noi...

Prin animism înțelege și el concepția după care omul, toate ființele, toate obiectele, sînt mai mult sau mai puțin individual insufleteite, — concepție ce stăpînește, după cum zice Gilmore, mai mult de jumătate din omenire. Cum poporul nostru este foarte mult animist în pătura țărănească, și intrucilva și în păturile celetalte, ne putem opri la lucrarea lui Gilmore cu un interes mai ales local.

În concepția animistă omul este înzestrat cu suflet. Ce este, după ea, sufletul? Este, zice Gilmore, o forță ce ni se înfățișează ca umbră, ca răsuflet, sau ca reflex, sau ca desemn, sau fotografie. După cum vedem, e aicea același concepție cași la noi. Cînd se face la noi o clădire, dacă se conturează umbra unui om, și i se înseamnă forma întocmai în temelia clădirii, i se ia aceluși om sufletul, și el va muri în 40 de zile. Cînd moare un om, se crede și la noi, că sufletul îi esă ca ultimă respirație, și deaceia se și deschide fereastra ca să zboare afară. Sufletul este și la noi reflex: cînd, de pildă, în noaptea de anul nou fetele aprind luminarea de paști și se duc cu dînsa la fîntînă, reflexul, chipul ce-va văd pe oglinda apei, se crede că este sufletul iubitelui viu sau mort. Gilmore arată, la primitiv, frica inspirată de desemnul chipului sau de fotografiare, fiindcă e credința că prin acest mijloc se ia sufletul. Pictorii știu că adesea țărani noștri refuză să stea ca model din teama de moarte, și tata îmi spunea că fratele străbunicului meu, pustnicul Ilarion Savul Aftanasiu, a murit la vîrsta de 115 ani, puțină vreme după ce a aflat că i s'a luat sufletul prin fotografiare.

Gilmore arată că la animiști se face o mai vagă deosebire între eu și mediu, decît la omul de cultură științifică, — fapt pe care îl aflu și la noi. Dacă, la noi, cineva taie umbra cămeșii pusă la uscat a unei femei însărcinate, copilul se crede că se va naște schilodit, fiindcă umbra cămeșii face parte, după credința animistă a poporului nostru, din sufletul mamei și al copilului.

În concepția animistă, cînd moare corpul, nu moare și spiritul, ci continuă să trăiască încă o viață sau mai multe, de pildă șapte vieți, după credința Diachilor. Că sufletul trăește și după moartea corpului, se susține și la noi, după cum o indică unele practici ca: închiderea ușei după scoaterea mortului din casă, ca nu cumva să se reînloarecă; obiectele favorite ale mortului ce se pun în raclă; cînd se pomeneste în convorbiri despre un mort, nu mult timp după moarte, se adaugă „să mie unde a inserat”; aprinderea toiagului și siropirea mortului cu apă, ca să fie împlinit căjelul pămîntului, cu care sufletul se va întilni; îngroparea rudelor la un loc ca să fie împreună pe cea lume.

La primitivii analizați de Gilmore, sufletele descarnate au însușiri asemenea oamenilor în viață. Tot așa e și la noi, unde Gilmore ar fi înțilnit exemple impresionante. Sufletele eliberate de învelișul de

carne vreau la noi hrană, băutură, căldură, flori, fug de larmă, dănjuresc, cînlă, sint favorabile sau defavorabile oamenilor. La noi, prin unele locuri, în Mercurea de dinaintea Joii Mari, se face în ogradă foc de bozi, ca să se încălzească sufletele neamurilor. În alte părți, în noaptea de Joia Mare, se aprind pe morminte, pentru încălzirea sufletelor, așa zisele *focurile*, Mercurea cea se pun pe lingă foc căni cu apă și pe masă hrană, iar în jurul mesei scaune pentru suflete. În Joia Mare se dă, prin unele locuri, de sufletul morșilor *simbicitoare*; în noaptea a treia dela nașterea unui copil se pune pe masă mîncare dulce și băutură pentru Ursitoare; la lasatul de sec se păstrează pe masă pușină mîncare și băutură, peste noapte, pentru răposaji. La noi Rominii se dau și flori de pomană,—semn de delicateță sufletească!—și se spune că brîndusele de toamnă sint cele mai plăcute. Și la noi duhurile necurate sint alungate prin larmă, de pildă pe la nunți, cînd se trage din pistoale,—ca să se alunge aceste duhuri rele. Elelor le place să cînte; și poporul crede că la amează, cînd e tăcere mare, sau noaptea cînd Elele joacă pe margini de ape sau pe virfuri sihaștre de munși, susurul tăcerii ce abia se aude, ar fi cîntecul lor. Sufletele liberate sint și la noi favorabile oamenilor, cum sint îngerii, sau defavorabile, ca smei și strigoii.

La animiștii de prin alte părți, sufletele liberate sint de un caracter mai particular unele, iar altele de un caracter mai general,—distingție cași la noi. Peste ce bogăție n'ar fi dat Gilmore, de ne-ar fi cunoscut filozofia populară... Noi avem credința în sufletele oricăror decedași, și, pe lingă ele, în suflete mai generale, foarte multe, precum: Halelele, Pîca, Spărielearele, Femeile pești, Oameni din apă, Moșul Codrului, Miază Noapte, Samea, Pocila, Brechenele, Moartea, Bollle, Sorbul, Mama Pădurii, Joimărița, Zinele, Înătoarea, Ursitoarele, Fetele Cîmpului, Fetele Codrului, Vrasnicul, Gheormanul, Spiridușii, Ceasul rău, Șoimanele, Rusăliile, Vidmele, Ion-fierbe-piatră, Dragobete, Sîntoaderii, Măcălăul, Marși Seară, Balaorii, și alte multe.

Sufletele omenăști liberate de corp se pot intrupa în animale, zice Gilmore, după credința primitivilor; ca în șopîrle la Indieni, în îtluri la Greci și Sirbi, sau în șoareci sau mușe în Transilvania, —singura cunoștință a lui Gilmore despre animismul locurilor noastre. Dar la noi, cași aiurea, Gilmore ar fi găsit și credințe în alte înlrupări în animale, și în plante și în obiecte despre care se spune curent la orașe că sint neinsufleșite.

Sufletele descarnate, după credințele animiste, locuesc pretulindeni, așa în mormînt, din care cauză Egiptenii făceau un șanjuleț în mormînt, ca sufletul să poată eși și reîntoarce, sau ca la Melanezieni într'o lume de dincolo a fercirii. Și în privința locuinții sufletelor liberate ar fi putut să aibă Gilmore multe informații interesante, dacă ar fi cunoscut filozofia noastră populară. La noi se crede că sufletele pot locui pretulindeni, dar sint locuri în special bîluite, precum sint mormintele; cerul de unde privesc în jos sufletele în flecare simbată, cînd se fac pomene pe pămînt; familia, cum se crede în Banat, în intervalul dintre Joia Mare și Rusitori; puștile, de unde și blestemul „ducă-se pe puștii”; pietrele, de unde celalt blestem „duce-te-ai în platra seacă”; scorburile de copaci cu smei, răspîntiile, finlinile, apele, ruînile, morile părăsile, clopotnișele, virfurile singuratiche sau florile, de unde și denumirea așa de gingașă a morșilor „cei cu sufletele prin flori”.

Pentru animiști, totul e însufleșit în natură, precum sint soarele, pămîntul, vegetația, apele, ploaia, obiectele fabricale. Izvoare frumoase ar fi găsit Gilmore și la noi. La Oceanieni soarele e, zice el, un om cu mai multe picioare. La noi ar fi găsit de pildă credința că soarele e un tînăr frumos, care până la prînz călărește pe un bivol, pe un cal până la amează, pe un leu până seara, noaptea trece pe jos pe sub pămînt sau pe la mărul roș dela marginea pămîntului, așa ca dimineața să fie iar la răsărit. Despre însufleșirea pămîntului ar fi aflat la noi

oprirea de a bate pământul cu bățul, de a-l lucra la ameză ori noaptea cind se odihnește ca un om, și cind se dă de pomană la Tigani, obiceiul de a-l lovi ușor cu talpa, ca pământul să fie martur. Dovezi frumoase de credința în sufletul vegetației ar fi avut multe Gilmore în viața noastră populară. Așa cind pomii sînt în floare, țoranii îi amenință cu securea, că îi va lăsa dacă nu vor rodi mult; sufletele alunilor, arjarilor și ale scașilor ajută pe fete să se facă iubite de flăcăi; la culegerea viei și a pomilor se lasă oleacă de fructe ca să nu se supere via și pomii. Apele la noi sînt însuflețite și, pentru a le face favorabile, li se aruncă jerfe ca: bani, colaci și sporiciu, plania romînescă a rodniceii. Ploaia e deasemenea însuflețită, cum o dovedesc farmecele cu ferăritul*, paparudele, Caloianu, Mama și Tata ploaiei. Și obiectele fabricale, precum sînt casele, cer—cum se crede în fără-nime,—suflete. Deaceia e obiceiul de a se pune la temelie măsura umbrei unui om, sau un cap de cucuș, sau un cap de berbec.

Gilmore consideră animismul ca o treaptă primitivă și copilăroasă în evoluția cunoașterii, dar cred neclintit că fecunditatea studierii folklorului filozofic în genere, și pentru noi al nostru în special, stă mai ales în sugestiile naturale, nesilite, ce se pot prinde pentru o filozofie sau mai larg pantru o cultură romînescă, și mai general încă pentru o cultură supranațională superioară. Cind odată oșra cineva cetește în Gilmore (p. 12), că în Africa s'a găsit credința că materia e un suflet mort, și că la Narrinerii din Australia, (p. 139) slîncile sînt socolite ca strămoși morți, aceste afirmații curioase ar fi suficiente pentru un cetitor liber în spirit, pălunzător și generalizator, să schițeze imediat teoria lui Ravaissou a amorțirii, mecanizării, degradării spiritului în materie, chiar dacă n'ar fi cunoscut pe Ravaissou. Doară în miliarde de oameni de jo', sînt și genii filozofice pierdute; și gîndurile lor, oricît de naive în aparență, fac mai mult decît eclectismele de capel-maistru ale altor profesori universitari de filozofie de preluțind. Cîte bogate, mărețe sugestii nu se pot scula din cultura poporului acestuia romînesc, încontra căruiu cîrșim de o sută de ori pe zi, cu loji... Lucrările folkloriștilor noștri, cărora nu li s'a recunoscut încă nici pe departe cum trebuie marile merite. El Sevasios, T. T. Burada, G. Ceaușeanu, Dr. Leon, Art. Gorovei, I. Olescu, T. Pamfile, S. Marian, P. Papahagi, G. Dem. Teodorescu, L. Șăineanu, D. Lupașcu, D. Furtună, C. Rădulescu-Codin, Mihalache, P. Pîrvescu, Gr. Grigoriu, El. Voronca și alții, pot să facă pentru filozofia, pentru cultura specific romînescă, mai mult decît au făcut loji popularizatorii la un loc ai filozofiei apusene la noi, care și ei au meritele lor toluși mari uneori.

GH. SAVUL

* * *

Lieut.-Col. C à Court Repington, *The first world war*
1914-1918, 2 vol., 621-581 pp.

Aceste două volume ne redau însemnările zilnice, sau mai bine zis extrase din însemnările zilnice ale Colonelului Repington, ajuns la notorietate ca redactor militar al ziarului „Times” din Londra.

În aceste pagini se oglindesc un număr imens de fapte privitoare la războiul mondial, dar mai ales la istoria internă a conducerii războiului de către Englezi. O parte foarte însemnată este consacrată și vieții mondene a înaltei societăți londoniene, autorul dînd mare importanță relațiunilor sale mondene, am zice chiar mîndrindu-se foarte mult cu ele. Se perindă astfel înaltea noastră un număr imens de persoane, întilnite fie în relațiunile cu lumea militară, fie cu prilejul vizitelor făcute de autor pe fronturile din Franța și Italia, dar mai ales la deju-

* Ce frumuseță de balele romînești s'ar scoate din materialul brut al unor vraje ca acestea, dacă...

nurile, dîneurile, precum și la petrecerea „Week End”-ului în societatea înaltă.

Englezii numesc „Week End” vacanța pe care și-o dau de obicei de Sîmbătă până Luni la prînz, vacanța pe care caută s'o petreacă întotdeauna departe de Londra, la țară. Această dă prilej societății înalte de a aduna oaspeți numeroși în reședințele sale rurale. Acest obicei dealmîntrelea contribuie la menținerea influenței societății și mai ales a femeilor din societate asupra politicii. Din însemnările lui Repington rezultă că această influență este foarte mare. D-na Asquith, Lady Ridley, Lady Astor, etc., sînt forțe de care trebuie ținut cont. Tot el ne spune că d-na Montagu, soția ministrului evreu al Indiei, avea cea mai mare influență asupra lui Asquith, care o consulta des. Toate acestea dau prilej autorului, a cărui îndemînare este de nelăgăduit, de a ne da caracteristica bine prinsă a multora din personagiile care au jucat un rol, alît pe front, cît și în Anglia, în timpul războiului. În cîteva trăsături, el reușește să ne scoată particularitățile unui personaj în relief. Păcat numai că rare ori ne dă un portret mai complet. De cele mai multe ori se mulțumește cu o simplă mențiune a unui personaj, din cînd în cînd însoțită de o apreciațiune caracteristică, — totdeauna bine prinsă. Simți, după cum am spus, că ai de-aface numai cu extrase din însemnările zilnice ale Colonelului și că însemnările complete trebuie să fie de un interes covârșitor, mai ales pentru istoria vieții sociale. Iată desigur o mîină prețioasă de explorat pentru posteritate! Bineînțeles că scriitorul își are și defectele sale, principalul fiind lipsa de obiectivitate în aprecierea caracterelor personalităților pe care el le dușmănește sau de care este dușmănit.

Simți că autorul nu alterează adevărul, însă că lasă la o parte celace ar fi poate de spus întru apărarea personajului atacat. Tocmai aceasta nu-l împiedică de a ne reda uneori particularități foarte amuzante asupra diferitelor personaje.

Ajuns la dușmănie cu d. Lloyd George, după ce acesta devenise prim-ministru, ne spune despre dînsul, repelînd celace-i spusese niște foști colegi de ai acestuia, etc., că Lloyd George vrea să se pună întotdeauna în evidență, că dorește să pozeze ca organizator al victoriei; că este convins că se bucură de inspirațiunea divină și că are o chemare providențială pentru a salva Anglia. Pe lângă acestea el este liran și nu-i place să fie contrazis, luînd la ochi chiar pe aceia care i-ar spune adevărul. Nici în alegerea mijloacelor, el nu este prea scrupulos, alterînd adevărul, ori de cîte ori îi convine. Astfel înlocuirea Amiralului Lord Jellicoe din capul Statului Major al Marinei s'a datorit faptului că acesta nu-i ascundea adevărul și că de multe ori îi turna apă rece pe ebulițiunile imaginației sale. Tot astfel dintr'o afirmațiune care i-o făcuse Repington, impresionat de inactivitatea flotei față de campania submarinelor germane, că „nu se știe dacă armata va ajunge să cîștige războiul înainte ca flota să-l piardă”, Lloyd George, întrunînd consiliul de miniștri, a declarat că o autoritate militară foarte competentă îi declarase că, dacă se vor consacra toate resursele numai pentru armată, flota cu siguranță că va fi învinsă, celace era cu totul contrariu cu faptele, căci Repington ceruse tot timpul tocmai întărirea armatei. Pe cînd înainte de a deveni prim-ministru fusese unul din cei mai pesimiști, Lloyd George, ca prim-ministru, se abandona optimismului celui mai nejustificat. Lord Haldane pretinde că activitatea minții lui Lloyd George se manifestează prin figură, cu excluderea concepțiunilor. Lloyd George nu este lipsit nici de morgă. Unor importante personaje politice care veniseră să-l vadă, le-a trimis răspuns că nu le fixase oră de audiență, și nu le-a primit. La masa îi plac conversațiunile picante. Alte detalii evidențiază extraordinara ignoranță a oamenilor politici englezi despre cele ce se petrec pe continent. În primul rînd în privința limbii. Aproape nici un ministru englez nu vorbea destul de bine franțuzește pentru a se lipsi în conferințele cu Franzezii de serviciile unui interpret. Lloyd George pretindea că nu pri-

cepe franceza vorbită de Francezi, dar că pricepe foarte bine pe Grey cînd vorbește franuzește. Din altă publicație doar știm că într-o conferință Lloyd George tot vorbea de „generalul” Kharkhow, luînd marele oraș rus drept un personaj.

Citeva notițe asupra personalității autorului sînt aici la locul lor. Colonelul Repington, la izbucnirea războiului, nu mai aparținea armatei pe care o părăsise de mai mulți ani, după ce fusese pe rînd atașat militar la Bruxelles, și șef al Biroului Informațiilor din Marele Stat Major. În amîndouă situațiunile, dovedise însușiri superioare. La declararea războiului era de mai mult timp redactor militar al marelui ziar londonez „Times”, iar articolele sale atrăseseră atențiunea oamenilor competenți, nu numai din Anglia, dar și de pe Continent. El și-a menținut și chiar mărit reputațiunea prin cele ce le-a scris în timpul războiului: a fost un critic clar prevăzător al fazelor războiului și a ajuns astfel la o oarecare influență în lumea politică și militară engleză. N'a putut însă s'o ducă până la sfîrșit în aceeași calitate la „Times”, fiindcă a intrat în conflict cu ziarul în privința chestiunii efectivelor, el atacînd guvernul Lloyd George, pe tema neîndestulătoarei aplicățiuni a serviciului militar obligatoriu, introdus în Anglia în decursul războiului, pe cînd ziarul voia să-l crute. Rezultatul a fost că în Noembrie 1917, Repington a părăsit „Times” și a intrat ca redactor militar la „Morning Post”, ziarul ultra-conservatorilor. Și aici a intrat în conflict, însă cu cenzura militară, în urma publicării unui articol, în Februarie 1918, fără ca să-l fi supus mai înainte cenzurii, articol care denunța vinovăția guvernului în reducerea efectivelor armatei engleze din Franța. Urmărit subit cuvină că astfel a făcut cunoscut inamicul secretelor militare importante, Repington împreună cu directorul ziarului, Gwynne, a fost condamnat la o amendă de 500 lire. Aceasta nu l-a împiedicat să urmeze mai departe ca redactor militar la „Morning Post” și să vizileze chiar în această calitate fronturile de războiu din Franța și Italia, precum și Valicanul.

Apropos de Valican, nu este de prisos de a releva că Repington a constatat că cardinalul Gasparri, secretar de Stat, a fost unul din oamenii cei mai bine informați tot timpul războiului și că judeca evenimentele militare cu o rară competență. Informațiunile de sigur le dădora ordinelor călugărești, în primul rînd jezuiților, afit de răspîndite în toate țările beligerante.

Păjanile autorului ne fac să menționăm una din chestiunile cele mai des tratate în aceste volume, anume pe cea a efectivelor, de care mai nu este pagină care să nu se ocupe.

Se știe că la izbucnirea războiului, Anglia avea o armată foarte mică de soldași, înrolați ca voluntari, care i-au permis să trimeată îndată în Franța o armată de șase divizii de infanterie și patru brigăzi de cavalerie. Aceste efective fiind prea mici pentru sarcina inferprinsă de Englezi întru ajutorarea Franței, armata a fost considerabil sporită prin mărirea numărului unităților, însă tot numai cu ajutorul voluntarilor care au răspuns apelului fără în chipul cel mai admirabil, atingînd cifra totală de peste 1.500.000 - Dar uzura războiului n'a mai permis menținerea efectivelor necesare numai prin voluntari și, după doi ani de războiu, a trebuit să recurgă la serviciul militar obligatoriu. Pentru a ușura sarcina poporului engiez atit de rebel obligativității, s'au admis tot felul de îndulciri și de temperări (așa numitul Derby sistem, după Lord Derby care l-a introdus). Astfel cei supuși serviciului militar, dacă erau însurați, nu puteau fi luași înainte ca să fi fost luași oamni neînsurați ai laturor contingentelor. Apoi pentru un însemnat număr de ocupațiuni s'au introdus sculiri, asfel pentru mine, agricultură, serviciul public, etc. Chiar cu ajutorul serviciului obligatoriu efectivele însă se mențineau cu mare greutate și Repington, împreună cu o seamă de militari ca Sir W. Robertson, șeful Statului Major, reclamau aplicarea mai strictă a legii și criticau, mai ales, acțiunea guvernului care, prin departamentele ce într'una se înalțau, reclama pentru serviciul acestora un număr tot mai mare de oameni apți pentru serviciul militar.

Unde a dus pe Repington această polemică, am văzut-o mai sus. Trebuie să menționăm însă că Repington este acuzat de a fi făcut des-tăinuirile pomenite de conivență cu Robertson, care a fost mulat afunct din capul Statului Major și cu generalul Sir F. Maurice, șeful Biroului Operațiilor, care de asemenea pesle vre-o două luni a trebuit să părăsească serviciul. Ceiace a destăinuit Repington se discutasese la Versailles la o constatare interalială la care asistaseră între alții Clemenceau, Lloyd George și Robertson. Guvernul englez a susținut la judecată că aceste înormățiuni le-a putut căpăta Repington numai de la Robertson. El însă a negat, afirmând că Clemenceau i-ar fi comunicat o notă scrisă despre cele petrecute atunci. Se pare însă că comunicațiunea lui Clemenceau ar fi mult posterioară.

Guvernul lui Lloyd George în dorința de a evita poporul englez sacrificii prea mari, recurgea la fel de fel de expediente, pentru a remedia slăbiciunea efectivelor. Astfel s'a redus numărul de batalioane în fiecare divizie la 9 și s'au luat trupe destinate apărării Angliei pentru întărirea armatei din Franța.

Căci ceiace este curios e că în tot timpul războiului, Englezii au jinit în evidență ipoteza că, prin surprindere, Germanii ar putea debarca în Anglia un corp evaluat la început la 70.000 oameni, dar redus mai apoi la 35.000 oameni. Ei au făcut mari pregătiri împotriva acestei eventualități, înfiinșând linii de apărare pe coastă și imobilizând în acest scop o armată care a ajuns până la 1.000.000, dar din care, este drept, numai până la 50.000 au fost efectivi. Este adevărat că Feldmaresăul Lord French, care fusese numit comandant șef al acestei apărări, după ce părăsise comanda armatelor din Franța, declara că nu este nevoe de a păstra acei oameni în Anglia, dar e tot alit de adevărat că declara că, dacă s'ar prezenta eventualitatea, el nu răspunde de alungarea dușmanului cu trupele improvizate care i se pusese la dispoziție.

Chestiunea această a efectivelor pare să fi sugestionat nu numai pe Repington și pe cea mai mare parte a militarilor și oamenilor politici englezi, dar încă și pe ai aliaților, și a influențat foarte mult asupra politicii urmărite, precum și a operațiilor interprinse. Din această cauză, Repington, ca și cea mai mare parte din militarii englezi, era împotriva campaniilor întreprinse în Orient și în deosebi a celei din Salonic, care imobilizau efective necesare pentru frontul din Franța. Singur Lloyd George din motive politice le susținea și sprijinea pe Francezi, prin a căror cerbicie numai, corpul expediționar a fost menținut la Salonic. Francezii au conceput această campanie și au dus-o până la capăt în fața opozițiunii engleze celei mai îndrjite. Pentru acest scop nu s'au dat îndărăt nici dela sacrificii, dar nici dela unele mijloace din cele mai criticabile. Astfel aflăm că comunicatele armatei lui Sarrail, pe timpul apărării noastre din toamna anului 1916, întradins cuprindeau știri false pentru a „încuraja” pe Romini!

Grija pentru menținerea efectivelor, mai scoate în relief și faptul că prăbușirea Germaniei în toamna anului 1918 a fost o surpriză pentru întreaga antantă. Toate planurile fuseseră făcute pentru continuarea campaniei în 1919. Maresăul Foch, la 11 Septembrie 1918, adică mult după începerea ofensivei victorioase a aliaților, declara că va da lovitura decisivă la Aprilie 1919. Știm apoi că mai pe urmă a declarat că dacă Germanii s'ar fi retras la timp pe Meuse, ei n'ar fi putut fi scoși de acolo. În Iunie 1918, Englezii luaseră măsuri pentru evacuarea tuturor misiunilor lor din Paris și nu au fost împedicați de a le aduce la îndeplinire decit de o energică intervențiune a lui Clemenceau. Chiar după capitularea Bulgarilor, unii generali nu numai englezi, dar și americani și chiar francezi, erau îngrijorați de menținerea efectivelor în 1919. Generalul Pershing în vederea acestei eventualități a continuat cu instrucțiunea intensivă a formațiunilor americane, încă trei luni după încheierea armistițiului!

La noi însă se găsesc oameni-politici - pentru care prăbușirea germană n'a fost niciodată îndoelnică!

HENRI R. ROSETTI

Revista Revistelor

Un critic englez al lui Verlaine

August Harold Nicolson, critic și diplomat cunoscut în Anglia, a consacrat de curind o operă importantă poetului Verlaine. Ca și cei mai mulți scriitori englezi, Nicolson refuză Francezilor sentimentul poeziei intime și visătoare, găsind versificația franceză prea artificială, îndepărtată de pronunțarea vie.

Ceia ce l-a atras să studieze pe Verlaine e că acesta, născut când romantismul era în declin, debutând ca parnasian și adoptat de simbolisti, care au voit să facă din el un șef de școală, l'a părut că rezuma în opera lui evoluția poeziei franceze în ultimii cincizeci de ani. El a renovat poezia și versificația franceză, fiindcă era aproape străin, adică mai de grabă belgian decît francez.

Englezii au avut totdeauna pentru Verlaine o predilecție deosebită. Oamenii ca Arthur Symons l-au protejat și primit în Anglia, Edmund Gosse l-a consacrat un portret și ei nu s'au scandalizat de viața acestui Villon modern. Ceia ce e caracteristic în opera lui Nicolson asupra poetului, e importanța detelor biografice.

Ea nu aduce multe lucruri nouă, dar e exactă, simpatică, pătrunzătoare. Verlaine a fost un degenerat alcoolic; și cum alcoolul său favorit era absintul, el a avut veleități de violență și chiar de omor, care l-au adus în fața tribuna-

lelor. Verlaine nu era decît un semi-responsabil, deși perfect lucid. O direcție morală l-ar fi ferit, poate de aceste căderi repetate, pe care voința lui slabă nu le putea evita. Sentimentul neputinței morale, imaginea vieții apăsînd ca o greutate imposibilă de suportat, în care Nicolson vede cu drept cuvînt izvorul inspirației lui Verlaine, este desigur o notă a degenerației. Biografia nu ne lămurește dacă ea are la bază o țară ereditară. Dar totuși poezia lui Verlaine nu poate fi raportată la un caz patologic și Nicolson, preocupat de ideea că Verlaine e în Franța un străin care aduce o notă nouă în poezia franceză, aceea intimă și muzicală, n'a scos deajuns în lumină originile acestei poezii. Căci Verlaine nu e așa de străin de tradiție, cum a fost Rimbaud, ca să fie considerat ca unic. Dacă Nicolson recunoaște influența pe care Baudelaire a avut-o asupra lui, el nu ține samă de unele curente secundare ale poeziei romantice. În 1866, cînd Verlaine a debutat cu „Poèmes saturniens”, nu e de loc vorba de simbolism. Vorbînd în ultimii ani ai vieții de acest volum, el găsește într'însul multe imitații, dar se recunoaște în micile poeme, în care „ridicînd masca s'a exprimat cu tandreșă” declarînd preferințele lui pentru „La bonne chanson”, pe care o consideră ca cea mai naturală din operele sale.

Această poezie intimă și muzicală se găsește la unii romanțici

ca Musset și Sainte Beuve, pe care Verlaine îi admira cu deosebire; iar printre parnasiens, care de altfel nu au format niciodată un grup omogen, erau mulți care profesau împotriva exotismului și a impasibilității.

Nici din punct de vedere al formei, Verlaine nu e afil de revoluționar, cum crede Nicholson, și în afară de tradiția poetică franceză. E adevărat că romanticii în general și parnasiensii în particular și-au impus o liranie a rimei, contra căreia Verlaine a protestat în „Arta lui poetică”, dar mulți înaintea lui întrebunțau deja rima slabă sau nuanțată. Gérard de Nerval arăta farmecul simplelor asonanțe, iar Sainte Beuve în Joseph Delorme, apoi Maurice Guérin și chiar Villiers de l'Isle Adam în „Premièrs poètes”, apărute în 1859, sînt în privința aceastei niște precursori.

Eogreșală să-l considerăm pe Verlaine ca un poet improvizînd fără muncă, sub pretext că la sfîrșitul vieții lui devenise un alcoolic. El a fost împotriva un în literatură care a cunoscut profund toată tradiția poetică franceză, începînd cu Villon și sfîrșind cu Sainte Beuve, Baudelaire și Marceline Desbordes Valmore. În privința raporturilor lui cu mișcarea simbolistă e destul să amintim că ceiace era esențial în felul său de a simți ca și în versificația sa, era deja fixat la 1870. Mișcarea simbolistă propriu zisă nu începe decît la 1885. Verlaine ar putea fi considerat ca un precursor, dacă simbolizii i-ar fi împrumutat ceva. Dar această influență e greu de dovedit. Verlaine nu avea calitățile unui șef de școală și nici nu putea fi imitat. E mai probabil că dînsul a încercat să adopte modele școlii care recunoștea în el un precursor nu fără a protesta vag contra unor teorii altele de puțin în acord cu practica sa. E mai just să-l numim ultimul dintre romantici, decît primul dintre simbolizii.

(Joseph Aynard, *Revue de Paris*, August).

M. de Balzac

În Franța, critica filozofico-estică a găsit o mai redusă desvol-

tare decît în Germania și Italia; de aci preferința pentru criticii psihologi (Sainte Beuve) ori chiar impresionizii (Lemaître) față de cei doctrinari (Taine) ori sistematici (Brunetière); deși teoreticani, aceștia din urmă, sînt dominați de un spirit dogmatic care se opune la priceperea operei de artă în sine. Ca exemplu poate servi cunoscutul studiu al lui Brunetière asupra lui H. de Balzac (teoria întunecă cele mai sigure date; prejudecata „geniului literar” îl face să exalte originalitatea balzachiană ca romancier social, cînd de fapt la origina acest „gen autonom” nu e decît o simplă schemă didactică, o transformare a comediei menandree, trecută prin Renașterea italo-franceză, și ajunsă la schematismul teatrului din sec. 18-lea, cînd mișcările sociale și interesul istoric o transformară pe de-o parte imprimîndu-i acest dublu caracter, și pe de altă parte disolvînd-o în proza așa zisului „roman istorico-social”. Faptul acesta este mărturisit de însuși Balzac în prefața la *Comédie humaine*, unde mărturisește în plus că deține preocuparea de doctrina socială dela Geoffroy Saint-Hilaire și dela Buffon).

Așa dar ceiace și propune Balzac să realizeze prin romanul istorico-social nu e o propunere direct artistică, ci mai mult istorică sociologică și filozofică. Arta sa va depinde de măiestria cu care va ști să subordoneze această preocupare intelectualistică, fanteziei și mijloacelor pur artistice.

În afară de exaltarea originalității absolute a romanului social pe care Brunetière o atribuie lui Balzac, nu ne împăcăm cu o altă formulă a criticului francez: acela că Balzac ar fi însăși încarnarea romanului, („Balzac c'est le roman même”) și insistența de-a vedea în această operă o precisă, o științifică observare a realității inspiratoare.

„Predispoziția lui Balzac este tocmai opusă aceleia a omului de știință observator.” Și dacă nu-i putem admite lui Balzac această predispoziție, cu atît mai puțin vom crede în organicitatea sistemului său filozofico-social: „abia se trezește în spiritul său problema critică și el o și transformă într'un sentiment de uimire și de groază.” (133).

Se știe că în tinerețe Balzac s'a hrănit ani de-a rândul cu cea mai extravagantă literatură romanescă anglo-franceză și că niciodată nu s'a putut debarasa cu totul de aceste elemente fanteziste. „Dar chiar și în acele romane și în acea serie de romane pe care Brunetièrre le judeca drept „obiective“ și „naturaliste“, Balzac nu face altceva decît să dea înfățișare extraordinară la ceea ce este ordinar, burghez și popular”. Astfel că realitatea-element ajută fantezia-centru (Adesea Balzac utilizează mijloacele artistice ale lui Dumas-Père).

Dealtfel și alți Francezi au contestat lui Balzac gloria de observator: Baudelaire (în *l'Art romantique*) care vede în el un „visionnaire passionné”, etc.

Ardoarea imaginației era atât de mare la Balzac încît nu numai îl oprime de-a face operă de observație științifică, dar îi tulbură însăși opera artistică („ardoarea imaginației” la Balzac este de fapt compusă din două elemente dispartate din care unul inspiră arta și altul deformează arta începută). Nimeni nu poate contesta marelui simț poetic al romanțierului cînd e vorba să reprezînte caractere, situații și ambiente. Însă „Balzac pornește de obicei cu energică genialitate, ca orice artist mare, dar pe măsură ce înaintează, în loc să lase libere creaturile sale de-a urma legile lor lăuntrice, și să-și creeze acele tovarășe, acel ambient, acea acțiune, acel principiu, mijloc și scop ce sînt implicate în motivul lor fundamental și, prin urmare, de-a se modera, tempera și intona, — le constringe să urmeze legea rapacelui său temperament, al temperamentului său, Honoré de Balzac, care are gustul pasiunilor împinse la extrem, a contrastelor intransigente, a întreprinderilor uriașe, a vicleniei celei mai viclene, a succeselor miraculoase și care se bucură de aceste imaginații și le exasperează spre a se bucura de ele și mai din plin” (pg. 135).

S'a spus și s'a repetat că în Balzac caracterele sînt excelente, acțiunea e mai puțin bună și că stilul e vițios. Dar o apreciere estetică nu se poate împaca cu astfel de caracterizări trunchiate ce ar condamna dela început romanul balzachian ca lipsit

de fundament artistic. De fapt această caracteristică se explică tot prin dispoziția psihologică specială a lui Balzac amintită în citatul de mai sus: „Caracterele nu ajung la armonia concordiei discordante, și de aceea acțiunile nu se desnoadă în chip firesc, iar stilul nu este ritmic” (135). Orice roman de-al său oferă exemple despre aceste defecte, dar ne oprim la *Eugénie Grandet*, recunoscut ca unul din cele mai desăvîrșite. (După minunata descriere a ambientului familiar, tipurile se șablonază; tatăl Grandet din sgîrcit devine nebun; vărul logodit e un caracter fără caracter și romanul atît de promițător se perde în banal; Balzac nu poate reprezenta drama pe care o pregătise cu atîta măiestrie; romanul se precipită și în loc de reprezentare avem constatarea faptelor împlinite prin voința autorului nu prin ele înseși)

„Astfel era Balzac și era mare”, căci cu toată deformarea și părăsirea scopului artei, arta lui este cît se poate de vioasă și presărată cu cugetări și observații ascuțite care-i măresc puterea de atracție. „Dar la seninătatea estetică Balzac nu a ajuns niciodată, ori doar în rare momente”. De aceea nu numai că Balzac nu este superior lui Alexandro Manzoni din *Promessi Sposi*, dar această comparație nici nu se poate face, afară doar dacă ea nu este motivată prin dorința de-a arata defecțuozitatea artistică a romanțierului francez.

(B. Croce, *La Critica*, fasc. III, 1922).

N. Heine

O bună parte a criticii din jurul lui Heine se ocupă cu controversele private ale aprecierii vieții și caracterului omului și la semnificația operei sale poetice (în legătură cu încăpăținarea criticii germane în special de a-i contesta valoarea din motive străine de artă). Și nu ne putem desînțera de aceste controverse, căci sub aspectul inchisitorului biografic și al intransigenții politice, este de fapt în discuție nici mai mult nici mai puțin decît însuși caracterul și valoarea poeziei lui Heine. „Dacă aceasta ar străluci în ochii tuturor în sfera marelui și înaltei poezii, poetul ar fi fost scos de sub acuzare

și reabilitat în chip mult mai propriu decît prin suferințele fizice ale omului; iar prejudecata politică ar amuți" (Exemplu despre acest lucru ni-l oferă cazul lui *U. Foscolo* și al lui *Al. Manzoni*).

Astfel că aceste controverse nu se pot înlătura pînă ce nu vom arăta „dacă, și ce fel de poet a fost Heine” (66). Procedind la acest examen, trebuie să eliminăm din capul locului basmul unui Heine profund cugetător, ce pare ca atare mai ales datorită ironismului său. Din acest punct de vedere poetul german n'are nici concepții originale nici macar coerente (Basmul unui Heine cugetător s'a răspindit însă în afară de Germania, de oarece în străinătate făcea mare impresie cultura critico-filozofică a poetului, dar care în realitate era cultura oricărui student german din epoca aceia de extraordinară dezvoltare a studiilor filozofice în țara lui Kant). Inșă o serioasă elaborațiune filozofică, politică ori morală nu se realizează niciodată la Heine—nici macar o serioasă credință în idealul pe care-l urmărea, deși profesă ceva ce s'ar putea chema un ideal, e drept, destul de vag și generic (nici nu s'ar fi putut dispensa de acest simulacru de ideal, batjocoritor, cum îi place să fie totdeauna).

„Dar după cum dragostea pentru ideal nu era în el profundă, tot așa nici macar ura pentru aspectul negativ al acestuia, pentru contra-ideal” (67). De aceia Heine mai mult petrece decît urăște și de aci ridicolul geloșilor din patria germană și al fidelilor monarhiei Hohenzollernilor, care-l iau în serios, făcîndu-i astfel o cinste pe care n'o merită, în loc să ridă celiadu-i versurile nevinovate.

De fapt sufletul lui Heine „era îndreptat spre glumă, și aceasta, iar nu libertatea, democrația, panteismul ori teismul, era forma fundamentală a minții sale, constant păstrată.”

Naște o întrebare: Poezia adevărată poate izvorî dintr'o stare sufletească cum este gluma batjocoritoare? Răspunsul nu poate fi decît afirmativ, dar cu o grea condiție pentru Heine. Ca să fie generator de artă adevărată, gluma batjocoritoare trebuie să fie o nevinovată stare sufletească, o dispoziție sentimentală, nu

„un mod de activitate care trece peste starea sufletească ingenuă și peste poezia însăși.” Astfel că acest fel de glumă se găsește la limita dintre poezie și oratorie și se cere multă dibăcie din partea artistului pentru a nu încălca sfera celei din urmă. „Dispozițiune poetică poate fi seninătatea, bucuria, veselia, dar nu batjocura, sau cel mult atunci cînd se transformă în materie psihică și este cuprinsă ca element într'o reprezentare”. Într'adevăr glumeții batjocoritori sînt artiști în felul oratorilor și de fapt formează o subt specie a acestora, căci urmăresc un efect practic, servindu-se totuși de imagini poetice care însă sînt mijloc nu scop. Astfel apreciat Heine a fost un neîntrecut „maestru”, avînd la dispoziție abundente mijloace poetice de mărunțiș (în special în „*Atta Troll*”). Cu un cuvînt Heine posedă o fină și sigură artă a glumei batjocoritoare, virtutea portretelor și a tablourilor, a comofuniei poetice mărunte și subjugate unui scop practic. În plus o proprie și liberă inspirațiune poetică care pe nedrept a fost confundată cu istrionismul ori cu afectarea sentimentală. Acest izvor de inspirație proaspătă îl găsește poetul în poezia copilăriei care simte voluptatea casei părintești, care ascultă cu ochii mari basmele și se confundă în cetirea poveștilor de demult.

„Suavitatea copilăriei și a imaginilor care atrag spiritul copilului cînd deschide ochii pe lume, a întovărășit mereu pe Heine, cași amintirile primei nașteri a unui nevinovat schimb de dragoste, care strecoară pentru totdeauna în suflet duiosie și îndulcesc inimile cele mai amărite și mai înăsprite de încercările vieții” (71). Acestei porniri spre tinerețe trebuie atribuită și poezia sa de dragoste, de oarece n'a conceput niciodată iubirea ca pasiune, ci ca un joc plăcut în care uneori se cîștigă, mai adesea se pierde și dela care citeodată te scoli lăcrămind, deși pentru Heine, continuă să rămînă un joc plăcut.

În fine tot poeziei sale copilărești datorește ironia heiniană tonul său care este al unui băețandru răutăcios și candid chiar cînd înțapă mai adînc.

Astfel că Heine, liberîndu-se de

umflăturile romantice, mențin concepția romantică a ironiei pe care-o utilizează continuu — mai ales în *Atta Troll* și în *Romancero*.

„Așa a fost Henrick Heine și așa privind-l, nu putem înțelege cum unii nu ajung să-l admire și să-l iubească fără nici o rezervă, și le repugnă de-a face din el un erou al poeziei naționale; căci el (și comparația nu i s'ar fi părut ofensivă) descoperă prea des „piciorul de capră” care nu-i un atribut de poet.”

(B. Croce: *La Critica*, fasc. II, 1921)

Asupra Psihologiei maselor

Nu orice mulțime e și o masă. Pentruca oamenii care se găsesc reuniți într'un anumit loc, într'un anumit timp, să formeze o masă, ei trebuie să aibă dintr'un anumit punct de vedere un sentiment comun. Pe de altă parte, pot fi mulți oameni care să aibă un sentiment comun, fără să fie adunați în același loc. Pentru definiția masei se cer dar două condiții: una obiectivă, adunarea în același loc și timp, alta subiectivă, prezența unuia sentiment comun. O masă poate dura mai mult sau mai puțin; închipul-vă mulțimea alrăsa de un accident de stradă, o intrunire de partid, călătorii dintr'un tren, pasagerii unui vapor, soldații ce formează o trupă. În privința spațiului ocupat de o masă, el poate fi o cameră, o stradă, un cîmp de bătă. Indivizii se pot schimba, fără ca conștiința masei să se schimbe, dacă rămîn unii din cei care au fost la început. De exemplu: cumpărătorii dintr'un farmaroc. Același lucru poate produce între indivizii unei mase efecte diferite, divizînd o masă în mai multe. La teatru, de exemplu, unii indivizi nu împărtășesc același sentiment cu masa. Indivizii pot fi oricî de diferiți între dinșii, ca membri ai unei mase ei devin omogeni. Cîșii indivizi sînt de ajuns pentru a forma o masă? După Gustave Le Bon, doisprezece (numărul jurășilor). Numărul maximum e nedifinit. Se spune că celebrul agitator O'Connell a vorbit unei mase de o sută de mii de oameni, iar la înmormîntarea șefilor socialiști Singer sau Jaurès

collegiul întrecea acest număr.

Nu există desigur un suflet al masei, deosebit de acel al indivizilor, care e singura realitate. Dar sufletul individului, cîl timp acesta aparține masei, e altul decît acel al individului izolat. Prințre nobilii franceji care au renunțat la privilegiu, în noaptea de 4 August, erau desigur mulți egoiști, și printre membrii Reichstagului care au votat creditele de războiu, mulți partizani ai păcii. Care e cauza acestei schimbări în suflete și cum se îndeplinește ea? Bechterew vorbește de microbi psihici care produc o contagiune, Peters de forțe necunoscute care, asemeni unor unde electrice, se transmit dela un creier la altul, Conway de un magnetism animal, Sieber de un contact fizic, de o influență reciprocă între indivizi, care prin nervi se transmite vieții sufletești, influență, de aceeași natură ca acele cunoscute în psihoterapie. Oricum ar fi explicată, această influență desigur există, de aceea oamenii cu nervii fini nu se simt bine în mulțime.

Din punct de vedere al cunoștinței, masa e stăpînită de senzația că individul nu e singur, ci alții sînt cu el. Această senzație înălătură aproape pe celelalte. De acela numai puține fapte sînt admise în domeniul senzației și ceea ce vede un individ vede și vecinul. Din punct de vedere a raționamentului, masele nu cunosc îndoiala și scepticismul, iar puterea acestuia se scoboară sub măsura normală. Memoria lor e de asemeni rea. La Roma ni era cunoscutul dictonul: *Senatores, boni viri, senatus pessima res*. Bismarck vorbind despre Camera prusiană, o numea, o masă proastă. Masele nu au dorința adevărului, ignorînd faptele ce contrazic credințele lor. Ele admit afirmările altora fără să le exămineze și sînt de o mare sugestibilitate.

Dacă masele nu pot crea o idee nouă, în ce face privește puterea afectivă ele depășesc măsura normală. Sentimentul de a face parte dintr'o masă, produce o exaltare tonică: masa exercită o putere de atracție asupra indivizilor, pe care-i coagulează.

Ea are un sentiment violent de

opozitie faşă de indivizii ce nu aparţin masei, fiind cu ei intolerantă şi duşmănoasă. Iar în ceiace priveşte indivizii cuprinşi în ea, nu admite nici o deviere. Sentimentele care o însufleţesc sînt puternice, dar schimbătoare. Masele sînt stăpînite de dorinţa de a trece imediat la fapt. În privinţa aceasta joacă un mare rol imitaţia. E destul ca la o manifestaţie populară, unul să aşvire cu pietre, alţii îl imită, căci în asemenea cazuri flecăruia i se pare că fapta lui nu va fi descoperită şi sentimentul răspunderii dispăre, făcînd loc unui sentiment de putere. După fapte criminale, sentimentele masei sînt teama şi groaza, nu căinţa sau ruşinea. Starea sufletească a unei mase poate fi caracterizată ca un fel de infantilism, sau o psihoză de scurtă durată, dar care repetîndu se, nu rămîne fără de urmări asupra vieţii psihice. Acesta e unul din blestemele marilor oraşe şi a civilizaţiei urbane.

Sufletul maselor nu poate crea idei, ci le ia din afară, mai ales de la conducătorii ei. Nu orice masă are conducători, dar ea nu poate dura mult, fără unul şi mai ales nu poate lucra fără el. Căci masele nu au dorinţa libertăţii, ele vor să fie conduse. Despotismul e unul din caracterele lor.

Conducătorul trebuie să-şi dea seamă de ceiace gîndeşte, simte şi doreşte masa. Dar nu e necesar să împărtăşească gîndirea, sentimentele şi dorinţele ei, puţin îi deosebit de ea prin naştere, stare, credinţă sau ştiinţă. Faşă de masă el trebuie să aibă un sentiment de independenţă pentru a o utiliza în vederea scopurilor sale. Mijloacele exterioare prin care o stăpîneşte sînt: auloritatea statului, puterea de a comanda, mai ales gestul: ris, plîns, pumnul în masă, etc.. Cuvîntul spus are o mare influenţă, dar mai mult prin sonoritatea decît prin sensul lui. Repetitia joacă deasemeni un rol, dimpotrivă argumentaţia fină şi adîncă nu poate fi suportată de mulţime. Pentru a avea succes, conducătorul trebuie să se adreseze însă sentimentelor inferioare, să alîşe şi să deştepte ura. Dacă u-

nor conducători le convine rolul acesta, pentru alţii e un martiraj.

Pentru a lupta împotriva efectelor vătămătoare ale psihologiei de masă, mulţimea trebuie organizată, individul educat şi disciplinat. Numai formarea de personalităţi şi de caractere va fi în stare să învingă psihoza maselor.

(Dr. Flügge. *Preussische Jahrbücher*, Mai).

Starea actuală a spiritelor în Statele Unite

Opinia publică a marelui republici americane interesează într'un grad înalt lumea de pretulindeni din două cauze. Prima e că această ţară face experienţa democraţiei pe o scară înlînsă şi în condiţii cu totul nouă. Pe cînd cetăţile Greciei vechi şi comunele Evului mediu erau nişte republici simple şi cu o populaţie omogenă, iar Franţa republicană e un popor unitar, experienţa democratică se face în America pe un teritoriu gigantic, divizat prin interese economice diverse, iar pe acest teritoriu disparat s'a stabilit cel mai prodigious amalgam de rase care a fost vreodată reunit sub un acelaşi guvern. În momentul în care America a început să se organizeze, tradiţiile ei erau engleze, spaniole şi franceze, iar în ceiace priveşte regimul său politic, au predominat ideile şi legislaţia engleză. Dar de mai bine de un secol a început un exod uimitor, un torrent de emigrare din toate părţile Europei spre America, aşa că nu a mai rămas nimic din simplitatea primitivă în constituţia ei socială, politică sau morală; şi în locul ei se găseşte un amalgam de noi elemente anglo-saxone, latine, germanice, scandinave, slave, evreeşti. Pe cînd acum patruzeci de ani centrul Europei emigrante era la Anvers şi cei mai mulţi emigranţi porneau din Germania, ţările Scandinave, Anglia sau Franţa, azi acest centru s'a deplasat cam la Sud-Est de Pesta, căci numărul emigranţilor finlandezi, ruşi, polonezi, unguri, balcanici sau italieni a întrecut pe al celor din Nordul şi Vestul Europei. Aceşti emigranţi veniţi din ţările semi-orientale, care n'au nici o idee de viaţă comunală sau

parlamentară și nu cunosc alt regim decât tirania, au adus o gravă alterare a cugețării americane. De câte ori are loc o ceartă între popoarele din Europa, ea se reproduce în peltă, în Statele Unite. Există deficiență între Polonia și Ceho-Slovacia? Toți Polonezii din America sau partea Poloniei și Ceho-Slovacii și Ceho-Slavacii.

Guvernul nu mai poate reacționa față de problemele și evenimentele Europei că atunci când Statele Unite erau mica colonie engleză de acum o sută cincizeci de ani. O discuție impersonală, critică sau istorică, asupra chestiei irlandeze, e astăzi o imposibilitate în America. Această chestie deșleapă îndată pasiuni vehemente din cauza celor trei milioane de irlandezi din Statele Unite. O a doua cauză a interesului lumii în ceiace privește opinia publică americană e rezultatul războiului, problemele lui ca și sarcina reconstrucției. Războiul a scurtat cu un secol timpul necesar Americii pentru a intra în raporturi intime cu Europa și Asia. Aceste raporturi se dezvoltă în chip natural prin schimbul de idei, dar mai ales prin interesele economice, comerciale și financiare. Washington recomandase în testamentul său linerei republici să facă afaceri cu toate țările, dar să nu se amestece niciodată în afacerile lor politice. Această frază e cheia cugețării americane în ceiace privește situația care rezultă din războiu.

Au trebuit să treacă trei ani, pentruca America să-și deie seamă că agresiunea germană amenință nu numai Franța, Belgia, Anglia ci și America însăși.

Toate nuanțele de rasă, de origine, de partid, au dispărut atunci și opinia în masă a constrins guvernul să intre în războiu alături de Franța și de Anglia. Dar după ce războiul a fost câștigat, situația a devenit atât de complicată și grea, încât opinia publică a fost adinc tulburată. America a adoptat atunci următoarea formulă: ea va fi totdeauna gata să răspundă la apel, decât ori dreptul și libertatea vor fi amenințate. Dar ea nu va putea niciodată, fără a face violență conștiinței și tradițiilor ei, să sprijine orice ar avea aparența unui supra

guvern, fiindcă vechea idee: „Nici alianță, nici afaceri politice cu altă țară” s'ar opune.

America e geloasă de forța și de influența ei și nu va adera nici odată la un sistem care ar erija o putere sau o abstracție politică deasupra guvernului sau a constituției țării, exercitând un drept oarecare de direcție sau de control asupra politicii sau armatei. Această atitudine nu trebuie considerată ca egoistă și solitară, ci ca un act legitim de independență națională. Guvernul american se mișcă cu dificultate de cîteori e vorba de politică externă. Aceasta din cauza separării puterilor, principiu care e înscris în constituția Statelor Unite și e unul din fundamentele vieții sale publice. Între puterea executivă reprezentată prin preșident și cea legislativă reprezentată prin cele două Camere, este o concurență necesară.

Mașina guvernamentală nu ar putea funcționa însă fără de politica partidelor. Sistemul federal american alit de diferit de guvernul centralizat, așa cum e în Franța, s'ar sfărâma în bucăți, fără de educația politică a țării prin cele două partide și fără mecanismul care le aduce rînd pe rînd la putere. Pe cînd însă în Europa toate partidele se repartizează în două grupări esențiale, blocul conservator și cel liberal sau radical, un partid conservator în sensul european al cuvîntului nu există în America.

Deosebiri ce se întîlnesc aici se referă numai la nuanțe care sînt toate liberale. Căci în America, partidele încep acolo unde se oprește conservatismul european. Din ideile răspîndite de revoluția franceză, America preferă libertatea egalității. Cetățenii trebuie să fie egali înaintea legii și să se bucure de drepturi egale, dar ea nu admite o egalitate care ar aduce o micșorare sau o restrîngere a libertății. America reține însă mai ales fraternitatea, în care vede soluția celor mai multe probleme omenești care divid indivizii și națiile.

(Nicholas Murray Butler, preșident al universității Columbia. *Revue des Deux Mondes*. August).

Aviația navală

Marinele de războiu au suferit deseori schimbări datorite descoperirii factorilor noi, ca aburii, cuirasa, torpila și sub-marinul. Acum intervine un nou factor: aviația navală.

Rolul aviației navale în ultimul războiu a fost destul de redus. Totuși a ajutat la asigurarea unei zone de protecție împotriva submarinelor, aproape neîntreruptă de la marea Nordului la marea Mediterană. Un mare număr de submarine au fost urmărite și distruse de hidroavioane, care contribuie astfel într-o largă măsură la victoria finală.

Materialul aerian de care vor dispune marinele de războiu va fi de acum înainte mult mai variat și se va putea clasa în două: materialul defensiv și ofensiv. Primul grup îl vor forma avioanele de vânătoare. Funcțiunea lor va fi să obțină stăpânirea aerului în operațiile navale, paralizând toate atacurile aeriene ale inamicului și asigurând astfel secretul operațiilor. Avionul de vânătoare tip nu va diferi decât puțin de tipul militar. Materialul ofensiv va corespunde la funcțiuni mai variate și la tipuri mai numeroase, dintre care unele mai principale:

1. Avioane de recunoaștere și pentru regularea tirului. Rolul lor va fi de a asigura prepararea operațiilor navale și regularea tragerii bastimentelor de escadră până la extrema limită.

2. Hidroavioane și avioane de bombardament. Cu acestea va începe acțiunea ofensivă propriu zisă a aviației navale.

3. Hidroavioane și avioane torpiloare care vor complecta acțiunea ofensivă a categoriei precedente prin utilizarea în mari mase a torpilei automate, în condiții mult mai eficace decât tot ce a fost obținut până acum de bastimentele, torpiloare sau submarine. Avionul va constitui deci în scurt timp o armă de temut, a cărei tehnică, deși astăzi nu este îndeajuns de perfecționată, este susceptibilă de progrese mari și rezezi. Punerea în lucrare a acestei noi arme va modifica în mod adânc condițiile tactice navale. Mijloacele de luminare și recunoaștere vor trebui sporite considerabil. Distanțele de luptă vor fi mult mai mari ca

cele de astăzi. Tunul nu va mai fi de acum înainte „regele bătăliei”. Flotele vor trebui pe deoparte să caute a poseda nu numai o perdea aeriană de nepătruns, dar și o armă aeriană în stare să lovească inamicul în dosul propriei sale perdele. Pare că în viitor cuirasatul nu va mai putea răspunde la cerințe atât de diverse, create prin întrebuițarea avioanelor de atac. El va trebui să evolueze fie spre un tip de cetate plutitoare a cărei rază de acțiune și viteză va fi sacrificată unei greutate defensive considerabile, fie spre un tip de crucișător rapid și cu o rază mare de acțiune, în care cuirasa va fi foarte simplificată și mutată de pe coastele verticale pe puntea orizontală a vasului. În ambele cazuri artileria cu trageră lungă va fi sacrificată în folosul artileriei anti-aeriene. Tendințele actuale de transformare a marinelor de războiu trebuie să și propună ca scop principal dezvoltarea la maximum a aviației navale.

(Paul Boutron, *Revue de France*, No. 13).

Politica spaniolă contemporană și problemele sociale și economice

Spania trăiește într-o veșnică frământare. Pretulindeni se aud proorocii triste; mulți cred că tulburările de astăzi, nu-s decât preludiu „unui val revoluționar care va sfărâma tronul și altarele”.

Ce realitate se ascunde sub aceste expresii?

Politica spaniolă nu s'a schimbat ani îndelungați. Două partide s'au succedat rînd pe rînd la putere: partidul conservator și partidul liberal. Caracteristica unei asemenea politici era succesiunea periodică, „rotativă”, a celor două partide. Politică de persoane și de interese. Pentru unii cași pentru alții, esențialul era să cucerească puterea. Interesul fără trecea pe al doilea plan.

Partidul care era la putere căuta, pentru a putea dura cît mai mult, să-și asigure cu orice preț puțină ordine. Opoziția avea un singur scop: să creeze cît mai multe dificultăți guvernului și să-i grăbească astfel căderea. Acealās

politică sterlă și nefastă, datorită rutinei tradiționale, castelilor, pre-judecăților, a fost condamnată să evolueze și să se înăbușe în aceeași strîmțîmă îngrădire. Din punct de vedere economic, Spania era într'o stare tot așa de critică: lipsa de capitaluri împedica dezvoltarea industriei. Centrele agricole din Andaluzia cereau zădărnice rezolvirea chestiunii agrare. Dar cu războiul european situația se schimbă. Intră în joc elemente nouă: aprovizionarea Aliaților cu articole de tot soiul dă un avînt considerabil comerțului și industriei spaniole. Uzine și fabrici se clădesc aproape pretutindeni. Clasa patronală realizează averi enorme; salariile cresc, visteria statului se umple cu aur. Dar odată cu încheierea păcii, industriile țărilor beligerante revenind la fabricațiile normale, comenzile scad. Un mare număr de uzine își închid porțile, șomajul ia proporții: sînt 300.000 oameni fără lucru, după organele socialiste. Spania trece printr'o criză economică așa de gravă încît ne putem teme să nu se transforme într'o adevărată criză socială. Dezvoltarea industriei a contribuit la creșterea populației urbiere, și la organizarea mișcării sindicaliste. Datorită unei intense propagande, sindicalismul a cîștigat aderenți în toată Spania și s'a înălțat în centrele industriale. În scurt timp „Confederația Generală a Muncii” deveni o organizație puternică, grupînd un important număr de sindicate. Ea începu lupta contra capitalului cu o vigoare neobișnuită. Mai înainte au fost grevele. Parțiale sau generale, ele izbucneau succesiv sau deodată în diferite centre industriale. Motivele, legitime sau nu, puțin împorță. Esențialul este că proletariatul să fie mereu treaz. Greva devine un mijloc de control al forțelor muncitoare și un instrument de educație pentru viitoarele lupte hotărîtoare. La greve, patronii răspund prin lock-out. Și de aici înainte începe terorismul. Se numără peste 500 de crime sociale. Clasa patronală se organizează și ea pentru a se apăra. Lupta este altă de aprigă încît se

pare că una din clase va trebui să dispară.

Acțiunea parlamentară n'a mulțumit pe sindicaliști. Ei cereau realizarea imediată a dorințelor lor; cereau să se treacă la acțiune. Fascinați de victoriile revoluției ruse, tinerii din Madrid au constituit în April 1920 „Tinerimea comunistă” a Spaniei. Misiunile lui Turkosof și Borodin, delegați speciali pentru Spania ai sovietelor din Moscova, avură o mare influență asupra extensiunii ideilor bolșeviste. Vechile partide au rămas în afară de orice mișcare. Ele au crezut că pot face față realităților nouă cu principii și metode îmbătrînite. În clipa cînd pare mai necesară o politică cu vederi largi, partidul conservator deține puterea de timp îndelungat.

Niciodată poate acest partid n'a avut o viziune mai puțin limpede a realităților, niciodată, iarăși, n'a arătat o mai mare lipsă de înțelegere a situației și a măsurilor pe care ea le cere. A crezut că politica de represiune este remediul radical împotriva terorismului. Arestările și deportările n'au dat însă rezultatele așteptate. Chiar dacă, prezidentul guvernului, a fost asasinat de teroriști.

Acum politica de represiune continuă, și cu ea terorismul și impunitatea. Patronii răspund la terorismul roș, prin terorismul alb, „al răzbunării și al apărării”. Luptă de clase, care lînde să se generalizeze: avocații Lastro și Ullred, care au apărât niște acuzați sindicaliști, au fost de curînd victimele unei încercări de atentat. Clasa patronală nu face nimic pentru a liniști lucrurile; ea e încurajată de guvern, care în nepunlință de a stînge incendiul, rivalizează cu incendiarii și organizează, sau permite un terorism în fața unui alt terorism.

Conservatorii se arată tot așa de neînțelegători în chestiile economice. Ei nu vor să audă de reforma agrară, — li se pare imposibilă împărțirea pămîntului în paguba proprietarilor actuali! Insușit tot ce lucrează guvernul este făcut într'un spirit de ostilitate crescîndă împotriva ideilor democratice. Cu fiecare nou asasinat

lendașele reacționare se accentuează.

Partidul liberal s'a ținut tot timpul într-o rezervă care arată o perioadă de criză. El n'a găsit încă o formulă definitivă care să-i permită să aplice principiile sale esențiale la problemele de astăzi. Numirea a 800 de funcționari noi în siguranța statului, reforma codului penal și alte încercări s'au arătat zadarnice. Pare că bătrînul edificiu politic al Spaniei este putred și amenință cu ruina. Poate un ministru de concentrare națională ar fi o soluție bună; dar intransigența partidelor în luptă, îi face constituirea imposibilă. Și revoluția amenință să deslănțue anarhia. Niciodată Spania n'a trecut printr-o criză mai gravă și dacă nu-i încă în fundul prăpastiei, este foarte aproape de ea.

(François Donjean, *Le Monde Nouveau*, Iulie)

Alianțele Franței și Polonia

Polonia este statul prin excelență merit să fie prietinel statornic al Franței.

Vechii și puternicii aliați cu care Franța intrase în războiu și-l câștigase au interese prea divergente. „Pentru că Anglia intrase în războiu ca să-și apere înaintea de toate suveranitatea sa și să îndepărteze Germania dela stăpînirea Mării de Nord, punînd mîna pe Anvers și Calais, violarea Belgiei avea pur și simplu valoarea diplomatică a unui pretext cuviincios, a unei teme de presă, a unei respectabilități britanice aparente...” America de Nord „rămăsese neutră în toată vremea înfrîngerilor noastre, apoi avusese timp să cîntărească șansele beligeranților pentru a se intitula apărătoarea justiției, dreptului, libertății, trei cuvinte lipsite de înțeles real, fără forță. Ea intrase în arenă pentru a finanța o gigantică operație mizînd cu zecile de miliarde asupra Franței, realizînd un scop dublu: să reducă, pînă ce ea-și va perfecționa apărarea economică, puterea deodată a Germaniei, apoi să-și creeze o clientelă și după războiu în Europa, vinzînd influența și produsele sale foarte scump și pe credit, punîndu-ne pentru multă

vreme sub dependența sa complexă.”

Cît despre Italia, după mature reflexii, „ne-a urmat în conflictul mondial, pentru că a găsit momentul incomparabil și unic pentru a-și realiza aspirațiile și mărirea de teritoriu.”

Și continuînd revista celorlalți aliați, găsește că mai toți sînt prea puțini interesați la protocolul păcii și drepturile reciproce ale aliaților. Fiindcă astfel stau lucrurile și fiindcă în numele „unui pretins drept al colectivităților nesigure de a dispune de ele însuși, fără a ține socoteală de oportunitate, s'a îmbucătățit în chip arbitrar Austro-Ungaria, care ar fi devenit un element de ordine și de pace, oprind-o să se unească cu Germania” și fiindcă „s'a menținut cu îngrijire unitatea germană, produsul dezastrului nostru din 1870”, fiindcă, la încheierea păcii aliații temîndu-se ca nu cumva Franța, care posedă cea mai puternică armată din lume, să nu fie ispitită a-și impune voința și a face o cucerire economică de ar fi avut bani, — ei au hotărît să lase deschisă poarta ruinei sale economice: pentru aceste motive Franța nu are azi decît trei mijloace ca să-și asigure liniștea:

1) Alianța cu o Polonie puternică, sprijinită pe România și noile state, prin care să țină în respect Germania și să o oprească a se uni cu Rusia, complica sa de mîni.

2) Să ocupe Ruhr-ul și să se plătească singură.

3) Să constituie o Renanie independentă, ce va trăi în sfera sa de atracție.

Este viabil însă un stat polonez? Desigur. „Franța este silită să subordoneze totul realizării unei Polonii formidabile, chiar de-ar trebui să sacrifice momentan infimătatea Mării Britanii, în cazul cînd ea s'ar declara pentru noua sa prietenă, Germania”. Pentru că pe Polonia trebuie să se sprijine echilibrul politic în Orient. „Rolul său va fi de a servi ca stat-tampon între Germania și Rusia, să împiedice pe una de a se extinde în chip periculos și să lipsească pe cealaltă de mijloacele de a deveni un formidabil arsenal ale cărui arme ar rămîne suspendate ca sabia lui Damocles asupra păcii

europene". Ca să demonstreze că Polonia este susceptibilă de o viață specifică și socială destul de intensă pentru a lua loc între marile națiuni europene, autorul face o sumă de considerații relativ la ideea de națiuni, de asimilare și conchide că Polonia ar putea lua loc între națiunile europene, *dacă vrea să se disciplineze*. Pentru că teritoriul ei cuprinde însemnate bogății minerale, în petrol, fier, cărbune, sare gemă, potasiu, are 6.420.000 de hectare de pădure, posedă căderi de apă și cele 20 de milioane hectare de pământ arabil produc însemnate cantități de cereale. Industriile sale sînt nume-

roase și exportul ar putea deveni foarte activ. Franța și Polonia po-avea legături comerciale intense; ele sînt destinate să-și întindă mina peste Germania și să-i bareze calea spre Rusia. Căci Germania aliată cu Rusia și sprijinită pe Austria și Ungaria, „unde s'a comis ireparabila greșală de a nu se susține pe împăratul Carol, ce ne-a transmis planurile sale secrete“, va arunca mînușa de fier lumii, făcînd apel la capetele încoronate din marea familie germană.

(De la Revelière. *Mercur de France*, Iulie).

Mișcarea intelectuală în străinătate

TEATRU

Brieux, *Théâtre complet*, Tome I, 1 vol. în 16, Stock, Paris, 1921.

„Nu fără melancolie mă decid să public teatrul meu complet. Pare că mă pregătesc pentru drumul cel din urmă”—ia-lă se scrie Brieux în prefața acestui volum, care cuprinde: „Ménages d'artistes”, „Blanchette”, „Monsieur de Réboval”, „L'école des belles mères” și foarte interesante note, în care autorul pledează cauza pieselor teatru și a teatrului social, revendicând pentru autorul dramatic dreptul „de a povesti și alte istorii decât acele de dragoste”.

Această concepție e legiimă și fecundă, iar piesele lui Brieux au ilustrat-o prin atitudinea de moralist a autorului, care se manifestă ca un continuator al lui Dumas fils, iar prin puterea lui de observație ca și prin darul de a crea viața, se recomandă ca adevăratul urmaș a lui Emile Augier.

Stegfried Jacobson, *Max Reinhardt*, Verlag Erich Reiss Berlin, 1921.

Reinhardt este un regisor de talent. La *Deutsches Theater* știa să scoată din piese artă vie. Nu pot spune ce făcea cu Shakespeare, am asistat însă odată la „Cadavrul viu” al lui Tolstoi—și o seară întreagă am petrecut sub farmecul contradicțiilor dintre lumea banală, pe care o trăim, și aceia pe care ne-o impune piesa bine jucată. În compoziția pitorească a ansamblului Reinhardt introdu-

sesse elemente, care încintă și surprind: flori și plante veritabile, cîntăreți și lăutari Ruși, aril cu text național...

Reinhardt s'a hotărât acum să predea lui Felix Holländer cele trei teatre din Berlin și să meargă în străinătate ca regisor, deși rolul acesta e nedespărțit de limba sa maternă. Nu numai atât. El care avea o veche ciudă pe cinematograful, fiindcă-l fura elementele cele mai vrednice, ia-l angajat acum pentru milioane, de o societate germano-americană... De aceea critica teatrală și publicul din Berlin l-au găsit un rival în Leopold Jessner.

Cinematograful are azi prieteni și vrășmași, c- face însămnă că a devenit o forță. Epidemia filmelor se poate însă preveni într'un singur fel: prin inobilarea cinematograferelor. Acestea au un domeniu al lor, există o artă dramatică numai pentru ochi: splendide vederi de natură, evenimente istorice, scene înfățișind norodul în masă... Cine e de vină că cinematograful se coboară așa de jos? De sigur și publicul. Dar vinovată e și presa, care îl desconsideră și-l privează de o critică cinematografică serioasă.

ROMANE

Rabindranath Tagore, *Les Corbeilles de fruits*, trad. Hélène de Pasquier, Nouvelle Revue française, Paris, 1921.

Ca și cum reușățiile sînt supuse unul joc al împlinții și al sugeștilor—până la 1913 de Rabindranath Tagore nu s'iau, în afară de Academia din Stockholm, decît cîștivate Englezii. Azi este cîștit și răs-cîștit în toate limbile. După „La maison et le monde” (Payot, Paris, 1921), „Das Heim und die Welt” (373 S., Leipzig, Kurt Wolff Verlag, 1920), la „Les Corbellines de fruits”...

Indignarea împotriva cruzimilor comise de Englezii cu prilejul răs-coalelor din India în 1919, cînd poetul a depus în chip sărbătore-sc titlul de „sir” și a tipărit în „Times of India” din 4 Iunie o ră-sunătoare scrisoare de protest că-tră vicerege—l-a făcut pe Tagore și mai simpatice. Dar ceiace i-a sporit popularitatea a fost mai ales turneul de deunăzi făcut ca să cîștige simpatia intelectualilor europeni pentru o universitate in-ternațională în Balpur, unde Ta-gore conduce de mai bine de 20 de ani o școală subț cereal liber.

Primitrea, ce l'a făcut în Ger-mania, a întrecut entuziasmul, cu care a fost înțimplat în Elveția, Franța, Danemarca și Anglia. Mulțimea îl înconjură vagonul prin-gării, la hotel îl asaltau vizitatorii copleșindu-l subț flori și cadouri... N'avea răgaz nici să semneze cărțile poștale, care l se înledeau din toate părțile.

G. A. Borgese, Rubè, Fratelli Treves, Milan, 1921.

Autorul nu are încă patruzeci de ani, totuși e considerat ca unul din cei mai mari critici ai gene-rației sale. După clacisprezece ani de activitate profesională a scris acest roman—cel mai însemnat e-veniment literar, care s'a produs în Italia în ultimul deceniu.

În patru sute de pagini com-pacte, Borgese a voit să facă is-toria generației sale, și să încar-neze neliniștea Italiei contempo-rane, cu drama ambițiilor și des-amăgiriilor ei.

Starea de tulburare, în care se află învingătorii după victorie, e desigur un fenomen unic și cel mai frumos subiect pentru un mo-ralist. Borgese a încercat să-l des-voile subț forma romanului. Eroul său face războiul, se plicsește

de el, și întorcîndu-se în țară, moare în mîd profesc la Bologna, într'o răscoală bolșevistă. În linii sect, lață schema acestei cronici a secolului al XIX-lea.

Nu putem încă ști dacă viitorul va pune acest roman alături de „Le rouge et le noir” al lui Sten-dhal. Ambele opere sînt însă din același familie. Cartea lui Bor-gese va rămîne ca un document important pentru istoria sufletului italian.

Alfred Döblin, Wallenstein, 2 Bde, S. Fischer, Berlin, 1921.

Este considerat ca romanul ger-man „cel mai de valoare din vre-mea noastră”. În 900 de pagini, autorul zugrăvește războiul de 30 de ani, făcînd să palpate oamenii și credințele de odinioară. N'auzi nici morală, nici lamentare, nu se face nici filozofia istoriei. Döblin desfășoară numai viața—„văzută obiectiv și colorat”.

Protestanșii se ucid cu catolicii; apare și împăratul în mijlocul lor, apoi electorul de Bavaria; după aceea dai peste Wallenstein, omul banului și al puterii, întune-cat și răgusit; nu lipsește nici Gustav Adolf, care svirte lumea în virtutea acela ucigaș; în sfîrșit, un alai imens de miniștri, burghezi, generali, Evrei, soldași, tezușii...

În istoria războiului acesta gro-zav nu găsești „linii mari” ori o „leză”, ci numai viață. În econo-mia romanului, dărîmarea Magde-burgului nu-l mai importantă decît persecuția împotriva Evreilor. Sînt însă cîteva momente, care întrec pe celelalte în putere epică: Ma-ximilian de Bavaria lingă prada sa, podul din Praga împodobit cu capetele rebelilor, martiriul și iz-gonirea ereticilor din Boemia, Wal-lenstein la mare, flota suedeză la baltică, moartea lui Tilly, împăra-tul între fugarii, pe cînd împără-teasa priveghează lingă cadavrul lui Wallenstein...

FILOZOFIE

Georges Goyaux, La pensée religieuse de Joseph de Maistre, 1 vol. în 16, Librairie Perrin, Paris, 1921.

Nimic mai anevolos decît a re-

inol un subiect tratat de maștri ca Sainte Beuve, Faguet și Brunetière. Goyaux a isbutit totuși să descopere izvoare, rămase până la el inaccesibile cercetătorilor. Documentele inedite, comunicate de familia lui Maistre, i-au permis să reconstitue cu precizie toată istoria cugetării și vieții religioase a celebrului autor al operei „Du Pape”. După vorbele lui, „îndărătul autorului, a descoperit omul și în om credinciosul”.

A putut să elucideze astfel definitiv chestia, rămasă obscură, a afiliației lui Joseph de Maistre la francmasonerie.

Ancheta lui Goyaux sfârșește cu un capitol din cele mai sugesive asupra lui Joseph de Maistre și Auguste Comte.

Franz Rosenzweig, Hegel und der Staat, Bd. I: *Lebensstationen (1770-1806)*, Bd. II: *Wellenepochen (1806-1931)*, XVI-252 S., VI-260 S., München und Berlin, R. Oldenbourg, 1920, M. 20, M. 24. Lucrare tipărită cu sprijinul Academiei din Heidelberg.

În vitrină se observă oarecare noi preocupări pentru filozofia lui Hegel. (De curind, *H. Heller, Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke in Deutschland*, Leipzig, 1921). W. Dilthey spusese în 1887 că vremea răzuelilor cu Hegel a trecut, și acum a sosit momentul recunoașterii sale istorice. Cartea lui Rosenzweig aduce și ea în discuție ideile lui Hegel, care păreau în secolul trecut definitiv înmormintate. Chiar și istoria, în sens restrins, recunoaște cât de mult datorește ea azi filozofului, care a pus statul în centrul sistemului său de gândire.

Pornind dela ideea de stat, Rosenzweig descoase toată filozofia lui Hegel și se înfățișează ca un elev al lui Friedrich Meinecke. Cartea sa e considerată printre „cele mai bune lucrări asupra lui Hegel”.

ARTĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Gustave Michaut, Sainte Beuve (Collection des Grands Écrivains français), 1 vol. în 16, Hachette, Paris, 1921.

Această carte, pe care se angajase s'o scrie Talne și, după moartea sa, Gréard — e una din cele mai bune monografii din colecțiunea condusă cu alita abilitate de Jusserand. Autorul povestește într'un scurt dar substanțial volum viața destul de agitată a lui Sainte Beuve, schițează istoria atit de accidentată a gândirii și metamorfozelor lui, caracterizind opera variată a poetului, romancierului și mai ales a criticului. Gustave Michaut, cunoscut prin savante studii asupra lui Sainte Beuve, a învins toate dificultățile, și a amestecat cu multă dibăcie istoria morală a omului cu istoria literară a scrierilor lui. Scurtul studiu de ansamblu, pe care ni-l oferă, e un portret exact al autorului celebrilor „Causeries de Lundi” și „Port Royal”.

Claude Bragdon, Democracy and Architecture, Little Brown, Boston, 1921.

Cu tot mistlicul său entuziasm pentru principiul democrației, pentru dominația popoului și a „suprasulelului”, critica, pe care Bragdon o face arhitecturii americane, e interesantă. În ea vede el expresia dorinței de a domina, expresia puterii care subjugă fără scrupul. Nu-i recunoaște nici o estetică, iar produsele artistice numai atunci durează, cind sînt și frumoase. Arhitecții să se dezbrace deci de noțiunile vechi, pompale în silă pe băncile școlii, și să lupte în contra puterii covârșitoare a istoriei. „Morții cu morții, vii cu vii”. Arhitectura e o funcție, este produsul spiritului religios, care organizează viața și arta. „Puterea creatoare vine nu dela om, ci prin om”, iar suflul acesta nou îl așteaptă Bragdon să iasă din înfrățirea popoarelor prin războiu. (Iți vine să zîmbești trist...). Arhitectura, zice el, va fi mai luminoasă — căci lumina este semnul soarelui dinăuntru —, va fi mai colorată — ca un simbol de fectire și bucurie. „Precum din sunet am creat muzica, vom face din lumină limbajul emoției spontane”.

Acestea sînt ideile lui Bragdon. Problema cu „suprasulelul” popoului s'o lăsăm, căci se știe doar ce vrea să zică „democrație”: libertate, egalitate și fra-

ternitale. Libertatea este pentru artă o condiție temeinică, însă libertatea personală, nu și cea politică. Pe de altă parte egalitatea, nu-l un principiu generator. Dacă lumea ar fi egală, ar fi lipsită de variație și prin urmare săracă. Fra-ternitatea? Cum s'ar exprima ea în arhitectură? Negativ desigur. Adică în lături cu copile de burguri și castele, în lături cu ferestrele ogivale și cu vitraliile pictate... Inșă pozitiv? Pozitiv?...

MUZICĂ

Ferruccio Busoni, „Arlecchino” și „Turandot”. Execuție la Staatsoper din Berlin, 1921.

În teatru, arlecchinul este un personaj de comedie, la Busoni „Arlecchino” este o poemă muzicală compusă în refugiu său din Elveția. Ferruccio Busoni, pe care amatorii noștri de muzică au să-l aibă ca musafir în stagiunea ce vine, a găsit în „Arlecchino” mijlocul să se deslășinufască și să ironizeze viața, alegând din ca-leidoscopul ei humoristice câteva personaje ridicole și caracteristice: bărbatul înșelat, stărețul care cîntă un imn în cinstea vinului, o colombină care joapă pe scenă cu oglinda într-o mină și cu pămă-tutul de pudră în altă, o scenă de gelozie, un duel în care unul cade mort... pe cînd vecinii dispar degrabă, ca să nu-l dea ajutor... Pe bolta largă de ametist se ridică luna, de undeva se anunță un mă-gar cu zbierețul grav și plin de importanță... Deodată răsună o trompetă și prin crăpătura cortinel arlecchinul scoate capul... Glasul său e împede, el zice: „Cocorană, fidelitatea este un vîstu... o nedreptate față de cel de al treilea... o îngratitudine față de tine însuși... și sfîrșitul iubirii...” După o pauză, un alt sunet de trompetă: „Ce-i dreptatea? E mijlocul de a dobîndi ceea ce vrei să răpești altuia. Ce-i patria? E vrajba în propria ta locuință. Soldații jefiți-vă pentru dreptate și patrie...”

În „Turandot” muzica instrumentală se împreună cu cea vocală. Turandot este o fabulă chinezească, o faerle plină de ritm și culoare

ca'n extremul Orient. Este o poveste naivă despre un fecior de împărat îndrăzneț, viclean și amoretat—și despre o prințesă frumoasă, crudă, biruită la urmă și ea de iubire.

CĂLĂTORII ȘI MEMORII

Gabriel Faure, *Heures d'Italie*, 1 vol. în 8, Fasquelle, Paris, 1921.

Sînt niște studii descriptive și critice asupra peisajelor și artelor italiene. Au apărut întâi în *Revue des deux mondes* și apoi într-o ediție de lux. În acest volum capitolele sînt grupate după provinciile și formează opera capitală a unui pelerin pasionat de Italia, operă apreciată nu numai de literați și artiști, ci de toți cei care iubesc cîmpiile romane, căci a fost tradusă în mai multe limbi.

Impresiile personale ale autorului, unite cu nota poetică, dau farmec.

M. Erzberger, *Souvenirs de guerre*, préf. de Maurice Muret, correspondant de l'Institut, un vol. în 8, Payot, Paris, 12 fr.

Fostul ministru de finanțe german, vechiu președinte al partidului catolic și șef al propagandei germane în străinătate, face aici deslășinuirii importante. Nenumăratele intrigi, în care a fost amestecat, armistițiul încheiat de el cu Foch, portretul Kaizerului sînt a-litea amănunte, care interesează nu numai pe celiții sărăni. „Avem prilejul să auzim și noi cum ne judeca împăratul Wilhelm: „Românii nu sînt vrednici să poarte nici halna acela de pe ei...” Prin Mal, anul acesta, se aștepta venirea sa la guvern. Presa naționalistă făcea scandal, iar reacțiunea se lemea de el, fiindcă venea cu un program, care fixa în viața publică trei principii: egalitatea între clase, participarea la guvern și administrație a întregului popor—după sistemul descentralizării, în sfîrșit dreptate în distribuția sarcinilor și a birurilor...”

Dăunăzi Erzberger a fost asasinat. Se știe acum cine l-a omorît, făptuitorii însă parc'au intrat deapurerea în pămînt. Imprejurarea

că alentatul este legat de resentimentele unui partid politic, apoi împrejurarea că autoritățile din Bavaria și-au dat osteneala să acopere orice urmă de criminal, și că tot nelămurită a rămas și moartea deputatului Gareis din München—sînt simptomatice pentru atmosfera politică din Germania de azi. Se spune că Erzberger avea dovezi în sarcina marilor industriași, avea dovezi că se practicau sabotaje împotriva impozitelor, că aștepta capitaluri vinovate se eschivau dela angarale emigrînd în masă în străinătate... Cu moartea lui Erzberger dovezile acestea au dispărut.

FILOLOGIE

D. Iunius Iuvenalis, Satires, texte et traduction, Les Belles Lettres, Paris, 250 p., 16 fr.

Nemîi au numai traduceri parțiale, bunăoară acela a lui Blümler, Satura, 1897. Ca și Englezii, au însă ediții științifice, cum n'au Francezii (Jahn - Bücheler, 1886; 1893; a treia oară sub îngrijirea lui Leo, 1910. În englezeste: Owen, 1903; Housman, 1895, 2 vol.; Willson, 1903, 15 satire).

Iuvenal a fost multă vreme „declamator”—noi am zice azi: profesor de retorică; și ca dascăl a vorbit școlarilor săi despre subiecte fără nici-o legătură cu viața reală, căci dela Demetrios din Phaleron așa cerea în Grecia moda introdusă apoi și'n Roma imperială.

Pe vremea lui Traian și Hadrian, a scris ca om matur 16 satire. De multe ori tablourile înfățișate nu sînt originale, căci Iuvenal a prelucrat subiecte tratate înaintea sa și de alții, în așa numitele „diatribe”—vezi în această privință „disertația” lui Schütze, Iuvenalis ethicus, Greifswald, 1905).

Ribbeck a contestat autenticitatea satirilor X, XII XVI, atribuindu-le altui „declamator”, de contribuția căruia s'ar resimți și ceteralele producții ale lui Iuvenal. În sec. II și III d. Chr., Iuvenal era puțin cîntit, însă a fost studiat cu patimă și comentat în evul me-

diu și prețuit mai ales ca „poeta ethicus”.

Paolo Lorenzetti, La bellezza e l'amore nei trattati del cinquecento, Pisa, Stab. tipografico Succ. F.lli Nistri, 1920.

Autorul face pentru sec. XVI celace a făcut Goldschmidt pentru sec. XIII, în a sa *Doktrin der Liebe bei den Italianen* en Lyrikern des XIII Jahrh. (Breslau, 1889). Scrierea cuprinde cinci capitole și tratează despre celace gîndea sec. XVI în materie de frumusețe. E vorba despre „preceții d'amore”, adică despre cum se căștigă și se păstrează iubirea, cum le vindeci de ea, pe cine să iubești și pe cine nu, cum trebuie să se poarte bărbatul cu femeia, și cum să iubească. Lorenzetti atacă apoi chestii psihologice și fiziologice: cum se naște iubirea, influența ei asupra amănților, fenomenele însoțitoare, predispoziția pentru iubire, ocaziile care o infesnesc, iubirea pălîmășe, măsuri de precauție în contra urmărilor rele. Autorul atinge și probleme metafizice: distincția între noțiunea iubire și noțiunea prietănie, dacă propriu zis există iubire, sozurile de dragoste, caracteristica lor, precizarea noțiunii „iubire”, minunile produse de iubire, puterea ei, finalitatea în materie de iubire. Materialul e luat din poezii, mai ales din Boccaccio și Petrarca.

Ernst Gamillscheg, Olfentische Mundarten, Sitzungsberichte der Akad. der Wiss. in Wien, phil.-hist. Kl. 190 Bd., 3 Abh., Wien, 1919.

Expunerea cartografică a teritoriului de răspîndire a idiomelor a deschis filologiei perspective noi. În Franța avem exemplul lui Bruneau și Millardet, care au făcut aceasta în mic. La fel procedează și Gamillscheg și lucrarea sa este o întregire a atlasului lingvistic românesc al lui Weigand.

Autorul spune singur că n'a avut mult timp și nici puțină să stăa îndestul la fața locului. Se laudă totuși fineța, cu care și a strîns materialul fonetic, și orien-

larea deplină în chestiunile de fonetică, morfologie și sintaxă. După metoda lui Meyer-Lübke, Gamillscheg se întemeiază în explicațiile sale filologice pe considerații istorice și geografice.

Teritoriul de cercetare a fost Oltenia, și anume la sud de munții Vulcan, Vest, Nord și Est de T-Jiu. A cercetat limba din 24 localități, în special din satul Topesli. La text a adăugat 20 de hărți.

G. Aman-Nilsson, Lord Byron's Brev och Dagböcker, Bröderna Lagerströms Förlag, 1918, XI-394, Kr. 12.

Este o culegere, în limba suedeză, din scrisorile și jurnalul lui Byron, pe baza ediției lui Prothero. În total sînt 103 scrisori, împreună cu trei extrase din „jurnalele” sale (1813-1814, 1816 și 1821) și citeva din *Detached Thoughts* (Prothero, V, 407), în ordinea lor cronologică.

Se vorbește mult bine despre îngrijirea, cu care este făcută ediția. Adnotările sînt mai amănunțite decît la Prothero. Editorul a adăugat și trei stampe (Byron după Thorvaldsen și Rob. Graves, Newstead Abbey).

G. Aman-Nilsson, Lord Byron och det sekelgamla förflöet, Stockholm, Albert Bonniers Förlag, 1915, 204 p., Kr. 4.50.

Lord Lovelace, strănepotul lui Byron, a vrut — cu cartea sa „Astarte” (1905) — să înăsprească puțin atmosfera din jurul lui Byron, tulburată din pricina incestului acestuia cu sora sa vitregă, Augusta Leigh. John Murray (*Lord Byron and his Detractors*, 1906), Richard Edgcumbe (Byron: *The last phase*, 1909), Francis Gribble (*The love-affairs of Lord Byron*, 1910) au respins toate învinuirile lui Lovelace. O singură cocoană, Miss Etel Colburn Mayne, pare să le fi atribuit oarecare greutate, în biografia ei asupra lui Byron (London o. L., 1912).

Suedezul Nilsson reia chestiunea, controlează tot materialul cunoscut și conchide pentru achitare. Nilsson se bazează mai mult pe

piese publicate și pe documente, iar nu pe presupuneri, cum face Edgcumbe, cînd susține că Medora Leigh a fost fata lui Byron și Mary Chaworth. După Nilsson, lady Byron face impresia că judecă prea aspru și nu pricepe temperamentul pasional al Augustei, ci se încapăținează în ideea fixă că toată vina o avea cumnata sa.

SOCIALE

Gougenot des Mousseaux, Le juif, le judaïsme, et la judaïsation des peuples chrétiens, Paris, 1869.

Cărți de soiul acesta avem și noi, însă niciuna n'a fost la vremea ei așa de cuprinzătoare și grozavă ca documentare și urmărită. A făcut senzație — zice traducătorul ei în nemțește. Cumpărată de Evrei, cartea dispăru complet de pe piață, iar pe aulor îl ajunse soarta, pe care au avut-o pe urmă alțișii vileji de teapa lui: a murit otrăvit. Într'o bună zi primi, anume, o scrisoare cu sentința sa de moarte, și nu trecu mult, creștinul pieri. Cui i se datorește această, e lesne de ghicit.

Așa e scrisă toată cartea lui Des Mousseaux, care vede în o vreme o nemăsurată primejdie pentru popoarele creștine, niște laintci conducători ai destinelor omenirii, niște instigatori de revoluții — și termină cu profesiile cele mai pesimiste. Nemții au și ei scrieri de acestea: Adolf Bartels (*Die Berechtigung des Antisemitismus*, Theodor Weicher, Leipzig), Renatus Ram (*Godentum und Judaismus*, Verlag Oesundes Leben, Dr. Hotz, Rudolstadt)... Aceste publicații apar ca strigoli, din nou. Des Mousseaux e tradus acum în nemțește (Alfred Rosenberg, Hoheneichen — Verlag, München, 1921, 20 M) — o consecință a dezastrului german și aceasta, căci poporul plin de ură caută vînovași pretutindeni.

BIBLIOGRAFIE

- Pr. Cr. P. Stancu**, *Biserica față de propaganda socialistă*, Imprimeriile „Independența”, 1921, București.
- Mișcarea cooperativă în România*, Tip. „Reforma Socială”, 1921, București.
- Viața pămîntescă a preasfințitului Eccliar Marla*, Edit. Librăriei Soc. „Școala Română”.
- Gheron Netta**, *Vitorul economic al Severinului*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 4 lei.
- Nicu Cotlarcluc**, *Oarofirea socială și biserica*, Tip. „Glasul Bucovinei”, 1921, Cernăuți, Prețul 15 lei.
- Lt-Col. A. Vasilescu-Lascar**, *Nebunul*, Amintirile unui fost copil de trupă, 1921, București, Prețul 20 lei.
- C. Bacalbașa**, *Capitala sub ocupație (1916-1918)*, Edit. Alcalay și Calafateanu, 1921, București, Prețul 25 lei.
- Stavri C. Cunesco**, *Învățămîntul profesional (Principii generale de organizare)*, Impr. „Cooperăției Romine”, 1921, București.
- Al. Lascarov-Moldovanu**, *Povestirile lui Spulber*, Editura „Ramuri” S. A., 1921, Craiova, Prețul 15 lei.
- Antonian Nour**, *Le Reduplicazioni*, Tip. M. Iliescu, 1921, Roșiori-de-Vede, Prețul 3 lire.
- Lucy Byng**, *Roumanian Stories* (Translated from the original Roumanian, The Bodley Head), 1921, London.
- Radu Dragnea**, *Mihail Kogălniceanu*, Tip. Națională, 1921, Cluj, Prețul 20 lei.
- Eugeniu Speranția**, *Frumosul ca înaltă suferință*, Edit. „Cele trei Crișuri”, Oradea-Mare, Prețul 2 lei.
- Ovidiu Hulea**, *Războiul României*, Editura „Cele trei Crișuri”, Oradea-Mare, Prețul 2 lei.
- N. Băzaria**, *Dela frații de departe*, Editura „Cele trei Crișuri”, Oradea-Mare, Prețul 2 lei.
- Alexandru Ciura**, *Adunarea dela Alba Iulia*, Editura secției de propagandă „Crișul Negru”.
- Gh. Tulbure**, *Praznicul untrii neamului*, Editura secției de propagandă „Crișul Negru”.
- R. Cîndea**, *Concordate*, Edit. „Glasul Bucovinei”, 1921, Cernăuți, Prețul 25 lei.
- Virgil D. Mironescu**, *Partidele Politice*, Vaslui, Prețul 7 lei.
- Capitain Stăfan Christesco**, *Effluves Energétiques de la substance vivante*, 1921, Bucarest.
- I. Agribiceanu**, *Zilele din urmă ale căpitanului Pîrvu*, 1921, București, Prețul 10 lei.
- Nichifor Crainic**, *Priveliștii fugare*, 1921, București, Prețul 8 lei.

D. I. Suchlanu, *Le moment historique de 1815 et ses enseignements à travers l'oeuvre de David Ricardo*, 1921, Paris.

Alexandru P. Arbore, *Din etnografia Dobrogei* (Contribuțiuni la așezările Tătarilor și Turcilor în Dobrogea), 1920, București.

Alexandru P. Arbore, *Din etnografia Dobrogei* (Așezările Lipovenilor și Rușilor), 1920, București.

Anuarul II al Liceului de Stat „A. Vlahu” din Orăștie pe anul 1920—21, Orăștie, 1921, Tip. „Libertatea”.

Anuarul II al Liceului „Moise Nicoară” din Arad pe anul școlar 1920—21, 1921, Arad, Tip. „Concordia”.

Ștefan Metes, *Activitatea istorică a lui Nicolai Iorga*, 1921, Ediț. Pavel Suru, Prețul 30 lei.

D. N. Teodorescu, *Foi galbene*, 1921, București, Prețul 10 lei.

Sever Zotta, *La Centenarul lui Vasile Alexandri (1821—1921)*, Material inedit privitor la familia poetului, Tip. „Progresul”, 1921, Iași, Prețul 10 lei.

Vasile Savel, *Miron Grindea (Roman)*, Editura K., 1921, București, Prețul 20 lei.

Romul Boila, *Anteproiect de Constituție pen'ru statul român întregit*, Tipografia Națională, 1921, Cluj, Prețul 10 lei.

Ion G. Vidrașcu, *Valorificarea Regiunii inundabile a Dunării*, Tip. „Urbana”, 1921, București.

La revue mondiale, 1-er Octobre, Paris, 3 fr.

Mercure de France, 15 Octobre, Paris, 3.85 fr.

La nouvelle revue française, 1-er Octobre, Paris, 4 fr.

La Rassegna Economica Italo-romena, No. 7, Iulie, Milano, 3 lire.

Romania, 5 Agosto, Roma, Numero separato: centisimi quaranta.

Annales des Mines de Roumanie, Juillet, Bucarest, 30 fr.

Viribus Unitis, No. 1-2, Mai-Iunie, Varsovie, 3 fr.

L'est Polonais, No. 11-12, 3 Juillet 1921, Varsovie, 3 fr.

Gîndirea, 15 Octombrie, Cluj, Prețul 2.50 lei.

Foiașul Plugarilor, 1 Octombrie, Chișinău, 2 lei.

Economia națională, August-Septembrie, București, Abonament anual 60 lei.

Cele trei Crișuri, 1 Octombrie Oradea-Mare, Prețul 3.50 lei.

Basarabia agricolă, No. 5-6, Mai-Iunie, Chișinău, 12 lei.

Ideea, No. 3, Septembrie, București.

Viața studențească, No. 7-8, Septembrie, București.

Revista Moldovei, No. 5, Septembrie, Botoșani.

Orizontul, 20 Octombrie, București, Prețul 2 lei.

Ideea Europeană, 9—16 Octombrie, București, 1 leu.

Curierul cooperăției sătești, No. 8-9, Aug.-Sept., București.

Cîrînașii, August, Cornești-Gorj, Abonament anual 18 lei.

Junimea, Iunie, Cernăuți, 3 lei.

Siropt de rouă, 20 August, Ploiești, 1.50 lei.

Izvoarașul, 1—15 Septembrie, Craiova, Abonament anual 40 lei.

Cuvîntul Românesc, No. 9-10, Iulie-August, R.-Viștea, 2 lei.

Revista Sănătății, No. 5-6, August-Septembrie, Cluj, 7.50 lei.

Harmonia, No. 4, Septembrie, București, Prețul 5 lei.

Brazde adînci, 15 Septembrie, București, 2.50 lei.

Zburătorul Literar, 8 Octombrie, București, Prețul 2 lei.

Muzica, No. 7-8, Iulie-August, București, 6 lei.

Buletinul Muncii și al ocrotirilor sociale, Iunie-Iulie, București, 1921, 10 lei.

Cîmpul, 1-Septembrie, București, Abonament anual 35 lei.

Caligraful Terțiu

(Romanl 16, 22)

Terțiu observase, dela pupitrul lui de scrib, că doi călători (poate din cei sosiți astăzi în Chenchrea) stăteau nehotărâți la picioarele lampadarului. Păreau greoi, păreau sfioși, și ai fi zis că așteaptă să le deschidă cineva cuvânt și cale.

Terțiu era gata să sfirșească. Ațitea piei de tigru—ățitea valuri de byssus egiptean—ățitea burdufuri cu vin—ățitea medimne de griu—ățitea șiățitea chisele și cutiuțe cu dresuri și cu mirodenii... Le scrisese pe toate, pe sulul de papyrus, și în dreptul fiecărei mărfi pusesse numele neguțătorului unde marfa trebuia trimisă și prețul ei—asa cum îi striga cu glas tare sototitorul Ampelion. Scrisese toate aceste lucruri pieritoare (și unele aducătoare de pieire) cu sufletul cel liber și compătimitor pe care i-l dădea credința lui de azi. Armatorul Parmenisc, de pildă—stăpînul lui—putea să se bucure ca un nepriceput... Corabia lui ernase cu bine și-i sosise acum în primăvară, depe țarmuri depărtate, încărcată cu mărfuri și cu călători. Ce știau stăpînii și bogății de taina cea mare și din veacuri ascunsă, care pornise acum, în toată lumea, pe aripile Evangheliei!

Casandru, starostele robilor lui Parmenisc, se oprește în mijlocul magaziei, între mărfurile pe care le așează și robii pe care îi îndeamnă cu toiașul, și rostește către Terțiu:

— Tahigrafule, nu uita ce poruncă mi-a lăsat stăpînul! Să nu pui în gură, astă seară, nici apă nici pîne, până nu vei alerga la Nikodamos să-i dai de știre că peste trei zile, numărînd de astăzi, pleacă prima corabie. Pe urmă ești liber să te duci să scrii la Erast, la Gaius, și unde vrei. Numai mine de dimineață să fii acasă. Așa mi-a spus Parmenisc.

Terțiu răspunse cu o voce caldă și pătrunzătoare:

— N'ai nici o grijă, arhipimene! Porunca lui Parmenisc a încăput în urechi bune.

Apoi scrise, ce mai avea de scris, se duse cu sulul de papyrus la Casandru și i-l dădu:

— Am terminat, Casandre. Ține aici, în palma ta, tot ce-a ținut corabia în pintecele ei, fără să socotim pe călători. Eu mă duc. Ziua de mine să ne găsească tot pe aici!

— Ba bine că nu! Unde vrei să ne găsească? În nefelocochighiile de care îmi tot spui tu de citva timp?

Caligraful trecu peste legăturile, lăzile și mormanele de funii, care încurcau drumul și eși în dreptul lampadarului. Cei doi călători ședeau jos pe sacii lor de drum și se uitau aiuriți la tot ce-i înconjura. Terțiu se apropie și le spuse așa ca să auză numai ei:

— Pace vouă, oameni cu inimă bună!

Cel mai în vîrstă dintre ei răspunse cu întîrziere și într'un graiu, vădit diaiectal:

— Zeii să miroasă cu plăcere fumul jertfelor tale!

Terțiu se gîndi: Nu sînt frați; dar de voește Domnul, pot să fie!

— Ați venit azi cu corabia?

— Azi, cu corabia.

— Sînteți de departe?

— Din Capadocia, depe lîngă Mazaca. Am coborît pe albia Sarosului pînă la Tarsus.

— Până la Tarsus?... Am auzit de acest oraș! Este aici în Corint, în gazdă la mult binefăcătorul Gaius, un om sfînt, un înger al lui Dumnezeu și de felul lui este din Tarsus. Dar ce căutați voi în Corintul cel de lîngă două mări?

— De lucru... Sîntem meșteri fierari. Acasă e viața grea... Pămîntul e burdușit de cuptoare de foc. Lumea umblă în bă-răgane, după vite. Avem neveste și copii...

— Sînteți frați?

— Sîntem cumnați, dar trăim mai bine ca frații... Am auzit că aici meșterii corintari cîștigă mulți bani. E adevărat că știm numai fierăria, dar ne-am da osteneală să învățăm și noi această meserie.

— Oameni buni, fiecare boală are leacul ei. Cum te cheamă pe tine?

— Antidor.

— Dar pe tine?

— Lisandru.

— Bine. Din mila lui Dumnezeu, pot să vă dau povață, ba chiar să vă ajut. Ridicați-vă sacii și veniți cu mine în oraș.

Cei doi străini se simțiră încălziți de cuvîntul lui Terțiu și-l ascultară

— Pe mine mă cheamă Terțiu și cum vedeți sînt rob. Și eu sînt tot din Asia, depe valea Meandrului. M'au adus încoace cînd eram de zece ani și m'au vîndut în agora... Sînt tahigraf în casa și la magazinele lui Parmenisc. Stăpînul meu e putred de bogat. E gras și lumeț, dar nu e rău la suflet.

Porniră de lângă cheul unde Poseidon, turnat în aramă, ținea sus, deasupra volburilor mării, sceptrul lui cu trei dinți și se amestecară în vâlmășagul portului. O seară trandafirie de primăvară creștea din mare și din insula Egina și învăluia subțire templul Afroditei și statua ei de marmură. Soarele grăbea spre apus, prefăcînd în năluciri însingurate înălțimile Peloponezului și săpînd dincolo de ele o genune de aur. Antidor și Lisandru se țineau după Terțiu, străbătînd cu greutate gloata marinarilor și a muncitorilor care așeau de pe la treburi și veneau să mănînce și să petreacă. O privesc peștișă și mereu zbuciumată înfățișau aci, în portul răsăritean al Corintului, zecile de neamuri pe care le adunase încă odată geniul lui Iuliu Caesar și așezarea prielnică a locului.

După ce eșiră din mulțimea care mișuia în străzile din mijloc, caligraful se întoarșe către cei doi străini și le zise:

— Veniți și întirziați cu mine cîteva clipe, căci am de spus o vorbă aci aproape.

Terțiu apucă spre o lature a portului, ocoli niște vechi altare, unul al zeiții Isis, altul al lui Esculap, și se îndreptă spre șoproanele corăbiilor. În fața erau atelierele unde arhitecții și lucrătorii lor ciopleau aceste suveici ale mării. Mai în dos, era un șopron care adăpostea triremele bătrîne. În acel șopron intră Terțiu cu însoțitorii lui. Străbătura un loc larg și lung, unde stăteau, pe podvale, cîteva zecimi de trireme, mai toate dărăpănate, și trecură într-o despărțitură mai mică. Aici înfățișarea era cu totul alta. Era un loc de adunare în felul pridvoarelor de pe lângă temple, unde închinătorii țîn ospete, după aducerea sacrificiilor. În mijloc erau așezate, cu mare rînduală, o mulțime de mese și pe mese era tot ce se cuvine unei cine apropiate. În fața meselor era o catedră înaltă și dejur împrejur: lămpi atîrnate de stîlpii șopronului. O curăție izbitoare se vedea peste tot și un miros ușor de mirodenui arăpești stăruia în aerul cotropit de seară. Deși mai în fund, printre stîlpi, se vedeau cîteva femei, ele se mișcau fără vorbă și fără zgomot. Una din ele veni înaintea celor trei bărbați. Terțiu i se închină zmerit și grăi:

— Pace ție, maică iubită!

Femeia răspunse, punînd mîna streășină deasupra ochilor:

— Pace ție, fiule Terțiu! (Apoi întrebă, într'un graiu care părea colan de mărgăritare:) Ce poruncă îmi trimite, prin gura ta, Domnul și Mîntuitorul nostru?

— Mărit' fie numele lui în vecii vecilor!... Poruncă de călătorie negreșită. Corabia lui Parmenisc pleacă peste trei zile... Chiar astăseară mă duc la Nikodamos să-i spun din partea lui Parmenisc să fie gata. Așa dar, ziua e hotărîtă: Mîne e Sabatul, poimîne e ziua Domnului—adouazi e plecarea.

— Dar epistola Învățătorului e gata? N'am avut cînd să te întreb...

Terțiu avu o mișcare de preot, în fața unui altar, și răspunse cucernic:

— E gata. Mai lipsesc salutările.

O femeie se ivi cu o torță aprinsă și o infipse în brățara unui stîlp. Lumina căzu pe obrazul celei care vorbea cu Terțiu. Era o femeie în vîrstă, îmbrăcată de sus și până jos în haine mohorîte, afară doar de o fișie lată de pînză albă, care i se încrucișa pe spate și pe piept. Ea arăta la chip ca o matroană și ca o sfîntă. În ochii ei era numai cuviință și bunătate. În obrazul ei luminau curăția văduviei și stăruința rugăciunilor.

— Cine sînt, Terțiu, acești oameni care te însoțesc?

— Sînt oameni de treabă. Vin din Capadocia și vor să învețe meseria corintiarilor. Intre frații care se adună astăseară la Gaius, avem cîțiva corintiar; drept aceea mergem acolo să-i întîlnim.

— Au venit azi cu corabia?

— Da, astăzi.

— Le-a dat lor cineva vre-o oală cu apă, vre-o bucată de pîne?

— Auzi, Antidor, ce întrebă maica Phoebe: Ați băut ceva? Ați mîncat ceva?

Antidor răspunse după multă cugetare:

— Am avut merindele noastre și n'am dus lipsă.

Terțiu se întoarse către Phoebe:

— Cine vine astă seară să frîngă pînea și să zidească pe frați?

— Fratele Timoteu.

— Socotesc că astăseară sfîrșim epistola. Invățătorul a îndemnat pe Erast să mă ceară, încăodată, lui Parmenisc.

— Mîne seară, viu și eu la Invățătorul.

— Binecuvîntează, maică iubită!

— Binecuvîntarea Domnului, cu noi, cu toți!

Afară se inserase. Din marginea întortochiată și neagră a istmului, zecimi de focuri se răsrîngeau, tremurătoare și prelungi, în marea liliachie. În deosebi, o linie de lumini, înfipte deacurmezișul istmului, arăta de departe că acolo este minunatul Diolcos, adică acel ighiab făcut cu iscusință, prin care, cu otgoane și cu rotile, corăbiile erau trase și trecute dintr'un golf în celălalt.

Cei trei oameni se întoarseră cu spatele spre istm și apucară calea lungă care ducea în cetate. Pe drum, umbre numeroase mergeau în aceiași parte cași ei. Altele se încrucișau cu ei și coborau în Chenchrea. Antidor și Lisandru călcau apăsător, sub povara sacilor lor de pîr de capră și veneau după tahigraf. Vedenia de adineaori plutea pe sufletele lor ca un untdelemn de preț necunoscut, deasupra apei dintr'o cisternă părăsită. Erau nedomiriți de ce văzuseră, dar sfioși să ceară deslușiri. Lisandru, cel mai tînăr, își făcu curaj și întrebă:

— Tovarășe, să nu-ți fie cu supărare, ce este casa în care ne-ai dus și ce-ți este bătrîna cu care ai vorbit?

Terțiu intră la mijloc, între Lisandru și Antidor, și le spuse cu taină:

— Oameni din Capadocia, acolo e casa unde se întîlnesc frații noștri. Maica Phoebe este rostitoarea casei și slujitoarea agapelor. Cum ați văzut, e un șopron pentru vechile trirame, dar mulțumită lui Erast, vistiernicul orașului, am adăpostit în el biserica noastră... Ci spuneți-mi voi, care este Dumnezeuul care v'a călăuzit din Capadocia până aici, pe uscat și pe mare?...

După cîtva timp, Lisandru răspunse, cași cum și-ar fi dibuit cuvintele prin întuneric:

— La noi, în Capadocia, sînt mulți zei... Dar sînt răi și stau ascunși... Le aducem multe jerife și se înduplecă anevoe. Zeița noastră cea mare stă în templul din Komana, cu șase mii de preoți și de preotese...

Terțiu îl zgudui de braț:

— O, Lisandre, tu care ești meșteșugar și vorbești elinește cum poți să crezi că în templul vostru din Komana să-lăsluește vre-o zeiță!

— De, așa ne-au spus bătrînii și așa zicem și noi...

— Oameni din Capadocia, zeii voștri de acasă și de pretutîndeni sînt numai niște demoni răutăcioși. Adevăratul Dumnezeu, singurul Dumnezeu: locuiește deasupra noastră, în ceruri!

Din loc în loc, pe drum, se iveau, subț cele din urmă pulberi ale serii, chenotafe și mormînte. Amurgul tira încet, în zarea colțuroasă, o lungă fișie de purpură. Zidul Corintului—bătrîn de cînd lumea, în temelii, răsurnat și refăcut deasupra, de multe ori, în curgerea veacurilor—se ridica, alburii și presărat cu scînteii, deasupra capetelor celor trei drumetri.

Intrară în cetate prin poarta lui Diogene și pătrunseră în furnicarul de lumini și de oameni. Nu departe de poartă, dădură de o casă din care răzbătea un cîntec trăgănat și pătrunzător. Terțiu care căuta mereu, în mintea lui, ce chee să găsească pe potriva acestor inimi primitive, se opri locului și arătă cu mîna în spre casă:

— Știți voi ce este aici?

— Ba—răspunseră cei doi capadocieni.

— Aici este o sinagogă a Judeilor. Știți voi ce sînt Judeii?

Lisandru îi luă înainte lui Antidor:

— Judeii?... Da, da... Erau, în corabie, vre-o zece inși care stăteau răzleși de ceilalți și tînuiau toată ziua între ei... Aceia erau Judei... Am mai văzut noi Judei și altădată: La noi, lingă Mazaca, veneau prin sat, cu scule de vînzare, doi Judei, unul bătrîn și altul tînăr, amîndoi cu barba lungă... Odată, am stat cu ei de vorbă și ne-au spus multe lucruri tainice despre Dumnezeuul lor.

Terțiu prinse cuvîntul cu bucurie:

— Ei vezi, va să zică știți ce sînt Judeii! Ei sînt poporul adevăratului Dumnezeu, singurului Dumnezeu. În vremurile dedemult, strămoșii lor au primit dela Dumnezeu porunci și învățături hotărîte, pe care le-au scris întăiu pe piatră, apoi pe piele de vițel și astăzi le cetesc—tălmăcite în elinește—în toate casele de rugăciune, din toată lumea. Aici e o casă de rugăciune, unde Judeii se închină veșnicului și nevăzutului Dumnezeu. Acum să mergem mai departe.

Plecară de lângă sinagogă și se afundară în Corintul cel asemenea unui fagure de miere. Terțiu mergea între Antidor și Lisandru.

— Frate Antidor și frate Lisandru, pentru cei ce iubesc pe Dumnezeu toate laolaltă lucrează în spre bine. De aceea m'a scos pe mine Dumnezeu în calea voastră!... Toate vă vor eși cu bine. Veți îndeplini dorința voastră și veți învăța să lucrați arama de Corint. Dar mai presus de aceasta, veți învăța să lucrați mîntuirea sufletelor voastre. Fraților, e numai un Dumnezeu, care a făcut cerul și pămîntul, toate cele văzute și cele nevăzute. Toți ceilalți dumnezei, oricum le-ar fi numele, la care se închină lumea amăgită, sînt duhuri mincinoase, sînt demoni vicleni și împărăția lor s'a dărîmat!

Un munte de întinerie creșeu, în linii geometrice, în fața celor trei. Era un templu care stăpînea de veacuri peste acest oraș al bogăției și al plăcerilor vinovate. Puțina lumină care îl izbea: dădea columnelor lui grele, dorice, o înfățișare strivitoare și fioroasă. De jur împrejurul templului, Corintul se revărsa ca o spuză de licurici și-și bîzîia înădușit viața lui de oraș fără de somn. Terțiu, Antidor și Lisandru, cu capetele date pe spate, priveau la această neagră zămislire care stîngea stelele pînă la jumătatea cerului.

Caligraful își făcu pe piept un semn tainic și zmulse din loc pe cei doi tovarăși:

— E casa demonilor! Ei scheaonă înăuntru și se sfîșie de desnădejde! Împărăția lor s'a dărîmat. Aici, sub bălegarul acestui oraș plin de păcate, arde—nevăzut și neștiut—focul care a îngrozit pe demoni!

Terțiu rosti aceste cuvinte cu un freamăt molipsitor.

— Auziți voi, frați Capadocieni?... Dumnezeu a trimis din ceruri pe Fiul său, unul născut. El s'a pogorît pe pămînt—și s'a întrupat—și s'a făcut om. În Iudeea, a adunat doisprezece ucenici, a bine-vestit săracilor, a vindecat pe bolnavi, a înviat pe morți, dar a fost prins și răstignit de stăpîinii acestei lumi. Ci a treia zi s'a sculat din mormînt și s'a arătat viu ucenicilor săi: lui Kefa, lui Ioan, lui Iacob, lui Toma!... și la urma tuturor, învățătorului nostru, pe care îl veți vedea astă seară!

Glasul lui Terțiu suna ca un kimbă. Ridică brațele către stele și le lăsă să cadă solemn pe umerii celor doi Capadocieni.

— Numele lui, care e mai presus de orice nume, și la care

se pleacă orice genunchiu și din cer și de pe pământ și de sub pământ, este: Iesus Christos!

Terțiu căzu în genunchi și cu el căzură, uluiți și vrăjiți de puterea convingerii, și Antidor și Lisandru.

— El este Domnul și Mântuitorul nostru! El este biruitorul morții! El va veni curînd să judece viii și morții. Cei morți vor învia întăiu. Cei vii vor fi răpiți în nouri, întru întîmpinarea lui.

Apoi Terțiu împinse mai departe, în străzile întortochiate, pe cei doi insoțitori, din ce în ce mai încurcați și mai fără împotrîvire. Caligraful se întoarse iar spre ei, constrîngător și tainic:

— Frați Capadocieni, învățați neîntirziat învățătura cea mîntuitoare și alergați lingă copiii voștri, lingă neamul vostru, ca să-l pregătiți de ziua cea mare!

Dar în calea propovăduitorului, pe care-l zmulgea cu putere gîndul parusiei Domnului, se arată un grătar, împletit mărunt, și prin el: lumină ca de lună. Se găseau în fața bazarului unui neguțător care adunase mari averi din comerțul cu vasele de Corint. Terțiu se gîndi la scopul pentru care Antidor și Lisandru veniseră din depărtata Capadocie.

— Iată vasele după care suspină și aleargă atîta lume. Meșteșugul acestor vase voști voi să-l învățați.

Prin grătarul de fier se arătau privirii trecătorilor — și mai mari și mai mici, și pîntecoase și mai svelte, și nude și împodobite cu cununi sau cu chipuri — câteva sălbi de vase corintiene. Părea fiecare un cuib de jeratic, turnat și împietrit în forma lui deosebită. Peste ele, venea de sus o lumină lină, pogorînd din niște amfore de cleștar, pline cu apă, și prididite de razele unor lămpi nevăzute.

Frumusețea acestor lucruri trecătoare, atît de mult dorite, și prilej de păcat și de poticneală pentru atîția oameni, rechemă în cugetul caligrafului ceiace îi dictase Învățătorul, acum cîteva zile: „Și ce este dacă Dumnezeu, voînd să-și arăte minia și cunoscută să facă puterea sa, a suferit cu multă răbdare vasele miniei sale, gătite spre pieire?... Porniră din fața bazarului. Terțiu urmă înainte cu destăinuirile și cu catecheza lui:

— Prietinii mei, veți învăța de grabă cum se fabrică aceste lucruri pieritoare. Dar numai atît e prea puțin. Acum vremea s'a scurtat. Cei ce plîng să fie cași cum n'ar plînge. Și cei ce se bucură cași cum nu s'ar bucura. Și cei ce cumpără cași cum n'ar stăpîni. Și cei ce se folosesc de lumea aceasta ca și cum nu s'ar folosi de ea! Căci fața acestei lumi se trece! Noaptea e pe sfîrșite, ziua e aproape. Domnul vine!

Niciodată, până în seara aceia, Antidor și Lisandru nu auziseră atîtea cuvinte zguduitoare, nu întîlniseră atîta căldură sufletească. Oameni simpli și fără multe gînduri cum erau, ei nu mai puneau predicii lui Terțiu altă vamă decît mîntea lor zăbavnică și cu anevoe străvezie.

Incepură să urce coasta înaltă care sue spre Acrocoriat. Palatul și grădinile lui Nikodamos erau sus, în scara amfiteatrului

clădit spră miază-noapte de casele orașului. Luminile Corintului și năluca lui cea plutitoare în noaptea viorie rămăneau din ce în ce mai jos. Caligraful se opri ca să răsuflă. Cei doi Capadocieni, supuși și molcomi, făcură la fel. Atunci, în văzduhul limpede, din cetatea de deasupra, de unde veghea peste oraș — ca și peste toată lumea — cohorta latină: răsună tuba militară. Un fior de sfînt, cutremur zgudui pe Terțiu din cap până în picioare. El gîndi: așa va fi în ziua aceia! „la glasul arhanghelului și la trîmbița lui Dumnezeu...” — și întoarse privirile asupra celor doi însoțitori:

— Știți voi cum va fi venirea Domnului?... Știți voi cine va rămînea neatins în ziua aceia?... Minteă mea proastă stă în loc îngrozită! Și nu e de mirare... Dar însuși Invățătorul se cutremură și șovăește, cînd caută să ne-o zugrăvească. Ziua Domnului se descopere prin foc și ce fel este lucrul fiecăruia focul însuși va cerca-o. Vai nouă păcătoșilor! Cine va rămînea neatins, de focul Domnului!... O, fraților, acum două sute și mai bine de ani, Dumnezeu neputînd să mai îngăduiască fărădelegile Corintenilor a trimis asupra lor, ca și altădată asupra Șomronului și a Ierusalimului, urgia sabiei dușmane. Consulul Lucius a sfărîmat pe Acheeni, aici pe istm, la Levcopetra, a intrat în acest oraș, a jefuit din el cît a putut, și apoi i-a dat foc.

Și cît e de lat Corintul, dela zidul răsăritean până la zidul apusean, atît s'a întîns focul! Și statuetele de aramă și tîpsiile de argint și odoarele de aur s'au topit laolaltă și au pornit pîrae, pe subt mormanele de cenușă... Cînd s'a potolit urgia și s'a răcit cenușă, cînd a început s'o sufle vîntul și s'o ridice lopețile, iată că de subt cenușă s'a ivit arama corintiană! — Așa va fi în ziua judecării! Din focul atotmistuitor, din prăpădul și din țărina lumii, vor eși, cu cinste și cu strălucire, numai aleșii Domnului, numai cei ce au crezut în cuvîntul Apostolilor, numai cei ce s'au supus Evangheliei!

Mai urcară cîtva și ajunseră la curțile lui Nikodamus. Terțiu bătu la poartă. Ostiarul întrebă din fundul căsuței lui de pază: — Cine e acolo? Terțiu răspunse cu o voce coborîtă și șuerătoare: Marana-ta!

Omul din căsuță fu într-o clipă la gratie.

— Tu ești, tahigrafule?

— Eu sînt, Sosipe. Domnul cu tine!

— Domnul cu noi cu toți! Cu ce vîi să mă bucuri?

— Sosipe, este numai o știre pe care stăpînul meu Parmenisc o trimite stăpînului tău Nikodamos. Știi că Nikodamos se gătește de călătorie. Corabia noastră pleacă peste trei zile (a doua zi după ziua Domnului). Aceasta e știrea care îi trebuie lui Nikodamos.

— Bine tahigrafule. Chiar astă seară îi trimit știrea prin Iconom. Cu cine ești?

— De va fi voia Domnului, cu niște viitori frați, cu niște Capadocieni, sosiți azi în Corint.

— Au poveri. De ce nu i-ai lăsat devale, în Chenchrea, la maica Phoebe ?

— Îi duc la Gaius.

— Dacă pot să mă schimb mai de vreme cu Marmax, vin și eu.

— Bine. Pace ție !

— Domnul cu tine !

Cuvintele credinței lui Terțiu nu clineau prea mult din loc inima celor doi străini, fiindcă nu le pricepeau. Pricepeau, însă, că Terțiu nu era singur cu această credință. Tovarășii din Chenchrea, femeia cu chipul bun, Iudeii cu sinagoga lor, acest ostiar dela porțile unui palat, apoi acel Gaius unde mergeau, în sfârșit tainicul Invățător care se ridica deasupra tuturor — era atîta lume cu un singur glas, erau atîtea mărturii, era atîta putere adunată ! Aceasta se prindea, pe neștiute, de sufletul lui Antidor și al lui Lisandru.

Dela zidurile lui Nikodamos, Terțiu, Antidor și Lisandru o luară înapoi, dar pe altă cale. Într'un loc, casele se depărtară și, sub stelele Carului Mare, acropola Corintului năluci pe vârful ei de stînci. Dar deasupra acestui profil larg și vag, stăpînitor spre miază-noapte, se arată ochilor celor trei o vatră de lumină. Caligraful ridică brațul peste capul tovarășilor săi :

— Vedeți voi, acele focuri de pe vârful muntelui ?.. Acolo se slujește acum liturghia lui Satan ! Acolo e templul rușinii și al pieirii ! Acolo preotesele Melenidei petrec cu demonii și cu toți corăbierii, care au intrat astăzi, pe corăbiile lor, în Chenchrea și Lecheon !

Aprins de minie, Terțiu apuca de mină pe Capadocieni și-i întoarse cu spatele către nevăzutul templu ai cărui închinători, rituri și divinitate se dezvăluiau, în seara aceea, prin cunună de foc, pe cerul Corintului molatic. Apoi, cu graiu adînc :

— Fericiti voi, Antidor și Lisandru, că punînd piciorul pe pămîntul Corintului, din nouă sute nouăzeci și nouă de poteci, care duc spre vizuinile demonilor și ale liturghiei lor, ați nimerit pe singura — a miia ! — care duce spre Evanghelie și spre Iisus Christos !

Străzile prin care se înapoiau erau ceva mai goale. Merseră mult fără vorbă. Însfîrșit, ajunseră din nou împreajma locurilor străbătute mai nainte. Intrară în agora. Casa lui Gaius era în apropiere. În noaptea străvezie, se iviră, înfipte încoace și încolo, negre ori albe ca niște stafii, statui, temple și colonne. Terțiu se îndreptă spre o fîntînă din mijlocul pieței.

— Frați Capadocieni, aceasta e cișmeaua Pirene. Să poposim și să ne răcorim. Casa lui Gaius este la cîțiva pași, în stînga.

Lăsară jos sacii și togele și băură din apa acestei fîntini vestite în toată lumea. Apoi se odihniră pe jghiaburile ei.

Fîntina era făcută dintr'o bucată de marmoră și era scobită de jur împrejur, arătînd vederii niște celule care închipuiau tot atîtea peșteri. Din ele, năvăleau izvoarele care gilgiau și jucau

în piscina descoperită. Alături de fântină, era o statuă a lui Apollo și un paravan de zid, pe care — cînd era ziuă — se vedea zugrăvită răzbunarea lui Odysseu asupra peșitorilor Penelopei. Terțiu ascultă, citva timp, egloga fântinii Pirene și apoi, pătrunzător și inspirat, vorbi Capadocienilor :

— Apa acestei fântini vine de sus din Acrocorint, din cișmeaua numită tot Pirene. Și tot de acolo vine apa fântinii Lerne, a fântinii Glauke și a tuturor celorlalte izvoare din oraș. În Acrocorint, chiar, sînt o mulțime de șipote care, pe țevi necunoscute, își primesc bogăția dela aceiași vină nesecată, aflătoare sub zidul acropolei.

Orașul și cetatea lui sînt îmbrățișate, în chip nevăzut, și adăpate de unul și același rîu misterios. Așa este și cu viața și cu împlîrile celor temători de Dumnezeu și primiți înaintea milostivirii lui. Voința lui Dumnezeu, îndemnurile lui și grija lui pentru noi izvorăsc, la tot pasul, împrejurul nostru. El ne poartă, el ne adapă, el ne miluește pretutîndeni ! Iubirea lui ne cuprinde neîncetat, măcar că n' o vedem, și toate bunătățile de care ne bucurăm vin din izvoarele lui. O, dar pînă să ajung să înțeleg aceasta, cite lacrimi n' am plîns, cite bătăi neferositoare n' am primit și de citeori nu mi-am blestemat, ca un zmintit, umbra mea pe pămînt !... Vino Antidor ! Vino Lisandre ! Veniți de vedeți cum izvorăsc, în casa Domnului și a Mintuitorului meu Iisus Christos, izvoarele adevărului, ale dragostei de oameni și ale mulțumirii care nu mai trece !

La poarta lui Gaius, sus într'o firidă, era o lampă care lumina în față pe cei ce se apropiau. Poarta se deschise înaintea lui Terțiu.

— Tahigrafule, te așteaptă Învățătorul. A întrebat adineaori de tine.

Era stăpînul casei, binefăcătorul Gaius. Terțiu îi răspunse.

— O, Gaius, cel ce găzduiești pe sfinți (deci, pe însuși Domnul nostru !) am întîrziat hîndcă m'a trimis Parmenisc la Nikodamos, să-l vestesc să fie gata de călătorie. Aceiași veste am împărtășit-o și sorei Phoebe și mă duc să i-o spun Învățătorului. Gaius, iată doi străini care vin tocmai din Capadocia, ca să învețe meșteșugul corintiarilor. Acesta e Antidor ; acesta e Lisandru. Intre ei sînt cumnați ; cu noi — dacă așa va fi voința lui Dumnezeu — vor fi frați... îi voi aduce mai tîrziu înaintea Învățătorului. Acum vor să se înțeleagă cu frații noștri corintiar. I-am purtat de mîna prin Corint și nu i-am lăsat să se rătăcească pe căile demonilor. Ți-i încredințez ție, Gaius ! Primește-i în inima ta și fă-le loc la masa ta, o, urmașule al lui Zecheu !

Antidor și Lisandru priveau cu ochi mari în jurul lor. Curtea, grădina din fund, casa luminată erau pline de o mulțime de oameni, care stăteau pîlcuri-pîlcuri și șopteau. Gaius luă prietenește pe Capadocieni și intra cu ei în adunare. Terțiu alergă în casă. În atriu, în mijlocul citorva bărbați, plini de luare aminte, vorbea un om între două virste. Ședea în jeț și ținea, desfășurat

pe genunchi, un sul din *Septuaginta*. Acesta era Invățătorul. El strînse sulul, închee vorba cu cei din juru-i și chemă pe Terțiu.

— Te aștept. Ai vre-o noutate?

— Corabia pleacă peste trei zile. Parmenisc mi-a poruncit să înștiințez pe Nikodamos. Când am pornit din Chenchrea, am trecut pe la biserică și am înștiințat pe sora Phoebe... Vine, mine seară, aici.

— Bine. Treci la pupitrul tău, ca să sfîrșim scrisoarea. După aceea, să mergem în mijlocul fraților.

Și omul din jeț, lăsînd în piept barba lui lungă, neagră în care începeau să se strecoare fire albe, și stîmpărînd subț sprincele-i îmbinate strălucirea ochilor lui de șoim, dictă lui Terțiu :

„Vă dau în grijă pe Phoebe, sora noastră, care este diaconiță la biserica din Chenchrea, ca s'o primiți în Domnul, cu vrednicia cuvenită sfinților, și să-i fiți de ajutor la orice ar avea nevoie de ajutorul vostru. Căci și ea a ajutat pe mulți și chiar pe mine“. Apoi Invățătorul salută, pe rînd, douăzeci și șase de frați și de surori, cum și cinci biserici, în legătură ori nu cu cei douăzeci și șase, rechemînd — ca pe o vastă arenă — împrejurări, fapte și luptători din anii luptelor dela început. Dar o grijă stăruitoare îl făcu să dea acestui sfîrșit de epistolă o albie neașteptată :

„Indemnu-vă, fraților, să fiți cu luare aminte asupra celor ce fac dezbinări și sminteli împotriva învățăturii pe care ați învățat-o. Despărțiți-vă de ei ! Pentru că unii ca aceștia nu slujesc Domnului nostru Iisus Christos, ci pîntecelui lor, și prin vorbele lor blînde și prin blagoslovenile lor înșală inimile celor fără de răutate. Ci ascultarea voastră a ajuns la auzul tuturor. De aceea, mă bucur de voi. Dar voesc să fiți înțelepți față cu binele și nevinovați față cu răul. Iar Dumnezeuul păcii va zdrobi repede subț picioarele voastre pe Satana ! Darul Domnului nostru Iisus cu voi!“.

Aci, se înapoe la salutări : „Vă îmbrățișează Timoteiu, tovarășul meu de lucru și Luciu și Iason și Sosipatru, cei de un neam cu mine...“

Terțiu se ridică în sus, cu vioiciune. Imbujorat la față și cu ochii plini de rugăminte, vorbi Invățătorului :

— Didascale iubite, dă-mi voe să-i salut și eu în numele meu !

— Un suris de negrăită și ertătoare gingășie schimbă la față pe Apostolul Pavel :

— Salută-i și tu, Terțiu !

Și subț ochii ingerilor, aplecați pe sulul *Epistolei către Romani*, și înaintea veacurilor creștine înduioșate, Terțiu scrisese din toată inima lui plină :

„Vă îmbrățișez, în Domnul, eu Terțiu, cel ce am scris epistola aceasta !“.

G. Galaction

Cavalerul Stamați

Cu prilejul unei scrieri recente

Era firesc ca prin alipirea unor noi ținuturi românești la vechiul regat, dorința deșteptată mai demult în publicul nostru de a le cunoaște viața, sub toate fețele ei, nu numai în prezent dar și în trecut, să sporească și mai tare. Și e netăgăduit că din înfățișările activității sufletești a unor frați de care vitregia vremurilor ne despărțise, manifestările literare să trezească un interes mai viu.

Avem prea puține monumente în care frumosul să fi păstrat vii simțirea și gândirea părinților noștri îndepărtați. În schimb cîntece și povești, poeme și istorisiri, lucrări ale cărturarilor sau opere ale poporului fără învățătură, individuale sau colective, ne vorbesc de durerile, de bucuriile, de mîngierile, de visurile, de dorințele, de concepțiile sociale, morale și filozofice ale strămoșilor noștri. A cunoaște cit mai bine literatura noastră de altădată, înșamnă a ne lămuri asupra elementelor ce alcătuiesc viața noastră spirituală din prezent. A studia trecutul literar al provinciilor de dincolo de Prut și de Carpați, e a contribui, prin urmările pe care le are o înțelegere desăvîrșită a unor suflete apropiate de-ale noastre, la stringerea legăturilor dintre noi și frații noștri basarabeni, bucovineni, transilvăneni, la desăvîrșirea acelei unități a neamului pe care o dorim cu toții.

Călăuzit de aceste gânduri, d. P. V. Haneș a ținut în 1919-1920, la Universitatea din București, un curs liber despre scriitorii basarabeni și, tipărindu-l, i l'a adus la cunoștința marelui public rezultatele cercetărilor, părerile și vederile d-sale asupra unor bărbați de samă din trecutul apropiat al unei provincii, care cea dintâi s'a alipit de vechea patrie.

Intențiile d-lui Haneș au fost excelente. Sînt multe rezerve de făcut asupra chipului cum le-a realizat.

Și mai întăiu titlul lucrării e nu numai lipsit de precizie în ce privește durata perioadei pe care studiile din volum o îmbrățișează, dar și nepotrivit cu cuprinsul acestuia. A trece printre scriitorii basarabeni autori de geografie și de aritmetică ca Amfilohie, episcopul Hotinului, redactori de catehisme și de cărți de rugăciuni ca Gavriil Bănulescu, alcătuitori de gramatici ca Ștefan Mărgeală, însumă a lărgi într'atîta noțiunea de *scriitor*, încît dacă ar fi vorba să se întocmească după aceleași norme o lucrare asupra scriitorilor romîni de astăzi, volume peste volume n'ar ajunge spre a înșira numele și a analiza elaborările tuturor—și Dumnezeu știe cit de numeroși sînt!—autorilor de cărți didactice de curs primar, liceal, tehnic și universitar. Nu trebuie să confundăm cultura cu literatura și să introducem în rîndurile literatorilor, persoane care au jucat un rol onorabil dar modest în propășirea noastră culturală.

E evident iarăși că printre „scriitorii basarabeni” nu trebuiau să-și găsească loc decît cei care au scris în romînește și că, după cum orice istorie a literaturii romîne va ignora pe compatrioții noștri care, din motive ce nu le cercetăm, și-au exercitat talentul în limbi străine, după cum Iulia Hasdeu sau contesa de Noailles, d-ra Elena Văcărescu sau d. Charles Adolphe Cantacuzène intră sau ar putea intra în cadrul dezvoltării literelor franceze, tot asemenea Alecu Hasdeu, care a scris poezii și povești în rusește, aparține unei alte literaturi decît cea romînă și nu-i e îngăduit să figureze printre „scriitorii basarabeni”, afară numai dacă printre aceștia am înnumăra pe toți literatorii originari din Basarabia, oricare ar fi limba în care au scris, romînă sau rusă, bulgară, armeană sau evreiască 1.

Dacă observațiile de mai sus sînt întemeiate, lucrarea d-lui Haneș e, de fapt, o istorie a culturii romînești în Basarabia, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, căci șapte din cele opt capitole ale volumului privesc această chestie și singurul basarabean romîn, cu merite de scriitor, studiat de d-sa e cavalerul Constantin Stamati.

1 Pentru cercetarea activității gramaticale a unor autori ca Amfilohie Hotinul și a interesului lingvistic pe care textele basarabene ni-l oferă, ar fi fost de nevoie cunoștinși filologice mai riguroase și mai precise. E regretabil că d. Haneș socotește că particularitățile ale graiului basarabean niște moldovenisme, fie lexicale ca *a pica* pentru *a cădea*, *a intruloca* pentru *a împreuna* (p. 61), fie morfologice, ca *a pătrulea poruncă* în loc de *a patra poruncă* (*ibidem*). Cf. pentru întrebînțarea identică a ordinalului: „coconul Andronake era din soiul acel amfibiu care se ține mai presus de *starea a doile*” în Cost. Negruzzi, *Au mai pășit-o și alții*). Nu pricepem cum d-sa poate denumi pe *cea din soma ce mare* pronume demonstrativ, în loc să-l denumească *articol*; cum poate chema moldovenism ceiace e un arhaism: *rămășiții cei mari* (p. 83). Autorul dovedește că nu e stăpîn pe noțiunile sau măcar pe vocabularul critice literare cînd vrea să ne facă să credem că

De acest scriitor căruia îi e consacrat capitolul final, cel mai lung și mai important al volumului ce analizăm, ne vom ocupa în studiul de față, rectificând unele din cercetările d-lui Haneș și a istoricilor literari care l-au precedat și completându-le cu câteva observațiuni și constatări personale.

I

O primă chestie care se ridică când e vorba de apreciat opera lui Stamati e cea a imitațiilor. Ce e original la dînsul? Ce a imitat? Ce a tradus—sau cum spun unii critici mai aspri, ce a plagiat?

În prefața *Muzei romînești* al cărui prim și singur volum cuprinde tot ce ne-a rămas dela dînsul, în afară de manuscrisul traducerii *Galatei* după Florian¹⁾, Stamati recunoaște că dă la lumină puține compuneri originale și că a cules după „autorii Europei“ ce i s'a părut „mai aproape de simțirile Romînilor și mai conform cu gustul compatrioților săi“. Iar în fantezia satirică tradusă după Sircowski, *Pompoasa audiență la Satana*, ajungînd la pasajul unde ne e povestită soarta jalnică a unui biet autor, pedepsit de stăpînul Iadului fiindcă-și făcuse renumele „schimonosînd“ ideile altora și tipărindu-le „pe numele său, fără a se sfîi, ca și cum ar fi fost de dînsul plăsmuite“, Stamati deschide o lungă paranteză în care ia apărarea plagiaților, de oarece nu e scriitor, zice dînsul, chiar în Apus, care să nu fi împrumutat dela altul, afară de Omer și Moise, izvoare veșnice ale poeziei. Apărarea e susținută cu o căldură care arată că scriitorul basarabean vorbește în folosul propriei sale cauze.

În deosebirea compunerilor originale de cele traduse sau

armonia e o calitate romantică și că prin urmare clasicii n'au cunoscut-o (p. 182-jos) și când afirmă că *Ciubăr. Vodă* al lui Stamati e o epopee (p. 258, e drept că în cursul aceleiași capitol autorul îl mai numește cînd *basm-epopee* cînd *poem epic* ca și cum lustrii termenii ar fi echivalenți). Însfîrșit stilul lucrării, redactată în pripă, trece dela incorectitudine (cf. nerespectarea consecuției timpurilor la p. 166: a avut... murise... mai rămînea) și vulgaritate, la non sens; nu pricepi ce sînt niște „versuri care au ceva din tradiția lipăriturilor“ (p. 113); cum „un aparat stilistic culminează într'un pasaj“ (p. 183); cum iubirea desleaptă la poezii romîni dela începutul veacului trecut nu atît „sentimente ideale“ cit „simțiri comune: sărutat, strîngere de mînă, strîngere în brațe“ (p. 202)... E interesant de aflat că strîngerea de mînă e nu numai o simțire, dar și o simțire comună.

1 Mss. 150 al Academiei Romîne. Titlul manuscrisului lui Stamati poartă că traducerea e din 1813 Dechembrie 30, iar o notă finală spune că „istoria lui Elisir și Galatie s'au săvîrșit de prescri la 22 Noembrie 1835“. D. Haneș nu știe de existența acestui manuscris care l-ar fi împiedecat să uite pe Florian, printre autorii cei mai celiși pe la 1830 (o. c., p. 203). Cit de mult era cetit Florian chiar de generația lui Kogălniceanu, se vede din art. d-lui Bogdan-Duică, *S. Gesner în literatura romîna în Convorbiri literare* din Febr. 1901.

imitate, Stamati nu ne-a venit mai deloc în ajutor. Intr'o notă la oda *Lauda lui Dumnezeu*, traducere mărturisită după poetul rus Dierjavin, Stamati ține de rău pe vornicul Dimachi care-și atribuisse pe nedrept meritul traducerii sale. N'ar fi drept să ne supărăm și noi pe scriitorul care a tănuțit numele „autorilor Europei“, modele urmate de dînsul dela un capăt la altul sau numai în parte? Ce e drept, indicațiunile mai mult s-au mai puțin precise că unele bucați sînt traduceri, găsim în *Muza Romînească*. În afară de satira și de oda, traduse din rusește și pentru care menționează clar numele originalului, Stamati și-a plătit datoria către Ariosto dînd ca subtitlu lui *Ciubăr-Vodă: Roland furios moldovenesc*. Deși nu pomenește pe Victor Hugo redînd în romînește celebrul său poem *Les deux îles*, sub denumirea de *Oda lui Napoleon*, totuși, ornînd cu un motto de cîteva versuri semnate *traducătorul* versiunea sa, arată netăgăduit cetitorilor că au a face cu o producție străină. Portretul în proză al tînărului întors din străinătate care știe șapte limbi dar a uitat pe a țării sale, care a pătruns legile Franței, Angliei și Germaniei fără să bănuiască după care așezăminte de drept trăese compatrioții săi, care înșiră numele împăraților Babilonului dar ignorează cine au fost domni în Moldova, e alcătuit după unul din caracterele lui La Bruyère, citat de Stamati, și se termină cu o epigramă despre care spune că e luată din Delille.

Negreșit într'o epocă cînd creația personală nu putea să satisfacă cerințele unui public doritor de a ceti în romînește scrieri variate și numeroase, imitația și chiar plagiatul nu pot fi taxate cu disprețul și desconsiderarea ce li se cuvin astăzi. Să ne gîndim că în perioada de renaștere a literaturii franceze care oferă, din punctul de vedere al producției scriitorilor, analogii cu dezvoltarea literaturii romîne din secolul al XIX-lea, opera unui Ronsard abundă în furtișaguri literare nu numai dela clasicii, fapt cu care șeful Pleiadei se mîndrește, dar dela Italianii mari și mărunții ai Risorgimentului sau dela moderni și contemporani de naționalități diferite, Olandezi ca Secundus, Venețiani ca Navagero, Napolitani ca Pontano, Greci ca Marullus, care versificaseră într'o latinească miaduoasă și elegantă.

Să desvinovățim pe Stamati cu scuza că nu credea că încercările sale vor fi vreodată tipărite? ² Dar tocmai pentru tipărire își încredințase manuscrisele sale editorului Theodor Cădrescu care nu publică din ele decît materia unui volum. Mai ușor ar fi să presupunem că tomul al doilea al acestei ediții necomplete ar fi conținut între altele note, indicînd originalele imitate. ³

1 *De la société et de la conversation*. Portretul lui Hermagoras.

2 Iorga, *Sămăntătorul*, 2 Iulie 1906, articol asupra lui Stamati.

3 D. Bogdan-Duică în *Prefața* ce însoțește bucățile în proză și versuri de Stamati, publicate, sub îngrijirea d-sale, în Biblioteca Scrii-

Mai lesne ne vine însă să credem că lui Stamatî nu-i dispăcea să treacă drept izvoditorul tuturor alcătuirilor sale, fie că prefăcuse originalele străine „după ale noastre întâmplări istorice și casnice”¹, fie că le lăsase neschimbate îmbrăcându-le numai cu vestiminte românești. Alita vreme însă cât aceste originale nu vor fi cunoscute, nu va fi cu putință să ne dăm samă de trăsăturile proprii ale talentului lui Stamatî, vom risca să admirăm drept concepții sau imagini ale sale bunuri străine, și să ne facem despre spiritul și simțirea lui o icoană care nu corespunde cu realitatea.

În lucrarea sa *De l'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*², N. I. Apostolescu a întocmit o listă de poezii de Hugo, Lamartine, Vigny, traduse de Stamatî. D. Haneș n'a sporit cu adaose noi această listă³. Ar fi putut să identifice elegia *Iubitei A**** a cărei originalitate i se pare îndoiioasă⁴, cu *A El(vire)* din *Nouvelles Méditations* ale lui Lamartine și plîngerea *Inchisului către un fluture ce intrase în castelul său* cu o poezie celebră a lui Xavier de Maistre, autorul spiritualei *Călătorii în jurul odăii mele*. La Petersburg, în timpul emigrării, sub impresia istorisirii de un fost întemnițat în Siberia a simțirilor ce le avuse odată, când printre gratiile închisorii zburase vesel un fluture, X. de Maistre scrisese oda sa ușoară *Le papillon*, remarcabilă prin grația ei. Poezia fu de îndată tradusă în rusește și cunoscută sub forma aceasta de un secretar dela ambasada Franței, care ignorându-i originea, se apucă s'o retrăducă în franțuzește. Se poate ca Stamatî să fi cunoscut numai versiunea rusească a acestor versuri. Către această părere ne înclină amplificările inutile și

torilor romîni, București, Minerva, 1906, p. 171, se silește să-l spele de vina de plagiat invocînd faptul că în precuvîntare sînt citați un număr de scriitori, și că aceștia sînt modelele autorului *Muzei Romînești*. Scriitorii sînt citați însă în alt scop: pentru a dovedi că talentele cele mai mari sînt trebuitoare predecesorilor lor literari. De altfel, cum arată și d. Haneș (p. 206), Stamatî pomenește de Racine, Bulwer Lillou sau Goethe cărora nu le datorește nimic, pe cînd omile pe Lamartine sau pe Victor Hugo, dela care a împrumutat foarte mult.

1 V. Precuvîntarea.

2 Paris, Champion, 1909, p. 142.

3 Indicația că noveleta asupra întrevederii lui Napoleon și a Papei Piu al VII-lea e traducerea bucății *Le dialogue inconnu*, din *Servitude et grandeur militaires* a lui A. de Vigny o dase, înaintea d-lui Haneș (o. c., p. 209), d. Iorga în *Sămănătorul*, 2 Iulie 1906, art. citat.

4 În limpe ce nu pune la îndoială pe cea a *Nemernicului* și a *Aducerii aminte*, în care găsește „mai multă sinceritate” (o. c., p. 207). Toluși Apostolescu arătase că aceste poezii sînt traduceri după *l'isolement* și *le Souvenir*. Cîteva motive din *Le Souvenir* sînt reluate și tratate cu independență în *Tinguirea*.

5 Sainte Beuve, *Notice* în fruntea *Operele complete* ale lui Xavier de Maistre, Paris, Garnier frères, p. XXXVI. Studiul lui Sainte Beuve care reproduce poezia lui de Maistre figurează în *Portraits contemporains*.

metrul greoiu de patrusprezece silabe 1 al bucății romine, în locul preciziei elegante și a sprintenelor octosilabe franceze, așa de potrivite într'o cuvîntare adresată grațiosului și neastîmparatului oaspe al cerului și al cîmpiei:

Léger enfant de la prairie
Sors de ma lugubre prison ;
Tu n'existes qu'une saison,
Hâte-toi d'employer la vie.
Fuis! Tu n'auras, hors de ces lieux
Où l'existence est un supplice,
D'autres liens que ton caprice
Ni d'autre prison que les cieux.

Să se compare acestui „huitain“ cele zece versuri românești care le corespund, diluînd simțirea delicată și parafrazînd gîndirile rezezi ale originalului; părerea noastră va fi poate împărțită și de alții:

Zboară dar, du-te de aici, du-te liber în cîmpii,
Fugi d'acest negru noian adînc și întunecos...

O soartă analoagă versurilor lui X. de Maistre în Rusia a avut-o în România duloasa tînguire pe care roza în *Les Chants du Crépuscule* ale lui Victor Hugo o adresează fluturelui, nestatornicului ei amant:

La pauvre fleur disait au papillon celeste :
— Ne fuis pas !

Vois comme nos destins sont différents. Je reste
Tu t'en vas !

Stamati făcu din aceeași plîngere *Cîntecul Gafiței către cuconașul său* 2, epilog al micului poem *Gafița blestemată de părinți*, care povestește soarta unei fete din popor sedusă și apoi izgonită de un tînăr boer:

O floare duloasă zicea fluturașului ceresc
Nu fugi că mor !

Căci trîsta mea soartă este pe pămînt să trăesc
Nu la cer să zbor... 3

1 În genere Stamati se silește să păstreze ritmul modelelor sale; totuși în traducerea elegiei anlice „*Safo*“ după Lamartine a modificat forma metrică a poeziei franceze.

2 În *Dacia literară* din 1840 bucata al cărui titlu este *Floarea cătră flutur* poartă și acest sub-titlu. În relipărirea ei în *Muza Romînească* poartă numai titlul prescurtat *Cîntecul Gafiței*, ceiace scade din claritatea cuprinsului.

3 Parlea a doua a poezioarei franceze *Envoi à ...* n'a fost tradusă de Stamati.

Cîntecul Găfitei i se păru lui Vaillant, pe atunci profesor de franceză la Sf. Sava, cît se poate de expresiv pentru geniul poetic român. Impregnat de clasicismul secolului XVII-lea în cultul căruia fusese crescut, Vaillant ignora producția poetică franceză contemporană și de aceea își dăde osteneala să retrăducă în franțuzește după versiunea românească mica elegie a lui Hugo și s'o ofere cetitorilor scrierii sale *La Romanie* (sic) ca un specimen fericit al poeziei noastre născînde:

Vois ta plaintive fleur, ô papillon céleste
Viens ! ne fuis pas !...

Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Vigny sînt singurii poeți romantici francezi pe care Stamatii s'a trudit să-i transpună în stihurile sale. Nici urmă de Musset, nici de Béranger, la care ne mai trimit unii istorici literari 2.

În schimb, cum observase demult Constantin Hurmuzaki 3, romanele lui Chateaubriand au influențat pe scriitorul nostru.

Micul poem *Roman din Vrancea* înfățișează, ca și *Atala*, René sau *les Natchez*, contrastul dintre simțirile și moravurile unor civilizații și cele ale unor triburi primitive. După cum melancolicul și rafinatul René caută o uitare a suferințelor sale printre „copiii naturii” din savanele și pădurile virgine ale Americii din secolul al XVIII-lea, tot astfel Francezul Walther, ademenit de farmecul vieții la un „popul firesc”, vine să uite printre sătenii din Vrancea, „feriți de-a Europei patimi”, buni, simpli și cumpătați, neștiind ce e „aurul și răsfațul”, viclenia, fătărnicia și viciile civilizațiilor. Axioma lui Rousseau și a discipolilor săi, printre care își are locul Chateaubriand în prima-i manieră, că „omul firesc” e „mai bun și mai fericit” decît cel al societăților înaintate pe calea așa zisului progres, e exprimată în termenii pomeniți, cu prilejul descrierii vieții păstorilor „cu legi bune deprinși”. Și după cum Chactas, eroul strălucită a Regelui Soare, Roman, fiul soțituzului, încintat de „spiritul civilizată” pe care-l înfățișează Francezul nou venit, vrea să-și schimbe „traiful țării” pe „gusturi orașenești” și pleacă la Iași. Impresiile naive ale „sălbatecului nostru”, în mijlocul frumuseților nebănuite ale unui oraș mare, amintesc pe ale lui Chactas la Paris și la Versailles. Perifrazele prin care designează lucrurile minunate a căror cunoștință o face Roman

1 Paris, Bertrand, 1844, III, 213. Tot Vaillant traduce în proză (ibidem, p. 214) *Cămașa omului fericit* a lui C. Roselli, fără a bănui că aceeași bucată e o traducere după *La chemise de l'homme heureux* a contelui Daru, fostul întendant general al armatelor imperiale.

2 N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XIX-lea*, I, 122.

3 Cf. nota editorilor *Daciei literare* reproducînd un pasagiu dintr'o scrisoare a lui C. Hurmuzaki (p. 141 a relipăririi revistei din 1868).

la Iași, fuseseră întrebuințate înaintea lui de Natchezul lui Chateaubriand. Așa „căsuțele pe roate“¹ la care sînt înhămați cai, redau pe „la hutte roulante“² care trebuia să ducă la Paris pe Chactas și pe tovarășii săi de drum. E vorba ne spune Chateaubriand pentru a risipi nedomirirea cetitorilor de „un carrosse“.

Spre deosebire de Chactas pe care împrejurări potrivnice îl exilasera și care are înțelepciunea îndată ce-i e cu putință să se întoarcă în pustietățile și codrii ținuturilor strămoșești, Roman, care de bună voe plecase printre civilizați, suferă de consecințele îndepărtării sale dela un traiu conform cu natura. Ideia care l-a călăuzit pe Stamati în această parte a poemului său, neterminat de altfel, e aceeași ca și a concepției părții finale din romanul celebru *Paul et Virginie* al unui alt rousseau-ist, Bernardin de St. Pierre.

Dela Chateaubriand provine și sentimentul care a dictat meditația asupra ruinilor Romei, ce închee în chip artificial bucată în proză asupra *Sucevei și Alexandru cel Bun*. Ironia contrastului între maestratea privelistilor pe care le-au contemplat coloanele năruitului templu al lui Jupiter sau surpatul arc de triumf al lui Titus și vulgaritatea faptelor ce le privesc acum, martore neputincioase; poezia melancolică a ruinelor care a ademenit întreaga noastră generație literară dela 1830, amintesc paginile lui Chateaubriand asupra Romei și a Campaniei din *Voyage en Italie* și din *Lettre à M. de Fontanes*. Lui Alecsandri îi plăcea această meditație a lui Stamati asupra ruinilor, pe care o socotea un „frumos articol în proză“³, deși după gustul unui iubitor de simplitate cuprinde prea multe „retorice sulii“, cum ar fi zis Eminescu. Am impresia de altfel că sfîrșitul acestei bucăți, unde frazele, legănîndu-se într'o simetrie antitetică și detaliile de o trivialitate pitorească sînt alese pentru a pune în relief nestatornicia soartei și vanitatea măririlor pămîntești, invederează o îndeminare stilistică de care Stamati nu ne-a dat alte dovezi, trebuie să fie o traducere după un text francez sau rus, eșit dintr'o pană mai iscusită în meșteșugul retoric decît a scriitorului basarabean.

Cu Chateaubriand și cu *Roman din Vrancea* am intrat în șirul autorilor care au inspirat și a lucrărilor care au fost influențate de modele străine. Nu mai avem a face cu simple traduceri și comparația între compunerile lui Stamati și originalele ce le-a avut în vedere poate fi revelatoare asupra caracterelor proprii naturii artistice și talentului poetului nostru.

Dialogul unui holtei cu un boerinaș avut însoțit cu o cu-

1 *Muza Românească*, ed. cil., p. 161.

2 *Les Natchez*, cartea V; cf. și în cartea VI: *Comme le char de la nuit, roulent les cabanes mobiles...*

3 Scrisoare către I. Negruzzi din 28 Febr. 1868 (v. ed. I. Chendi a *Scrisorilor*, București, Socec, 1904, p. 32).

coană de înalt neam porcede din dialogul între celibatarul Boileau și un tânăr căruia îi abate să se însoare (*Satire X*). Spre a-l întoarce dela acest pas fatal, satiricul mizogin trece în revistă tipurile diferite de femei ale societății de atunci— și de mai demult, căci aprigele tablouri ale lui Juvenal i-au venit în ajutor pentru întocmirea portretelor galeriei sale: prețioasa, savanta, desfrinata, zgîrcita, risipitoarea, înfumurata, cochetă.

Din variatele și numeroasele păcate și cusururi femeiești satirizate de Boileau, Stamati nu reține decît pe cele ale „femeii de modă”, îngîmfată de neamul înalt deși scăpătat din care se trage și măritîndu-se cu un boer de țară numai pentru a-și putea satisface dorințele ei de traiu îmbelșugat, de „ospete răsfățate” și de

Zariflicuri de modă frumoase, dar scumpe foarte.

Spre deosebire de Boileau care slăbește valoarea și semnificarea satirei sale prin exagerări vădite, necruțătoare pentru nici un fel de femei, Stamati atacă numai pe femeia înfumurată, risipitoare și doritoare de curte. Bunul său simț și prețuirea virtuților casnice îl feresc să dezvolte paradoxul ajuns o banalitate al criticii căsătoriei în genere și, adoptînd un alt loc comun moral, să se pronunțe numai contra însurătorilor nepotrivite ale boerinașilor de sama lui cu vre-o „cucoană mare”. Detaliile care localizează în Moldova sau în Basarabia dela 1830 ideia satirică luată dela Boileau sînt de un realism fericit, și humorul cu care ne e înfățișată pătania însuratului, deși cam simplist, are multă putere comică.

Alături însă cu particularitățile inventate de Stamati și care comunică o savoare specific moldovenească acestei satire, sînt, pe lîngă tema tratată, și cîteva trăsături care vin dela Boileau.

Alcippe din satira franceză arată o față mîhnită cînd poetul îl întîmpină cu complimente prefăcute pentru căsătoria proiectată; cu atît mai mult însuratul lui Stamati, amărit de ce i s'a întîmplat, cînd „holteiu” îi adresează urări, „cată în jos cu întristare”, oftează și tace. „Tocmelile” pe care i le-a impus logodnica înainte să-l ia:

Căci după tocmeală sînt dator a mă supune
Amatel soției mele cu orbească plecăciune...

amînesc versurile

Sachez qu'en notre accord elle a, pour premier point,
Exigé qu'un époux ne la contraindrait point... 1

1 Vers. 499 500. Dezvoltarea ce urmează se face asupra unei idei diferite decît cea din textul român.

Mijlocul de care se servește bolnava prefăcută a lui Boileau pentru a-și sili bărbatul să-i îndeplinească dorințele :

Et douze fois par jour, dans leur molle indolence,
Aux yeux de leurs maris tombent en défalilance !

și cunoaște și cucoana din satira lui Stamatî : îi vine rău sau leșină la momentul potrivit și însuratul se jâluește cum

O femei cu capricii de multe ori pe zi moare.

În fața cheltuelilor nesăbuite care-l ruinează, protestările bărbatului sînt zădarnice. Boileau i-o spune lui Alcippe :

Ne va pas murmurer de sa folle dépense.
D'abord l'argent en main, paie vite et comptant.
Mais non, fais mine un peu d'en être mécontent,
Pour la voir aussitôt, de douleur oppressée,
Déplorer sa vertu si mal récompensée 2.

Însuratul lui Stamatî se încearcă să se împotrivescă risipei soției lui :

Și-i șoptesc cu glas prea fraged : o amate sufletel
Multe mii s'au cheltuit, mai conținește puțin...
Dar ea parcă răsărind cu spatele mi-au răspuns
Eu nu odată ți-am spus
Că mie puțin îmi pasă, eu n'am să le răfuesc,
Am să petrec cum îmi place și dulce să vîleuesc.

E interesant de notat cum la Stamatî, cași la contemporanul său Grigore Alexandrescu, discipol în același timp al lui Lamartine, Boileau, Voltaire și La Fontaine, se amestecă influența literaturii franceze clasice, pseudo-clasice și romantice. Eclectic în gusturile sale literare în ce privește literatura franceză, a dovedit același eclecticism în ce privește literatura rusă adresîndu-se simultan lui Dierjavin, lui Krylov,³ lui Pușkin și lui Lermontov.

Cît pentru literatura italiană, inspirația lui Stamatî nu s'a adăpat decît la un singur izvor, cël oferit de poezia minunatului interpret al Renașterii, divinul Ariosto.

Ariosto era foarte cetit de generația cultă rusească dela începutul secolului al XIX-lea. Pușkin își legănase închipuirea

1 Vers. 2397—398.

2 Vers. 202—05.

3 Pe La Fontaine autorul nostru l-a imitat prin adaptările lui Krylov (Cf. Epure, *Influența fabulistului rus Krylov asupra fabuliștilor noștri Donici și Stamatî*, Iași, Ștefăniu, 1913.—Din cele patruzeci de fabule ale lui Stamatî, treizeci sînt traduse după Krylov).

juvenilă cu cetirea isprăvilor lui Orlando, lui Merlino și ale frumoasei Angelica 1. Subt încântarea recentă a povestirilor lui *messer Ludovico*, concepuse pe *Ruslan și Ludmila*, poem în care combină materiale scoase din basmele naționale, auzite altădată dela bătrîna sa doică, după formulele așa de gustatului poem italian. Opera lui Pușkin fu desigur foarte de timpuriu cunoscută de Stamati. Petrecerea forțată la Chișinău, între 1821-1823 2 a autorului *Prizonierului din Caucaz* 3 — tradusă de chiar Stamati — și a *Țiganilor* — tradusă de Donici, — populariză în Basarabia și scrierile și ideile literare ale acestui scriitor care socotea că legendele rusești cuprind o poezie fantastică tot atît de atrăgătoare ca aceia ce se desface din legendele irlandeze sau germane.

Succesul poemului *Ruslan și Ludmila*, cu care Pușkin începe bătălia romantică în Rusia, îndemnă, credem, pe Stamati să pue la contribuție basmele noastre, în poemul său *Ciubăr-Vodă* 4. Eroul îi era oferit mai mult de tradițiile populare decît de cronici. În jurul acestui legendar personaj, despre care dealtfel Stamati nu știe mai mult decît că a domnit în Moldova, că a fost nepotul lui Papură-Vodă și că strămoșii săi au fost mincați de guzgani, și mai ales în jurul feciorului său, Bogdan, e țesută intriga poemului, bogată în peripeții minunate, în înjghebarea căreia îi vin în ajutor în afară de epizodurile folklorului național, ficțiunile zîmbitoare ale lui Ariosto. Mijlocul poemului lui Stamati este în întregime alcătuit cu elemente din *Orlando*, pe cînd începutul și mai ales sfîrșitul lui cuprind fie tradiții populare, fie trăsături din basmele noastre 5.

Datoria lui Stamati față de poetul italian era prea mare spre a nu fi recunoscută în public și de aceia, în retipărirea lui *Ciubăr* în *Muza Romînească*, specifică, în subtitlul poemului, că avem a face cu un *Roland furios maldovenesc*. Totuși în afară de d. Bogdan-Duică, care a notat în treacăt asemănarea între „zburdarea nestăpînită a inchipuirii poetice” 6 la

1 Dupont, Prefață la traducerea operelor alese din Pușkin, St. Petersburg, Bellizard 1847, p. 7. — Melchior de Vogüé, *Le roman russe*, Paris, Plon, 1919, p. 41.

2 În timpul șederii sale la Chișinău, Pușkin veni în contact cu boerimea moldoveană. Odată chiar fu pedepsit cu arestul în urma altercației sale cu un boer. (Em. Hauman, *Pouchkine*, Paris, Blond, 1911 p. 69 și 71).

3 *Prizonierul la Cerkezi*.

4 Despre Ciubăr al citorva cronici slavone și polone și al lui Sîncal care ar fi domnit două luni pe la 1448 sau 1450, v. articolul lui Al. Papadopol Calimah în *Convorbiri literare*, 1 Noembrie 1882. Alecsandri în *Despot-Vodă* a făcut din acest domn legendar un nebun de curle prin gura căruia grăește uneori adevărul și apoi, cătră sfîrșitul plesei, un fanatic religios, care nu se dă îndărăt dela crimă.

5 Poemul fusese tipărit mai înainte singur în broșură la 1843, la Iași, cu simpla denumire *Povestea povestelor*.

6 Prefață citată, p. 177.

autorul lui *Ciubăr-Vodă* cași la cel al lui *Orlando*, istoricii noștri literari au lăsat neexploatăta mina de apropieri și de comparații pe care subtitlul lui Stamatî le-o semnala îndeajuns.

Din țesătura bogată în epizoduri romanești și realiste, comice, licențioase și idilice, din multiplele și variatele incidente ale celor trei acțiuni paralele ale lui *Orlando*, Stamatî și-a îndreptat privirile mai ales asupra petrecerii lui Roger în castelul vrăjitoarei Alcina și asupra duelului șefilor saracini Mandricardo și Rodomonte.

Imaginația lui Stamatî, mult mai puțin vioae, nu poate nici plăsmui nici stăpîni complexitatea de fapte și întîmplări printre care se joacă fantezia ușoară și rodnică a maestrului italian.

Eroul lui Stamatî, Bogdan, care corespunde lui Roger, e departe de a avea caracterul aventuros al paladinului. Gentilomul italian înfruntă cele mai mari primejdii nu pentru a câștiga pămînt sau avuții, dar pentru a-și arăta valoarea. 1 E apărătorul tuturor femeilor asuprite, fără ca totuși să aștepte o răsplată din partea lor. Bogdan rățăcește pentru a-și căuta ursita sau pentru că, după lupta cu Tătarii năvălitori, a pierdut urma castelului părintesc; aventurile îi vin, fără să vrea și fără să umble după ele. Caracterul pozitiv al scriitorului basarabean a schimbat dispozițiile sufletesti ale personajului principal, apropiindu-le de ale sale.

Castelul zînei, meșteră în vrăjitorie, în preajma căruia ni-merește Bogdan, e așezat, ca și palatul magicianei Alcina, pe un virf de munte, în mijlocul unor livezi minunate 2. De oarece descrierea grădinilor Alcinei 3 servise la descrierea grădinilor cu lămii, chiparoși, chedri, dafini, cu poame gustoase, cu roze, crini și iasomii scoțînd mirezme amefitoare, de pe muntele singuratec unde-i apăruse lui Bogdan ursitoarea care-i hărăzește pe mireasa lui 4, Stamatî n'a mai repetat-o aici și a trecut la piedicile pe care cavalerul trebuie să le înlătore, pentru a fi vrednic de stăpîna încîntătorului palat.

La Ariosto, Roger vrînd să treacă rîul care curge la marginea castelului Alcinei, e întîmpinat la capul podului de o uriașă îngrozitoare la chip, călare pe un lup „mare cît un bou”. Îndrăzneța și agera uriașă îl atacă cu sulița pe Roger, care o doboară la pămînt. 5 Tot astfel Bogdan înainte să ajungă la castelul zînei întîlnește în calea sa „un rîu lat și șermuros”, peste care e un pod în capra căruia stă o stafie uriașă, călare pe un lup turbat. Îndată ce vede pe „hîrișul domnișor”, namila se repede cu paloșul la dînsul, dar Bogdan cu sulița o trîntește jos de pe șea și-i retează capul. 6

1 Cf. cîntul VI. st. 80. V. ediția din Ariosto a lui Pietro Micheli, Milano, Vallardi, vol. I, p. XXIX-XXX.

2 C. VII. st. 8. *Muza Rom.*, p. 101.

3 C. VI. st. 20-22.

4 *Muza Rom.*, p. 87-88.

5 C. VII st. 3-7.

6 *Muza Rom.*, p. 102-103.

La poarta palatului, Bogdan e întâmpinat de vre-o douăzeci de fete tinere îmbrăcate „în strae albe și flori“; ele corespund copilelor zglobii care la poarta de aur a împărăției Alcinei, îl primesc pe Roger spre a-l conduce în lăcașul încântat. Toate sînt îmbrăcate la fel, în rochii verzi și poartă pe cap cununii de flori. 1 Nici una însă din fecioarele acestui grațios cortegiu nu posedă frumusețea răpitoare a stăpînei lor. Și după cum pictorul cel mai iscusit 2 n'ar fi în stare să întruchieze forme așa de desăvîrșite ca ale Alcinei, tot așa nici Rafael, „pictorul cel renumit“, nu ar fi putut zugrăvi zîna de care se înamorează Bogdan. 3

Portretul Alcinei, care exprimă tipul ideal al frumuseții feminine din secolul al XV-lea, 4 e modelul la care a privit Stamatî cînd ne-a înfățișat „zulufii“ împlețiți la tîmple, cosițele bălai răsfirate în unde, „rozele de pe obraji“, șirurile de „mărgăritare“, sînurile „ca două mere domnești“, piciorușul „mic, grăsuțiu“ al zînei sale.

Amețit de plăcerile voluptății, Roger izgonește din inima sa pe Bradamanta, atît de scumpă altădată, precum Bogdan nu-și mai aduce amînte de logodnica lui. Și unul și altul sînt fermecați de stăpîna castelului care e o vrăjitoare. Își uită de menirea lor, virtutea lor războinică slăbește, se aruncă în brațele desfătării, se afemează în fire și deprinderi, cași în port. Alcina îi țese lui Roger veșmînte femeiești în fire de aur și de mătasă, îi atîrnă de gît un colan cu nestemate, petrece în juțul brațelor sale—altădată așa de vinjoase—brățare scumpe, îi străpunge urechile pentru a le împodobi cu cercei și-i spală pletele buclate cu parfumuri suave. 5 Tot astfel zîna îi dă lui Bogdan cămăși înfrumusețate cu alțițe de „sîrmă și mărgean“, îi încinge coapsele cu un colan de aur, îi pune la gît „un gherdan de smaragd și de rubin“, îi găurește urechile pentru a le anina cercei și împletindu-i pletele în „gîțe“, i le adună într'un coc, spre a desăvîrși aparența mueratică a fostului viteaz. 6

Aducîndu-și amînte de mitul lui Ercule la picioarele Omfalei, Stamatî adaugă cîteva trăsături nouă povestirii din textul italian. Bogdan țese la melez, toarce la furcă și împletește la ciorapi, ba chiar se „mișelește“ atît de mult încît se teme de pisici și cade leșinat cînd fulgeră. Comicul discret și fin

1 C. VI, st. 72-73.

2 C. VII, st. 11.

3 *Muza Rom.*, p. 103.

4 Micheli, ed. cit. a lui Ariosto, I, 322. Cînd Stamatî a descris tipul frumuseții feminine fără a se lua după altul, a înlocuit un portret cu alte însușiri fizice și morale cf. portretul Floricăi din *Roman din Vrancea* care are o gingășie, o sîfală și o grație ce lipsesc zînei, copiată după modelul italian.

5 Cîntul VII, st. 53-55.

6 *Muza Rom.*, p. 108-109.

al lui Ariosto, ironia indulgentă cu care privește slăbiciunile eroului său, sînt înlocuite la Stamatî cu un humor masiv și cu o batjocorire greoaie.

Vădita preocupare morală a Italianului în episodul petrecerii lui Roger în palatul Alcinei se poate să fi îndemnat pe Stamatî să aleagă aceste întâmplări, spre a le localiza în poemul său. Abdicarea dela virtute și dela energie, adusă de un traiu desfătăt și hidoarea desfrîului cînd se arată în toată goliiciunea lui, iată ce se ascunde sub ficțiunile simbolice ale lui Ariosto. 1 Roger cînd devine posesorul talismanului trimis de Bradamanta prin zîna cea bună, Melissa, vede pe fermecătoarea Alcina ca o bătrînă de o slujenie îngrozitoare. În locul frumoasei slăvite de pînă acum, stă înaintea lui o băbușcă zbîrcită, neagră, numai cu cîteva șuvițe de păr alb, fără dinți. 2 Tot astfel, cînd desprinde baerul fermecat al zinei adormite și cetește scrilijiturile cuprinzînd solomonii săpate într'însul, lui Bogdan i se limpezesc vederile și constată că iubita lui e o babă cu pielea obrazului încrețită și aspră „ca un mirșav safian“, pleșuvă, cu un nas care i atinge bărbia, astupîndu-i gura „din care eșea un sigur colț ascuțit“. Intenția morală de a arăta că voluptatea e în sine, pentru niște ochi neîntunecați de pasiune, un lucru josnic și urît și că moliciunea ne face să uităm de virtute, apar sub vălul povestirilor alegorice și la Stamatî. 3

Al doilea episod imitat de Stamatî n'are nici o altă semnificare decît aceia ce se desprinde direct dintr'însul.

Din lunga descriere în nesprezec stănte a duelului prințului tătar Mandricardo cu domnul Algeriei Rodomonte, care se dușmănesc din cauza frumoasei Doralice, 4 Stamatî a împrumutat numeroase elemente pentru înfățișarea luptei între Bogdan și hanul tătarăsc 5. Cași căpiteniile saracine, eroii din *Ciubăr-Vodă* se izbesc călări fără a putea urni din loc pe adversarul lor și, plini de înverșunare, se repăd cu săbiile lor care fac să zboare scînteii din paloșe. Un coif vrăjit face invulnerabil creștetul lui Mandricardo cași al hanului. Totuși printr'o lovitură fericită Rodomonte și Bogdan despică cu paloșul capul calului vrăjmașului lor, încît soarta luptei se hotărăște.

Moartea Tătarului, izbit în piept de „junghiul încîntat“ al Moldoveanului, cuprinde amănunte despre felul, locul și întinderea rănii, care sînt în stilul a numeroase pasagii din Ariosto :

1 Micheli, ed. cil. din Ariosto, I, 79 și 322.

2 Cîntul VII, st. 72-73.

3 „Tasso în *Ierusalima deliberata* a împrumutat multe dela Ariosto“, zice Stamatî în precuvîntarea *Muzei Romînești*. Unul din principalele împrumuturi e transpunerea episodului Alcinei și al lui Roger în cel al petrecerii lui Rinaldo în grădinele Armidei.

4 Cîntul XXIV, st. 97-107.

5 *Muza. Rom.*, p. 118-121.

Zalele i-au răzbătut
 Și inima i-au pătruns,
 Încît a jungliului vîrf,
 De un palmac au eșit
 Prin spada de dinapoi...]

Rinaldo, în luptă cu Polinesso, îi înfige lancea în trup; arma pătrunde până la mijlocul mînerului și ese prin spete. Roger, atacînd monstrul cu cap de cîine care vrea să-i împiedice evadarea din țara Alcinei, străpunge pîntecele cu sabia: vîrful ascuțit ese și el de o palmă prin spatele ucisului. 1 Preciziunile acestea asupra loviturilor, luxul de amănunte asupra anatomiei rănii, tind să dea o aparență de adevăr narațiunii, dar conțin un comic latent, prin contrastul între minuțiozitatea descrierilor și caracterul imaginar al faptelor și persoanelor de care e vorba. Stamati nu pare să-l fi simțit; tonul său grav și convins nu are accentele de ușoară luare în ris ale Italianului, în situații de același fel.

În nota dela sfîrșitul lui *Ciubăr-Vodă*, Stamati lămurește că a căutat să strecoare printre elementele fictive ale „fabulei sale eroice” și care provin, după cum am văzut, fie din Ariosto, fie din basmele ce i le povestea „bătrînul său chelar”, cîteva tradiții relative la cîtopirile Tătarilor 2 și la luptele domnilor noștri cu năvălitorii, la eresurile despre Solomonari și la credințele în vrăji pe care Țiganii poartă vina că le răspîndesc în popor, la datinele 3 dela nunți și petreceri, căci cu nunta lui Bogdan și a ursitei sale se termină cum se și cuve-nea această poveste epică versificată.

Stamati a uitat să menționeze unul din izvoarele sale: poezia populară. Pe autorul lui *Ciubăr-Vodă* l-au interesat nu numai vechile tradiții, datine și povești ale poporului, dar și cîntecele sale bătrînești.

Într-una din călătoriile scriitorului basarabean la Iași, Asaki, la revistele căruia colabora, va fi putut să-i cetească din cuprînsul caetelor cu colecții de poezii populare din Muntenia, Banat și Transilvania, ce i le lăsase folkloristul sîrb Vuk Karagić, și care erau să fie mistuite de incendiul cel mare din 1827. 4 În orice caz prietînul său Alecu Hasdeu, autorul studiilor publicate în reviste rusești, despre cîntecele istorice ale

1 Cînturile V. st. 88-89 și VI, st. 6. Nu avem așa dar a face în acest pasagiu al lui Stamati cu „amănuntele obișnuite în epoei și în poemele antice”, cum crede d. Haneș, p. 243.

2 Se poate că au intervenit aici și unele reminiscențe din ciclul baladelor asupra luptelor cu Tătarii, de ex. *Doncilă*, în col. Alecsandri. V. asupra acestor cîntece bătrînești, Iorga, *Balada populară romînească*, Vălenii de Munte. 1910, p. 22-24.

3 „Care mai pâr în seculul trecut s'au păstrat”, spune Stamati

4 Articolul lui Asaki în *Gazeta de Moldavia*, 17 Mart 1852, asupra colecției de poezii populare a lui Alecsandri.

Moldovei i putea să-i insuffle gust și interes pentru aceste producții ale Muzei populare. În sfârșit poezia cultă rusească, cu Jukovski și Dierjavin, 2 alcătuitori de balade pe motive populare, era pentru Stamati un îndemn să urmeze procedările lor, Pușkin care primise cu atita tragere de inimă materialul basmelor populare în *Ruslan și Ludmila*, 3 li arăta prin cîntecul Zamferei din *Tigani* săi, traducere a unui cîntec moldovenesc auzit de poet în Basarabia :

Tae-mă, frige-mă,
Pe cărbune pune-mă... 4

resursele pe care inspirațiile cîntăreșilor de țară le oferă talentului poezilor cărturari.

Stamati își îndreaptă atenția către doinele și cîntecele bătrînești ale Basarabiei și porni dela motive înfîlnite într'însele la alcătuirea propriilor sale versuri. Din *doina veche a unui prizonier la Tătari*, a scos versurile ce servesc de motto bucății *Doru! de patrie* și în *Cîntecul vechiu al unei Doamne nenorocite* a găsit pe cele ce le-a pus în fruntea micului poem *Gafița blestemată de părinți*. Mai interesante sînt ecurile din poezia populară care răsună în versurile sale.

Cînd „norodul” înfricoșat de năvălirea păgînilor aleargă la Curte, îl cheamă pe Bogdan

Să ne scape de Tătari
Ce ne mîină ca pe boi
Și ne tae ca pe oi. 5

Rugămintea aceasta îmbracă haina unor versuri dintr'un cîntec basarabean ce se aude și astăzi. Schimbarea vremilor, a adus schimbarea asupritorilor și flăcăul din ținutul Hotinului sau al Sorocei nu se mai plînge ca țăranul de altă dată de Tătarii Bugeacului sau ai Crîmului, dar de Cazacul aspru care-l duce peste Nistru să slujască în oștile muscălești:

1 Studiile lui Al. Hasdeu publicate în 1830 și 1835 în *Veastnic Europi și Telescop* le face cunoscute Stamati redactorilor *Daciei literare* din 1-40 (v. nota de la p. 349 a relipăririi din 1857). O analiză a acestor studii, pe care regretăm că d. Haneș nu ne-o dă, ar fi fost cîl se poate de interesantă.

2 K. Walliszewki, *Littérature russe*, Colin, 1900, p. 114.

3 *Oeuvres choisies de Pouchkine*, trad. citată, II, p. 40.

4 Citez după varianta lui Alecsandri (*Creditorii*, sc. 2). Donici traducînd poemul lui Pușkin (București, tipografia Ellad, 1837) dă o variantă puțin deosebită de aceasta :

Arde-mă, frige-mă,
In foc vînat pune-mă...

lămurind într'o notă că Pușkin „în a sa alcătuire” a prefăcut cîntecul acesta în „limba rosienescă”.

5 *Muza Rom.*, p. 117.

Oi, oi, sărmani de noi
 Cum ne mină ca pe boi
 Și ne tunde ca pe oi! 1.

În provocările pe care Bogdan și hanul și le adresează înainte să înceapă lupta, îmi place să recunosc tot influența poeziei populare. D. Haneș 2 găsește aci prilejul unei apropieri cu epopeele antice. Toată lumea știe cât de copios se invectivează eroii omerici, înainte să se arunce unul asupra altuia. Starea sufletească a lor e însă ceva așa de general omenesc încît și Ariosto, pe care l-a avut Stamati drept model, pune cavalerii săi, creștini și păgîni, să se apostrofeze cu vehemență pentru a-și spori motivele urii și a se întărta mai cu inverșunare contra adversarilor. Baladele noastre populare fac același lucru. Mihu Copilul și Ianoș unгурul se înfruntă cu vorba înainte să înceapă lupta 3 și Michelet, încîntat de avîntul epic al provocărilor lor, caracteriza 4 vestitul cîntec bătrînesc ca „un de ces défis de bravoure, comme on en trouve en toute lutte analogue, spécialement dans les balades du Border anglo-écossais”. Tot astfel *Novac și Balaban*, înainte de a azvîrli cu buzduganul unul într'altul, se hărțuesc cu vorba :

Aleși tu voioște sărac,
 Care n'ai minte de leac,
 Dacă ești crezi tu Novac
 Nu-ți bag seama că l'un dovleac,
 O să-ți trag un buzdugan
 Să mă ții minte un an! 5

Același caracter de energie brutală, care izbucnește fără a-și alege termenii în care se revarsă, foarte deosebită de cum-pătarea în minie și de eleganța în expresie cu care provoacă pe adversar un Rinaldo și chiar un Sacripante 6, le întîlnim la Stamati :

1 După Gh. Madan, *Cîntece și versuri alese din cei mai buni scriitori romîni*, București, Socec, 1904, p. 47. În Z. C. Arbore, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, București, Ed. Acad. Rom., 1899, p. 177, care transcrie după Madan unele poezii populare, v. o variantă a ace-luiași cîntec.

2 Op. cit., p. 245.

3 Voi voinicilor,
 Haraminilor,
 Cine v'a minat
 Capul v'a mîncat l...

4 *Légendes démocratiques du Nord*, Paris, Garnier, 1854, p. 341.

5 *Poezii populare alese, Balade, adunate din diferite colecțiuni și reviste de Cristu Negoescu*, București, Socec, 1896.

6 Cf. c. I, sf. 3 și 4.

Stă cine de ești deliu
 Stă cu mine să te lupți,
 Că eu am să-ți răsplătesc
 Am să te jupoiu de viu
 Și din tivda ta să beu. 1.

Motivul băii la care e dus eroul de slugile zînei îndată ce e găzduit în castelul fermecat 2 a fost socotit nerominesc. D. Bogdan Duică ne trimite pentru a-i stabili proveniența la modelul italian al lui Stamatî. 3. Oare zicătoarea despre cele două singure băi cunoscute Romînului, cea dela botez și cea dela înmormîntare, să fi îndemnat pe acest critic literar să ne dea indicația pomenită? Dar pe cînd la Ariosto baia cași vî-nătorile, ospețele, turnelurile, spectacolele, e numai unul din mijloacele de desfătare și petrecere ale cavalerului, 4 în poezia noastră populară baia are caracterul unui rit ceremonial, pe care e poftit să-l îndeplinească un oaspe cu vază cînd e primit într-o curte domnească. În balada bănățeană *Iovan Iorgovan*, eroul dînd însfirșit peste ursita mult dorită,

Fata sălbătică
 Mîndră și voialcă,

după care umblase zile multe în susul Cernei, o aduce la el acasă :

La curții o ducea
 Frumos mi-o scâlda
 Frumos mi-o îmbăia,

și în balada munteană *Dobrișanu* cînd Mihnea Vodă află că bogatul cioban e frate cu el :

Pe-atit nu se lăsa
 Ci de mină-l apuca,
 Și la bae mi-l ducea. 5

Așa procedează și servitorii zînei ducînd la bae pe „domnișorul” Bogdan, îndată ce a sosit la castel. Dacă mai adăugăm că metrul lui *Ciubăr-Vodă* e hectasilabul trochaic al multor balade și că unele expresii aparțin vocabularului lor, ne vom da samă cît de mult curentul poeziei populare străbate, înviorează și însuflește producția poetică a lui Stamatî.

1 *Muza Rom.*, p. 117-118.

2 *Ibid.*, p. 105.

3 Prefață citată, p. 178.

4 Cf. de exemplu C. VII, st. 31-32.

5 V. ambele balade în colecția Gh. Dem. Teodorescu, p. 418

În această privință putem saluta în autorul lui *Ciubăr-Vodă* pe întâiul poet moldovean—în Muntenia cîntărețul jalei *Amăritei turturele*, Ienăchiță Văcărescu, îi apucase înainte—la care se simte influența poeziei populare. 1. Lui Asaki, adunătorul de balade, nu i se poate atribui acest merit. Legende sale versificate sînt sau transformări ale unor teme folkloristice răspindite pretutindeni, cărora a vrut să le dea o semnificare istorică 2—așa e *Dochia și Traian*—sau compuneri ce au ca substrat elemente din literaturile străine,—așa e *Turnul lui But pe muntele Pionului*. 3. Fuga nocturnă a logodnicei cu fantoma lui But, iubitul ei, mort în războiu și care chemat de dînsa o duce în spatele calului său peste munți și peste văi, până la ceasul fatal strigoilor cînd cocoșii cîntă, vine credem în linie directă din faimoasa *Lenora* de Bürger. Motivele baladei, fantoma călare transportîndu-și logodnica și cavalcada fantastică sub lumina lividă a lunii, au fost dissociate și imitate cînd unul cînd altul, cînd amîndouă împreună, de poezia romantică 4 dela noi și de aiurea, de Théophile Gautier, de Bolintineanu în *Mihnea și Baba* și de rusul Jukowski în *Ludmila*, poem pe care Asaki a putut să-l cetească în original cași pe *Lenora* lui Bürger.

Trăind departe de gruparea literară a lui Kogălniceanu, Negruzzi și Alecsandri, scriitorul nostru a precedat 5 pe redactorii *Daciei literare* în aprecierea producțiilor Muzei naționale și în împropătarea talentului său de poet cărturar la izvoarele regeneratoare ale cîntecelor și baladelor moldovene.

Dacă un bun cunoscător al literaturii rusești din prima treime a secolului trecut ar întreprinde să ne arate ce a împrumutat și cum s'a inspirat Stamati din această literatură, ar face o lucrare utilă și interesantă. Hurmuzaki vorbea, în notița citată din *Dacia literară*, de „cei mai buni autori rusești” pe care Stamati i-ar fi tradus. Nu i-a numit însă. Sondajele făcute de d-nii Bogdan-Duică și Haneș au identificat *Hăulitul închisului* ca o poezie de Lermontov și *Prizonierul la Cerkezi* cu *Prizonierul din Caucaz* al lui Pușkin. Noi încercări de a urmări subiecte, idei sau teme împrumutate nu numai dela acești scriitori, dar și dela alți poeți ruși de samă ai generației dela 1830 sau imediat anterioare, la Polevoi, la Marlinski și

1 A poeziei populare jărănești; nu contestăm că la Văcărești și la Conachi poezia lăutărească de oraș n'a avut răsunet.

2 O. Densușianu, *Literatura romîna modernă*, București, Alcalay, 1920, I, p. 176.

3 D. E. Lovinescu, *G. Asaki*, București, Cartea Romînească, 1921, p. 120, crede că această poezie e eșit „din imaginația lui Asaki”.

4 E. Baldensperger, *Etudes d'histoire littéraire, 1-e série, „Lenore” de Bürger dans la littérature française*, Paris, Hachette, 1907.

5 Din notița lui Hurmuzaki în *Dacia literară* din 1840, se vede că la acea dată *Povestea povestelor, Ciubăr-Vodă* care era să fie publicată numai în 1843, era gata, ca și cea mai mare parte de altfel din opera lui Stamati.

mai ales la Jukowski, a cărui inspirație creștină putea să fie așa de gustată de autorul nostru, ar fi negreșit fructuoase. O spunem din nou: numai după ce cercetări numeroase vor stabili lista datoriilor literare ale lui Stamatî, ne vom putea da samă de adevărata semnificație a operei sale.

Se vorbește de pildă de caracterul byronian al poemului *Păgînul și fiicele sale*. În îndîrjirea în rele a păgînului, în setea sa de plăceri neertate, în pactul ce-l face cu puterile infernale găsim ce e drept trăsături byroniene. Însă tot finalul care lămurește înțelesul bucății, regretele nenorocitului pentru viața desfrînată pe care a dus-o, teama de pedeapsa ce-l așteaptă, renunțarea la Satan și minunea cerească, în urma căreia pricepem că e ertat, ne îndreptățește să presupunem că Stamatî va fi avut în vedere o compunere rusească, foarte depărtată de spiritul de răzvrătire și de orgoliu neînfrînt care caracterizează pe Byron și împregnată din contra de umilință creștinească și de supunere la voința Celui de Sus.

Ceiace e interesant de notat e chipul cum se încrucișează la poetul basarabean influența romantismului rus cu cel francez.

Pătrunși de sentimentele și ideile puse în circulație de Chateaubriand, de Lamartine, de Victor Hugo, poezii ruși au putut, prin predilecțiile manifestate de dinșii, să-i semnaleze unele teme tratate în modelele lor și să-i îndemne să-și le aleagă ca subiecte ale poeziilor sale. De ce Stamatî e singurul poet al epocii noastre dela 1830-1840 care a fost mișcat de grandoearea epopeei napoleoniene? Figura învingătorului Europei coalizate nu l-ar fi urmărit poate cu atîta stăruință, dacă ar fi întîmpinat-o numai în odele lui Hugo, în meditațiile lui Lamartine și în proza lui Vigny. Cetirea versurilor ostile ale lui Pușkin asupra lui Napoleon la Elba, sau a „vorbilor de împăcare” rostite de același la moartea captivului dela Sfînta Elena 1, evocarea de către Lermontov a Marelui Căpitan în *Vasul Fantomă* și în *Ultima locuință* 2 au putut, ca și dealfel mulțimea de diatribe sau de panegirice publicate în jurnalele și revistele rusești cu prilejul aducerii cenușei lui Napoleon în Franța 3, să îmboldească pe Stamatî la traducerea poemului *les Deux Iles* sau a istoriei *Le dialogue inconnu*.

Uneori ambele influențe, cea a romantismului rus, cea a romantismului francez, nu numai se încrucișează dar se și com-

1 V. traducerea citată de Dupont, II, p. 202 și 367.

2 V. aceste bucăți în antologia lui Lermontov de L. Jousserandot, Paris, La Renaissance du livre, p. 97 și 101. Nu și-au găsit loc în această antologie două alte poezii *Napoleon* și *Sfînta Elena* din care poate să fi împrumutat Stamatî unele idei, sentimente și imagini în bucată în proză *Eroice fapte ale lui Napoleon* (*Muza Românească* p. 505-507). V. o analiză scurtă a acestor poezii în Duchesne, *Lermontov*, Paris, Plon, 1910, p. 105.

3 Duchesne, op. cit., p. 106.

bină în cursul aceleași bucăți. Astfel dacă epilogul micului poem *Gafița blestemată de părinți* e constituit din traducerea tînguirii floarei îndrăgostite către fluturile, nestatornic al lui Victor Hugo, corpul povestirii conține, după d. Bogdan Duică, date din nuvela lui Pușkin, *Poștarul*.¹

II

Cu elementele care ne stau azi la îndemînă, trăsăturile figurii literare a lui Stamatî se desemnează mai neted, dîndu-ne un chip mai exact al lui, decît acum cîteva decenii.

În fond Stamatî a avut puțină sensibilitate poetică. Traducerile și imitațiile sale comparate cu originalele lor invederează pozitivismul cam vulgar al firii sale. S'ar zice că sufletul său e lovit de o incapacitate lirică congenitală. Plîngerea delicată a floarei către fluturile ușuratic :

Mais non, tu vas trop loin ! — Parmi des fleurs sans nombre

Vous fuyez...

devine o invinuire greoaie și, în același timp, comică prin expresia cu care se investimează :

Tu te duci tot pe departe, căci prea ți-i drag a pupa
Orice floare vezi...

Iar declarația, aprinsă de pasiune, dar de-o pasiune conținută și poetică a amantului. Elvirei :

Et que mes lents regards sont suspendus au tien
Comme l'abeille avide aux feuilles de la rose,

ia un caracter de sensualitate comună și supărătoare în transpunerea romînească :

Sărut a tale buze, le sug cu poftă mare. 2.

Ce era vaporos, diafan și eterat în meditațiile lui Lamartine se îngreuiază, încărcîndu-se de materialitate, se coboară spre pămînt în versurile lui Stamatî. Să ne gîndim că farmecul poeziei lamartiniene pentru cetitorii din 1840 ai *Lacului* sau

¹ Pușkin, *Nuvela alese*, trad. de I. Hussar, Craiova. Samitca. Nuvela e intitulată aci *Căpitanul de poștă*. În fond istoria seducerii unei fete dintr'o familie modestă pe un linăr de o condiție socială superioară e așa de banală, încît raporturile pe care le-a descoperit d. Bogdan-Duică între bucata lui Stamatî și novela rusească, sînt foarte vagi.

² A El***. Iubitei A***.

ai *Izolării*, bucăți lipsite pe atunci de comentariile pline de revelații adăogate în edițiile ulterioare de Lamartine, pătrunde și mai mult în intimitatea sufletului lor. Această discretă încântare n'a răpit și sufletul lui Stamatî. Să comparăm *Le Crucifix* cu *Crucelița soției mele*. Chipul ființei iubite, de pe buzele căreia poetul *Meditațiilor* a ridicat în clipele supreme crucea neprețuită, e cufundat într'un clar-obscur misterios. E vorba de o femeie, dar cine e ea: mama, soția, sora sau iubita poetului? Stamatî alungă misterul, izgonește ce se putea potrivi cu împrejurări felurite și cu raporturi de afecțiune deosebite. El precizează trăsăturile, apasă asupra contururilor estompate: „crucelița“ e a soției sale și în locul acelei vagi figuri îndoliate, asemenea îngerului morții, pe care poetul spiritualist o implora să se aplece asupra lui, în ceasul din urmă, spre a culege de pe buzele sale moștenirea sfântă, Stamatî invocă:

O rudă, un amic să-mi facă jurământ
Ca, luînd dela gură-mi crucea, să o îngroape
Cu mine în mormînt.

Iar în strofa finală, imaginea grandioasă a trezirii din somnul morții a tuturor celor ce dorm la umbra crucii eterne, se micșorează, se ciunțește și-și pierde puterea prin evocarea la judecata de apoi numai a persoanei autorului, cu copiii și soția sa mult iubită:

Atunci eu cu copii, cu soață mult iubită,
Vom sta la judecata fiind umbriți de ea
De crucelița sintă.

Preocupări familiare dau adesea un caracter de cuviință gospodărească, burgheză, adaptărilor și imitațiilor lui Stamatî. Trebuie să fi fost un excelent soț și un excelent tată. Cu cele mai bune intențiuni, Stamatî transformă regretele din *Souvenir* care se îndreptau spre adorata „céleste moitié de mon âme“ a lui Lamartine, în tînguiri pentru pierderea „soției mult amante“,¹ și pune pe întemnițatul său să suspine, nu „după o fată cu ochii negri“, ca prizonierul lui Lermontov, dar după „a soției, boiu frumos“. 2

Negreșit viața familiară simplă și demnă își are poezia ei. Pictorii olandezi, romancierii englezi și intimiștii francezi ne-au arătat cum razele frumosului pot să lumineze interioarele modeste și existențele calme. Razele acestea nu cad însă

1 Cf. *Aducerea omînte*, ultima strofă, și *Tînguirea* care e o imitație foarte liberă după *Souvenir*.

2 V. poezia lui Lermontov în Duchesne, op. cit., p. 214, care spune că e inspirată din o poezie cu același titlu a lui Pușkin.

asupra stihurilor în care Stamati slăvește iubirea legiuită și virtuțile casnice.

O altă trăsătură a personalității literare a lui Stamati e humorul. Provenit în *dialogul unui holtei cu un boerinaș* din satira lui Boileau asupra femeilor, colorînd prin expresiunile cași prin detaliile localizării cu o nuanță ironică *Scăldătoarea unei cucoane romînce*, adaptare a unei poezii cunoscute de Vigny, 1 humorul poetului basarabean apare cu note originale în bucata satirică *Cum era educația nobililor romîni în secolul trecut*, convorbire între o cucoană, fiul său și un dascăl grec. Humorul lui rezultă din observarea sănătoasă a realității, ale cărei părți ridicole sînt semnalate, din înfățișarea în chip naiv de înseși personajii a păcatelor lor. 2 Nici finețe, nici spirit nu intră în humorul lui Stamati, după cum nu intră în satira sa nici acrime, nici răutate. Cînd vrea să îndrepte nărviri rele, critică fără incunjur și vorbește de-a dreptul, ca în bucățile unde se ridică contra lipsei de principii morale și religioase, de iubire de patrie și de datorie a tinerimii din timpul lui 3.

Patriotismul însuflețește deseori versurile lui Stamati. În special mîhnirea înstrăinatului purtînd în suflet dorul țării de care a fost despărțit, dorul Moldovei sale „plină de grații” e exprimată pe un ton de emoție comunicativă 4. Intreaga sa operă de altfel e izvorîtă din sentimentul că va putea să sporească cit de puțin avuțul literar al Moldovei, să pună „o picătură de miere în fagurii” limbii ei și să procure, cu ajutorul compunerilor „sălbaticii” sale Muze 5 oarecare mulțumire poporului „rustic”, pentru care scrie.

Dar nici patriotismul, nici humorul, nici moralizarea temelor împrumutate, nici moralitatea subiectelor proprii n'ar salva scrierile lui Stamati, din cauza mediocrității sensibilității sale, de vulgaritate și prozaism. Și mai puțin încă ar avea acest dar asprimea stihurilor sale, cărora Minerva nu le-a zîmbit, șchiopătînd în ritmuri defectuoase, poticnindu-se în cacofonii și incheindu-se prin asonanțe sau consonanțe în loc de rime. Ceiace dă o valoare poetică unora din aceste versuri e imaginația fericită a autorului și talentul său narativ.

Plasticitatea descrierilor sale, ușurința și interesul povestirii lui Stamati au fost puse în lumină de toți criticii. Mai puțin poate s'a relevat caracterul romantic al unora din concepțiile și din tablourile ce ne înfățișează—cînd acest caracter

1 *Le bain d'une dame romaine...*

2 Alteleori, ca în multe pasagi din *Clubăr-Vodă*, humorul mai simplu și mai greoiu provine din gesturile personajilor sau din expresiile cu o savoare de comic popular pe care le întrebuițează.

3 În nota dela sfîrșitul bucății citate, în *Creșterea femeilor*, în *Genul vechiu al Romînilor și Romnii de astăzi*, etc.

4 *Un romn înstrăinat*, în *Muza Rom.*, p. 70.

5 *Precuîntare*.

n'a fost tăgăduit cu totul. Astfel N. I. Apostolescu socotește că Stamatî nu e romantic nici în stil, nici în limbă, nici în imagini¹. Lăsînd la o parte poeme ca *Prizonierul la Cerkezi*, după romanticul Pușkin, și *Pagînul și fiicele sale* care poartă o vădită pecetie romantică, dar care poate să fie o traducere sau o imitație, în balade ca *Fiica lui Decebal* și *Dragoș*, a căror originalitate de gîndire și de factură nu se poate contesta romantismul lui Stamatî se învederează, și prin natura subiectelor tratate, și prin priveliștile ce le desfășoară, și prin coloritul specific al imaginilor sale.

Privirile poetului răzbat în prima din aceste balade „prin pîcla trecutelor secole” și întîlnesc figuri eroice sau legendare, în jurul cărora împletește stranii întîmplări. Minvana, fiica lui Decebal despărțită de Armin, cîntărețul de harfă, socotit nevrednic de o fată de vișă așa de strălucită, moare de durere cași iubitul ei, iar umbrele amîndurora vin de se înlănțue noaptea, în locul unde schimbaseră cuvinte de dragoste. Peisagiul tînal, cu dezolațiunea toamnătecă a unor văi înecate în negură, unde se deslușesc, la vîpăia roșie a unei luni „fără de raze”, scheletele stejarilor și mișcările unor fantome „gemănate”, are ceva din fantasmagoria tristă a peisagiilor lui Ossian.

Balada *Dragoș* vrea să întrupeze triumful românismului asupra slavonismului, prin povestea omorîrii de către viteazul domn a vrăjitorului Vronța, care ține închisă în castelul său pe zîna Dochia. Avem a face aci cu un amestec curios de amintiri îndepărtate din Ariosto, de utilizare după formula lui Victor Hugo a credințelor populare cele mai ciudate, și de tablouri romantice cînd fioroase, cînd de o măreție sumbră. Stafiele învîrtind o horă și chiuind cu o bucurie drăcească în jurul raclei lui Vronța, prefăcut în tricolici², cetatea misterioasă zidită pe un munte de cremene, ce se înalță singuratec în mijlocul unor cîmpii de nisipuri, nemîșcate de vînt, fără plc de verdeață, fără urmă de izvor și unde „firea îi moartă cași tîntirimul”, încăperile castelului semănate cu leșuri și osemînte de-asupra cărora filfie, ca într'unul din cercurile infernale ale lui Dante, „lilieci, stance, cucuveici și buhne”, au eșit dintr'o imaginație romantică și încălzită de lecturi romantice. Stamatî are o predilecție pentru aceste viziuni întunecate, lugubre și înspăimîntătoare și reușește să le impue și unor minți refractare închipuîrilor de acest soi, prin relieful tablourilor sale și intensitatea coloritului lor. În aceste priveliști, cași în portretul fantomei lui Vronța, cu care aduce așa de mult magul din *Strigoii* lui Eminescu, sau în descrierea furtunei grozave, care venind „pe aripi înegrite”, surprinde pe erou în mijlocul unor codrii puștii unde „stejari de ani sute scrișnesc să se rumpă”, talentul

1 Op. cit., p. 150.

2 Cf. *La ronde du sabbat* în *Odes et ballades* de Victor Hugo.

3 Apropiere făcută de d. Bogdan-Duică, în prefața citată p. 179.

lui Stamati dă măsura deplină a puterii sale de evocare a unei lumi și a unor ființi văzute prin prisma unei imaginații romantice.

Potolit, prea potolit prin sensibilitatea sa în elegii, avîntat prin imaginația sa în balade, Stamati prezintă numai veleități de romantism realizate cu stîngăcie.

Cetitorii *Muzei Romînești*, care-și făcuseră educația literară în scrierile lui Grigore Alecsandrescu, lui Negruzzi, lui Alecsandri, găsiră palide ca simțire și greoaie ca expresie versurile poetului basarabean. Calitățile sale reale nu fură prețuite. Autorul supraviețuise prea mult unei epoci mult mai puțin pretențioasă.

Trăind retras în depărtata sa moșie de peste Prut, făcea, încă înainte să dispară, impresia unei colonne „uitată, părăsită, bătută de viscole în mijlocul ruinelor căzute la pămînt”.¹

Izolarea însă atrage privirile și ruinile își au și ele farmecul lor. Cu gândiri pioase rătăcim azi printre dărămăturile templului literar ce s'a străduit să-l ridice modestul basarabean, și printre pietrele prăvălitate și informe, aduse din depărtate cariere, dăm uneori de cite un fronton sau de cite un arc, cioplite în piatră dela noi și pe care ne place să descifrăm semnele unei trăinicii care va ține tot atît cași a limbii noastre.

Ch. Drouhet

¹ G. Hurmuzaki, *Foaia societ. p. literatura și cultura rom. dir. Bucovina*, No. 7-8, 1867.

Vacanța cea mare

L'ormeau viril monte en drolte ligne
Mais foi, liant, déliant les tours
Et les relours de la molle vigne,
Dis-nous un chant de rêve et d'amour".
Charles Maurras

...Dinu cercă să-și întredeschidă iscoditor, pleoapele neliniștite.

Zări obrajii lui ai merelor domnești culcate pe rogojină, la căpătâiul lui, rumeneala lor hilară, clipi stîngaciu, și abia desluși—prin tremurul de ploae subțire al genelor—gleznele goale, sandalele mici...

Îi înțepenise gîtul, și-l săgeta brațul drept pe care-și sprijinise capul, dormind; totuși nu îndrăzni să se miște.

Obrazul descoperit, i se înroșise treptat, subț privirile pe care le bănuia îndreptate asupra-i; și-l simțea—după fierbințeală—deopotrivă de aprins cu pleoapele străbătute de lumină. Îl rușina roșeața obrazului, nu goliciunea trupului! Ar fi vrut să-l acopere cu mîna stîngă, rămasă slobodă alături de sold; dar, închipuindu-și ochii care-l măsurau în voe, socotindu-l adormit, depărtarea dela mîna îl spăimîntă.

Îl ispiți din senin, un gînd copilăros: — Dac'ași striga: Cu-cu! Oare s'ar speria? S'ar supăra?

Un cîrcel îi străbătu umărul: — Dacă i-ași spune: Doamnă, iertați-mă, dar... nu mai pot sta așa... vă rog, plecați,... vreau să mă îmbrac!

— Ș'apoi?...

Sfruntarea gîndului îl înmărmuri, și-l împurpură de-abinelea.

Auzi zornăitul ușor al sandalelor: se îndepărtau. Folosindu-se de acest răgaz, își tiră anevoe, brațul amorțit, de sub cap, rămînînd cu obrazul culcat de-a dreptul pe rogojină.

— Oare pleacă?

Tăcerea sandalelor îi răspunse. Se oprise.

O adiere de vînt, zbucnită fără veste, ca un joc de ape din pămînt,—înfioră gleznelor Ioanei; îi înflori mirat rochia albastră, golindu-i până peste genunchi tulpinele vii ale picioarelor; și-i întortochie luminos șuvițele aurii, ca pe o toabă mare de polen într'o roire de bondari.

O văzuse!

Îi coplesii o bucurie vioae, care-i înfrigură inima spre trupul din preajmă, ca un zbor depe o creangă de cireșe coapte.

Și surise copilul, îmbușorât și viclean,—la fel cu merele domnești care-i meneau la căpătăiu.

Ca o dojană a pădurilor, un nour posomorît învineți soarele, îngîndură valurile, încruntă erburile, și trecu,—uitat...

În urmă-i, lumina zvicni din nou, și iazul oglindi orbit, albastrul salt al cerului cu coamă lungă de soare.

Ioana nu se îndura să plece.

O ademenise înspre iaz orăcăitul broaștelor: dirz și hărăgos și necurmat, ca o sfadă într'o șatră de țigani.

Și începuse să colinde malul, cu pasul lenit de milul smolît și molatec. Mergînd astfel, zărise într'o scobitură adăpostită a malului trupul gol al lui Dinu, întins pe rogojină, cu fața în jos, la umbra unui arîn.

Dintru'ntăiu, neașteptata arătare o hotărîse să plece îndărăt, spre livadă.

După o scurtă șovăire, se răzgîndise:

Prea era de copil, trupul lui Dinu care dormea; prea era nevinovată învecinarea merelor cu grămada de castane roșietice a cîrlionților buraiți ruginiu prin frunzele arinului!

Ș'apoi nu făcea altceva decît să-și urmeze drumul!

Și nu era nimeni, să vadă și să-i tălmăcească roșeața obrazilor ei!

O broască înfricoșată se bunduci lîngă o piatră, cu trupul zbuciumat de hopurile inimii. Ioana o atinse cu piciorul, stirnînd un salt bleg, împlinit în apă.

— Doarme... sau se preface?

Întoarse capul: Era atîta tihnă surizătoare, pe chipul și pe trupul gol, încît merele dela căpătăiu păreau singurele gînduri deștepte, rotund întrupate din frăgezimea somnului.

— Doarme!

Se apropie de Dinu: îi venea să-l dezmierde, fără gînd vinovat.

...Abia învîlt din sfiala copilăriei, trupul se mlădia biruitor, spre adolescență. Începînd dela glezne, era o armonioasă împletire și despletire de mușchi lungi, pe fufioarele oaselor sub-

țiri, subț pielea uscată, netedă, bronzată de soarele verii: părea un trup de gitană tânără.

Privindu-l, Ioana ascultă sunetele pe care le vor scoate din el, mîngîierile sau loviturile vieții; își închipui glasul lui de mai tîrziu: va avea desigur sonoritatea gravă a bronzului care-i acoperea trupul, și stridența pătimașă a nodurilor de aramă, care-i îngreuiiau capul.

Și loviturile inimii, în trupul de bronz, răsuna în urechile ei, ca bătăi de clopot, pentru slăvirea acelei clipe de vară și de tinereță...

Vîslit de foșnete domoale, soarele pogora spre apus.

Și părea că Arhanghelul Toamnei, izgonit din slăvi, în acest sfîrșit de vară plutea mîhnit și singur de-asupra pădurilor,—boltindu-și, tot mai albastre, largile aripi de cer...

Ioana privi cerul: era tîrziu; trebuia să se întoarcă la conac.

Dinu tresări. Gînduri nebune îi alergau prin goana singelui: Ioana îngenunchiase pe rogojină, lingă el.

Simți pe grumaz, ca o bură de furtună, vîrfurile degetelor reci,—și'n trup, o ploae fărîmită, de fiori.

...Mînile mici îi ocoliră rotunjimea umerelor. Și alintarea se făcu deplină de-a lungul spinării, pluti învălurită, înainte... până departe, pe glezne, unde se opri: mînile Ioanei îi încolăceau gleznelor, ca două brățări umede.

...Și altă dezmierdare porni: învălui lung pulpele; se arci pe șolduri... fugi pe spinare...

Dinu simți mînuțele ude, pe obrazu-i fierbinte; le simți apoi, apăsîndu-i buclele ca pe un strugure cu boabe tari, pe care vrei să-l storci.

O bulboană roșie îi sorbea sîngele spre tîmple; și buzele-i erau mușcate de așteptarea sărutării.

Întreaga lui ființă se prefăcea într'un țipăt pe care-l sfărmi cu dinții, îl înăbuși cu pumnii, și tot străbate:

Deschise ochii, apucă un măr, în neștire, își îngropă dinții adînc, sălbatec, în trupul acru...

Ioana fugise; îi auzi pașii repezi. Ochii lui turburi o urmăriri până pe dîmb, de unde Ioana întoarse capul de-odată, descoperindu-l.

Își ascunse chipul pe rogojină.

Dar inima lui neînfrînată fugea după Ioana, ca un galop de faun, spre crîngul cu ispite...

*

Pe plaja vinătă a cerului, fuga luminii, scaldată spre apus, în insule de mărgean,—risipise scoicile trandafirii ale norilor de sară.

Dinu, cu trupul potolit de înot, pășea spre mal, urmat de valuri,—ca un păstor al turmelor strălucitoare cu spinări de amurg.

Și picăturile de apă, prelinse, scuturate depe el, cădeau cîntînd, cu sunete de fluer.

*

— Ioana! Mi-e dragă Ioana!

— Mi-e dragă Ioana!

Mergea spre conac, prin livada cu pomii robiți de rod, călcînd harfele ierburilor.

Cădeau poamele coapte depe crengi, cu zvonuri pline, și de pe buzele copilului cădea—greu ca gutuile și aromat ca naramzele—numele celei dragi.

...Departate, spre soare-apune, Mucenicii Amurgului aureolați de nouri, pe boltirea zării, și luminați de candelă tănuite prin păduri—binecuvîntau noaptea.

Umbrele veneau ușoare, purtînd cu ele cătuile de-argint albastru, din care țumega pe dealuri, răsăritul lunei...

— Ioana! Mi-e dragă Ioana!

Mergea cu pas zvicnit, cîntînd puterea unui nume.

Sireapă dăntuire de nomazi în jurul unui foc, dragostea lui juca în jurul unui nume.

Și gîndurile-i fluturau ca piete negre de nomazi, și răsunau ca salbele țigăncelor, căci sufletul și gîndurile-i se roteau la jarul unui nume.

— Mi-e dragă Ioana!

* * *

— Mîncîncă, Dinule: nu vezi că te-ai sfrijit!

— ...Ori ești bolnăvioară, drăguță mioară?...

— Ei, Dinule! Acuși începe școala, și o să îtnjești după mîncările de-acasă!

— Lăsați băiatul în pace! Nu vedeți că-i îndrăgostit!

— Idioților! —le răspunse răstit tuturor, dar în gînd, cu ochii plecați în jos!

De ce nu-l lăsa în pace! Ii venea să plîngă; zărise la celălalt capăt al mesei, pe Ioana; zîmbea: pe semne, și ea se distra pe socoteala lui!

Se simțea umilit, stînjedit... Tăcuse mereu, cu gîndul închinat Ioanei,—și tăcerea îl împotmolise ca o ninsoare.

I se păru că a uitat sunetul oricărei vorbe; rostul oricărei mișcări! Și felurile nu se mai isprăveau; și glumele... glumele neroade!

...Masa lungă de brad, întinsă afară, sub umbrarul de verdeață „de unde se vede frumos”,—hucia de risetele mulților

oaspeți din jurul ei, de ciocnetele paharelor, de zarva tacîmurilor și a farfuriilor.

De-alungul mesei presărate cu flori de luncă, flăcările luminărilor, închise în globuri de cristal, se învăluiau în neliniștea fluturilor de noapte.

...În vale, pe valurile iazului, sclikeau pafalele lunei; pe cîmp încolo, ardeau focuți de coceni, ca tufe de bujori...

— Bravo!...—Toate fețele se îndreptară spre capul mesei, unde o uriașă harbuzoaică, tolănindu-și făptura de idol al broaștelor, pe o tavă de argint,—venise să desăvîrșească ospățul.

Incepură de-avalma, prînsorile și prorocirile:

— Roș; ba galben! Ași, e roz! Vom vedea!

Mama lui Dinu îi ciocăni coaja, cu familiaritate; îi tăe capacele, creștîndu-le pe dinlăuntru cîte o cruce rubinie—era doar jertfă creștinească;—și începu înfelierea meșteșugită, a pîntecosului trup.

— Aaa!

— Minunat!

Pe tot cuprînsul tăvii, se înălțau—răsfrînți în luciul argintului—ghețari de jar zimțat, prin care luceau viclean, ochii de diavoli ai simburilor.

Comesenii părăură de-odată, niște giganți cu chipurile înveselite de arătarea acestui lac pitic!

...Dinu trase cu coada ochiului, spre Ioana: îi zări minile mici luînd din minile groase ale bărbatului ei o felie de harbuz:

— Cum poate Ioana, să sufere lîngă ea un om așa de păros!

Se gîndi la trupul lui—curat ca un trup de fată—pe care Ioana îl privise, îl dezmiardase,—și se bucură ca de o biruință.

*

— Dinule, adă-mi te rog, ceva să mă învelesc: mi-e frig! Cu aceste vorbe îl întîmpinase Ioana, ghemuită pe scara de jos a cerdacului din fața casei. Ședea acolo singură, cu părul aprins din vîpaia lunii, zgribulită de răcoare, ca o Domniță a caiselor; privea stelele, asculta greerii: era fermecătoare!

...Îi adusese pelerina lui cea groasă, și o pernă: să nu răcească sfînd de-a dreptul pe scara de piatră!

— Noapte bună, Dinule. Îi sărutase mina cu sfială, cu-viincios, abia atingînd-o cu vîrfurile buzelor! Dar pelerina lui era pe umerii ei, o strîngea în brațe!

...Și Dinu, adăpostit sub plapomă, în odaia lui, cu ochii închiși,—se simți înduioșat fiindcă pelerina lui era fericită pe umerii Ioanei.

...Se deșteptă din somn, buimac, înfrigurat, cu inima strînsă. Privi clipind, poiana de lună din odaia lui; încreți frun-

tea, cercînd să deslușească, să-și amintească...: se visase în dormitorul școlii, așteptînd, lungit în patul strîmt, clopoțelul deșteptător.

Cum îl chinuiau visurile acestea, spre sfîrșitul vacanței... atunci cînd nopțile văratece se coc în vinăt, la lumina toamnei: le culegea viermănoase de gîndul școlii!

— Ioana! —

Amiaza dela marginea iazului îl năpădi amețitoare, ca suflarea unui lan de crini.

... Incepu să-i tremure inima, privind din nou, picioarele sprinten arcuite sub boltirea rochiei în vînt.

Și simți dezmiardarea înceată... apoi prăpădită, umedă... și simți acreala mărunțului mușcat... și dori trupul Ioanei, alături de el, așa de tare, așa de tare, încît îi scrișniră dinții, — și-și strînse în brațe bătăile inimii, ca țandările a două trupuri fărmate unul de altul...

... În noaptea de afară, tăcerea se închegă o clipă, dureros, ca înghețul într'un trup zgîrcit de ger... și nimicită, se năruî :

Orăcăitul broaștelor se înoda și deznoda pe valuri; se împotmolea bolborosînd în mîlul gras; se dezrobea clocoțitor, ciuruind pacea nopții; se hurduca năuc, pe cîmpii; se învîrteja spre zări, și zările — care adunau în crînguri duioasa grăunțare clară a privighetorilor — îl spulberau ca pe-o zadărnică și chinuită pleavă de sunete urgisite.

Cu ochii închiși, și-ai fi închipuit că ai în față, priveliștea de groază a unui munte epileptic — cu chipul îmbălat de șuvoae, cu pădurile vilvoi — isbindu-se în trupul de piatră, cu pumnii de stînci.

Așa răsuna de cumplită dragostea broaștelor, pe iazul viscolit de lună...

II

Cu zborul îngreuiat de polenul soarelui — cules depe stînjinei atîtor zori, și depe macii atîtor amurguri — roiul celor de pe urmă zile de vară își purta gloriile de aur, spre naltele prișci ale lui Septembrie.

...Dinu se mistuia.

Amiezi de-arîndul o așteptase pe Ioana, la marginea iazului; nu venise: dece? Știa doar că el o aștepta!

Lacrîmi mocnite i se strîngeau treptat în suflet, — și-i atîrnau grele. Dece nu venea Ioana să le culeagă, să le sfarme? Să spumege iar în trupul lui mustul bucuriei!

...Răzvrătit, se zmulse depe malul pustiu! Pașii lui se murîră în aurul apei; trupul i se împlîntă în valuri, hotărît, întîlnindu-și oglindirea, — ca două spade, încrucișate printre scuturi.

Incepu să înoate, ager.

Nu văzuse că pe celălalt mal trupul loanei, umbrit în tricou negru, îi înginase mișcărilor.

...Pe clătinarea valurilor, capetele lor depărtate, ardeau, ca doi nuferi de rugină rostogoliți pe tipsisii de soare.

* * *

Te dogora, de după fiecare pom, suflarea faunului ceresc, cu chip de soare,—și îi vedeai lucind prin frunze ochii de chilimbar.

Inima toamnei zvicnea pe aproape: o auzeai neconținut, în căderea roadelor; și trupul toamnei era gol: aromele calde și mirosul frunzelor de nuc îl vesteau astfel.

Și te infiora aprigul vijit de sînge prin vine, care rîdea în erburi...

...Tupilîndu-se pe după trunchiurile pomilor, Dinu o urmărea pe loana. Conacul cu storiurile lăsate oblađuia somnul unora, jocul de cărți al celorlalți. Ei singuri erau afară.

O văzuse eșind cu pledul subțioară: eșise după ea.

...Își lipi obrazul de trunchiul unui pom bătrîn.

Il stăpîneau îndemnuri păgîne: s'o ajungă dintr'un salt; s'o cosească puternic, cu un braț; să-i frigă buzele cu dinții; ș'apoi să fugă...

...Ioana mergea ritmat, cu pași dănțuitori. Erburile nalte îi incolăceau șerpuitor gleznelor goale.

Deslușise pașii lui Dinu, pe urmele ei; îi simțea salturile de lăcustă mare. Avîntul lui o înviora.

...Frunzele opriră vîntul: murmurară, șoptiră, foșniră un stat zorit. Cu gînd de joacă, loana își născoci o spaimă: că pomii pe'n trecute, vor s'o ajungă, s'o prindă, s'o despoae: infiorîndu-i goliciumea cu alintarea chipurilor lor bārboase, cu zămoasa sărutare a roadelor buzate; trecînd-o unul altuia, din crengi în crengi.

Și începuseră a alerge, zvăpăiată, cu ochii abia întredeschiși, cu părul fumegat în vînt... pîndită de ochii lui Dinu.

Fără suflare, se opri subț un nuc, zvîrlî pledul pe iarba, și se prăbuși rîzînd pe el.

Trecură clipe crețe de zumzetul albinelor.

O veveriță, cu coada de tutun roșcat, lumină frunzișul unui alun, și se stîmse.

— Dinu!

— ...!

— Dinu! Haide!...

Eși din ascunzătoare și se apropie de loana. Se opri lîngă ea, stingherit: se simțea prea înalt,—ca un plop copil dojenit de un spic.

— Te-am prins, Dinule!

— ...!?

— Drept pedeapsă, ai să-mi culegi fructe: da ?
 — Cum nu... doamnă ! — li pierise vitejia !
 Intr'o goană, ajunse la conac, luă un coșuleț din sufragerie,
 și se întoarse în livadă s'o despoae: răzbunare !
 Intinsă cu fața în sus, cu mîinile subt cap, Ioana aștepta.
 În livadă, o furtună scundă, dar vajnică, biruia crengile pomilor.

...Ațipise de-abinelea, cînd simți tresărind o rostogolire la urechile ei : Dinu își răsturnase coșul, și tot soiul de fructe alergau vesel pe iarbă, ca o mascaradă de pitici prunci momiți de focul părului Ioanei.

— Ești ostenit ! Așează-te lîngă mine !

Se supuse stîngăciu, lungindu-se pe iarbă, dincolo de fructele care mărgineau pledul.

— Nu acolo ! Vin'aici pe pled : ai loc !

Se apropie, așezîndu-se turcește, sprijinit într'o mîină, la picioarele Ioanei. Nu se simțea în largul lui. Nu îndrăznea s'o privească în față ; se uita la fructe !

Ioana mușcă dintr'o pară. Mărgele dulci se rostogoliră din miezul moale, ufindu-i bărbia și rochia. Dinu îi întinse batista : se șterse, mulțumindu-i. Îi vedea limba roșie, mlădiindu-se între buzele îmbrobonate de suc.

Simțîndu-se privită, Ioana îndreptă spre el o fășarnică încruntare :

— Să-ți dau ?... Să nu-ți dau ?... Știi ce : Îți dau, numai fructele pe care le vei ghici după aromă : te învoești ?

— Cum, doamnă ?

— O să vezi !

Se ridică în genunchi, tirîndu-se legănat lîngă el, și-i legă ochii strîns, cu batista :

— Acum întinde-te pe pled, și stai cuminte !

Îi apropie de nări, o piersică : — Ghici !

Dinu respiră adînc, suflarea de tîmie acrișoară :

— Piersică.

— Da : e a ta.

Mai ghici un măr naiv, și o renclodă cu miros de miere topită. Apoi începu să șovăe. Răspundea încet, și greșea ; parfumul Ioanei copleșea aromele fructelor, și îl turbura. Fără să-și deeseamă, își mușca mereu buzele, și cu mîinile zmulgea apucat smocuri de iarbă.

Ingenunchiată lîngă el, Ioana se apleca în răstimpuri, ducându-i rînd pe rînd, fructele, la nări : părea că alege și potrivește pietre scumpe, să le încrusteze pe chipul unui idol.

...Căzu o nucă, sperîndu-i, și rămase pe pled, amărită, cu craniul ei pleșuv eșit din broboada verde.

Jocul oprit o clipă, începu iară. Ioana îi întinse o prună. Așteptînd răspunsul, îi privi cu de-amănuntul nările rumenite de lumină, rotunjite de arome ; tresărirea dinților pe buzele umede ;

pielea feței, mai brună din pricina batistei care-o curma... și o vină, sperios albăstrită, pe gît...

Se aplecă mai tare... mai tare... nu se putu stăpîni: își lipi gura închisă, de buzele lui Dinu; pruna îi căzu din mîină. Stătură așa, fără suflare, nemișcați.

Cînd se ridică, amețită, desluși o șoaptă — răspunsul lui Dinu:

— Coarnă.

— A ta e coarna!

Și rîzînd, îl sărută pe amîndoi obrajii.

*

Cu coatele rezemate de pervazul ferestrei deschise, Dinu veghea, obraz în obraz cu noaptea.

Își murmură tainic, după-amiaza din livadă: S'a aplecat... șuvițele ei mi-au învăluit fruntea, obrajii... și i-am simțit gura udă, pe buzele mele...; avea gustul coarnelor coapte...

— Dece mi-a fost teamă? Dece n'am sărutat-o?...

Buzele lui jilave de amintire, și de răcoarea nopții, se deschideau și se închideau tremurător, — străpezite de adîncă neliniște a mugurilor care vor să înflorească timpuriu.

Lumina soarelui bătea strîmb.

Căpițele de fin păreau un norod de broaște țestoase, supus unei vrăji. De subt carapacele bombate de chilimbar verzui, gîturi de umbră turtită, se întindeau tot mai departe, pe măsură ce soarele se încovoia spre apus...

Lîngă o căpiță, Dinu se odihnea, cu capul pe genunchii loanei, împăcat, și bogat de bucurii. Nu gîndea nimic: sufletul lui era miros de sulfînă spre loana.

Veniseră acolo împreună: loana se culcase pe un braț de fin, el alături; loana îi luase capul pe genunchi.

Poate dormise de atunci! Nu-și mai aducea aminte.

Loana îi netezea fruntea, îi inela părul pe degetele ei: trupul lui era un fuior ascultător, în minile loanei.

Cînd deschidea ochii, zărea de-asupra lui un cuib de aur aureolat pe cer: părul loanei, soarele...

Visul galben, de lene, al finului, umplea văzduhul.

...Trecură răți sălbatece, cîrduri, cîrduri...

Soarele întrezărit pe dealuri, era subțioara arămie a Toamnei, al cărei braț gol, alintă molatec cerul despletit pentru noapte... o clipă cîmpia fu mai blondă; soarele apuse...

...Porniră tăcuți, mîină în mîină, spre conac.

De-asupra capetelor lor tomnatece, cerul cu țimble albastre, gîndi limpede, luna plină: înseninarea apelor, a frunzelor, a umbrelor.

Dezghețul lunii umpluse streșinele, crengile: picura tăcere în uluce; prin glasul păsărilor, cîntec.

Plopii... fumuri ascuțite de argint.

Priveliștea era tremurătoare, și grierii—ca picături de rouă în ațe de paianjen.

...Dinu închise ochii umezi de lună; sufletul îi ațipi pe părul loanei: o căpiță mică de soare, moale de miresme calde.

Somnul izvorî surizînd: un rîu de argint, în care ziua și loana se oglîndiră îmbinate, ca jocuri de luceferi galbeni, prin frunzare de aur.

* * *

Zărilor erau gîngave de fulgere; de-asupra livezii, albastrul cerului răcoarea zăduful soarelui. Era o înfricoșare grea: se pregătea parcă pîngărirea icoanei Domnului.

...Dinu se prefăcea că doarme, cu capul pe genunchii loanei; loana se trudea să cetească, veghindu-i somnul.

Bubuitul furtunii se apropia, răsunător, ca un galop de taur subt bôlți de catacombe.

Dinu tremura; îi dirăiau dinții.

Privi din nou, piciorul gol, descoperit de vînt, până sus, peste genunchi: rivnea să-l apuce, să-l stringă, să-și umple mîna, stringîndu-l...

Venea furtuna: înfiorări și spaimes...

Trebuia se se hotărască odată.

Se îndemna:—Haide... haide!

Își lunecă brațul. Se opri. Degetele mîinii erau un îngheț crispat. Înaintă iar. Cuprinse rotunjimea tare a genunchiului; încremeni, așteptînd. Îi fugise toată viața din trup, în braț, în mînă. Își simțea brațul străin, eșit din el ca un șarpe dintr'o scorbură.

Mîna se tirî mai jos... cuprinse pulpa... zmunci trupul după ea... și Dinu se deșteaptă cu buzele pe piciorul gol.

Cădeau din cer picuri grei, ca depe un trup nădușit de groază.

Ioana își trase piciorul încet. Cuprinse apoi, cu mînile, capul lui Dinu, și începu să-l clatine ușor:

— Deșteaptă-te, somnorosule: ne prinde ploaia!

Se ridicară. Amîndoi aveau obraji aprinși, ochii lucioși.

Ioana îl privi lung:

— Cîți ani ai, Dinule?

— Cincisprezece l...

— Știi Dinule, că-s bătrînă! Pot să-ți fiu mamă l...

O oceanică pîrîitură de dezgheț polar, zguduî cerul.

Porniră în goană, ținându-se de mână.
Ploaia începu.

*

Ud până la piele, Dinu fugi de-a dreptul în odaia lui, să se schimbe.

Mințise Ioana! Mințise! Știa el bine că nu avea decît douăzeci și doi de ani!

De ce-l mințise?

Îi sărutase piciorul! Piciorul Ioanei!

Se privi în oglindă, cu dragoste, cu evlavie, ca pe o flămură glorioasă!

Subt cerul afumat, Vara, despuiată de tot avutul, de toate podoabele, gonită din casa ei, — plîngea amarnic, și blestema, scuturîndu-și și zmulgîndu-și părul lung...

III

.. Pe semne, departe, departe, — pe acolo de unde în zilele de vară soarele se avînta voinic, pe cer, — coborau acum, în străvechi odăjdii de lumină, zilele Toamnei: cu Zorii care înalță în minile lor galbene, racla străvezie a răsăriturilor de soare, în care odihnesc moaștele de aur ale celei dintăiu Toamne pămîntești; cu Amurgurile girbove de zare, purtînd prin păduri toacele corbilor; cu Vintul alb de anii lunii, cadelițiînd pe înserat, tămiia brumei...

Pe semne, deaceia pădurile ingenuncheau în frunzele lor; deaceia castanii își începeau lungile mătăanii; deaceia tălăngile cirezilor sunau vecernii pe cîmpii; și deaceia ochiul de raze al cerului privea îngîndurat prin triumghiul cocorilor...

* * *

Era o desnădejde de crengi răstîgnite de-asupra pămîntului, în zborul cîrduirilor călătoare.

Un pîlc de păsări se frînse pe zare, și soarele căzu și el, scuturat în nouri galbeni, ca o vremelnică poamnă, coaptă pe creanga pribeagă, între frunzele pribege.

...Dinu își întoarse capul spre Ioana, din mers; o întrebă încet:

— I-adevărat că plecați în străinătate?

— Da, Dinule: peste o săptămîină.

Tăcură. Inserarea era palidă ca un ceai de tei.

— Și eu plec... la școală...

— Așa!..

— Plec mini dimineața!

Strînse mai tare brațul Ioanei.

Îi era milă de crîng, de toamnă, de ei. Toate erau abătute, întristătoare: satul din vale, cu grămada sărăcicioasă de căsuțe

albe, ca un cimitir ovreesc; copilaşul desculţ, care-i privise lung, cu căciula în mână, ca la o înmormîntare; mugetul unei vaci, de-asupra cîmpiei părăginite...

Se apropiau de conac.

— La cite ceasuri pleci, Dinule?

— La cinci jumătate.

Ii tremurase glasul.

...Ioana îl cuprinse în braţe, îşi lipi obrazul de lacrimile lui, —şi rămaseră fără de grai, strînşi unul în altul de gîndul despărţirii, ca un pom umed de sevă, despicat în două.

*

După masă îşi luă rămas bun, dela oaspeţii conacului, dela părinţii săi, dela Ioana: îi sărută mina, faţă cu ceilalţi. Apoi fugi afară.

Colindă livada scuturată, se coborî la iaz şi regăsi pe locul unde Ioana îi dezmierdase trupul, amintirea cea dintăiu.

Rătăci pretutindeni, umil, îndurînd o altă toamnă pe fiecare loc scump.

Tîrziu, se îndreptă spre conac. Lumina lunii îl împovăra ca tăcerea unei mulţimi. Grămezile de frunze îi cuprindeau paşii, însoţindu-l cu oftări uscate.

— Ioana! Zgribulită într'un şal, cu capul descoperit, îl aştepta pe scări: ca şi odinioară cînd o întilnise tot acolo...

Veni spre Ioana, întremat de cea din urmă bucurie. Inge-nunchie la marginea scărilor; îşi aplecă fruntea pe genunchii ei...

Ioana îi sărută părul, fruntea, ochii, buzele; apoi fugi.

Era singur. Lingă el, un greer scîncea subţire.

IV

Îşi aştepta „rîndul“ pe scaunul cu spetează de lemn, rotunjită la capăt cu un rotocol de hîrtie.

Surise amar, amintindu-şi vorbele directorului: îi adunase pe cei din „cursul superior“ în amfiteatru. Intre altele, le spuse:

— Sînteţi băeţi mari, acum; vorbesc cu voi dela om la om; nu-i așa! Pentru respectarea igienei, şi pentru a da pilda cea bună, celor mai mici, din cursul inferior,—*trebuie* să vă tundeţi cu numărul unu...

Şi i se păruse că directorul îl privise pe el, mai cu dinadîns: părul lui era vestit între colegi, fiindcă „friza natural“. Ceilalţi se răsvrătiseră: înjghebaseră întruniri în repetitor, cu discursuri; făcuseră tainic, în dormitor, legămînt de nesupunere, faţă de această „nemaipomenită persecuţie!“

El se resemnase; îi era lene să mai lupte: prea era abătut! ...li ţiuiau urechile de cîntecele sprintene ale foarfecilor! Alături de el, un domn—care-şi ţinea pîntecele pe genunchi, ca

pe altcineva, mai mic—își răsuci musteața, întinse gîtul spre oglindă, încruntînd sprincenile; se dădu îndărăt, se mai unse cu cosmetic; iar se apropie de oglindă, cercetîndu-și cu băgare de samă fața pudrată, ca pe un pergament cu buchi mici; și în sfîrșit, începu să-și închee gulerul crohmolit, ofînd.

Prin oglindă, Dinu mai văzu două capete: unul chel, cu frunte pîntecoasă, al cărui craniu era curmat din tîmplă în tîmplă, de un portativ sur; celălalt, cu păr negru scurs pînă jos pe ceafă, în șuvițe murdare cași gulerul care le acoperea.

Inchise ochii, scîrbit. Își revărsă sufletul, ca un vînt, departe, și cuprinse într'o îmbrățișare de largă duioșie toate amintirile, pe toate locurile...

Cînd deschise ochii, își privi părul, lung: părea neliniște de-aramă, strînsă de pe grie, din toamna crîngului, din amurgurile soarelui pe iaz; părea dezmierdare intrupată din părul loanei...

— Doriți să vi-l scurtăm?

Tresări: îi venise rîndul.

— Cu numărul unu.

— Aaa!

Țăcănea mașina rece, serpuind și buclele roșietice cădeau în valuri mici și plîngătoare, înfiorîndu-i obrajii.

Cădeau, cădeau, frunzele toamnei lui.

I se despuia sufletul. Inchise ochii, începură să-i picure lacrimi, pe obraji.

— Sînteți suferînd?

— Da... toamna am migrene.

Un băețel soios, la un semn al „patronului“, începu să măture la gunoieru părul care lumina podeaua.

Eși de acolo, mai singur. Se strînse în paltonul de uniformă, își ridică gulerul și se îndreptă spre școală.

*

Un copilaș mărunt, cu geanta în spate, cu cîteva castane într'o mînă, cu calamara în cealaltă,—se împiedică din goană și căzu, scăpînd castanele și calamara pe trotuar.

Cerneala răspîndi pe asfaltul prăfuit un buchet de violete umede.

Copilașul se ridică plîngînd, zguduit de suspine, cu pumnii pe ochi, așteptînd parcă osînda...

Dinu îi ridică șapca, i-o puse pe cap, îi alintă obrajii aprinși și trecu mai departe, păstrînd în ochi drăgălașa mîhnire a copilașului, ca pe un mărțișor găsit în stradă, pentru mîhnirea lui.

Ionel Teodoreanu

Toamnă...

Mamă,
Să-mi spui de ce-s bolnavi copacii,
De ce-s așa de galbeni și de goi,
De ce le cade frunza prin noroi,
De ce-s așa de sînguri azi, săracii...

Mamă,
Să-mi spui alțiia nori unde se duc,
De ce-au venit să nu mai fie soare,
De ce e cerul vinăt spre 'nserare,
De ce sînt negre frunzele de nuc.

Mamă,
Să-mi spui în lume cine a murit
De s'au uscat atîtea frunze moarte,
De au rămas pădurile deșarte,
De-i tot pămîntu-atîta de mîhnit.

Mamă,
De ce e cîmpu-atîta de pustiu
Și peste tot e parcă fum mereu;
Oare-a murit în ceruri Dumnezeu,
Sau vine-o noapte mare, și-i tirziu...

Demostene Botez

Opera financiară a d-lui Titulescu, Ministru de Finanțe, și cerințele timpului de față

Intrucât măsurile d-lui Titulescu asanează criza socială.

„Mai mult ca oricând problema financiară e azi expresiunea tangibilă a problemei sociale, pe care războiul a avut darul să-l așeze sub prisma mondială“.

(N. Titulescu, Ministru de Finanțe
Exp. de motive la buget p. 3).

În toate timpurile în adâncul sufletesc al maselor a existat în stare latentă germenul crizelor sociale, manifestate printr-o luptă de clasă cînd mai aparentă sau mai violentă, cînd mai domoală și mai reținută. Cu toate acestea istoria nu cunoaște un precedent care să fi repus mai brusc și mai brutal chestiunea socială ca războiul mondial. Lucrul nu trebuie să ne mire. După revendicările din ce în ce mai mari și mai susținute ale claselor muncitoare dinaintea de 1916, cel mai mare războiu din cîte cunoaște pînă acum istoria, prin faptul care era de așteptat, că ororile lui fizice și morale au atins mai ales masele, prin subproducția fatală care l-a însoțit și prin deplasarea bruscă și injustă de averi care l-a caracterizat, nu putea să nu aibă ca urmare deslănțuirea luptei de clasă. Unele din țările beligerante,—și nu cu necesitate cele învinse,—au căzut pradă deslănțuirii violente a crizei sociale.

Altele avînd norocul să nu fi îndeplinit pînă în acest moment critic condițiile triste ale izbucnirii violente, simt totuși că la baza edificiului social ceva clocotește și ceva se clatină. De altfel pentru a se vorbi de o criză socială care pune în pericol viața unui stat nu e nevoie numai decît de vărsări de sînge sau alte violențe; simpla frecare și ură neobișnuită dintre clase e suficientă pentru a paraliza mersul mașinii sociale. Deaceia, toți oamenii de stat—deja demult îngrijorați—caută mijloacele cele mai potrivite, dacă ele există spre a preveni o criză mai acută; iar dacă criza acută ar fi de acum ex-

clusă, să înlăture cauzele clocotirii care turbură dezvoltarea armonică a vieții sociale.

Unii cred că singura condiție a restaurării relative a armoniei, ar fi de natură economică și anume ar fi intensificarea producției; dar alții mai clar văzători, pe lângă imposibilitatea de fapt a punerii în aplicare imediată a acestui remediu, consideră că *repararea injustițiilor produse de războiu este primordial indispensabilă pentru o ameliorare a situației.*

În timp de subproducție pentru moment insurmontabilă, nu există în mîna Statului alt mijloc mai indicat de pus în aplicare decît ca, — menținindu-se pe terenul organizației actuale burgheze și tocmai în acest scop, — să încerce o mai justă repartitie a bunurilor rămase, și aceasta nu se poate face decît printr'un sistem adecvat de impozite, adică printr'un mijloc *financiar*, sau cum am zis noi din punctul nostru de vedere, printr'un socialism de războiu calculat și voit. *

Unii cred că un sistem ideal de impozite *nu trebuie* să aibă nici o preocupare de ordin social, ci numai una de ordin pur fiscal. Este teoria deja veche demult combătută și nesustînibilă decît într'o societate ideală, unde marile injustiții sînt de domeniul trecutului sau al manifestărilor culpabile a unor izolați.

Alții cred că nici un sistem fiscal, oricît de perfect și bine intenționat ar fi conceput, *nu poate* să îndeplinească și o misiune socială pe lângă cea fiscală, chiar dacă ar fi de dorit în principiu, sub pedeapsă pentru el și pentru societate de a nu atinge nici una nici alta din cele două misiuni încredințate.

Și cu toate acestea în timpurile moderne știința preconizează că un sistem rațional de impozite *nu trebuie și nu poate* să nu aibă preocupări și efecte de ordin social, pe lângă — se înțelege — efectele lui clasice de ordin fiscal. Iar dacă aceasta este adevărat în principiu, — în urma războiului mondial, — adică a celui mai mare făuritor de nedreptăți, misiunea socială a impozitului revine pe primul plan, iar pentru *anele forme ale impozitelor, misiunea socială trebuie să fie misiunea lor exclusivă.*

În ce mod impozitul poate urmări și atinge dreptatea socială?

În general vorbind prin roaderea sistematică a averilor cu cît sînt mai mari și mai puțin muncite și prin cruțarea sistematică a averilor cu cît sînt mai mici și mai muncite. Aceasta nu este în fond — deși mai indirect — decît expresia unei opere de repartitie.

În special vorbind, — dacă avem în vedere numai impozitul normal — adică acela care nu atinge decît o parte din *venitul* particularilor, — atunci concepția progresivității pronunțate a cotelor, oprind acumulări prea mari de averi în viitor, poate odată cu dreptatea proprie zis *fiscală*, să prepare o înfăptuire relativă a dreptății *sociale în viitor*, consacînd însă, bine înțeles, nedreptățile sociale deja înfăptuite până la punerea lui în aplicare.

Dacă însă la un moment dat, nevoi complexe impun așezarea unui impozit chiar pe capital, atunci este evident că pe lângă dreptatea proprie zis *fiscală*, realizată în general prin preluarea progre-

* La noi jumătate din opera îmbunătățirii repartitiei și anume acela a bunurilor deja demult rău repartizate, s'a făcut prin exproprierea rurală. Rămîne acum de realizat repartitia bunurilor rău deplasate de războiu, precum și repartitia pagubelor și mai ales a marilor sarcini care apăsă azi pe umerii națiunii.

sivă din venit, se poate înfăptui ea ipso dreptatea socială chiar sub forma reparării in Justițiilor deja înfăptuite.

Or, în momentele actuale ne găsim în fața a două feluri de nedreptăți sociale: una mai veche și mai domoală rezultând din lipsa până la războiu a unui sistem de impozite care să satisfacă cel puțin dreptatea fiscală prin împedecarea acumulărilor injuste pentru viitor; alta cu mult mai importantă, căci e mai presantă și mai acută, rezultând din deplasarea bruscă și neintemeiată a avuțiilor produse din cauza războiului și a politicii financiare din timpul lui, celiace a permis îmbogățirea unora în dauna altora fără nici un titlu nou.

De aci urmează că sistemul de impozite ce trebuia neaparat să instituiam după războiu, era acela care, — după satisfacerea nevoii fiscale și a dreptății fiscale propriu zise, — să remedieze ambele feluri de Injustiții sociale de mai sus, cu precăderea celei mai presante.

D. Ministru de Finanțe, — judecând după teoretizarea monumentală ce însoțește opera sa financiară, — este și d-sa un adept al ideii că impozitele trebuie să urmărească neaparat o misiune socială, nu numai una fiscală.

Dar cum rezolvă în fapt opera d-lui Titulescu chestiunea dreptății sociale?

Pentru a răspunde la această întrebare, să trecem în revistă în mod succint diferite impozite ce compun opera d-lui Titulescu și a-nume: *impozit progresiv pe venit, impozit pe avere și îmbogățirea de războiu, impozit pe succesiuni, impozit pe lux și cifra de afaceri precum și situația impozitelor indirecte.*

Impozit progresiv pe venit. — Sistemul dărilor noastre directe de până azi era cit se poate de rudimentar zitt din cauza lipsei lui de elasticitate cit și din cauza lipsei la baza lui a unui criteriu de dreptate. Proportionalitatea fiind ceea ce de bază, bogatii masi să-racii plăteau până la un punct la fel, din punct de vedere economic, iar dela un anumit punct, săracii plăteau mai mult decit cei avuți, din cauza lipsei de suplețe adecuată, inerentă proportionalității. Lăsam la o parte faptul că unele dări, precum patentele și în special capătaria, nu erau nici măcar proportionale ci fixate arbitrar, precum și faptul că imperfecțiunile care caracterizau vechiul sistem, făceau ca o bună parte din veniturile cetățenilor să nu ste de loc atase. Chiar în domeniul impozitelor proportionale.

Reforma contribuțiilor noastre directe conform cu noile date ale științei era deci — deja demult — o chestiune arăstare dar care n'a putut fi rezolvată la timp din cauza isecărilor democrației noastre.

Cea dinăia încercare în sensul înlăunării tuturor dărilor directe cu un singur impozit progresiv pe venit, în forma a lui dr. Costinescu la 1910, fără însă să așteaptă înmormântarea să te-uşască.

Toamă ca în ani mai târziu necesitățile înalte ale democrației d. dr. I. N. Angelescu — făcându-se erau experimentele înaintate — în-duce un proiect de impozit progresiv pe venit, proiect care s'ar fi varianta legii naționale, pe care, deuna în România, Democrației și Toa-pativă parlamentară în Decembrie 1919, n'ar fi putut să se realizeze cu mare oficială, întrucât în țara noastră guvernul n'ar fi putut să realizeze asemenea proiect.

În același timp, Ministru de Finanțe, Titulescu, în urma a proiectului său de reformă a impozitelor directe, înaintat în 1919, și care oară în România s'ar fi realizat, proiect care s'ar fi realizat și globală rezolvare.

În materie de impozit pe venit două erau excepțiile dominante ale orei actuale: a) impozitul *unic* progresiv pe venitul global, care taxează după o scară progresivă *întregul venit net* al contribuabilului fără a ține samă de diferențele lui surse, iar pentru o ușoară discriminare după sursa avuturilor se completează impozitul global printr'un impozit complementar pe capital (nu impozit pe avere, ci plătit tot din venit) diferit cotate după cum averea provine din muncă exclusivă, sau din capital,—acesta este tipul de impozit pe venit *german* la care *progresivitatea* primează *discriminarea*; b) impozitul cedular care împarte veniturile după diferențele lui surse, fiecare sursă fiind taxată cu o cotă mai mult sau mai puțin ridicată după cum e vorba de un venit rezultând din capital fără muncă, din capital cu muncă, sau din muncă exclusivă, și în urmă după diferențele taxării de mai sus,—în principiu proporționale,—venitul net global al contribuabilului este atins în *subsidiar* de un impozit *complementar* progresiv și care constituie elementul personal al impozitului. Acesta este *tipul sistemului englez income tax și super tax*, care în ultima lui etapă evolutivă pretinde să înfăptuiască atât cea mai perfectă *discriminare* după postulatele dreptății cât și cea mai largă aplicare a principiului personal al *progresivității*.

Legea d-lui Titulescu adoptă sistemul englez, mai ales sub forma în care el a fost aplicat în Franța de către cel de al doilea proiect Caillaux (1907) devenit în urma unor transformări, completări și multe discuții actuale legea contribuțiilor directe în Franța, precum și în unele privințe sub forma în care sistemul englez a fost aplicat în Italia prin legea contribuțiilor directe, votată și acolo tot după războiu.

În general vorbind, legea contribuțiilor directe a d-lui Titulescu pare a ține samă de ultimele perfecționări științifice ale sistemului, căutând chiar pe alocurea să adauge ea însăși cite ceva la ultimele perfecționări.

Sistemul cedular al d-lui Ministru de Finanțe împarte toate veniturile în 7 categorii sau „cedule” denumite alfabetic, precum urmează:

Ced. A.—Cuprinde venitul proprietăților funciare *neclădite*; cota ei de impozit e de 15 la sută cu o mică degrevare în caz când venitul nu trece de 6000 lei anual, de 10 la sută pentru vii și livezi de pomi roditori dacă acestea nu trec de un hectar, de 18 la sută dacă pământul e arendat și de 34 la sută dacă contribuabilul e absenteist (art. 3).

Ced. B.—Venitul proprietăților funciare *clădite* a cărui cotă e 15 la sută cu degrevările următoare: dacă venitul nu trece de 3000 lei, venitul imposibil se reduce la o treime; iar dacă trece de această sumă, dar nu trece peste 10000 lei, porțiunea până la 5000 se reduce la o cincime (art. 12, vezi însă și art. 14 al. e.). Parlamentul a adăugat un art. 17 bis, care impune pe absenteiști la 30 la sută în loc de 15 la sută cu o singură excepțiune!

Ced. C.—Cuprinde o nouă masă impozabilă, necunoscută dreptului vechi fiscal și anume: venitul exploatațiunilor agricole, deosebit de venitul impus la *Ced. A.*, care era egal nu cu venitul *real*, ci numai cu valoarea locativă a pământului. Împreună cu *Ced. A.*, aceasta este ce-

* Discriminarea la cedule a avut la început în Anglia un simplu scop de ușurare a evaluărilor și încasărilor și abia mai târziu—mai ales în Franța și Italia—s'a făcut după anumite criterii de dreptate fiscală.

dula poate cea mai importantă, întrucît ambele privesc masa noastră muncitoare principală, adică țărâniea proprietară mică de pămînt. Cota impusă este 12 la sută (excepțional 18 la sută) cu o mică degrevare dacă venitul acestei cedule nu trece de 3000 lei (art. 18—19 din lege).

Ced. D.—Venitul întreprinderilor industriale și comerciale a cărei cotă este de 10 la sută pentru venitul fabricilor, întreprinderilor mișcare și de transport, și de 12 la sută pentru veniturile comerciale propriu zise,—afară de cazul celor ce fac operațiuni de bancă, scont sau împrumut cînd cota e de 14 la sută. Veniturile societăților sînt de două ori impuse: odată în mina societății (*Ced. D.*), altă dată în mina acționarului (*Ced. G.*).

Ced. E.—Veniturile rezultînd din profesiuni și ocupațiuni necomerciale ca: profesiuni libere, orice alte exploatațiuni lucrative de orice fel. Aceasta este „cedula *sweeping*, cedula mătură“, o cedulă foarte largă întrucît adună pentru impunere toate veniturile de orice fel care nu sînt prevăzute în special în nici o altă cedulă. Cota este de 10 la sută redusă pentru dijma sătenilor la 8 la sută și cu o degrevare constînd în a socoti numai pe jumătate porțiunea veniturii până la 3000 lei, dacă totalul acestui venit nu trece de 12000 lei.

Ced. F.—Lefuri, indemnități, salarii, pensii și rente viagere impuse cu 6 la sută, însemnată cedulă fiindcă privește impozitele pe care le plătește clasa muncitoare propriu zisă.

În fine *Ced. G.*—Venitul valorilor mobiliare, creanțelor, depozitelor și garanțiilor atinse în general cu 15 la sută, redus la 13 la sută dacă e vorba de venituri din obligațiuni cu dobîndă până la 5 la sută și din titluri ale societăților pur industriale,—și la 12 la sută dacă e vorba de venitul depozitelor la bănci.

Acesta e capitolul impozitelor cedulare.

După ce veniturile plătesc impozitele proporționale de mai sus, ceiace rămîne contribuabilului ca elemente de venit *absolut net*, se adună și astfel avem cifra *venitului global net* al contribuabilului. Acest venit net este supus la un nou impozit *complimentar*, care de data aceasta atinge venitul în totalitatea lui fără a mai avea în vedere sursele lui diferite,—aceasta a fost opera impozitelor cedulare,—ci are în vedere numai persoana contribuabilului și cifra totală a veniturilor sale pe care le atacă astfel după o scară *progresivă* cît se poate de redusă fără să fie zero la veniturile cele mai mici și după o cotă cu atît mai mare cu cît ne ridicăm pe scară. Cota impunerii, după ce se operează unele scutiri și degrevări la bază,—este de 2 la sută la veniturile până la 10000 de lei și merge împărțind creșterea cifrei veniturilor în tranșe, atinse cu o cotă din ce în ce mai mare pînă cînd atinge aproape 50 la sută la un venit de 20 milioane, de unde cota rămîne staționară (art. 64 al. 1 din lege).

Acesta este impozitul *complimentar* pe venitul global.

Este ușor de remarcat că afară de Cedula C, care cuprinde veniturile exploatărilor agricole,—aproape toate celelalte impozite cedulare nu sînt decît vechile impozite: *foncieră* (*Ced. A și B*), *patentă*, *impozite pe veniturile valorilor mobiliare*, *taxa pe salarii*,—denumite și catalogate altfel și mai ales cotate altfel în seansul unei măriti a cotelor; * se poate vorbi chiar de o diferențiere a naturii lor, întrucît

* Să remarcăm totuși că *ced. E.* cuprinzînd „*orice alt venit periodic sau accidental*“, cu toate că n'ar fi prevăzut anume în vre-o ce-

ținându-se samă în noul sistem de anumite elemente personale privitoare la contribuabil, se tinde a se introduce pe cât se poate chiar în domeniul acestor impozite,—personalitatea impoziției. **Cu toate acestea trăsătura fundamentală a impozitelor cedulare rămîne proporționalitatea caracteristică vechilor impozite.**

Adevăratul element nou și important în noul sistem al contribuțiilor directe stă în înființarea impozitului complementar pe venitul global care,—dată fiind progresivitatea care stă la baza concepției lui, unită cu scutiurile și degrevările la bază,—tinde să transforme impoziția din reală ce era în personală și din proporțională ce era în progresivă.

Așa dar **discriminarea veniturilor unită cu progresivitatea impunerii, iată cele două elemente care își dau mîna în sistemele moderne pentru a înfăptui maximul de dreptate fiscală și indirect socială.**

În sistemul german, progresivitatea este principalul, discriminarea accesoriul, iar în sistemul englez și al nostru discriminarea pare principalul și progresivitatea accesoriul.

În general vorbind se poate zice că sistemul cedular preocupat mai ales de discriminare, cu ocazia împărțirii veniturilor în diferitele cedule, dă un prea mare cîmp de aplicare—și se pare că e greu să facă altfel—**proporționalității** care este tipul impoziției injuste și nedemocrate; abia în subsidiar și anume cu ocazia impozitului complementar pe venitul global, progresivitatea, adică baza dreptății în materile fiscale, își găsește și ea cîmpul de aplicare.

Dacă sistemul e combinat în așa fel încît rendementul impozitelor cedulare este mai mare decît rendementul impozitului pe venitul global, atunci, evident, proporționalitatea—adică in Justiția fiscală—subt cuvînt că urmărește discriminarea, predomină asupra progresivității care reprezintă Justiția în impunere și atunci opera de conformare a sistemului contribuțiilor directe cu principiile Justiției și ale democrației se reduce la prea puțin lucru. Se pare că sistemul german cași proiectul rămas fără urmare în Franța al lui Doumer, dau mai puțin loc la această rea urmare.*

Sistemul cedular al d-lui Titulescu este în așa fel întocmit încît rendementul impozitelor cedulare reprezintă, la un total al întregului rendement al contribuțiilor directe de 1,663,000,000 (după prevederea cea mai optimistă),—cifra foarte mare de 1,260,000,000, pe cînd rendementul impozitului progresiv pe venitul global este numai de 403,000,000.** Așa dar sistemul nou al contribuțiilor directe nu ne dă pe bază de progresivitate propriu zisă decît o pătrime din totalul impozitelor directe; trei pătrimi ni le furnizează în principiu sistemul vechiu al proporționalității,—dreptatea fiscală este astfel numai pe un sferț satisfăcută, dacă am putea zice așa.

Trebue să recunoaștem însă că odată adoptat sistemul cedular, în locul celui unic progresiv pe venitul global,—el e supus, în mîna

dulă,—transformă concepția veche a impozitului care nu atîngea decît ce cuprindea legea expres,—într'una care dă posibilitate Statului să—și ia partea din orice venit Imaginabil al particularilor.

În schimb sist. german nu permite ca cel englez realizarea stopajului la sursă—adică atîngerea veniturilor înainte chiar ca ele să intre în mîna contribuabilului.

Exp. de motive. Monitor p. 2424 Desb. C.

d-lui Titulescu și mai ales a Comisiei fiscale, unor remaneri, care sînt tot atitea îmbunătățiri din punct de vedere al dreptății fiscale. Iată pe cele mai însemnate.

În primul rînd,—deși în principiu sistemul cedular nu se pretează comod la instituirea progresivității, ci numai la proporționalitate și discriminare, totuși d. Titulescu proprio moto și citeodată complectat de comisia fiscală și de parlament,—spre deosebire de legiuitorul francez care nu are decît o singură cotă pentru fiecare cedulă,—prevede pentru fiecare cedulă 2 sau chiar 3 cote însoțite și de unele degrevări după anumite considerațiuni de justiție fiscală, căutînd astfel să introducă un rudiment de progresivitate și la cedule.

Astfel ced. A are trei cote 10, 15, 18 precum și scutiri prevăzute la art. 8 punct 2; ced. B. 15 la sută cu degrevări prevăzute de art. 12 al. 2 și scutiri la al. b art. 17; Ced. C. 12 și 18 cu o mică degrevare; ced. D. 10, 12 și 14 la sută cu degrevări la bază cuprinse în art. 25 și așa mai departe cu mici diferențe de cote și degrevări la bază.

Ceva mai mult: la art. 30, pentru a se tempera nedreptatea proporționalității dela ced. D. (ven. industr. și comerț) se introduce • *suprataxă pe veniturile urcate și anume unu la mie pe cifra de afaceri între 500 mil și un milion sporită cu unu la mie pe fiecare nou million pînă la 4 milioane*. Această suprataxă este pusă chiar *la cedulă* și deci în afară de impozitul complementar pe venitul global pe care contribuabilul îl va plăti după regula comună. Ideea unei suprataxe progresive a veniturilor urcate, chiar la cedulă, s'a admis în Franța numai ca o *taxă asupra marilor magazine* din cauza dorinței legiuitorului „de résister au courants qui emporte la société vers la concentration industrielle et commerciale et de mettre au service du petit commerce les armes fiscales dirigées contre l'incontestable supériorité économique de ses concurrents” (Allix Tr. de la sc. des Fin. p. 507—508 Ed. 921).—D. Titulescu inspirîndu-se dela principiul mai general de justiție al aplicării progresivității și la cedule dă principiului restrîns la Francezi, o aplicabilitate generală la toate afacerile în stil mare.

Comisia fiscală, adăogînd un nou aliniat la art. 30, schimbă modul de taxare cînd e vorba de contribuabilii obligați la publicarea bilanțului sau care, avînd registre regulat ținute, pot dovedi fiscului cifra reală a venitului lor net. Pentru aceștia, în loc de taxa de mai sus pe *cifra de afaceri*, se prevede o taxă specială de 1—20 la sută pe venitul efectiv care trece de 30.000 lei „după rentabilitatea capitalului, adică după raporturile dintre beneficiul net și capitalul pus în întreprindere”. Comparativ cu taxarea pe cifra de afaceri, taxarea pe venit poate fi mai dulce sau mai aspră după împrejurările concrete diferite.

În afară de aceasta, după cum la cedule d. Ministru de Finanțe încearcă să asupleze proporționalitatea cu o ușoară progresivitate, tot astfel—și aceasta e și mai important—la impunerea pe venitul global d-sa introduce o nouă discriminare în domeniul *în-suși al progresivității impozitului pe venitul global*.

În acest scop se prevede reducerea veniturilor cedulare în calculul venitului general astfel: pentru veniturile din capital și muncă reducerea e de 20—30 la sută, pentru venitul profesiunilor libere și ocupații necomerciale 30 la sută, pentru cele din salarii 50 la sută. (Exp. de motive, p. 2404, Monit. și art 58 din lege). Pentru realiza-

rea acestei discriminări Italianii, deși au un sistem cedular în unele puncte diferit de al nostru tocmai spre a introduce o mai largă discriminare, au recurs în 919 (pe lângă împărțirea chiar a cedulelor în acest spirit) la un impozit pe capital de 1 la mie.

Acestea sînt îmbunătățirile în sensul dreptății fiscale din sistemul d-lui Titulescu.

Iată acum lacunele lui din același punct de vedere.

Idealul combinării discriminării cu progresivitatea pe toată linia, cere introducerea la cedule sub o formă sau alta a elementului personal al progresivității. Dar tendința în acest sens a legii d-lui Titulescu este încă departe de a înlătuși deziderate măcar mijlocii. Astfel suprataxa veniturilor cedulare urcate nu e prevăzută decît la cedula D.; ar fi fost de dorit ca acest sistem sau un echivalent să asupleze toate cedulele, pentru a atenua astfel în mod simțitor efectele nedemocratice ale proporționalității. Tot astfel degrevările și scutirile veniturilor cedulare mici au, ori o amploare cît se poate de restrînsă, ori ele lipsesc complet. Așa de ex. dacă la ced. B. găsim în art. 17 al. b o însemnată scutire în baza căreia casele de locuit ale agricultorilor sînt apărute de orice impozit, —celelalte degrevări prevăzute la ced. A. și B. (art. 8 p. 2 c. b. n. cu 7 al. c și 14 al. d și e) sînt mici și condiționate, iar la ced. C ele se reduc la o singură degrevare mică și condiționată. Nici scăderi pentru asigurări în contra riscurilor, nici scăderi de dobînză pentru sumele împrumutate în vederea exploatarei la ced. C! Coeficientul la valoarea locativă pe baza căreia se fixează pe categorii impersonale venitul impozabil al acestei cedule, este rigid — căci e aproape cu totul lipsit de elemente în legătură cu starea de fapt și persoana contribuabilului, care i-ar da o relativă elasticitate.

Această cedulă care privește venitul unei prea însemnate părți din populația producătoare este cu mult mai democratic tratată de ex. în sistemul francez și mai bine tratată acolo decît cedula industriei și comerțului. În adevăr, legea franceză scutește 1500 fr. în toate cazurile, iar fracțiunea dela 1500 la 4000 fr. nu comptează decît pe jumătate.

Cedula E. pe lângă primitivismul și arbitrarul impunerii eventuale prin vechiul sistem *indiciar* sub forma prezumțiilor trase din chirie și felul de viață, —pe lângă impunerea pe baza chiriei a unui venit cîteodată *inexistent* (art. 35 al. 3), —prevede numai o scutire absolut minimală și anume 1.500 lei din venitul total al cedulei, dacă aceasta nu trece de 12.000 lei (art. 33 al. ult.). În Franța, de oparte aplicabilitatea sistemului *indiciar* este cît se poate de restrînsă, de alta scutirea la această cedulă merge pînă la 6.000 fr. (30.000 lei), iar porțiunea dela minimum scutit pînă la 8.000 fr. nu comptează decît pe jumătate.

Cedula F. privitoare la lefuri, *salarii*, pensii, etc., era cît se poate de nedemocratic concepută în forma primară a proiectului de pus, căci ea nu scutea decît veniturile pînă la 2.400 lei pentru lucrătorii

* Dispozițiile art. 59 nu exclud degrevările ce se puteau face la această cedulă, —cum s'au făcut și la altele.

În ultimul moment parlamentul nostru a introdus un rudiment de degrevare, prevăzînd la art. 18 al. 2 că, dacă venitul nu trece de 3000 lei, 1000 lei se vor socoti la calculul cedulei, numai pe jumătate. Degrevarea este neînsemnată.

manuali. Comisia fiscală,—isbită de micimea acestor degrevări la o cedulă ce impune veniturile rezultând numai din muncă,—a majorat cifra scutită până la 9.000 lei anual în comunele cu o populație de peste 50.000 loc. (art. 37 remaniat de Com. fisc.). Legea franceză prevede la această cedulă cea mai largă excepțiune la bază; ea scutește veniturile până la 6.000 fr. celace—dată fiind situația monedei franceze față de a noastră—reprezintă pentru noi 30.000 lei. În afară de aceasta, porțiunea între minimum scutit și 8.000 fr. (40.000 lei) este socotită acolo numai pe jumătate. Solicitudoinea legiuitorului nostru față de pătura muncitoare a țării noastre,—adică a marel mase a locuitorilor productivi dela sate și orașe,—trebuia să fie mai mare. Comisia noastră fiscală, mai largă ca d. M. de Finanțe, n'a mers totuși atât de departe pe calea justiției și a democratismului cât s'ar fi cuvenit.

La Cedula G. și anume cea privitoare la veniturile valorilor mobiliare de tot felul, orice degrevare la bază, sau suprataxă a veniturilor urcate au fost excluse, la noi cași la Francezi de altfel. Socotim că este o eroare și o mare nedreptate faptul de a se lovi în mod sistematic venitul valorilor mobiliare fără distincție, mai ales acum după războiu—pentru motivul banal și neîntemeiat că el provine dela un capital leneș. În afară de faptul că în timpurile actuale micile plasamente tind să fie cele mai numeroase (și așa cere democratismul timpurilor nouă), astfel că lovind în ele se lovește la fel clasa nevoiașilor care economisesc cu aceia a bogătașilor,—trebuie să reamintim și să subliniem încă odată faptul că războiul a fost întreținut mai ales de punga detentorilor de număr și valori imobiliare cu dobândă fixă. Socialismul timpului care a comandat noua repartiție a pământurilor rurale, a lovit numai clasa marilor proprietari; același socialism confiscând nouă din zece părți a averilor în valori mobiliare lovește fără alegere atât în bogăți, cât mai ales în săraci, ceiace este absolut nedrept. De aceea degrevările la bază și o suprataxă pe veniturile urcate, era de rigoare la cedula G. *

În fine să remarcăm că cotele tuturor impozitelor noastre cedulare sînt cu mult mai ridicate decît cotele respective din alte țări. ** Dacă ținem socoteală că cedula este sediul proporționalității,—aceasta înseamnă că cotele proporționale, care lovesc la fel pe săraci și pe bogăți, sînt la noi mai mari ca în alte țări.

Situația se agravează cu ocazia felului cum a fost conceput impozitul complimentar pe venitul global.

Mai întăiu fixarea venitului scutit la cifra de 3.500—4.000 lei, cît prevede proiectul, este prea mică, dată fiind scumpetea actuală a vieții produsă în însemnată parte de valul impozitelor indirecte precum și,

* Comisia fiscală încercînd să asupleze puțin rigiditatea Ced. G. face o diferență neîntemeiată între veniturile titlurilor societăților pur industriale pe care le impune cu 13 la sută și între veniturile celorlalte valori impuse cu 15 la sută (art. 42). Tot astfel prin art. 95 a. 3 Com. fiscală prevede că veniturile valorilor mobiliare propriu zise vor fi socotite la calculul venitului global pe 1921-922, numai pentru 60 la sută. Amendamentul este de puțină importanță.

** În special o parte a proprietății rurale și întreaga proprietate urbană atît de fragi-comic paralizată de legea de clasă a chiriilor, trebuiau în numele justiției să fie supuse cităva vreme după războiu, unui sistematic tratament de favoare și dimpotrivă viile și pădurile trebuiau atinse mult mai sever, cași comerțul în general, căci acestea din urmă au cîștigat enorm pe urma războiului, pe cînd cele dintăiu au pierdut.

in general vorbind, de deprecierea monedei. Legea franceză scutește de impozitul complementar veniturile până la 6.000 fr., ceace în moneda noastră însumă 30 000 lei față de 3.500 sau 4.000 cit scutește legea d-lui Titulescu (art. 60).

Deosebit de aceasta, pe cind *degrevările pentru sarcini de familie* intră la Franceji de cel puțin două ori în funcție,—odată la fixarea cifrei venitului global și altădată pentru a reduce cifra impozitului odată fixată,—*pe lângă degrevările de același fel dela cedule*, la noi „sarcinile de familie dau drept la degrevări o singură dată, fie la impozitul cedular cel mai ridicat... fie la stabilirea impozitului pe venit” (Exp. de motive, p. 2409, Monit., Desb. Cam. și art. 61 din lege).

Dar cea mai gravă lacună a sistemului nostru de impozit complementar pe venit este rezultatul neașteptat de nedrept la care ne duce *progresiunea obișnuită a cotelor,—dată fiind deprecierea extraordinară a monedei noastre*. Dacă la punctele extreme ale progresiunii, adică la veniturile minimale deoparte și la cele care trec de ultima sumă urcată la care se oprește progresia de alta,—atit la noi cit și la Franceji de ex., cota este aproape același: 2 la sută pentru veniturile mici, 50 la sută pentru veniturile foarte mari,—înăuntru celor două extreme unde joacă scara, *progresiunea proiectului unită cu deprecierea monetară duce la o impenare extraordinar de mare a veniturilor mici și mijlocii față cu o impunere mult mai dulce a aceluiași venituri în celelalte țări*. Astfel dacă considerăm de ex. venitul de 20.000 fr. în Franța, cota, cu care el este impus acolo, este de 2 la sută. La noi 100.000 lei, corespondentul economic în lei depreciați lui 20.000 fr., sînt impuși după scara d-lui Titulescu la circa 12 la sută, adică de șase ori mai mult. *Aceasta însumă că impozitul complementar care prin personalitatea și progresivitatea lui, era menit să introducă în sistemul impozitelor noastre elementul justiției și al democratismului,—astfel cum e conceput de d. Titulescu atinge mai greu veniturile mijlocii și cele mici, ușurînd pe cele mari prin proporționalitatea cotei dincolo de o anumită cifră*. D. C. Stere, în discursul său din Cameră cu privire la impozitul pe venit (Șed. dela 28 Maju 921) a arătat în mod documentat și luminos aceste efecte nefaste ale „acțiunii perfide și insinuante a progresiunii”, dacă nu ținem samă de situația noastră monetară.*

Din toate cele de mai sus urmează că reforma contribuțiilor directe a d-lui M. de Finanțe nu satisface decit în mod redus exigențele de dreptate fiscală ale timpului nostru.

Impozitul pe lux și cifra de afaceri.—Aceste două noi impozite au fost introduse ca un complement al impozitelor pe venit, după exemplul legii franceze din 25 Iunie 920, ea însăși o formă evoluată a unei legi mai vechi din 31 Dec. 917.

Impozitul pe lux al d-lui M. de Finanțe,—nouă încercare de aplicare a principiului legilor somptuare—pe consumator lovește cu 15 la sută și 10% în momentul cumpărării, din prețul plătit pe anumite obiecte considerate ca fiind de lux, precum: bijuterii, parfumerii, automobile, mătasuri, etc. mobile fine, aparate fotografice, articole de îmbrăcăminte de lux, etc., etc. (art. 2 și 3); cu 10 la sută asupra prețurilor brute plătite cu ocazia închirierii camerilor hotelurilor de lux și

* De aici urmează că se impune în prealabil asanarea crizei monetare și numai în urmă stabilirea cotelor impozitului progresiv V. pag. 30 supra.

consumațiilor din restaurante și localuri de lux (ar fi fost mai judicios să se flavut în vedere nu atât felul localului cât mai ales felul consumației), 6 la sută cu ocazia aceluiași operațiuni efectuate în localuri de categoria a doua și 3 la sută a celor din localuri de categoria a treia (art. 4); un impozit pe spectacole mergînd pînă la 32 la sută din valoarea biletului cu excepția teatrelor naționale și opere romine care plătesc 10 la sută și cu excepția trupelor recunoscute de către Direcția generală a teatrelor (art. 10-12); în fine un impozit pe posesiunea anumitor obiecte ca: vehicule și cai de lux, pe încăperile superflue (200 lei anual de cameră superfluă), pe numărul excesiv de servitori, etc. (art. 17-28).

Impozitul pe lux este o măsură fiscală care dacă s'ar putea aplica în mod riguros, nu poate avea decît avantajii. El este mai presus de orice, o măsură democratică care pune Statul într'o alternativă fericită: dacă nu reușește să oprească sau să reducă luxul, care în timpuri de restriște este o provocare a maselor lipsite de necesar, el aduce frumoase venituri; dacă reușește să reducă luxul, consumația dăunătoare în timpuri de lipsă se reduce și un mijloc de provocare a maselor dispăre. Deaceia impozitul pe lux este din punctul de vedere al dreptății fiscale și sociale, o măsură salutară. Păcat numai că acest impozit ocupă atît de puțin loc în rendementul general al nollor contribuții și că e conceput mai mult proporțional decît progresiv.

Cu totul altfel se prezintă *impozitul pe cifra de afaceri*. El presupune la o taxă de 1 la sută toate operațiunile de vizzare-cumpărare efectuate în România și avînd de obiect *mărfuri, alimente și orice fel de alte lucruri*. Asupra prețului real al tuturor lucrurilor vindute—ceiace constituie pentru el cifra totală de afaceri pe o anumită perioadă de timp,—*vînzătorul* este dator să plătească Statului o taxă de 1 la sută la diferite termene distanțate pentru a se evita pierderea de timp.

Acest impozit deși are aerul unei dări directe asupra comercianților sau industriașilor *vînzători*,—este în însăși intenția legiuitorului nostru cași în a celui francez un *impozit pe consumațiune*, deci un impozit indirect care astfel îngroașe cifra deja prea mare a acestui fel de impozite la noi. (V. p. 60 infra.). Este în adevăr evident, că *atita vreme cît subproducția continuă, adică atît cît continuă dependența consumatorului de producător și negustor—și aceasta e situația de azi și încă de multă vreme—vînzătorul va căuta și va reuși să arunce impozitul pe cifra de afaceri pus în formă pe vînzător,—asupra consumatorului.* Cu toate că unele tranzacții ca vizzarea pînii și vizzările efectuate de micii agricultori sînt scutite de acest impozit prin art. 30 al. a din legea d-lui Min. de Finanțe,—trebuie să recunoaștem că în afară de pîne o înfloitate de alte obiecte sînt strict necesare vieții zilnice a fiecăruia, astfel că *impozitul pe cifra de a-*

* În legătură cu principiul impozitului de lux, să remarcăm în treacăt dispoziția dreconică a art. 18 din legea impozitului pe avere care zice: „Cînd modul de viață al unui contribuabil, față de veniturile ce i se cunosc, relevă un patrimoniu superior celui rezultînd din valoarea analitică a bunurilor lui, se poate recurge la evaluare după indicii și presupuneri”. Arbitrarul acestei dispozițiuni inadmisibile—vestigiu al sistemului indiciar,—este cît se poate de periculos, chiar dacă s'ar presupune că aparatul fiscal e compus din funcționari ideali.

** Allix. Pr. de Sc. des Fin., p. 634, Ed. 921.

faceri apare în momentele actuale ca un impozit pe consumația necesară a tuturor, bogați cași nevoiași. În acest sens el este un impozit nedrept și nedemocratic care va scumpi viața cu mai mult decît procentul impozitului, izbînd astfel mai ales în lumea sărăcimii,—și în această calitate cu nici un chip el nu trebuia admis. Nădejdea unui mare rendement intrucît el atinge însăși mișcarea cea mai amplă a vieții de toată ziua și este plătit în mod insensibil de contribuabil, este foarte probabil iluzorie și de altfel ea nu este o scuză pentru un impozit atît de neegalitar. În Franța unde acest impozit a fost considerat ca „la bête de somme des budgets futurs“ cu un rendement prevăzut de 5 miliarde,—n'a putut să realizeze decît 45 la sută din previziuni și în momentele actuale în urma rezultatului practic relativ neînsemnat și a criticelor serioase ce i s'au adus, este vorba de a fi remaniat dacă nu cu totul exclus. (Allix. op. cit. p. 639). *Așa dar cu impozitul pe cifra de afaceri d. Titulescu înfăptuește o mare nedreptate socială, fără siguranța unui serios avantaj fiscal.*

Dar cel puțin putem oare prevedea cu ajutorul lui o reducere a consumației la strictissimul necesar,—ceiace în timpul de subproducție și rarificare a lucrurilor—deși neconvenabil fiscalul, ar fi o ușurare relativă a crizei? Credem că nu, dat fiind că lovitura lui n'o simt decît tocmai aceia care și acum sînt reduși la strictul necesar;—marii consumatori vechi și cei noi, nu pot fi oprîți de o atingere pentru ei insensibilă. Și apoi scumpirea vieții și reducerea consumației pe toată linia sînt ele oare propice nevoii de a stimula producția națională și a căpăta revenirea „voei bune“ a claselor muncitoare?

Starea impozitelor indirecte în sistemul d-lui Titulescu. Este un lucru elementar că numai impozitele directe pot răspunde în mod suplu la cerințele justiției în impunere,—pe cînd impozitele indirecte, prin aceia că lovesc la fel pe bogat și pe sărac, ba mai greu pe sărac decît pe bogat,—sînt cit se poate de injuste și nedemocrate și deci utilizarea lor trebuie în principiu redusă la minimum. Dacă aceasta este o regulă recomandabilă din punct de vedere social chiar în timp normal, ea cere înfăptuirea neapărată în timp de războiu de către un guvern cu preocupări sociale,—cu toată nevoia de bani a fiscalului.

În Statele-Unite, rendementul impozitelor directe a reprezentat în timpul războiului 68 la sută din totalul impozitelor, iar în Anglia 73-75 la sută.

Or, în sistemul d-lui Titulescu—pentru un motiv sau altul—impozitele indirecte sînt marele rezervoriu al resurselor bugetare normale,—pe lingă care rendementul tuturor impozitelor directe la un loc, e minimal. În adevăr, *rendementul bugetar pe 921—922 al impozitelor noastre directe este după cum am văzut 625 milioane, pe cînd rendementul impozitelor indirecte (y compris timbru și înregistrare, monopol stat.) e de circa 4 miliarde, adică de 7 ori mai mare! Dreptatea fiscală n'are deci cîmp de aplicare în acest sistem decît numai pentru a 7-a parte din totalul impozitelor,—și aci însă, după cum am văzut, destul de puțin energetic, căci se reduce în realitate la un sfert din această a 7-a parte!* (p. 51 supra).

Impozitul pe succesiuni.—Deși acest impozit se prezintă în sistemul d-lui Titulescu ca o simplă taxă de înregistrare adică, un impozit pe circulația averilor, în fond, prin tariful ridicat al cotelor, el este un adevărat impozit pe capital, perceptul la moartea contri-

buabllului*. Anglia, Germania și Franța demult introduseseră un asemenea impozit, destul de drastic chiar dela început, agravat mult în timpul și în urma războiului.

Impozitul pe succesiuni al d-lui Titulescu repauzează pe două principii: a) abolirea dreptului de succesiune ab intestat între particulari dela gradul al IV-lea în sus (art. 4); b) lovirea cu taxe progresive în folosul Statului a averii rămasă pe urma defunctului, fără a se ține samă de starea materială a moștenitorului, ci numai de gradul lui de rudenle cu decujus. Cu privire la descendenți direcți de gr. I și soț, cota progresivă e de 2 la sută la sumele între 1000 și 2000 lei, pânăla 15 la sută la suma între 10 și 20 de milioane; 2 pânăla 16 la sută între rudele directe de gr. II; 3-17 la sută pentru descendenții direcți dela gr. II în jos; 4-18 la sută ascendenți de gr. I; 4, 5-20 la sută ascendenți dir. gr. II; 5-29 la sută între frați; 7-32 la sută între unchi și nepoți; 9-34 la sută celelalte rude pânăla gr. IV inclusiv; în fine 12-44 la sută străinii și rudele de al IV-lea grad în sus prin testament.

Cotele relativ ridicate, sînt analoage cotelor din sistemul englez introdus de W. Harcourt și agravat simțitor în ultimul timp în mai multe reprize de Lloyd George, precum și cotelor din sistemul francez. La Franceji sistemul este încă și mai drastic prin adăugarea unei taxe speciale avînd de scop favorizarea succesiunilor persoanelor cu posteritate descendentă numeroasă și lovirea celor a persoanelor fără această posteritate** ; iar la Germani, independent de orice idee extra-fiscală, tariful merge pânăla 70 la sută între străini. Sistemul d-lui Titulescu prevede și o taxă suplimentară de statistică și control de 1 la sută între 1-200 mil lei pânăla 5 la sută dela 2 milioane în sus.

Astfel conceput, impozitul pe succesiuni, deghizează un impozit lent pe capital („imp. pe capital à la française“) ușor perceptibil prin aceea că se plătește la „momentul psihologic“ și deci e mai ușor suportabil. Deși propice pentru satisfacerea nevoilor fiscale—sociale lente din timp normal,—pentru nevoile presante ale timpului de față el prezintă următoarele desavantajii: a) prin periodicitatea lui el poate eventual descuraja munca și economia; b) prin aceea că nu abolește decît succesiunea ab intestat—și ar fi greu să facă altfel—un simplu testament reduce la mai puțin de jumătate eficacitatea lui; c) în fine prin faptul că se percepe în momentul morții, urmează că pentru a-și da întregul rendement chiar acolo unde testamentul nu-l poate atinge, trebuie în mediu să treacă 33-35 ani, adică durata medie a unei generații, pentruca toate patrimoniile să-și dea tributul pe care impozitul pe capital fățiș îl poate prelua deodată.

Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că din punct de vedere al dreptății fiscale și sociale,—în afară de considerațiunea că el nu ține deloc samă de starea personală și materială a moștenitorilor, ci numai de a lui decujus și de acela că sistemul d-lui Titulescu nu prevede degrevări la bază—celace de ex. sistemul francez corectează,—sistemul impozitului pe succesiuni al d-lui Min. de Finanțe se prezintă ca o reformă radicală și adevărat democratică, mai ales pentru mai tirziu. Pentru cităva vreme în adevăr, și anume pe tot timpul de-

* În sist. d-lui M. de Finanțe, acest impozit apare astfel ca un *complement al impozitului pe avere propriu zis*. V. și art. 35 din leg. imp. pe avere.

** În schimb la Franceji dreptul de moștenire ab intestat e abolit numai dela al 6-lea grad în sus.

precierii monetare „acțiunea perfidă a progresiunii” asupra averilor mici și mijlocii este aici cași la impozitul progresiv pe venit tot atit de nefastă averilor mici și mijlocii.

Impozitul excepțional pe aver și îmbogățirea de războiu. Cea mai mare lacună a sistemului d-lui Min. de Finanțe, *din punct de vedere social* este felul în care au fost concepute aceste două importante impozite excepționale.

Nevoile extraordinare, de ordin financiar și social, pot impune la un moment dat impozitul pe avere, conceput ca un impozit extra-ordinar încasat odată pentru totdeauna*. Dar măsura aceasta este așa de extremă și atit de atingătoare a libertății și proprietății individuale, încit nu trebuie pusă în practică decit cu două condițiuni: a) nici un alt mijloc să nu poată înlocui eficacitatea ei; b) atingerea averii agonișită în mod normal și ca rezultat al muncii, să nu fie înfăptuită decit după ce toate celelalte forme de avere mai puțin datorite muncii normale au dat tributul lor, *incomparabil mai mare*. Tipul normal al averii cîștigată pe nemuncite este clasică *plusvalută imobiliară* din teoria rentei lui Ricardo *evoluată sub forma teoriei mai noi a lui Henri George*, pe baza căreia creșterea averii imobiliare a unui cetățean, independent de industria lui proprie și datorită unei legi naturale sau conjoncturilor sociale, nu se cuvine să rămână în mînile lui, ci sub formă de impozit trebuie să intre în mîna Statului spre a folosi întregii societăți. Extinderea principiului de mai sus, restrîns la origină numai la creșterea averii imobiliare din timp normal,—a dus în timpurile actuale, în urma marelui războiu, la înfîrșirea teoriei impozitului asupra cîștigurilor de războiu, care nu sînt, în ultima analiză, decit o plus valută excepțională datorită conjoncturii de războiu.

Impozitul pe plus valută generală de războiu se poate concepe sau dela începutul conjoncturii sub forma înființării unui impozit special pe veniturile datorite conjoncturii de războiu și care va funcționa periodic pînă la terminarea conjoncturii (acesta e mai ales tipul englez și francez),—sau într'un moment ulterior sub forma unei prelevări în capital, odată pentru totdeauna, a întregii sume care reprezintă creșterea averii globale a unui individ, creștere independentă de industria cîștigătorului și datorită conjoncturii de războiu,—acesta e tipul german în această materie. Astfel fiind,—mai ales într'o țară unde impozitele pe cîștigurile de războiu n'a funcționat în timpul războiului ca un impozit periodic,—cea dintău datorie ce se impunea legiuitorului post-belic era înființarea în primul rînd a unui impozit asupra creșterii averii în legătură cu conjonctura de războiu, impozit echivalent cu socializarea plus valutei excepționale de războiu; dacă acest impozit nu satisfăcea nevoile financiare și sociale, se impunea un impozit special asupra plus valutei imobiliare din timpul normal (plus valuta normală) și numai în urmă de tot un impozit pe capitalul normal cîștigat.

Operațiunea quasi-confiscării cîștigurilor de războiu propriu zise (plus valuta excepțională) și a plus valutei imobiliare normale, fiind

* Impozitul extraordinar pe avere a fost pînă acum înființat în Germania și Italia. În Franța ideia lui n'a prins deși finanțele franceze par a avea și ele nevoie de o asemenea măsură.

** Ideia confiscării rentei și a plus-valutei funciare,—absență la Ricardo—apare ca consecință a teoriei ricardiene la James Mill, la Stuart Mill și capătă forma sa cea mai eclatantă la Henri George.

unul și același principiu în fond și anume: atingerea ciștigurilor datorite conjoncturilor externe,—nu are nimic de a face cu atingerea averilor nejustificate, prezumte a fi făcute pe căi necinstite sau confiscarea averilor făcute prin fraudă dovedită. Impozitul pe ciștigurile de războiu trebuie să lovească independent de orice fraudă presuptă sau dovedită și astfel el n'are nimic infamant; dimpotrivă atingerea și confiscarea averilor frauduloase este o măsură de natură penală cu urmări infamante. Așa dar unul este fundamentul confiscării averilor făcute prin fraudă sau speculă reprobabilă,—altul fundamentul socializării ciștigurilor de războiu (plus valuta de războiu) și a plus valutei funciare (plus valuta normală).

În domeniul impozitelor pe ciștigurile de războiu nereprobabile, s'au încercat în principiu anumite distincțiuni: astfel unli socotesc ciștiguri de războiu propriu zise numai pe cele rezultate din *operațiunile de furnituri*, pe care în mod mai mult sau mai puțin excepțional cineva le-a făcut statului sau altor stabilimente publice în timpul războiului. Acest fel de ciștiguri a fost atins în adevăr în Anglia și Franța cu un impozit separat, *dar el nu este decât una din multiplele forme* ale ciștigurilor de războiu ce trebuiesc impuse. De aceea, cea mai cuprinzătoare și deci mai științifică concepție a ciștigului de războiu e următoarea: *orice ciștig realizat de către oricine în timpul războiului, peste ciștigul obișnuit din timp normal,—indiferent de operațiunea făcută (furnituri de războiu sau orice altceva), cu singura condiție să se datorească conjoncturii generale de războiu iar nu industriei proprii a ciștigătorului.* De altfel acestea din urmă formează marea masă a ciștigurilor de războiu nemeritate și acestea toate trebuiesc impuse.

Sistemul d-lui Titulescu apropie laolaltă lucruri foarte diferite și anume: impozitul pe averea normală, impozitul pe ciștigurile de războiu în sensul cel mai general, impozitul pe ciștigurile din furnituri în timpul războiului, din specula cu permise, cu ruble și coroane, ciștigurile provenite din întreprinderi cu inamicul, impozitul pe averile funcionarilor nejustificate, în fine confiscarea averilor făcute prin fraudă dovedită. Tratarea cu totul în parte a fiecăreia din aceste mase impozabile ar fi fost, poate, mai indicată din mai multe puncte de vedere; dar cineva ar putea spune că pentru comoditate și simplificare se poate admite o singură lege pentru toate aceste dări excepționale,—cu condiție însă ca modul și cota de impunere să stabilească diferența ce neapărat trebuie să existe între niște averi aflate deosebite din punct de vedere al puținței de a fi atinse prin impozit. Or, tocmai în modul stabilirii de diferență la cotă stă marea lacună a legii acestor impuneri excepționale.

Sistemul e următorul: Avera totală netă a fiecărui cetățean, după ce se face scutire de 30-50 mil lei, dacă ea nu trece de 400 mii lei (art. 20), și unele excluderi prevăzute în art. 6,—estesupusă unei prelevări în capital odată pentru totdeauna după o cotă progresivă, care începe deja 3 la sută pentru averea rămasă între 600 și 1000 lei și merge până la 33 la sută la averile de 20 milioane și mai sus (art. 21).^{*} Dacă averea este dovedită ca fraudulos ciștigată de către

* Cotele acestui articol de bază sînt îngreuiate prin dispoziția ulterioară a art. 36 al. 5 al leg. agrare din 17 Iulie 921, care înființează o suprataxă de 1 până la 5 la sută la averile de 200 mii lei în sus, desînaltă a procura Statului fonduri pentru a-și putea îndeplini sarcina uată de a plăti el jumătate din prețul total al pămîntului expropriat.

un funcționar public în exercițiul funcției, ea este confiscată (art. 24); dacă averea funcționarului nu poate fi justificată de el, dar nici dovedită de fisc frauduloasă, se socotește la activul patrimonial impozabil cași cum ar fi de patru ori mai mare, putându-se merge până la 91 la sută, cota maximă. Dacă averea provine din *furnituri* făcute la orice autoritate în timpul războiului de către persoane care nu se ocupau înainte de 914 cu asemenea afaceri, sau din câștig de peste 10% realizat din furnituri de către persoane care se ocupau și înainte de 914 cu asemenea afaceri, sau dacă provine din speculă cu rubie și coroane ori din import și export pe bază de permise—făcute de persoane care înainte de 914 nu se ocupau cu astfel de afaceri—sau din câștig de peste 10 la sută realizat de persoane care se ocupau cu import și export și înainte de 914, sau contracte concesionate dela inamic în timpul ocupației, ori din speculă cu imobile urbane sau rurale,—aceste feluri de avere se socotesc la activul impozabil pentru întreitul valorii lor și cota lor maximă merge până la 65 la sută; dacă averea se poate dovedi că exista întreagă înainte de 914, se socotește la activul impozabil numai pentru patru cincimi din valoarea ei,—*de unde urmează că singura aplicare neschimbată a cotelor legale din art. 21 se face câștigurilor de războiu neblamabile, adică câștigurilor de războiu obișnuite* (art. 19). *

Astfel grija cea mare a d-lui Min. de Finanțe în privința stabilirii diferenței cotelor a fost să separe câștigurile *blamabile* și cele realizate prin *speculă* sau *furnituri* deoparte,—de restul averii și a celorlalte câștiguri pedeața,—impunând usturător prima categorie spre deosebire de cea de a doua considerată aproape de-avalma.

În ceiace privește marea deosebire ce trebuie făcută între averile câștigate normal înainte de 914 deoparte,—și cele realizate într'un surpus excepțional peste câștigul normal, surplus datorit conjuncturii de războiu dar nu fraudulos, blamabil sau realizat prin *anume furnituri*, ci câștig realizat *de către oricine, prin orice mijloc*, peste rendementul obișnuit al muncii respective din timp normal (plus valuta excepțională) de altă parte—sistemul d-lui Titulescu o reduce la așa de puțin lucru prin diferența de calculare la activul impozabil (Integral sau patru cincimi),—încît s'ar putea zice că aproape le confundă.

Dacă însă ținem compt că mai toate averile blamabile, cași cele provenite din speculă sau chiar din furnituri, vor și să îmbrace halna decenței în fața neputinței de a scruta prea adinc a fiscului,—sau că ele au subscris la împrumutul intern din 919 și astfel sînt scutite de impozit în baza art. 19 al. ultim,—va rămîne să constituie marea majoritate a câștigurilor de războiu serios impozabile, câștigurile neblamabile. ** *Dar diferența de tratament din partea legiui-*

* Este important de remarcat că *proiectul* d-lui M. de Fin. nu cuprindea nici câștigurile din furnituri ale celor ce se ocupau cu acest fel de afaceri și înainte de 914, nici cele din import și export din aceeași categorie, ci viza numai câștigurile din furnituri ale negustorilor *improvizați*. Tot astfel proiectul nu viza câștigurile prin specula imobilelor,—iar coeficientul de majorare era 2 și 3. Parlamentul a adăugat toate trele câștigurile de mai sus la masa impozabilă și a ridicat coeficientul la 3 și 4. În schimb pe cînd proiectul d-lui Titulescu socotea averile din 914 la trei părimi din valoarea lor, parlamentul le socotește prin lege la patru cincimi (art. 19 al. 1).

** În privința art. 24 care prevede confiscarea averilor frauduloase, e nevoie oare să observăm că dispoziția lui este contrară textului expres al art. 17 din Constituție care sună: „Nici o lege nu poate înființa pedeapsa confiscării averilor” și deci aplicabilitatea lui este incertă?

torului între câștigurile neblamabile și averea câștigată normal este așa de mică, încît se poate zice: sau că legea d-lui Titulescu nu institue decît un impozit pe avere relativ drastic—fără însă ca în prealabil să fi socializat câștigurile de războiu care sînt neblamabile,—sau că ea nu institue decît un impozit asupra câștigurilor de războiu la care însă supune și pe cei care n'au câștigat nimic, ba poate chiar, au pierdut.

În adevăr, după legea d-sale o avere de 100.000 lei agonisită înainte de războiu prin muncă normală, este impusă cu 4 la sută; aceeași avere câștigată prin conjonctura de războiu cu o muncă disproporționat minimală față de munca normală pentru a se câștiga o astfel de sumă, e impusă numai cu 6 la sută, adică cu o diferență de rizeriorie de 2 la sută. Tot astfel averea normală de 1 milion e supusă la 7,5 la sută, pe cînd cea câștigată peste noapte în timp de războiu (dar fără elemente blamabile) numai la 10 la sută! Într'un adevărat sistem de impozite asupra câștigului general de războiu (deci chiar neblamabil și nu din furnituri), cota trebuie să meargă pentru el rapid pînă la 85-90 la sută,—pe cînd cota impunerii averilor normale trebuie să fie foarte mică și foarte înceată, așa încît o mare diferență trebuie să existe între una și cealaltă din acest punct de vedere.

Ștergînd această diferență, sistemul d-lui Titulescu cruță în mod inexplicabil imensa majoritate a câștigurilor nemeritate și atinge prea sever averile agonisite cu trudă îndelungată.*

De altfel severitatea față de averile normale nu se manifestă numai prin confundarea cotelor maxime respective și mica diferență dintre cote pe scara progresiunii între ele și câștigurile de războiu, ci și prin modul lor de evaluare. În adevăr după art. 10 al. 2 și 3 evaluarea clădirilor din timp normal de ex., nu se va face după valoarea lor normală, ci după o valoare mai mare decît media dintre valoarea din 910 și cea din 911, adică cu mult mai mult decît valoarea normală.** Această însăamnă că averile normale (subt formă de clă-

* Ceva mai mult. Dacă averea normală de impus aparține ca un rest unui sinisrat de războiu, atunci pedeoparte legea despăgubirilor de războiu a d-lui Titulescu îl silește să primească ca reparațiune numai o cotă arbitrar foarte redusă din sumă constatată judecătorește ca pagubă, iar pedealta impozitul pe avere îl silește—oricît de grav ar fi fost avariat de războiu—să plătească o cotă de impozit, cum am văzut foarte puțin diferită de aceea a unui proaspăt câștigător de războiu (neblamabil) fără ca sinistratul să poată opune Statului în compensație decît suma recunoscută prin liberarea unui bon de despăgubire sumă cît se poate de arbitrar redusă față de creanța totală recunoscută judecătorește ca pagubă (art. 6 din leg. despăgub. și 36 din leg. imp. pe avere). Așa dar, înloc ca păgubitul să-și poată vedea avutul refăcut prin despăgubirile datorite de Stat, sau cel puțin să se poată plăti față de Stat de impozitul pe avere cu întreaga sumă recunoscută de comisii ca pagube,—va trebui pe lângă păgubirea, în imensa ei parte nereparată, să scoată din punga redusă noi sume spre a se plăti de impozitul pe avere, — și acestea toate pentruca câștigătorii de războiu să nu fie atinși.

Înjustiția la aici proporțiile unui arbitrar legislativ, care pune pe gînduri!

** Același spirit de nedreptățire a averilor normale se constată și în modul de fixare a valorii locale a clădirilor din timp normal pentru perceperea impozitului cedular B (art 13, în special al. 5 și 7). Comisiile de recensămînt pot fixa în adevăr valoarea locativă a clădirilor la o sumă cu mult mai mare decît suma pe care legile restrictive

diri) sînt supuse la un impozit special asupra plus-valutei imobiliare, chiar dacă bunul n'a fost obiectul unei transacții,—celace este in adevăr exorbitant.

Tot astfel valorile mobiliare, chiar cele cu dobind  fixă *din timp normal* sînt evaluate conf. art. 14, după valoarea din momentul impunerii sau după un curs mediu dela Sept. 920—Mart. 921. Dată fiind ins  depreclerea monetară care a redus valoarea lor cași a numerarului la a zecea parte, deprecere care va subsista din cauza insuficienței măsurilor pentru reducerea ei,—aceasta insamn  că cota de impunere este pentru ele cu mult mai grea decit ar indica cota valorii reale corespondente. Cazul este analog cu cel examinat mai sus cu ocazia impozitului progresiv pe venit.

Din toate acestea urmează că atit impozitele extraordinare asupra averilor normale, cit  i cotele impozitului progresiv pe venit, precum  i impozitele indirecte, au trebuit să fie toate cit mai ridicate in sistemul d-lui Titulescu, spre a se putea astfel evita socializarea cistigurilor nemeritate, celace este o concep iune inadmisibilă.

Poate că inainte de a incheia acest capitol nu e inutil să amintim că in toate  arile beligerante, in special Statele-Unite, Anglia, Franța, Italia, Germania,—impozitul pe cistigurile de războiu—independent de idela atacării averilor frauduloase—a funcţionat deja din 915 sub formă de pompare anuală atit cu privire la cistigurile din furnituri cit  i la orice cistiguri de războiu ale comercian ilor  i industria ilor in general, independente de industria cistig torului,  i care au procurat cistiguri peste cistigul normal dinainte de 914, oricit ar fi ele de neblamabile. Franța l-a desfiin at in ultimul moment, impotriva voin ei ministrului său de finanțe Marsal, dupăce ins  impozitul a funcţionat trei ani; dar in Anglia el continuă să se aplice dind pe fiecare an bugetului englez suma de circa 10 miliarde fr. In Italia s'a mers mai departe: pe lingă impozitul pe cistigurile de războiu in genere, instituit in 915,  i cel pe avere—s'a inlin at un impozit extraordinar pe creșterea averii in legătură cu conjonctura de războiu, care, mergind p n  la 80 la sută, socializează orice surplus de avere a comercian ilor  i industria ilor peste averea din timp normal.

In fine in Germania impozitul pe cistigurile de războiu s'a aplicat sub forma sa cea mai  tiin ific . In adevăr, in urma mai multor modificări, el a imbrăcat in 919, int lu forma unui *impozit special pe venit* atingind surplusul de venituri excepționale (*fără nici o distincție*) peste cistigurile normale constatate inainte de războiu  i care merge p n  la 70-80 la sută la veniturile ridicate; in al doilea rind impozitia pe cistigurile de războiu atacă orice cre tere de avere in capital, datorită războiului, fixată prin diferența dintre averea din 914  i cea de acum, in care se cuprinde atit plus-valuta normală cit  i intreaga plus-valută excepțională de războiu *fără nici o distincție de persoane sau restric ie la furnituri ori fraude*. Preluarea

cu privire la chiriile permit proprietarului să ceară chiria ului. In caz cind proprietarul inu i locu ie casa, acest mod de evaluare consacră o nedreptate de necrezut inlr  legiuire modernă,—nedreptate prea puţin remediată prin al. e adăogat la art. 14 de c tr  comisia fiscală.

In schimb adevăratul impozit asupra plus-valutei funciare cerut de nevoie limbului  i prevăzut de ex. in proiectul d-lui Angelescu, n'a căpătat ființă in sistemul d-lui M. de Finanțe. Poate că se rezervă introducerea lui cu ocazia reformei finanțelor locale.

merge progresiv dela 10 la 100 la sută peste creșterea de 375.000 mărci. Acesta e sistemul cel mai perfect de impunere a plus-valutei de războiu, căci el pedeoparte cruță sistematic averea agonisită în timp normal, iar plus-valuta de războiu o atinge nu pe ea însăși luată izolat, ci după principiul personalității impozitei, adică ținându-se compș de întreaga stare materială a contribuabilului.

La noi unde până acum nici o formă de impunere a cîștigurilor de războiu n'a funcționat în timpul războiului,—impoziția cîștigurilor nu e suficient să îmbrace singura formă *debilă* a unui supliment de impunere pe capital odată pentru totdeauna, ci trebuie să îmbrace două forme, ca și la Germani: întâlu quasi-confiscarea cîștigurilor *de orice fel* deja realizate *de oricine* până azi, sub forma unei prelevări în capital odată pentru totdeauna (*impozitul pe creșterea averii în timp de războiu*); în al doilea rînd sub formă de impozit pe venit excepțional care va pompa cîștigurile excepționale viitoare, *atîta vreme cît conjunctura socială mai permite noi cîștiguri pe nemuncite, crușîndu-se, se înțelege, o parte din cîștigurile cu ocazia producției propriu zise.*

Negășînd nici una nici alta din aceste două forme de impozit pe cîștigurile de războiu înfăptuită în sistemul d-lui Titulescu, putem zice că opera impunerii profiturilor este încă deschisă la noi și deci dreptatea socială care reclamă împlinirea acestei opere, rămîne a fi realizată de aici înainte.*

Semnificația rezumativă a operei d-lui Titulescu

În fața celor două mari probleme ce se pun azi omului de Stat român și anume: a) nevoia mai veche datînd dinaintea războiului de a schimba bazele regimului nostru fiscal învechit și nedrept și b) nevoia cu mult mai mare în proporții și efecte produsă de războiu cu calamitățile lui multiple,—opera d-lui Titulescu trebuie judecată diferit.

Din punctul de vedere al nevoii mai vechi, opera d-lui Titulescu este desigur o mare reformă care a legat pentru totdeauna nu-

* Ne-am ocupat în acest capitol de lacunele *din punctul de vedere al dreptății sociale* a impozitului pe avere și îmbogățirea de războiu, din sistemul d-lui Min. de Finanțe. Dar în acest sistem cele două impozite prezintă și o gravă lacună din punctul de vedere al eficacității lor generale. În adevăr în baza art. 53 al. 3 din lege, acordîndu-se un termen de plată pentru impozitul mai mare de o cincime din venitul contribuabilului, termen care merge până la 10 ani,—aceasta însemnă că *impozitul pe avere plătiindu-se în rate multiple se transformă într'un impozit suplimentar pe venit*, care materialmente și mai ales psihologiceste apasă foarte greu pe budgetul anual al contribuabilului. Impozitul pe avere pentru a avea deplina sa eficacitate trebuie să lucreze *imediat* sau cel puțin foarte rapid. În altfel, în calitate sa artificială de supliment la cifra anuală a impozitului pe venit, supliment fixat odată pe zece ani la o cifră necesarmente fixă (independentă de fluctuațiile averii contribuabilului)—apasă economia națională fără să-și îndeplinească scopul său principal, carefeste ușurarea *bruscă* a finanțelor publice, prin socializarea unei părți din averea particulară, odată pentru totdeauna.

mele d-sale de evoluția dreptului fiscal în România,—cu atât mai mult cu cât ea caută a realiza în același timp și *unificarea* legislației fiscale în tot cuprinsul României întregite. Reforma impozitelor directe a d-lui Titulescu este o *modernizare bruscă a dreptului nostru fiscal*, un fel de prindere în fine a unui tren pierdut de atâtea ori, cu voință sau fără, un fel de punere a României în rînd cu lumea, dacă ni se permite această expresie de nu academică cel puțin plastică. Nu mai rămîne decît reformarea finanțelor locale pe lingă a celor generale, pentruca opera aceasta să fie completă din punct de vedere tehnic,—și pregătirea unui aparat administrativ și fiscal la înălțimea reformei, pentru a-l asigura aplicarea.

În ceiace privește nevoia cea mare și complexă, *excepțională*, născută de războiu și anume: nevoia de noi resurse budgetare extraordinare, nevoia de asanare monetară, nevoia economică de a prepara un început de intensificare a producției naționale și nevoia de a para sau îndrepta injustițiile sociale agravate sau produse de războiu, opera d-lui Min. de Finanțe ne apare cu totul diferită și anume rînd pe rînd ca: un *radicalism fiscal cînd insuficient, cînd drastic dar deviat, o menținere a statului quo ante* sau în fine o *consacrare social-economică inadmisibilă, căci e extrem de periculoasă*.

În adevăr, oricît de radical ar părea sistemul d-lui Titulescu,—oricît l-ar fi taxat unii de măsură quasi-socialistă, sistemul d-sale luat în total este mai prejos de cerințele timpului și în tot cazul insuficient de a realiza cel puțin o adevărată echilibrare a budgetului, dacă nu de a asana criza monetară și cea socială. Dacă totuși sistemul este în adevăr pe alocurea radical sau prea radical, trebuie să remarcăm că radicalismul lui în loc să fie general și conceput după norme nedesmintit democratice, el este îndreptat tocmai acolo unde nu trebuie, spre a evita aplicarea lui acolo unde ar fi trebuit.

De altfel în general vorbind, efortul fiscal la care d. Min. de Finanțe supune avuția națională este,—după spusa însăși a d-sale, și dacă ținem compt că el vine abia după 6 ani dela războiu,—mai mic ca al Francezilor de ex.. Or, despre efortul fiscal al Franței iată ce zice profesorul Allix: „Vers la fin de la guerre une autre illusion a été répandue dans le pays par le gouvernement lui même qui a commis en cela une lourde faute: l'illusion que l'Allemagne paierait tout. Il en résulte que l'effort fiscal a été tout à fait insuffisant,—de même que le recours aux grands emprunts” (op cit, p. 303). Dar la noi unde un budget serios al plăților dela inamic nu poate pentru moment compta,—ce putem zice despre efortul nostru fiscal mai mic decît al Franței, ca să nu vorbim de Italia și mai ales de Anglia și Statele-Unite?

Socialismul de războiu al d-lui Min. de Fin. este deci în primul rînd *debil*, iar acolo unde e viguros, el este deviat dela adevăratul lui domeniu,—întocmai ca și socialismul mecanic care până acum a lucrat împotriva oricărui criteriu serios de justiție.

În celace privește prepararea prin mijloace financiare a reîncepterii producției naționale, adică *asanarea monedei*, a cărei depreciere apasă asupra producției, am văzut că opera d-lui Titulescu prin insuficiența măsurilor în domeniul monetar consacră aproape neschimbată situația detestabilă de până acum, în care scumpetea traiului este în totul ei, iar proprietatea și munca cetățenilor este contraschimbată forțat cu valori fictive; *astfel cea mai mare calamitate a timpului rămîne neatinsă de măsurile d-lui Titulescu*.

În fine cu toate veleitățile ades exprimate de a realiza în modul cel mai larg dreptatea socială, opera d-lui Titulescu pare în fapt a merge împotriva acestei înalte deizve teoretice. Înlăturarea înjustițiilor produse prin deplasarea nemeritată de averi și proporționarea după puteri a suportării sarcinilor pecuniare ale cetățenilor față de Stat, n'au căpătat în opera d-lui Titulescu soluția cuvenită și pe care democrația o aștepta dela d-sa. În adevăr, preponderența rendementului impozitelor proporționale asupra celui al impozitului progresiv, stabilirea cotei progresive la impozitul global, cel pe succesiuni și cel pe avere, fără a se ținea samă de deprecierea monetară, în fine preponderența exagerată a impozitelor indirecte de tot felul asupra celor directe, sint tot atitea fenomene care în mod sistematic lovesc clasa de mijloc și clasa nevoiașă.

Ceva mai mult. Crușarea sistematică a odioasei clase a cîștigătorilor de războiu,—din care d. Titulescu nu găsește cu cale să lovească decît o mică minoritate mai ales sub forma cîștigurilor reprobabile, ca și cum ar fi vorba cu această ocazie de o simplă măsură penală contra unor izolați, iar nu de o vastă operă generală de ordin social,—reduce la neant orice tendință de afirmare a justiției și democratismului orei actuale în opera financiară a d-lui Titulescu. *Din acest punct de vedere opera d-lui Min. de Finanțe nu este altceva decît consacrarea sub oblăduire legată a unei noi plutocrații, a unei neoburghezii care se grefează fără muncă și fără merit, atît peste lipsurile și nenorocirea maselor, cît și pe ruina sau rănile adînci ale burgheziei vechi care cel puțin își legitima existența prin producția înfloritoare ce a desăvîrșit.*

Acest neocapitalism format prin maximum de speculă și minimum de muncă, trebuia stîrpit fără cruțare exceptîndu-se numai rările lui manifestări de adevărată productivitate.

Crușarea sistematică, prea puțin remediată de parlament prin unele amendări salutare,—și deci consacrarea legală prin opera d-lui Titulescu a acestei neoburghezii, născută și hrănită din nenorocirile naționale, este trăsătura cea mai bizară, dacă nu cea mai caracteristică a operei d-lui Min. de Finanțe.

Ea va fi și cauza cea mai însemnată care, alături de efectele economice ale crizei bugetare și mai ales a celei monetare rămase nerezolvate,—va face ca frămîntările sociale și lupta de clasă să subziste, în timp ce munca productivă nu va putea reîncepe, iar finanțele Statului vor continua a fi anemice.

În aceste condițiuni—oricît de monumentală s'ar prezenta opera d-lui Min. de Finanțe ca erudiție și talent—ea reclamă o grabnică și largă revizuire.

Iulie 1921.

C. D. Ioanid

In Țara Bîrsei

Note de călătorie

In drum spre Brașov. Se întunecă. Munții cu pădurile te strîng amenințător de pretutindeni. Amintiri proaspete ale războiului, urmele tranșeelor, morminte, sporesc emoția frumosului și a sălbătăciei. Prin întuneric, Carpații, dihanii fantastice, alergînd în turme negre, cu spinări cocoșate, ridicînd cozile, izbînd cu trompe furioase albastrul adînc al cerului, pe cînd prin tufişuri, licuricii pun lumini verzi din altă lume.

Dimineața. Orașul cuprîns în hora munților împăduriți se desfășoară liniștit în lumină, în curățenie. Piața—femei lîngă coșuri pline și ardeiul verde, roșul tomatei, albastrul vinetei, zăgrăvesc un pastel colorat, cîntînd fericirile proaspete ale verii. Străzile se rînduesc, se'ntretae, lămurite ca niște capitole ale unei cărți de școală; cași vinele trupului te poartă cînd spre inimă, cînd spre extremitate, te duc pretutindeni, prin porțice, la poalele orașului și toate eșirile merg cătră munte.

Gustul originalității, al noutății nu chinuește simetria uniformă a burgului, cu savoarea lui deosebită, făcută din vechime, din monotonie, din evlavie tradițională. Un gînd simplu și odihnitor poposește în viguroasa și potolita cultură saxonă, în fața caselor cu acoperișuri ascuțite, scrise în patru linii, — ca colibe pe care copiii le durează în cărți de joc, — în care ferestrele tae dreptunghiul în lățime; cu porțile mari, grele, ar-cuite, prin care privești în curtea lungă, pavată, cu aparență seculară. Orașul întreg e o poveste din vremuri. In cadrul bătrînesc, luxul pretențios al bucureștenilor se potrivește ca o arie frivolă într'o catedrală.

Evul mediu îți întinde, prestigios, chipurile pe care le-ai văzut zăgrăvite în istorie. Profile în văzduh, o pălărie, o chee, un cap de cal, — vechi firme negustorești mai anunță și azi meserii uitate și prăvăliile, oglinzi strălucitoare, vorbesc

de mîndria profesională moștenită dela vechii burgheji. Chipul negustorului care mă servește, graiul, gesturile lui, sînt mai curînd ale unui clinician distins, decît ale unui cîrnătar — și n'ar sta rău unui doctor în medicină.

Zidurile înconjurînd orașul, monumentele gotice, te privesc ca niște mărturii tăcute ale secolelor. Dominînd puternic cu pilaștrii ei enormi, Biserica Neagră își înalță statura măreață; cu grele portaluri înflorite cu rosace, încadrate în nervii ogivelor, tae în înalt crenelurile-i trufașe. Un șir de sfinți de piatră: anahoreși supți de posturi, martiri transfigurați de extaze, episcopi de cea mai curată rasă medievală, se adăpostesc în nișele înegrite,—pe cînd în firidele putrede, ochi fără lumină în care doarme singurătatea străveche, porumbeii, păsările liniștei și ale curăteniei, pun nota nevinovăției lor blînde pe severitatea monumentului. Flăcările incendiului au bîntuit acum patru secole, au lins cu bale de fum pietrele masive. Teatru al luptelor sîngeroase dintre catolici și protestanți, a-ceștia au stăpînit-o în cele din urmă și acum ascuți liturghia evanghelică în monumentală catedrală. Ceva mai deoparte, statuia unui mare luptător al credinței întinde hrisovul pe care e săpat trecutul asprei ei măreții. Restaurarea a adus, pe dinăuntru, o notă prea albă și prea rece vechimii nobile și pline de caracter, rămasă'n urme pline doar pe cițiva părăși ce se dosesc după tîmple. Din depărtare, altarul, peste un spațiu lung de bănci aliniate, pare o cetățue a cerului în turnuri și săgeți de aur, căreia orga uriașă îi trimite din partea opusă strălucirea galbenă a tuburilor de alamă.

Intr'un semicerc umbrît de castani, școlile comunității, muzeul, o cuprînd într'o îmbrățișare de mutuală ocrotire, într'o atmosferă tainică de spiritualitate și de cultură. În muzeu, spade, halebarde, coifuri și puști—dela cele cu cremene, unele înflorite cu desenuri pe os, de minunate scene cinegetice,—măști, zale, tot ce a desăvîrșit o armură grea feudală, alături de amănunte ale unor industrii dispărute, de documente ale breslelor,—păstrate în cufere din lemn scump, — costume burgrave, flamuri brodate, podoabe scinteind în pietrării, gravuri în lemn, în os—sugestii vii intruchipînd istoria îndepărtată a Brașovului feudal, așa cum a fîntat atîtea veacuri în indoita lui armură de ziduri cu metereze, cu cetățui și contraforturi, subț privirea semeață a statuii lui Arpad, al cărei soclu devastat îl plînge azi din virful muntelui. Privesc un mormînt scurt, căptușit cu scînduri, deschis la lumină după patru milenii, desvăluind o hîrcă enormă lingă ciolane sfărîmate, chiar în țărîna pe care a putrezit. Curios popas în drumul veșniciei!

În strada mare trec din nou pe lingă Casa Sfatului, pe care secolul al XVII-lea încă a găsit-o cum o vedem, cu turnul cel nalt privind în patru laturi peste capul etajelor, cu cele patru mari ceasornice,—orologiile care-și numărau bătăile încet, aseară, vibrînd în noaptea tăcută. În umbra geamlicu-

lui de subt acoperișul scund, sprijinit de grinzi putrede, îți pare că zărești enormele pălării colorate din muzeu, purtate de gravii consilieri. Fanfara care trece acum, întonînd un marș, urmată de un lung șir, gătiți de duminică, femeile cu pălării, adolescenți,—toți cu floarea roșie la butonieră, nu e a unor muzicanți obișnuți. Ochii-mi aleargă curioși dela flautistul înalt, în redingotă, cu pălărie tare, cu bastonul prins de brațul stîng, ținînd notele cu febrilitate, la blondul gras care-și umflă cu entuziasm pungile obrazului, în serviciul trombonului, pe cînd broboanele rouesc de subt bucele-i auri; la toboșarul nu mai puțin fercheș; la tînărul elegant care împinge căruța muzicii...; iar cînd marșul deveni Marseilleză și capetele se descoperiră, floarea roșie plutind pe pieptul mulțimii fu ca un simbol înflăcărat, peste care atîtea suflete au sîngerat un prinos de dragoste, de credință. Mai tîrziu ne-am gîndit la contrastul hazliu dintre îmbrăcămintea serioasă și gestul zglobiu al muzicanților în mers—ce minunat subiect de humur!—și am luat aminte la adîncă desbinare dintre mentalitățile a două rase, pe care considerațiile de artă și de atitudine estetică nu le vor împăca niciodată într'o înțelegere de gust comun. Demonul ridicolului n'a rinjit nici flautistului în haine negre, cu bastonul agățat de braț, nici flugornistului blond, buclat, nici toboșarului voios—nimănui din mulțimea care urmează liniștită, admirativă, convinsă.

Ca să ajung „promenada” umbrată de plopî înalți, luăm drumul verde pe lîngă zid, cărui rîuleț, curgînd subt castani, îi murmură mereu poveștea trecutului, cunoscută totuși deopotrivă de amîndoi și pe care o știe și ruina ce-i străjue căscată din muntele stîncos,—scorbura gigantică peste care fil-fiesc aripi de legendă.—Un bețiv vine gesticulînd teatral, ca un Hamlet vorbind cu sine însuși.

Pe alee, lumina atît de grea, aerul atît de nemișcat, pare o singură bucată—și nu știi de ce tremură așa, fără vre-o bănuială de vînt, frunza neliniștită a plopilor, svîrlind în soare ace de argint, ca mii de degete inelate, cu unghii strălucitoare, pe care le mișcă nervos niște mîni nevăzute. În spate, pădurea te cheamă să-ți petreci la umbra ei încetineala clipelor ferbinți; dar la capătul celalt, așteaptă trenul vicinal care merge spre Șapte Sate și mă depărtez lăsînd tot mai departe în urmă statuia de lemn a honvedului din chiosc, cu trupul străpuns de cue, încremenit în picioare, subt pînza în care e cusut ca un mort într'un giulgiu.

Noo: vast platou acoperit de brazi—liniște, singurătate. Mușchiul, algele delicate ale pădurii își distramă parfumul subtil; cadelnițe fără număr ard neîncetat miresme. Din zgomote mici se țese marea tăcere. Vîntul foșnește cu înfiorări ușoare. Trece duhul pădurii în rochie străvezie, care-i îmbracă trupul supt, de vreascuri, neisprăvit ca fumul, ridicînd brațele spe-

rioase de atingeri, pe cînd gîndul lui neguros își pierde în văzduh scirba de plastică, de materie. Nu-și află aci locul statuele albe din pădurile sfînte ale Herei sau ale Diane; nici Pan, nici Silene nu-și mîină alaiurile lor gălăgioase de driade, de bacante. Bradul împărătește,—simbol grav al ținutului, inspirație a marilor catedrale. Coloanele 'nalte ale trunchilor se'ntretae stilizînd arcade rotund-ascuțite; subt mii de turle, săgeți avîntate spre cer, se săvîrșește într'o taină chinuită drama Patimii, umplînd interstițiile prelungi de svonul martiriului. Umbra unei cruci imense apare o clipă în cadrul unui vitraliu aprins, pe care se sbate agonia lui Dumnezeu. Apusul își stinge încet lumina; liniile se topesc una cîte una; în umbră mai strălucesc, tirziu, lacrămi mari de rășină.

Și așa, cătră un asfințit, Brașovul ne întoarce spatele la o cotitură a drumului și iar se ivi cîteva minute. cu unghiuri roșii de țiglă, cu vile ascunse în grădini întinse — și ne mai arată, din podoabele păstrate din vremuri, o biserică ale cărei turle și frontoane se ștergeau departe într'o zare trandafirie— și, din darurile noi, dealungul liniei de fier, un convoiu alb de morminte care se'nșiră tăcut subt cruci de piatră, grupat lîngă monumentul scund, ca o statură masivă ingenunchiată în rugăciune, veghind somnul eroilor.

Trenul merge încet, încelișor, se tot oprește îndărătnic, pe gînduri dacă să mai ajungem în adevăr azi în Zărnești.

Rijnovul. Linii și culori se frîng ascuțite, în apus, ferestre se aprind, clădiri de aur se durează într'o clipă, ridicînd turnuri cu orologii rotunde pe toate patru fețișoarele, riulețe de argint șerpuesc subt poduri mici și în sgomotul vag plutînd ca o rumoare îndepărtată, inserarea vine să-i desbrace haina în multe culori, muiată în aur, care se anină de vîrfuri ca pe niște brațe întinse spre cer. Dar cetățuia, cetățuia apăru în vîrfurile muntelui care o ține în palma lui stîncosă; cuib fantastic în rotunjimi, muchi ascuțite și cu ziduri oprite în contraforturi, întinzînd aripile între turnulețe și donjoane; un Argus, pîndind departe zările, cu o sută de ochi mici, negri ai meterezelor, în care au strălucit odată țevile puștilor cu cremene și tunulețe de cireș. Sufletul heraldic rătăcește pe crenele; subt lună aleargă luciri de spade încrucișate, sfidări de mînușe, zgomot de zale ciocnite și miniatura fermecată, păstrată în cutie, uimitoare de evocări pipăite în paginile lui Walter Scott, se pierdu în spațiu cu un sunet prelung de goarnă.

Țara Birsei. Zărneștii sînt păziți în coastă de Piatra Craiului, care-și coboară sălbatec din nouri trupul gol, de piatră aspră, brăzdat de creste cenușii, pestrițe, ca penele sbirnite ale unei păsări de pradă. Zărneștii, vîind de zgomotul joagărului, își înșiră hanurile mari, circiumile, farmacia obla-

duită de chipul lui Esculap, de-a lungul drumului alb, pe care s'au scurs mițați din spre munte, convoae lungi de prizonieri; dar nu mai e tîrgul vesel, primitor, curat, de acum cîțiva ani. Ceva a rămas din tristețea și neorînduiala lagărelor bătute de ploii și de vinturi.

Înainte, pe drumul șerpuit de-a lungul Birsei, casele mici, cu căciuli înalte de șită, cu porți acoperite, se urmăresc una pe alta, deschid ulicioare, una cu alta. Stil neaoș romînesc, bătrîn de veacuri. Punți mici aruncă agrafe între malurile joase, subt care alunecă rațe de ceară. De abia născută, Birsa e pusă ca Hercule la munci grele, pe care le'ndeplinește cu eroism. Adiniaori mișca brațele joagărului, și acum micuță se asvirile speriată pe scocul piuăi, fringîndu-și cristalul într'o vâltoare de clăbuc spumos, în care joacă curcubeie. Lina se sbate în fierberea limpede, se usucă în căldura focului, înșfacată de sute de dinți de fier, amețită de învîrtirea unui sul enorm din nuele. O artă primitivă și rafinată preface țesătura simplă într'un nour, într'o blană flocoasă de urs alb, subt care baciul din Bucegi, doarme pe zăpadă.

Două babe se pleacă spre apă să-și spele cînepa și gurile lor, ca niște pungi, se lasă pe cămășile groase și crețe: Rucărul nu trebuie să fie departe. Rucărul e drept înainte, după strîmtoare. Cîmpia largă, presărată cu tufe, se afundă într'un cot, spre gîtul trecătorii, marginită de caravana verde a Măgurelor, pe cînd Bucegiu îi taie drumul spre miazăzi. Singurătăți sălbatice se fac dincolo de izvoare, înspre Cîmpu-Lung vîgăuni se deschid, după vîgăuni, cuiburi înfricoșate unde a-dastă moartea prin peșteri de tâlhari.

Birsa susură din pămînt, despletindu-se în șuvițe răsfire, atît de subțirele, că pentruca să te scalzi, trebuie să te culci pe patul ei aspru și atunci ea te răcorește în brațele ei înghețate. Amiaza te usucă în pînze ferbinți de lumină. „Urechea Mielului” și spicele de busuioc liliachiu lîngă apă, aromesc magheran și tămîie. Liniștea te'mpresoară; umbra se ascunde, sfioasă, subt tufele mici. O codobatură sveltă, strînsă în rochiță cenușie, își ia zborul.

Cînd Birsa s'a pierdut în urmă, Piatra Craiului ne privește mereu, de departe, din înălțimea lui goală, cenușie, amețitoare.

O, prezent, clipă vagă, apăsată de întrebările amintirii, turburată de teama de a nu te pipăi, de a nu te gusta în deajuns! Nervii freamătă, impresiile trec peste simțurile copleșite, filmul se desfășoară, amețitor pe retină și totuși bucuria frumosului stă străină de suflet. Frumosul e în trecut; timpul îi desăvirșește vraja, țesînd un vîl de lumină moale peste liniile aspre chinuite de curiozitate, de neliniște, de durere.

Zi de Iulie și miez de zi, în căruță. Slăbănoaga lui Moș Niță ne saltă prin văi și maluri. Fugea'ndărăt cîmpia, fug livezile, căpițele de fln, lanurile galbene își întorc laturile desemnate

de un geometru sîngaci—lanțul întreg de peisagii se răsucește în jurul nostru. Munții, munții se urmăresc pretutindeni, pe o rizont și oricî de repede ai alerga, ei îți es înainte, în capul drumului.

Hotarele cerului sînt o vastă gingie ce rîde cu dinți carpatini. Spre miază noapte, Măgura-Codlei lasă deschis cercul, luînd-o singuratec spre pustă. În sătucul pierdut între munți, cu casele revărsate printre maluri, despărțite prin livezi întinse, prin lanuri, prin islaze, fără drumuri—mai bine ca oriunde ascultî tăcerea adiînd pe unde nesfîrșite de aer. Privesc fascinată cum aurul asfințitului scapătă după Piatra Craiului; seara crește încet ca un cîntec din depărtare. Un clămpănit de barză cu pliscul de argint?—E bătaia sincronă a coasei pe nicovală! Căldura cea mare, seceta, au grăbit secerișul și oamenii se istovesc să se agațe de aripele timpului;—numai silințele lor îndărătnice înving sgîrcenia ogorului.

Noaptea se așterne cu legănări de talangă: se'ntoarce bătrîna cu vaca în bătătură. În fața casei, subț prun, bunica, cu chipul de muceniță, îmi povestește. O vrajă bolnavă rătăcește pe cîmpuri cu lumina albă a lunii, în ochii stelelor care te iscodesc. Prunul e o iarbă neagră, înaltă, fără nume, crescută acum, subț descîntec. Bătrîna povestește—...Și Mărica cea frumoasă s'a'ntors dela joc, în strae mîndre, cu ochii împăineniți, și nu trecu cîteva ceasuri că adormi pe brațele morții.—O vîd acolo, pe scena unei imense evocări, albă, cu ochii împăineniți, cu mîinile pe piept, ca doi cîini îmbrățișați.

Teatrul întreg e un sicriu în care zace trupul bătrîn al pămîntului: un giulgiu nesfîrșit de mărgăritare îl învăluie într'un doliu alb și luna e o floare de chiparoasă.

Feeria bate, cu degete de argint, în geamurile mici, de păpușe, dar somnul apasă greu pe pleoape.

Cînd zorile lămuresc puțin unghiurile odăii, întorc privirea către Maica Domnului, la capul meu, cu inima ei roșie în care se'nfig șapte pumnale ascuțite. Cu obrazul ei lăptos și tandafiriu, n'ai spune că e mama bărbosului pe care-l ține pe genunchi. Madona italiană depe păretele celalt, cu forme rotunde, mîngîindu-și pruncul grăsuț, e tot atît de fragedă și atrăgătoare; mai sus, o precistă palidă, e ceva mai severă, e drept, mai doamnă mare. E de mirare cîtă senzualitate se răsfață în lunga teorie de sfinți și de sfinte, în haine roșii și albastre, pe scoarțele înflorite, subț perdeluțe de borangic și farfurii cu chipuri.—Cel mai amuzant însă, e un Cristos scund, efeminat, stînd pe un fel de laviță cu înflorituri rominești, cu picioare subțirele, în pantalonăși vîrgați cu roșu, întinzînd brațele cu un gest de baiaderă, pe cînd din coasta lui crește o viță cu struguri enormi, care-și picură mustul într'un potir de aur—din vechiile icoane ardelenesti, pictate pe sticlă, rare acum. Dar să vezi Judecata de apoi, chinurile celor păcătoși, prea..., etc., să

te ingrozești nu altceva.—Eroul dela Oituz și Mărășești privește mereu înainte cu fața lui întunecoasă.

La răsărit, munții dau înlături perdelele de purpură și lumina năvălește din verdele cimpiei, din crestele Bucegilor, peste pădurile adânci ale Măgurii; zboară între orizonturi fluturile strălucitor al dîmineții, cu aripe de aur, de smaragd, de azur.

De subt ramurile grele de rod, în livadă, odihnesc peste lucruri ochii fermecați de culoare, de zări limpezi, de reliefuri și bănuiesc că linia modernă a siluetei de orașe întinsă pe pătura vărgată, face un colț ciudat, absurd de peisagiu.—„Mama bună se necăjește cu „bala“ de miel care nu se urnește nicăeri fără de cînele curții.—doi proști care se'nțeleg de minune—și liniștea se face iar la loc, un lac pe care adorm ultimele unde.

Plec pe jos înspre satul vecin, călcînd cărarea subțire, scrisă în iarbă de urme de pași. Înaintea mea, „ciurda“, coborîta din munte, paște încetîșor otava. Tohanul nou, în stilul satelor săsești, își înșiră de-alungul șoselei casele cu cruci în frunte, cu porți uvrajate. O troiță cu trei cruci crescute laolaltă ca trei fire de trifoi—o, fîntînă cu cumpăna plecată, mai departe, se creșionează în linii sure. Care cu fîn închid calea; căruțe cu saci se opresc în dreptul cîrciumii. Din praf, copii în cămăși lungi, cu nasuri umede, te urmăresc, amuzați, și învingîndu-și sîiala, cei mai măriței îți urează bună ziua. Subt podul de piatră, dobitoacele cu trupul de smoală, monștri plîpînzi cu privirea bolnavă, se scaldă în apele limpezi ale Turcului, care-și arată fundul de marmoră.

Intru în dugheniță să-mi fac corespondența, căci pleacă căruța poștei—căruță, vorba vine, de fapt poșta merge cu cele două picioare ale unui moș bătrîn, foarte cum se cade de altfel: scrisorile n'au ajuns decît cu două zile după mine în București, altădată întîrzie mai mult. Pe cînd scriu, întră un domn cu înfățișare europeană, care vorbește despre vinătoare, pescuit; gazda îi răspunde respectos numindu-l „domnule Părinte.“—Curios nume mă gîndeam, să te cheme d. Părinte; dar și mai curios îmi păru, cînd am aflat că d. Părinte, civilul tuns, cu o nimica toată de barbison, cu aerul degajat, e chiar un preot veritabil, și nu al vre-unei secte reformate, ci grec oriental!—Păstorește din tată în fiu în ținut, sacerdot prin tradiție și mă aflam în parohia lui.—În drum spre casă, biserica, o bazilică adevărată, își arăta pe după maluri cupolele turlilor. În satul pierdut în spatele Bucegilor, vorba și gestul distins al însoțitorului meu sînt una din uimirile zilei și regret și acum că n'am putut vedea oficiînd în odăjdii pe acest popă-bărbat, fără plete, fără barbă, fără fuste.

Amiaza joacă vîpăi deasupra holdelor.

Încerci o bucurie aspră să te lași mistuit de căldură, să rabzi de foame, să-ți simți trupul scăzînd, pasul ușor, gîndul înălțat.—Mîncarea searbădă, fără de grăsimi, acrită cu oțetul

de mere, depe masă, e a unor oameni ce nu cunosc odihna. Cumpătarea, hârnicia lor, ridică în ochii mei tot neamul omenesc.

Două ore după amiază străbat câmpiile către „Hotare” la cositul ovăzului. O, spațiile nu le vorbesc desigur în graiul marilor armonii; nu sînt poeți, ci chipuri plastice, litere mișcătoare ale unui gînd ce se scrie pretutindeni în nesfîrșite realizări.

Păpăcia uscățivă ne ese în cale, mîndrindu-se cu fustulița ei galbenă cu colțșori; florile rare, sînt foarte slăbuțe, de parte de apă și malurile se'nalță și coboară mereu, șerpundu-și albiile verzi fără de riuri. E atita liniște de țî-e frică să nu deștepți somnul spicelor adormite cu capul pe piept. Ci-coarea pune stropi la picioarele lanului și undele aurii se'n-tîlnesc cu razele de sus într'o fluturare orbitoare. În întinderile înecate de lumină, roșul aprins al bobîțelor de „Salbă moale” te chiamă de departe, te ademenesc, Walkirii scuturînd vesele ciorchine de rubine.—Nu te amăgi, călător, de podoba lor pădureață, căci în tufele îngeminate murele își tînuiesc, sfioasele, ochii vineți parfumați. O pază e umbra lor scurtă cit o umbrelă, de subt care te încumeți a privi în depărtări cerul, pămîntul, legănarea undelor și coasa care vine, pleacă, iar vine, aruncînd printre spice fulgere mici.

Tîrziu cînd ochii oboșiți de lumină și de imensitate căutau înăuntru către ascunzîșurile sufletului, umbrele tufelor crescînd încet cuprinseseră cîmpia toată. Cunună apusului se'ncheia de cealaltă parte a orizontului și nu vedeam decît o zare gălbue ce se colora ușor în trandafiriu, pe cînd Colțuroșii, virturile împădurite ale Cînelui, își făcuseră rugăciunea de seară.

În lirismul înoptării, talanga își amestecă melodia. Aue valea de glasul coșaiilor umplînd cuprinsurile de sonorități și iar se'n-tînde tăcerea și pățuri, pățuri se aștern întunecimile.—O, luminile rare, care deschid ochii roși în noapte și acolo, cît vermiu și vîl albastru risipește inima focului peste pirostria, subt ceaun!—Ce durere izvorește din necunoscut, curgînd molcom pe unde de fluer? Cîntă Ardealul, Ardealul bătrîn? Tî-tîr îi răspunde lui Moelibeus?

Și luna răsare iar în fața casei;—aceiași tăcere albă, aceeași liniște încremenită, aceeași puderie de mîrgăritare. Să pot înșira o salbă pe un fir lung de aur! dar se distramă trupul clipeilor albe, pier înghițite de genuni, nu poți lua nimic, nimic, din atîtea comori! Și sufletul se înstrăinează de trup, rătăcind prin singurătatea stelară—crisalidă ce se îmbracă în mătasea argintie a razelor. Miezul nopții. Se ridică vîntul. Trec legiuni de năluci, gesticulînd himeric, pe targă de nouri, pîlmuind, îmbrățișînd pătrarul, cu mînele lor zdrențuite. Mi-e frică. Gemete rătăcesc printre frunze, se'ndoaie crengile zguduite de mîni dușmane.

Norii sgîrciți au luat cu dinșii nădejdea pămîntului însetat și dimineața, zimbînd, deschide porțile luminii. Mai privesc

odată spre Bucegii care-și întind buzele să sărute cerul, pe cînd depe Măgure se ridică aburul ușor al unei jertfe scurte.

Iar Brașovul, iar subt farmecul amintirii. În strada lungă, care te aduce dela gară, îți vorbește cu glas de reminiscențe copilăria, din vitrinele negustorilor de turtă dulce, din cofetăriile cu acadele roșii, galbene, verzi, trandafirii,—bomboanele vieux style ale Brașovului,—din prăvăliile cu rachiuri dulci, cu mezeluri.

Călușeii!—larmă de sunete grele și strigătoare, furtună surdă izbușnind în glasuri de clarinetă, în ecouri plîngătoare, venind cu sunete tirite, cu răsuflete adînci, cu întretăeri de coarde sparte, chinuite în agonii de Traviata,—muzică de panoptice, ce ne'mpresori cu vedenii—biciuești, biciuești caii mici de lemn, gonești călușeii—pornește cortegiul halucinat în călătoria lui circulară.—Încălecată pe căluțul negru, o țărancă își leagă picioarele 'n aer.

Silueta unei Săsoaice șoldii, cu corola largă de pae pe vârful capului, cu coșulețul pe braț, îmi stă și acum înaintea, în cadrul proaspăt al dimineții,—ultima înfățișare a unei odăi, cînd ai închis ușa în urma ta.

Cora Irineu

Tudor Pamfile

Acum optsprezece ani, în București, mi-au căzut sub ochi două infolii mari, manuscrite curate și frumoase, cuprinzând culegeri de poezii populare. Era o muncă migăloasă și bine orînduită. Cel care mi le aducea, arăta cu ochii în jos și cu glasul dulce, că într'adevăr „este o muncă serioasă“, iar în ce privește caligrafia aceea mărunță și strînsă ea se datorește „unui oarecare sergent-major“, însărcinat cu munca de copist. Din fericire „sergentul-major“ și-a reclamat manuscritele la vreme, cît ele se găseau încă pe colțul biroului meu, ș'atunci am cunoscut pe Tudor Pamfile, elev la școala militară. Tînăr, nalt și subțire, modest și sfios.

Nu s'a supărat prea tare de fapta „prietinului“ care voia să se împăuneze cu pene străine. Zimbea numai cu oarecare mîhnire și spunea potolît: „Nu-i nimica; bine că nu s'au pierdut; aici e munca mea de două veri...“

„Sergentul“ acesta „major“, copistul acesta era fecior de răzeși dela Țepu, din Tecuci. Avea în sufletul lui dragostea neînmurită de pămîntul bătrînesc, avea în el cumințenia și suferința șirurilor de „neamuri“, avea în ochi melancolia peisagiului moldovenesc, în urechi murmurul zăvoaelor Siretului. Se ridicase iubind pămîntul și limba strămoșilor. Cînd se întorcea dela școli, intra în șezătorile flăcăilor și fetelor cu care copilărise, nu uita ogoarele și dumbrăvile, nici virtejurile întunecoase ale Siretului peste care curg plete de sălcii vechi, nici caii din prund, nici prisaca de subt pădure, nici rateșul cel vechiu de pe șleah, nici horile dela zile mari, nimic din ce-i legănase și-i încîntase copilăria. Plin de ele intra iar între zidurile severe ale școlii militare, își relua orele de clas și uniforma strîmtă, periată și lustruită, asculta pecîit putea de atent cursurile de topografie și fortificații, istoria campaniilor lui Frederic și Napoleon și se întreba ce rînduială ascunsă și scrisă în catastifurile de Sus îl adusesese acolo dela Țepu...

Se supunea destinului și-și urma școala din care trebuia să iasă ofițer de cavalerie. Viața are de multe ori asemenea ciudățenii și contraste. Un ofițer de cavalerie, chiar cînd nu poartă monoclu, trebuie numaidecît să se înfățișeze cu mănuși albe, cizme de lac și pîteni, băiat elegant și plin de datorii, prezent la aperitive, dănțuitor foarte apreciat la toate seratele, iubit de cucoane și dudui și avînd un ușor dispreț pentru îndeletnicirile cărturărești.

Ei bine, Tudor Pamfile a fost ofițer de cavalerie, însă a rămas răzeș din cap până'n picioare. A rămas răzeș cu vorba așezată și domoală, cu umorul ascuțit și discret specific neamului, cu dragoste pentru gospodărie, pentru o „așezare“ a lui, cu cerdac larg și umbră de copaci, a rămas întreg și ireductibil urmașul

bătrînilor cu ochiul dirz și mustața tușnată. Intorcîndu-se spre trecut și spre ai lui cu statornică și fără de prihană iubire, a strîns tot ce se lega de sufletul, de credința, de eresurile, de suferințele și bucuriile așezărilor din locul lui de naștere. *Academia Romîna* a publicat în colecțiile ei cea mai mare parte din munca aceasta migăloasă a ofițerului de cavalerie.

Nu-l văzusem de multă vreme. În 1919, l-am întîlnit în Chișinău. Era tot în uniformă de ofițer, însă tot cu înfățișare de răzeș. Era nalt, mare, puțin adus din spate și cu părul încărunțit înainte de vreme. Notele și caetele lui se înmulțeau cu regularitate, cu statornicie. Viața lui era deplin închinată cărturării și neamului. În Chișinău, muncea neobosit și fără răgaz la publicațiile pentru popor ale directoratului de instrucție. „Cuvînt Moldovenesc”, redactat în acea vreme de el, broșuri, cărți de povești, de cîntece, de sfaturi, calendare, se răspîndeau în mii și zeci de mii de exemplare în toate satele Basarabiei. Munca aceasta mare și neobosită el o îndeplinea cu simplitate și modestie, așa cum necunoscut și neapreciat după merit, își făcuse datoria o viață întreagă.

În revista birlădeană *Florile Dalbe*, îndată după războiu, apoi în *Viața Romînească*, Tudor Pamfile începuse a tipări o serie de schițe și nuvelete cu un caracter foarte personal. În ele era cuprinsă o ageră cunoaștere a sufletului nostru. Minunata bucată *Delegațiile dela Epurenii*, publicată în *Viața Romînească*, dovedește că în Tudor Pamfile se desăvîrșea un scriitor „al nostru”, al pămîntului acestuia și al oamenilor acestui pămînt.

Moartea de cîtăva vreme izbește des în cei mai buni fii ai neamului nostru. Pamfile moare tînăr, înainte de a fi ajuns mijlocul drumului vieții, și înainte de a fi dat ce făgăduia. Blajina lui înfățișare de uriaș nu va mai umbla printre noi, domol, zîmbitoare, căutînd parcă ceva... Pamfile s'a strămutat la veșnicile lăcașuri, întru Domnul și între dreptți, lingă strămoșii lui răzeși.

Prietinii își aduc aminte de ziua aceia în care a venit să ne vadă la redacție, cam obosit și nedormit. Trecea la Chișinău și era în „serviciu comandat”: inspector al trenului accelerat. Un uriaș și impozant maior, inspector al trenului, dela Bîrlad încoace. Acest uriaș și impozant maior ne povesti cu bunătate cum nu s'a putut odihni în tren, din pricină că nu erau locuri, ș'a trebuit să stea toată noaptea pe culuar, în picioare...

Noi am rîs, ca de ceva nemaipomenit de vesel. Pe urmă n'am mai rîs și ne-am uitat mai cu luare-aminte la el, cu sufletele mișcate, ca la un om rar...

Imaginea lui, nemuritoare, s'a asociat în sufletul meu cu clipa aceasta: buna și trist-zîmbitoarea lui figură încununată de iarna-i timpurie ca de o aureolă de suferință, cu ochii împovărați parcă de duiosii, de doruri și pasiuni înăbușite, cu întreaga-i ființă stăpînită ca de o datorie necruțătoare cătră cei vii, și mai ales cătră morții, de care-i plin pămîntul străbun dela Țepu...

LEON DREI

XVI

În casa lui Grigori Alexandrovici Melnicov e trist. Nu mai e viața de mai înainte. Din ziua morții tragice a nevastei lui, a „mamei“, care nu suportase trădarea lui Leon Drei, aici domnește durerea. Odăile mari, pline altădată de alți viață, vesele, împodobite, au pierdut farmecul. Par pustii; se simte că lipsește îngrijirea unei mâni de femeie. Prin colțuri s'a întins paianjenul, aerul nu mai e așa de proaspăt și de curat, ca pe vremea „mamei“.

Incolo, totul a rămas ca mai înainte, pe pereți — aceleași inscripții: pasagii alese din „Catechizisul vieții“ lui Melnicov; dar sufletul viu, care încălzea cu căldura lui fiecare colțișor, a zburat de-aici demult. Totul în casă era condus acuma numai de Catea, o fată cu piepții zdraveni, rumână, foarte îndeminatecă, în înfățișarea ei trupeșă — chiar grațioasă, de care Melnicov se apropiase peste jumătate de an după moartea nevastei, — ceiace Grigori Alexandrovici o făcu nu fără un tainic desgust pentru fapta sa. Trădarea asta față de nevastă nu și-o putea erta, și se disprețuia pe el însuși. Rar vizita pe Catea, și fiecare dată suferea de remușcări. În „Catechizisul Vieții“, despărțirea A, paragraful 18, glăsuia: „Niciodată să nu faci din casa ta o casă publică“. Dar în nota dela acest paragraf se afla următoarea indicație: „Iar dacă, cu voia soartei cineva e nevoit să trăiască fără nevastă mai mult de o jumătate de an, și viitorul nu-i dă nădejde de a schimba o atare situație nenormală, se permite a intra în legături cu o femeie, de preferință din starea de jos, dar numai decit sănătoasă“.

Și Grigori Alexandrovici, urmînd întotdeauna prescrierile „Catechizisului“, compus personal de el, după șase luni intră în legături cu Catea, mai întîmplîndu-se, ca fata să fie și fru-

mușică, în gustul lui Melnicov; pe lângă acestea și gospodină bună și femei de înțeles. Toate condițiile, pe care i le propusese el, nu fără oarecare desgust, fură primite fără trăgănare. Raporturile față de ea se stabiliră foarte simple, și reglementul glăsuia așa:

„Punctul întâiu). Secretul absolut și pe veci al legăturii lor.

„Punctul al doilea). Grigorii Alexandrovici are drept să viziteze pe fata Catea nu mai puțin de două ori pe lună. În rari cazuri se îngăduie s'o viziteze și o a treia oară, dar nu peste acest număr.

„Punctul al treilea). Fetei Catea i se interzice subț amenințarea rezilierii contractului, de a șede, sau de a se culca pe patul răposatei Melnicova.

„Punctul al patrulea). Prietinia între fata Catea și copiii lui nu se admite nici într'un caz.”

Aranjându-și viața de rău de bine, Grigorii Alexandrovici intră până în gît în afaceri, dar continua în taină să sufere de moartea soției iubite, și nopțile adesea plîngea pe așternutul ei, își frîngea minile de desnădejde, mușca perna cu furie. De copii își ascundea suferințele și, în general, nimeni pe lume nu bănuia suferințele, pe care le îndura acest om, după aparență atît de liniștit și de echilibrat.

Ziua de azi sămăna cu celelalte. După masă copiii lui Melnicov se împrăștiaseră prin odaile lor: viitorul Rûbenstein se dusesse să cînte, Pierre plecase în odaia copiilor, iar Olecica intrase în odaia răposatei mame cu o cărticică de versuri de ale lui Necrasov. Aici așeză cartea pe o mesuță de mahon, ceti primele rînduri din „Cavalerul pentru o oră”, și deodată, frîngîndu-și minile într'o disperare fără margini, căzu pe divanul lângă care șede. Umerii îi tresăreau de hohotele plînsului. O tristeță nedeslușită îi strîngea inima, ca o verigă de fier.

„Parcă nu-i ea o criminală?—se întreba Olecica pe sine în-săși.—O să-i mai erte ei minciuna vre-odată drăguțul, bunul Leon Drei? I-a spus doar, că dacă ea nu vine, moare cu siguranță. I-a făgăduit, și nici până azi nu și-a îndeplinit făgăduința. Sau poate a și murit, săracul, bunul Leon Drei!”

Aici firul gîndurilor se rupse, și ea începu din nou să plîngă nemîngiat. Atît de limpede i se înfățișa ei Leon Drei, mort, cu o rană în piept...

„Se înțelege, a murit, își repeta ea cu desnădejde; dar ce-i mai rămîne, decît să moară, dacă o iubește așa de mult? Ea l-a înșelat și el a murit. Dar ea nu voia să-l omoare. Și-ar fi îndeplinit făgăduința, dacă ar fi putut. Dar nu putea, oricît se îndemna ca să meargă la el. De cîte ori nu s'a apropiat ea de strada, unde stă Leon Drei, de cîte ori nu s'a rugat lui Dumnezeu s'o învețe ce să facă... Și tot nu s'a dus! Dar la ce să mai trăiască, dacă din pricina ei Leon Drei și-a curmat viața?”

În clipa asta în antreu se auzi scurt și întrerupt soneria. Olecica tresări din tot trupul, ridică capul și ascultă.

„Poate o fi el“,—se gândi Olecica.

În scurgere de multe luni l-a așteptat cu o nerăbdare chinuitoare, și acuma, recunoscându-i vocea, fu cît pe aci să strige de bucurie și fericire: „El e, el!“ Nici măcar nu i s'a părut ciudat că a venit, cu toate că demult îl credea mort. Vocea lui i se păru o muzică. În odaie se făcu mai luminos. Pe mesuță, pe divan, pe perete apăru capul lui; ochii lui pluteau în aer, simți parcă în minile ei vocea lui plină, sonoră, atît de dragă... O fericire, o fericire dumnezeiască, care i se revărsă în inimă, o mîngîia cu sărutări, îi șoptea despre bucurii, despre sfîrșitul suferințelor... El e, el! Trăește, o iubește! Pe dînsa! A ertat-o!... Pe mesuța mică și rotundă, pe cărticica lui Necrasov se coborî capul lui. Ochii lui o înțelegeau. Se plecă și-i sărută cu sfială mustățile, care miroseau a parfumuri și tutun... O noapte le învălui capetele...

Leon Drei, călcînd pe covorașul cunoscut, cu inscripția „bine-ați venit“, înfilni cu ochii pe Catea, care-i deschisese ușa, și o învălui cu o privire repede de cunoscător.

„Fetișcana nu-i urîță, zău, —se gândi el,—o să trebuiască s'o chem la mine. Dar stimatul bătrîn, amicul meu, mi se pare, a început să devie ștregar...“

Aruncînd un zîmbet Catei, care aprecie îndată și privirea-i, și zîmbetul, o întrebă mai întăiu dacă Grigorii Alexandrovici e acasă, și adăugă îndată:

— Anunță-i că a venit Leon Drei. Nu uita, te rog,—repetă el, cochetînd din ochi: Leon Drei. Sînt un vechiu prietin al lui Grigorii Alexandrovici.

— Grigorii Alexandrovici e acasă,—zise vesel Catea, jucînd din umeri și simțînd că a plăcut boerului ăstuia, tînăr și frumos, rîse din ochi și se apropie să ia paltonul lui Leon Drei.

Leon se întoarse cu spatele spre ea, și manevrînd cu băgare de samă cu minile, reuși să se încredințeze, că fata e foarte bine făcută.

„O muere minunată,—se gândi el,—un trup, parcă-i turnat! Și-i accesibilă. Am s'o chem la mine. Ce să-i faci, îmi plac fetele de casă, cînd is nostime, îmi plac picioarele desculțe, minile roșii, groase, gîtul gol, piepșii, veșnic în mișcare... Dar al naibei de Melnicov! Nu m'am așteptat...“

— Mulțumesc,—zise el cu măreție,—și mîngîie pe Catea pe obraz.—Dar te duci tu să mă anunți?—trecu el la „tu“.

Pecînd fata era deja lîngă ușa, fu sedus de forma spatelor ei și se luă după dînsa. Opri ușa cu vîrfurile botinei, îmbrățișă fata cu silnicie, și punîndu-i minile pe piept, sărută cu patimă buzele ei atrăgătoare și roșii.

— Iaca așa,—zise el, nu se știe, la ce.

Fata începu să rîză, se zmulse din minile lui și fugi.

— Da, rosti el cu glas,—nu-i urită; dar de unde a luat-o netrebnicul ăsta? Trebuie să i-o smulg! Numaidect...

Întîlnirea lui Melnicov cu Leon Drei fu foarte mișcătoare. Grigorii Alexandrovici arată o bucurie sinceră la vederea tînărului său prietin, care-i amintea așa de mult un trecut, care nu se mai întoarce. Il îmbrățișă și-l sărută puternic de cîteva ori. Leon Drei, căruia nu-i plăcea, din desgust, să sărute față de bărbat, sărută cu patos și cu zgomot numai văzduhul, dar cu aerul că de vină ar fi fost Melnicov, care nu i-a oferit, cum trebuie, o brajii. După sărutare Leon Drei, privind pe bătrîn cu luare aminte și cu dragoste, zise cu mîhnire:

— Ai slăbit mult, stimate Grigorii Alexandrovici, trebuie curaj, scumpul meu; trecutul nu-l mai întorci.

— Da, înadevăr, am slăbit,—conveni Melnicov; hainele atîrnă pe mine: Tot mă gîndesc să le îngustez, și mereu amîin. Și încep să-i arate lui Leon cu deamănuntul, cît de largi i-au devenit pantalonii.

— Grăsimea, care era pe mine,—zise el cu melancolie,—niciodată nu se mai întoarce. Acea grăsime era grăsimea „fericirii“, și după cum se știe, „grăsimea fericirii“ nu se întoarce, dacă însăși fericirea s'a dus,—adaugă el, abia reținîndu-și lacrimile.

Leon Drei ascultă, plecînd cu tristetă capul într'o parte. Amintirea despre răposata „mama“, cum numea Melnicov pe nevastă-sa, îl mișcă și pe dînsul. Doar în cabinetul ăsta a îmbrățișat-o el pentru întîia dată. Aici, lângă divanul ăsta îi stătea ea pe genunchi și-l săruta minile. Tot aici, după ce-și ceti Melnicov „Catechizisul Vieții“, îi făcu el declarație de dragoste din ochi.

— Trebuie să suportăm nefericirea noastră cu tărie, rosti el după o tăcere,—amîndoi, și în felul lui fiecare, am iubit pe răposata, dar așa a fost voia lui Dumnezeu, stimate Grigorii Alexandrovici,—se grăbi el să sfîrșească fraza, observînd că Melnicov vrea din nou să-l îmbrățișeze, și oferindu-i obrazul.

După ce se odihni de sărutare, puse prietinește mîna pe umărul bătrînului și rosti:

— Cît de mult toate de-aci îmi amintesc trecutul. Parcă eri am fost la dumneavoastră. Nimic nu s'a schimbat, lipsește numai scumpa răposată. Chiar divanul acesta, dela care mi-au rămas atîtea amintiri plăcute, n'a fost mișcat din locu-i. Dă-mi voie să stau pe el.

— Da,—zise Melnicov, cînd se așeză Leon Drei,—n'am schimbat nimic, nimic. Totul trebuie să rămîie cum era pe timpul ei, până la moartea mea; încolo las să facă copiii ce vor. Mulțumită faptului că totul a rămas ca mai înainte, am adesea halucinații mîngietoare. Cînd stau aici și lucrez, adesea mi se pare că ea e în odaia vecină și că mă așteaptă. Părăsesc lucrul, ascult și uneori mi se năzărește, că-i aud pașii, și aștept să se deschidă ușa, să apară ea...

„Are să inebunească,—își zise Leon Drei.—Va trebui să-l mai vizitez și la sanatoriu. Și sanatoriile, dracu' știe unde se clădesc... Deobiceiu pela marginea orașului“...

— Dar ții minte ziua—întrebă el, pentru a da altă direcție conversației—cînd am apărut eu la dumneavoastră pentru întâia dată? M'ai primit în bae...

— Cum să nu țin minte,—zîmbi slab Grigorii Alexandrovici, —mi-ai aruncat chiar un ceșaf păros pe umeri.

„Nu se încurcă în vorbă,—se gîndi Leon Drei cu un sentiment neplăcut,—e avocat! Ce poamnă îmi mai sînt și avocații! Știa! Uricios neam de oameni! M'a ars! I-am aruncat pe umeri un ceșaf păros! Dar ce eram să fac în uricioasa mea situație? Nu cumva să zic: nu vreau, sînt un om mîndru?... Do-bitocul!“

Nu zise însă nimic, și conversația secă dela sine. Atunci Melnicov făcu un semn lui Leon, și amîndoi într'o tăcere solemnă trecură în odaia de dormit a bătrînului. Leon Drei o cunoștea perfect. Cîte ceasuri plăcute, fermecătoare a petrecut el cu răposata „mama“ în acest dormitor! Ii plăcea mai ales să se tăvălească în patul lui Melnicov, și amintirea asta îl mișcase acuma mai ales. Același covoraș era lîngă pat. Pe mesuța asta de noapte își puneă el deobiceiu port-țigăreța, din care „mama“ îi scotea țigări, aprinzîndu-le mai întăiu! Odată Melnicov era cît pe-aci să-l surprindă, și Leon Drei își aducea aminte bine de frica-i sălbatecă și felul cum îi tremurau minile.

Nu putuse nemeri cu nici un preț minicele sacoului și-l îmbrăcase tocmai în antreu!

Pe_cînd Leon se lăsa pradă amintirilor, Melnicov se duse în colțul odăii, mocoși acolo cîtva timp și din nou făcu semn lui Leon. Acesta aruncă o privire la ceiace îi arăta Grigorii Alexandrovici, și fu cît pe aci să țipe: ca vie îl privea răposata „mama“ depe un lombert. Minile îi erau goale până la coate. În admirabilul ei păr negru strălucea un luxos trandafir stacojiu. Ochii erau pe jumătate deschiși. „Mama“ vie, vie! Leon Drei simți o clipă chiar parfumul trupului ei! Pe un umăr al ei, pe jumătate gol, se vedea o alunică. Decîteori n'a sărutat el cu beție această alunică! Dar părul ei, cu care lui îi plăcea să se joace, dar gropițele dela coate... Cît de mult îi adora el trupul! Nu era un locușor pe acest trup bogat, fraged, puternic, pe care să nu-l fi sărutat el de mij de ori!...

„Ah, mamă, de ce te-ai omorît?—întreba el cu durere portretul. Adică ce așa lucru mare, că ai dat peste o femeie la mine! Eu pe tine te iubeam, pe tine! Puteam doar să mă îndrept, să nu mai primesc la mine femei. Și acuma ești în mormînt. Viermii au mîncat frumosul tău trup! Ai distrus două vieți,—viața acestui bătrîn și pe a mea, pe cînd, pe cînd... începu să joace el cu el însuși,—puteai fi fericită cu Leon. Privește cît e de frumos! Proasto, m'ai pierdut!“

— Acopere-l, acopere acest portret!—strigă el patetic.— Nu pot, e mai tare decît minel...

— Acest „colțisor al plîngerii“ e templul meu,—zise Melnicov, luînd de braț pe Leon și eșind în sofragerie;—aici mă refugiez eu după munca zilei. Aici plîng! A fost, Leon, o femeie remarcabilă! Dar ce soție? O Penelopă,—rosti el cu lacrimi, începînd să suspine...

— Stimate Grigorii Alexandrovici,—strigă Leon Drei, care se plictisise la urma urmelor de aceste plîngeri zădarnice. Dumneata îmi sfîșii inima. Am să mă îmbolnăvesc, te asigur, văzînd suferințele dumitale. Dumneata trebuie să te stăpînești. Am să-ți spun o vorbă, poate deplasată, dar dumneata trebuie să te însori... Înțeleg, cît de mare blasfem trebuie să sune pentru dumneata în însuși cuvîntul „însurătoare“, dar la urma urmelor, dumneata ești om, nu ești piatră.

— Sînt bătrîn,—răspunse Melnicov simplu,—sînt un cal bătrîn și obosit. Ce să mă mai gîndesc eu la însurătoare? Eu văd odihna. Îmi trebuie numai un mormînt!...

„Dar Catea?—se gîndi Leon Drei;—doar n'o ții tu pentru băeții tăi. Nu, moșneag desfrînat ce ești, pe mine nu mă înșeli cu vorbe tînguitoare. Aici miroasă trupul ei pretutîndeni: și în dormitorul tău, și în sofragerie...“

— Da, da,—conveni el, oftînd cu milnire,—ai dreptate de altfel,—ca de obicei. Totuși nu trebuie să te gîndești la moarte. Dacă nu pentru dumneata, dar trăește pentru noi! Gîndește-te la copiii dumitale, nu-ți lăsa orfani de tată și de mamă,—începu el să implore pe Melnicov cu atîta foc, cașicum acela și-ar fi apropiat deja revolverul de tîmplă, gata să dea drumul coșului...

— Ce bine e să ai prietini dezinteresați,—zise Grigorii Alexandrovici cu căldură, întinzînd lui Leon mîna, pe care acesta o strînse cu energie.—Dar liniștește-te, tînrul meu prietin, eu încă nu mă pregătesc să mor. Zic numai, că voi muri cu bucurie, cînd îmi va veni ceasul din urmă... Dar destul despre mine! Spune-mi ceva despre dumneata. Nu te-am văzut de-atîta timp. Ai reușit în ceva? Cine ești acuma, sau ce ești? Unde slujești, cum te-ai aranjat?

Leon Drei, care demult se aștepta la întrebarea asta, începu să povestească cu mare plăcere și se porni pe laude... El, scuză-mă, stimate Grigorii Alexandrovici, nu slujește; și chiar se miră, cum a putut să-i vie preastimatului Grigorii Alexandrovici asemenea idee. A sluji, e cel puțin o rușine. Leon Drei nu-i născut să fie sluga nimănuia. Leon Drei se întîlnește numai cu persoane care au cel puțin cîte o jumătate de milion. Persoanele, care au mai puțin de o jumătate de milion, nu pot conta să-l aibă nici între cunoștințe. Cu asemenea nenorociți nu-și permite nici să stea de vorbă. El, Leon Drei, se simte fericit a pune în cunoștință pe preastimatul Grigorii Alexandrovici, că într'un viitor foarte apropiat se pregătește să se căsătorească

cu adînc respectata Nina Marcovna Serebreanaia, posesoara unei zestre de trei milioane, dacă nu mai mult,—aici spre marea plăcere a lui Leon Drei, Melnicov plesni din palme, de mirare,—da, cu adînc și de toți stimata Nina Marcovna, care,—aceasta se încredințează în taină, și numai lui Grigorii Alexandrovici,—e atît de geloasă de el, că nu-l arată nu numai femeilor în genere, ci nici chiar fetei sale din casă. Și, afară de asta, toți îl adoră, și nici măcar nu știe pentruce. Trăește în lux. Fără a mai vorbi de locuința, cu o bae minunată și alte înlesniri culturale, are și automobil propriu. Dansurile și manierele, grația și tonul îl învață cunoscutul profesor de coreografie her Walz. Leon Drei construiește o uzină de cue și după nuntă pleacă cu nevasta în Anglia, pe un an, pentru a studia la fața locului obiceiurile și industria uzinelor...

Se opri o clipă pentru a respira, așteptînd vorbe plăcute dela Melnicov, și în gînd îi suflă: „dar vorbește odată, îmi place cînd mă admiră!“

— Dumneata înadevăr, poți fi felicitat,—zise Melnicov cam rece și simțînd neîncredere în Leon,—dar eu trebuie să mă scuz în fața dumitale; pentru mine e timpul să mă odihnesc sau, vorbind mai simplu, să dorm un ceas. Sînt om bătrîn, greu să rupi cu anume deprinderi. Da, dumneata ai reușit bine! La revedere, la revedere, dă pe la noi mai des,—vorbea el cu voce admirativă, luîndu-și ziua bună.

„Un cham!—se gîndi supărat Leon Drei.—Ce suflet invidios! De invidie i-a venit somnul, mizerabilului! Dar dracu' să te ia, doar nu eu te invidiez pe tine, ci tu pe mine!“

— Du-te, du-te, stimată Grigorii Alexandrovici,—zise el cu un ton devotat,—eu și singur vroiam să-ți propun să te lungești puțin; n'am uitat deprinderile dumitale. Iar eu, dacă-mi dai voie, mă duc să mai stau cu copiii.

Luă pe Melnicov de braț și-l conduse în odaia de dormit. Acolo îi umflă îndatoritor perna, culcă pe bătrîn în pat, îi zimbi dulce la plecare, dădu mîngietor din cap și eși în vîrfurile degetelor.

„Acuma—la Olecica,—se gîndi el; ea, se înțelege, nu-i în odaia copiilor, ci în odaia răposatei „mama“. La drept vorbind, mă invidiez pe mine însumi,—continuă el să se gîndească, înaintînd tot pe vîrfurile degetelor și ascultînd. Doar unde merg și pentruce? Ca să înșel o fetiță naivă, care se sperie așa de drăguț. Mă duc să vinez o gazelă. Dormi liniștit, Grigorii Alexandrovici, dormi, scumpe soț încornorat... și papa încornorat; gazela va fi a mea, moșule!—începu să șoptească el deodată cu inima palpitîndă: dormi, bunul meu moșnegel!...“

Lîngă ușa „mamei“ se pregăti: lăsă cu tristeță capul în jos, scrise pe față: „sînt grozav de obijduit, sufăr“, și intră. Zăriind pe Olecica, se clătina cu îndemănare, ca de o mare emoție, și simțînd o plăcere deosebită în jocu-i, se rezemă de perete. Olecica simți că a intrat, dar capul nu-l putu ridica. Atunci Leon

Drei, văzînd, că efectul stărilor sale lîngă părete s'a pierdut, oftă adînc și zise cu o voce mîhnită, înfundată :

— Va să zică, așa mă întîmpini, Olecica mea... Bine, nu mai ridică degeaba capul, sfișie-mi inima. Nu trebuie, stăi așa cu capul plecat. Te înțeleg. Probabil, și eu, dacă te înșelam, te întîmpinam tot așa ! Dar liniștește-te, Olecica mea, te-am ertat demult. Reproșuri dela mine n'ai să auzi. Stau mai presus decît toate astea...

Olecica tot tăcea. Nu-i ajungea aer în piept. De spaimă și emoție, rupea, fără să-și dea samă, bucățele de pagini din Necrasov, le pune în gură și le mesteca.

— Taci?—continuă Leon Drei cu aceeași voce mată, desfătîndu-se de zăpăceala fetiței și privind cu deliciu căpușorul ei plecat. Bine, chînuște-mă, sfișie-mă. Se înțelege, sînt în minile dumitale, odată ce ți-am dat inima cu atîta nesocotință, pe vecie. Singur sînt de vină, și pedeapsa pentru ușurința mea trebuie s'o îndur, fără să cirtesc. Parcă poți să crezi serios unei fetițe ? Vrista dumitale deocamdată—să înveți la școală ; și eu m'am apucat... să mă înamorez ! De un copil ! Ah, cit mi-i de rușine ! Dece, dece te-am oprit atunci, te-am chemat, te-am așezat în automobilul meu !... Mai bine mă prefăceam în scrum în clipa asta blăstămată !

„Cine n'ar dori să fie acuma în locul meu,—se gîndea el în același timp, observînd-o.—Doar nu-i o făptură nesățioasă, care cunoaște viața și vrea să-ți stoarcă, pentru plăcerea ei, toată vîlaga. Nu-i nici femeia naivă, care a ajuns coaptă și gata a se arunca în brațele amantului. E un copil, care abia a deschis ochii și a văzut lumea... Ce desfătare !

— Dar nu-mi refuza măcar un lucru, începui el din nou, după ce așteptă puțin. Ridică pentru un moment capul. Lasă-mă să-ți privesc ochii o clipă, vreau singur să-mi citesc în ei sențința...

Se apropie în vîrfurile degetelor, se așeză lîngă ea și-i ridică cu destulă încredere capul. Olecica se uită la el, fără să vrea, și zise deodată :

— N'am putut să vin la dumneata.

— Dece?—exclamă el,—erai amenințată de ceva ?

— Nu puteam, nu puteam,—repetă Olecica cu încăpăținare.

— Bine, te cred ; nu puteai ; dar dece nu vrei măcar să ridici capul ? Nici nu știi, cui vorbesc ; dumitale, sau cărții dumitale ? Trebuie să te uiți la mine. Am să-ți povestesc ce-a fost cu mine. Am luat o puternică doză de otravă. Vroiam să mor, ca să nu mai sufăr.

— Ah,—șopti încet Olecica și-și plesni palmele. Ai vrut să dispari?—roști ea îngrozită...

— Da,—răspunse el bărbătește.—Poate nu mă crezi ? Poate ar trebui să-ți aduc vre-o dovadă, vre-un certificat dela medic ? Dece m'ai întreat cu așa ton ? Cu ce ton!—se adresă Leon ; rîzînd, cătră sine însuși. Ți-am spus dinainte că mor, dacă nu

vil... Și așa fi murit, dar... din nenorocire, un om devotat m'a salvat. Și pentru asta am prins ură în contra lui. Trei zile am luptat cu moartea, — continuă el să mintă cu plăcere, observînd cum se îngălbenește Olecica, cum i se lărgesc din ce în ce luminile ochilor. Ia te uită la mine, și acuma am cercuri negre subt ochi.

Se 'nțelege, nici un cerc negru subt ochi n'avea, dar Olecicăi, zguduite de vorbele lui, i se păru că vede două urme negre pe fața lui.

— Dece, dece ai făcut asta? — îl întrebă ea cu desperare.

— Ca să mor, — răspunse el simplu. — Eu fără dumneata nu pot trăi. Iar acuma am venit, ca să-mi iau dela dumneata adio. Eu nu voi mai trăi. Dacă am spus că nu pot trăi, fără dumneata, — o fac. De astădată otravă nu iau. O, nu! N'am încredere în otrava perfidă și nesigură. Revolverul va fi singurul meu asasin, dacă nu vii. De-atunci port cu mine întotdeauna un revolver. Ia-tă-l, — arătă el buzunarul cu portmoneul. Pipăie-l, îi propuse el, — și te vei încredința că vorbesc adevărul.

— Te cred, cred tot ce spui dumneata, — rosti Olecica cu desperare.

— Nu, — stăruî Leon, — dumneata trebuie să atingi cu mînuța dumitale revolverul. Asta nu mai e o glumă, o otravă oarecare. Acuma nu mai scap. Dă-mi mîna, — porunci el cu un ton aspru, — și luînd cu dea-sila mîna ei tremurîndă, o puse pe acel loc al pantalonilor, unde se afla portmoneul.

— Simți cit e de tare? — întrebă el cu ton de brigand, rece, hotărît. — E oțelul...

— Dar eu nu pot, nu pot, — țipă aproape Olecica îngrozită, neștiind ce să facă. Dă-l încoace. Dumneata nu trebuie să te omori. Am să viu la dumneata. Mai crede-mă odată. Viu, numai dă-mi revolverul.

— Nu, — răspunse Leon Drei, ca după o răs-gîndire — nu dau revolverul. Dumneata mă poți înșela din nou.

— N'am să te înșel, șopti ea rugîndu-l și lăsînd brațele în mîinile lui.

— Și atunci, — continuă Leon Drei, fără să asculte, — de unde iau eu revolver, dacă ți-l dau dumitale?

— Dar am să viu, crede-mă, — se chinuia Olecică, neștiind ce să mai facă, — viu mîne dimineață. Nici nu mă duc la Liceu. Drept la dumneata. Numai nu te omori. Pentru Dumnezeu, eu n'am să pot îndura...

— Bine, — zise cu ton solemn Leon Drei, — te cred, dacă-mi juri pe revolverul ăsta. Numai un asemenea jurămint te va lega. Jură.

Olecica puse cu băgară de samă mîna pe portmoneul nevăzut și rosti cuvintele, pe care i le dictă Leon Drei.

— Jur în numele mamei și pe acest revolver, că mîne dimineață voi veni la Leon Drei.

— Acuma te cred,—zise el cu un ton, parcă i s'ar fi ridicat un munte depe umeri,—dă-mi voe să-ți strâng mîna. Ești o fetiță nobilă. Din această clipă sînt al dumatiale—pe vecie.

Strînse cu putere mînuța ei întinsă și, fără a-i da drumul, atrase pe Olecica cu cutezanță. Pentru a o săruta, a o îmbrățișa fără pic de rușine, a o pipăi într'o clipă—fu treabă de un minut; iar ea, deși adînc jignită, dar gata, pentru salvarea prețioasei lui vieți la orice, nu îndrăzni măcar să murmure. Se supuse tuturor capriciilor lui; bluza,—nu se știe cum,—i se deschise. Cu mînuțele strînse la piept, îndrăznea abia să se mai apere; iar el, silnic și grosolan, i le înlătură și lipi buzele de trupul ei rece. Olecica își mușcă pînă la sînge o mîna, numai ca să nu fipe. Cu ochii triști se uita Olecica la ceafa lui înroșită, șoptind ceva încurcat...

— Frumoasa, fermecătoarea mea,—izbucnea Leon în pauze, și fu cît pe-aci să scape: „Cît de mult îmi amintești tu pe răposata mamă, deși ești mult mai plăcută, decît ea. Trupul tău e mai gingaș, mai tare... cînd deodată se deschise ușa, și în prag se arătă Melnicov cu un prosop în mîni. Se ducea să se spele după odihnă; barba îi era încilcită, cămașa descheiată...

Leon Drei, văzînd pe bătrîn, încremeni de groază. Apoi sări, cu gîndul să se strecoare cu orice preț. Olecica făcu încet „ah“, își strînse, cît putu, bluza deschisă și își niși din odae, ca o săgeată. În cît privește pe Grigori Alexandrovici, acesta, văzîndu-și fetița pe genunchii lui Leon Drei, începu să-și frece proștește ochii, crezînd că visează. Indignarea îi legase limba. Respiră convulsiv și se uită neputincios în juru-i, parcă s'ar fi întreat, ce-l de făcut. Se trezi deodată din amorțeală și începu să răcnească.

— Nelegiuitule, ce-ai făcut cu copilul meu?

Scoase un picior înainte și începu să agite, turbat, prosopul, pe care nu se hotări să-l lese jos.

— Pentru Dumnezeu, nu strigați la mine,—începu să se roage Leon Drei, tremurînd.—Iertați-mă. Eu mă sparii, cînd cineva strigă la mine,—bombănea el, neștiînd ce să vorbească.—Eu, vedeți dumneavoastră, vroiam...

„Acuși mă pleznește—se gîndi el îndată, cuprins de friguri;—mă lovește, pe cineea mea! Se apropie, mizerabilul, și mă pleznește. Ce fac eu atunci? Ce? Nimic: o înghit! Doar să-i cad în genunchi?... Taților și amanților ultragiați le place foarte mult să te vază căzîndu-le în genunchi. Sau, poate, să caut pur și simplu s'o șterg? Dracu' să-l ia! Las' să se discurse singur. Dar rău m'am prins...“

— Stăi,—zberă Melnicov,—nu-ți dau drumul, canalie! Am să trimit după poliție. Iată ce șarpei am încălzit eu la piept! Cum ai îndrăznit să te atingi de copilul meu? De un copil, monstrule! Mizerabile!—începu el să zberie și mai tare. Te trag în judecată. N'o las eu așa. Te trimit, desfrînatule, la munca

silnică. Nu mă opresc în fața scandalului, dar nici nu las în libertate asemenea mizerabil.

„Să-i cad în genunchi, dracu' să-l ia,—își zise Leon Drei, uitându-se cu frică la bătrînul înebunit și simțindu-se scaldat de o sudoare rece. Te pomenești, că-mi zgîrie fața; nu se oprește el în fața scandalului! Trebuie să-l înbunez. Dracu' să-l ia de nebun!... Pe doamna mea, am să-i cad în genunchi. Cine mă vede, cine are să știe? Cum l-a apucat!...”

— Ertaiți-mă, ertaiți-mă,—exclamă el, căzînd în genunchi, dar cu băgare de seamă, ca să nu se lovească, și întinzînd artistic minile cu rugămintă.—A fost o rătăcire. Sînt un criminal, merit cea mai mare pedeapsă, dar ertaiți-mă! Intrați în situația mea de om, atras de frumuseța unei fete. M'am înamorat de fermecătoarea fiică a dumitale. O iubesc demult. Sînt gata să mă căsătoresc. Binecuvintează-ne,—se tîri el spre Melnicov, care, îngrozit de acest cinism, începu să dea îndărăt.

—Ce mizerabil,—șopti bătrînul, uitîndu-se, cum se tăvălește pe jos acest om, și ferindu-și picioarele. Nu, dragul meu, tu n'ai să te însori cu Serebreanaia. O să am eu grijă despre asta. Are să afle ea, cine ești tu, și chiar azi. Toate am să i le expun, cu amănunte. Iar acuma—afară, tâlharule, din casa mea!

În fața acestei amenințări Leon Drei uită într-o clipă, că trebuie să înbuneze pe bătrîn cu vre-o lingușire, și începu să se tîrască cu toată sinceritatea în fața lui.

— Nu mă nenorociți,—începu el să roage cu o voce plîngătoare, fie-vă milă; și dumneavoastră ați fost tînăr! Vă implor! Preastimate Grigorii Alexandrovici! Dumneavoastră doar țineți la mine! Avem amintiri comune. Nu vreau să pier de mîna dumneavoastră. Aveți milă de tinerețea mea! Prea stimate Grigorii Alexandrovici, n'am făcut nici un rău fiicei dumneavoastră. Dacă nu mă credeți, chemați un medic. Las' s'o examineze el... Faceți-vă milă de mine și uitați; n'a fost doar nimic,—continua el să roage plîngînd și începînd din nou să facă teatru, fără să-și dea seamă. Vă rog,—prinse el înșfîrșit mîna bătrînului și sărutînd-o,—niciodată nu voi... mă jur pe amintirea soției dumneavoastră...

— Afară din casa mea,—strigă încodată Melnicov, zmulgîndu-și mîna cu desgust. Hotărîrea mea vei afla-o mine. Afară!

Leon, văzînd gestul lui Melnicov, țîșni din odaie, fu cît pe-aci să dea jos pe Catea, care asculta în altă odaie, se aruncă în antreu și, înhățînd din cuer paltonul și pălăria, sări în stradă.

„Ei, acuma s'a sfîrșit cu mine,—se gîndea el, aproape frîngîndu-și minile—iată, cînd ți-a venit sfîrșitul. Mizerabilul are să scrie acuș, sau are să se ducă la Ninca, care o să mă alunge ca pe un cîine. Bine că i-am luat cel puțin cele 3000 de ruble. O să trebuiască să le cheltuesc cu economie. Prea m'am dez-mățat și arunc banii, ca o cocotă... La ce te gîndești, idiotule, —fu el cît pe-aci să strige. Te gîndești la cele vreo 3000 de ruble...”

Doamne Dumnezeu, ce fel de om sînt eu? Ce-mi lipsea mie?.. Eram așa de fericit încă acum două ceasuri, și singur de mîna mea am pierit. Nu m'am asigurat doar cu nimic, și acuma sînt din nou un cerșetor! S'o iau dela capăt? Unde mai sînt alte Nince? Deabia am găsit-o pe asta. Va să zică—din nou la mamica, la pînea ei... Are să mă minînce fript cu reproșurile ei. Așa-mi trebuie! Unde-i cupeul, pe care îl visa mamica? În căruță am să te plimb, sărmană mamica, nu în cupeul! Cîți bani am la bancă? Abia vr'o 3000, apoi 3000, luate dela Ninca! Apoi cîteva inele dela Rozen, apoi un ceasornic dela Dugler,— iată toată averea mea! N'ai știut să aduni bani, dobitocule! Uzina s'a dus,—își aduse el aminte,—și aproape urlă de durere.—S'a dus călătoria în străinătate, s'au dus dansurile! Totul, totul s'a pierdut, mamico! Și din pricina cui? Din pricina unei uricioase de feteșcană care, la drept vorbind, nici nu-mi trebuia! Puține femei, puțin gunoîu de asta am avut eu? La ce era să mă mai leg de o feteșcană? Netrebnicule, dobitocule, ce să fac acuma cu tine? Ce pedeapsă să născocesc pentru tine?—„Il castrez“, — îl fulgeră lui prin minte.— Te castrez, ticălosule, te fac clapon! O canalie atît de ingrătă trebuie să devie clapon! Umbilă, netrebnicule, ca un clapon, — se gîndea el cu desfătare. N'ai să mai ai aface cu femeile. Ia-ți ziua bună dela femei. Ai să mîninci cît vrei, dar femeie nu-ți dau! Doamne Dumnezeu! Ascultă, Izrael,— bombănea el cu frică, — scapă-l pe Leon, scapă pe ticălos! Arată dreapta-ți puternică. Cîte ticăloșii, cîtă pacoste n'ai ertat tu poporului tău; iartă și pe fiul poporului! Ascultă, Israel, — aproape zberă el... pe muntele Sinai... Tablele legii!—Nu știu să mă rog, dar dracu' să-l ia, Dumnezeu știe și așa, ce vreau eu!... Pe muntele Sinai... nu țin minte nimic. Ce am învățat eu oare la religie? Niște table, parcă... Parcă tablele legii. Ce cuvînt idiot! Tablele legii!.. Ce înseamnă asta?—Am să corup factorul, care va duce Nincăi scrisoarea lui Melnicov. Cum ași pune eu mîna pe tablele lui Melnicov?..—Mi se pare, încep să inebunesc. Paralizie progresivă!—se gîndi el îngrozit. Iată răsplata păcatelor mele! Ajută-mă, Doamne, încă odată...—Batem palma, ce zici? Merge? Taci? Nu răspunzi... Ție ți-i ușor acolo, în cer! Dau jurămînt, că nu mă mai uit la femei!

Multă vreme rătăci pe străzi, fără să bage de seamă nimic și pe nimeni, cînd chinuindu-se pe sine însuși, cînd rugîndu-se —până cînd, obosit și istovit, ajunsese în sfîrșit acasă. Urcă scara cu frică și dezgust. Îndată ese Grabov și-i comunică ceva grozav, și peloc cade de anevrism.

„Sînt pierdut, — bombănea el, pierzînd orice curaj, deabia tîrîndu-și picioarele slăbite de frică.—Am să mă îmbolnăvesc. Iată-l pe Leon Drei cel deștept! Sînt deștept numai cînd îmi merge... Incolo, sînt un gogoman! Fără indoială, sînt un degenerat și un idiot. Ce ochi stupizi! Dar cît sînt de speriat, cît mi-e de frică să sun! Sînt un laș, un laș netrebnic. Cum îmi tremură picioarele! E de mirare chiar, cum îmi tremură... Las”

să tremure, dracu' să le ia! Continuați, continuați, picioarelor, tremurați, cât vă place. Poftim! Imi pare bine chiar...

În fața ușei ridicase mâna de câteva ori, ca să sune, și nu mai niște pași depe scară îl făcură să apese în grabă pe buton. Se deschise ușa, și Leon Drei înlini pe credinciosul său Grabov.

— Ce aveți? — îl întrebă Grabov cu compătimire. Sînteți așa de palid, — de nerecunoscut!

— N'a sunat nimeni? — întrebă Leon Drei cu voce stinsă și se lăsă în brațele lui Grabov.

— Nu, nimeni, — răspunse mirat Grabov.

— Bine. Dar eu îs bolnav, dragul meu Grabov, foarte bolnav. Zici, că n'a sunat nimeni? Am căpătat, mi se pare, o insolajie, sau ceva de felul ăsta. Petrece-mă în odaia de dormit și culcă-mă, — începu el să poruncească cu o voce slabă; — a-dă-mi niște vin și niscaiva picături.

După ce se așeză în pat și-și legă capul, ca o femeie, cu un prosop, dădu drumul lui Grabov, închise apoi ușa cu cheia și alergă îndată la telefon.

„Să-i sun, sau nu? — se întreba el. — Sau mai bine să-i trimit pe Grabov pentru cercetări? — Grabov! — zberă el. — Nu, nu trebuie, — se răzgîndi el deodată. — Grabov! — zberă el a doua oară. — Nu trebuie, — o înfiorase el din nou, — nu te-am chemat. Iar dacă te mai chem încă, — nu veni, nu mă asculta. — Mi se pare înnebunesc deabinelea, — își șopti el și începu să-și privească trupul cu luare aminte. — Iaca, chiar o bubușoară mi-a eșit pe umăr de atîta supărare. E-e, dragă bubușoară, tu o duci acuma mai bine decît mine! — Stai pe umărul meu — habar n'ai! Te învidiez, dar, la toată întîmplarea te ung cu iod. N'ai ce căuta pe umărul meu! Așa. Țin la iod, și la toți l-ași recomanda, mai ales dacă se arată vre-o bubă... Te, te, te-e! . . . Pardon, dar... Perecopschii? — îi fulgeră lui, deodată prin minte. Ce-am lăsat eu nasul în jos? D'apoi Perecopschii?!.. S'a dus Ninca, dar s'a născut Perecopschii, — șopti el deja bucurat, cu presimțirea celor mai frumoase speranțe. — Iar Perecopscaia, — începu el să-l numească pe acesta ca pe o femeie, — va aduce o altă Perecopscaia...

Pe Perecopscaia... Domnilor, de toate boalele vă vindică iodul! Medicii sînt pur și simplu o născocire prostească... sau ... sau... poate, toate astea nici n' au avut loc defel? — se întrebă el, dînd treptat de o altă idee. Adecă ce n'a avut loc? Se înțelege, că nu. Adecă, la drept vorbind, ce?.. Măgar Alexandrovici! Eu? De fata dumitale? Cine? Leon Drei? Fericitul logodnic al milionarei Serebreanaia, și încă în ajunul însurătoarei, să se lege de o fetișcană?!.. Dar cine are să te crează? Înțelegeții dumneavoastră, — începu să se îndigneze Leon Drei, — să-mi risc eu cariera mea pentru fata lui? Măgar Alexandrovici, sînteți un calomniator!.. Încearcă să suflî o vorbă despre așa ceva scumpei mele logodnice, și te trag în judecată pentru

calomnie. Imi iau de avocat un astru al baroului și te bag la pușcărie! Dobitoc ce sint, că n'am priceput deodată! Un ofițer n'ar fi stat în genunchi nici în fața glontelui! Și eu am stat! Dar de ce? Fiindcă-s de neam prost. Fiul lui Drei... Dobitoc, și-ai găsit, din cine să te naști!.. Ei, dar dracu' să-l ia! Vorba-i, primejdia a fost învinsă! Deștept băiat, mare pehlevan!..

„Ce zici, Măgar Alexandrovici? Poftim de scrie scrisorile dumitale, telegrafiază, calomniază-mă!—Dar după atâtea turburări ași avea dreptul să mă odihnesc. Să mă odihnesc eu, cum se cade, iar dimineață—la treabă.—Îți punem noi piedică, Măgar Alexandrovici, n'aveți grijă. Ninca nu te primește nici în prag. Am să poruncesc ușierului să te scoată de guler, cînd îi îndrăzni să-ți arăți numai nasul. Adio!

Bău dintr'o înghițitură un pahar de vin, se culcă și strigă lui Grabov, că pentru ziua de azi Leon Drei nu-i acasă pentru nimeni. Vinul băut îi produse o tulburare plăcută. În casă se făcu o liniște solemnă. Adormiră colțurile plăcute ale odăii, adormi mobila. Soarele trecu după orizont. Neastîmpăratul Grabov, se potoli. Dispărură în veșnicie toate cocoanele frumoase, toate iubitele lui Leon Drei. În bufet pașnic dormea o pine alături de o șuncă adormită. Leon Drei adormi. Dormi netulburat, ca un prunc, inima îi bătea liniștit, respirația era regulată, ca a unui sfînt.

Până dimineață trupul lui frumos se va odihni în cadrul frumos al patului, iar dimineața îi va aduce bucuriile ei, pe Ninca, uzina, străinătatea; nimic nu s'a schimbat deocamdată în viața lui Leon. La ora zece va suna încet soneria. Se va arăta Olecica. Poate nu va avea milă de ea, sau poate va avea și va zice: „Acuma ești în minile mele, Grigorii Alexandrovici, șezi în genunchi. Hai, hai, fără mofturi! Dumneata pe mine nu m'ai ertat, dar eu pe dumneata te ert și-ți întorc fețița. Adevărat, cam greu; dar renunț la ea. Mai zi acuma, că Leon Drei e un mizerabil. Așa am să-i și spun Olecicai.—Pleacă, Olecica, ai venit la un mizerabil.—Așteptatu-te-ai la atîta noblețe dela Leon Drei, Măgar Alexandrovici? Da, un, al doilea, ca Leon Drei, nu se află pe lumea asta!”

„Dar poate se va întimpla și altfel!..“

(Sfîrșit).

Semen Iușchevici

Amintirile Caterinei State

În cea dintâiu zi de vacanță, aflai de boala Adelei Predescu și, cât cu voia mamei cât fără ea, alergai la cea mai bună prietină ce avusesem până atunci. În infirmerie, la școală, văzusem multe fete slabe, dar starea nici uneia nu mă mișcase atât de adânc; Adela era doar umbra celei ce fusese altădată.

Căutam să-mi ascund emoția, dar Adela mă observă și, ca de frică să nu-mi audă părerea, îmi spuse de cum intrai:

— Așa-i că-s slabă? — Is ca o stăfie; acum mi-i mai bine, da' să mă fi văzut atunci când îmi eră rău tare...

Vorba-i înceată avea un răsunet ce nu i-l cunoșteam, mult asemănător cu acel ce-i capătă oricînd glasul în gol... După ce ne făgăduirăm să învățăm și să ne primblăm prin locurile cunoscute, o părăsii ca să n'o mai pot vedea niciodată...

Adouazi, după înmormîntarea Adelei, la care mama nu-mi dăduse voie să mă duc, mă furișai prin țarină spre cimitir; cu o pungă plină de gologani, strînși de multă vreme, și cu buzunarele pestelcii îndesate de iască și sticlufe cu untdelemn, mă oprii la casa păzitorului.

— Iaca, moș Giovanni, asta-i pentru Adeluța.

— Adelușșșă?... Ade-lu-șșșă? — se întreba bătrînul, su-cindu-și pălăria și uitîndu-se în pămînt.

— Da, da, Adeluța Predescu, fata receptorului, care a fost îngropată eri... știi?

— Si, si, signorina! — răspunse Italianul căscînd ochii mari la grămada de monedă ce-i răsturnasem pe masă.

— Asta-i pentru dumneata, Giovanni, ca să aprinzi candelă în fiecare zi—să nu uiți niciodată; și cînd îi isprăvi untdelemnul, să vii la mine; să nu afle nimic duduia... înțelegi?

— Grazzia, grazzia, signorina! — îngînă bătrînul, distrat, adunînd cu podul palmei gologanii răspîndiți pe masă. *Volete vedere la sepultura dela povera fanciulla?*

— Da, Giovanni, haidem.

Bătrînul ia din cui o chee mare de care sînt legate alte două chei și, pornind înainte, îmi face semn să-l urmez; trecem printr'o cărare îngustă, între două rînduri de morminte, unele ascunse sub toporași, altele umbrite de salcie albă, cele mai multe străjuite de „lemnul Domnului“ și de cipreși.

Bătrînul se oprește la un moșinoiu de pămînt galbăn, proaspăt răscolit, pe care stau înfipti în rînd, moi și ofiliți, cîțiva toporași albi. Acela era mormîntul Adeleței... Și mă uitam la el ca la toate celelalte, cu un sentiment de milă, fără emoție, căci în mintea mea nu-și putea face loc gîndul că Adeleța, prietina mea, era sub acel strat de pămînt; amintirea ei îmi era atît de vie, încît mi-o arătă în viață, în școală, apoi bolnavă... iar pe urmă, cînd voiam cu tof dinadinsul să-mi opresc gîndul la moartea ei, acesta ca un fluture din pumn îmi scăpa și fugea iar spre zilele ce le petrecusem împreună, spre zilele frumoase și vesele din trecut. Razele soarelui, în apus, se stîngeau încet în desișul pădurii Solomenilor și o umbră, rece și tristă, învăluia, văzînd cu ochii, cimitirul.

— *Andiamo!* îmi zise păzitorul, zîngănind între ele, cheile. Il urmai tăcută, fără să mai pot vedea nimic în juru-mi și, cînd se închise poarta după mine, simții o strîngere de inimă cași durerea unei despărțiri. Și pornii, plîngînd, prin țarină spre zaplazul grădinii noastre.

La Iași mă regăsi iar în lumea ce-mi era atît de dragă; doamna Gallet, ghicind parcă seceta de dragoste în care creșteam, avea pentru mine o bunătate ce vedeam bine că altă elevă nu i-o cunoșteau încă; mă chema ades din recreație, ca să-mi dea un romb de turtă dulce:

— Iaca, asta-i din partea domnului Gallet, care a aflat că ești silitoare și cuminte. Și, ca să nu se nască în mintea celorlalte eleve gîndul unei nedreptăți, doamna Gallet mă oprea în odaia ei sub motiv că vrea să mă mai asculte cetînd.

De cîte ori m'am înecat cu turtă ori cu pesmeți, grăbindu-mă să încep întotdeauna același capitol:

„Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse...”

Dintre toate atențiile domnului Gallet, cea pe care n'o puteam prețui în nici-un chip, era invitația la „supa de vin”. Cu fața-i țesută de vinișoare albăstrii, cu nasul vînat și cu ochii lăcrămînd între pleoapele moi și fără gene, franțuzul sta în capul mesei în fața unei farfurii adînci, al cărei fund era de abia acoperit de cîteva linguri de supă peste care turna un pahar mare de vin roș și un pumn de pîne prăjită.

— *Vino, Tenca,* să mininci o supă întăritoare, — mă chema domnul Gallet și-mi pregătea mîncarea aceea din care de abia gustam, de rușine.

— Nu-ți place?

— Da, domnule Gallet, dar nu m-ți foame.

— Eh bien, alors... Și înșfăcînd farfuria, fără a o mai pune pe masă, o ducea întins la gură și-i sorbea conușintul dintr'o răsufolare. Și cînd, după două supe de vin, eșea cu noi la gimnastică în ogradă, fața și nasul domnului Gallet erau ca ardeii din șiragul spînzurat la ușa bucătăriei.

Lecțiile de piano, ce trebuia să le iau cu domnișoara Gallet, făceau până acum coada celorlalte studii; o elevă mai înaintată, Goldenberg, mă lua la lecție numai odată pe săptămînă și, în locul oricărei inițieri,—mă punea să-i istorisesc din cărțile prohibite, ce le cetisem în vacanță, în podul casei noastre. Într'o zi veni mama și-mi spuse:

— Am venit anume să văd ce ai învățat la piano.

Cu nepriceperea profanului și cu aceeași lipsă de pătrundere sufletească, fără vre-o altă pregătire, îmi porunci:

— Cîntă!

— Nu știu... Nu pot...

— Ai învățat doi ani,—trebuie să știi...

Porunca mă impresionă rău și-mi păru deodată că uitasem și puținul ce-l știam; dar blîndeta cu care doamna Gallet mă luă de mînă și mă duse la piano, mă hotărî să dibui și să înșir cele cîteva sunete în care se ghicea o melodie ce o învășasem după ureche. Știam și-mi înțeleses și mai bine nepuțința, după tăcerea ce urmă celor cîteva măsuri, și după privirea doamnei Gallet ce părea a nu se putea desprinde din pămînt.

În cîteva cuvinte ce mi le spuse mama, aspru și îndesat, își arată toată nemulțumirea directoarei care, sucindu-și ochelarii, tăcea mută.

Îndată după plecarea mamei, trebuia să cînt domnișoarei Gallet tot ce învășasem cu Goldenberg; și era puțin, cîteva pagini din metoda lui Schulz. Parcă, o văd și acum pe biata gheboasă, stînd smerită în fața profesoarei miniate. Rezemată cu amîndouă mîinile de spătarul unui fotoliu, Goldenberg se lăsa cînd pe un picior cînd pe altul și răspundea din ce în ce mai incurcat:

— Eu nu-s de vină; dacă State n'a învățat; îi place tare mult să cetească și din ce cetește nu uită nici-un cuvînt...

— Știu; am aflat că dumneata stai de vorbă cu elevele, înloc să le înveți; de mine, State va lua lecții cu mine.

Și adouazi mă întorsei dela piano subț braț cu *Les petites étoiles d'or, valse de Streabogg*, cu ochii roșii și, pe degetele umflute, cu urmele trestiei dela penajul de colb.

Acasă, la Vascani, n'aveam piano și, în vacanțele de peste an, cîntam pe mese, pe biou și chiar pe aripele trăsorii toate melodiile frumoase pe care le auzeam la pension.

Mai trecu un an și, cu toată nemulțumirea mamei, după

sfatul moșului, mă reîntorsei în toamnă tot la pensionatul Gallet unde ni se făgădui „progrese neașteptate“.

Ca oricind, mă duceam Duminica acasă, însoțită de una din nepoatele mătușicăi. Într-o zi ne zise Maria să cîntăm, și o auzii șoptind moșului: „Tincuța are mult talent. Ce păcat că-și pierde timpul la Gallet!“

Ceiaze auzisem, dragostea mea de muzică și nepăsarea cu care mă iniția domnișoara Gallet, mă hotărîră să scriu mamei; ca oricind, nu primii nici-un răspuns; dar în vacanța Crăciunului mi se aduse un piano dela Iași și cînd arătai tot ce învățasem, mama mă găsi vinovată și-și revărsă, cași altădată, asupra-mi toată ura:

— Ești proastă și incapabilă de ceva frumos.

Trecui în vacanța aceia multe zile grele; neconținut și mai ales în fața tatei, mama îmi imputa tot ce se făcea pentru mine, spunîndu-mi într'una:

— Nu ți-i nimene dator; aici ești o străină cu care ne facem pomană, nimic mai mult.

O compensație a vieții de acasă era traiul meu la Iași; cași cînd ar fi ghicit tot ce-mi închipuiam un păcat să spun, moșu', mătușa și Maria se întreceau în bunătate față de mine. Moșu', fin observator și artist în suflet, înțelegînd toată dragostea mea de muzică și simțirea mea, după lacrămile ce vărsam prin grădină și prin colțuri, de cîteori auzeam pe Maria cîntînd, stărui de tata să-mi ia în vacanța de vară un profesor. Curiozitatea, dorința de a asculta muzică și poate chiar vanitatea, hotărîră pe mama să angajeze pe doctorandul Grill, student în medicină la facultatea din Viena și absolvent al Conservatorului din Iași.

Într-o zi veni tata dela gară cu un domn scurt, gras, negru, cu mustățile groase și cu ochii negri și foarte vii; vorbea mult doctorul Grill, glumea într'una și chiar în ziua aceia, înainte de a mă asculta, ne cîntă, frumos, cîteva ore la rînd. Increderea în mine părea a scădea după fiecă bucată și cînd se isprăvi audința cu parafraza de Concert de Grünfeld al *marșului persan* de Strauss, mi se păru că eu nu mai atinsesem niciodată cutia aceia în al cărei luciu parcă îmi vedeam, deodată, toată ignoranța. Degetele-mi, lungi și subțiri, se mișcă, moi, pe taste și sunetele de abia se aud... Simt privirea tuturor ațintită asupra-mi și văd, cu coada ochiului, nemulțumire pe fața domnului Grill; îngheț toată și încep a plinge. Profesorul mă desmiardă și-mi spune că până la sfîrșitul vacanței „voiu fi artistă“. Tata trece, surzînd, în cealaltă odaie, iar mama, mînioasă, zice uscat:

— Iaca, pentru asta am plătit trei ani lecții de piano; a învăța, Tinca, piano cînd...

Chiar în sara aceia, arătai profesorului tot ce știam și după ce mă ascultă, atent, spuse mamei:

— Copila dumneavoastră începe de mine piano“.

Vacanța aceasta trecea mai ușor; prinsă câteva ceasuri pe zi de lecție și studiu, mă găseam mai rar în calea mamei și astfel, cu primbări pe cîmp, cu vizitele din a căror conversație nu pierdeam, ascultînd-o din odaia mea, nici-un cuvînt și cu cetitul cărților traduse din englezește, ce mi le împrumutase madame Gallet, trecea timpul... Momentele cele mai bune le petreceam atunci cînd mama, prinsă de gospodărie, sta departe de salon unde ascultam, în liniște, melodiile ce le cînta dōmnul Grill; dar era destul să vie mama sus, atrasă de muzica zgomotoasă a profesorului, ca eu să nu mai pot înțelege, ba chiar să nu mai pot auzi nimic.

Și mai dragi ca audițiunile acestea dintre lecții și studii, îmi erau ceasurile ce le petreceam la treer. Spre seară, cînd se lăsa soarele după pădure și încetau oamenii lucrul, mă primbam singură printre girezi ca pe ulițele înguste și întunecoase dintre palatele vechi descrise în romane... Și cînd se strîngeau oamenii la masă, Tanasache, mașinistul, dispărea câteva clipe în vagonul cu unelte și se întorcea schimbat într'o haină de doc alb și pe cap cu o pălărie mare ce-i umbrea frumos chipul fin și interesant. Cu flautul la subsuoară se lăsa lingă mine, pe un maldăr de șnopi legat cu frînghie și apoi ridicat pe gireadă de o putere de care parcă nu vream și ades nu puteam să-mi dau samă. Ce plină și parcă întotdeauna nouă impresie de libertate îmi da înălțarea aceea; îmi părea că zbor peste dealuri și văi și peste lanurile stropite de flori ce deabia le vedeam legănîndu-se în vînt. Tanasache arunca pălăria între spice și într'o destindere a mușchilor săi încordați, își ridică brațele în sus împreunîndu-și minile în părul negru și buclat. Îl priveam dintr'o parte și așa cum i se profila chipul, căruia nasul acvilin și barba neagră îi da o înfățișare biblică, îmi părea că văd, în apusul soarelui, un sfînt în pustiu. Și-mi era drag; Tanasache, în acel tablou cași atunci cînd, în amurg, îl ascultam cîntînd. Dar acest sentiment, ca o floare fără rădăcini, dispărea îndată ce-l zăream pe Tanasache în haina-i albastră ori îl auzeam ocărînd vre-un lucrător.

Pe la sfîrșitul acelei vacanțe fu trimis la compania din Vascani Căpitanul Achille Russo, care sosi într'o zi, cu toată familia în tîrgușor.

Căpitanul era din veche viță moldovenească. În înfățișarea cași în sufletul lui, era scris sfîrșitul rasei ce părea menită să se stingă odată cu dînsul. Mic, slab, chel, cu ochii mari și codați, veșnic în lacrimi, și cu mustățile rare și lăsate în jos—parcă întotdeauna jenat și gata să-și ceară ertare și pentru micul loc ce-l ocupă în spațiu—Căpitanul sta ceasuri întregi pe jumătate de scaun ori se ghemuia într'un colț de canapea și privind neconținut în jos tăcea, până ce-l îndemna

cite cineva să vorbească ori să răspundă vre-unei întrebări; atunci, în câteva cuvinte, șoptite, spunea și el ceva, de unde lipsea orice urmă de părere personală, orice ar fi fost bine definit chiar.

Cu „s'ar putea“, „n'ar fi imposibil“, „cine știe, poate“... începea și termina oricând laconicele lui răspunsuri. Conversația lui de predilecție era asupra trecutului; atunci, cu o batistă fină, ciuruită de cîrpituri și întotdeauna parfumată cu „apă de violete de Parma“, își ștergea lacrămile ce-i inundau neconținut ochii și cu glasul slab și tremurat, ne povestea, pentru a nu știu citea oară, din capăt, copilăria-i frumoasă, tinerețea și viața-i zbuciumată dela Paris.

Doamna Russo părea a fi expresia vieții însăși fără umbra vre-unui gând ascuns: frumoasă, veselă, comunicativă, bună și blindă, fu în scurt „grădina“ societății vâscănene. Jean, băiatul lor, de-o vîrstă cu mine, avea în chip mult din distincția tatălui său; dar, pe un fond de sănătate aparent, începuse să se grezeze, de timpuriu, o îngrijitoare degenerescență sufletească. Doamna Russo, cu care mama se împrietini iute, înțelese ușor care erau sentimentele aceștea pentru mine; îi fu milă și, pentru a i le schimba, nu înceta de a-mi cînta meritele, pe care nu le aveam, și a-i vorbi mamei și altora de mine, ca de cineva cu totul deosebit.

Inteligența-i încercare nu rămase fără rezultat; mama conveni, în fine, că nu eram proastă, dar totuși nu destul de deșteaptă.—„ca să-și poată da bine samă de locul ei în casa noastră“.

Cu câteva zile înainte de sfîrșitul vacanței, fratele profesorului meu—un bun violonist—veni și el să petreacă o săptămînă la țară și dragostea mea de muzică, prinse de atunci în sufletul meu rădăcini adînci.

Frații cîntau împreună și eu îi ascultam pînă ce pierdeam noțiunea a tot ce mă încunjura și, în unele clipe, a existenței mele însăși; mult timp după ce-i ascultam cîntînd, aveam obsesia bucății auzite, și sentimentul acela despre care vorbesc era în mare parte datorit violonistului, care avea puterea rară de comunicare a muzicantului cu muzicalul.

L. era mai bun și mai delicat ca profesorul meu, se interesa într'un chip cu totul deosebit de studiile mele și de viața mea într'u cînta, căutînd să o înfrumusețeze pe cît se putea; mă încuraja la lucru și adeseori, ca să-mi facă plăcere, mă secunda în melodiile ușoare ce le cîntam mai cu drag.

Socotindu-mă un talent, el sfătui pe mama să mă schimbe în alt pînson, unde era profesor și unde avea să se intereseze în chip deosebit de studiile mele muzicale.

Mama păru a pricepe. Dar bucuria-mi de-o clipă, îmi amintesc că o răsplății în aceeași seară, dureros..

— Ai pus, cu Grill, la cale să te schimb dela Gallet?

— Fă cum vrei, mamă; eu nu pot hotărî nimic și n'am pus nimic la cale...

— Minciunoaso! Am înțeles eu că-i ideea ta; vrei să forțezi mîna lui Costache...

— Nu... nu m'am gîndit.

— Taci! Să te schimbi în altă școală,—auzi pretenții? Și la Gallet e prea mult! Tu ești a nimănui, m'ai înțeles? A ni-mă-nul...

Această amintire, după toată mulțumirea ce-mi da gîndul să fiu într'o școală mai mare, să învăț mai bine și mai mult, era ca un dig pus înaintea oricărei speranțe, a oricărui avînt și numai doamna Russo, cu bunătatea ei, mă ajuta cît putea să o înlătur cîteodată din gînd.

— Dece plîngi?—mă întrebă ea, adouazi, pe cînd eu cu capul ascuns în via sălbatică a balconului îmi uscam ochii să nu-i vadă mama înroșiți de plîns.

— Mama.. putui spune—și lacrămile începură iarăși să curgă în șiroae. Doamna Russo tăcu; mă luă de braț și mă duse spre casa ei, care era aproape. Cît de plăcută și liniștitoare era odaia cea mare și răcoroasă unde prin storurile de lemn verde de abia se ghicea soarele de afară și unde mirosea, cași la moșu, a cafea, a țigară și a apă de toporași.

Intr'un fotoliu mare, montat în medalion și îmbrăcat cu damasc roșu, căpitanul își citea jurnalul franțuzesc alături de masa din mijloc pe care erau aliniate două jocuri de cărți, o cutie de tutun și cîteva scrumiere.

— Achille, stai de vorbă cu duduia că eu vă fac cafe.

Tăceam și eu, tăcea și căpitanul. Și tresării cînd îl văzui sculîndu-se cu oarecare grabă și îndreptîndu-se spre salon, de unde se întoarse cu un album de fotografii și cu alte multe portrete în miniatură, care de care mai vechi și mai frumoase. Nu-l mai văzusem pe căpitanul Russo în atîta mișcare și-i urmăream, cu interes, orice gest; tot era natural, și de-o eleganță ce-mi reținea atenția neîncetat.

— Ți-am vorbit, duduia, de multe ori de familia mea, mata n'o cunoști decît din ce ți-am istorisit; te vei distra văzînd-o...

Și făcînd un pas, grațios, spre fereastră, căpitanul ridică puțin storul, luminînd odaia ca într'un amurg.

— Iaca, boerul ista, cu plete, e Costache Negri, moșumeu... Și asta-i fata lui, Iosefina; a fost măritată cu Romallo și pe urmă a luat-o Sturza... *quelle femme que cette Josephine!*... Vezi mata, persoana asta frumoasă? Asta-i prințesa V. și 'n tabloul acesta sînt toate fetele ei.

Da' ia ghicește cine-i tînărul, elegant de aici? Sînt eu, acum douăzeci și opt de ani... da, eu sînt! repetă căpitanul, cași cînd ar fi vrut să se încredințeze și să nu-mi lase timp să-l confund.

Ușa se deschide încet și doamna Russo ne aduce cafeaua aburindă, cu pesmeți făcuți «à la minute». Ochii îi lunecă pe masă, peste album și vraful de portrete.

— Iar dezgropi morții, Achille... frumos ai distrat fata! Mai bine îi spuneai cum ai mâncat toată averea, la Paris, și cum ai vîndut, pe urmă, chibrituri la Londra.

Căpitanul își șterge ochii cu batista lui parfumată, suride, tace și cu aceeași mișcare îndemnatică și elegantă, ia albumul și portretele și le duce în salon. Apoi se întoarce și-mi istorisește, cu un umor nebănuit, unul din cele mai hazlii epizoade din viața unui fecior de bani gata.

(Va urma)

Constanța Marino-Moscu

Neculai și prietinul său

În ograda boerească se pripășise o biată ființă din toată lumea, un om umilit și fără minte, alungat pe drumuri de foame și frig. Nimeni nu știa al cui e și de unde-i. Un singur lucru putuse spune, c'un ris larg, scărpinându-se în capu-i buhos: că-l cheamă Neculai. Era așa de zdrențuit, cu privirile spăriate parcă de dihania care-i rodea măruntaele, încît cucoana, milostivă ca totdeauna, hotărî și pentru el, ca pentru un cîine de pripas, un colț unde să se opoșească ș'un blid din mîncarea argățimii.

Era, în ziua cînd căzuse depe drumuri necunoscute ființa aceasta întunecată, un cîer plumburiu de toamnă și vîntul apleca prelung copacii. Frunze uscate treceau grăbit prin aerul cenușiu; uneori vîntul, învăluindu-le, le purta cu foșnet prin ogradă; tremurînd, părea că-și caută un ascunziș, tîrîndu-se prin unghere și dosuri. Cucoana Catincuța le privea din cînd în cînd melancolică, cu ochii ei vineți, și-și aduna depe frunte o șuviță din frumosul ei păr cărunt, pieptănat ca dedemult, cu cărare la mijloc. Pribeagul, cu grumazul aplecat, cu minile ațîrînd pînă la genunchi, sta în fața cerdacului. Capul, c'o clae uriașă de păr, în care erau amestecate frunze și pae, și-l înălța decîteori răspunea: atunci avea ș'un ris grozav, zgomotos și fără nicio expresie.

«...Și nu-ți aduci aminte nici de tată, nici de mamă, nici de frați?» îl întrebă cucoana Catincuța.

El scutură din cap cu putere: nu-și aducea aminte.

«Da' acu de unde vii?»

— Apoi... eu vin depe drum, ș'am nimerit aici, la curte...

— Cum îi zice satului de unde vii?»

Neculai se scărpină repede în cap, părînd a se gîndi la ceva.

„Nu știu! zise el, ridicînd spre cucoană ochii șterși și rizînd.

— Nu cumva ești de peste deal, dela Costești?»

— În! aprobă cu grabă Neculai.

— Poate să fie și dela Ruginoasa... își dădu părerea vătavul Alecu.

— În! făcu vesel Neculai, întorcînd capul spre el.

Cucoana începu a rîde, își ridică ochii în sus și se bătu ușor cu palma peste gură, murmurînd mai mult în sine : «Doamne, iartă-mă !»

Vătavul își îngroșă glasul :

«Vra să zică de unde ești ? dela Costești, ori dela Ruginoasa ?»

— Nu știu ! răspunse cu sfială rătăcitul, și ridică mîna spre partea lui Alecu, cașicum ar fi vrut să se apere de o lovitură.

— Lasă-l, Alecule, zise cucoana Catincuța. Așcultă, Neculai, urmă ea blind, știi tu să faci ceva ?

— În! strigă înveselit omul. Tai lemne, car apă !

— Vra să zică, poți face treabă.

— În! Adă 'ncoace cofele ș'arată-mi unde-i fintina.

— Bine, Neculai, bine.

— Știu să cînt și să joc ! zise iar deodată rătăcitul.

Și fără să mai aștepte, începu a scoate din gîtlej un fel de țipăt straniu, o îmlădiere de două note, într'una repetate, și prinse a-și mișca în tact opincile-i enorme, umplute cu pae. După aceea, rîzînd, rămase privind spre cucoană. Părea fudul, ca după o ispravă mare. Vîntul îi flutura părul încilcit, barba și mustățile spînatice. Sta așa privind spre cucoana Catincuța, cu gura căscată și c'un nas ascuțit și roș de mască de carnaval. Infățișarea lui era comică și grozav de tristă. Lumina de toamnă lucea în ochii lui ca într'o baltă moartă.

Cucoana Catincuța rîndui mîncarea și hodina sărmanului, apoi, în cerdac, rămase urmărind fiorul frunzelor moarte. I se așezase ca o piclă în suflet o milă nespusă pentru idiotul adus de același vînt care purta frunzele. Paserile ogrăzii priveau și ele, uimite parcă, la mișcarea gîngăniilor acelor galbene și roșcate, așa de nervoase și așa de neliniștite la suflările neregulate ale vîntului. Vătavul Alecu apucase de mîncă pe Neculai și-l trăgea după el spre grajduri.

Între cîni, vite și paseri, își avu și Neculai locul în întinsa ogradă boerească. O femeie îi punea cofele în mină ; el se ducea la fintină, le aducea pline și le vărsa în putina dela bucătărie ; se ducea iar și le aducea, până ce-i spunea cineva : „Destul, Neculai.” Un rîndaș îi punea fierăstrăul și toporul la trunchiu, și omul curma lemne și le despica c'o regularitate și c'o tărie de mașină, până ce un glas ș'o voință a altuia îl îndruma în altă parte. Era un animal virtos, înzestrat c'o putere uriașă. Rîdica butuci, mișca mormane de gunoiu dela un loc la altul, se înhăma între hulube la o căruță, purta cu ușurință saci mari de grîu din harabale în hambare. Glumele și risetele argățimii le asculta cașicum ar fi fost de piatră ; prin urechi, la înțelegerea lui, nu răzbăteau nici bătăile de joc, nici înjurăturile. Cei mai mulți îl lăsară în pace. Numai haidăii dela vite crezură că le-a

venit vremea să petreacă și ei pe sama cuiva. La mîncare, într'un rînd, unul îl pîli peste lingură, de-i vărsă borșul; altul îl trase de-o viță de păr; și cînd pribeagul se răsuci în loc, o mină furișă se întinse și-i șterse strachina și mămăliga. Cu un grōhăit, Neculai privi în juru-i; văzu pe cei care se tăvăleau de rîs și înțelese că aceia sînt dușmanii. Se prăvăli spre ei; se dădu o clipă înapoi împuns de ghionturi, lovit de pumni; apoi, spumînd, se năpusii iar, îi trînti, îi izbi, îi bătu cap în cap. Nu se liniști decît la glasul cucoanei Catincuța. Haidăii, sîngeraiți, scăpaseră pe după grajduri. El se așeză gîfîind lîngă mîncarea adusă în grabă de o femeie. Incet-încet, se liniști. Mîncă hulpav și trăgea cu coada ochiului, cu teamă, spre stăpînă. Cînd înțelese că nu-i supărare împotriva lui, că nimeni n'are să-l alunge, își șterse îndesat gura cu mînicile cămeșoiului și năvăli spre hărăbăli: apuca sacii cu grabă și-i căra în fugă spre hambar, se întorcea pufnînd și înșfăca alții: se născuse în el o judecată tulbure: că trebuie să mulțamească stăpînei pentru mîncare și pentru milă. Cînd băgă apoi de samă că rîde din cerdac cucoana, că ride vătavul Alecu, că rid oamenii dela boi și slugile cealalte depe la colturile casei, se opri și el și rînji, scărpinîndu-se în cap: parcă-i era rușine de ceva. După aceia iar se prăvăli spre saci; îi ridică gemînd și trecea cu pași mari spre gura întunecată a hambarelor.

Dintre toate ființele care se mișcau în jurul lui, nu știu de ce cu una singură se împrietinî Neculai. Nu era un om, — căci oamenii îl socoteau drept o ființă neînțelegătoare, un animal de povară; și cînd nu-l disprețuiau, îl priveau numai c'o simțire de milă. Era una din paserile ogrăzii. Prietinelui Neculai era un gînsac cenușiu. Dint'o împrejurare oarecare, bătut poate de gînsacii ceilalți, se răzlețise de cîrd. Neculai îl făcuse un culcuș de fin în cōttonul de lîngă grajdul vacilor, unde își avea și el sălașul. Il chema și-i vorbea în legea lui, îl hrănea cu bucățele de mămăligă și-l apăra de dușmani. Îi pusese și nume: Cățelu. Ca un adevărat cățel umbla paserea aceasta după Neculai. În pas legănat, îl urmărea până la fîntînă, îl aștepta să scoată apă și se întorcea cu prietinelui lui la bucătărie. Cînd omul lucra la șopronul lemnelor, gînsacul se învîrtea în juru-i. Îl ciugulea de sumanul zdrențuit, ciocănea cu plîsul în așchiile care săreau dela trunchiu. Neculai se oprea din cînd în cînd din lucru și-i punea aceeași și aceeași întrebare: „Ce mai faci tu, măi Cățelu?” — la care gînsacul nu răspundea nimica.

„Ce mai faci tu, măi Cățelu?” îl întreba iarăși rătăctul, întinzînd spre el ferăstrăul.

Gînsacul apuca cu plîsul zimții de fier. Neculai rîdea, apoi grăia serios, ferind în sus unealta:

„Măi, tare ești tu prost! Vrei să te tai la clonț?”

Paserea găgăia dulce, parcă răspundea la o glumă; omul își urma munca mai departe. Fișitului neîntrerupt al pinzei de metal îndemna pe Cățelu la somn. Se trăgea într'un colț, se

cuibărea în pulbere și dormita în lumina potolită a soarelui. Așa petrecură amîndoi frigul și vifornitele ernii, alături, mîncînd dintr'o bucată, așteptîndu-se unul pe altul la fîntînă, la cerdac, la bucătărie, în toate colțurile gospodăriei. Și stăpînii, și oamenii ogrăzii întăiu făcură haz de această prietinie bizară, pe urmă se obișnuiră și-i urmăreau cu ochii zimbînd, rîdicau din umeri, ori clătinau din cap.

„Ce să le faci? zicea vătavul Alecu; amîndoi is într'o minte!”

Deosebire mare într'adevăr nu părea să fie între pasere și acest dezmoștenit al neamului omenesc. Ba Cățelu dădea de mai de multe ori dovadă de înțelegere întru ale vieții. Cînd soarele primăverii se ridica la amiază, și Neculai săpa în grădină mai cu îndrîjire,—gînsacul se ridica depe iarba fragedă și pornea cu pas domol spre casă. După un timp se oprea și-și aștepta tovarășul. Cellalt îi observa îndată lipsa, își contenea lucrul, privea în jur și ajungea să bage de samă că lumea se adună la mîncare.

Tot așa se întîmpla în zori de ziuă, cînd Neculai, căzut în colțul lui după o zi trîdnică, dormea neîntors de-cu-sară, horăia și nici gînd n'avea să se trezească. Cățelu, deșteptat deodată de lucirea dimineții, începea a gâgăi neliniștit și cu ciocul zimțuit apuca și trăgea de pletele încilcitate care atîrnau pe marginea lăței.

„Hal striga spăriat omul. Și ochii lui tulburi se deschideau și priveau prostiți spre pasere.

— Scoală! îl îndemna gînsacul.

— Hai, hai!” răspundea Neculai, căscînd.

Despre acest fapt minunat, că-l trage de chică Cățelu și-i spune să se scoale, Neculai singur vorbise, pecît putea el vorbi, într'un rînd, la prînz.—Oamenii au prins a rîde, de se cutremura casa, dar Neculai știa el ceva și-și avea el înțelegerile lui cu gînsacul.

Aceasta și alte multe lucruri arătau că priceperea omului era foarte coborîtă, iar a paserei destul de ridicată. Ba gînsacul avea, față de lucrurile vieții, o atitudine mai hotărîtă, de vreme ce singur își făcuse o idee asupra ceasului mîncării și asupra datorii dimineții. Cățelu cunoștea și glasul cucoanei Catincuța și se îndrepta spre cerdac, ducînd după el pe om, cașicum își dădea sama că acolo este izvorul mîngîrierilor, al ocrotirii ș'al hranei.

Intr'adevăr, îndată cucoana Catincuța cobora scările, întrebînd:

„Ileană, da 'au mîncat azi ceva Neculai și Cățelu?”

Omul își avea rîsul lui prostesc, iar paserea, atentă, cu ochii lucînd ca două mărgelile albastre, își înălța capul, știa despre ce-i vorba și se îndrepta răpede spre ușa bucătăriei.

Sînt în viață lucruri care vin parcă de dincolo de raza înțelegerii noastre, sînt apropieri care par orînduiri fatale. Așa

—cucoana Catincuța,—vorbind despre întimplarea aceasta din viața ei, cu Neculai și cu gînsacul,—părea incredințat că ceva mai presus de noi a legat două slabe licăriri de inteligență și le-a sortit o clipă în care să plătească mila ei pentru cei mici și sărmani.

În viața ei dela țară, de lungă văduvie și de singurătate, după ce trimesese copiii la școli, zece ori cinsprezece ani nicio întimplare însemnată nu căzuse. Își ducea treburile moșiei așa cum apucase, cu slujbașii și argații vechi; eșea în panerașul ei cu doi cai la arat, la secerat, la mașină; dezbătea prețurile cu aceiași negustori Ovrei, și încuia valorile în aceiași veche ladă de fier. La vacanțe, avea aceleași ticnite bucurii cu copiii din ce în ce mai mari, gata să se zburătească; primea urătorii, sămănătorii și preoții la sărbătorile de iarnă; și cînd se întindea, la Paști, hora în ograda curții,—avea un zîmbet de gînduri și de tristețe, căci așa la un Paști, cîndva în primăveri trecute, cînd înfloreau livezile și se învirteau scrînciobele, s'a legat iubirea tineretelor ei de cel care acuma zăcea supt brazde, lîngă biseriștea din sat. În zece ori cinsprezece ani nimic nu sfărîmase monotonia acestei vieți...

Dar într'o noapte, cei doi Huțulii, oamenii noi dela vite, intrară în cerdac și—și ogîndiră obrazurile salbatice și bîrboase în geamurile negre.

Era în Iunie, noapte fără lună. Cîinii tăceau în culcușurile lor, căci hoții erau oameni de casă. Slujitorii credincioși, sdrobiți de trudă, dormeau duși pe lățile lor tari. Cei doi venetici, demult înțeleși să sugrume pe cucoana cea bogată și s'o jefuiască,—începură a lucra la fereastră cămării din care puteau da în iatacul cucoanei Catincuța. Aveau pîe de oțel și undelemn: începură a tăia zăbrelile groase și vechi.

În cotlonul lui, lîngă grajdul vacilor de lapte, Neculai cel prost își așezase, mocoșînd mult și suflînd greu pe nasu-i roșu, un petec la o opincă. Apoi, la lumina unui capăt de făclioară, capul îi căzuse la o parte, împovărat de somn. Adormise greu, cu capul și cu pletele atîrnînd. Cățeșu gînsacul, cuibărit mai la o parte, dormița și el. Cînd mukul luminării se sfîrși și cînd mînunchiul de pae dela picioarele lui Neculai luă foc,—gînsacul înălță capul și dădu drumul trimbișării zorilor. După obiceiu, cu plîsul trase de vișele de păr; ciocăni chiar în cap pe tovarășul lui. Omul, mormăînd, se răsuci, se trezi, și în ochii lui izbucni vîlvătaia scurtă a focului. Brusc, zvicni în picioare și, mînat numai de o spaimă de animal, se prăvăli pe ușa deschisă, afară, în noaptea de vară. Cățelu, bătînd din aripi, amefit parcă, se luă după el.

În răcoarea miezului nopții, Neculai se opri nehotărît. O liniște desăvîrșită se întindea pretutindeni. Numai sus, în casa boerească, luci deodată o lumină, cași în cotlonul lui. Și un țipăt grozav, țipătul stăpînei care-l miluise pe el, izbucni: un

glas chinuit, ca de moarte. Gînsacul strigă și el, cașicum voia să dea un îndemn înțelegerii neguroase a omului.

În casă, cucoana Catinuța, tremurînd și adoua oară chemînd într'ajutor, văzu că se ridică din țîțini și a doua ușă, după care, goală și despletită, își căutase adăpost.

„Dă, muere, cheile!” strigau răgușit Huțului.

Cu sunet ascuțit legătura de chei îi căzu din mînă; ușa se prăvăli, capetele fioroase ale bouarilor zburară asupra ei, în lumina roșie a unui felinar. Atunci, pîrînd ca supt izbire de zăpor, uși și mobile căzură în jur,—și asupra hoților se prăvăli cu toporul Neculai cel adus de vînt din necunoscut. Cu muceha fierului,—făcînd de două ori: hi! hi!, ca atunci cînd despica lemne,—numai de două ori lovi și Huțului îngenunchiară, mo!, cu capetele singerate. Apoi, rinjînd cum îi era obiceiul, îndrăzni să-și ridice privirile la obrazul îngrozit al cucoanei și cercă să lege două cuvîntे,—precum ca să-i arate că le-a făcut el sama hoților, dumneaei să nu mai aibă nici o grijă!

Cucoana Catinuța povestea cu lacrimi această întimplare și pe urmă ridea, amintindu-și cum s'a dus Neculai să caute prin ogradă pe Cățelu, fără să-și mai aducă aminte de focul din cotlonul lui. Sandramaua a ars, și era să ardă și grajdul, dacă nu săreau slujitorii. Neculai nu voia să știe de asta. El pesemene își căuta prietînul, ca să-i lămurească ce ispravă a făcut.

Mihail Sadoveanu

Cronica politică

Cartea Domnului Tardieu : La Paix *

Opinia franțuzească, divizată în cele din urmă prin exigențele diverse ale unor politici antagoniste, își găsisse în fine uniformitatea națională. Ea concepea, cu ușurință, distincțiunea secundară a metodelor tehnice, inaugurate respectiv de guverne succesive ; dar se îndărătnicea să creadă în virtutea primordială a tratatului din Versailles : vitalitatea sa nealterată. Era o primă manifestare a unui instinct de rasă și o chestiune de „onorabilitate civică“ acest apel invariabil pentru „realizarea integrală“ și chiar excesivă a tratatului, care își recunoștea argumentele în imensitatea sacrificiilor și în liberarea politică a Franței. Ultimele concesii fuseseră făcute cu o vinovată generozitate, de însăși delegațiunea păcii și acceptate de „Tigrul“. Ele au fost considerate de străini cu simpatia cuvenită moderațiunii și înțelesului politic ; au fost blestemate de cel mai pur și mediocri Francezi ca slăbiciuni mortale ; fiind, în cele din urmă, explicate prin puterea unei situațiuni de fapt, cu ajutorul formulei găsite de chiar președintele consiliului : o victorie câștigată de mai puțin nu putea fi consacrată de o pace dictată de unul.

Opinia se resemnase.

Diversele acorduri semnate de premierii francezi, începând cu cel care indica politica lui Millerand, diminuă însă valoarea morală și capacitatea tehnică a tratatului odată cu confiența populară. Ultima „reuniune supremă“ dela Londra precum și cifra minimală fixată de comisiunea de reparațiuni au găsit Franța în plină criză de orientare. Decepțiunea ei nu se poate măsura nici cu triumful ultimului acceptat de Nemți, nici cu bucuria primului vărsămint german. Atitudinea lui Lloyd George, care își ia, aspru și definitiv, revanșa, a insuflat Franței melancolia solitudinii, apoi, evident, i-a străcurat orgoliul grandoarei. După lungi și frumoase debateri, unde subtilitatea lui Briand a luat caractere sincere și devotate, Camera franceză a acordat încredere guvernului. Motiunea ei nu mai poartă însă nimic din impozanța solidarității largi cu care Briand a fost primit la putere. Ea nu este un simptom al longevității guver-

* Tardieu, La paix, Edit. Payot, 1921, Paris, Prețul 12 franci.

namentale și nu e nici străină de considerațiunile de politică internă.

Poate că Clemenceau își recâștigă simpatiile înstrăinate, mai ales fiindcă a abandonat revendicările naționale, și pierdute apoi din cauza intransigenței sale. I-a fost dat să cunoască și acest paradox. În tot cazul, parlamentul nu-l poate fi prea ostil și grupul condus de Tardieu cîștigă în număr și consistență. Victoriile lui Lloyd George îi sînt favorabile și rezistența germană nu-i era inutilă.

El însă, „Tigrul”, poartă vina slăbiciunii: n'a sfărîmat nici unitatea Germaniei, nici n'a fixat suficient sancțiunile.

Cartea lui Tardieu încearcă o reabilitare. Ea atribuie delegațiunii franceze triumful punctului său de vedere, mutilat însă continuu de rezervele engleze. Ea cată să justifice atitudinea Franței, care rămîne tot excesivă pentru unii, insuficientă pentru alții. Informativ, nu contribuie decît în măsura celor mai modeste exigențe politice la edificarea unui public ținut în completă ignorare. Păstrează însă, cu discrețiunea impusă colaboratorului și cu interesul omului politic din secolul al douăzecilea, secretul scopurilor și intimitatea tratatelor. Are însă un viciu: transpiră, cu o generozitate egală imprudenței, metoda. Astfel, Keynes își găsește măcar aici o confirmare autorizată, pe care Lansing, fostul delegat american, o strecura, timid și protocolar, în articolele sale recente. Rar, îmi închipui, o conferință a fost mai particularistă în sensul unui antagonism național și mai puțin informată în raport cu imensitatea problemei. Wilson, care intra în Europa încununat cu virtuțile misterioase ale liberatorului, se transforma, prin abilitatea prudentă a lui Clemenceau, într'un simplu delegat cu o mentalitate așezată și cu o inimă creștinească. El a servit veșnic ca o rezervă a politicii franceze și, după gesturile rare de independență personală, el găsea forma tandră a scuzelor: „America nu se poate opune intereselor Franței și dacă propunerea noastră vă supără, noi nu avem decît să o retragem” (Vezi chestiunea Sarei). Orlando, bătrîn și modest, își economisea resursele pentru chestiunile italiene. El nu intervenea alurea vrînd să-și păstreze o generală bunăvoință. Singurul contradictor al lui Clemenceau era Lloyd George — delegatul Japoniei, înmărmurit și pudic, păstrînd izolarea tradițională a fiilor soarelui. Energia sa, alimentată de opoziția continuă făcută de delegații speciali englezi revendicărilor franțuzești, se lovea dureros de ultimul argument al premierului francez: retragerea dela conferință. Atunci, Lloyd George avea florile sălbateci ai reînceptii ostilităților. Prima concesiune franțuzească era binevenită și asentimentul englez era cucerit. Acesta este mecanismul invariabil al metodei dela Versailles. El făcea pe Briand, acuzat de slăbiciune după conferința dela Londra, să șoptească parlamentului: „tratatul din Versailles e născut din durerile concesiunilor”. Și tot el te face să gîndești că Lloyd George ceda momentan cu rezerva răzbunării de mai tîrziu.

Circumstanțele generale ale păcii sînt cunoscute; rezultatele lui, în instabilitatea lor, înfățișări diverse și-și arată importanța numai intru cît pot determina acorduri nouă. Deaceia, vom rezuma, după cartea d-lui Tardieu, numai clauzele care se bucură de oarecare permanență, dispensîndu-ne special de introducerea istorică lungă și pasionată.

Eforturile imense și eficace, făcute de Franța sub guvernul Clemenceau, în vederea unei pregătiri serioase și rapide, nu sînt uitate de autor, care stăruie în deosebi asupra realizării comandamentului

unic. Acest din urmă succes a fost totdeauna considerat atât de definitiv și glorios încât s'a tradus în instrument de politică internă. Painlevé, fostul premier francez într'o epocă scurtă și puțin falmoasă, revendică el însuși acest triumf într'o recentă notiță de ziare. Nu se pot ocoli însă dificultățile pe care „mindria națională” a diverșilor beligeranți le opune comandamentului unic.

Scurtă vreme după acela, confuziunea din armata germană și ezitațiunile, mai mult sau mai puțin diplomatice ale cartierului general, determină guvernul din Berlin să solicite pacea pe baza punctelor wilsoniene. Atitudinea aliaților și răspunsul lui Wilson, care în energia și precizunea lui trăda spiritul lui Clemenceau, sint bine cunoscute. Tardieu lasă să se cunoască cum rolul lui Foch s'a prelungit efectiv și dincolo de operațiunile militare și cum intervenția lui se ațută de informațiune. Istoricul humorist al războiului va înregistra atitudinea emancipată și eroică pe care generalisimul francez o manifesta față de imprudența oamenilor politici și conflictul hilarant dintre dînsul și conferința păcii!

Armistițiul, în actul cărui Clemenceau strecurase deja formula generală: „réparations des dommages”, odată semnat, se începe organizarea conferinței și pregătirea lucrărilor ei. Tardieu pretinde să documente serioase și memorii sprijinite de hărți și de statistici au fost prezentate de cele două comitete înstitute în Franța expres sub președinția respectivă a lui Lavisse și a senatorului J. Morel. Autorul însuși a fost însărcinat de Clemenceau să coordoneze lucrările și să stabilească cele mai bune soluțiuni.

În Anglia, studii analoage au fost realizate de Statul Major, de Amiralitate și de „War Trade Intelligence”; iar „Inquiry” în America lucra sub direcțiunea lui M. House. Ce va fi făcut, mai tirziu, conferința din savantele studii ale diferitelor comitete, d. Tardieu nu vrea să spună, dimpotrivă, el lasă să se ghicească peste tot un oportunism general, o parțialitate foarte puțin... științifică și o tirgulară continuă și tradițională.

D. Tardieu însuși prezenta conferinței un fel de program care fixa ordinea chestiunilor de debătut.

Aliații însă au înțeles în acea clasificare interesul Franței și au refuzat-o; sau poate motivul autorului va fi fost cel adevărat: „La diversité de préoccupations qui animaient les chefs des principales délégations, comme aussi l'instinctive répugnance des Anglo-Saxons pour les constructions systematisées de l'esprit latin, empêchèrent...”

Keynes însă n'are dreptate susținind dezorientarea conferinței și lipsa ei totală de informațiuni, precum și desprețul pe care veșnic l-a arătat avizului tehnicianilor. Ușor și străveziu, d. Tardieu explică: „...les motifs techniques devaient, à l'heure des solutions, être parfois primés par des raisons d'ordre général, dont les experts n'étaient point juges.” Și deasemenea: „...pour aboutir il fallait l'unanimité”, sau încă mai sigur: „Ces hommes, dont la situation exigeait l'unanimité, représentaient des nations que des siècles d'histoire séparaient”, etc.

O plăcere generală, fiindcă e omenească și în cele din urmă justă, caută, cu titlu de investigație psihologică, cele mai intime date din viața „celor patru” și cele mai ascunse amănunte din con-

versațiunile lor. Prea li s'a atribuit în chip exclusiv hotărârile conferinței și prea s'a legat de personalitățile lor, vii, naționale și efemere, pacea din Versailles, etc. cu pretențiunile ei de justete și permanență, ca să nu fie expuși la aceste examene indiscrete.

Tardieu le consacră un capitol, unde, după ce stăruie, fără profit, asupra diversității lor psihologice, dă citeva informațiuni: „Le président Wilson discutait en universitaire qui critique une thèse, droit assis dans son fauteuil, se penchant d'un tour de tête vers ses conseillers, développant ses idées avec une clarté abondante de logicien didactique. M. Lloyd George discutait en tirailleur, avec de soulaines cordialités et de non moins soudaines colères, des effluves d'imagination ou des „rémiscences“ historiques, le genou dans les mains, près de la cheminée, armé d'une prodigieuse indifférence pour les arguments techniques, attiré d'impulsion aux transactions inattendues, éblouissant de verve et d'invention, sensible seulement aux grandes raisons permanentes de solidarité et de justice, constamment épouvanté des répercussions parlementaires. ... M. Clemenceau... procédait par affirmations massives, drues, pressantes, qu'enveloppait une sagesse d'expression imprégnée de philosophie, que souvent aussi animait une fascinante émotion“.

Pună la lucru, conferința păcii și-a încuiat întâiu porțile și și-a tras obloanele. Teama lui Lloyd George de complicațiuni interne, precum și amorul celorlalți de discrețiune și întimitate au îndepărtat martorii și au gonit presa, abundenț reprezentată.

Apoi, conferința a cunoscut două crize și a încercat convulsii de disociere. Prima s'a produs cu ocaziunea revendicărilor franțuzești în privința malului stîng al Rinului, bazinului Sarrel și a despăgubirilor și s'a tradus printr'un conflict anglo-francez. Premierul englez considera condițiunile atât de grele încît guvernul german n'ar putea să le îscălească și avea viziunea războiului sau a bolșevismului. Puține zile după acela acordul era făcut, iar Clemenceau re-purta primul succes hotărît.

La 25 Mai, se declară a doua criză care durează până la 16 Iunie. Ea se complică prin intervenția lui Wilson și are de obiect o samă de concesiuni pe care Anglo-Americanii le solicitau tratatului, în urma declarațiunilor contelui Brockdorff. Tratatul însă nu-și schimbă o literă și Clemenceau înregistrează al doilea succes.

Chestiunea dezarmării Germaniei a trecut prin cele trei faze, inaugurate de conferință, isprăvindu-se printr'un triumf întreg al punctului de vedere francez.

Lloyd George, care la început adoptase programul francez, face apoi serioase obiecțiuni; bănuie însă de indiferență față de securitatea Franței, tulburată continuu de puterea militară a vecinei sale, delegatul englez cedează și comisiunea franțuzească obține condițiuni mai radicale decît chiar cele recomandate de Foch.

În această vreme, în Franța, se făceau auzite opinii diferite: André Lefèvre, mal tirziu ministru de războiu, propunea parlamentului o moțiune care tinea să interzică Germaniei fabricarea oricărui material de războiu și desființarea totală a armatei, dar recomandă: „il serait de toute équité de garantir à l'Allemagne l'intégrité de son territoire“. Clemenceau declară însă că n'ar sacrifica un singur soldat pentru acest scop.

Ar fi prea lung să insistăm asupra peripețiilor care au însoțit revendicările franțuzești, care de altfel au dominat conferința păcii și au amenințat frequent solidaritatea ei. Ocuparea malului stîng al

Rinului și fixarea definitivă a frontierei germane la Rin, solicitate cu înverșunare de delegațiunea franceză, au întâmpinat opozițiunea neînvinșă a Angliei și a Americii. Wilson însuși simțea cea mai flagrantă contradicțiune cu principiile sale și căuta un fel de compromis. Delegații englezi se opun însă fără rezervă și elimină și soluțiunea crezării de state independente, sugerată de Briand.

Franța nu-și diminuea, cu niciun chip, revendicările și primul ei delegat își afirma, cu o violentă energie, intransigența sa cunoscută. Aliații lor nu puteau câștiga o parte din luptă decît cu un preț pe care l-au și oferit: o alianță militară care avea să garanteze veșnic independența și liniștea Franței în fața unei agresiuni eventuale a dușmanului său istoric. Astfel Anglia își părăsea „splendida izolare”, iar America, separată de restul lumii prin testamentul din Washington și doctrina lui Monroe, întindea brațe generoase peste liniștea perversă a oceanului.

Însfîrșit, o ocupațiune vremelnică și clauze cunoscute sînt acceptate unanim. După contrapropunerile lui Brockdorff însă, L. George își reînnoește rezistența ca să cedeze apoi încă odată. Mai tîrziu, tratatele de alianță sînt semnate, dar legate aleatoriu de ratificarea senatului american. Soarta lor fu o iluzie și printr-o acțiune care nu-i aparține. Anglia este încă odată liberă să-și promită ajutorul cu prețul respectabil al unor noi sacrificii franceze. Preocuparea recentă a politicii engleze e o dovadă și timiditatea opiniei franceze o confirmare.

Chestiunea Alsaciei-Lorenei ocupă un larg capitol, unde diferendul dintre Keynes și restul conferinței își are partea sa. Delegatul tehnice englez nu înțelegea să acorde o liberațiune specială provinciei franceze scutind Franța, în mod absolut, de orice sarcină economică și financiară. Argumentul franco-american că astfel se reface, printr-o justă compensațiune, starea precedentă anului 1875, nu pare suficient și Keynes părăsește, într-un gest de furie, sala de ședințe. André Tardieu conchide: Keynes a son livre; la France a le traité: tout est bien ainsi.

Bazinul Sarrei este revendicat apoi de delegațiunea franceză, care, considerînd că are suficiente motive de toate ordinele, cere să i se atribue exclusiv Franței această provincie germană, ca o dreaptă despăgubire pentru devastările imense produse prin războiu și... ca o rectificare a unei nedreptăți istorice (!).

În cele din urmă, i se acordă proprietatea minelor și se adoptă regimul cunoscut.

Însfîrșit, marea problemă a despăgubirilor apare și modalitățile fundamentale pe care le reclama soluționarea ei, ocupă lungi ședințe ale consiliului.

Franța reușește să stabilească principiul ei: „pas de forfait”; iar comisiunea de reparațiuni dobîndește puterile pe care le exercită astăzi. Urmărind posibilitatea unei despăgubiri integrale prin creșterea progresivă a capacității economice a Germaniei, Franța a dăruit comisiunea de reparațiuni cu puteri, care avea să-i contrazică dela început speranțele. Și din această lipsă de precizie, care a fost sosită de delegații francezi ca o facultate specială, un beneficiu asigurat țării lor, a eșit deziluziunea opiniei francezești prin fixarea unei cifre surprinzător de redusă. Diversele acorduri aliate și-au găsit acolo obiectul și slăbiciunea tratatului a fost tot prin aceasta justificată.

Celelalte capitole se ocupă de mobilizarea creanței, propusă încă de atunci, de capacitatea de plată a Germaniei, de garanțiile și con-

trolul stabilite de tratat, pentruca să ajungă la priviri critice generale asupra operei dela Versailles.

În Franța, s'a considerat totdeauna și în toate mentalitățile că unitatea Germaniei este cel mai mare și mai permanent dușman al Franței. Deaceia, Tardieu—în cel mai bun capitol al cărții sale—se ocupă, cu entuziasm și talent, de această chestiune. Nu cred să fi avut Germania în Franța niciodată un avocat mai eloquent și mai convins al unității sale. Pagini mișcătoare, în care lupta de devotament profund și de înaltă conștiință a conducătorilor germani, dusă pentru realizarea acestei organizări unitare, sollicitată veșnic de o identitate etnică și de un trecut istoric comun, sînt scrise de Tardieu. El însă nu uită să adauge ostilitatea ireductibilă a celorlalți aliați față de o cerere care să tindă la disocierea imperiului german.

Tardieu e mulțumit: cu rezultate politice care vin să garanteze liniștea definitivă a Franței și să-l consolideze situația pe continent, cu clauze economice care îi despăgubesc în cea mai largă măsură posibilă imensele sacrificii—tratatul din Versailles realizează dezideratul omului din Casa Albă instituind justiția și libertatea.

Cetitorul însă e decepționat; el ridică priviri obosite și melancolice: peste tot stăpînirea sălbatică a interesului particular și indiferență totală față de situația celor mici. Nicăieri, conferința păcii n'a arătat sollicitudinea sa față de drepturile sacre ale celor ce nu puteau amenința; în tot locul, n'a avut decît o grijă: să elimine micile națiuni dela revendicări oneste, care puteau fi reclamate pe aceleași baze, care dăruiau abundant achiziții vaste marilor puteri.

O lipsă totală de concepțiune generală înseamnă, pentru toată lumea, pacea al cărui apărător se face d. Tardieu. Franța însăși, încercînd să-și schițeze o politică emancipată de arbitrajul englez, abordează o metoadă nouă care vrea să se traducă prin ultimele întrevederi dintre cel mai mare neguștor al ei, Loucheur, și ministrul german Rathenau.

Ultimele conflicte, izbucnite acum în Europa cași neputința consiliului, ucis în propriile sale contradicții, amintesc celor ce nădăjduesc reînvierea tratatului din Versailles vorbele lui Renan: „Nous vivons du parfum d'un vase vide”.

Const. Vișoianu

Recenzii

Mihail Sadoveanu. Cocosîrcul Albastru, Iași, 1921, Edit. Viața Românească, preț 14 lei.

„Cocosîrcul Albastru” cuprinde o serie întreagă de povestiri, independente una de alta, dar legate între ele printr'un fin procedeu de compoziție.

Fiecare în parte face impresia unei mici capodopere. Alăturarea formează ca un mozaic de pietre prețioase și farmecul lor spozește încă din ansamblu.

Este o armonioasă îmbinare de romantism și realism, o perindare captivantă de împliniri din trecut și din vremea mai nouă, de oamei minajii de pălămi care sfîrșesc uneori tragic; o galerie variată de figuri, unele prinse în cadrul mai aspru al prezentului, altele evocate ca'ntr'o lumină de vis din piela vremii și din liniștea morții.

Niciodată, chiar în opera d-lui Sadoveanu, poezia naturii ș'a a-minúrilor, nostalgia și melancolia pătrunzătoare a lucrurilor dispăruete pentru totdeauna, nu și-au găsit o expresie artistică mai desăvirșită.

Cartea aceasta e cea mai pură esență de sadovenism.

Și loală poezia care plutește de-a lungul întregii opere a d-lui Sadoveanu, culminează în apariția aceiastranie și misterioasă, într'un amurg de primăvară, a cocosîrcului albastru... Evocarea aceasta plină de grație simbolică, ni se pare, în opera d-lui Sadoveanu, realizarea supremă a marelui și fermecătorului său talent. Ea ne îndreplățește să facem încă odată constatarea paradoxală, că acest prozator este cel mai mare poet al nostru dela Eminescu încoace. Poetul dragostei sfioase ori pălămașe, poetul naturii ș'al trecutului sentimental, poetul diuos al pămîntului Moldovei.

Nuvela „Bulboana lui Văliinaș” completează volumul. Subiectul ei, cu un ușor caracter tendențios, arată cum într'un sat de pe Bistrița în sus, dla fundul munșilor, „civilizația” nouă prin reprezentanții ei strică armonia și poezia veche a vieții de acolo. E vorba de idila unui plutaș cu o fată din sat și de dragostea, aprigă și iule, a unui biet nolar ticălos, pentru aceeași fată. Conflictul se angajează cu putere și sfîrșește dramatic. Peripeșiile lui țin atenția încordată dela început până la sfîrșit. Figurile de al doilea plan, plutașii, femeile, viața și obiceiurile satului, se proiectează cu mult pitoresc, în cadrul naturii grandioase. Iar tablourile din natură... Alături numai aceste două cuvinte,—Sadoveanu și Bistrița. Vă închipuiți ce poate eși de aici! Un tablou de noapte, pe malul apeli, te urmărește ca o obsesie. Iar pe alocurea simți însuși mirosul de cetini, aerul umed de buhai, frigul văratic al munșilor...

Singur acest volum ar fi de ajuns ca să consacre pe un scriitor. Iar dacă unul din volumele d-lui Sadoveanu ar apărea sub semnătura unui necunoscut sau chiar a unui scriitor cu oarecare reputație, am avea un răsunător eveniment literar. Dar dela d. Sadoveanu ne-am obișnuit să primim altele creații fermecătoare, încât ni se pare acum foarte natural ca noi să așteptăm și d-sa să dea, infailibil.

Poate că și această atitudine a noastră l-a făcut să nu adoarmă niciodată pe laurii cișligaii. Cu fiecare nou volum al d-lui Sadoveanu, acel ce scrie aceste rânduri a avut impresia unui neconținut progres, în minuirea savanță a mijloacelor de execuție. Maturitatea artistică i-a adus prozatorului nostru o rafinată sobrietate de stil, o desăvârșită siguranță în calcularea efectelor și o mai mare simplitate de linii în compoziție.

D. Sadoveanu nu creiază tipuri, în această carte, ci oameni. Dar oamenii lui sînt cu alții mai vii. „Tipul” este o creație mai intelectuală, deci mai artificială, care presupune un proces de creație mai conștient, prin abstragerea însușirilor comune unei categorii și înlăturarea elementelor individuale, care, mai ales, dau impresia desăvârșită a vieții.

Oamenii lui însă, din alt punct de vedere, sînt foarte reprezentativi: ei sînt romîni moldoveni, și nimic altceva. Sufletul lor, cași faptele, cași atmosfera și natura în mijlocul căreia trăesc, sînt profund și exclusiv romînești.

Din punctul de vedere al literaturii universale, scriitorul cel mai original este acela care poartă mai adînc imprimată în opera lui, pecelea geniului rasei din care face parte.

Că acest lucru este, poate, adevărat din toate punctele de vedere, am avea o probă în faptul că d. Sadoveanu, chiar în lăuntru literaturii noastre, este unul din cei mai originali scriitori. El a venit cu un fond absolut propriu de sentimente și observațiuni, cu un ton sufletesc nou și personal, cu o limbă proprie, fermă și, în același timp, de-o mîldiere, de-o bogăție de nuanțe și colorit fără pereche.

Noi ne-am obișnuit demult cu d-sa și cu imitatorii. Dar ca să ne dăm mai bine seama de puternica și fireasca lui originalitate, de însemnătatea arăstii sale în literatura noastră, să ne închipuim un moment că d. Sadoveanu n'ar fi existat...

Aceste considerații însă, privesc mai mult pe istoricul literar și depășesc cadrul unei simple recenzii.

G. TOPÎRCEANU

Mihail Sadoveanu, Strada Lăpușeanu („Cronică din 1917”), Iași, 1921, Edit. „Viața Romînească”, Preț 16 lei.

Războiul smulge brusc familia Ploeanu din liniștea căminului pașnic și retras din București și o împrăștie pe drumurile pribegiei. Neam de vechi boeri moldoveni, Ploenii vin la Iași să-și caute adăpost după bejenie.

Ploeanu bătrînul, fost ministru, profesor universitar și avocat cu vază, murise încă din Maiu. Adrian, băiatul cel mai mare, e pe front. Paul, copilul de 18 ani, pleacă cu primul convoiu de cercetași și, după lungi rătăcirii prin trenuri dărăpănate și prin tîrguri pline de noroi și de viermăi omenești, își găsește familia la Iași. Doamna Leonora Ploeanu izbuște să se așeze în propria ei casă din dealul Copoului, după nesfîrșite ciorovăeli cu chiriașul ei, dulceagut domn Vasilică Gușilă. Subt paza ei blindă și severă, ea a luat pe Mary, nevasta lui Adrian, cu copilul ei, Codinuța.

Dacă Doamna Leonora Ploeanu (care seamănă așa de mult cu Domnița Maria din *Puștina*), rămîne străină de lumea frivolă și perversă de care a despărțit-o întoldeauna zidul căminului ei, Mary, care

e fiica furlunaticului Alecu Balomir, și Paul, pe care l-au iulburat ochii frumoasei Tina Vulcănescu, se amestecă în viața ușoară a acelor care n'au altceva de făcut, decît să se distreze. Intriga dintre Paul și Tina Vulcănescu se precizează, datorită intervenției binevoitoare a Mary-ei. Și din dragostea asta, Paul ese desgustat și zdrobit, căci își dă sama unde l-a scoborit amorul cinic al femeii care-l ademenise cu zimbete nevinovate.

Adrian, chemat de pe front la Cartier, cade și el în aceeași lume. Vine pornit pe muncă, cu sufletul plin de entuziasm și de dragoste. Intră în ziaristică, biciuiește în coloanele „Strajei”, cu verva lui bogală, pulregaiul vrămii de atunci și păcatele prea mari ale oamenilor. Pe de altă parte înă, frecventează și el saloanele cam suspecte ale doamnei Lazaridi, joacă cărți, pierde, împrumută bani și iar pierde...

Și declară vine dezazurul. Mary fuge la altul... Dar colonelul Algiu nu voa decît o înflinire și nu înțelegea să-și strice cariera pentru o femeie. Zdrobit, Adrian se împușcă.

Drama aceasta a unei familii strîns unite, ruptă din liniștea ei și azvîrlită în pribegie și nenorocire, se desfășoară încet și simplu, fără nimic teatral, — ca în viață. Spre deosebire de alții care „fac” psihologie care umplu paginile cu comentarii și lecții de morală, d. Sadoveanu se mulțumește numai cu fapte: ne înfățișază un gest, o replică, un abluu și ne lasă singuri să înțelegem. Uneori își învâluie amărăciuna observațiilor într'un aer de bonhomie aparentă, care-i dă o ascuțit savoare. Umorul d-sale discret, care știe așa de bine uneori să coala la iveală ridicolul personajilor reprezentative ale vremii de atunci — și de acum! — pulerea, cu care zugrăvește oamenii și situațiile, fadul viu și adevărat pe care își profilează intriga, — toate fac din „Stada Lăpușneanu” un roman autentic și intens, nu o „cronică” sau o amplă combinație de întâmplări interesante.

I. Sadoveanu are tactul rar de a nu ne pune direct în fața scenei rea desgustătoare ori prea crude. Nu asistăm la „sedintele” de amor le Tinei Vulcănescu cu amicil săi, ni se dă numai a înțelege ce erau. Nu ne face să asistăm la sinuciderea lui Adrian, aflăm că s'a sinuc. Și nu putem trece peste scena finală, așa de sobră și discretă, așa e puternic și de strîns alcătuită, în care dintr'o singură frază înțelegm că Adrian trebuie să moară, pentrucă nu-și poate permite să erte, dar nici „nu se poate ridica de asupra”.

În afară de eroii principali, d. Sadoveanu trece prin fața noastră serie de personaje secundare, — unele pe care le vedem abia o clipă și nu le știm măcar de nume, dar care toate trăesc. În cîteva linii caracteristice, d-sa le prinde și le fixează în tot adevărul lor.

Putem uita pe micul Codinuță, copilul lui Adrian, care s'a dus cîsania, cu moș-Avram la marginea parcului și a văzut sărind un epe dintr'o lufă? Ce mindru s'a întors el acasă, că „s'a temul lepu-re de el”!

Pentru noi, celitorii, trăește căpitanul Berceanu, cel cu fruntea ăltă și cu privirea dreaptă, întrevăzut o clipă, ca tovarăș de drum al lui Paul, apoi mort, coborît pe-o targă, dintr'un funebru tren sanitar... Trăește doctorul Baciu, cu făptura lui masivă de uriaș, bun, sentimental și glumeț; cuconu' Mihai Ciumara, celibetar mizantrop, boer înveht în convingerile lui pe care nu se sfiește să le spue oricui în gura tare.

Nu putem tr ce cu vederea nici pe domnul Vasilică Gușilă, chibașul-proprietar al doamnei Plopeanu, pururea undele nnos, binevoitor și umilt, gata să complice așa de grozav orice afacere cît de simplă, încît numai dumnealui s'o poală descurca — bine-înțeles nu fără profit...

Dar moș-Avram, rezervistul, cu bun simț și cu blîndețe subț înfășișarea aspră a chipului bărbos și cărunț, cu gesturile moi de femeie ale minilor lui mari și bătătorite — moș-Avram care umple de admirație pe Codinuță cu erudiția lui universală, care întrebuițează neologisme

delicios schimonostile și niște hulubi fantastici în înjurăturile lui—se poate uita?

Dar lumea *șic...* Cuconița Tina; care se ocupă cu minorii, cu aerele ei de pisicuță nevinovată și alintată... Domnul Sanțu Vulcănescu, soful Tinei, gros, înecat de bani și grăsime, neînsemnat și foarte moral; doamna Lucreția Lazaridi, veșnic lină și elegantă, foarte binevoitoare față de flirturile extra-conjugale, pusă la cale în saloanele ei primitoare...

Și oamenii vremii, oamenii creați de împrejurările de atunci, — cu cîlă ironică abia simțită îi schițează și-i pecelluește c. Sadoveanu. Gîndiți-vă la d. Lazaridi, cochel, corect, grăbit, pe care-l așteaptă totdeauna la scară „automobilul ministrului” și face afaceri pe care nimeni nu i le poate cunoaște; d. Costică Florian, o comoară de băiat, serviabil, discret, — cel care știe să găsească mușchileți gras, sliclele infundate și franzeluta albă. în vreme ce oamenii mureau de foame pe drumuri și se îmulzeau în fața brutăriilor, pentru o pîne ca pămîntul și ofițerașul anonim dela Cartier, așa de indignată are să fie trimis pe front... Ias' că telegrafiază el lui *nenea!*

Și alții alții, și buni și răi... Simpaticul idealist Vladimir Ivanovici Plotnicov, care spune într'o limbă stricată și amestecă nepieritoare adevăruri ale omenirii, pe care le-a înăbușit tunul. Și ofițerii de pe front: figura tristă a colonelului, dărnicia prefăcută a șercicului căpitan Racovăi... și, în fund, chipurile înegurate ale soldaților din tranșeele umede...

Pe toți d. Sadoveanu îi înțelege, nîl arată cu o bruscă proiecție de lumină și apoi îi lasă, știind bine că nu-i mai putem uita. Pe cei buni îi mîngie parcă, mînuindu-i cu delicateță și dragoste, pe ceilalți îi învâluie într'o ierlătoare înțelegere, adînc omenească, într'o ngăduință senină de artist și observator imparțial.

Din toată cartea rămîn mai cu seamă viu cîteva tablouri, mai impresionante decît toate povestirile „de războiu” cu care ne-am obișnuit. E drumul lui Paul spre Iasi, în timpul greului care se mișcîncea în întunericul umed, între soldații necunoscuți, strînși cu genunții la gură, în vagonul spart unde pătrunde vîntul: în jurul vetei improvizate, pe care face foc moș Avram se vorbeste de războiu, — nu c. oamenii lui Latzko, ci așa cum vorbesc Romîni noștri amărîți și reemanați, oameni pecăliți care duc în spate tot greul și toate suferințele...

Rămîne în suflet ca o chinătoare amintire execuția „spionului”, care poate e vinovat, pe șesul plin de noroiu dela marginea Birladului. Acolo, sub cerul jos și cenușu, s'a adunat mulțimea ca la spectacol, să se distreze. Vedem cu ochii noștri fața pierită a condamnatului care parcă nu înțelege nimic și-și fumează cu gesturi sacadate ultima țigară... chipurile incrementale în crîspaii bizare și neașteptate ale soldaților care *au ucis* și auzim pocnitura cea de pe urmă de pistol, a cuiță și singularică.

Apoi frontul—frontul așa cum e—cu veselia nervoasă a celor care stau lângă moarte în șanșurile dintre vie, în văile neguroase al Putnei; cu „chefurile” din bordeiul plin de fum al căpitanului Racovăi: cu șirurile cenușii ale armatelor pravoslavnice, care se amestecă cu fumul zărilor, cîntînd lărgănat și jalnic; cu obrazurile aspre și pămîniile ale soldaților care mîncă „zupă” cu gărgăriți... Și furnicatul dintre eleganță, îndestulare, frivolitate și nepăsare—și mizeria neagră a spitalelor de exantematici și-a mahalalelor, unde mor oamenii de boli, dar unde „nu trebuie doitorie” ci pîne și lemne.

Și dacă întriga sentimentală a romanului se poate uita, *acestea* nu se uită...

Srada Lapușneanu este, până acum, singura operă literară în care se oglindește mai complect viața Romîniei pe vremea războiului — a Romîniei ghemuite în Moldova, cu dinții și cu ghiarele la holare.

D. Sadoveanu era dator fărîi sale cu această carte. Și—i-a dat'o

G. Ibrăileanu, După Războiu, „Foi volante”, edit. „Viața Românească”, Iași, 1921, Prețul 4 lei.

O bună parte din celișorii acestei reviste își amintesc, de sigur, publicația săptămînală *Insemnări Literare*, care a precedat, în 1919, reparația „Vieții Românești”. Cu toate că nu era voluminoasă și durată ei a fost abia mai puțin de un an, revista ieșeană și-a cîștigat un loc sigur în istoria literaturii noastre. După viscolul războiului, sub care flora delicată și strălucitoare a spiritului omenesc nu poate să trăiască, ea a fost primul semn al renașterii apropiate, prima floare singularică a primăverii care durează încă. Și fiind cîtiva vreme singura revistă literară din țară, în jurul căreia s'au strîns toate talentele în activitate pe atunci, ea a avut norocul să reprezinte exclusiv un moment foarte interesant al vieții noastre literare, — momentul imediat de după războiu.

Spirițiștii spun că sufletele morșilor iau uneori o formă vizibilă și aparițiile lor spectrale, deși imponderabile, pot lăsa din treacăt urme materiale înlipărite în parafină. Cu atît mai mult, sufletul viu al unei generații, în diferitele momente ale evoluției sale, trebuie să lase urme imprimate adînc în materialul indestructibil care le păstrează posterității.

Meritul modestei publicații din 1919, e că s'a așternut sub pașul vremii și a conservat o urmă a sufletului romînesc creator, abia eșit din furnalul războiului. Reținînd curajos firul întrerupt, ea a fost o trăsătură de unire între cetăți ce se sfîrșise definitiv, odată cu decretarea mobilizării, și începutul acestei epoci noi de tranziție, pe care o continuat s'o reprezinte apoi „Viața Românească”, spre literatura maturității sufletești a neamului nostru.

Într'un moment de febră și de haos, cînd probleme de un interes primordial înneau atenția tuturor încordată în alle direcții și cînd inteligențele erau solțitate impertinente de preocupări mai urgente, care au prilejuit o indiferență încredințată față cu producția literară, apariția unei reviste de literatură pură era o încercare temerară, dar în același timp ea se impunea ca o dăruire.

Seceta literară, despre care vorbește d. Ibrăileanu, era doar aparența unui fenomen mai puțin trist decît ceiace putea să sugereze termenul care încerca să-l definească. Nu era o „secetă” propriu-zisă, era un sfîrșit de iarnă cu pămîntul plin de sevă: prea puțin răzbătea la suprafață, dar o germinăție turbulentă și generoasă se simțea în adînc.

În „Insemnări Literare” scriitorii consacrați și-au publicat toată producția lor din acea vreme; alții mai tineri și-au definit și desăvîrșit personalitatea. În revista ieșeană au debutat și cîteva talente, astăzi recunoscute, care au adus o notă originală literaturii noastre. Din bucățile publicate acolo, mulți colaboratori și-au alcătuit apoi volume care au găsit o largă simpatie în public și în presă, iar unele au fost premiate de Academie.

Tot acolo și-a publicat și d. Ibrăileanu articolele adunate în broșura de care ne ocupăm acum.

După Războiu cuprinde o serie de note publicate așadar săptămînal, în...p de aproape un an, în „Insemnări Literare”.

Deși combinația tehnică a paginatorului apucașe să le fixeze locul în fruntea notișelor dela sfîrșitul revistei, ele aveau totdeauna rolul așa numitului „articol de fond”, prin importanța subiectelor tratate, prin (cenzurat) aceluia care le scria (dar nu le iscălea niciodată) și prin caracterul lor de vederi generale asupra literaturii, care le făcea să reprezinte însăși atitudinea revistei.

Tonul lor de „causerie” ușoară le face accesibile publicului iar problemele dezbătute, pentru orice „om cull” și mai ales pentru orice romin, au o importanță covîrșitoare, care trece uneori dincolo de li-

mila literaturii. Și, cum în doi ani împrejurările s'au schimbat prea puțin iar explicația fenomenelor literare este întotdeauna de actualitate, chiar constatările de fapt ale d-lui Ibrăileanu asupra literaturii militante a momentului, cuprinse într'un singur capitol, sînt actuale. Dar actualitatea pronosticurilor literare, a problemelor culturale și a soluțiilor propuse, care formează subiectul celor mai multe capitole, este astăzi încă și mai vie decît atunci, pentru că ne-am apropiat cu încă un pas de termenul lor.

Întregirea neamului și dezrobirea țărănimii, cele două rezultate uriașe ale războiului nostru, vor influența cu siguranță și viața sufletească a poporului român, deci și expresia acestei vieți, care e literatura.

Dintre prevederile d-lui Ibrăileanu în această privință, bazate pe fapte și învățămintele trecutului, unele au un caracter material și se împun cu necesitate. Este de pildă în afară de orice îndoială că pe viitor vom avea o literatură cu mult mai bogată în scriitori și în opere. Cimpul de recrutare a scriitorilor a fost lărgit, prin ridicarea țărănimii la o formă de viață mai umană și prin orientarea centripetă de acum înainte a rominilor din provinciile dezrobite.

Dar, presupunînd că împrejurările sociale vor fi favorabile, va putea oare poporul român să dea o literatură care să fie la nivelul marilor literaturi europene? Frumusețea poeziei noastre populare este probantă în privința însușirilor rasei. Avem și o fină literatură „cultă“, apărută atît de tirziu din cauza nenorocirilor istorice: după o evoluție umitor de repede, „arzînd elapele“ într'un progres realizat parcă prin salturi, ea a suit foarte înalte treptele anterioare maturității. În genurile care puteau înflori la noi, ea a dat opere de înaltă mîină, comparativ cu alte literaturi. (Nici un popor, pînă așăzî, n'a avut la începuturile literaturii sale un Eminescu).

Și concluzia d-lui Ibrăileanu, prin optimismul ei lucid ne consolează în această direcție de pesimismul difuz și depresiunea noastră sufletească de „generație sacrificială“.

Pe lângă aceste prevederi generale, d. Ibrăileanu schițează și cîteva pronosticuri literare cu un caracter mai imediat sau mai special.

În urma unor zdruncinări sociale profunde apare întotdeauna o literatură nouă, fundamental diferită de aceea care a precedat-o. Este de așteptat și la noi apariția unei astfel de literaturi, produsă de alți scriitori decît cei de azi, zice d. Ibrăileanu, — conform adagiului „la fapte nouă, oameni noi“.

Cert este că literatura de revendicări naționale și țărăniste va dispărea odată cu împrejurările istorice și sociale care i-au dat naștere. Statul nostru a fost întregit, poporul român nu mai este rupt în bucăți. Țărănimea a devenit o clasă normală, țărănul nu va mai inspira mila și sentimentul acela de vină față cu el, care alcătuiau fondul moral și sentimental al curentului poporanist în literatură.

Tristețea ereditară a poporului nostru, zbuciumul de culpropi și războaie, oprimat de străini și de clasa stăpînitoare, tristețea intelectua-lului nesocotit și avînd sentimentul vag al provizoratului țării sale, — va dispărea poate și ea cu vremea. Și atunci tonul întregii noastre literaturi, tonul acela de jale și lînguire care culminează în doina, va dispărea.

Clasa deposedată de războiu ne va da, poate, o literatură romantică și pesimistă, cu idealul în trecut, dacă nu cumva e condamnată „să moară fără glorie“, cum zice d. Ibrăileanu.

În sfîrșit, ca o expresie a sentimentului de dreptate socială al vremii noastre, lupta premergătoare a introducerii și la noi a drepturilor pentru femei, va ocaziona poate o altă literatură de revendicări sociale, revendicări feministe. (Sînt de notat cu acest prilej observațiile d-lui Ibrăileanu relative la importanța acestui mare eveniment social, la posibilitățile de creație ale sufletului feminin și la felul cum

se va oglinzi pe viitor femeia în operele masculine cași în propriile ei opere).

Dar înainte de a ajunge la realizarea acestor prevederi și speranțe, există o problemă mai urgentă, a căreia soluționare cade în sarcina vremii noastre: fixarea limbii literare și unificarea ortografiei.

„Stabilirea unei limbi literare fixe, zice d. Ibrăileanu, e necesitate nu numai de motive de ordin cultural și literar, ci și de motivul superior al complectei unități sufletești a Românilor de pretutindeni. Câtă vreme vom avea variante în însăși limba literară, instrumentul totalității coeziunii sufletești va fi imperfect”. Și d. Ibrăileanu, propunând câteva soluții, discută chestia provincialismelor și a neologismelor, a efectelor introducerii culturii franceze și a franjuzismului claselor de sus asupra limbii noastre. Iar ca să probeze postulatul, pus de d-sa acum pentru prima oară la noi, al importanței unificării ortografice pentru unificarea limbii literare, d. Ibrăileanu face câteva observațiuni foarte (*cenzurat*) și juste, care (*cenzurat*) prin nouitatea lor.

Pentru răspândirea culturii în popor, alt capitol și altă problemă socială urgentă, d. Ibrăileanu schițează, cu (*cenzurat*) d-sale, un întreg program de activitate practică. Aici se simte căldura și (*cenzurat*) sufletească a „poporanistului” dinainte de războiu. „Fără cultură, votul și pământul nu înseamnă nimic, zice d. Ibrăileanu. Votul și pământul sînt mijloace, condiții, nu scop. Scopul este sufletul, este: mai multă lumină, mai multă conștiință, mai multă frumusețe morală, mai mult *omenesc*”.

Acesta e, în linii mari și expus cu destulă slingăcie, conținutul cărții.

Analiza problemelor (*cenzurat*), felul în care d. Ibrăileanu (*cenzurat*) și mulțimea observațiilor (*cenzurat*)

Între aprecierile de fapt, asupra conținutului, obiective prin natura lor, ca o înregistrare de aparat meteorologic, aprecierile mai subiective de valoare, sînt necesare pentru informația cititorului.

Dar onor. Direcțiune mi-a cenzurat toate laudele. Cu prilejul acestei recenzii, d-sa a introdus în redacția revistei regimul Stării de asediu...

Înainte de a termina, un lucru ne vom permite să spunem d-lui Ibrăileanu — ca să parafrazăm un sfîrșit de articol cu care ne-a gratificat mai demult și care i-se potrivește de minune.

Observăm cu melancolie că acum doi ani, d-sa era mai activ...

„Avem impresia că d. Ibrăileanu nu are destulă stîmă pentru rarele sale calități. D. Ibrăileanu tratează critica prea în diletant. Noi îi dorim mai multă aplicare și o mai deosebită considerație pentru talentul său”.

G. TOPÎRCEANU

F. Aderca, Domnișoara din strada Neptun, 1921.

D. Aderca nu este un contemplativ și un creator „inconștient”. D-sa este un spirit critic și un ironist. Intenția și teza sînt evidente în scrisul d-sale.

Trecind peste schițele și impresiile de mai puțină însemnătate - unele de o mediocră însemnătate, - dar cu regretul de a nu ne putea opri asupra „Notelor”, remarcabile prin tonul lor de ironică auto-delașare și chiar de autopersiflare, vom slăru asupra nuvelei, care a dat titlul volumului. Această novelă, mic roman condensat, e, în felul ei, un mic cap de operă. Domnișoara din strada Neptun este o domnișoară de suburbie, mahalagloaică în prima generație (căci părinții ei sînt țărani veniți la oraș să-și caute „norocul”). Disprețuind viața pe care este silită s'o trăiască, fascinată de mirajul unei existențe superioare, ea își crează un ideal de viață mai „înaltă”, mai poetică, nu mai poate suporta condiția familiei ei - devine „domnișoară”, flirtează cu cavalerii din mahalala, face cu unul dragoste platonice, cu altul dragoste mai pozitivă, se mărită apoi cu acest din urmă. Maltratată, se întoarce acasă, ajunge cîntăreașă la o grădină de vară. Mai tirziu, bărbatul ei și-o însușește din nou cu forța, splendoarea „șantezei” se duce. „Domnișoara” se sinucide.

Subiectul e oricare. Tipurile însă sînt vii și originale, iar tratarea eminentă. Această domnișoară e un tip social și moral bine definit. E alit de mult un tip încît autorul are tot dreptul s'o numească, curent, „domnișoară” și după ce s'a măritat. Domnișoara din strada Neptun e un tip general, redă ceva din fizionomia celor mai multe fete dela noi din toate clasele sociale, fizionomie șarfată, cu liniile accentuate. Plasindu-se eroina în suburbie, în cele mai rele condiții sociale și morale, d. Aderca a putut să acuze caracteristicele tipului, să ne facă să vedem cu lupa apucăturile enorme majorității a fetelor din lîrgurile noastre. (Nu știu dacă intenția autorului a mers până aici, dar rezultatul mi se pare neîndoielnic). În „Domnișoara din strada Neptun” e zugrăvită în culori puternice sărăcia sufletească, absența oricărei culturi morale. Lipsa totală de viață de familie, goana după deșosarea ascendență caracteristică mediului nostru. „Domnișoara din strada Neptun” e, din acest punct de vedere, o mică M-me Bovary. Aici, în novela d-lui Aderca, romanismul - căci acesta e numele slării sufletești zugrăvite - e de ultimul ordin și se exercită, făcînd ravagii, în mediul cel mai de jos al umanității.

Subiectul e tratat cu o ironie, care adesea merge până la cruzime și cu o artistică mizantropie, cu acea nemulțumire de realitate, care este unul din factorii artei literare. Să adăogăm că la d. Aderca nemulțumirea aceasta e alit de excesivă, încît ia caracterul furoarei, - a unei furori glaciale.

Semnificația bucășii și tensiunea ironiei cu care este tratat subiectul explică faptul că cele mai brutale pasagii, nu numai că nu sînt pornografice, dar sînt sinistre și tragice. Așa de pildă paginile unde ni se povestește capturarea din nou a Domnișoarei de cîtră bărbatul ei. „Domnișoara” cîntă, ca 'n toate serile, la grădina unde e angajată. Bărbatul ei, eșit din închisoare, o vede, o vrea, o pîndește din colțul lui, așteaptă să pună ghiara din nou pe ea. Alitudinea, atmosfera aduc aminte de enigmaticul Svidrigailov din Crimă și Pe-deapsă. Și cînd individul, încercat de bestialitate exasperată și sumbră și, în exercițiul dreptului lui de soț al „domnișoarei”, pune mîna pe ea și, scoborînd-o din înălțimea ei de „șanteză”, o posedă în stradă, - d. Aderca îndrăznește să scrie un pasagiu, care, transcris aici, fără context și fără atmosfera bucășii, ar fi de cea din urmă îndecență, dar care acolo, în text, e înfiorător.

Dar „Domnișoara din strada Neptun”, pe lîngă starea de suflet a unei categorii sociale, mai ilustrează încă odată, cu mijloace puternice, concepția omului-gorilă și mai ales lubricitatea speciei. Ridicolul și odiosul omului în goana după perpetuare sînt redade de d. Aderca cu un fel de înverșunare, care e de un efect de nelăgăduif. Din acest punct de privire, merită remarcat un tip episodice, un negustor (sau așa ceva) Evreu, care se înamorează și el de „Domnișoara” în grădina de vară, dar care, speriial, limid, nepractic, „familist” și subț papuc, nu are

nici un succes și abia scapă întreg din afacere. Toată înfăptuirea aceasta e povestită cu o savoare deosebită și cu o mare îndăminare de a țerfeli.

Dacă această concepție mizantropică e justă, dacă tăgăduirea aceluia „grăunte de aur” din orice om e îndreptățită, dacă d. Aderca nu calomniază cumva pe oameni și chiar pe „Domnișoara” d-sale, dacă pe lângă defectele lor oribile acești oameni n’au și altceva, care ni i-ar face mai puțin antipatici și care, poate, ar putea să ne stirnească mila ori măcar să ne provoace indulgența—aceasta e altă vorbă.

Rămîne că ceiace a voit d. Aderca să ne dea, ne-a dat. Literaricește și-a justificat concepția și viziunea. Și într’un stil aproape întoldeauna simplu, dar nervos, vibrant, uneori trepidant. Trebuie să adăugăm că pe alocurea limba nu e la nivelul stilului.

C. VRAJA

PS. — De cînd a scris această nuvelă, d. Aderca ne-a mai dat Țapul, în care însă nu s’a jînut de făgăduiala dată în „Domnișoara”.

Gr. Mărușeanu-Sfinx, Pomii fructiferi, Edit. „Viața Românească”, 1921, București.

Subtitlul acestui titlu d. Mărușeanu-Sfinx a scos de subț lipar, în editura „Vieții Românești”, un al doilea tratat de pomicultură, mai complet de cît prima sa lucrare „Pomicultura”.

Tratatul d-lui Mărușeanu, care conține 272 pagini, cu 8 planșe duble la finele volumului, este o lucrare meritorie, după modelul tratatelor similare în limbă străină, conținînd aproape tot ce se găsește în acele scrieri, cu adăosul observațiilor datorite propriei experiențe a autorului. Căci d. Mărușeanu nu este numai un teoretician, ci și un distins pomicultor practic, care și-a dobîndit o meritală notorie prin frumoasele fructe pe care le produce în mica sa grădină din București. Prin lucrarea sa d. Mărușeanu umple o lacună în literatura noastră agricolă, care era lipsită de un tratat de arboricultură așa de complicat și orice pomicultor va consulta cu folos această lucrare.

Cartea d-lui Mărușeanu conține următoarele capitole: Plantarea, Îngrășămîntul, Altoirea, Tăierea pomilor (ași li preferil termenul „lunderea” pomilor), Întreținerea, Combaterea boalelor și a insectelor, Culegerea, Conservarea și împachetarea fructelor, în fine descrierea varietăților.

D. Mărușeanu zice în *Introducere* :

„Avem (în vechiul regal) peste 48 milioane de pomi roditori și nu avem poame. Cauza principală este că majoritatea cultivatorilor de fructe n’au c.a. mai mică noțiune de modul cum trebuie să se îngreșe pomii, cum să fie tăiați, sau cum să-i ferească de boale și de insecte yălămăloare, care, din nenorocire, au copleșit aproape toate plantațiile noastre fructifere. Boalele și insectele au ajuns azi a fi cel mai terribil flagel, care atacă cu furie, distrugînd o foarte mare parte din pomeluri”.

Nu este tocmai exact că nu avem poame. D. Mărușeanu a vrut de sigur să înțeleagă că nu avem poame fine, așa zise *de rasă*, și că nu avem decil în foarte mică cantitate anume feluri de poame, precum pere nobile, caise, piersici. Merele bune sînt reprezentate mai bineșor prin eselența varietate a mărului crețesc de iarnă. Dar poame ordinare avem. În mare abundență n’avem însă decil un singur fel de fructe: prune. Bine înțeles afară de struguri care sînt un produs al viliculturii.

Și dovada e ușor de făcut.

Dacă facem repartitia celor 48 de milioane de pomi roditori, vedem că, după statistica din 1927 a d-lui Dr. L. Colescu, 45 de milioane din ei sînt pruni. Ar mai rămînea 5 milioane, care sînt reprezentați prin toate celelalte feluri de pomi roditori. Din aceste 5 milioane de

pomi, dacă scădem merli crețești din regiunea dealurilor, rămîne un număr relativ neînsemnat de pomi nobili, altoiși, căci imensa majoritate e reprezentată prin meri și peri de proastă calitate, mai ales vârateci, de gutul nealtoiși, de zarzări și de corcoduși. Mai avem cireși și vișni, în majoritate nealtoiși, cum și o mică cantitate de piersici nealtoiși, căci cei altoiși sînt la noi rarissimi. În fine avem nuci în cantitate destul de mare, dar despre nuci d. Mărunțeanu nu pomenește în tratatul său și ei nu intră în cifra de 48 milioane. (Ar fi fost preferabil ca d. Mărunțeanu să fi vorbit de nuci, în loc de migdali).

Dar, se va zice, cel puțin prune pentru consumul intern și pentru export avem destule, căci în 1905 s'au cules, tot după d. Colescu, 3.150.000 chintale de prune. N'avem nici prune pentru consumul intern decît în mod intermitent, iar pentru export și mai puține, fiindcă din 80 la sută a recoltei se fabrică juică și cum prunii, lăsați în voia naturii, nu rodesc abundent decît la patru ani odată, nu ne putem delecta cu prune decît tot la patru ani odată.

În timpul ocupației, Nemșii avînd nevoie de marmelade pentru populațiile flămînzite din țările lor, au oprit fabricarea juicei, au rechiziționat cazanele prunarilor și văzînd că aceștia erau foarte nemulțumiți de această interdicție, au majorat prețul cu care le cumpărau prunele, astfel că ticăriați au tras un mai mare folos din vînzarea prunelor decît din fabricarea juicei. Faptul însă că cu toată propaganda ce se face de ani pentru înalțarea uscării prunelor, tot nu s'a ajuns la un rezultat apreciabil, dovedește cît e de greu a schimba obiceiurile inveterate ale țărănilor.

Așa dar, afară de prun, din recolta cărora extragem în proporție de 80 la sută juică, și de meri crețești, noi n'avem în vechiul regat, decît un neînsemnat număr de pomi fructiferi, care să ne dea fructe așe, bune de mîncat. Tărații noștri mîincă și merce pădure și eu, ca copil, cînd hoinăream prin păduri, gustam din merele și perele pădure, dar de lauda nu le poți lauda cu astfel de poame.

De altfel din însăși expunerea d-lui Mărunțeanu rezultă că nu avem în vechiul regat pomi nobili, căci iată ce mai spune d-sa în *Introducere*:

„Pepinierele Statului și-au făcut cu prisosință datoria, dar cu atîta nușe destul. S'au distribuit, e adevărat, milioane de pomi roditori — e un gest destul de frumos — dar odată aceste milioane de pomi plantați, majoritatea lor a fost lăsată în voia soartei și a insectelor”.

Eu voi adăuga: nu majoritatea, ci totalitatea lor. Iar dacă aceste milioane de pomi au fost lăsați în voia soartei și a insectelor, atunci ei sînt cași inexistenți și mă întreb dacă pepinierele Statului nu făceau mai bine să nu-i mai distribuie și să nu mi expună Statul la atîtea cheltuieli, al căror rezultat n'a fost decît sporirea cîmpului de cultură a insectelor vătămătoare și propagarea acestora.

Dacă d. Mărunțeanu înțelege prin „pepinierele Statului” niște bleși grădinari și funcționari subalterni, poate să albe dreptate cînd afirmă că ele și-au făcut cu prisosință datoria. Dacă însă prin „Pepinierele Statului” înțelegem direcția, cu un cuvînt ministerul de agricultură, de care depindeau aceste pepiniere, atunci lauda d-lui Mărunțeanu e cu totul nemeritată. Dealtmînteri cam aceasta reiese și din rezultatul practic pe care d-sa însuși îl constată, căci a cheltuit timp de zeci de ani milioane peste milioane, ca să n'oi nimic, e un rezultat destul de trist.

Dar să nu insistăm.

S'a făcut demult dovada prin broșuri, prin expuneri în congrese viticole, prin interpellări în parlament, că pepinierele Statului n'au servit la altceva, decît ca puternicii zilei să-și planteze întinse vii din contribuția bieților podgoreni năpăstuiți de filoxeră, să mince poamele și să bea vinul acestor pepiniere. A mai întreprins ministerul în centrul capitalei și o prăvălie, despre care prefer să nu vorbesc.

* * *

D. Mărunțeanu vede viitorul pomiculturii noastre în îndemnul țărănimii de a se îndeletnici cu această cultură. Și cu drept cuvânt d-se preconizează acest îndemn, nu numai din considerațiuni economice, pentru că țăranul „să transforme în numerar prinosul de fructe” produse de el, ci și pentru că să se alimenteze mai bine, fiindcă „zice d-se, țăranul nostru se hrănește prost, iar „fructul constituie un aliment tot așa de compleci ca și pinea, laptele, vinul, etc.”.

Are dreptate d. Mărunțeanu.

N'are dreptate însă când susține că a scris cartea d-sale mai ales pentru țărani. Pentru acest scop ea nu corespunde, nici ca fond, nici ca formă. Cartea d-sale nu se poate adresa decât unor intelectuali, fiind prea savantă pentru țărani. Dar chiar pentru intelectuali, îmi permit a sfătui pe d. Mărunțeanu ca într'o viitoare ediție să înlocuiască numeroasele galicisme și să pună cuvinte românești în locul unor termeni ca *plat-bande*, *pământ leger*, *carne tandră*, *fondantă*, *parfum exquis*, etc.

În ce privește fondul nu văd cum țăranii noștri, citind cartea d-lui Mărunțeanu, se vor deprinde a cultiva pomii roditori în cordon, în spalier sau cublu-spalier, în U în V, în palmete și așa mai departe. Săritura ar fi prea mare dela starea rudimentară de astăzi. Ar trebui să ne socotim fericiți, dacă măcar o parte din intelectuali și grădinarii de pe la marginile orașelor s'ar îndeletnici cu un așa fel de cultură. Ea cere altele cunoștințe și o practică așa de solidă, încît chiar în țările cele mai înaintate și unde pomicultura e o specialitate a țăranimii, acest fel de cultură e rezervat numai unor grădinari foarte experimentați. De altminteri numai niște specialiști se pot consacra unei astfel de culturi, care reclamă pe lângă o mare pricepere și o ocupațiune constantă, de tot momentul, care nu-ți permite așa zicînd să lași foarfecele din mînă decît doar cînd dormi, fără a mai vorbi de celelalte multiple operațiuni. Și se știe că țăranii mai au și alte ocupațiuni, iar la toți ai noștri pomicultura e doar o ocupațiune accesorie, chiar la prunari.

În ce privește forma, dacă d. Mărunțeanu nu poate întrebuița limbajul popular, lesne va găsi pe unul din numeroșii noștri scriitori, cu care să colaboreze. Și l-ași mai sfătui să întrebuițeze, în ediția populară, pe ici pe colo forma dialogului.

Țăranului trebuie să-i vorbești pe limba lui. Pe de altă parte să-l îndemni să facă numai ce cu bună judecată crezi că va putea îndeplini cu succes, spre folosul lui și al economiei naționale. Ar fi o iluziune să ne închipuim că țăranul nostru ar putea cultiva cu succes pere *Doyenné d'hiver*, *du Comice*, *Le Lectier*, pierseci *Ballet*, *Blondeau*, *Baron Dufour*, spre a nu cita decît unele din varietățile descrise în tratatul d-lui Mărunțeanu, cînd el nu știe să îngrijească de pomii care rodesc în stare sălbatecă. Cu cît o varietate e mai de neam, cu atît e mai expusă la tot felul de boli și de dușmani și reclamă mai multe și mai stăruiloare îngrijiri.

* * *

Nu vreau să conchid din toate astea că nu se poate face o pomicultură mai îngrijită și în vechiul regat — căci în provinciile alipite se face — și că nu vom putea ajunge cu limpul să avem în abundență, pentru consumul intern și chiar pentru export, poame alese. Pentru aceasta se cer însă două lucruri: mai întăiu un om priceput și energetic, cărăuia să-i fie încredințată de ministerul agriculturii sarcina acestei ramuri a agriculturii, dîndu-se pe mînă pepinierile Statului și mijloacele necesare. În al doilea rînd, s'o luăm de jos, să ne mulțumim la început cu culturile cele mai simple, mai ușoare, care nu reclamă

nici prea multă slință, nici prea mare bătae de cap, propagând în fiecare regiune a țării numai acele culturi al căror succes să fie sigur, ținând seamă nu numai de adaptarea diferitelor varietăți la teren și climă, dar și de aptitudinile populațiunii. Astfel, în regiunile cerealelor să facem cu totul altceva decât în regiunile deluroase și muntoase, care sînt adevăratele regiuni ale pomelurilor. La cîmpie să ne mulțumim de o camdală ca țărănul să aibă în ograda lui cîțiva pomi roditori pentru consumul propriei sale familii și numai dintre aceia care fără multe îngrijiri reușesc în această regiune. După ce va reuși, țărănul harnic își va înmulți el însuși plantația, dacă va găsi interes să facă și comerț, deși numai ca o îndeletnicire accesorie. La deal, unde populația e mai deasă, unde ea nu e copleșită de alte lucrări agricole și unde îi și prierște mai bine pomiculturii, să facem încetul cu încetul din pomicultură o ocupațiune principală a țărănimii.

* * *

Terminînd, repet că lucrarea d-lui Măruneanu-Sfinx este un bun tratat de pomicultură și că tot ce privește plantarea, îngrășămintul, altoirea, tunderea pomilor, întreținerea, combaterea boalelor și a insectelor, culegerea, conservarea și împachetarea fructelor, este redat cu claritate și lămurește sistemele cele mai moderne. Modificîndu-se limba și stilul, toate aceste capitole, care în definitiv formează partea cea mai de căpetenie a tratatului, pot servi și pentru o ediție populară, pentru care ministerul de agricultură ar trebui să acorde un premiu.

M'ași putea întînde încă mai asupra acestui subiect, dar mă opresc, căci scopul nu e să scriu un tratat de pomicultură, ci să recomand o carte din cele mai folositoare.

AL. CIURCU

A. Vetlughin, Aventurierii războiului civil, Un volum 187 pag., Paris, 1921, în rusește.

La Paris există o nouă industrie: comp. Cook transportă pe europenii și americanii curioși, bogați și plicislii, pe cîmpurile franceze de războiu universal. În fiecare zi pe Place d'Opera, patru autobusuri cu inscripția Paris-Battlefields, așteaptă clienții pentru a le arăta ruinele catedralei de Reims, a-i plimba în tranșeele dela Verdun, a le da posibilitatea de-a lua puțin lut de pe poiana unde a stat bătrînul Joffre în momentele critice dela Marna. Vetlughin: în volumul său, pentru celtorii săi, face opera companiei Cook: îi plimbă prin Battlefieldsurile războiului civil rusesc. Capitolul întăiu intitulat „cei ce și-au vindut spadele” îi împarte pe ofițerii ruși în fața revoluției bolșevice în trei categorii: cei ce s'au impușcat și s'au lăsat a fi omorîți (Duhonin, Scalon, Caledin, Mistulov), cei ce au rezistat și au luptat împotriva bolșevismului (Cornilov, Alexeiev, Marcov, Denikin, Wranghel etc. și cei care au trecut de partea bolșevicilor simțind și dorind a face pe Morea și Pichégro, Hoche și Dumouriez à la russe: Bonci-bruevici, Parosky, Clemovskiy, Gutov, Baltaskii, Lebedev, Sitin, Polapov, Șvarj, Zaionciovskiy, Brusilov. Intr'o serie întreagă de tablouri frumos scrise, autorul ne arată cum loji acești stîlpi ai regimului țorist au trecut ca specialiști militari la bolșevici, vînzîndu-și spadele.

Pentru celitorii noștri va fi interesant și generalul Zaionciovskiy, eroul dezastrelor noastre din Dobrogea și fostul atașat militar la București, ofițer elegant, sportsman, cunoscut la noi în cercurile cele mai

inalte, este în serviciul bolșevicilor, avînd un rol însemnat în conducerea luptelor civile.

El a ales variația pentru atacul Polonilor pe la sud-vest, el dă loate cunoștințele sale asupra României. Știînd starea și posibilitățile militare ale armatei românești, l-a oprit pe Trojky în 1918-19 de a ataca pe Romîni înaintea de vreme.

Dacă bolșevicii vor ataca România, vom mai auzi despre acest om șiret și periculos.

Capitolul II ne dă o serie de tablouri asupra anarhiștilor ruși. O întrunire în sala Otelului „Metropol”, unde cu șase luni înainte cîntase orchestra Mateescu, este descrisă magistral. Urmează tablouri autentice care ne arată tipurile cele mai însemnate de literați, artiști, poeți, aventurieri, escroci, bandiți, criminali, degenerați, nebuni, — care sub numele de anarhiști au compromis complet doctrina liberei creațiuni și ideea personalității. În capitolul trei, sub titlul „Cei ce dispun de sînge”, Vellughin ne dă date precise și tablouri vii de luptele diferiților aventurieri din regiunea Donului și Caucazului de nord.

Indivizi eșiți din mulțime, unii străini de țară și de localitate își formau din liniile deșertului armate și, cu arme și munii rămase din timpurile țarismului, puneau stăpînire în numele libertății sau salvării patriei pe o regiune, „rechiziționau”, stăpîneau, petreceau, se luptau unii cu alții, distrugeau orice urmă de cultură și civilizație și dispăreau fie asasinajii de concurenți, prieteni sau vrăjmași, fie cufundîndu-se în masa din care au apărut la suprafață, fie emigrînd în capitalele mari din lume pentru a face pe gentelmanii și seniorii, cu aurul și averile pătate de sînge.

În capitolul patru, intitulat „Inimă de aur”, sînt descrise cu multă vervă și spirit tipurile marilor bolșevici — de o parte Radek, Crassin, Vorovskoi, de alta Lenin, Trojky, Zinoviev, Djerjinsky, Peters, Lajis. Autorul se oprește asupra lui Djerjinsky, șeful tribunalelor extraordinare din Rusia bolșevică, acela care a scris: „lupta noastră a dovedit că nu există persoane aparținînd revoluției, ci sînt clase contra-revoluționare: proletariatului care arcă îi stă în drum burghezia; s'a pus chestiunea existenței ei; și în pericolul comun a găsit limba comună cu burghezia și fostul funcționar din burocrație și proprietarul și negustorul și fabricantul și literatul de eri și ofițerii, profesorii, studenții, toată lînerimea școlară, — ei toți formează forța vrăjmașului”. Ce e de făcut cu toată Rusia care vorbește și se mișcă? „Comisia extra-ordinară este organ de luptă a partidului comunist; ca a-lare ea nu judecă, nu țară, ci face cenușă pe oricine se află de partea cealaltă a baricadei: nu există altă cale”; și a realizat aceasta pe scară rusească. În același timp el este sobru, are inima cristalină, „inimă de aur”, se delectează cu muzica lirică, e prieten cu poezii lîneri și se repaozează în fiecare zi o oră în orfelinatele de copii, pe cînd Radek și Crassin speculează cu valuta, iar Trojky primește răspunsul lui Djerjinsky: „comisia parusă de luptă împotriva contra-revoluției n'are încă nevoie de capul tovarășului Trojky”.

În „Noaptea din Ucraina” autorul dă o serie de tipuri și de tablouri de lupte din Ucraina 1918-20; se perindează: Scoropadsky, Mahno, Grigoriev, Petliura, Denikin, Wranghel, Senegalezii, Francezii, Englezii, Grecii; orașe și sate care trec din mîină în mîină, trenuri prădate, lupta tuturor contra tuturor, speculă, pungășie, trădări, jafuri, schimb, focuri, beșie, bestialitate, pogromuri, țigari, boli, cadavre.

Ultima bucurie. Este descrierea vieții de petrecere, speculă, joc și degradare a fugărilor din clasa sus-pusă rusească: aristocrație, burocrație, militarii speculanți, sub protecția armatei engleze, care își urmărea acolo politica sa orientală și petrolisită în ajutorul venirii bolșevicilor.

Ultimul cuvînt: „O sută de milioane de flămînzi inghețați, abruțiți dorm cu pumnii strînși și visează; în Dumnezeu nu credem, de dracu nu ne temem, dîclatorii nu ne-au salvat, aliații nu vin, de Nemți nu se aude. Mintuște-ne pe noi, unicul, marele păduche rusesc”.

Ermenealdo Pistelli, Per la Firenze di Dante, —G. C.

Sansoni, 1921, Firenze, 3.30 lire.

Știe oricine—credem,—că Dante s'a născut în Florența. Aci își petrece tinerețea și aci are primele succese literare și politice. Din Florența fu apoi exilat din cauze pur politice și silii să colinde curțile Italiei de sus, acumulând acea dureroasă experiență a vieții pe care consemnează apoi în opera ce scrie rălaclind din prag în prag: *di una Commedia*.

Așa dar, Florenței îi revine gloria de a fi născut pe cel mai mare poet al timpurilor moderne, și tot asupra ei apasă ocară de a-l fi exilat și făcut să îndure cea mai mizerabilă viață. Dar este o ocară nedreaptă și, spre a spulbera legenda ei ce dăinuște cam de 600 ani, se ridică în aceste clipe,—cînd după Ravenna, Florența comemorează pe marele său fiu,—E. Pistelli, profesor de limba greacă la Universitatea de aci. Este un preot în fineșea, cultura, spiritul și sufletul său, întrevede oricine-l cunoaște ca om ori scriitor, sufletul, cultura și finețea celui mai caracteristic dintre Umaniști. Pătruns de caldă iubire pentru Dante și Florența de-opotrivă, Pistelli caută să înlătore legenda persecuțiilor nedrepte ce primul ar fi îndurat dela patria sa,—legendă ce-și are origina într'o scriere a lui *Boccaccio*, dar care s'a perpetuat până azi, cînd danologi ca *Francesco d'Ovidio*, în incinta unei înalte instituțiuni culturale cum este *Accademia dei Lincei* (Roma), repetă invectivele contra Florenței, desconsiderînd adevărul istoric. Cazul e prea grav și trebulia să l se răspundă. O face Pistelli, și în chip alif de măestru, că paginile ce scrie cu această ocazie sînt poate cele mai luminoase, mai sincere și mai adevărate din cîte s'au scris în acest an de comemorare.

Legendară vitregie a Florenței față de Dante datează din epoca în care acesta a început să devină faimos (1318—21); cu cît faima lui creștea cu alif a Florenței se întuneca. Mai timid în acuzarea sa apare prietînul lui Dante, maestrul bolognez *Giovanni del Virgilio* și poetul *Petrarca*, deoarece nu admira prea mult *Divina Commedia*. Dar cel care invectivează mai aspru Florența și care dă tonul în această direcție, fu marele admirator *Giov. Boccaccio*, care, printre altele, scrie și cărți închinăte memoriei lui Dante. Fără a fi lipsit total de fundament istoric, Boccaccio se lăsa dus adesea de retorism—și dacă lui a-lunci îi era îngăduil s'o facă, nu ne mai este nouă, acuma.

Adevărul istoric cu privire la exilarea lui Dante din patria sa, este următorul:

Încă relativ tânăr, Dante ocupă demnități politice în guvernul democratic al Republicii florentine, deși pela 1300 era foarte puțin cunoscut, și n'avea nici o faimă (*Dino Compagni* îl amintește cu indiferență o singură dată, deși scrie *Cronica* amănunțită a acelor vremuri). Ca partid, el aparține celui al „guelfilor albi”, ostil Papei și Francezilor. Învin acest partid, se aplică partizanilor pedeapsa cea mai frecventă și mai ușoară pe atunci: confiscarea averii și izgonirea din oraș. Deci o condamnare pur politică, repetăm, cît se poate de frecventă și firească. De ce s'ar fi făcut excepție cu Dante—atunci cînd nu scrisese decît sonete amoroase?

Odată exilat, Dante se arată plin de ură și indignare față de Florența. Se vede aceasta alif din *divina Commedia* cît și din *Epistolele latine*, scrise cu ocazia venirii în Italia a Impăratului german *Eduard VII-lea*, și căreia singură Florența nu i se supuse. Invectivele cele mai aspre și rugămințile cele mai fierbinți sînt aruncate uneia și adresate celuiilalt, una după alta.

Dante—in idealismul său politic—vedea în *Enric* pe mîntuitorul și pe împăciutorul frămîntatei Italie și încarnarea utopiei sale din *De Monarchia*. Florența—in realismul său de republică negustorească—nu odea în Impărat decît un German, venit să-i smulgă libertatea și bo

gălia. Conflictul nu există deci între Dante și Florența, ci între idealismul primului și spiritul practic al secunde, — și unul și altul justifi- cal. Dar mai presus de aceste învrăjbiri, Dante tubea în fundul sufletului Florența lui (nu ia parte cu armele la impresurarea ei de către Eric) și florentinii voiau ca Dante să revină în sinul lor — cu tot răul ce le făcuse (impeună cu alți exilați, i se acordă amnistie, sub condițiunea îndeplinirii unor anumite formalități publice — nu prea rușinoase, și dela care nu făcea excepție nimeni). În mândria și în indignarea lui, Dante refuză această amnistie: asistăm la un nou și duros echivoc între el și Florența — datorită aceleiași diferențe de spirit, și în care ambele părți au dreptate — poate mai multă, patria care uită invectivele cele aspre, deși Dante nu era încă celebru spre a i se face concesiile excesive. „Toluși e nevoie a adăoga, trăgind concluzia — zice Pistelli — că acel Florentin de atunci l-ar fi exilat și nu rechemat, — dacă se purta rău! — chiar bătrîn și glorios, chiar după ce-ar fi scris Divina Commedia. Nu trebuie să se uite că sînt florentine — expresie a celei mai profunde conștiințe politice florentine pînă la Machiavelli — grozavele cuvinte că „trebuie să iubești patria mai mult decît salvarea sufletului... Așa erau ei. Noi putem fi de altă părere, dar trebuie să ne închinăm în fața unor caractere și conștiințe ca acelea” (pag. 43).

În afară de orice suferință ori indignare, Dante iubea Florența lui și, dacă o ținea de rău în opera sa, e că-i era prea dragă. Și apoi lui îi era îngăduit s'o ponegrească, dar nu nouă cei de azi. Pentru Dante cași pentru Dino Compagni, Florența este „cea mai nobilă cetate din lume” și numai în ea ar fi consimțit să fie încununat poet, dispregiind chiar și Bologna care pe atunci cași azi era supranumită „savanta”.

„Măreția unică a lui Dante nu are nevoie să se umilească alții pentru a-l exalta pe e: rămîne tot el cel dinlăun, mai mare decît toți. Cu atît mai puțin e îngăduit a umili în fața lui Florența sa, care i-a fost mai dragă ca orice. Îngăduit este în schimb a afirma că unica creațiune a lui Dumnezeu, demnă de a fi asemuită cu Dante a fost și este totuși Florența lui. Nici un alt oraș din lume nu era atîta de demn de un fiu ca Dante” (pag. 47).

După cum se vede, asistăm în aceste pagini la emoționanta luptă ce se dă între memoria celui mai seump poet italian și reputația celui mai nobil oraș italian, în sufletul unui pasionat admirator al Poetului care este în același timp un ilustru fiu al Florenței. Singură obiectivitatea istorică și simțul de dreptate, ajută lui Pistelli să scape neatinș din acest duel oarecum periculos, dat fiind susceptibilitatea unanimă cînd e vorba să se înlătore o legendă din care Dante apare mai mare decît poate ne-o îngăduie adevărul istoric, chiar cînd n'are nevoie de-o glorie înălțată din dărămăturile altei glorii.

AL. DEM. MARCU

* * *

Arthur James Balfour, *Essays speculative and political*, Hodder and Stoughton, London, 1920.

Mai mult decît alle țări poate, Anglia păstrează vie o nobilă tradiție, acea a bărbajilor de stat, un Disraeli, Gladstone, Lord Morley, Haldane, care în orele de răgaz ale vieții lor publice, au adus contribuții, uneori nu lipsite de însemnătate, pe terenul filozofic sau pe acel literar.

Vlăstar al unei străvechi familii aristocrate, lordul Balfour, fost prim ministru și șef al partidului conservator, nu e numai un strălucit om politic, dar și un gînditor profund și subtil, cunoscut prin opere filozofice remarcabile ca „A defence of philosophic doubt” sau „Theism and Humanism”.

Ultima sa carte cuprinde essay-uri, scrise în anii din urmă și consacrate celor mai variate probleme filozofice și politice. Înfin în essay-urile filozofice: încercări de a clarifica noțiunea de decadență sau acea de frumusețe, un studiu critic asupra lui Bergson, altul în care e scoasă în relief însemnătatea lui Bacon ca profet al științei și al industrialismului modern, alături de considerații asupra renumitei „Society of psychical research” din Londra.

Cele politice tratează despre relațiile anglo-germane înainte de războiu, despre cugetarea politică a lui Treitschke, despre chestii ca libertatea mărilor, bazele unei păci durabile sau zionismul.

În studiul asupra problemei decadenței, remarcăm câteva considerații interesante asupra căderii imperiului roman, pe care Balfour o numește „cea mai impresionantă catastrofă pe care a cunoscut-o istoria”. Scăderea populației, luptele de gladiatori, distribuția griului către plebe, sclavajul a jucat desigur un rol, dar ele nu sînt niște cauze suficiente. „În însăsurile sociale ale comunității au avut loc schimbări subtile ce au făcut-o mai puțin rezistentă la atacurile externe ca și la tulburările interne”. Una din acestea e desigur dezarmonia obscură între sistemul imperial și temperamentul popoarelor occidentale, Teuoni, Celți și Iberi. Imperiul era prea oriental pentru ele”.

Pentru filozofia lui Bergson, Balfour e insuflețit de sentimente care nu diferă mult de cele ale lui James, cea ce nu-l împiedică să insiste asupra dificultăților sistemului. Soluția pe care o dă Bergson elenei probleme a raportului dintre spirit și corp nu i se pare acceptabilă și convingerile lui religioase și teiste, alii de specific britanice, se opun tendințelor naturaliste paniste ale filozofului francez.

„Prin critica pe care o face mecanismului, metafizica lui Bergson are un caracter religios. Dar etanul său vital, acea supraconștiință din care derivă totul și care pare a avea însușiri elice și estetice, e o forță oarbă și inconștientă, a cărui țel e departe de a fi lămurit de autor”. „Deși Bergson vorbește mereu de creație, libertate, voință, noi nu putem admira aceste mari lucruri dacă nu le cunoaștem înfățișarea. Bucuria nu poate fi urmarea firească a unei stăruiri lipsite de scop și e mai bine să invocăm Dumnezeu cu o înțelegere, decît supraconștiința fără nici una”. Essay-urile politice se raportează la marile evenimente din ultimul timp și, deși Balfour se încearcă să ia o poziție obiectivă și să se ridice deasupra lor, atitudinea bărbatului de stat, care pledează interesele patriei sale, e în ele destul de vizibilă.

Înainte de 1914, Balfour a fost printre acei ce doreau o apropiere anglo-saxonă și sperau în înfăptuirea ei. Studiul său asupra relațiilor anglo-germane, scris în revista „Nord und Sud” în 1912, e plin de comprehensiune, ba chiar de admirație, pentru filozofia și cultura germană. Asupra militarismului prusian el se exprimă destul de rezervat; ceia ce îl neliniștește e numai flota germană, al cărui rost nu poate să-l înțeleagă.

Dar odată cu izbucnirea războiului, tonul se schimbă și Balfour denunță cu vigoare concetățenilor săi, apologia forții răspindită în opera întreagă a istoricului național Treitschke, unul din profesii imperialismului german. Și împotriva națiunii care revendică pentru toate popoarele libertatea mării, principiu cărui și Wilson i-a făcut un loc între cele 14 puncte, Balfour pledează în fața opiniei publice americane necesitatea vitală a Angliei, de a menține supremația ei navală. Limitînd în chip arbitrar perspectiva istorică, el încearcă să demonstreze că această supremație a fost binefăcătoare lumii. „Pentru două generații și mai bine înainte de războiul mondial, marea Britanie a fost fără de rival pe apă; și în acest timp Belgia a devenit un stat, Grecia a fost ajutată să-și câștige independența, unitatea Italiei a fost realizată, republicile sudamericane au fost create și doctrina lui Monroe, adoptată de ele”.

În cea ce privește raporturile viitoare ale Angliei cu America

Balfour invocă fraternitatea de rasă mai puternică decât unele amintiri trecute. El speră că cele două popoare fără a renunța la forța lor navală „vor căuta s'o organizeze în interesul idealului comun, care e acel al păcii universale”. Rămâne de văzut dacă istoria va confirma această credință optimistă. Îmi pare însă, că în ea vorbește mai mult decât încercatul bărbat de stat, filozoful idealist, care a fost totdeauna Balfour.

OCTAV BOTEZ

* * *

Charles Gide, *Les Institutions de progrès social*, Paris, Rec. Sirey, 1921.

Materia primă a acestei cărți o formează raportul general pe care autorul, cunoscutul profesor de Economie Politică, l-a făcut la expoziția din 1900 asupra Economiei sociale și care, din ediție în ediție fiind mereu dezvoltat și actualizat, a apărut anul acesta într'un gros volum de 612 pagini, conținând expozeul tuturor instituțiilor sociale existente astăzi cași al reformelor celor mai însemnate, care caracterizează mai bine evoluția socială a timpului nostru. Nu vom găsi așa dar în acest volum ca în celelalte opere ale autorului discuția sistemelor și a planurilor de reformă socială, cu alte cuvinte autorul nu se preocupă de ceiace trebuie să fie ca ideal de dorit, ci de ceiace există deja ca rezultate obținute pentru îmbunătățirea condiției clasei muncitorești. Revista tuturor instituțiilor sociale, a acestor mașini ale progresului social cum le denumește eloquent autorul, ne face să vedem că sforțarea socială a ultimului secol a fost într'adevăr enormă și chiar dacă ea nu a dat toate rezultatele dorite, caracterizează sec. XIX-lea ca pe un secol de bunăvoințe. În orice caz aceste rezultate sînt o încurajare pentru reformiști și o desmănțire adusă socialiștilor revoluționari care susțin că reformele făcute n'au ca efect decât să amâne ora revendicațiilor sociale, făcînd tolerabil un regim social care trebuie abolit. Instituțiile realizate nu pot înfriza revendicațiunile muncitorești, ci servesc numai a le da un caracter mai nobil, un scop mai precis: ele servesc la înălțurarea conflictelor violente și inutile și, chiar în caz de război, vor pune în minile combatanților arme mai umane.

La această mare operă socială, trei factori au colaborat: asociația liberă, patronajul și puterile publice.

Începînd cu salariile, îmbunătățirea lor se datorește în primul rang asociațiilor profesionale (sindicatelor) care au luat un prodigios avînt în toate țările și ale căror mijloace de acțiune sînt: tariful uniform, contractul colectiv, munca cu bucată, munca în comandită, boicotajul, grevele, etc. Grație aceluiași trei factori, durata muncii a fost prescurtată aproape cu un sfert și acest progres e din punctul de vedere social și moral mai sigur și mai prețios decât sporul salariilor, iar situația muncii vis-à-vis de capital s'a mai înălțat. Relațiile dintre salariați și patroni, care până la o dată recentă erau relații de subordinație, sînt din ce în ce a se apropia de o colaborație pe picior de egalitate. Aceste relații se afirmă în instituții de ordin foarte diferit: Unele, care emană mai ales dela patroni și dela Stat, vizează a preveni sau a soluționa amiabil conflictele dintre muncă și capital. Altele, care emană mai ales dela acțiunea sindicală, vizează a conferi muncitorului o parte în direcția întreprinderii în care el muncește. Preocuparea socială recentă, după mărirea salariilor și a reducerii zilei de lucru la 8 ore, are de scop să facă pe lucrător să participe la binefacerile materiale, intelectuale și morale ale acestei civilizații, al cărei autori ei sînt în parte, și să le asigure un fel de existență confortabil, igienic, decent, onorabil și în măsura posibilului agreabil. Nu vom urmări pe autor în descripția diferitelor instituții înființate în

vederea unei mai bune alimentații, a procurării de locuințe muncitorilor, a higienii sociale și morale, a instituțiilor de prevedere (economie, asigurare și asistență socială), precum și a celor menite să asigure independența muncitorilor urbani sau rurali (autorul dovedește că faimoasa lege a concentrațiunii susținută de coleciviștii marxisti și care trebuia să atragă dispariția micii industrii și a micii proprietăți nu e verificată de fapte).

Cercelarea tuturilor acestor instituțiuni e însă de un interes primordial mai ales pentru oamenii politici ai țării noastre, care intră astăzi, cu ardoarea tinereții, în calea economiei sociale. Ei vor putea găsi adunate în acest volum tot ce face popoarele mai înaintate eu știut să invențeze pentru ameliorarea condiției sociale a maselor, toate speranțele cași toate decepțiile lor — și acestea nu le vor fi spre o mai puțină învățătură.

N. NEGRU

Virgil N. Madgearu, Țărănismul, Tip. „Reforma socială”, București, Preț 5 lei.

Este necontestat că războiul mondial a răsturnat în mare parte ordinea economico-socială dinaintea de 1914, și odată cu aceasta — ca concluzie — s'au schimbat în bună parte și alcătuirile politice.

Că acest proces s'a petrecut pe cale revoluționară în ce face privește formele de guvernământ și se petrece pe cale evolutivă în privința partidelor politice, aceasta poate să aibă importanță pentru istorici și sociologi. Pe noi ne interesează rezultatele imediate și perspectivele ce se desemnează de aci înainte. Acest proces de transformare economico-socială este în plină dezvoltare și indică noile forme de viață pentru popoarele lumii.

Războiul a fost rezultatul inevitabil al unor conflicte în procesul economic mondial, așa că materialismul istoric, ca principiu, își poate revendica în parte și aici titlul său de glorie.

La noi acest proces a fost intensificat de două mari evenimente, pe care spiritele democratice le-au înțeles și au muncit pentru realizarea lor și anume: *Improprietăritarea și Volul universal.*

Improprietăritarea a schimbat raporturile dintre muncă și capital, deplasând procesul de producție înspre proprietate țărănească, iar volul universal a adus pe primul plan al vieții noastre politice enorma masă țărănească, anihilând cu desăvârșire rolul alegătorilor censitari.

Aceste două mari evenimente — care s'au realizat aici de lărgiu la noi — și fără a putea constitui titlul de glorie pentru vr'un partid politic oarecare, în mod exclusiv, însemnează o nouă eră în viața noastră socială și politică.

Legiunile și alcătuirile noastre sociale și politice viitoare vor fi adinc impregnate de spiritul larg democratic — ca tendință col puțin — a acestor două mari reforme.

Unul din rezultatele imediate-spontane, în domeniul politic, a fost *reducerea pe terenul discuțiilor principale a țărănismului politic doctrinar și coloratului lui imediat în domeniul realizărilor practice: Crearea partidului țărănesc.*

Pentru ilustrarea acestui rezultat — cu dublu efect — d. Madgearu a scris broșura a cărei recenzie o facem.

Cu o obiectivitate cu care nu ne-au deprins doctrinarii diferitelor organizații politice — d-sa, într'un stil viu și colorat și într'o expunere documentată în cadrul restrâns la care s'a mărginit, ne arată în linii generale doctrina țărănismului politic.

În primul loc se arată cum partidele politice sînt exponentul al unor anumite clase sociale, ale căror interese le călăuzesc și le servesc.

Ocupîndu-se de situația țărănului din punct de vedere economic și politic, autorul ajunge la concluzia că interesele țărănimii noastre nu pot fi apărate de celelalte partide politice, deoarece aceste partide sînt străine și sufletește și politicește de masa țărănească.

Se arată cum schimbarea regimului agrar la noi a dat posibilitatea creerii unei clase țărănești de sine stătătoare, ceea ce face posibil și formarea unei democrații rurale reprezentată în acțiunea politică prin partidul țărănesc și autorul ajunge la concluzia că noile împrejurări de viață create țăranimii îi dau dreptul și o indică ca factor politic de prima ordine în viața Statului român. „Țărănismul trăiește tocmai din credința în posibilitatea și necesitatea ca țăranimea să-și aibă rostul ei politic deosebit”, afirmă d. Madgearu.

D-sa discută pe larg și judicios rapoartele dintre clasele sociale și demonstrează, înțeles și pe doctrina socialistă, că partidele politice sînt partide de clasă, și că țăranismul — urmînd sinceritatea și manifestarea deschisă și felișă a rapoarturilor politice — acceptă denumirea de partid de clasă. Și pentru a nu se lăsa loc liber unor concluzii tendențioase, autorul spune: „Dacă țăranismul recunoaște că baza politicii sale este de clasă, concepția sa despre societatea omenescă nu este de clasă, și ideile sale sînt mai puțin de clasă decît ale oricărui partid.”; și mai departe: „Țărănismul știe că ele (partidele vechi) sînt în realitate partide de clasă, și dacă li se opune este tocmai dintr-o necesitate națională, pentru a asigura dezvoltarea socială normală a poporului”.

Concluzia la care d. Madgearu ajunge: „Concepția socială a țăranismului este deci la antipodul războiului social”.

Țărănismul lînde în acțiunea sa politică să dea primul loc muncii, pentru că ea să domine asupra capitalului, care pînă acum a avut la dispoziția sa munca și să închege o puternică organizare economică a țăranimii, în special pe baza cooperăției. (Această idee este pe larg dezvoltată și demonstrată de d. C. Stere în *Viața Romînească* No. 9 din 1907).

Pentru realizarea unei adevărate democrații rurale, d. Madgearu conține că „programul țăărănesc va trebui să cuprindă o mărturisire de credință în democrație, respingînd dictatura și terorismul unei clase împotriva celorlalte și aprobînd numai sistemul de guvernare parlamentar” și că nu se mai poate întîrzi în domeniul unei Constituții.

Ni se arată apoi afinitățile dintre diferitele grupări politice democratice nouă și posibilitatea unei viitoare colaborări, în folosul binelui obștesc, fără ca ele să fie nevoite a-și face prea mari concesii principiiale.

Pentru propagarea principiilor țăărăniste în masele largi ale poporului, autorul se întreabă dacă nu ar fi momentul ca intelectualii, a căror origine e la țară, să se întoarcă acolo de unde au plecat, pentru ca prin muncă să-și câștige iubirea acelor pe care i-au lăsat în urma lor.

În capitolul ultim d. Madgearu expune în mod documentat în lîmniamente generale programul țăărănismului politic, și care este împregnat de un „puternic suflu idealist”.

Regretăm că din lipsa de spațiu — la care ne reduce rolul nostru — nu putem enunța măcar părți din acest interesant program.

În broșura d-lui Madgearu găsim însă în multe părți ecouri din principiile poporanismului politic, formulate de d. Stere în *Viața Romînească* încă din 1907. Aceasta nu ne miră întrucît doctrina unei democrații rurale a fost formulată de d. Stere la 1907 și orice s'ar face în viitor pentru realizarea unei astfel de democrații, nu se va putea trece peste această doctrină. Ea este definitiv câștigată de cultura romîneșii.

Lucrarea d-lui Madgearu dezvoltă cu obiectivitate și documentar o parte din doctrina țăărănismului politic servind cu prisosință cauzei pentru care a fost scrisă și poate să provoace destule discuțiuni obiective între prietini și adversarii politici, așa cum dorește d-sa în prefață.

V. G. BELDIE

Revista Revistelor

Autorul romanului *Maria Chapdelaine*, Louis Némon

Născut în 1880, la Brest, dintr'o veche familie bretonă, Louis Némon a avut un bunic reprezentant al poporului în timpul republicii dela 1848 și un moș care a fost timp de mai bine de treizeci de ani deputat și senator de Finistère.

Amândoi au fost niște visători politici, care au luptat pentru realizarea unei republici în care nedreptatea va fi înlăturată. Adus pe când era copil, la Paris, unde tatăl lui ajunsese profesor de universitate și inspector al învățămîntului, el nu s'a putut deloc obișnui cu viața marelor orașe. Relațiile mondene nu-i plăceau și nici cariera didactică spre care voia să-l îndrepte familia. Spirit nedisciplinat, el ascundea mereu proiecte subit o înfățișare calmă. Cînd a sfîrșit liceul, nu lubea decît sporturile, aerul liber, filozofii greci și poezii francezi.

După stăruințele familiei, a studiat cam fără voia lui dreptul, urmînd și cursul de limbi orientale.

Admis în școala colonială, și-a dat repede demisia, căci se simțea atras pentru alte lucruri, și voia să voiajeze și să scrie. Intre 1904 și 1908 a publicat cîteva nuvele în diferite ziare și reviste; unele cuprîdeau istorii de sport, altele scene realiste din viața muncitorimii engleze pe care o studiasse în lunile lui călătorii în Anglia. În 1911, pleacă în Canada, unde stă aproape doi ani. Aici vizitează șăr-murile lui Saint Laurent, atras de farmecul naturii sălbatice și a pădurilor nordice. Timp de cîteva luni, se instalează într'o fermă, la Peribonka, lingă lacul Saint Jean, lucrînd cu muncitorii de acolo la cîmp și în pădure. Totul este imens în această regiune, lacul însuși în care se varsă niște adevărate fluvii, distanțele dela o locuință la alta, durata erinii, pădurile care acopăr milioane de hectare. Aici a scris, în cursul anului 1912, romanul său „*Maria Chapdelaine*“.

Această operă, simplă ca intrigă, familiară ca stil, solemnă în mer-sul ei lent, e mai mult o poemă decît un roman, un fel de „chan-

son de gesle" al Franței noi.

Maria Chapdelaine, fata cuminte și liniștită a fermierului Samuel, e lubilă de unicul vecin al fermei din pădure, Eutrope Gagnon, care vizitează familia odată pe săptămână, fără să îndrăznească a se declara, — cînd apare; într'o primăvară, călăuza care ducea la sălbatici pe negustorii de piei, François Paradis, „cu înfățișare holărită și ochii îndrăzneși”. François și Maria se iubesc din prima clipă fără să și-o spună.

Ei se revăd numai odată sau de două ori. Ultima oară într'o zi de sărbătoare, cînd culegeau amîndoi flori, François o întrebă: „Veți fi încă aici primăvara viitoare”? Ea răspunse, da. Acesta a fost jurămîntul lor. Dar iarna e teribilă în acele părți și pădurile imense. François părăsindu-și tovarășii încearcă să scoboare spre Peribonka, dar zăpada crește mereu; el se rătăcește în singurătățile uriașe și corpul lui e găsit într'o zi înghețat, la picioarele unui arbore. Maria suferă mult timp în tăcere, simțind că nu va iubi pe nimeni ca pe cel mort; dar înțelegînd că trebuie să-și facă un cămin, ea pare atrasă de viața orașelor americane, ale căror frumuseți le descrie cu căldură unul din prețendenții ei, Lorenzo Surprenant, care — mînat de dor — vine s'o vadă dela frontiera Statelor Unite, făcînd trei zile de drum. Această cîmpie dela Nord de Québec e stîl de aspră și de crudă! Dar înainte ca Maria să-și fi dat răspunsul, unele voci se ridică în inima ei și ele rămîn victorioase. Maria e canadiană și va rămînea în pădurile dela marginea lacului Saint Jean, unde e avangarda sămănătorilor de grîu și, ca și mama ei, va îndeplini acolo rolul ei de femeie, modest și măref.

Prin adevărul și arta ei simplă, opera lasă celorlorului o deosebită emoție, căci Louis Hémon a știut să redea din incidentele vieții rurale din Canada de sus acele care o fac nouă și curioasă și mai cu samă trăsăturile profunde prin care

țărani pădurilor canadiene sînt legați cu umanitatea și în particular cu rasa franceză.

Ceiace e surprinzător, în aceeași operă, e faptul că un om al orașelor a putut să înțeleagă alții de adînc o natură așa de diferită de a noastră, o viață care nu era nici a lui, nici a semenilor lui. El a fost desigur într'un post excepțional de observație, a minuit securea cu pădurarii și a prînzit împreună cu ei, celînd în ochii lor aceia ce aveau în suflet. Dar aceasta explică numai în parte succesul unei opere alții de grele. Cauza profundă e alta, ea trebuie căutată în sentimentele de care Hémon era pătruns. Maria Chapdelaine e un omagiu adus frașilor Canadieni ai Franței și celor mai buni din ei, care sînt legați de pămînt, o carte în care autorul, ca și absent, s'a șters în fața unei familii modeste ca vorbă și înfățișare, dar măreață în ceiace privește credința, unirea, onoarea și curajul. Între acești țărani francezi și creștini și el însuși, orice accident de avere, de lectură și de profesie a dispărut, și între ei s'a revelat dimpotrivă o strînsă înrîndire. Secretul profund al operii e acesta: un romancier francez a voit să trăiască de cealaltă parte a mării, la frașii lui canadieni, în aceleași condiții în care propria lui rasă a trăit odinioară în Franța, condiții familiale, sociale, religioase. A fost deajuns să-și deschidă sufletul și-a înțeles totul.

Acest scriitor care a îmbogățit literatura franceză cu o operă care va dura, părăsea Montreal într'o sară de vară în 1913, îndreptîndu-se spre provinciile de Vest, unde voia să studieze cîmpia care devenise unul din marile grînare ale lumii, lucrată de mașini conduse de oameni veniți de preluțindeni. Dar, două săptămîni după plecarea lui, pe cînd mergea cu un prietin, dealungul drumului de fier, spre Pacific, el nu auzi, din cauza vîntului și a ploii, zgomolul unui tren care venea cu toată

viteza. Cei doi tineri fură striviți. Louis Hémon nu împlinise încă treizeci și trei de ani. Canadianii, în a căror țară cartea a fost întâiu publicată și a devenit repede populară, au arătat recunoștința lor, așezând o placă de marmoră albă pe mormințul scriitorului, societatea literară din Quebec a ridicat un monument la Peribonka, aproape de ferma unde romanul a fost scris; iar guvernul canadian a bolezat două lacuri frumoase și încunjurate de păduri, unul lacul Hémon, iar altul Chapdelaine. Numele lui, glorios în Canada, a devenit deabia acum cunoscut în Franța.

(René Bazin. *Revue des Deux Mondes*, Octombrie).

Pe marginea literaturii

Filozofia istoriei a luat naștere în secolul XIX-lea, în urma marii revoluții franceze și a regimului tratatelor din 1815, și s'a dezvoltat în Germania, Franța și Anglia aproape în funcție de teoriile filozofice și biologice evoluționiste, cu Maistre, Guizot, Tocqueville, Carlyle, Hegel...

De rîndul acesta în Franța pare că istoria nu și-a revenit încă din comoșia războiului, și știința a devenit deodată simplă publicistică, văzîndu-se în chip ciudat ingenunchiată de tratatul din Versailles.

În schimb, în Germania marele succes de librărie l-a avut cartea lui Spengler, care a atras atenția lumii asupra Orientului. Prezicerea lui Schopenhauer cum că Europa în secolul XIX-lea se va vedea transformată de Orient, Spengler o crede realizabilă în secolul XX-lea. În această privință pare simptomatic și Institutul grafului Kayierling din Darmstadt, și turneul triumfal al lui Tagore prin Germania, și însemnătatea pe care revistele germane o acordă informațiilor orientale...

Spiritul englez pare mai puțin apt pentru sistematizări istorice. Compară pe Macaulay cu Guizot... În general, filozofia istoriei e posibilă numai în măsura în care se dă importanță duratei. După Schopenhauer, filozofia istoriei lui He-

gel cade, dacă admitti idealitatea timpului. Dimpotrivă, filozofia lui Bergson, pentru care durata constituie substanța întregii realități, ar putea da naștere unei filozofii a istoriei.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*, No. 95).

Ingres

Se spune că între pictura cubistă și Ingres există mare asemănare, căci opera acestuia e cea mai pasională și ingenioasă inovațiune a secolului al XX-lea.

Ingres inaugurează pictura intimă, abordează natura cu o naïvitate fără precedent, mai inocentă și decît a lui Chardin. Căci Ingres reprezintă sensibilitatea modernă, nu se ține de adevărul anatomic („Odalisca” are bunăoară două verebre în plus), notează numai impresiile. Este primul impresionist clasic. Tot așa în portretul d-nei Ingres, rezultat al purei emoții, Ingres diformează modelul. Această libertate și plăcere de arabesc sînt caracteristice artei decadente.

Ingres n'are imaginație, dar are totdeauna un model. Delacroix este dimpotrivă academic. El concepe, nu se supune senzațiilor ca Ingres. Desenează fața-tip, piciorul-tip, mina-tip; se conformează unui canon stabilit dinainte. Desenurile sale se conformează regulilor perspectivei obișnuite și legilor anatomiei.

Ingres, dimpotrivă, abordează natura fără idei preconceptuate, în perfectă postură de receptivitate, gata să înregistreze cea mai mică impresie venită din afară. Au să-l frapeze nu asemănările dintre obiecte, ci diferențele lor cele mai subtile. Tot ce-i inedit, individual. Dacă-i compari portretele, descoperi în ele un gust de diferențiere și o înclinare către ce-i specific, rară și excepțională.

(André Lhoie. *La Nouvelle Revue Française*, No. 96).

„Jurnalul” lui Amiel

Anul acesta bogat în centenare numără printre ele și pe al lui

Amiel. Critica se socotește de-a-foare, cu prilejul unor asemenea comemorări, să restabilească „adevăruri prime” și să așeze la locul potrivit pe ilustrul sărbătorit. Amiel este și el astăzi supus acestei legi. Ca de obicei, părerile formează o scară care pleacă de la admirația fără rezervă și se coboară până la acele îndoielnice „justificări” ce tind de multe ori, nu să îndreptălească opera unui poet, ci s'o discrediteze punându-i în samă nenumărate restricțiuni. Spiritele franceze în deosebi au de făcut multe asemenea rezerve asupra poetului genevez.—Versurile lui nu sînt amănite decît în treacăt; în schimb „jurnalul” este cercetat cu luare aminte.

Se știe că Amiel și-a scris aceste însemnări începînd dela 20 ani până la sfîrșitul vieții. Lucrarea întregă alcătuiește 15 volume mari. Din ele s'au făcut două tomuri de extrase. În acest jurnal găsim scrierile lăuntrice ale unui poet și ale unui intelectual superior. La cele dinlăi pagini sîntem impresionaji. Sufletul care scrie așa, nu este evident un suflet vulgar. Dimpotrivă, foarte delicat, foarte înalți și foarte îndrăgostiți de cele mai nobile ambiții morale.

La 27 de ani Amiel și-a găsit a lăudinea în viață—el este pentru idealism. Cităm din al său Credo: „Nu-i nevoie decît de un singur lucru: să păstrezi pe D-zeu. Trebuie să te desfaci de tot ceia ce poate fi pierdut, să nu te legi cu totul decît de cele veșnice și absolute și să îți pe celelalte ca un împrumut, ca un uzufruct.

„Trăește cu regulă: lasă pe cel viu să trăiască și rezumă-ți ideile, fă-ți testamentul gîndurilor și al inimii; e tot ce poți face mai folositor. Nu este odihnă pentru spirit decît în absolut, pentru simțire decît în înalții, pentru suflet decît în divin. Nimic din ce-i mărginit nu-i adevărat, nu-i interesant, nu-i în stare să mă oprească”.

În aceste rânduri precum și'n altele cuprîndem de Amiel amestecînd D-zeu și absolutul, Hegel și evanghelia. Din ansamblu însă, se desprinde o înfățișare foarte înaltă, foarte curată și care ne im-

pune respect. Dar acest idealism militant nu prezintă o mare originalitate de gîndire. Este în fond un fel de stoicism exprimat în dialectica metafiziciei germane. Să remarcăm apoi că cea mai mare parte a filozofilor care au propovăduit renunțarea, abstenența, refugul în absolut, n'au dat decît foarte rar ei înșiși exemplu. Zenon pe lingă că era foarte bogat se mai îndeltnicea și cu cămătăria. Seneca trăia ca un militar. Iar Marc Aureliu n'a demisionat. Astfel de contradicții nu se găsesc în viața lui Amiel, totuși în idealismul lui se streconră adesea oarecare egoism. Nu un egoism brutal, ci egoismul unui *bleux garçon de la pensée qui a horreur de ce qui pourrait déranger les aises de sa méditation*. Amiel mărturisește de mai multe ori teama de obligațiile sau responsabilitățile care i-ar turbura programul: „Care-i farmecul vieții mele, în aparență așa de deșartă? Libertatea. Viața mea materială este asigurată. Edestul pentru un celibatar. Responsabilitatea este pentru mine un vis nrit”.

Acest idealist înverșunat care nu vrea să cunoască decît absolutul și nu are decît o compătimire ucigătoare pentru zădărnicele zburcări pămîniști, mai are o slăbiciune: publică fără încetare din cea dinlău tinereță până în ajunul morții. Jurnalul cuprinde, în privința amorului, observații banale și foarte noive. Și atunci se pune întrebarea dacă cu mai mult temperament, cu mai multă seducțiune și cu femeiuștele convenite, cultul acestui mare spirit pentru absolut n'ar fi suferit multe schimbări.

Ca scriitor, alt timp cît rămîne în domeniul abstracțiunilor și înd nu se încarcă cu jargonul metafizic, stilului său nu-i lipsește nici vioiciunea, nici fineța și știe să redea cele mai subtile nuanțe ale gîndirii. Dar îndată ce încearcă să vorbească despre natură, pe care dealfel o iubea cu adevărat, pana lui dă greș. Descrierile lui sînt a-esea false. Dealți-gusturile literere ale lui Amiel ar fi deajuns pentru a-i ghici felul de a scrie. Acest poet nu știa nimic

de Baudelaire, din Victor-Hugo pare că nu cunoștea decât unele fragmente, iar din Leconte de Lisle numai traducerile.

Versurile care-l încântă sînt poemele reci ale d-nei Ackermann; ca romancier preferă pe Cherbulliez, ca om de spirit pe anemicul Doudan. De aici putem deduce nota dominantă a lui Amiel: — Are un spirit și o judecată turnate în tiparul german.

Amestec neobișnuit de curăție, de înălțare, de sinceritate, de limpezime, de iluzii, de candoare, de pedantism, cum poate fi clasat Amiel? Nici ca un mare gânditor, nici ca un mare scriitor, nici ca un mare spirit; ci cu slăbiciunile și noblețele lui, un admirabil personaj de roman.

(Fernand Vandérem. *Revue de France*; No. 15).

Asupra condiției omului de litere

O revistă a deschis în ultimul timp o anchetă pe lângă oamenii de litere pentru a stabili dacă scriitorul mai are încă un loc în societatea nouă creată de război și căror condiții materiale și morale e subordonată menținerea în influența sa. Adevărul care se ascunde îndărătul acestei formule e mai simplu și mai trutal decât cum presupune acel care a enunțat-o. El e rezultatul, nu al războiului, dar a unei stări de lucruri care durează de aproape două secole: dificultatea ce o întîmpină majoritatea scriitorilor de a trăi în mod larg din munca condeiului. Războiul nu a creat această situație, ci numai a agravat-o, făcînd-o mai evidentă, mai sensibilă, mai dureroasă. În toate timpurile, profiturile profesiei au fost reduse, cîștiga romancierii din secolul al XIX fac numai excepție. Ele sînt mai reduse azi cînd onorariile oamenilor de litere, care scriu în jurnale sau reviste, nu a crescut în raport cu deprecierea monedei sau cu scumpetea traiului.

Problema e în realitate veche și ca s'o înțelegem trebuie să examinăm care au fost condițiile materiale și morale ale scriitorului

în trecut. Pentru a clarifica însă această discuție e necesar să facem dela început o distincție de ordine mai mult materială decât morală, între un scriitor și un om de litere. Un scriitor e un om, care, oricare ar fi proesia sa, scrie cărți, de obicei în afară de ocupațiile lui obișnuite și de situația lui socială, fără a scompta profitul care i-ar putea folosi pentru a trăi. Un om de litere e acel care și consacră viața în întregime în a scrie cărți și, neavînd altă carieră, nu subsistă decât din produsul material al operelor sale. Fromentin scriînd „Dominique” sau „Maitres d'autrefois” era un scriitor. Théophile Gautier publicînd „Voyage en Espagne” era un om de litere, fiindcă întreprinsese acest voiaj pentru a scrie o carte destinată să-i aducă un profit material necesar traiului. Omul de litere poate avea desigur talent sau geniu și atunci e un scriitor, dar el va considera totdeauna pe un scriitor contemporan care e magistrat, medic sau soldat, numai ca amator. Dacă aruncăm acum o privire asupra celor trei literaturi clasice, ne vom da repede seama că omul de litere s'a născut în timpurile moderne. În Grecia, cu excepția lui Homer, sau a Homerizilor, azei de altfel învăluiți de un nor olimpian, poezii și prozatorii compuneau operele lor în ceasurile de răgaz ale unei profesii. Hesiod era proprietar rural, Pindar aparținea unei ilustre familii, Eschyl a fost soldat, Sophocle e patrid și general, Euripid pictor și filozof, Herodat și Aristofan au avut averi mari, Platon aparținea celei mai înalte aristocrații ateniene, Xenophon era militar și agricultor, Tucidide și Polybiu erau nobili și au fost comandanți de flotă. Toți acești mari autori au fost scriitori în sensul menționat al cuvîntului. Doar numai în timpul perioadei alexandrine se găsesc cîțiva profesioniști, rimînd pentru a-și cîștiga viața mici opere compuse în onoarea regilor, tiranilor sau a personajelor ilustre.

Literatura romană cași cea greacă e opera unor patricieni, cavaleri, oameni politici sau fii de li-

berji, la zădărosul nevoii. Cel mai mulți din ei nu ar fi avut nevoie de vilele și domeniile, pe care un August sau Mecena le-au donat lui Virgil și Horațiu. Jongleurii evului mediu, care trăiau din dărnicia senzorilor sau cerșind în chip cinic dela public, nu pot fi considerați, cum crede Edmond Faral, ca primii oameni de litere.

Toată literatura franceză până în secolul al XVIII nu cunoaște oameni de litere care pot trăi numai din munca condeiului. Scriitorii din aceste vremuri sînt oameni ai bisericii, militari, magistrați, funcționari, bărbați de stat, medici, înainte de a fi autori sau de a primi pensuni. Rabelais a fost medic, Ronsard a avut o funcție la curte, Montaigne a fost primar de Bordeaux, La Fontaine silviculor, La Bruyère avocat și inspector financiar. Desigur unele din aceste funcții nu erau absorbante, dar ele asigurau pe deplin nevoile lor, împotriva mediocrității profiturilor literare și a hazardurilor vieții. Ele procurau poetului, moralistului, filozofului, un venit fix care-i permitea să scrie fără grija de beneficiul realizat. Dacă la Fontaine nu inspecta prea des apele și pădurile, el încasa regulat leșia lui de funcționar din tezaurul statului. Boileau avea avere frumoasă. Racine a fost pensionat de rege și a devenit apoi istoriograful lui oficial. Corneille a murit în mizerie, fiindcă, încrezător în succesul lui de autor dramatic, renunțase la profesia lui de avocat la Rouen. Totuși la sfîrșitul domniei lui Ludovic al XIV, literatura pare că voeste să devină o profesie și La Bruyère exprimă în termeni mișcători nedreptatea destinului scriitorilor care nu pot trăi din rodul muncii lor intelectuale. În secolul al XVIII deși unii scriitori, ca abatele Prévost, Lesage și mai tirziu Voltaire, Diderot sau Rousseau par a nu fi avut alt mijloc de existență decît condeiul, cînd examinăm mai de aproape viața lor, vedem că această aparență pe care de altfel ei au căutat s'o impună, e mai mult formală decît reală. Aproape fiecare din ei are cite un protector, suveran sau

mare senlor, față de care are un număr de obligații. Dar fiindcă scriitorii fac parte mai toți din o poziția împotriva regimului și aceste legături le sînt odioase, ei visează să devină o mare forță morală și înțeleg că pentru această trebură să aibă independența materială asigurată. Dacă scriitorii secolului al XVIII au proclamat sgoimosos drepturile lor, ei au continuat să practice vechile moravuri, Voltaire a moștenit averea dela părinți, a primit pensuni dela curte și a realizat mari beneficii, speculînd asupra griului sau prin bancerii din Paris, în furniturile militare. Diderot a muncit toată viața cu condeiul, el i-a adus un renume, dar nu l-a scos din sărăcie, căci cîțiva ani înainte de a muri a fost nevoit să-și vîndă biblioteca Cateherinei a II-a. Pentru a nu-și aliena libertatea gîndirii, Rousseau a fost nevoit la bătrînețe să copieze, ca atunci cînd era lînar, bucăți de muzică, nepunînd trîi din produsul unor opere care-l făcuseră celebru.

45 Napoleon a căutat să favorizeze literatura, acordînd ca și Ludovic al XIV odinioară, pensuni scriitorilor, dar aceștia erau obligați să-și schimbe planul operelor după capriciul imperial. Singurii scriitori de valoare din epoca lui, M-me de Staël și Chateaubriand, erau în poziție și ei au refuzat toldeauna darurile cazarului. Cea dintîi, fiica bancherului genevez Necker, avea o avere frumoasă, iar Chateaubriand, după ce a cunoscut mizeria în timpul emigrației, a câștigat mult cu „Le Génie du christianisme”, primul mare succes material din literatura franceză. „Les Martyrs” i-a fost plătit deasemeni cu 80.000 franci, iar pentru publicarea faimoaselor „Mémoires d'outre tombe”, Girardin a vărsat aulo ului o sută de mil de franci. Acest exemplu a impresionat profund imaginația romanticilor. Lamartine, Vigny și Hugo au celebrat eminența demnitate și caracterul sacru al profesiei poetice, iar mulți lîneri renunșînd la alte profesii au început să se consacre numai literaturii. Totuși cînd Vigny cerea în Steilo, ca literatura sa poată

hrăni pe poet, el nu se gîdea decît la cel de geniu. Istoria salariilor încasate de oameni de litere în cursul secolului al XIX, arată însă un progres față de secolii precedenți. E sigur că unii din ei au reușit să trăiască destul de larg din munca lor literară. Lamartine a cîștigat 250,000 lei cu „Istoria Girondinilor”, 40,000 cu „Craziela”. Eugène Sue a încasat 160,000 dela „Journal des Débats” pentru „Misterele Parisului” și 100,000 pentru „Jidovii răitător”. Balzac a cîștigat cu romanele publicate în anul 1840, 150,000 lei și Victor Hugo a încasat 400,000 lei pentru „Les Misérables” și a murit de multe ori milionar. Toțiș realitatea prezintă și alte aspecte: Stendhal a fost plătit pentru „Le rouge et le noir” cu 1500 lei de librarul Levasseur și toate operele lui nu i-au adus în douzeci de ani de muncă literară, decît 5,700 lei. Noroc că avea ca să poată trăi resursele lui personale, solda lui de militar sau leafia de consul. Théophile Gautier, patru ani înainte de a muri, la 1868, cînd avea cincizeci și șapte de ani, a scris: „Ceiace mi-a lipsit pentru a fi unul din cele patru mari nume ale secolului, a fost pinea de toate zilele. Azi, nu am decît trei ludovici la mine și dacă mă îmbolnăvesc mai mult de șase săptămîni, trebuie să mă duc la ospiciu”. Și situația lui Gautier e a celor mai mulți din oamenii de litere remarcabili, cu excepția a zece, cel mult. Dacă nu au o avere personală sau o altă profesie, ei nu parvin să trăiască decît printr'o muncă de ziarist continuă și precară, plătită uneori în deajuns, dar absorbind cea mai mare parte din forțele lor. Balzac scria în „L'usions perdues”: „Lenta execuție a operelor de geniu, presupune o avere considerabilă, venită de-a gata sau sublimul cinism al unei vieți sărace”. Iar Gérard de Nerval scria tatălui său: „Oamenii de litere care ca Lamartine, Vigny, Delavigne sau Hugo au avut rente și o viață asigurată, au ajuns de parte, căci nu au fost silși să-și consume forța într'o muncă, ca cea a romancierului sau a jurna-

listului, muncă sterilă, deși seducătoare prin facilitatea ei”.

Dacă cerceăm, unul cite unul, toate numele mari ale secolului trecut, vedem că prea puțini autori au consumat să nu fie decît oameni de litere, înainte de a fi ajuns la glorie. Unii chiar, care nu aveau averi, au ocupat până la urmă o funcție sau o carieră, a căru profit nu era inutil pentru asigurarea vieții. Nodier, Sainte-Beuve, Feuille, Coppée, Leconte de Lisle, Heredia au fost bibliotecari, MÉRİMÉE, inspector de monumente, Michelet, Quinet, Renan, Taine, Sorel, Malarmé, profesori, Alphonse Daudet a fost mult timp secretar al ducelui de Morny, Zola funcționar la Hachette, Maupassant, Huysmans, Samain, Léon Dierx au făcut multă vreme parte din administrație. Numai acei care au avut averea unui Flaubert, Goncourt sau Sully Prudhomme au refuzat să aibă o altă profesie. În ceea ce privește un Baudelaire, un Vallès, un Verlaine sau Barbey d'Aurévilly, dureroasele lor biografii dovedesc că literatura nu poate să hrănească în chip convenabil un om. Aproape toți scriitorii au datorit unui alt izvor decît literatura cea mai mare parte a venitului lor și, numai în secolul trecut, gloria a putut să libereze de orice constrîngere, citeva genii sau cîțiva favoriji ai destinului. Aceasta era situația în ajunul războiului și acum, după sfîrșitul lui, autorii care au simțit realității ar trebui să recunoască mai mult ca oricînd, că deși dreptul lor de a trăi din profesia pe care o exercită e legitim, pentru cei mai mulți a subsista numai din aceasta va fi încă multă vreme o imposibilitate.

(Georges Grappe. *Revue de Paris*, Septembre).

E. Zola și A. Daudet

Trebuesc înlăturate aprecierile curente ale tuturor „istoriilor literaturii franceze” — cu privire la E. Zola. În adevăr ele afirmă că meritul lui Zola stă în a fi creat, nu „romanul experimental”, ci pe cel

„social” care nu reușise lui H. de Balzac, dar lui îi reușește mult mai bine, „căci el avea predispoziția mai calmă și mai echilibrată, nefiind asaltat nici de motive poetice”.

Dar chiar de am rămânea la formula curentă de „roman experimental”, de ce am acuza pe Zola de preocupările sale filozofico-genealogice ori moraliste? Și de ce n'am aduce aceiași învinuire lui Balzac? În definitiv aceste preocupări la Zola cași la Balzac, sînt mai mult de natură periferică, și nu aici trebuie să insiste critica. Cînd e vorba de Zola, ceva mai mult: „aproape ar trebui să-i fim recunoscători de oarece, — formulînd cu marea-i simplitate acea concepție despre romanul experimental, — a lăsat istoriei un document cîl se poate de cuprinzător de punctul pînă la care erau amele capetole, în a doua jumătate al sec. 19-lea, lirile de o pămîntă și beție și amețeață pentru fiziologie, patologie, zoologie și celelalte științe naturale”.

Zola mai este acuzat de îngustime și de limitare mintală, în credința sa oarbă pentru aceste științe. Nu susținem contrariul, însă și Balzac are același defect.

Dar cea mai severă imputare e aceea că Zola a căutat să reprezinte numai partea josnică a vieții — și numai în astfel de reprezentări a reușit. Aprobăm și pe aceasta, căci nu e greu a băga de seamă că-i lipsea și pornirea naturală și cultura necesară înțelegerii formelor spirituale ale vieții; dar de ce ne-am interesa atîta de *celace* reprezentînd, în loc de-a aprecia *cum* reprezintă? (Nimeni nu poate nega puterea plastică cu care Zola înfățișează diverse tipuri de oameni vulgari, de oameni de afaceri, mici funcționari și mai ales jărani și viștoși; apoi ambientul lor, marile orașe, etc. — făcînd cea mai vie și veridică descriere a vieții moderne). Atci putem găsi meritele lui Zola: avea *darul reprezentării plastice*, știînd să cearnă trăsăturile caracteristice care determină tipul și creînd ambientul perfect adecuat. Ceva mai mult: în aceste reprezentări se

simte sufletul scriitorului, sincer și serios îngrijorat de mizeria și corupția umană.

Faima lui Zola, scriitoare între 1875-95, e astăzi apusă. Și acest apus era de prevăzut de oarece nu mai interesează nici materia din romanele zoliane (concepția politică franceză din vremea secundului Imperiu) și nici ideologia care le însuflețea (Științele naturale și problema eredității). Dar mai e o cauză de natură pur estetică: *Zola era foarte puțin poet* (alături de vibranta sollicitudine morală nu se vede sentimentul poetic și fantezia). Zola rămîne mai mare pedagog decît poet! În limitele meritelor principale recunoscute, nu putem primi formula de „amplitudine epică” adoptată de mulți critici francezi cînd e vorba de Zola: epicitatea lui este bazată pe procedee oratorice.

Cu mult mai binevoitoare se arată critica istorică față de A. Daudet, căruia îi recunoaștem o fire mai plăcută, mai sociabilă, și o educație mai fină și mai burgheză decît a lui Zola. El este *assai meno vigoroso e serio* decît primul și în plus Daudet întrebuinta exact același procedeu artistic cași Zola, și în fond e *tot atît de puțin poet* cași primul.

Și Daudet e un „moralist observator”, observația sa fiind adesea materială și extrinsecă, iar personagiile încarnarea unei idei morale care le face cu totul statice. Naratiua sa e mecanică și contemplația poetică a materiei brute lipsește. Stilul său e limpede și ușor, dar abundă în formule fixe și în expediente narrative.

(B. Croce. *Critica*, Fasc. IV).

• poveste românească despre Siegfried

...E „Gheorghe cel vileaz”, povestea publicată de Petre Ispirescu în „*Columna lui Traian*”, în 1876.

Autorul se silește să facă dovada, — după ce amintea că învățatul rus Veselovski remarcase și

el oarecare asemănări între povestea românească și legenda despre Siegfried. „Gheorghe cel viteaz” face parte din tipul de poezii, inițial la mai multe popoare; despre puil ursului, are însă elemente care nu se găsesc decât în legenda scandinavă despre Thidrek și în special în legenda despre Siegfried. În povestea lui Ispirescu, rezumată în scurți, împărțite, răpita de hoji pe cind vrea să-și boțeze copilul la finlină, își lasă copilul în pădure unde este alăptat de o capră și găsit apoi de un om care-l crește. Murind ocrotitorul, copilul, traversat în blăni de vulpe intră în oraș ucenic la un fierar, unde uimește cu puterea lui. E trimes de stăpîn împotriva unui monstru în pădure, spre a-l pierde. Dar el ucide monstrul și, la sfatul păsăruiciei recunoscătoare, își scaldă tot trupul în singele monstrului (afară de o palmă de loc pe care cade întâmplător o frunză) ceea ce-l fereste de orice primejdie viitoare. Înors la fierar, își făurește arme neprețuite cu care va face alte vitejii. Se reîntoarce la tronul părintesc și apoi își caută și eliberează mama.

Rev. germ. o redă aproape întregă în traducere. În legenda nordică se mai găsesc o mulțime de amănunte care trazează legătura povestii românești cu ea. În amândouă prințul își amenință soția, dela care vreme îndelungată nu dobîndește copil. Și Sigurd din legenda nordică este ascuns de mama lui în pădure, și pe lângă viteazul Gheorghe se alătură un ucenic.

Și aici și dincolo se doboară mai mulți copaci ai pădurii, se aprinde un foc. Se ucide monstrul atras de vîlvălae, i se lae capul și îl duce acasă. Și în legenda nordică viteazul se spală cu singele monstrului, și-i rămîne o pată vulnerabilă (nu cauzată de o frunză ci fiindcă nu-i poate ajunge mîna la spate). Alîtea amănunte izbicioare, pe lângă o lesătură la fel.

O împlinire nu poate să producă asemenea asemănare. Să fi ajuns legenda scandinavă la Romîni într-o traducere germană?

Această legendă să se fi amestecat apoi cu povestea despre puil ursului? Nu. Înre legenda scandinavă și povestea românească sînt unele deosebiri. Aceste deosebiri nu sînt însă între „Gheorghe cel viteaz” și legenda despre Siegfried din „Nibelungenlied”. Locul vulnerabil și aici și dincolo vîltoz de frunză și aici și dincolo viteazul se scaldă în singele monstrului răpus și nu se unge numai...

Dar mai e un amănunt: Gheorghe își boțea Balmut sabia făculă de el. La Siegfried ea se cheamă Balmung. Influența e deci îndoielnică. Dar pe ce cale? Să se fi făcut în timpul nostru, pe calea cărții? Așunci trebuia să străbată întreg „Nibelungenlied”-ul.

E foarte probabil că legenda veche germană despre Siegfried, — singură legenda, — a ajuns în Valahia pe cale orală și anume, aceasta nu s'a putut face decât prin Sași, dela care, în veacurile 12-14, au putut-o primi Romîni.

(Friederich Panzer. *Beitr. zur Geschichte d. deutschen Sprache u. Literatur*, Vol. III, 1921).

Armance

Acest înăiu roman al lui Stendhal (și în 1827, cînd îl scrie, el are 44 de ani, iar „Armance” este a șaptea a sa lucrare) a fost mai puțin prețuit decît *Le Rouge et le Noir* și *La Chartreuse*. „Nu dovedea nici o invenție”, zice Sainte-Beuve, „și nici-un geniu această scriere enigmatică prin fond”. Căci Octave, eroul romanului, ar fi greu de înțeles, dacă n'am avea la îndemînă o scrisoare a autorului către Mérimée și o notiță într'un exemplar interfoliat de însuși Stendhal, din care se vede că Octave e imponent.

Dintre toți amoroșii lui Stendhal, acesta este însă cel mai fervent. Asemenea disociație paradoxală între suflet și simțuri autorul o cunoaște totuși din experiența sa (vezi cap. XVII din „Armance”).

Dar oricît de clar pare romanul, te lasă oarecum nesatisfăcut. În împrejurarea aceeași importantă, Octave șovăie și te

slește să le întrebi ce-ar fi zis Armance, dacă i s'ar fi destăinuit... În fața insuficienței lui, ce-ar fi devenit amorul ei? Scrisoarea cătră Méricée aruncă o lumină și asupra acestui punct și te lasă să întrevezi soluțiunea salvaloare.

Deși scabroasă, întâmplarea devine prin ea interesantă și dă dreptate cugețării lui Tolstoi că tragedia, care l-a lulburat mai mult pe om, a fost și va fi despururi tragedia alcovului..

(André Gide, *Nouvelle Revue Française*, No. 95).

Impresii din Berlin

Dacă în primele zile ce au urmat armistițiului s'a putut crede că ideile particulariste, care au fost mult timp în Germania o tradiție, vor deveni iarăși puternice, se constată azi dimpotrivă, că ideile unității se afirmă din nou. Numărul partizanilor ideilor separatiste e mic, căci propaganda abilă făcută de Prusienii din Berlin, pentru a fortifica în diferitele părți ale Germaniei sentimentul solidarității naționale, a fost încoronată de succes. Acest rezultat a fost obținut prin așijerea unei împotriva străinului și mai ales a Franței. „Francezii, spun Prusienii, sînt cauza mizeriei noastre actuale. Numai prin unirea strinsă a tuturor Germanilor vom parveni să desființăm tratamentul abominabil care ne-a fost impus. Să evităm dar, tot ceace ne-ar putea dezuni“.

În ceace privește chestia responsabilității, cei mai mulți Germani cred că poporul lor nu e responsabil de războiu, nici de urmările lui. „Diplomații noștri au făcut poate greșeli, noi sîntem inocenți“. Imensa majoritate a Germanilor e azi convinsă că războiul a fost „un războiu de apărare“. Poporul german nefiind vinovat, e o monstruoasă să vorbim de pedeapsă. Și deaceia tratatul dela Versailles, bazat pe ideea culpabilității Germaniei, nu poate fi respectat. Nu avem nimic de regretat, a declarat juristul Ulrich Stutz. Dacă poporul german acceptă să plătească, el o face ca jucătorul care, făcînd greșeli, a

pierdut partida. El speră însă să cîștige pe cea următoare și e decis să încerce iarăși șansa. Un nou războiu e inevitabil, a afirmat Stutz, iar un muncitor pacifist întrebă asupra acestei chestii a spus: „Ați voi să umiliți Germania, ea nu va putea să rămînă în starea de umilire la care ați impus-o“. Sancțiunile sînt unanim considerate ca inconciliabile cu acceptarea ultimului dela Londra. Germanii sînt revoltați împotriva dispozițiilor care îngreiază relațiile lor economice cu regiunile ocupate și acuză pe Francezii de a voi, împotriva tratatului de Versailles, să sfărîme unitatea politică și cea economică a Germaniei, împiedicînd în chip neadmisibil restaurarea țării.

Totuși nu toți Germanii judecă la fel. Mulți recunosc că ei trebuie să repare raul pe care l-au făcut. Astfel guvernul actual, recunoaște că Germania are cel puțin o parte din responsabilitate, el înțelege motivele neliniștii Franței și, rezistînd partidelor reacționare, încearcă să dea oarecare satisfacție. Părerile lui Walther Rathenau, personalitatea cea mai meritaantă a guvernului, sînt în privința aceasta de un interes deosebit. „Războiul, a declarat el, a lăsat o rană care trebuie cicatrizată: regiunile devastate. Cît timp ele nu vor fi aduse în starea de odinioară, orice înțelegere durabilă cu Franța va fi imposibilă. Eu vreau să lucrez în această privință din toate forțele mele și Franța ar trebui să studieze, împreună cu Germania, ceace e de făcut. Societăți de întreprindere comune ar putea fi fondate și Germania ar putea oferi prestații în natură. Problema reparațiilor nu e în realitate problema reconstruirii lumii, problema imensă care nu poate fi rezolvită decît admitîndu-se ideea unei solidarități în suferință și înțelegîndu-se că restaurarea unei țări e imposibilă, dacă restabilirea altor țări într-o situație economică satisfăcătoare nu se produce deasemeni? Voiți ca Germania să plătească toate sumele necesare refacerii continentului, dar ea nu are nici aur,

nici materiile prime; ea nu poate plăti decât în muncă, trebuie să admitem ideea unei solidarități internaționale, dacă voiți ca Germania să-și poată achita datoria”.

Ar cei mai mulți Germani cred că aceste considerații generale și filozofice sînt primejdioase. Solidaritatea economică, spre care Rathenau vrea să orienteze spiritele, e, după economiști, irealizabilă, căci ea e într-o prea mare opoziție cu regimul de economie capitalistă, care domină epoca noastră”.

În ce privește democratizarea Germaniei, se poate spune că regimul de aparență republicană pe care ea și l-a impus în Noembrie 1918, nu entuziasmează pe nimeni. El nu a fost corolarul unei dorinți sincere de libertate și nu poate fi prezentat nici ca o desptepțare a conștiinței, nici ca fructul unei dorinți profunde de a se debarasa de un regim judecat deplorabil. Republica germană are ca origină foamea, descurajarea, decepțiile; ea e departe de a fi rezultatul unei munci fecunde a spiritelor doritoare de reînnoire. Germania nu are simț politic și, după părerea cancelarului Wirth, unul din cei ce speră în democratizarea Germaniei, e nevoie cel puțin de o generație ca ei să-l poată câștiga.

În ce privește situația financiară a Germaniei, dacă cancelarul speră că ea va putea printr-o muncă intensivă să facă față angajamentelor luate, alții rămîn sceptici. „Plata unei anuități fixe de două miliarde de mărci în aur, spun aceștia, e imposibilă. Acei care speră că valoarea exportului german va deveni de patru ori mai mare, se înșală. Micșorarea averilor private, care va urma impozitelor ce trebuie plătite, nu va permite o asemenea creștere a comerțului exterior german. Apoi industria germană e mai ales o industrie de transformare, care are nevoie de materii prime ce nu s'au produse în țară. Dar cumpărarea acestor materii prime cu schimbul nostru depreciat, reprezintă o formidabilă cheltuială. Ad-

mișind chiar că în 1925, exportul german se va ridica la 25 miliarde în aur (cifra dată de Loucheur), trebuie să ținem samă că 60 sau 70 din aceste exportări vor fi consacrate cumpărării materiilor prime și alimentelor de care avem nevoie. Dificultățile în fața cărora ne-a pus acceptarea ultimului sînt insolubile”.

Toluși activitatea economică a Germaniei e considerabilă. Dacă micile industrii sînt tenate și unele au dat faliment, industriile mari sînt mai toate prospere și sufăr desigur mai puțin decît cele franceze de criza care se simte pretutindeni în lume. Mișcarea lor de concentrare le-a permis să ajungă la o putere de acțiune extraordinară. Trustul electrominier, creat de Stinnes, dispune de un capital ce trece de două miliarde. El produce cărbune și fier, fontă și oțel, locomotive, automobile, vapoare. Consorțiul distribuie acționarilor dividende frumoase, care se ridică la 20, 30, 40 la sută. Dacă unii ca Gerlach se ridică împotriva profiturilor de războiu, mulți admiră pe marii potențai ai industriei care, împreună cu marii financieri, prin concepțiile lor, pregătesc Germaniei — pe terenul industriei — o superioritate analoagă a celeia pe care a avut-o înainte de 1914, pe terenul militar. Vorbind despre Stinnes, despre imaginația constructivă și talentul lui de organizator, „Vorwärts” îl numește un vrăjitor. El a știut să dea o notă pangermanistă celor o sută de gazete ale sale și să acapareze principalele uzine austriace. Unii speră că el va face influența germană preponderantă în Europa centrală și, grație concesiunilor considerabile pe care le-a obținut în Rusia, Germania va stăpîni într-o zi piața rusăscă.

Situația fabricilor de mașini, de biciclete, de material rulant e prosperă. Comandele primite din țările scandinave și din America de sud, sînt importante. Dacă industria linei lincezește, situația însătoriilor de bumbac e satisfăcătoare. Industria chimică suferă, fiindcă Anglia supune unui control ri-

guros materile colorante, refuzând intrarea culorilor care pot fi fabricate în interiorul țării.

În ce privește atitudinea Germaniei față de Anglia, opinia publică e împărțită. Dacă unele spirite, cum e Rathenau, o consideră ca adevărata responsabilă a războiului și ca dușmanul cel mai primejdios pentru viitor, susținând că o înțelegere între Germania și Franța împotriva Angliei va deveni într-o zi o necesitate, alții sînt cuprinși de o adevărată anglomanie. Dezacordul dintre Anglia și Franța în chestia Ruhr sau în cea a Sileziei de sus, e relevant cu satisfacție. Dar ce face Germanii caută să împiedice prin toate mijloacele, e reînvierea Poloniei. „Polonia nu e viabilă, Polonezii sînt înapoiși și incapabili de a constitui un stat, ei nu se vor civiliza încă multă vreme”, — iată părerea cea mai răspîndită.

În ce privește sentimentul pentru fosta monarhie, mulți conservă simpatie pentru suveranul căzut și recunoștință pentru Hohenzollerni. Totuși Wilhelm al II-lea nu are multe șanse să revină. Fuga lui în Olanda a fost rușinoasă și kronprințul nu e iubit. Dar dacă din vremea din nastiile căzute ar apărea un om de valoare, e probabil că el ar putea restaura Imperiul; terenul e preparat, Germania caută un om. Lavissee spunea cu drept cuvînt că Germanul are sentimentul ierarhic. Se observă că disciplina care slăbise în primele luni care au urmat războiului, a reapărut. Germanul e obișnuit în toate clasele societății să primească de sus impulsurile de care are nevoie. El caută din instinct pe cei care reprezintă autoritatea și e plin de respect pentru cei tari. De aceea admiră azi pe căpitanii lui de industrie, care îi apar ca cel mai capabil în dezorientarea actuală să ajute Germania să se urce iarăși în șea și să-și regăsească situația pierdută.

(Georges Blondel, *Revue des deux mondes*, Septembre).

Unificare

De trei ani de zile, de cînd s'a înfăptuit România mare, preocuparea de căpetenie a noului stat este unificarea. Ce face însămnă, că, în locul dreptului și așezămintelor azi în vigoare pe sama diferitelor provincii, să domnească același regim de stat cu aceleași instituțiuni pe întregul teritoriu. Prin aceasta se urmărește, în rîndul înlăui, consolidarea națională. La unificarea principalelor instituții de stat—legiferare, guvernare, instanța juridică cea mai înaltă—e drept că nu se poate renunța, afară de cazul cînd am vrea să întemeem alcătuire de stat federalivă. Problema unificării este mai grea cînd e vorba de un stat nou cu tradiții deosebite și cu minorități. Uniformitatea instituțiilor — în primul rînd a celor administrative — este un instrument de samă pentru înfăptuirea și înlăuirea unificării. Deși nici contrarul n'o exclude (Prusia, Austria). Unitatea administrativă este de dorit, dar nu în cel dintăiu loc. Administrația nu trebuie să fie de același structură și procedere în toată întinderea țării, ci, pe lângă atențiunea, prezența și culanța ei, să corespundă și nevoilor locale.

După experiența făcută, mai cu samă pe unele terenuri, ideia unificării n'a fost de natură să inspire încredere în teritoriile alipite. Căci experiența aceasta n'a constatat în introducerea unor rînduiri nouă, care puteau la nevoie să corespundă cerințelor unora, ci în introducerea rînduiriilor în vigoare în vechiul regal. Și aceasta s'a dovedit cu neputință—și unificarea pregătită în diferite ramuri ale administrației a trebuit să se oprească tocmai la înfăptuire și să se rămînă tot la așezămintele și rînduiriile locale, care corespund necesităților locale.

Pe lângă cele amălitate, maghiarimea mai poate cere ca ea să fie luată în considerațiune după numărul și după valoarea ei morală și materială în noua alcătuire po-

litică; ca aceasta să nu fie o rinduală alcătuită fără participarea ei. Mai poate cere pe lângă toate acestea ca politica noului stat să-l respecte drepturile naționale de minoritate și să cuprindă garanțiile convenite pentru respectarea lor efectivă. Chiar și unele ziare românești au recunoscut superioritatea administrației maghiare față de a vechiului regal. Ei se datește de pildă propășirea culturală și economică a orașelor din Ardeal; a fost străină de corupțiune și părtinire și a asigurat domnia legalității.

Cea dinlău grăjă a guvernului în noul stat a fost suprimarea autonomiei administrative; a înlocuit funcționarii vechi cu funcționarii noi care însă n'au putut să corespundă așteptărilor. Acum el vine cu un proiect de reformă administrativă, cu un proiect de unificare, pe care în primul rînd nu-l pot primi minoritățile și în special maghiarii. Deși în motivarea lui se arată ca principiu călăuzitor descentralizarea și autonomia în proiect se cuprinde numai centralizare, care dă guvernului din București puțința să aibă stăpînire în întregul domeniu administrativ. Și aceasta după modelul legiuirilor franceze, care—izvorite din groaza de descentralizare au făcut din Franța statul cel mai centralist, în care totul este perfectul guvernului. Francezii, însă, spuneau cel puțin sincer ce vreau. Interesele obștești sînt reprezentate la comună în noul proiect printr'un consiliu, care variază între 9 și 30 membri și care adesea e copleșit de prerogativele primarului. Cînd nu-i plac lui, guvernul poate să îndepărteze pe unii șefi administrativi, la avizul senatului. Dintre cei 5 membri din comitetul județean, alesi pe cîte trei ani, doi sînt numiți de guvern. În mîna lor—întreaga administrare, numirea aproape a tuturor funcționarilor și finanțele județului—iar administratorul județean, un vice-rege. Pentru noul proiect nu mai există municipiile cu gospodăria lor.

Ungurimea din Ardeal nu este reprezentată în Parlament ca să-și

poată ridica cuvîntul împotriva unei asemenea unificări; dar ea trebuie să se folosească și de alle mijloace, ca să atragă atenția publică spre lipsurile mari ale proiectului, păgubitoare propășirii sale cași statului însuși.

Convenția minorităților impune Romîniei îndatoriri precise față de minorități, îndatoriri pe care ea trebuie să le înlătureze și în legea ei fundamentală. Tratatelor internaționale nu sînt suficiente; minoritățile se pot sprijini numai pe legile statului. Dar înseși dispozițiile legii fundamentale, adică ale Constituției, nu valorează nimic, dacă principiile generale exprimate acolo, nu sînt traduse prin legi administrative în realitatea vieții de toate zilele. Iar pentru aceasta este necesară administrarea autonomă, în care, principalele organe de execuție fiind alese de cetățeni, guvernul nu poate face niște unelle din organele subalterne, iar cetățenii dobîndesc garanții legale de reparație prin justiție în cazul încălcărilor.

Maghiarimea trebuie să-și ridice cuvîntul de protestare împotriva unei unificări administrative, care o păgubește, fiind o scădere față de trecut, și-i vatămă interesele ei de națiune minoritară. O lege nouă măcar să păstreze, dacă nu poate să depășească hotarele așinse pe terenul autonomiei în administrație. Luînd poziție, maghiarimea slujește și interesul său și interesul statului și interesul democrației, împotriva căreia întotdeauna un regim ține să se fortifice prin asemenea legiuiri.

(Balogh Arthur. *Pasztorlüz*, No. 29).

Alcoolul în Statele-Unite

Statele-Unite care produc mari cantități de alcool din grîne (gin, whisky) și din melase (rum), erau mari consumatoare de asemenea băuturi. Gama alcoolismului american era foarte bogală: cocktails, sherry-coblers și tot soiul de *short and long drinks*.

După *Statistical Abstract* din Washington, Statele-Unite veneau, în 1910, în al 3-lea rînd pentru

producția alcoolului (după Germania și Rusia) și în al 3-lea rând pentru consumație. Poporul american a risipit opt miliarde franci în 1910 pentru spirtoase, față de cinci miliarde în 1900. Această înseamnă că cheltuiala pentru alcool a crescut cu 46 la sută în zece ani, cu toate taxele și vămile puse asupra oricărei băuturi spirtoase. Era o stare îngrijitoare.

Încă de la mijlocul secolului trecut încep să se formeze grupări care luptă împotriva alcoolismului. Una din acestea, *American Anti-Saloon League*, preconiză o *Local Option*, adică libertatea pentru comune de a interzice alcoolul pe teritoriul lor. Statele s'au împărțit în prohibiționiste, numite de americani *dry* (uscate), spre deosebire de cele așa zise *wet* (umed), care erau partizanele libertății comerțului cu spirtoase. Din 31 state ale Uniunii, 9 aveau prohibiție absolută, 30 facultativă cu regimul *Local Option*; 11 rămăseseră cu un regim de libertate absolută. În realitate populația se împărțea aproape exact jumătate pentru regimul *uscat* și cealaltă jumătate pentru regimul *umed*. De o parte, și de alta era o mare dușmănie, cea mai făcu pe un ziarist să spună acum zece ani în urmă: „chestiunea băuturilor în America este aproape tot așa de serioasă astăzi cum a fost cea a negrilor, acum cinci-zece de ani”.

În 1919 Camerele americane prin *Volstead-Act* (amendamentul XVIII la constituție) au interzis în Statele Uniunii orice băutură conținând mai mult de 2.5 la sută alcool. Nici vinul, nici cidrul, nici berea, băuturi calificate adesea printr'un ingenios eufemism ca *higienice*, n'au găsit mila în fața majorității abstenenților totali americani (totalitaters). În America nu-și este îngăduit acum să bei decât apă rece, lapte, cafea, ceai, simplu sau aromat cu lămie, grenadină etc. *Volstead-Act* a trecut totuși fără opoziție cu 100 voturi contra din 387. Ultima campanie prezidențială a fost dusă în mare parte asupra chestiunii prohibiției. Cei doi antagoniști principali, — *Cox democratul* care a fost supra-

numit *Cox-Cocktail*, sau democratul gărfii galbene, cași republicanul Harding, prohibiționist cunoscut, s'au abținut cu prudență de a se pronunța prea categoric. Dar partizanii lor n'au ținut același rezervă. J. Bryan, leader-ul democraților extremiști, a combătut cu înflăcăare „geniul răului” cerind să fie apărută „America marilor strămoși, pământul ales al *Pilgrims Fathers*, contra rușinii mortalei licori”.

Femeile sînt în masă pentru regimul prohibitiv fără restricție și, al XIX amendament la Constituție recunoscîndu-le dreptul de vot, ele reprezentau la alegere aproape 26.000.000 voturi.

De fapt, opinia publică e împărțită și acum în două părți aproape egale. Marii industriași sînt toți contra alcoolului. Andrew Carnegie, regele oțelului, spunea că: „lucrătorii abstenenți prefuesc cu 10 la sută mai mult decît ne-abstenenții”. În unele ateliere se vede atîșată plăcarda sugestivă: „Cel din urmă lucrător angajat — cel din urmă concediat — este beiful”.

Consecințele regimului prohibitiv au început să se simtă. Mai înțaiu fiscal, are un deficit de cel puțin 225 mil. dolari pe an. Apoi s'au ivit numeroase prilejuri pentru fraudă — sînt mai mult de 15000 distilării clandestine. Băutorii de alcool, l-au înlocuit cu apa de colonie, eterul, alcoolul metilic sau cu alte droguri cum este cocaina, morfina, etc. Unele farmacii s'au transformat în adevărate taverne, și slica de whisky se vinde acolo în mod obișnuit cu 100 dolari. Un mare număr de Americani bogăți și-au îndesit călătoriile în Havana și insulele Bermude, *insule ferice*, unde legile nu știu de regimul *uscat*; aceasta se cheamă acolo „a lua drumul” cocktail-ului.

Pentru a sfîrși, o anecdotă; ea este anterioară legii de prohibiție, dar cu toate acestea, foarte de actualitate: „Am sosit, povestește Mark Twain, la Silvertown (într'un district uscat) și am cerut o țuică. — Vinzarea alcoolului e oprită, îmi răspunde băcanul, numai farmacistul are, dar el n'o să vă dea decît dacă ați fost mușcat de șarpe.

— Și unde se găesc șerpi? — Aici, alături. — Mulțumesc. M'am dus numai deocârmă, continuă Ilustrul humorist. Numai că a trebuit să aștept un ceas până să fiu mușcat".

În rezumat, în țara care își zice și se crede cea mai liberă de pe pământ, lumea rămâne sceptică asupra viitorului unei legi cu adevărat prea arbitrară și a cărei aplicare este foarte grea.

(Louis Jacquel. *Revue de France* No. 14).

Basarabia și Rusia

Marea publicație rusească ce apare la Paris, — având între lozincile ei și „reconstruirea Rusiei libere pe bazele proclamate de revoluția din Martie, 1917", — se interesează, firește, și de acele teritorii, care au fost, prin revoluție deslipite de Rusia. Subt formă de scrisoare, publică constatările unui intelectual rus trăitor în Basarabia — despre această provincie...

Cheslia refacerii Rusiei în grănițele ce corespund dezvoltării ei economice firești și situației ei internaționale atrărnă, spune autorul, de factori care se ating de obicei mai puțin în discuțiile despre viitorul ei. Factorul hotărâtor e mai cu seamă — *uremea*... Ea înriurește, ea roade totul — și dacă nici oameni cu cultură nu pot să reziste ei până în cele din urmă, apoi cu atât mai puțin masele. Ele, ajunse sub o slăpînire nouă, reiau adouazi, în noile condiții politice, aceiași munca din ajun... Singură „inteligenta" (intelectualii) rămîne neîmpăcală cu noii slăpînitori și șansele revenirii unor anumite teritorii la Rusia pe ea se pot înțemeia îndeosebi. Dar ea însăși trebuie să se întemeieze, la adică, tot pe mase. Iar asupra acestora lucrează influența fatală a vremii. Chiar și drumurile și legăturile economice se pot schimba, dacă nu se mai pot urma cele vechi — cit de firești ar fi ele.

Va fi Basarabia a Romîniei „pentru totdeauna", cum le place Romînilor să spună?... Această atrărnă de ceiace ară să fie noua Rusie. Înțormicerea Basarabiei la Rusia se poate face pe cale diplomatică, așa cum s'a făcut deslipirea ei — și factorii care l-au luat-o, pot să i-o înapoeze, să împună efectiv Romîniei retrocedarea. Dar se poate face și prin voința populației, care este încă mai de preferit. Dar în sinul po-

pulației din Basarabia, Rusii ter de teren din zi în zi tot mai mult. În politica lui de romanizare, guvernul a găsit un teren prielnic în incultura maselor din Basarabia, care, prin politica rusificatoare și antisemită a guvernelor rusești, fuseseră învitate de școala rusească. Așa că moldovanul nu înțelegea nimic și nu se putea face înțeles; iar în lîngușoarea evreul însuși vorbea greu rusește, dar se înțelegea foarte ușor cu moldovenii. Aici au găsit „usurpatorii romîni" teren gata. „Au venit într'un mediu care-l înțelegea și pe care-l înțelegeau." Vorbeau ori „ștrigau" într'o limbă înțelesă. Și într'o bună zi, toată inteligența rusă care a refuzat să stea în serviciul noului stăpîn, s'a văzut analfabetă și acest analfabetism o îndepărta încă și mai mult de masă. Aceasta din urmă, însă, analfabetă și ea în ceiace privește scrisul, își vedea graiul ei vorbit de slăpînitori și ocrotit.

Mai serioasă în romanizare s'a dovedit politica generală a romînilor. Au ocrotit orice cultură altă de cea rusească. Eșea așa ca și cînd România eliberase aceste minorități din brațele țarismului. Iar masele bucuroase s'au folosit de aceste daruri ale danailor. Chiar și limba rusă au folosit-o ca unelă pentru romanizare publică — cînd ziare în rusește, în care zăriști și literați ruși refugiați din Sodepia, lăudau pe noul stăpîn. În genere toți refugiații din Rusia bolșevică fac indirect, cu voce ori fără voce, o mare propagandă pentru România și o rea propagandă pentru Rusia, pe care chiar și ei, dar mai cu seamă populația din Basarabia o confundă ca Rusia... Și trebuie recunoscut că administrația romînească se pricepe să facă o ospitalieră primire tuturor refugiaților de peste Nistru.

În lîmpul acesta inteligența rusă, eșilă din curs, slă în pasivitate. Insuși boicotul ei a încelat. Că forță publică reală, ea în Basarabia nu mai există. Ar mai avea regimul romînesc un dușman în foștii mari proprietari ruși. Dar o poziția lor — altă cîlă este — are un caracter agrar.

„Eliberarea Basarabiei, deci, și realipirea ei la Rusia prin voința populației atrărnă de aceia: cîlă vreme se mai blăcește Rusia în mocirla comunismului..."

(L. Sotov. *Sovremennia Zapiski*).

LITERATURĂ

Marcelle Tinayre, *Les lampes voilées*, Calmann Lévy, Paris, 1921, 4.90 fr.

„Sînt suflute, asemeni unor lămpi de aur, minunate de clare și strălucitoare. Asupra lor s'a aruncat însă un triplu voal. Lumina arde, dar se va slînge fără ca să fi ridicat cineva voalul". Autoarea ne face să vedem strălucirea unor asfel de suflute, dovedind pentru ele comprehensiune și milă, și slînd să trezească sentimentul nedreptății soartei și absurdității destinului. Din nuvele ca Valentine sau Laurence se degajează o emoție intensă; în ele sîntem mai aproape de adevăr decît în romanele cu salvatori sosiți la vreme, cu hazarduri fericele, care conduc pe cîștigător spre epiloguri pline de optimism.

Jean Chuzeville, *Anthologie des poètes italiens contemporains*, (1830 - 1920), Bibliothèque universelle Paris, 1921.

În această crestomație se găsesc modele din poezia italiană de azi. Chuzeville a înșirat cîteva bucăți de D'Annunzio, De Bosis, Carducci, Pascoli și Verga, lăsîndu-ți în felul acesta puțînța de a aprecia tendința de primenire, ce se manifestă în literatura Italiei dela sfîrșitul secolului XIX-lea. Lipsește însă o introducere bine întocmită, precum și indicațiile bibliografice. De traducerea în sine se vorbește în general bine. Antologia lui Chuzeville este făcută după planul publicației lui Papini și Pancrazi, *Poeti d'oggi*.

Blaise Cendrars, *Anthologie nègre*, La Sirène, Paris, 1921, 2J fr.

Literatura africană e înfățișată Europeanilor pentru întîia oară. În ea se vede o imaginație sumară, o invenție săracă fără concizia producțiilor populare chineze, ebraice și grecești. Compoziția e defectoasă, incoherentă, repetițiile sînt numeroase. Misticismul, intuiția nemărginitului — lipsește. Negrul apare impulsiv, avid de a distrage; are însă bun simț și o experiență adunată în proverbe interesante: „omul sincer să-și cumpere și un cal, ca să aibă cu ce fugi, cînd va spune adevărul”; „moartea stă ascunsă în cutele hainei noastre”; „războiul este ca o vacă, pe care o

mulgi în mijlocul mărcinilor”. Deși de origine îndepărtată, literatura Negrului prezintă totuși caractere moderne: vorbește de tutun, briciu, pușcă. Nicăiri nu-i vorba însă de Albi, de soldați ori de popoare străine.

Hans Adler, *Affentheater*, Verlag E. P. Tal, Wien, 1921.

Volumașul acesta de versuri reprezintă contribuția unui vechiu colaborator dela „Simplicissimus”. Întîiu fusese vorba să apară prin 1914, dar veniră anii aceia, cînd Ludendorff se puse în capul armiei de coifuri zimțuite și-și făcu drum cu ele pînă aproape de Petrograd — și Hans Adler a fost uitat. Cei totorii găsec destule lucruri frumoase: *Ehe-Idyll* — o bucată, în felul cum a scris mai de mult și Gustav Falke: reveria unui dezamăgit, care într-o clipă de singurătate și pustiu, pe cînd stă gata să ațîpească, recunoaște că viața, pe care o duce, nu-i viață, că și căznicia lui nu-i căznicie... nu-i căznicie. Și închide ochi... Altă poezie apreciată de Germani este „Schicksal” — o bucată, pe care odată o știu pe din afară toți studenții dela drept:

Wem es bestimmt, der endet auf dem Mist
mit seinem edelsten Bestreben...
Ich bin zum Beispiel immer noch Jurist.
So ist das Leben.

Juan de Yepes (S. Juan de la Cruz), *Les Canciones*, traduse din spaniolă de René-Louis Doyon (cu un studiu asupra poeziilor amorului mistic), La Connaissance, Paris, 1921.

Juan de Yepes e considerat printre cei mai mari poeți lirici castelani din sec. XVI-lea — se înțelege, fiindă somă de lehnica rudimentară a renașterii. În Anglia a fost bineșor tradus de Arthur Symons („Poems”). Judecînd după traducerea lui Doyon, unii găsec în versurile lui Yepes accentul din Cîntarea Cîntărilor și un fel de intuiție a întregului univers. Pînă acuma nu există o ediție critică a poemelor lui; din această cauză sarcina traducătorului a fost cam îngrată. Se spune însă că a redat destul de bine ideea. Printre cusururile traducerii se enumără lap-

lul că Doyon, vrînd să-l comenteze, a alterat pe alocurea simplitatea textului; a atribuit o poezie anonimă lui Juan de Yepes, și în schimb au fost omise bucăți, a căror autenticitate e sigură.

ROMAN

Henri Duvernois, *La Brebis galeuse*, Flammarion, Paris, 1921.

Duvernois, romancier realist, a scris „Edgar“, roman de un comic, care înduioșează. Ultima sa scriere, „La Brebis galeuse“, continuă pe „Edgar“. Este un roman de aventuri, în care defilează numeroase figuri din societatea noastră ipocrită, obișnuită să ceară altora să practice virtuți, pe care ea însăși nu le practică de loc. M-me Aguilançuf, fata unui pictor de talent și dîsprețitor de vulg, e acuzată că a furat un portofoliu. La urmă se vede disculpată și, după multe peripeții comice, se mărită cu omul, pe care-l iubește.

F. T. Marinetti, *L'alcova d'acciaio*, Milano, Vitagliano, 1921, 380 pag. în 8°, Lit. 9.

Marinetti este decanul futuriștilor din Italia. Fernando Palazzi spune despre noua lui scriere: „Cînd am deschis acest volum, am rămas deodată uimit și m'am frecat la ochi, ca să văd dacă eram treaz cu adevărat. Cum? Așa dar mai există futuriști? —Nu, nu mai există, dar există F. T. Marinetti, împăratul supraviețuitor unui imperiu, care nu mai este... Glasul său e de acum răgușit și urletele, care ar trebui să fie sălbătice, îi mor în gît cu o cadență melancolică“.

John Galsworthy, *La fleur sombre*, traduit de l'anglais par M de Coppet, Calmann Lévy, Paris, 1921.

Primăvara, vara, toamna—cele trei părți ale operei—sînt etapele vieții sculptorului englez, Mark Lennan. La început el este un copil sontan și seducător. Ca adolescent, sufletul lui se deschide iubirii, dar fiindcă cea care îl iubește e mai în vîrstă, Mark simte durerea amară a imposibilului. În partea a doua—vara—pasiunea se desvăluie în toată sălbăticia. Dar ideala figură a Olivei Cramier, adevăratul și singurul amor al lui Mark, dispăre după un epilog. Și vine toamna: Mark, însurat, în vîrstă de aproape cincizeci de ani,

se îndrăgostește de o fată tină... Și iarăși se întîlnește cu imposibilul... Afecția lui Mark pentru soția sa devotată îl ferește de o întreprindere imprudentă și-l face să fugă pentru totdeauna de „floarea întunecată“—pasiunea.

Ernest Poole, *Der Hafen*, Berlin--Lichtenau, Verlag Gesellschaft u. Erziehung, G. m. b. H., 500 S., 28 M.

Roman socialist eșit din viața contemporană și pe care unii vor să-l compare cu mult discutatul roman al lui Sinclair: „Jimmie Higgins“. Dar Higgins, lucrătorul, deși știe care-i concepția socialistă și pacifistă, și deși-i desrădăcinat și distrus de războiu, rămîne în fond om simplu și nu pricepe deplin desfășurarea evenimentelor. Cu totul altfel e eroul din *Hafen*. Acesta e înfățișat întîiu în mediul de acasă, copil subțochii mamei. Apoi se evidențiază educația lui socialistă. În sfîrșit vine marele războiu. Eroul din „Hafen“ e mai conștient, e pătruns de idealul pacifist: „vom pune capăt războaielor voastre, zice el, izgonind din suflete orice ură în contra semenilor noștri“. Sufletul eroului se oțelește în portul New-Yorkului, la marginea căruia își trăește el copilăria.

FILOZOFIE

Charles Andler, *Nietzsche, sa vie et sa pensée*, tome II, La jeunesse de Nietzsche jusqu'à la rupture avec Bayreuth, Calmann Lévy, Paris, 1921.

Din cele șase volume, cite va număra această lucrare, două au apărut, și sînt privite ca debutul strălucit al unei monografii erudite. Cu puterea sa de invenție, cu viziunea poetică, cu imaginația și cu geniul său Nietzsche a deschis cugetării contemporane o cale împărătească. A-l explica, a-l comenta nu înseamnă numai a face accesibil pe unul din cei mai mari scriitori ai secolului al XIX-lea, dar și a scoate la lumină niște adînci comozi de cugetare.

Michael Wittmann, *Die Ethik des Aristoteles*, in ihrer systematischen Einheit u. in ihrer geschichtlichen Stellung untersucht. Gedruckt mit Unterstützung der Samsonstiftung der Bayer. Akad. der Wiss., Regensburg, Manz, 1920.

Din toate scrierile etice atribuite

lui Aristotel numai *'Hōikā Nixō-māleia* este a lui. În mare parte celelalte sînt prelucrări străine după conferințele sale. După Aristotel, virtutea este o *μεσότης* între extreme, o însușire durabilă a sufletului. Virtutea are nevoie să fie stimulată prin bunuri materiale — principiu foarte combătut de Stoa și de cinici. Numai înțeleptul este *αὐτάρκης*, mulțumit și nu se căește niciodată. Aristotel disprețuiește pe sclavi — alt principiu combătut de stoici, cinici, apoi de Evrei și de creștini.

ISTORIE

Henri Berr, *L'histoire traditionnelle et la synthèse historique*, F. Alcan, Paris, 1921.

Savantul director al revistei *Revue de Synthèse historique* a voit să justifice și să precizeze în acest volum concepția sa asupra științei în istorie, chestiune tratată și într-o operă precedentă. A reunit în această carte patru studii.

Primul schițează portretul unui perfect erudit, Philippe Tamisey de Laroque. Al doilea cuprinde discuții cu universitarul Louis Halphen, reprezentantul istoriei, care e numai istorie. Al treilea, discuții cu Alexandru Xenopol, cel mai important teoretician al acestei școli. Al patrulea e consacrat biografiei și operei lui Paul Lacombe, teoreticianul istoriei-știință, care a murit acum trei ani și a cărui idee se apropie de ale lui Henri Berr. Studii acestor cazuri individuale, dar tipice, aduce o lumină vie în discuția teoriilor abstracte.

L. Arrigon, *La jeune captive : Aimée de Coligny, duchesse de Fleury et la société de son temps* (1769 - 1820), un vol. în 8, Lemerre, Paris, 1921.

Biografia eroinei lui Chénier tențază pe un istoric. În memoriile timpului și în depozitele arhivelor Arrigon a găsit documente, pe baza cărora a putut lumina caracterul și reconstitui viața eroinei — viață agitată, tumultuoasă, boțată în aventuri amoroase, contrastând în chip curios cu farmecul melancolic al versurilor celebre, prin

care André Chénier a făcut nemuritoare pe linăra prizonieră din St. Lazare.

Această carte e o interesantă contribuție la istoria anecdotică și morală a societății franceze dela sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Angelo Gatti, *Uomini e folle di guerra*, Milano, Treves, 1921, 303 pag. în 8 gr., Lit. 20.

O serie de „încercări” asupra oamenilor și mulțimilor din timpul războaielor mai vechi și al celui recent. Cartea va ocupa un loc de frunte printre studiile istorice europene, căci are și evidente calități artistice, din punctul de vedere al talentului de prozator narativ și evocator, pe care-l dovedește cu prisosință Gatti.

Cele mai reușite părți ale cărții sînt: Invaziunea austriacă în Trentino (1916); portretul plin de humor al lui Cavour, ministru de războiu, și mai ales acela al lui Napoleon I-ii. Cu această ocazie Gatti expune o concepție cu totul originală: după el, adevărata artă a războiului e mai aproape de artă și de poezie de cît s'ar părea, și de acela Napoleon ar fi fost un mare poet al omenirii, de s'ar fi decis să minuiască pana în loc de spadă...

Arthur Stein, *Römische Reichsbeamte der Provinz Thracia*, hrsg. vom Bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum in Serajevo, Serajevo, 1920, 159 S.

Autorul a străbătut Bulgaria prin anii 1898, însărcinat de comisiunea balcanică a Academiei veneze, ca să adune inscripții. Contribuțiile lui Stein au servit la publicația lui Ernst Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, 1906. Stein a mai strîns însă material și a construit istoria Traciei, ocupîndu-se de administrația ei pînă la Dioclețian, cînd între reformele acestuia a intrat și împărșirea imperiului în provincii noi. Stein vorbește despre procuratorii financiari, despre Chersones și Helespont, despre rangul, poziția, cariera și patria guvernatorilor din Tracia, despre metropola și reședința guvernatorului, despre puterea armată în Tracia, și despre chestiuni de limbă.

FILOLOGIE

Tacite, *Histoires*, Tome I (Livres I. II. III), texte établi et traduit par M. Goelzer, professeur à la faculté des Lettres de Paris, 16 fr.; tome II (Livres IV et V), 10 fr., Collection française complète d'auteurs grecs et latins, société d'édition „Les Belles Lettres”, Paris, 1921.

A început a fi citit cu zel odată cu sec. IV d. Chr. Admirat de Ammianus apoi de creștini ca Sulpicius Severus și Orosius, este în sfârșit gustat subț Carolingieni.

Din cele 14 ori 12 cărți (14, dacă presuim 16 de Anale și 12, dacă socotești 18) s'au păstrat numai I—IV, V pe jumătate. Ediții: K. Heraeus, 1904; Valmaggî, 1891—1906; Fisher, 1910. Se laudă aplicația lui Tacit către psihologie, însă îi lipesc însușirile de istoric, nu studiază documentele cum trebuie, n'are nici cunoștinți de geografie și cronologie. (Leo, Tacitus, 1896; Bruns, Die Persönlichkeit in der Geschichtschreibung der Alten, 1898; Boissier, Tacite, 1912). Pentru stilul lui Tacit, vezi: Gantrelle, Grammaire et style de Tacite 1903; Léopold, Etudes sur la langue de Tacite, 1900.

T. Scheil, membre de l'Institut, Directeur à l'École des Hautes Etudes, *Recueil de lois assyriennes*, Lib. Geuthner, Paris, 1921.

Cea dintâi descifrare a inscripțiilor din săpăturile germane dela Assur, azi Qalat Chergat. Poate cea mai importantă descoperire în materie de legislație antică, dela descoperirea codului lui Hammurabi în 1901—1902. Dreptul civil joacă rol mai puțin. Dese de tot sint amenzile. Pedepsele sint de multe ori drastice: o mică clintire de hotar—îți tae degetul, și-ți aduce ca răsplată o sută de batoane și o lună de corvoadă la rege. Adulterul pune pe femei și complice la dispoziția bărbatului, care îi poate chiar omori.

H. J. Edwards, *Caesar, The Gallic War*, with an English Translation, The University Press, Cambridge, 1920.

Cuprinde viața lui Cesar. După o scurtă privire asupra celor opt cărți

de comentarii, urmează un studiu asupra lui ca general și om de stat, o expunere asupra compoziției comentariilor și asupra manuscriselor.

Apoi două suplimente cu indice—și traducerea. Cine studiază însă „de bello gallico” nu poate trece cu vederea lucrările de erudiție germană (Eberf, Ueber die Entstehung von Caesars de bello gallico, Diss., Erlangen 1909) și informațiile asupra literaturii militare și istorice pentru Comentariile lui Cesar, la Schanz, I, 2. 232 și urm.

Wilamowitz-Moellendorff, *Griechische Verskunst*, XII—331 S., Weidmann, Berlin, 1921, gr. 8, 80 M.

O expunere complexă a metricii grecești. Pentru înțelegerea atitor chestiuni din știința versului antic, e nevoie de o privire generală asupra construcției strofelor și perioadelor. Fără aceasta nu-i sigură nici critica de text.

După patru capitole introductive, urmează trei studii mai de seamă asupra faleciului, a versurilor iambice din tragedii și asupra dimetrului choriambic. În supliment, se analizează construcția strofei pe temeul cîntecelor, începînd dela Pindar până la Mesomedes.

Menandros, *Das Schiedsgericht*, Komödie in fünf Akten, verdeutscht von Alfred Körte, ergänzt von Friedrich von Oppeln-Bronikowski, Inselbühnerei, Berlin, 1921.

Cel mai mare autor de comedii după Aristofanes, cu care adesea ori este chiar comparat. Născut pe la 343—342 a. Chr., a fost contemporan cu Epicur. În Roma l-a încetățenit Plaut și mai cu seamă Terențiu. Tot ce s'a păstrat dela Menandros a fost editat de Sudhaus (Lietzmann, editio minor, 1909) și Körte (Menandrea, ed. maior, 1912). Noii papiri, descoperiți în Egipt acum 15 ani, deși sint incompleți, i au scos personalitatea și mai în relief. Körte s'a pus acum în legătură cu Bronikowski și a prelucrat pentru scenă piesa lui Menandros cea mai bine păstrată: *Ἐπιτροπέουτες*. Inceputul și sfârșitul e întregit, dar așa că nu strică deloc impresia întregului.

BIBLIOGRAFIE

- Jean Bart** (Eugeniu P. Botez), *Datoriile Uitate*, Edit. „Viaja Românească”, 1921, Iași, Prețul 12 lei.
- I. Al. Brătescu-Voinesti, D. D. Patrașcanu, G. A. Dîma, Dr. Lupuș și V. Stroescu**, Carte de citire pentru cl. II, III și IV primare urbane și diviziile rurale. Edit. „Viaja Românească”, București.
- D. D. Patrașcanu, Petre Petrescu, Ilie Lupu și I. Băbia**, Exerciții de Compunere și gramatică pentru cl. III și IV primare urbane și diviziile rurale, Edit. „Viaja Românească”, București.
- Dr. Ioan Costinescu și Dr. Alex. Comăniță**, *Pentru copiii noștri cînd sînt de op:sprezeca ani*, Imprimeriile „Independenței”, 1921, București.
- C. Ardeleanu, R.chia albă**, Edit. „Casa Școalelor”, 1921, București, Prețul 12 lei.
- Ing. I. Andreescu-Cale**, *Expunere asupra chestiunii sociale și legislației muncitorești*, „Viaja Românească”, 1921, Iași.
- Virgil N. Madgearu, Tărănismul**, Tip. „Reforma Socială”, 1921, București, Prețul 5 lei.
- N. Iorga, Tudor Vlădmirescu** (Dramă în cinci acte), Edit. „Ramuri”, 1921, Craiova, Prețul 12 lei.
- Virgil Procopiescu, Spicuri psihologice** (Fascicola IV), Edit. „Ramuri”, 1921, Craiova, Prețul 13 lei.
- Piu. Șerban, Curgînd Ctepsydra**, Imp. v. Polgar de Timișoara, 1921, Paris.
- Alex. Lepădatu, Nouă împrejurări de dezvoltare ale istografiei naționale**, Inst. de Arte Grafice „Ardealul”, 1921, Cluj.
- C. Ionescu-Olt, Partidul țărănesc și lupta de clasă**, Tipografia „Profesională”, 1921, București.
- N. A. Bogdan, Dovezi nouă relative la originea numelui Orașului „Iași”**, Tip. „Lumina Moldovei”, 1921, Iași.
- Statistica învățămîntului public și particular din România (Vechiul Regat) pe anul școlar 1918-19.9*, Tip. F. Göbl fii, București, 1921.
- M. Biciulescu și I. V. Tasu**, *Vrei să citești?*, Abecedar, partea I, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul lei 2.75.
- M. Biciulescu și I. V. Tasu**, „Alteceva”, carte de citire pentru clasa II urbană, Edit. „Cartea Românească”, 1921, lei 11.
- D. Broșteanu, G. Nicolau și Ionescu C.** - Lung, *Carte de Citire* pentru clasa II primară urbană, Edit. „Cartea Românească”, 1921, lei 8.30.
- I. Ghiță, Fl. Cristescu și I. G. Bratu**, *Carte de citire* pentru clasa II urbană, Edit. „Cartea Românească”, 1921, lei 8.50.
- I. G. Bratu și Ivanovici**, *Gramatică* pentru clasa III urbană, Edit. „Cartea Românească”, 1921, lei 4.25.
- Idem*, pentru clasa III urbană. Edit. „Cartea Românească”, 1921, lei 5.25.
- I. G. Bratu și St. Caracudovici**, *Geografia României* pen-

Iru clasa III urbană și Divizia III rurală, (Anul I', Edit. „Carlea Rominească”, 1921, lei 6.

M. Biciulescu, *Aritmetica în imagini*, pentru cl. I urb. și Div. I rurală, Edit. „Carlea Rominească”, 1921, lei 4.

Ana Begevschi, *Curs de limba germană*, pentru clasa VIII liceală și secundară, Edit. „Carlea Rominească”, 1921, lei 19.

G. Dragu, *Instrucție civică, drept uzual și economia politică*, pentru cl. IV secundară, Edit. „Carlea Rominească”, 1921, lei 14.

O. Yafrail, *Istoria evului antic*, cl. I-a secundară, Edit. „Carlea Rominească”, 1921, lei 13.75.

O. Yafrail, *Istoria evului antic*, cl. V-a secundară, Edit. „Carlea Rominească”, lei 20.50

I. Rădulescu Pogoneanu, *Carte de limba franceză*, pentru clasa VIII, Edit. „Carlea Rominească”, 1921, lei 17.50.

N. Șt. Brăneșanu, *Noțiuni de Fizică*, de cl. III-a secundară de fete, Edit. „Carlea Rominească”, 1921, lei 14.

Gr. Mihail Pogălnicu, *Chrestomafia muzicală*, pentru clasa V-a, Edit. „Carlea Rominească”, 1921, lei 9.40.

Anuarul Societății literare „Gr. Alexandrescu”, „Tiparul Putnei” S. A., 1921, Focșani, Preț 10 lei.

Duminea poporului, No. 22, 6 Noembrie, București, Abonament anual, 25 lei pe an.

Pandectele Române, Cărtul I, 1921, București, Preț 40 lei.

Notar und Gesellschaft, Oktober, Berlin, Abonament anual 20 mărci.

Napkelet, November.

Transilvania, Septembrie, Iulie - August, Sibiu, Preț 10 lei.

România Militară, Iulie - August, București.

Vocea României, August - Septembrie, București, Abonament anual 500 lei.

Analele Dobrogei, Iulie - Septembrie, Constanța.

Eiblică Copiilor și a Tinerimții, 15 Octombrie, Chișinău, Preț 2 lei.

Lamura, No. 12, Septembrie, București, Preț 5 lei.

Săgetătorul, No. 5, 29 Octombrie, București, Preț 2 lei.

Cimpul, No. 19, 1 Octombrie, București, Abonament anual 35 lei.

Ilustrația, No. 6, Septembrie, București, Preț 25 lei.

Ideea, No. 4, Octombrie, București, Preț 2 lei.

Romanța, No. 17-18, Settembre, Roma, Numero separato: centesimi quaranta.

Brazde adânci, No. 5, 15 Octombrie, București, Preț 2.50 lei.

Cele trei Crișuri, No. 17, 15 Octombrie, Oradea-Mare, Preț 3.50 lei.

Orizontul, No. 39, 27 Octombrie, București, Preț 2 lei.

Revista Moldovei, No. 6, 1 Octombrie, Botoșani, Preț 5 lei.

Annales des Mines, No. 8-9, Août-Septembre, Bucarest, Preț 100 lei.

Foia Tinerimții, No. 16, 1 Noembrie, București, Preț 2 lei.

Sburătorul Literar, No. 7, 29 Octombrie, București, Preț 2 lei.

Lupta economică, No. 4, 30 Octombrie, București, Preț 2 lei.

Ideea Europeană, No. 78, 25-30 Octombrie, București, Preț 2 lei.

Revista Sănătății, No. 7, Octombrie, Cluj, Preț 5 lei.

Pentru inima copiilor, Mai, Iunie și Iulie. R. - Vilcea, Tr. 12 lei.

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea celorlora, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Jock cînea de stîină

Jock cî-
nele de
stîină...

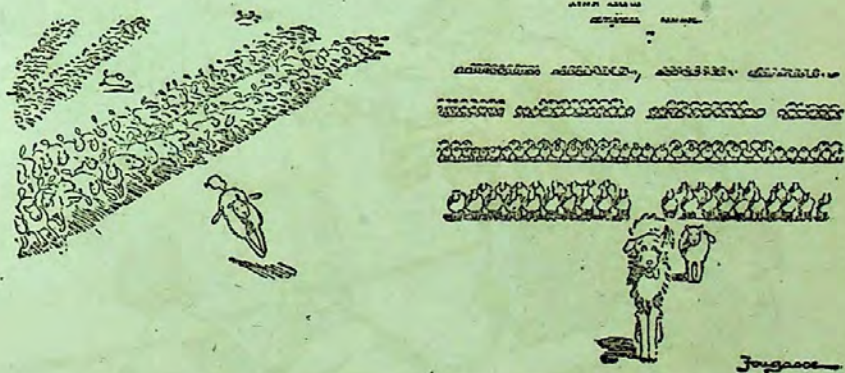

...ajuns cî-
ne de batali-
on în timpul
războiului.

Acuma
el...

...s'a rein-
iors...

...iarăși cu oile.

(Punch)

Îmbogățita de războiu în volaj

— Ați făcut o excursie în Orient? O, splendid! Desigur, ați fost și în Stambul!

— Nu! Am fostă numai la Constanținopol!...

(Fliegende Blätter)

O doamnă (cătră un jucător de tenis):—Imi pare rău că te supăr, dar așa vedea mai bine, dacă te-ai așeza jos.

(Punch)

Braconier prins cu vînat nepermis

— Legea 'i lege! Trebuie să-ți fac proces-verbal și să-ți confisc arma...

(Le Rire)

Un prost: — Scuză-mă doamnă, văzînd că pictași biserica, am socotit că e bine să vă spun că ceasul merge cu zece minute înaintele!

(Punch)}

Copiii de azi (Celind poveștile frajilor Grimm)

— Par să fie noștime de tot însă așa de asexuale...
(Simplicissimus)

Speculantul

— Ce-i asta pe tine, mă?...
— Sss!... mai încet!... Merg la percepție, pentru declararea averii...
(Simplicissimus)

— Ascultă, știi că mă retrag cîșiva ani din afaceri...
— Știu, ai mai spus-o și altădată.
— Da, însă de rindul ăsta o spune și tribunalul...
(Simplicissimus)

Intr'o Temniță

Zorii se ridicau posomorîți.

O lumină turbure se strecura prin geamul strîmt, răspîndindu-se în celula în care erau închiși Petru și Natașa. Zidurile, podeaua, singurul scaun, cele două saltele, se înfiripau sfios din noapte, reluînd cenușul sarbăd pe care aveau să-l păstreze de-alungul zilei. Petru dormea: chipul său—odinioară frumos și vioiu—căpătase deopotrivă cu cele împrejmuitoare, o înfățișare sură, de coib și de desnădejde.

Pe celălalt culcuș—alături de zidul din față—Natașa ședea ghemuită sub invelitoarea trasă până pe bărbie. Avea ochii închiși; totuși pleoapele ei—cu gene lungi, tremurau: trezită de curînd, se străduia să mai rătăcească pe fruntaria șovăielnică a somnului... Ocoala clipa în care viziunea realității avea s'o doboare.

...Deodată, în apropierea închisorii, răsunară focuri de pușcă: cei osîndiți la moarte erau împușcați, în Valea Sălciiilor.

Petru, deșteptat pe apucate, sări răstîndu-se; apoi încrămeni în mijlocul celulei, privind rușinat chipul înveselit al Natașei.

— Credeam că sînt pe front!..

Intinsă pe saltea, Natașa rîdea printre inelele roșcate ale părului ei despletit.

Frumuseța ei, pe care nici spaima, nici nevoile nu o putuseră birui, uimea pe Petru în toate diminețile, ca o minune.

Petru era văr cu bărbatul Natașei. O statornică prietenie îl lega de această ființă a cărei sinceritate și voinție erau înviorătoare ca o mireasmă sălbatecă.

Fuseseră arestați de bolșevici, odată cu mai mulți prietini: de atunci lîncezeau în temniță.

Altf prelungirea neobișnuită a întemnițării cît și oarecare îmbunare a traiului lor de-acolo, le deșteptase credința în vre-o protejare ocultă.

De mai bine de o lună trăiau laolaltă, într'o celulă. Na-

tașa era frumoasă, și lui Petru îi plăceau femeile: totuși nici-o ispită nu-l iscodise.

Ființa Natașei răspîndea atîta neprihănire, atîta vrednicie, încît tovarășia ei numai, însenina și îmbărbăta ca o binecuvîntare.

Petru o privea: pe jumătate ridicată, cerca să-și pieptene părul. Buclele-i cădeau pe umeri, cu mlădioase întortochieri, ca un mănunchiu de șerpi mătăsoși. Pieptenul plēsni:

— S'a mai dus un dinte... Petru, ajutor!...

Petru îi culese părul lung, și dibaciu, descurecă greul fuior.

— Dacă mai apucăm vremurile bune, vei veni în fiecare dimineață, pe la mine, să mă pieptini.

— Vei avea pe Vasili!

Natașa oftă: oare unde era Vasili, bărbatul ei?... Căzuse prizonier la Austrieci, acum șase luni. Cel puțin—gîndi Natașa—viața lui era la adăpost... pecind în Rusia...

Cineva bătu la ușă și, fără să mai aștepte răspuns, intră. Era paznicul, un moșneag schiop și scund.

— Veți fi judecați astăzi.

Natașa tresări, gemînd înăbușit.

— Și prietiniții noștri? Întrebă Petru.

— Toți.

Simțind că turburarea îi gîtula glasul, Petru tăcu; această slăbiciune îl umilea.

Paznicul eși.

...Uitarea lor în temniță, de până atunci, încolțise în ei o nădejde nesăbuită. Acum erau nimiciți de apropierea judecății. Li se părea că sînt împinși cu brutalitate, spre o prăpastie.

Petru simțea un junghiu în dreptul inimii, înțefit de cite ori se gîndea la moarte. Voi să-și vie în fire; se sculă.

Chiar atunci intrară ca de-obicei, prietiniții lor, Vania și Alioșa. Petru văzu de pe fețele lor, că știau...

Erau ceasurile 11. Vania se lungise pe salteaua lui Petru: bolnav mai demult, în dimineața aceia îl scuturau frigurile; se trudea, adunîndu-și toate puterile, să înțeleagă planul de apărare orînduit de Petru, pentru ultima oară; dar, pe nesimțite, frigurile îl țirau departe, ca o goană de ape: glasurile din preajma lui, se împînzeau, se rîzlețeau, se mistuiau; și cădea învins de moleșeli ademenitoare.

— N'au nici-o dovadă hotărîtoare împotriva noastră, lămură Petru; dar trebuie ca spusele noastre să se potrivească întocmai: Cea mai neînsemnată neîndemînare, o șovăire numai... și ne ducem în Valea Sălcilor... Desigur, vor tăbări cu toții, pe Alioșa, care-i un copil.

Alioșa își înălță capul, tremurînd, gafa să izbucnească: cea mai mică aluzie la vrista lui, îl scotea din sărute.

— În fața tribunalului, îi spuse Petru, vei răspunde scurt de tot. Eu le voi ține piept... eu și cu Vania.

Intorcându-se către Vania își dădu seamă, îngrozit, că nu-l asculta.

Bolnavul încremenise pe saltea, cu ochii căscați, cu privirea pironită pe ușă.

— Vania!

— ...Ce-i?

Vania cunoștea însemnătatea acestor clipe, dar vitalitatea lui era așa de micșorată încît tragica amenințare nu-l mai spăimînta. Să trăești! Să mori! Cuvinte care nu mai aveau nici un răsunet în organismul lui secătuit.

Petru făcu un gest de aprigă desnădejde: ce putea cere acestui om cu chip de ceară, topit de boală?

Își încleștă pumnii, strigînd cu minie: „Trebue!”

— Natașa, vin' aici. Și tu Alioșa! Vania, ești bolnav, suferi. Te rugăm, te conjurăm... fă o supremă încordare... ascultă. Trebuie să-ți împlinți în minte, vorbele pe care le vei spune îndată...

Ceasurile trecură chinuîtoare.

Pe coridoare răsunau pași: prizonieri miînați la judecată.

De ce nu-i chema odată! Iar vor fi uitați? Așteptarea aceasta le zdrelea nervii, îi istovea! Decît această caznă, clipă cu clipă, mai bine să îndure judecata temută, tribunalul ciinos: mai bine!

Dar plînsul destrămat prin coridoare, al unei femei osîndite pesemne, îi cutremură de groaza morții!

...Paznicul se ivi în prag:

— Vania Sadov... Alioșa Mareschi; ceilalți să-și aștepte rîndul:

Eși urmat de cei chemați.

...Natașa își simțea bătăile inimii, din ce în ce mai desfrîinate, mai nebune.

Ziua se stingea.

Era către sfîrșitul lui Martie; prin micul geam zăbrelit, un ochiu limpede de cer primăvăratec, se inopta.

...Ușa se deschise.

Mai întăiu intră Vania; Alioșa, cu o înfățișare bulmacă, se prăbuși pe scaun.

Nici unul din ei nu cuteza să răspundă întrebării mute.

Vania, după un răstimp de tăcere, răspică anevoe:

— Sintem... condamnați... la moarte.

Mai mult nu putea spune.

Petru se clătinasă; dar deodată, cu o pornire înfrigurată, apucă pe Natașa de mină, o țîri într'un ungher: acolo, cu glas dîrz, îndărătnic, născoci alt plan de apărare. Femeia îl îngîna,

gingăvind, scilicind cuvintele, ca un copil care și-a pierdut mințile înțelegînd că nu mai are răgaz să-și învețe lecția.

În aiureala lor, vorbeau așa de tare, încît paznicii de prin coridor i-ar fi putut auzi. Zăbind în treacăt pe Alioșa care plîngea, își potoliră glasurile de-odată ca în preajma unui mort.

...Le venise rîndul; paznicul îi chema la judecată.

Petru eși îndemnînd cu încetul pe Natașa care înainta țapănă, c'un aer de somnambulă...

— La cite ceasuri? întrebă Alioșa.

— În zori.

Vania încercă să mai adauge ceva, dar își simți iar fălcile încleștate pe vorbele zădarnice.

O întepeneală poruncitoare le turna pe umeri, împovărătoare zeghi de piatră.

Doar ochii mai trăiau pe chipurile lor părăginite, privind setoși, jocul luminilor vinete pe zidul prins de înserare.

Despărțindu-se, nu-și luaseră rămas bun, unii dela alții: adouazi, de dimineață, aveau să meargă împreună spre Valea Sălciiilor.

De cîteva clipe, Petru și Natașa erau singuri în celula lor. Petru ședea pe scaun, cu capul sprijinit în mîni; Natașa se ghemuise pe saltea: tăceau.

Uneori, Petru își înălța capul, tresărind cașicum cineva din spate, l-ar fi atins pe umăr: *Gîndul*.

Deodată, răsună un nume țipat ascuțit: „Vasili“. Și Natașa gîfîia, hohotînd de plîns:

— Să nu-l mai văd niciodată, niciodată! Tu ești vărul lui, prietinelui lui; pentru mine... e tot. El m'a învățat să iubesc... Era bărbatul meu, tovarășul meu, — stăpînul...

— Crezi tu că mă va uita? întrebă Natașa cu glas chinuit. Nu vreau să se căsătorească, să iubească pe o alta!

Se înserase; erau despărțiți de întuneric.

Petru cercă să se gîndească la Vasili: prietinelui lui cel mai de aproape.

— Să te uite, Natașa! Nu erai tu pentru el, mai presus de toate!

Petru simțea că nu împărtășește durerea Natașei, dar încordarea de-a-i putea vorbi, de-a o alina, îl ocrotea de gîndul morții.

— Mi-aduc amînte, începui Petru pripind vorbele, — de seara din ajunul plecării tale... Balul dela Woniev. Privirea lui te urmărea pretutîndeni; erai atît de frumoasă în seara aceia! Aveai o rochie albă, ușoară... În salonașul din stînga, la adăpost de ceilalți, ți-ai despletit părul și ai jucat numai pentru noi...

— Mi-amintesc : Vasili cînta din balalaică, și eu dăntuiam ca o nebună.

— Niciodată n'ai jucat așa de bine... Te văd răslețindu-ți silueta albă, prin odae; brațele tale aveau zvicniri furtunatece de pescăruș, pe un val de spumă.

— Ce frumoasă eram atunci!...

Natașa tresări, cu ochii măriți de groază : Sunete înăbușite, grave, se răspindeau prin temniță, prelung...

Bătea orologiul ; simțiră iarăși *gîndul*.

— Auzi ? Îngăimă femeia... mini...

Nu-și sfîrși fraza, dar amîndoi gîndeau că mini... Gîndul răzbea, strivind nervii, în trupurile lor care nu vroiau să creadă că vor pieri.

Vedeau Valea Sălciilor, de-atîtea ori privită de ei din curtea închisorii : o adîncitură mai mohorită decît mlaștinile cîmpiei, din care răsăreau stîlpii de execuție. La rîndul lor vor fi duși acolo, legați, ochiți!...

Trei salve, gîndi Natașa. Pieptul meu, chipul, tot... tot : și își pipăi trupul, cu mișcări copilăroase de ocrotire.

— Petru ! Nu mai pot suferi ! Nu mai pot !... De ce nu neucid chiar acum ?

Căzu în genunchi, crispindu-și minile pe brațul bărbatului.

— Petru ! Ascultă Petru ! Omoară-mă !

Petru respira din greu ; îl întricoșă nebulia femeii.

Ceva luminos și blînd, statornicit între ei acum cîteva clipe, plecase : ce ?... A ! balul... trecutul...

— Natașa — începu Petru cu glas dojenitor și rugător totodată — îți mai amintești serile pe care le-am petrecut la voi la țară ? De obicei, făceam muzică, — și tu visai să ajungi cîntăreață vestită, — așa cum visează mai toate fetele.

— În fiecare sară, în salonul cel mare, tu cîntai ; Vasili și cu mine te acompaniam. Mai era un moșier bătrîn, îndrăgostit de tine : vroia să-ți ceară mîna.. Il chema Relscov...

— Relschi, — îndreptă Natașa, mașinal.

— Da, Relschi... În fiecare zi îți aducea bomboane și flori... Nu băgase de samă că rideam de el!...

Petru vorbea, vorbea... Natașa îl asculta, supusă. Uneori cîte-un suspin îi ridica pieptul, asemeni copiilor care adorm după ce-au plîns mult...

Se adăposteau în trecut, în primitorul cămin al amintirilor : acolo deschideau geamuri, larg, — să mai vadă și să mai simtă surîsul dimineților și al zorilor tinereții lor.

Deodată Petru amuți. Bătăile orologiului veneau din nou, tîrîtoare, străbăteau zidurile celulelor, vibrînd în jurul osîndiților : trecuse o oră.

Natașa sărise în picioare ; acum, dreaptă, neclintită, spunea vorbe fără șir :

— Auzi ?... Vine!... E lîngă noi, aici... O să ne acopere... Pămînt!... Noapte... Pentru totdeauna.

Glasul acesta aspru, frînt, îl îngrozea pe Petru.

Inebunise oare, Natașa? Dar el! ? Băgă de samă că tremura din creștet până'n tălpi, așa de tare, încît scaunul de subț el, se cutremura scîrțîind.

Se sculă; căută chibriturile.

Lumina slabă a lumînării însufleți umbrele, stîrnind prin lucruri o viață tremurătoare, larvară, mai înfricoșătoare decît întunericul; și, lumînarea se stinse din senin. Petru se aplecă, voi să o aprindă din nou,... dar se opri: se răspîndise în el, deodată, o bucurie ciudată, o îmbătare... Se ridică. De sus, prin geamul deschis asupra nopții, un parfum proaspăt, abia lămurit, ajungea până la ei.

Natașa tăcuse.

— Simți? murmură ea după cîteva clipe.

— E un miros de floare, răspuse Petru.

— Liliac... Așa-i de bun... așa-i de bun!... Desigur c'a înflorit în astăseară. Știi: în fața celei noastre, crește un liliac. Privește: capătul unei crengi e aproape de fereastră!

Prin zăbrelele înstelate, se zărea conturul unei crengi, și nedeslușit, pata albăstrie a florilor.

Natașa închise ochii; respiră adînc.

— Petru... Primăvara... Miroase a primăvară... Aerul e așa de călduț... Trebuie să fie așa de bine, așa de bine, afară... Copiii se joacă pe străzi, în fața caselor. În grădini, pe bănci, zăbovesc părechi... Acolo-i viața, fericirea... Să mori! De ce să mori? Războiul... ce nerozie!

Pe Petru îl năpădea o amețitoare poftă de viață.

„Să fii afară, să trăiești!... Să te îmbeți de primăvară... să te bucuri de tinereța simțurilor... o noapte măcar... cea din urmă noapte...“

— Petru! Vreau floarea de liliac; dă-mi-o, Petru!

Natașa întinse mîna spre pata albăstrie: pentru ei Chipul Vieții.

— Nu pot ajunge așa de sus... Te voiu ridica pe tine, Natașa!

O luă în brațe, înălțînd-o spre geam. Natașa își strecură mîna prin zăbrele, căutînd să prindă capătul crengii; întinse brațul cît putu de tare: degetele ei doritoare, neputînd să cuprindă florile, se zbăteau, cercînd parcă să înduplece creanga să se apropie...

Trupul Natașei, zvîcnea în brațele lui Petru.

— Nu pot! E prea departe!

Petru o coborî jos, dar nu-i dădu drumul...

Bătaia orologiului zvonî iară.

Natașa își încheștă mîinile pe brațele care-o încolăceau. Și deodată, își simți buzele scurmate de o sărutare adîncă, sălbatecă. Se zmulse din strînsoare, țîpînd:

— Petru, ești nebun!

Dar Petru, fără s'o audă, întindea brațele spre ea:

— Vino... vino...

— Petru! Deșteaptă-te: e mirșav!

— Natașa... e ultima noapte... mai putem zmulge o bucurie vieții... din trupurile noastre... Vino...

— Nu.

— Peste câteva ceasuri vom fi praf, Natașa! Trupurile noastre, înainte de-a amuți pe vecie, mai pot căuta bucuria. Adineori, te-am simțit înfiorată lângă mine.

— Nu, nu,—repetă femeia: se rezemase de zid, încordată. Privirea bărbatului îi înlanțuise privirea, i-o biruise.

...Petru se apropie de ea, vrînd s'o cuprindă.

— Vasili!

Strigase numele bărbatului ei, cu desnădejde.

După o scurtă șovăire, Petru spuse:

— Vasili e pe alt tărîm. El e viu! Noi,—noi sîntem umbre...

— Mi-e drag! Il iubesc!

— El e viu: cei vii nu se uită în morminte!

Încercută de brațele lui Petru, Natașa mai avu o mișcare de răzvrătire; pieptenul i se desprinsese; și părul ei slobod, se risipi molatec și supus pe brațele bărbatului.

Theodor Scorțescu

Munții

Lui Tudor Vianu

Poemă colosală de granit!
Ce doruri, ce ispite te-au gonit
Din inima pământului—spre cer,
De stai în fața marelui mister,
Ca visurile lui incremenite
Ce-așteaptă 'n vezi să fie împlinite?

Din care nepătrunsă adincime
Să vă 'nălțați la stele-ați îndrăznit?
Cum ați uitat întreaga 'ntunecime
Și tot noroiul care v'a dospit,—
Încît senini și-atita de curați,
De mii de veacuri, zările veghiați?

Apostoli ai planetei chinuite!
Voi ce veniți din lumi necunoscute,
Cu frunțile 'ndărătnice, muncite
De tainele prăpăstiilor mute,—
Ce cuvintări aprinse și bogate
Țin literele voastre de granit
Pe marea lor tăcere profilate?
La ce visează piscul părăsit
În orbitoarea lui eternitate?

O, stîncă!
Simțindu-ți veșnicia 'n care taci,
Noi ne vedem atîta de săraci
Cu dorurile noastre sbuciumate

Că, pismuind a ta seninătate,
 Noi ne trudim spre tine, ne urcăm,
 Cu pașii noștri duri, s'o întinăm.
 Indurerată stincă, tu ne vezi
 Baijocorind eternele-ți zăpezi.
 Atunci în slava ta, adînc rănită,
 Tu gemi ca o regină pingărită
 De-un sclav—și te întuneci și te zbați
 Subt greii noștri pași descătușați,
 Căci știi: pe drumul care-l mergem noi
 Vor răsări doar pete de noroi.

II

O, munte: gînd statornic al naturii!
 Tu știi povestea ei și-a creaturii,
 Și rugăciunea lor,—doar tu o știi;
 Pe tine firea te-a ales, să fii
 Mărturisirea ei, să urci mereu,
 Să urci spre Dumnezeu,
 Să-i spui, să-i plîngi, să-i gemi într'una Lui
 Durerile pămîntului.

Și vrei, o, munte răzvrătit,
 S'ajungi la El cu inima curată,
 Că 'n drum te dăruiești neconținut?
 Privește-ți vafea ta îmbelsugată:
 Aici ai fi atît de fericit!
 Impărăției tale nemîvinse
 Se 'nchină toate iumile, smerit.
 Pe vastul tău domeniu neclintit,
 Ca mii și mii de candelă aprinse
 Pe un altar universal,—cuprinzi
 Înșiruirea mîndră de palate
 Pe coastele-ți auguste și bogate,
 Restrînte 'n ale apelor oglinzi.
 Mulțimi de pretutindeni vin la tine
 Și pe pămîntul tău înțelenit,
 Ca mii și mii de vrednice albine,
 Muncesc și ostenesc neconținut.
 Pe piept porți sondele nenumărate,
 Eternele-ți amante fermecate
 Ce-și caută spre inima-ți o cale
 Și gifte, și gem de voluptate
 De caldul rod al súcarilor tale.
 Ai legiuni de oameni ce coboară
 În fundurile tale 'ntunecate,
 Ii vezi, cu mini fierbinți de rugăciuni,
 Cum scot a diamantelor comoară

Și blocurile negre de cărbuni.
 În orice loc viața 'nvăpăiată
 La umbra ta găsește noi izvoare,
 Stejarii-ți murmură nemuritoare
 Cîntări de tinerețe 'mbelșugată.

O simfonie de miresme și culori
 Desmiardă 'ntinderile-ți roditoare,
 Cunoști extazul marilor fiori,
 Și fericirea ta ne 'ncăpătoare
 Aleargă și se 'mprăștie în zare...

Dar într'o noapte cerul instelat
 Sporește 'n sufletu-ți un tainic vis—
 Adus din primul lumilor abis.
 Trezit de dorul lui nemăsurat
 Tu vrei albastrul zărilor eter,
 Săruți prelung pămîntu 'nfiorat
 Și 'ncepi ascensiunea ta—spre cer.

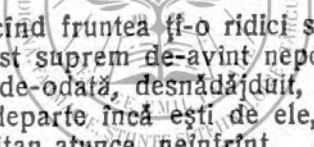
Îți lași în urmă 'ntreaga 'mpărăție
 Și tot belșugul ce l-ai adunat,
 Te 'mparți mereu la toți cu dărnicie,
 Lași trupul jos, rănît și ferecat,
 Și urci,—și nu-ți întorci privirea înapoi,
 Și nu cunoști decît o bucurie:
 Să urci, să uiți ai văilor noroi.

Tu nu cunoști o clipă de popas,
 Te opintești la fiecare pas
 Și urci mereu, și iar te dăruești:
 Grădini și vii, cîmpii îmbelșugate
 Și toate florile le risipești
 Peste-a vieții grea singurătate.
 Cu fruntea spre al stelelor alai
 Îți rupi apoi arterele și-ți dai
 Din trupul tău zdrobit, dar răbdător,
 Tot sîngele ce stinge setea lor...

Cînd marea-ți pismuește-adesori
 Sulșul tău, și 'n calea ta asmute
 Furtunile și ploile-i temute,
 Și viscocele reci,—tu te 'nfiori,
 Dar nu te-oprești din mersul tău fierbinte,—
 Cî lupți mereu mai dîrz și mai aprins,
 Rupi lanțurile 'n care ești încins
 Și te desbraci de scumpele vestminte

A brazilor păduri nemăsurate,
Le-arunci în văle înspăimîntate
Și, biruind, urci drumul tău—'nainte.

Cînd hăurile tale cîte-odată
Te strigă, să te 'ntorci din înălțimi
Și te-amenință 'n calea ta curată,—
Te sgudui, munte, până 'n adincimi
De tremură pămîntu 'n temelie,
Sfărîmi în vale vechea ta robie
Și, neînvins, ascultî porunca 'n tine:
Înlături orice stavilă 'mprejur
Și, surizînd eternului azur,
Te-avînți din nou,—și ca să urci mai bine
Te lepezi și de ultimul vestmînt,
L'arunci grăbit în negură și 'n vînt
Și urci mereu—mai gol, mai înghețat,
Dar mai senin, mai plin de-al tău mister,—
Că pari al lumii mag iluminat,
Pornit să cucerească 'ntregul cer.

Tîrziu, cînd fruntea ți-o ridici spre stele,
C'un gest suprem de-avînt nepotolit
Și vezi de-odată, desnădărdit,
Cît de departe, încă ești de ele,—
Ca un titan atunce, neînfrînt,
Din patima întregului pămînt
Tu îți deschizi craterile: o gură
Clocotitoare de blestem și ură,
Și scurmi vijelios cereasca boltă
Cu lava ta aprinsă de revoltă.

Și flacările-ți mistue într'una
Tot lutul din adîncu-ți necuprins,—
Ș'atîta jar în vale cade 'ncins,
Că nu rămîne 'n pieptul tău niciuna
Din patimile care te-au aprins.

De-acuma veșnic calm și neclintit
Porți resemnarea-ți mîndru ca un zeu,
Și mut, și sfînt de cît ai pătimit,—
Tăcerea ți-o ascultă Dumnezeu.

IV

Te-ai lepădat de 'ntregul tău avut,
Să nu-ți aduci aminte de trecut;

De toate, toate, te-ai descătușat,
Să fii mai liber, munte, mai bogat.

Și dacă nici o frunză nu-ți răsare
Pe vârful tău, în drumul către soare,
Tu tot rămii de-apururea senin, —
Căci nu te ispitește nici o floare
Și nu te 'nsîngerează nici un spin.

Astfel de tot noroiul desfăcut,
Răscumperi, culme, pămîntească vină,
Și beat de visul tău necunoscut
Primești întreaga cerului lumină.

A. Dominic

Centenarul lui Amiel

Un profesor modest într'un oraș de provincie din Elveția. Cursurile pe care le ținea, greoaie și uniform recitate, abia dacă adunau câțiva studenți. Cărțile sale, cu preocupări filozofice, mediocre ca originalitate, sovăitoare ca spirit, n'au fost cetite decât de câțiva prieteni. Scurgerea banală a zilelor, geometric uniforme, acoperirea totuși resemnarea mută a unui mare orgoliu, care iubea gloria într'atît, încît ajungea la picioarele ei epuizat.

Poate că atenția posterității ar fi rămas mereu distrată față de modestul profesor de estetică din Geneva, dacă după moartea sa, câțiva prieteni ploși nu i-ar fi adunat, în două volume, însemnările zilnice ale unui jurnal intim.

Deodată, o revelație. Timidul, paralizatul profesor, n'avea nimic didactic în persoana sa. Din colțul său tăcut în fapte, svîrlea considerații asupra lumii cu temeritatea unui „condotiere” al gândirii. Inteligența sa își permitea toate îndrăznelile; critica sa nu abdică în fața nici unei venerațiuni. Un articol elogios al lui Renan și unul injurios al lui Brunetière, l-au făcut deopotrivă celebru. Psihologii însă, i-au găsit alt interes.

Din paginile confesiunilor sale, reese că Amiel prezenta un perfect caz de abulie. Mania de analiză ducea așa de departe această scrupuloasă conștiință, încît îi paraliza orice posibilitate de acțiune. De atunci, afară de un mare literat, Amiel e un caz de psihiatrie, ca Laura Bridjmann ori Felida Azam. Mulți din cetitorii manualelor populare de psihologie îl confundă cu clienții clinicilor de neurologie, fără să cunoască nimic altceva despre el.

Astfel prin unul din acele procese de non-senz cu care posteritatea e deprinsă să-și retribue favoriții, discretul, închisul Amiel e supus unei disecrițiuni publice postume, în care nici o indiscreție, nici o curiozitate nu e interzisă.

I

E Amiel un romantic? E greu de închis un om într'o formulă. Mai întâiu pentrucă formula e una și omul e multiplu. El e format din bucăți diferite, ca și scheletele care se reconstitue pentru laboratoare din piese furnizate de spitale diferite — după comparația lui Cureau. In el se luptă logica cu absurditatea, meschinul cu generosul, sublimul cu banalul. Omul e viu, deci contradictoriu; formula moartă, deci logică. Emerson, mi se pare, compara sufletul cu un palimpsest pe care s'au scris succesiv și s'au șters apoi cu reactive ca să facă loc la altele, diferite caligrafii. Odată însă, la o rază de soare, scriiturile succesive reapar toate amestecându-și caracterele într'o încâlceală amorfă de litere și cuvinte neînțelese. Acesta e sufletul: tot ce poate fi mai departe de simetria formulei.

Are însă Amiel, măcar ceva din ceiace se numește îndeobște romantic? O distincțiune e necesară între diferitele forme de romantism. Există desigur atâtea forme, cite popoare. In orice caz se poate vorbi deosebi un romantism francez și unul german.

Cel dintăiu e exuberant, activ, expansiv. Se revarsă în imaginație și entuziasm. Cel de al doilea e melancolic, pasiv, reținut. E plin de nostalgie și de mister. El nu vrea să cunoască decît aurora începutului, germeul obscur cătră care tinde ființa, forma nouă care se strădănește să se infiripe. El se exprimă în devenire și în proteitate. Amiel ține mai mult de aceasta de a doua formă. Din cea dintăiu n'are aproape nimic decît egotismul și orgoliul. Pașnicul cetățean al unui mic oraș de provincie disprețuia eroii umanității. Puțini sînt acei cruțați.—Voltaire i se pare un spirit negativ.—Pe deasupra „il n'a pas d'entrailles“. Prin aceasta vrea, probabil, să zică, că nefiind senzual, nu poate fi uman. In aceiași ordine de idei, mai tîrziu Anatole France zicea: „Il faut être sensuel pour être humain; la pitié est dans les entrailles, comme la Tendresse est sur la peau—, l'altruisme c'est une charité froide.“—Despre Corneille spunea că are „nu știu ce element artificial, pompos, încordat care constituie mizeria tragediei clasice“. Renan, i se pare neserios, frivol, adesea cinic. Puține sînt modelele adopției sale.

Unde se vede însă și mai bine egotismul său e în izolarea morală și socială. Nu ține de nici o școală nici în literatură nici în filozofie. Contactul cu orice fel de societate i se pare brutal și ofensator. Mai mult, e lipsit de bonomie și suris. Ii lipsește ironia care ride și iartă. Are în schimb, pentru ce nu-i place—și nu-i plac multe lucruri— sarcasm și amărăciune. In fața unui colț de natură și de artă nu se uită niciodată pe sine. Dacă acțiunea, mișcarea, nu e totdeauna recomandabilă tuturor spiritelor, ea are acest imens avantaj că ne îndepărtează o clipă de obsesia propriei noastre persoane, dela mizeriile am-

bișiei cași dela splendorile umilinței, — ceace e tot o formă de vanitate. Amiel măsoară lumea și viața după buna sa dispoziție. Dacă Theophile Gautier putea să se laude cu un realism naiv și cu o sănătate cam burtă verde că: „*moi je suis un homme pour quile monde extérieur existe*”, ca o ironie la adresa lui Kant, Amiel a zis „*le paysage c'est un état d'âme*”.

În afară de această interioritate egotistă care e una din caracterele principale ale romantismului francez, celelalte aspecte sufletești îl așează în plin *romantism german* alături de un Schlegel, Herder ori Schelling. „Mă simt în completă comunitate de spirit cu Goethe, Hegel, Schleiermacher, cu toate că sînt așa de opuși între ei” — ne spune el singur. Ceiace e mai specific în această senzibilitate e gustul pentru *nedeterminat și misterios*. Ca și înaintașii săi din epoca de aur a romantismului german, el crede în instabilitatea tuturor lucrurilor: lumea nu există, ci devine. Aspectul lucrurilor e efemer și trecător. Nu există poate decît trecut și viitor. Clipa pe care vrei s'o fixezi e deja de domeniul memoriei, al istoriei. Istorie și utopie: iată poziția omului.

Hegel credea într'o eternă evoluție între teză și sinteză, Schelling în stări și etape succesive ale firii. Amiel e elevul lor.

Student zece ani în Germania, în epoca de aur a filozofiei romantice, el își adaptează gîndirea la acest mod de a vedea.

Pretutindeni vede germeni unei alte transformări, pulsul neîncetat al elanului vital. Deaceia gîndirea sa nu e nici tranșantă nici definită. Omul acesta ura definițiunile și clasificările. Le vedea false, fiindcă inutilează gîndirea, fiindcă sacrifică detaliul caracteristic, nuanța, fiindcă omoară tendința timidă care abia începe să se afirme. Mai mult decît atît, nu credea în idei. Credea că concepțiile sînt haine frumoase de Duminică, panașuri de vanitate pentru biata omenire oarbă, instinctivă și violentă. Știa că nouă zeci la sută din actele omului sînt determinate „a priori” de sentimente și credințe și că rațiunea e chemată mult mai în urmă să ofere motive ori pretexte.

E explicabil astfel de ce o lipsă totală de afinitate electivă l-a îndepărtat dela înțelegerea culturii franceze, plină toată de claritate, fixitate, de raționalism și intelectualism.

Amiel e un mare galofob: „Limita spiritului francez e insuficiența alfabetului său sufletesc care nu-i permite de a traduce sufletul grec, german ori spaniol fără să-i denatureze aspectul”, sau: „în timp ce Germania gîndește, Anglia lucrează, Italia simte, Franța vorbește, vorbește...”; *les philosophes français rhéteurs et géomètres, malgré leurs qualités nous laissent froid...*; „Ce qui manque aux Français c'est l'intuition de l'unité vivante, la notion du sacré, l'initiation aux mystères de l'être, ce qui leur appartient c'est la construction des sciences spéciales, l'art d'écrire un livre, la grâce, la politesse...”

Limba franceză i se pare prea tranșantă, deci incapabilă

de-a exprima nuanțele. La care, Renan l-a invitat s'o studieze mai întâiu.

Caracteristic încă oricărui romantism e dezertjiunea autorului din prezent și refugiarea lui în trecut sau viitor. În această privință, cu puține excepții, romantismul francez e utopic, proiectat în viitor.

Cel german deplînge trecutul, medievalismul și viața patriarhală. Amiel ca și Lenau, ca și Novalis, e un reacționar. Principiul democratic „dispensează pe ignorant de a se instrui, pe copil de a deveni un om și pe omul cu păcate de a avea remușcări” — sau: „democrația ignorează inegalitatea de valoare, de merit, de experiențe, adică munca individuală; astfel ea duce la triumful drojdiei și al platitudinii”.

Contactul mulțimii îl dezgustă. Efortul moral al ridicării mulțimilor, al „aristocratizării maselor” — cuvîntul i-ar fi plăcut — îi rămîne străin.

Cu tot dezgustul pe care i l-ar fi produs aplicarea asupra lui însuși a unei metode tocmai contrarii decît aceia pe care i-a plăcut s'o preconizeze, se poate totuși formula că Amiel a fost un romantic din familia etnică a romantismului german: gust pentru mistic și nedeterminat, egotism solitar, aristocratism reacționar. Caractere care-l apropie de un Werther, Henri Otterdingen, de un Manfred.

Cu aceasta însă se definește prea puțin din personalitatea curioasă a profesorului din Geneva. Formula explică prea mult pentruca să explice ceva. Mai trebuie de adăugat ceva: întâiu că Amiel a fost un romantic întîrziat și al doilea că deși nebulos în fond, în sentimente și idei, scrisul său era acela al unui latin, al unul meridional aproape: nervos, pregnant și plin de spirit caustic.

Educația sa retorică și stilistică era franceză. Amestecul acesta, bizar ca aparență, e de un profund interes.

Că era un romantic întîrziat (Amiel trăește pînă cîtră sfîrșitul sec. XIX), asta îi ajută să se distingă. Intr'o epocă de plin realism devine o figură aparte, rară. Cadrul pe care e proiectat îi oferă un contrast profitabil. Dacă ar fi trăit cînzeci de ani mai de vreme, mentalitatea timpului, identică cu el, l-ar fi remarcat mai puțin. Cătră sfîrșitul secolului însă, alături de platitudinea realistă și fotografică a unui Zola ori a fraților Goncourt, Amiel se impune ca ceva original și rar.

Naturalismul „fin de siècle”, nu numai că i-a servit ca contrast. Oboseala gustului fotografic de care se abuzase, dădea naștere la un început foarte timid de *neoromantism*, care devine puțin mai tîrziu școala simbolistă. Cei care se îndreptau în acea vreme cătră școala menționată, vedeau în subiectivul

și misticul Amiel un precursor și un revoltat, un anunțator de forme și năzuințe nouă. Ceiace s'a numit mai târziu „cunoașterea prin suggerare“, „l'âme des choses“ etc. erau inspirate de el. Astfel, o poziție specială în istoria literară, o întârziere de jumătate de veac ca senzibilitate, în loc să-i strice, îi profită. Nu s'a zis doar că erorile sint adeseori fecunde pentru noi adevăruri? Amiel e oarecum, alături de Maeterlink, teoreticianul sentimental al mișcării care urmează.

De fapt el nu face decît să continue vechiul romantism: poate că nu are încă nimic din aptitudinile desvoltate mai târziu de noua renaștere poetică. Tineretul însă nu discută critic aptitudinile eroilor pe care și-i alege. Dragostea sa e oarbă și definitivă.

Situația lui Amiel, ca să zicem așa, în societatea literară a secolului, îi dă—din punctul de vedere al popularității—un avantaj până la un punct contradictoriu cu el însuși: un fond de contrast, deci de originalitate și o poziție de precursor, deci de modă care începe să prindă.

Un motiv de glorie însă, mult mai personal, care face adevărată sa originalitate, e stilul său. Se exprimă cu *libertate*, aproape cu *libertinaj*. Un profesor de estetică la un popor de puritani morali cum sint Elvețienii e aproape un *scandal*. Cînd însă acest profesor e spiritual, nervos, irreverentios, cînd are păreri variate și universale, scandalul devine un *caz*. Un caz literar și poate și unul psihiatric, iată ce devine Amiel. Afară de Nietzsche și de Schopenhauer, nimeni n'a întrebuințat vorbe mai latine pentru idei mai germanice, nimeni n'a făcut mai înțeles Francezilor, prin propriile lor procedee de stil sensul filozofiei nemțești. Se poate ca Amiel să nu fi cunoscut bine limba franceză, cum pretinde Renan. O ignora însă cum ar ignora-o un franțuz analfabet.

Aptitudinile de exprimare rămîn însă în tradiția eminemente franceză ori latină, a verbului specific și colorat. Acest pasionat al panteismului nebuloz se exprima cu o lumină și cu o claritate care ar fi făcut gelos pe un scriitor de peste Rin. Nimeni ca el nu prezenta mai bine sinteza reușită a omului de nord cu a omului de sud.

II

Mai rămîne aspectul psihiatric al boalei sufletești care paraliza în Amiel orice decizie, orice început de acțiune. „Pricep orice cu facilitate, înțeleg toate situațiile, toate ideile, nu pot însă niciodată să mă decid, să acționez, să lucrez“, spunea el. Ne aflăm în fața unui caz perfect de abulie; mișcarea, activitatea—iată ce-l îngrozea. O călătorie banală, concedierea unui servitor, un „rendez-vous“, îi dădea nopți de insomnie.

În fața celei mai banale decizii, punea atîta analiză, atîta

neutralizare de motive, că rezultatul era paralizat ori amînat pentru o dată nedeterminată.

E aceasta o calitate sau un defect? Intre visători și oameni de acțiune discuțiunea durează de o eternitate. Argumentele și a unora și a altora exprimă o neputință individuală teoretizată. Totuși, într'un cadru filozofic, s'ar putea discuta teoretic avantajele și dezavantajele acestor feluri de a fi.

S'ar putea spune, că fapta e încoronarea și ultima concluzie a vieții de promisiuni pe care o trăim; că fapta e mai frumoasă decît gîndirea fiindcă presupune efort—cetește sacrificiu,—chiar eroism și martiraj. Gîndirea nu angajează, deci nu cunoaște suferința, prin urmare e mai comodă, mai lașă, fiindcă քpune mai puțin.

Cu toate acestea, se poate susține că acțiunea nu ne exprimă. Ea nu e a noastră. Instrument social, copiat stereotip din mediul în care trăim, ea poate servi cauze și gîndiri diverse. Pentru gînduri diferite se poate întrebuița aceeași acțiune săracă și repetată, gîndirea însă—fiind intimă și individuală—ne exprimă. Afară de aceasta, lucrînd cu materia, fapta e limitată și chinută, nu înfinită ca concepția. Nu e nici măcar liberă, căci prețutîndu-se la ordinile ideii. O viață de acțiune e o viață de sclavie la ordinile gîndurilor altora, a căror realizare o urmărește. Deaceia ea nu cunoaște nici creație și nici continuitate: o juxtapunere, o succesiune de momente diferite rămînînd departe de dezvoltarea organică și armonică a unei singure direcțiuni. Anatole France spune undeva despre Napoleon: „C'est Pétat prodigieux des hommes d'action. Ils sont tout entiers dans le moment qu'ils vivent et leur génie se ramasse sur un point. Ils se *renouvellent* sans cesse et ne se *prolonjent* pas. Les heures de leur existence ne sont point liées entre elles par une chaîne de méditations graves et désintéressées. Ils ne *continuent* pas de vivre, ils se succèdent dans une suite d'actes. Aussi manquent ils de vie intérieure“.

...Și Napoleon nu e decît un specimen mărit cu lupa al oricărui om de acțiune.

Astfel, contrar unor critici puțin comprehensivi, abulia lui Amiel nu trebuie să apară ca un grav inconvenient. Chiar privind istoria biologică a calităților luptei pentru viață, el nu ne poate apărea ca un perfect dezadaptat, căci fiecare epocă și civilizație apreciază alte arme, alte instrumente de luptă, alte însușiri. Secolul nostru cu predilecția lui pentru idee, pentru libristic, pentru mandarinatul intelectual, probabil că găsește o utilitate cînd acordă unor astfel de oameni o anume valoare. De unde se poate vedea, că ceiace numim inteligență e mai mult accepția socială a felului cum o epocă sau o societate răsplătește o aptitudine pe care înțelege s'o selecteze, decît o chestie de anatomie, fiziologie ori psihologie. O inteligență nu e o cantitate mai mare sau mai dezvoltată de celule nervoase, căci ceiace era eri inteligent azi se consideră prost:

În epoca clanului totemic se considera superior și venerabil (cam ceiace considerăm noi azi inteligent) indivizii extatici ușor întrebuințabili la experiențe magice. Mai târziu, în epoci brutale, soldații. În societățile economice, negustorii, oamenii de afaceri șireți și expeditivi. Azi admirăm profesiunea de a crea idei pentruca în urmă să le distrugi, adică ceiace se numește intelectual. Amiel nu e deci dezadaptat, geniul e o recompensă socială, un certificat de asemănare între individ și mediu. Conservați mediul și individul e înțeles. Dacă vreți însă să deplasați pe Amiel douăzeci de secole, făcându-l să divorțeze de ambianța sa, de pildă în timpul civilizației spartace, probabil că ar fi fost svirlit de pe Tarpeia ca periculos pentru eugenia rasei.

Morala: judecați oamenii în funcție de condițiile și mediul care i-a determinat și nu „sub specie aeternitatis”. Dar aceasta revine a scuza orice oricui. Desigur. De ce nu? Într’atit e de adevărat că toate căile duc la indulgență și înțelegere.

Mihai D. Ralea

FILE RUPTE

Te Deum

In penumbra răcoroasă a bisericii, sute de oameni s'au adunat pentru înălțarea sufletului.

In dreapta altarului stau ofițerii, în mare ținută, neclintiți, în poziție de paradă. Puțin mai încolo diferite persoane oficiale, în frac. Uniformitatea îmbrăcăminții accentuează izbitor contrastul tipurilor : In față de tot un minuscul personaj, cu capul prea mare, cu sprâncenele încruntate, într'o expresie neizbită de severitate superioară, își încordează gîtul, pentru a ajunge la umărul vecinului, a cărui statură uriașă pune fără efort în evidență fața cu ochii rotunzi și foarte apropiați, care clipesc de șiretenie, ca la maimuțe, subt fruntea aproape inexistentă. Cu grații de dudue, un tînăr subțire în talie își ridică chipul rotund și neted, de-o rotunzime echivocă, veșnic luminat de un zîmbet dulce, spre un domn majestos, cu abundente favorite negre, cu nasul coroiat. Mai îndărăt răsare, — după capriciul mișcărilor și după necesitățile convorbirilor șoptite, — cînd de față, cînd de profil, o colecție de capete sferice, lunguețe ori țuguete, chelli lucitoare ori frizuri de diferite culori și aranjamente.

Tremurat și cu repetări de silabe, se înalță rugăciunea preotului. De sus, din înălțime, corul revarsă în sunete pline și vibratoare o ploaie de „Doamne miluește“ peste capetele care freamătă jos.

Și sufletele vibrează și se înalță...

— Dragă, șoptește către vecina ei o doamnă, al cărei corp are cam aceleași dimensiuni dela cordon în sus, cași de la cordon în jos,—ce caută madam' Ionescu între persoanele oficiale ?

— Da' ce, nu știi că e „consilier comunal“ ? Stă acolo cu „autoritățile“... doar e persoană oficială și ea !

— Singură între atîția bărbați! șoptește moale printre gingii o bătrinică cu capeluță cu bride, ducînd o mîină la gură.

Madam' Ionescu însă se simte foarte bine în grupul de fracuri. În toaletă neagră din cap pănă'n picioare, stă demnă, cu nasul mic și răsfrînt, ridicat foarte tare. Din cînd în cînd, simțînd parcă ce se petrece în grupul de cucoane, pestriț și șoptitor, ridică și mai sus capul, într'o mișcare de sfidare supremă.

„Cazul“ doamnei Ionescu se discută și'n alt grup apropiat.

— Da' cînd își mai caută de gospodărie, că doar e și doctoreasă ? întrebă o doamnă cu înfățișare liniștită, aruncînd o privire curioasă spre grupul oficial.

— Ce gospodărie, madam' Panu, ce gospodărie ? intervine cu un ton prea ridicat o damă corpulentă, aruncînd și ea o săgeată din ochii cenușii spre același țintă.

— Păi, are casă și vie, zice molcuț madam' Panu, înclinînd pe un umăr pălăria verde cu „pleureuză“ cafenie.

Doamna cea grasă se sufocă. Tace puțin, ca să se liniștească, apoi pornește ca o grindină :

— Ce vie ? Da' nu știu eu ? întrebă-mă pe mine. Vie ! da' cine-o vede pe la vie ? Nu dă cu lunile pe-acolo. Și casa...

— Mamae, ia uite madam' Bucșan, îi tae vorba o domnișoară delicată, punîndu-i ușor mîina pe braț. Vai, ce toaletă „chic“ are !

Ochii spălăciți, dar foarte ageri ai „mamaei“ o descoperă numaidecît pe madam' Bucșan.

— Aha ! o vîd... Elegantă... păi, sigur... Dacă n'a fi dumneai elegantă, cine are să mai fie ? Numai că știm noi prin ce mijloace...

Acest „ce“ e zdrobitor de semnificație...

Glasul preotului se înalță cu evlavie :

— „Dați Cezarului ce e al Cezarului și lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu-heu!”

Cucoanele fac cruci mici și repezi. Corul întonează partea finală.

Luminările electrice, în para lor de sticlă, trimit o lumină albă, încremenită. Lângă altar câteva luminări de ceară își tremură flacăra modestă și galbănă, însuflețită parcă la fiecare adiere și, ca un regret, un fum străveziu se ridică nehotărît în sus.

Din amvon izbucnește fără veste, cu înțonații oratorice, începutul unui lung discurs ocazional. Glasul oratorului vibrează, umple biserica, se stinge uneori în modulații duioase, ca de motan, și iar crește cu vehemență sub privirea multiplă și îngrozită a sfinților de pe pereți. Asistenții ascultă cu capetele plecate în jos.

Iar prin sticlele felurit colorate ale geamurilor, soarele amiezii se joacă împurpurind obraji palizi, ori dând străvezime de ceară fețelor congestionate.

Florinul

Lillecii au prins să înmugurească înainte de vreme. Pe pământul uscat, în lumina caldă, fel de fel de gîngăanii au început să mișune, sfoase și oarecum mirate, că le-a fost somnul cam scurt. În procesiuni leneșe, cu ținta misterioasă, au pornit nenumărate, roșii, vacile domnului, — minuscule ouă-de-paști mișcătoare.

Și deodată soarele s'a ascuns. Fulgi mari s'au cernut vreme de o zi și o noapte, acoperind subțel înveliș moale și uniform case, străzi și grădini. În zorii zilei următoare un oraș ireal de marmoră s'a ridicat din înghețul de peste noapte.

Cînd am eșit din casă, primul val de aer înghețat m'a izbit brutal, parcă ași fi intrat într'o atmosferă solidă. În jurul gurii, voaleta s'a prefăcut într'o clipă în pînză rigidă de sîrmă subțire, a cărei atingere nu mai știam dacă mă arde, sau mă îngheață.

În susul străzii—departe—cîțiva copii aleargă spre școală. Strigătele lor s'aud limpede, aproape parcă ași fi lângă ei. Orologiul

din turn bate ceasul. Cele din urmă vibrații ale ultimei bătăi tremură cu desăvârșită claritate. Toate sunetele aeriene cresc și se limpezesc : Surdina imensă a zăpezii a amorțit orice vuet pămîntean.

La un colț de stradă un zgomot timid, împîslit, îmi atrage luarea-aminte. Mai fac vre-o doi pași... O păsărică cenușie—o vrăbie parcă—aproape înțepenită de ger, face jalnice sforțări să se ridice în zbor și recade mereu pe trotuarul înghețat. O prind cu ușurință. O viață mică, dar vijelioasă, se zbate în trupuşorul, care încape comod în mîna mea.

In colivia atîrnată sus de tot în odaie, păsărica se demorțește repede. Fără odihnă sare pe cele două bețișoare, puse'n curmeziș, anume pentru exercițiile ei gimnastice.

Păsărica, cenușie pe spate, e verde ca mugurii de liliac pe piept și pe pîntece : E un florin. De cîteva zile zboară liber prin odaie și în colivie intră numai ca să sfarme cu grabă o sămîntă în cioc.

Dar, într'o dimineață, iarna a încetat iar brusc. Deschid fereastra. Cerul limpede își desfășoară nemărginirea azurie, fără pată. Soarele luminează puternic zidul casei vecine. Un agud din fața ferestrei aplică—drept sfidare—pe același zid, orbitor de alb, desenul de cărbune al crengilor lui goale și rigide.

Un popor întreg de vrăbii își odihnește zborul, aproape domestic, pe crengile agudului. Florinul întoarce capul spre fereastră, neliniștit de ciripitul zgomotos și familiar de-afară. I se pare, desigur, cam nepotrivit lucru ca o pasere să cîrpească așa, toată ziua, lingă casa omului. In zori, cîteva preludii discrete, cînd nu e nimeni în odaie, e cu totul altceva...

Dar într'o dimineață mai caldă și mai strălucitoare, preludiile florinului s'au făcut cîntec intens și pasionat.

Și, din dimineața aceea, florinul a fost nefericit. In zori, închis încă, se zbate cu neliniște frenetică între gratiile de sîrmă.

Pun cușca pe pragul ferestrei larg deschis : și dau în lături portița zăbreliță...

Un ciripit monosilabic, un fișit ușor... și colivia rămîne pustie. Florinul se oprește puțin în agudul din fața ferestrei, avînd grija să-și întoarne codița spre colivie. Iși ciugulește cu rivnă și cu grabă mare penele, apoi zboară glonț înainte, până se pierde în lumină...

Colivia, cu îmbelșugată provizle de semințe, cu apă limpede și proaspătă, ași vrea s'o las cîtăva vreme deschisă, pe pragul geamului... Cine știe ?...

Rămîn multă vreme să privesc drumul fără urmă al prietenului meu de cîteva săptămîni. Mireazma neparfumată de primăvară timpurie mă amețește și cerul albastru, piatră scumpă a necuprinsului, îmi soarbe privirile.

Mă retrag încet înăuntru, cu ochii umezi de lumina prea vie de-afară. Odaia cu ferestre largi s'a învăluit deodată parcă în umbră. Păreții mă apasă, aerul e irespirabil...

Colivia cu gratii de sîrmă, cu porțița slobodă în legănarea vîntului rece de primăvară abia începută, a încremenit la fel cu odaia mea...

De departe, fără să mai pot ști din ce tuiș neînfrunzit, un ciripit prea cunoscut, ca de privighitoare încă novice, trimite pe o adiere de vînt, până n liniștea zăvorîtă a odăii, trîluri aprinse de doruri întîrziate...

Cromolitografii

Il cunosc pe amîndoi demult, de ani întregi : O babă și un moșneag,—ca într'o poveste.

Niciodată nu le-am vorbit. Adeseori însă am furișat o privire indiscretă în intimitatea lor. O intimitate care n'are nimic ascuns și care parcă spune oricui :

Uită-te cît vrei. Ceiace vezi, asta e tot.

Și, ca prinse într'un cadru, mi se înfățișează două scene.

Intr'o odăiță, în care joacă o lumină potolită, toate lucrurile glăsuiesc : O, de cînd sîntem noi aici ! O, cît e de bine și de fihnit ! Nu credem să plecăm așa de grabă.

Un jilț larg, capitonat, îmbrăcat cu iută verzuie ; o masă pătrată, cu față roșie, durabilă ; în părete un barometru de

modă veche,—o căsuță, în pragul căreia am văzut totdeauna o fată—a vreme bună!

De câte ori mă uit, surprind pe bătrână, așezată 'n jilț, cu fustele ei crețe lăfoiate până peste brățarele jilțului. Fața ei plinuță de traiu pașnic și bun, zîmbește de subț boneta totdeauna curată. A lăsat pe colțul mesei ciorapul, cu ghemul mare de lînă și cu andrelele lucitoare și suride mereu în așteptarea sigură a unei plăceri. Samovarul pîntecos de aramă zîmbește și el, șiret, dintr'o parte,—tocmai din partea în care o rază se frînge în nenumărate ace luminoase.

Bătrîna înclină samovarul deasupra ceștii cu floricele albastre. Apa în clocot trebuie să curgă peste esența aromată și ceaiul fierbinte va împrăștia în trupul rotunghișor, dar cam frigos al băbuței, căldura tinereții...

Dar... unde o fi moșneagul?... Bănuesc eu unde... De câte ori vreau să-l văd, n'am decît să-l caut foarte aproape, într'o cămăruță curată, unde se pare că se închide, ca să lucreze. Un ferăstrău de mină și alte câteva unelte de stolerie stau frumos rînduite în perete. Cîteva scinduri, clătuite într'un colț, așteaptă o minunată prefacere. De câte ori mă uit eu însă, uneltele moșului se odihnesc, cași andrelele bătrînei.

Moșneagul s'a așezat la masă, pe un scaun solid de lemn, și-a deschiat jiletca de catifea cafenie și, sprijinit într'un cot, tae cu băgare de samă, cu cuțitul lui de buzunar, o felioară de salam.

Chipul lui plinuț de traiu pașnic și bun, geamăn cu chipul bătrînei, zîmbește cu nevinovată șiretenie, subț tichia cu moț verde, lăsată pe o ureche. Din mijlocul mesei îl îndeamnă stăruitor o cană mare, cu capac, lîngă care, ca un puiu ascultător, stă un pahar pe jumătate plin cu vin roș...

Spectacolul pe care mi-l dă traiul bătrînilor mei cunoscuți, mi-e totdeauna o oază de împăcare. Parcă văd zugrăvită înțelepciunea vieții: bucurii mici, materiale, tangibile...

Totuși am o nedumerire și o neliniște: Ce taină—mult mai greu de pătruns subț atîta seninătate naivă—ascund tăcuții mei bătrîni, cu zîmbete șirete?

Niciodată nu i-am văzut împreună... Niciodată nu i-am auzit vorbind.

Dar, dacă mă gândesc mai bine, nici nu știu cum s'ar putea întâmpla așa ceva. Bătrînii mei nu sînt decît două cromolitografii vechi, atîrnate deoparte și de alta a ferestrei, în odaia de mîncare...

Geneza lirismului

Peste o săptămînă e lăsatul-secului.

Dăscălița dela biserica Sfîntu-Neculai a pornit de dimineață în tîrg. Cînd a eșit dascălul dela grijit, din biserică, s'a întors și ea cu o găină și un cucuș din piață. În portiță mai cîntărește odată găina în mîni, suflă asupra ei, ca să-i respire penele dela coadă și, hotărîndu-se, o întinde moșneagului :

— Ia și dumneta cuțitul cel mare de pe poliță și taie găina asta, până fac eu focul și pun apa.

Dascălul, mărunțel, cu barbete sure, cu ochi mici și vioi subt sprîncenele stufoase, ia găina fără să răspundă nimic și ese 'n drum, s'o taie mai departe de casă, cu cuțitul lui de buzunar.

Dăscălița se duce în dos, spre un fel de magazie dărăpănată, cu acoperișul jos, și dă drumul cucușului înăuntru.

Așa... să nu se amestece cu găinile, că-l omoară pîntelnatul nostru, zice femeia pentru ea singură, ori, poate, pentru bărbatu-său, care tocmai intră pe portiță, ținînd cu mîna dreaptă, depărtată de trup, găina tăiată.

— D'apoi las' că peste o săptămînă se duce și el după consoartă, adaogă dascălul. De lăsatu-secului îi vine și lui rîndu'...

La glasul ascuțit al dăscăliței, din grădinița din fund a-leargă cu grabă vre-o zece găini, urmate de un cucuș mîndru, verde și auriu, ca un incendiu.

Peste vre-o cîteva zile dascălul robotește prin prejurul casei. Găinile și cucușul ciugulesc pe lîngă prispă.

Deodată un cîntec de cucuș s'aude, înfundat și apropiat. Moșneagul se întoarce mirat, cucușul din ogradă sloboade grăuntele pe care-l avea în cioc, ridică capul, se înțepeneste bine în picioare și răspunde...

— l'auzi cum se'ncontrează cucoșii noștri! Zice dascălul, zîmbind, cătră femeia lui. Să știi că nu-l mai tai, dacă începe să cînte...

*

A venit postul mare. În fiecare zi, cucoșul prizonier a vestit zorile înaintea celui din ogradă.

Dar dela o vreme, cîntecul lui a slăbit pe fiecare zi, a devenit tot mai rar, până cînd a încetat cu totul.

— Nici azi n'a cîntat... De-o săptămîină n'a mai deschis pliscul.

— Să-l tăiem, zice pripit dascălița, care nu înțelege ce rost au doi cucoși într'o ogradă. Și ca de obicei, cînd are vre-o nemulțumire, bătrîna își subțiază cu dispreț buzele și obrajii veștezi i se afundă în amîndouă părțile.

— L-om tăia de Paști... Păcat! așa cucoș de soiu! — răspunde întristat moșneagul.

Într'o duminică dimineată, după slujbă, dascălul și dascălița au eșit pe prispă, la soare. Stau tăcuți. Minile lor muncite caută cu stîngăcie o poziție leneșă de odihnă. Soarele scaldă în lumină vișinul alb de floare din colțul casei. În lumina vie hainele de sărbătoare ale bătrînilor par și mai învechite, zbrîciturile de pe fețele lor și mai adînci. E cald. O aromeală ușoară îi învăluie pe amîndoi.

Cucoșul cel bătrîn, liniștit că nu mai aude cîntec obraznic de rival tînăr, și-a strîns ceata de găini subt vișin și picotește așa, din picioare. Petale răzlețe se scutură rar, coboară legănat printre găini și înfloresc bătătura casei.

Deodată un cîntec de cucoș, plin și sigur, izbucnește fără veste ca din văzduh, umple liniștea ogrăzii cu stridența lui victorioasă, vibrează până 'n capătul de sus al uliței adormite în soare, și răsnetul lui se întoarce, atenuat, din zidul bisericii spre vale...

Bătrîni, muți de surpriză, se uită unul la altul; găinele, impresionate, se opresc din ciugullit; cucoșul cel bătrîn de subt vișin pornește repede și apăsător, fără să știe încotro.

— Odoleanul săracu'! zice dascălul, desmeticindu-se numai decît. Da' ce i-a venit oare, așa deodată?... De multă vreme nu i-am auzit trîmbița.

Și dascălul, fericit și intrigat, pornește spre magazie, urmat de dascălița. În urma lor, călcînd rar și de sus, vine și cucoșul cel bătrîn.

dascălul se pleacă într'un genunchiu, împinge bolovanul dela ușiță, o întredeschide puțin, cu pază, și se încruntă, ca să privească în întuneric. După cîteva clipe, fața lui se luminează treptat de un zîmbet poznaș.

— Mare comedie!.. Ia te uită și dumneta, zice el, ferindu-și capul într'o parte.

O găinușă moțată, cu pene cenușii, cu siluetă elegantă, se mișcă degajat și grațios în semi-întunericul magaziei. Alături, c'un aer de virilitate protectoare, împăcat, cu ciocul în pămînt, cucoșul prizonier își cheamă tovarășa cu modulații duioase din gura, ca să-i ofere un grăunte imaginar.

— Oare pe unde o fi intrat? se minunează moșneagul.

Dar dascălița, cercetînd aprig cu ochii, a descoperit repede o crăpătură, sus, între scîndurile magaziei și i-o arată cu mîna:

— Iaca pe unde a intrat... paciavura! zice ea cu ciudă. Mă mieram eu să cînte cucoșul degeaba...

Lucia Mantu

Ion Creangă

In „Foaia societății Deșteptarea comerțului și industriei române“, prin Septembrie 1882, se tipăriseră câteva poezii de ale mele, din care directorul gazetei și vice-președinte al societății „Deșteptarea“, d. Ion N. Polychroniade, își făcuse convingerea că eu sînt un bun patriot. In vederea acestor mari calități, comitetul societății, în ședința dela 22 Septembrie, m'a primit cu unanimitate de voturi în sinul societății ca membru activ, după cum mi se făcuse cunoscut prin o adresă, foarte frumos scrisă.

Societatea aceasta fusese fundată „în urma avintului generos al studenților romîni din ziua de 26 Septembrie 1881“, și a avut numai caracterul unei societăți de propagandă; mai pe urmă a trebuit să-și „pue în lucrare ideile sale, prin viitoarele lupte ce va întreprinde la adăpostul legilor și a justiției“. Lupta aceasta putea să fie caracterizată prin o formulă foarte simplă, care a răsunat și mai pe urmă în gura altor patrioți: nici-un ac dela jidani.

In legătură cu această societate, și poate ca un ecou al ei, a fost organizarea, în București, a unui „comitet al Congresului economic român“, a cărui primă întrunire, și mi se pare și cea din urmă, a fost la Iași, prin Septembrie sau Octombrie 1882.

Comitetul acesta se compunea din oameni care aveau un rost în lumea noastră. Președinte era d. C. Porumbaru, vice-președinte d. Al. Lupașcu, iar membri d-nii G. Missail, C. I. Arion, D. Butculescu, C. Troteanu, și alții.

Ca membru al societății „Deșteptarea“, am fost invitat și eu la Congresul din Iași, la care am asistat, și probabil că tot această calitate a îndemnat pe comitetul central al congresului economic român, să-mi încredințeze reprezentarea intereselor eco-

nomice în județul Suceava, și să mă invite a mă constitui în comitet local împreună cu alte persoane, care în orașul nostru reprezentau ceva, pe cînd eu eram un biet elev de liceu, care-mi perdeam vremea pe acasă, și nu mă băga în samă nimeni dintre acei cu care trebuia să colaborez pentru îndrumarea țării spre realizarea progreselor reclamate de situațiunea economică... etc., etc., precum sta scris în adresa ce primisem dela comitet.

Cum erau să mă bage pe mine în samă colegii mei, cînd ei erau oameni în tot locul, oameni gravi, cu situații în localitate, pe cînd eu mă pregăteam să trec examenul de clasa a șasa de liceu, pe care nu o mai isprăveam! Cum să mă bage pe mine în samă oameni care fuseseră deputați, senatori, prefecți, primari, vechi directori de școală, sau protoereul județului, comandantul regimentului, care primiseră adrese identice cu a mea, și erau invitați să se constituie în comitet local, cu mine? Am avut și eu măcar atîta bun simț să fiu jenat de o asemenea tovrășie, și n'am suflat un cuvînt despre această distincțiune ce mi se făcea, și care desigur că a indignat pe toți ceilalți. Dar și aceștia s'au răzbunat: n'au luat în serios însărcinarea ce li se dădea, și nu și-au turburat digestia pentru a se ocupa de asemenea „fleacuri“.

Eu, însă, am fost la congresul dela Iași.

La Pașcani m'am întîlnit cu d. Polychroniade. Nu-l cunoșteam de mai înainte, și nu-mi aduc amînte cum am făcut să dau de dînsul, în mulțimea de congresiști îngrămădiți în vagoane. Nașul meu întru patriotism n'a primit foarte călduros și m'a recomandat ca reprezentantul județului Suceava la congres.

Am rămas cu totul surprins de atitudinea celorla cu care trebuia să lupt pentru emanciparea comerțului și industriei romîne, și care, spre marea deosebire de concetățenii mei, îmi arătau atîta considerație. Mai cu samă un coborîtor al Banilor Craiovei, d. Ciocazan, a fost așa de drăgălaș, încît mă captivase și vedeam în el un mintuitor al neamului nostru.

Congresul s'a ținut în teatrul național, teatrul cel vechiu, pe ruinele căruia s'a ridicat falnic Universitatea de astăzi.

Parcă-l văd și acuma pe Matei Gane, un fruntaș al Iașului, cu ochelarii pe nas, cetînd ceva pe niște hîrtiuți, în desperarea întregii sale, care aștepta să se isprăvească odată acele nenumărate foiți, care defilau de alîtea ceasuri pe dinaintea ochelariilor neobositului orator. Chiar și persoanele de pe scenă, care trebuie să fi fost alcătuint comitetul congresului, erau neasîmpărate, și furnicau în jurul cetitorului, care nu se tulbura de loc și mormăia mereu.

Mă uitam, cu o curiozitate îndreptățită, la toată lumea îngrămădită în sală. Tot ce vedeam, era nou pentru mine.

Printre persoanele de pe scenă, mi-a atras mai mult atenția un domn voinic, cu fața roșcovană, veșnic zîmbitoare: părea foarte hazliu, și îmbrăcămîntea lui, deosebită de a celorlalți, îi dădea un aer original.

Acesta era Ion Creangă.

Il cunoșteam din auzite; și mai cu samă din abecedarul care mă chinuse, în clasa întâia primară, cu fabula „Racul, broasca și cu știuca“, pe care nu era chip s'o învăț pe din afară.

Discursurile dela congres nu m'au atras de loc și, fără nici o părere de rău, n'am mai dat prin sala teatrului. Lipsa reprezentantului județului Suceava nu se va fi simțit, și lucrările congresului nu au fost întru nimic stingherite, din această pricină.

Congresiștii plecau cu alaiu din Iași. La gară se adunase multă lume. În restaurantul clasei a treia, înaintea teighelei plină cu pahare de bere, sta Creangă, cu pălăria lui cea mare pe cap, întovărășit de câțiva prietini, care făceau să salfe comerțul român. Ca să-l pot vedea mai de aproape, m'am alăturat lângă omul acela așa de vesel. Creangă s'a uitat zimbînd la mine, a luat un pahar cu bere de pe teighea, și mi l-a întins zicîndu-mi, cași cum m'ar fi cunoscut de cînd lumea :

— Trage-i și tu, bre!

A trecut un șir de ani, și nu l-am mai văzut pe Creangă, pînă ce l-a adus Gruber la întrunirile cercului nostru literar dela Beldiceanu.

Deși între noi era destulă depărtare de vîrstă, m'am împrietinit cu Creangă, și am fost unul dintre cei care i-au intrat mai adeseori în casă, în vremea cît am stat în Iași, precum și unul dintre cei pușini, față cu care Creangă și-a deschis inima.

„Bojdeuca“ lui din strada Tîcăului nu putea să te atragă, prin confort sau prin bunătățile pămîntului. În tovărășia lui Creangă puteai să găsești sinceritate, un lucru așa de prețios pentru cineva care ar fi avut norocul să se înfilnească, de multe ori, cu fățarnicia în cale.

Despre cum trăia Ion Creangă, s'au scris multe; prefața lui Grig. Alexandrescu, la volumul de „Povești“, apărut în primă ediție la Iași, cuprinde tot ce s'ar putea spune. Eu am să pomenesc numai despre unele lucruri auzite dela Creangă, pe care le-am însemnat, chiar decînd mi le-a povestit, și am să mai spun cîte ceva din cele ce s'au petrecut după moartea lui.

Creangă a fost unul dintre prietini buni ai lui Eminescu, și prietînia lor se începuse de prin 1866—67.

Pe atunci Creangă, împreună cu alți institutori din Iași, tipărea „Abecedarul“, pe care-l luase în editură „Societatea pentru învățătura poporului român“. Venind într'o zi dela tipografie, Creangă s'a abătut pe la Bodnărescu, care înlocuia pe Maiorescu în direcția școlii normale dela Trei-Erarhi. Acolo a întîlnit pe Eminescu. Din una-alta, a venit vorba și despre „Junimea“, societate pe care Creangă n'o avea la inimă. El făcea politică, și era înscris în *Fracțiunea liberă și independentă*, iar cei dela Junimea, care-l porecleau *Popa Smîntînă*, îi puneau în socoteală un discurs în care ar fi zis: „În țara asta n'ar fi rău, dacă ar fi bine“.

În colaborare cu alții, Creangă făcuse o „Carte de Cere”, și-i trebuia aprobarea Ministerului. Ministru de Instrucție era Tell, și unul dintre tovarășii lui Creangă, știind că d. Iacob Negruzzi are trecere la București, l-a rugat să stăruiască pentru aprobare. D. Negruzzi,—îmi spunea Creangă,—i-a răspuns că s'ar aproba cartea, dacă n'ar fi și numele lui Creangă pe copertă. El a propus să-i scoată numele, dar tovarășii au refuzat, și cartea s'a aprobat, după avizul unei comisiuni.

Toate aceste împrejurări îl făceau pe Creangă—îmi spunea el—să nu fie prietinel Junimii. Totuși, prietinia ce o înțemeiasă cu Eminescu, dragostea lui pentru literatură și admirația pentru Maiorescu, i-au îndreptat pașii spre această societate, a căreia lozincă era: „întră cine vrea, rămîne cine poate”.

Eminescu și Bodnărescu au introdus pe Creangă în Junimea, unde a putut să rămîne.

Despre întrunirile dela Junimea, Creangă nu păstrase tocmai bune amintiri. Lumea care alcătuia societatea aceasta, era prea fină pentru apucăturile fărânești ale lui Creangă. Între ațișii oameni cetiți și umblați prin lume, oameni învățați, răspopitul din Humulești se simțea stingher. Doar cînd povestea el anecdotele „porcești”, cum le numea el singur, și care făceau să ridă, din toată inima, toți pudicii dela Junimea, Creangă se simțea între ai lui.

Năduful ce-l înădușa în timpul întrunirilor acestora, și-l răsplătea Creangă în tovarășia lui Eminescu. Îmi istorisea el, cu multă duioșie, cum se ducea cu Eminescu în Tirgușor, la crîșma unuia Țiru, unde mîncău friptură de porc cu usturoiu, pregătită în hîrb de ceaur. Alte ori făceau chefuri amîndoi la vestita crîșmă „Boltă Rece”.

Pe Eminescu l-a admirat, dar l-a și iubit, povestitorul nostru. De cîte ori vorbea despre el, ochii lui Creangă se umpleau de lacrimi. În dosul bojdeucei lui, moș Creangă avea un cerdac lat, acoperit cu streșină, de unde se vedea numai goliciumea întristătoare a dealului Cîrc. Acolo, îmi spunea, Creangă, ședea Eminescu zile întregi. Acolo a scris el „Doina”.

În acest cerdac și-a găsit adăpost și Agură, care mai pe urmă a ajuns ministru în Bulgaria. Dela Agură i-a fost rămas lui Creangă un dulap, pe care-l mai păstra încă.

Multe din lucrurile pe care i le povestise Eminescu, le spunea și Creangă, de cîte ori i se ivea ocazia. Din viața lui Cuza-Vodă ținea minte o anecdotă interesantă. Zice că Ion C. Brătianu și C. A. Rosetti, ar fi scris lui Kogălniceanu, întrebîndu-l ce-i de făcut cu Vodă Cuza, a căruia domnie ar trebui să înceteze. Kogălniceanu li-ar fi răspuns că Domnitorul e iubit în țară, și în afară e susținut, așa că nu-i nimic de făcut decît... doar un pistol. Scrisoarea aceasta căzu în mîna lui Liebrecht, care o dădu lui Cuza. Într'o zi, îl cheamă pe acesta Cuza la Palat, și după ce isprăvește ce avea de vorbit

cu el, îi dă scrisoarea zicându-i:—„Ia-o Mihalachi; știi că oamenii sînt răi“.

Din viața lui Eminescu mi-a istorisit Creangă, pentru a-mi da o notă caracteristică despre firea lui, că pe cînd acesta se afla la studii în străinătate, Maiorescu i-ar fi scris să se grăbească a lua diploma și să vie în țară, pentru a-i da o catedră la Universitate, iar Eminescu i-a răspuns că el nu învață pentru *fidule*. Maiorescu ar fi strîns din umere.

Pe vremea cînd l-am cunoscut eu, Creangă era adinc mîhnit din pricina purtării lui Maiorescu, față de el.

Cu lacrimi în ochi îmi spunea cum, pe cînd era în zile grele, s'a dus la București, cu gînd să apeleze la Maiorescu pentru a i se face o pensie, ori pentru un alt interes. La fereastra casei sale din strada Mercur, l-a zărit pe Maiorescu, dar cînd s'a anunțat, feciorul i-a adus răspuns că stăpînul nu-i acasă. Trei zile în șir a încercat Creangă să fie primit de acela pe care-l admira mai mult, și de trei ori a fost izgonit dela ușa lui, pînă ce a înțeles că acuma, cînd nu mai publica nimic în Convorbiri, el nu mai era „povestitorul“ de odinioară, singura parte din ființa lui, pentru care fusese cîndva admis între acei cu care, altfel, nu avea nimic comun.

Mîndria țaranului din Humulești fusese jignită, cu toate acestea nu l-am auzit o singură dată vorbind un cuvînd de rău despre cineva din Junimea.

Și ar fi avut ocazia să-mi spuie multe, dacă în fundul inimii lui curate ar fi fost ascuns un pic de răutate, pentru că mă duceam la el foarte des, aproape în fiecare zi, și vorbeam despre toate.

Uneori mă ruga să-i cetesc ceva.

Intr'o zi m'a pus să-i cetesc din nuvelele lui Vlahuță. Eu cetiam rar, și Creangă mă urmărea cu foarte multă atenție, repetînd, pe șoptite, cuvintele mele. De-odată mă întrerupea:

— Cum zice el acolo? Asta nu-i pe romînește. Ia mai cetește odată.

Și-i ceteam din nou, cite un pasaj întreg, după care el repeta cite o frază, ca și cum ar fi scandat-o.

Creangă judeca bucățile literare după efectul acustic pe care i-l produceau lui.

În Iulie 1889 m'am despărțit de Creangă, și nu l-am mai văzut. În Decembrie a murit.

Prietinii cei noi ai lui Creangă, în frunte cu Gruber și cu ceilalți din fostul nostru cerc literar, au convocat la o întrunire, pentru ziua de 5 Ianuar 1890, și pe vechii prietini ai lui Creangă, pentru a se lua o hotărîre asupra tipăririi scrierilor lui, în care scop fiul acestuia, Căpitanul Constantin Creangă, punea la dispoziție nouă mii de lei, din averea ce rămăsese dela tată-său.

În același timp Gruber propunea ca să scoatem o revistă, să o punem sub conducerea lui Gherea, pe care să-l aducem

în Iași. Căpitanul Creangă, entuziasmat de versurile lui Artur Stavri, oferea trei mii de lei, pentru revistă; domnișoara Sevastos dădea patru mii, din cei cinci mii de lei, premiul ce obținuse dela Academia Română, pentru lucrarea sa „Nunta la Romîni”. Cu acești bani, și cu aceeași urma să mai dăm și noi, s'ar fi încropit până la douăsprezece mii de lei, fondul revistei.

Pentru Gherea se propunea să-i adunăm, prin cotizații, o sumă lunară, în schimbul căreia el să facă, la Universitate, un curs de literatură comparată.

Gruber, cel mai optimist dintre noi, a și scris lui Gherea. Acesta, însă, cu mintea lui sănătoasă, a răspuns că nu se poate risca. Și arată lămurit pricinile care-l împiedică: el nu știe bine limba românească, nu are darul oratoric și cunoaște literatura greacă și latină numai din traduceri. În asemenea împrejurări, cu părere de rău, nu poate primi propunerea ce i se face.

În sara de 5 Ianuar s'a ținut întrunirea, în restaurantul otelului Traian. După oarecare discuții, s'a luat o hotărîre care, de fapt, se cunoștea de mai înainte: s'a ales o comisiune compusă din A. D. Xenopol, Gruber și Grig. Alexandrescu, care să se ocupe cu editarea scrierilor lui Creangă.

La întrunirea aceasta nu a venit nimeni dela Junimea, deși toți au fost invitați.

După ce mulțimea s'a împrăștiat, și am rămas numai vre-o 16 din cei care ne înțelegeam mai bine, ne-am așezat în jurul unei mese, în fruntea căreia zimbea iubitul nostru profesor Xenopol, și am mâncat, și am rîs, și am ținut toasturi.

După plecarea lui Xenopol, Căpitanul Creangă se adresează lui Gruber și-i cere să răspundă, scurt și cuprinzător, dacă în adevăr este socialist.

Căpitanul începuse a regreta mărimea din perioada entuziasmului și căuta o pricină ca să nu mai dea cei trei mii de lei pentru revistă.

Planul lui însă nu a izbutit. D. A. Bădărău, rămas printre noi, a vorbit frumos și a demonstrat Căpitanului că în Iași există o mîină de tineri pe care-i întâlnești oriunde este vorba a se face vre-un lucru bun. Dacă vrei știință și literatură, dai de acești oameni; în politică, ei sînt un stîndard curat și demn; și dacă vei cerceta mai de aproape, vei vedea că toți aceștia, care alcătuiesc inteligența Iașului, toți sînt mai mult sau mai puțin socialiști. Și să nu-și închipuiască cineva că acești oameni, cînd se vor apuca să scrie literatură, nu vor face să reiasă, chiar înconștient, ideile lor, în rîndurile ce vor scrie.

Adouazi a căutat să-mi explice tînărul Creangă, atitudinea lui din ajun. El e junimist, mi-a spus, fiindcă are protector pe Petre Carp, care l-a trimes la Viena, ca spion, cu o sută de lei pe zi. E junimist în politică, nu însă și în literatură, din pricină că exista o răceală pronunțată între tatăl

său și d-nii Maiorescu și Iacob Negruzzi. În sara întrunirii, Căpitanul primise o scrisoare dela d. P. Missir, în care acesta îl sfătuia să dea la Junimea celace a rămas literatură dela Creangă; Junimea să-i editeze scrierile, publicându-se mai întâiu în „Convorbiri literare” partea inedită din „Amintiri”. Creangă i-ar fi refuzat cererea, pentru următoarea pricină: d. Petre Missir i-ar fi spus că n'a știut despre moartea lui Creangă, decît după înmormîntare, pe cînd el avea dovezi că d-nii Missir și Volenti, cu o zi înainte de înmormîntare, tîrguiseră o coronă, pe care nu au cumpărat-o, pârîndu-li-se prea scumpă.

În urma unor discuții, destul de aprinse, cu Gruber și Grig. Alexandrescu, tînărul Creangă a făcut contractul cu Xenopol, prin care dădea cei nouă mii de lei, și peste două zile am însoțit pe prietini mei, care au ridicat din bojdeauca lui Ion Creangă manuscrisele cîte s'au mai găsit.

Artur Gorovei

Et nox facta est

de V. Hugo

De patruzeci de veacuri cădea în adâncim .

Și nu putuse încă vinjoasele lui brațe,
De virful vrunei munte, căzînd, să se agațe,
Nici fruntea-i uriașă s'o'ntoarcă spre 'nălțimi.
Se prăbușea în neguri trăznit de Heruvimi
Și'n urmă-i, din aripa-i enormă, smulse pene
Pluteau ca o vultoare rotîndu-se a lene...

Ursuz cădea și singur din slavă, Fulgeratul,
Cu gura larg căscată, cu tălpile la cer,
Cu spaima 'ncremenită pe chipu-i ca păcatul,
Cu pumnii strînși de ură și 'nțeleniți de ger.
Apoi răcni: „O ! Moarte !“

Tîrziu acest cuvînt
S'a întrupat în Cain, pe cel dintăiu mormînt.

Și cum cădea, de-ô stîncă el pumnii și-i strivi.
Cu brațele-amîndouă de pisc se'ncolăci.
Și'n loc stătu.

Dar glasul poruncilor de sus
Tună : „Te prăbușește odată ! Veșnic slava
Ți-e stînsă ! Imprejuru-ți, toți aștrii vor pieri“.

Și glasul, în adâncuri de groază, amuți...

Spre veșnic' auroră El palid 'nalță grava
Lui frunte, și la sorii pierduți se uită dus.
Ii vede 'n depărtare cum fumegă 'n apus
— Tăciuni din care curge o diră de zi, încă—
Luptînd, ca niște scurse priviri, prin noaptea-adîncă...
Satan zărindu-i, țipă la cer, spumîndu-și truda:
— „Minți !” — și cuvîntu-acesta fu sufletul lui Iuda.

Pe stîncă, drept ca Zeli de-aramă, pe pilaștri,
Cu brațe 'ncrucișate pe piept, gemînd din greu,
O mie de-ani așteaptă cu ochii țintă 'n aștri...

Erau departe sorii și scînteiau mereu,
Cînd tunetul trezindu-și din nou mugiri de leu,
Satan cu hohot rise, sculpînd în coamă norii.
Umplu uimirea beznă și-o sgudui fiorii...
...Și din scupatu-acela se zămislî Baraba.

Un vînt trecu,—și Monstrul scăpă 'n prăpăstii laba.

Rostogolirea 'ncepe din nou. Puzderii, sorii,
Prin cerul de funingeni abia de mai străpung
Ca punte luminoasă și 'n ochii lui așung...
El se scufundă 'n noaptea ce nu cunoaște zorii,
Mai jos, mai jos, de-apururi mai jos. Nimic d'acum,
Nici munte, nici o stîncă, nici piatră prin abis,
Nimic de care 'ntreacă să se agațe 'n drum !
Doar umbrele. De frică pleoapele și-a 'nchis.
Și cînd le redeschise,—în aburi de bitum,
Trei sori mureau în noapte—trei înecate vase—
Căci leprele de neguri, tot cerul îl mîncase...

Sinistru, gol, gigantul ce sus și-avuse faima,—
In repede-a-i cădere, prin vuetul iuțimii,
Părea cometă neagră, svirlind în juru-i spaima...
Din fund,—un frig de peșteri spre față-i se ridică.
Se duce, se tot duce tirit de plumbul crimii...

...Și fruntea lui, ca plugul abisul îl despică...

D. Nanu

Statul Continental-Mercantilist

I. Introducere teoretică

Epoca în care trăim este o epocă de *criză*. Asupra acestui punct toată lumea cade de acord. Când însă este vorba, să nu zicem de *remediile*, dar chiar de stabilirea *cauzelor* crizei, părerile încep să se îmulțească indefinit.

În linii mari se pot distinge trei curențe generale de opinii.

1. Unii văd mai cu seamă cauze economice. Criză de subproducție, zic aceștia, la care alții răspund: dimpotrivă, criză de supra-producție, sau mai bine, de sub-consumație. „Val de lene“, zic unii, și se plîng cu amărăciune de criza minii de lucru. Aceștia li se replică prin spectrul șomajului. Sînt țări unde oamenii se vaită de cursul scăzut al monedei naționale. Altele, invers, spun că valuta lor ridicată este o nenorocire, că este sinonimă cu un tarif vamal protecționist al statelor rivale, instituit de ei și împotriva lor înșile, aducînd, în plus, și un șomaj înspăimîntător din cauza încetării exportului, etc., etc.

După cum se vede, cauzele exclusiv economice, dacă explică aspecte parțiale ale crizei, nu o pot explica în totalitatea ei.

2. Majoritatea numerică a oamenilor, care fac știință antropomorfistă, au rămas la concepțiunea eroilor lui Carlyle. După ei, cîțiva oameni cărora publicitatea le dă oarecare prestigiu, compun, în cabinetul lor de lucru, cutare sau cutare mare eveniment colectiv. Pe de altă parte, cum dintre toate manifestările crizei, instabilitatea schimbului este cea mai izbitoare, se pune voința vre-unui om politic sau a vre-unui financiar cunoscut în legătură de cauză și efect cu întreaga perturbare sociologică actuală.

3. În sfîrșit, o a treia categorie de opinii sînt ale acelor care văd numai cauze *morale*: *lenea* și *necinstea*.

Trebue să recunoaștem că o asemenea concepțiune se apropie cel mai mult de adevăr. Cele două noțiuni de mai sus,

cu tot caracterul lor cam vag filozofic, se pot ușor traduce în observațiuni științifice riguroase, ba chiar în cifre statistice.

Inconvenientul lor, însă, constă în aceea că ele nu sînt propriu zis cauze, ci mai degrabă efecte ale unei situațiuni care rămîne încă de explicat. Nu corupția publică este pricina crizei, ci pentrucă trăim o perioadă de criză asistăm și la o destrăbălare în moravurile societății. Istoria este gata să ne dovedească că ori și ce epocă de tranziție s'a întovărășit cu un faliment parțial al moralei.

De altfel să ne gîndim la expresiunea cu care bunul simț popular generalizează o necinste și o trîndăvie mai persistentă. I se zice „sfîrșitul lumii“. Or, tocmai faptul că o lume ia sfîrșit, implică, prin definiție, că o *alta începe*. Și dacă nu facem nici-un efort pentru a permite societății să se așeze pe bazele noi care, singure, o pot ține în picioare, aceasta nu ține de o rea voință propriu zisă. S'ar putea mai degrabă vorbi de o rea voință, oarecum, *intelectuală*: nu vrem să ne lăsăm convinși de adevărurile de azi, și rămînem cu îndărătnicie credincioși numai adevărilor moarte.

Cu alte cuvînte, nu simțul moral se surpă, ci inteligența publică suferă o eclipsă. Cauza adevărată a crizei este o adîncă și generală miopie. În fața celui mai formidabil eveniment sociologic, nu lăsăm ochii să vadă. În fața celui mai glorios moment istoric, nu dăm voe urechilor să audă.

Dacă cineva s'ar încumeta să ridice vîlul de pe fața oamenilor, opinia publică îl va stigmatiza, iar încercarea sa va fi numită cu sarcasm: fie *utopie*, fie *banalitate*. Căci aceste două expresiuni, logicește antipodice, sînt sociologicște sinonime. Ambele însemnă dispreț și indiferență.

O astfel de banalitate utopică sau de utopie banală va face obiectul studiului de față.

* * *

I.—În toate timpurile gînditorii și-au pus întrebarea: „Cum se cheamă timpurile în care trăim?“ Totdeauna au simțit filozofii nevoia să caracterizeze o întreagă stare de lucruri a unui moment istoric printr'o formulă încăpătoare. Să ne amintim numai de „fazele“ școalei istorice în economia politică, de legea celor trei etape a lui Comte, de supra-omul lui Nietzsche, de evoluționismul marxist, și cite altele.

Defectul cel mare al unor asemenea definițiuni este de a fi totdeauna prea strîmte și prea largi. Ele nu văd că *omul nu trăește nici în «societate», cuvînt vag, nici în «el-însuși», ci în comunități intermediare care se numesc: «State»*. Ne trebuie deci, mai presus de toate, o definițiune a statului.

Ceva mai mult. Cuvîntul de *criză*, fără alt atribut alături, *criza crizelor*, este acela a statului, și anume: o formă de stat

învechită trebuie să cedeze pasul uneia mai adaptată noilor conjuncturi.

Pentru a cataloga perioadele istoriei, pentru a putea descrie o situațiune care în mod necesar se află încadrată între două crize, între două momente de prefacere, este absolută nevoie de o definițiune a grupării sociale: Stat.

Din nenorocire însă o asemenea definițiune nu se găsește năceri.

Există, ce e drept, o serie de discipline care împreună alcătuiesc ceiace se cheamă: *Știința Statului* (Dreptul Constituțional, Administrativ, Internațional). Dar, dacă luăm primul manual de drept public, vom fi izbiți de lipsa lor absolută de simț istoric și de caracterul lor metafizic. Teoriile actuale (suveranitatea națională, personalitatea juridică, separația puterilor) sînt considerate ca realități *etern*e, ca adevăruri din toate timpurile.

E drept că în fruntea fiecărui capitol se întimplă uneori să figureze un mic preambul istoric, în care sînt descrise tipuri de state unde teoriile moderne lipsesc. Dar aceasta nu schimbă nimic. Adevărurile de azi *rămîn* eterne. După juriști „*Trecutul s'a înșelat*“, și atita tot. Până să se ajungă la concepțiunile prezente, s'a bijbiit și s'a trecut printr'o serie de concepțiuni *greșite*. Abia acum, ajuns în mâinile juriconsulților recentți, Adevărul a putut triumfa.

Lucru curios și coroborant, constituționalistul Léon Duguit, care trece drept revoluționar pentru critica sa împotriva științei oficiale, nu face decît să traducă în altă limbă o mentalitate identică.

Duguit nu face decît să dărîne vechii idoli și în locul lor să pue alții noi. Atitudinea sa nu e mai puțin categorică decît aceea a adversarului. Suveranitate națională, spune el, personalitate juridică, etc.—toate acestea nu numai că nu există, dar nici n'au existat vreodată. Atunci aduce faimoasele și misterioasele sale concepte vagi și inconsistente de solidaritate, interdependență, etc., noțiuni nu mai puțin apriorice, eterne și imanente ca acelea chiar pe care le combate.

Dar ni se va răspunde că Dreptul Public dă o serie de criterii pentru definiția statului. După părerea noastră, toate aceste criterii nu definesc nimic. Ele nu ne spun decît ceiace grupul sociologic: Stat are *comun* cu alte grupări sociale, iar nu ceiace îi este cu adevărat *specific lui*. Puține cuvînte ne trebuiesc pentru a o dovedi.

Astfel, o *populație* este inerentă oricărei comunități omenesti. Aproape același lucru în ceiace privește ideia de *teritoriu*. Dela *pămîntul* cutărei provincii, cutărei mahalale dintr'un oraș, până la *terenul* unde o societate sportivă joacă golf sau tennis, dela *casa părintească* până la *localul clubman-ului* sau al „stil-pilor de cafea“, găsim o listă nesfîrșită de ceiace se poate numi „spațiu social“.

Criteriul referitor la atribuțiunile *politice* nu este mai ca-

racteristic ca cele precedente. Comunele, județele, arondismentele le au și ele. *Suveranitatea*, puterea de comandă, o regăsim și aci. Să nu se obiecteze că acestea nu dețin decît o *fracțiune* și că numai despre o suveranitate integrală poate fi vorba. În primul rînd, o asemenea suveranitate integrală nu există nicăieri. Apoi ar fi să refuzăm caracterul de stat bună oară stătuțelor vasale de odinioară.

Însfîrșit nici *comunitatea sufletească*, morală și culturală, nu poate servi ca criteriu. Aceasta există *fără excepțiune, la toate* asociațiile omenești.

Cu același ocaziune semnalăm o altă incongruitate. Sînt mulți care identifică statul cu *națiunea*; și ori decîte ori definesc pe unul, fac să intre pe cealaltă ca element deja cunoscut al definițiunii, și vice-versa; demonstrează cu însuși lucrul de demonstrat. În afară de aceasta, cuvîntul *națiune* plutește și el, la rîndul său, în același vag cași ideia de stat. Astfel se lămu-rește *obscurum per obscurius*.

Ca să dăm o pildă de curiozitățile pe care le pot aduce procedeele oficiale, vom pomeni de definiția dată de Ramsay Muir, profesor la universitatea din Manchester (în *Nationalism and Internationalism*, 1916). După ce epuizează și svirle la o parte toate criteriile existente, declară că putem recunoaște o națiune după criteriul esențial al *Suferinței*. Fără a intra în detalii, remarcăm că mai sînt și alte grupări omenești care luptă și suferă pentru afirmarea și împlinirea Idealului. Monopolul suferinței nu îl are națiunea.

Dar să lăsăm pe juriști și să zicem că au dreptul și chiar datoria să fie atît de formalisti și de logicieni, pentru că însuși *Dreptul* este elementul formal și conservator al societăților.

Dar chiar dacă considerăm un factor prin excelență progresist: cel *economic*, spectacolul nu va fi prea diferit.

Și totuși economiști istorici ca List, Marx, Schmoller, Bücher ar fi părut cei mai indicați să aducă lumină în această chestiune. Noțiunea de *stăt* este punctul central al construcțiilor lor. Sistemul lui List se cheamă sistem de economie *națională*. Toată argumentarea lui Marx este orientată cătră *statul* socialist, care va înlocui pe cel burghez. Schmoller s'a făcut celebru prin socialismul său de stat și prin lucrările sale asupra creațiunii statelor trecute. La Bücher, ultima fază a dezvoltării economice se numește *Volkswirtschaft*.

Dar, lucru ciudat, nici unul nu simte nevoia să precizeze înțelesul acestei realități fundamentale, pe care trebuie totuși s'o învuiască neîncetat.

Și aci ca și la juriști, lucrul este explicabil. Aceștia din urmă se ocupau de ce face statul avea *identîc* cu orice societate. Economiiștii școalei istorice cad în extrema opusă. Ei se cred datori să insiste mai cu samă asupra *deosebirilor* economice dintre diferite tipuri de state, decît să caute un criteriu economic comun tuturor. Nu li se poate face o vină din aceasta. Cași

pe juriști nu-i putem acuza decât că-și fac prea bine datoria, prin aceea că nu intră în domeniul altuia, în speță al sociologului.

Și, în realitate, singurii gânditori care, după părerea noastră, au pus problema statului în mod științific, au fost doi *sociologi*: Gumplovicz, cu teoria sa a luptei de rase, complectat de Oppenheimer prin distincțiunea sa între *mijlocul economic* (munca) și *mijlocul politic* (raptul), diu alianță cărora a izvorit Statul.

Ni se pare foarte interesantă această încercare a lui Oppenheimer de a pune rivalitățile grupurilor interne în legătură cu problema statului. Celace reproșăm însă acestei concepțiuni este că pretinde ea singură să explice fenomenul Stat.

Manifestarea fundamentală a statului se găsește, după noi, aiurea.

Ne propunem să studiem cindva această importantă chestiune; pentru moment însă ne mărginim să enunțăm definiția pe care o propunem, demonstrarea rămânind pentru altădată.*

* * *

II.—*Statul este acel grup sociologic caracterizat prin pretenția (justificată sau nejustificată) de a-și fi, economicește, suficient lui însuși.*—Cu alte cuvinte, pretenția de a se închide economicește nu este specifică cunoscutei „Geschlossene Wirtschaft” a statelor feudale și urbane. Acolo pretenția este pur și simplu mai îndreptățită decât de pildă în Franța anului 1921; dar în ambele cazuri găsim o tendință identică. Dacă istoria cunoaște forme de state care au murit și altele care le-au luat locul pentru a muri și ele la rîndul lor, aceasta se datorește tocmai *oscilărilor succesului acestor pretenții de a se încuia economicește.*

Așa dar, măsura vitalității unui stat ne-o dă gradul în care reușește să-și fie suficient lui însuși. Or, în această chestiune, există un barometru sociologic infailibil: *balanța economică*, cu cele două forme ale sale: 1) *balanța mărfuri/or*, și 2) *balanța compturilor*.**

Din nenorocire, știința economică contemporană nu mai dă decât o atențiune foarte redusă celor două noțiuni de mai sus. Analiza lor a rămas aproximativ ceiace era pe vremea mercantiliștilor (pentru cea dintâiu) și a lui Ricardo (pentru cea de-a doua).

Totuși am avut ocazia să constatăm că aceste două chesti-

* Demonstrarea nu poate fi făcută decât pe cale istorică. Deja am studiat într-o lucrare anterioară momentul istoric dela 1815. Articolul viilor, cu tot caracterul său de vulgarizare, va încerca să facă același lucru pentru momentul istoric dela 1915.

** Prin cea dintâiu se înțelege bilanțul înțrărilor și eșirilor de valori în genere, iar prin balanța compturilor numai eșirile și înțrările de monedă.

uni constituiesc cheia oricărei probleme de istorie economică și de explicare sociologică a chestiunii statului.

Intr'o lucrare a noastră anterioară, încercam să caracterizăm momentul istoric din 1815.* Pornind dela o metodă opusă celei de față, studiind în mod inductiv, individual, fapt cu fapt, am văzut cum fiecare din problemele crizei din 1815 se grupau în jurul unor probleme mai generale; iar acestea din urmă nu erau, în ultima analiză, decât diferitele posturi a.e. balanței compturilor! Dacă mergem dincolo de 1815, în perioada numită mercantilistă, vedem de asemenea că toate necesitățile timpului sînt simbolizate în mod rezumativ și fidel în instituțiunea celebră a balanței comerciale.

De acela, nu ni s'a părut ne-științific să ne servim de aceste două noțiuni fundamentale ca de niște criterii călăuzitoare în încercarea de a schița fizionomia sumară a timpurilor actuale.

Cele două balanțe sînt cele două procedee grație cărora o comunitate socială reușește să se închidă economiceste. Balanța comercială asigură o închidere mai brutală și mai ermetică. Balanța compturilor, instrument mai delicat, permite o unitate economică mai fragilă și mai aproximativă. De acela nu se recurge la ea decât atunci cînd cea dintăiu nu mai este în stare să asigure auto-satisfacerea nevoilor interne. Pentru acest motiv statele caracterizate printr'o balanță a compturilor, chemată să umple lacunele balanței mărfurilor, nu apar decât după o criză, în care cea din urmă s'a dovedit neîndestulătoare. Însfirșit, dacă nici așa pretenția de a-și fi suficient sie însuși nu se mai realizează, atunci are loc o criză de stat cu mult mai gravă decât cea de mai sus. Nu mai este vorba ca în locul uneia din balanțe să se recurgă la cealaltă; va trebui ca întreaga pretențiune de auto-satisfacție economică să înceteze. Vechile cadre ale economiei închise se sfarmă, iar noile state formate își vor permuta granițele economice la un diametru mai mare. Din nou pretenția de „Geschlossene Wirtschaft“ va trăi sub forma solidă a balanței mărfurilor, însă în sinul unei circonferințe mai largi.**

Așa dar vedem cum, în viața statelor, se succed, în mod ritmic, două soiuri de crize: crize mai mici, unde soluțiunea vine dela substituirea în mod individual pentru fiecare stat, a uneia din balanțe celeilalte,—și crize mai mari care, spre deosebire de cele dintăiu, nu se rezolvă în mod individual, ci printr'o soluțiune generală. Și aci avem o substituire de balanțe. Dar tot procesul are loc înăuntrul unei comunități mai mari, rezultată din fuziunea foastelor state cărora nici chiar mijlocul extrem al balan-

* Le moment historique de 1815 et ses enseignements économiques à travers l'oeuvre de David Ricardo, Paris, Jouve.

** Putem cita cazul statului național mercantilist din secolul al XV-lea, rezultat din fuzionarea micilor corporațiuni teritoriale ale eului mediu, laice și ecleziastice, senioriale și comunale.

ței compturilor nu le mai putea asigura autosatisfacțiunea nevoilor interne.*

Iată deci câtă importanță are noțiunea de balanță economică. Totuși, știința actuală o privește ca pe o chestiune aparținând istoriei doctrinelor și taxează de anachronism politica statelor care, în mod foarte firesc, continuă să graviteze în jurul ei.

De aceea, ne vom permite o mică paranteză în care vom căuta să aducem în analiza acestei noțiuni câteva precizii pe care știința economică găsește inutil să le dea.

Balanța mărfurilor, sau balanța comercială este rezultatul, pozitiv sau negativ, a intrărilor și eșirilor de bunuri dintr'o țară într'alta. Pentruca acest rezultat să se soldeze printr'un excedent, trebuie să *producem mai mult decât consumăm*, cu alte cuvinte, este nevoie de o predominanță a preocupărilor producției, o *hipertrofie a funcțiunilor economice de producțiune* față de toate celelalte.

Balanța compturilor este, dimpotrivă, simbolul necesității unei *exagerațiuni a funcțiunilor economice de circulație, de relațiune*. Am ajuns la această concluzie pe cale inductivă, istorică, în lucrarea noastră despre momentul istoric din 1815.

Cred însă că această teză se poate demonstra și pe cale deductivă.

Intr'adevăr, balanța compturilor, care este rezultatul intrărilor și eșirilor de monedă într'o țară dată, conține următoarele elemente:

1. Veniturile rezultând din creanțe asupra străinătății.
2. Comisioanele încasate de bancherii care centralizează în minile lor toate curente de monedă venite din afară, curente care converg asupra unei mari metropole financiare și, de acolo, radiază din nou în toate colțurile globului.
3. Sumele de bani trimise de emigranți în țara-mamă.
4. Veniturile datorite comerțului de antrepozit.
5. Bani percepuți de pe urma fretului marinei de comerț.

Dar oare nu există un cuvânt sintetic care să stringă laolaltă toate aceste noțiuni în aparență heterogene? Credem că da.

1. Intr'adevăr, ce însemnă a avea creanțe asupra străinătății?

Aci nu este vorba decât de creanțe *avantajoase*. Prin acestea, trebuie să înțelegem creditele acordate statelor mai tinere unde producțiunea are o așa de mare nevoie de capitaluri (pe care nu și le pot fabrica singure), încât acceptă să se împrumute în condițiuni oricât de oneroase, economicește și politicește.

Dar atunci se pune întrebarea: dacă toate aceste țări tinere primesc orice fel de împrumut, atunci ar urma ca toată lumea

* De pildă, înainte de a se ajunge la statul național mercantilist, s'a trecut prin forma intermediară a orașelor mondiale (Veneția, Hansa, etc) bazate pe balanța compturilor.

să se năpustească asupra lor pentru a face asemenea plasamente rentabile.

Aci, însă, intervine o considerațiune nouă. Nu este de ajuns ca un astfel de moment prielnic să aibă loc. Mai trebuie să și poți profita de el. Cu alte cuvinte, un stat nu poate beneficia de asemenea oportunități favorabile, decît în cazul cînd *instrumentele sale de credit sînt așa de mlădioase și de sigure*, încît în *orice clipă* să poată prinde în zbor ocaziunea cea bună. O dificultate cît de mică în funcționarea acestor aparate de finanțare e suficientă pentruca un alt stat, mai bine înzestrat, să-i ia înaintea. Totul deci se reduce la o chestiune de *supleță și de viteză*.

2. Să trecem acum la comisioanele încasate de bancheri de la clienții lor din străinătate. Pentruca aceste comisioane să se ridice la sume mari, trebuie ca statul considerat să aibă o *monedă* care să satisfacă două condițiuni în aparență contradictorii: *o mare variabilitate, aliată cu o mare stabilitate*. Numai dacă o monedă oferă o lungă invariabilitate în timp a valutei sale, hîrtia comercială asupra căreia metropola devine o adevărată monedă internațională. Pe de altă parte numai o elasticitate capabilă să o facă să varieze cantitativ, astfel încît să se poată mlădia după fluctuațiunile nevoii de numerar ale pieței, pot asigura o stabilitate a cursului de o durată mai lungă.

În cazul întăiu am avut ca condițiune elasticitatea instrumentelor și instituțiunilor de credit. Acum avem necesitatea elasticității în circulația monetară.

3. Cu privire la banii trimisi de emigranți, trebuie să facem o distincțiune care ni se pare fundamentală. Există două categorii de expatriați. Acei care se duc să *trăiască* aiurea, și acei care se duc să *strîngă bani*, pentru a se întoarce bogați în statul lor. Numai aceștia din urmă ne interesează, căci sumele trimise în metropolă provin aproape exclusiv dela ei.

Or, pentruca intențiunea emigrantului de a se întoarce acasă cîndva, sau în tot cazul de a trimite ajutoare celor rămași, să persiste—este nevoie de o condițiune esențială. Trebuie ca mijloacele de comunicație de tot felul: drum de fer, poștă, navigație, presă, telegraf, bancă, etc. să fie atîta de perfecționate, încît emigrantul să nu facă nici un efort fizic sau mental pentru a conserva contactul sentimental și material cu metropola.

4. Cît despre comerțul de antrepozit, acesta implică o activitate uriașă în tranzacțiunile comerciale.

Numai perspectiva sau mai bine zis certitudinea absolută că într'un loc dat ori și ce marfă se poate schimba contra oricărei alte mărfi, în condițiuni sigure, expeditiv și avantajoase (de pildă scutite de taxe fiscale)—va face să convergă asupra unui port unic năvile adunate din cele patru unghere ale lumii, *chiar cu prețul unui ocol*.

5. În sfîrșit, este evident că a avea un venit ridicat de pe

urma fretului implică o puternică dezvoltare a marinei comerciale.

Și acum, dacă centralizăm aceste explicațiuni într'o formulă, vom spune:

O balanță a compturilor favorabilă presupune: mijloace de credit foarte suple și prompte, o monedă totdeodată elastică și stabilă, o mare dezvoltare a mijloacelor de comunicație: drum de fer, navigație, presă, poștă, telegraf, telefon, etc.; o mare activitate în tranzacțiile comerciale, o bogată marină de comerț— într'un cuvint *toate elementele care intră în compoziția cuvântului „circulație“ sau „Verkehr“ din știința economică.*

Iată-ne deci ajunși să formulăm o deosebire fundamentală între cele două balanțe.

Balanța mărfurilor este simbolul funcțiunilor de producțiune, Balanța compturilor este dimpotrivă reprezentanța funcțiunilor de relațiune, de circulațiune.

Această distincțiune, care ni se pare fundamentală, ne-a condus să botezăm epoca inaugurată de anul 1815: epoca statelor bazate pe balanța compturilor, spre deosebire de cea începută la anul 1600, precum și de cea pe care o deschide anul 1915. Dela ambele aceste din urmă date pleacă două ere unde problema producțiunii predomină, și balanța mărfurilor este principala armă a statului.

Consecințele distincțiunii între state bazate pe balanța mărfurilor și cele bazate pe balanța compturilor (care ar putea fi numită mai bine *balanța instrumentelor de circulațiune*) sînt multe și curioase. Fără a intra în detalii, vom enunța cîteva.

1. În statele din prima categorie, considerațiunile de ordin *teritorial* interesează într'o măsură foarte mare. Va trebui în primul rînd să se purceadă la o repartizare armonioasă a activității economice înlăuntrul teritoriului. De aceia chestiunea *proximității geografice, a vecinătății* în spațiu va alcătui o dată importantă în politica economică.*

Dimpotrivă, statul caracterizat prin balanța compturilor este prin definiție un *înghițitor de distanțe*. Acolo nu mai există preocuparea unei producțiuni armonioase, ca în cazul precedent. Statul balanței compturilor este fundat pe supraproducția unor anumite articole și quasi-neexistența altora. De aceia nu mai e suficient ca circulația să se dezvolte în limitele producției. Atît descărcarea prea-plinului, cit și acoperirea lipsurilor reclamă o *hypertrofie* a funcțiunilor de circulație. Perfecționarea lor obligatorie va face ca *nici-o distanță să nu fie prea mare*. Nici-o depărtare nu îl înspăimîntă, fie chiar drumul care unește doi antipozii.

2. Un corolar al acestora este că statele din prima categorie rămîn în principal *teritoriale*, pe cînd celelalte sînt nevoite

* Teoria „frunțarilor naturale“ a fost inventată de prototipul statului bazat pe balanța mărfurilor, statul național mercantilist.

să-și asigure posesiuni *coloniale*. Acestea le vor servi nu numai ca debușuri, dar și ca stațiuni de legătură, ca poziții favorabile la răspîntiile marilor drumuri, ca „relais“-uri, — cum zic Francezii. Hipertrofia mijloacelor de circulație permite întinderea și înmulțirea indefinită a stăpînirilor de peste ocean. De aceea statul bazat pe balanța compturilor este un stat *mondial*, în timp ce statul balanței mărfurilor este *teritorial*.

Desigur că istoria a cunoscut multe state teritoriale care au avut și importante imperii coloniale, ca Spania sau Portugalia. Dar acest imperiu constituia pentru ele un *lux*, iar nu o necesitate. Durata foarte efemeră a posesiunilor spaniole sau portugheze o arată în deajuns.*

De asemeni prin adjectivul *mondial* trebuie să înțelegem lumea „cunoscută“, „explorată“ în cutare moment istoric. Antipozii noștri diferă, desigur, de acei ai vechii „orbs romana“.

De aceea reținem această distincție a statelor, care ni se pare sinonimă cu aceia bazată pe natura balanțelor.

3. O nouă consecință a acestora se poate releva relativ la structura statelor. Cele teritoriale pot ajunge la o fuziune internă aproape complectă. Statului mondial, dimpotrivă, îi este interzisă, dată fiind compoziția sa din fragmente răslețe de teritoriu împrăștiate la cele patru puncte cardinale. Va trebui să se mulțumească cu un minimum de unificare, și anume cu o unificare de natură *financiară și fiscală*. Instrumentele vor fi, de pildă, un *world-clearinghouse* în metropolă și o *uniune vamală*. Legătura între părți va fi aceea a unui vag *federalism*.

4. Apoi în ceiace privește *expansionismul*, acesta se va numi pentru statele mondiale *hegemonie*, iar pentru cele teritoriale *imperialism*. Acesta din urmă este pretenția, în plină eră de state teritoriale, de a fi un stat-șef. Aceste pretențiuni nu au nimic necesar.

Istoria ne dovedește că nu au nici vitalitate și că nu sînt decît pretexte pentru un rezultat tocmai *opus scopului lor: nivelarea*. Într'adevăr, toate încercările unei Spanii, Olande, unei Franțe „überalles“, ca pe vremea lui Quint sau a Regelui-soare, nu au adus decît o și mai mare aplicare a „echilibrului european“.

Dimpotrivă, *hegemonia* este o pretenție de a fi un stat-șef atunci cînd aceasta este o necesitate pentru toți.

Într'adevăr, în momentul cînd se deschide o criză de state teritoriale, toate statele sînt amenințate să dispară. Dacă criza a început, aceasta se datorește faptului că autosatisfacția nevoilor interne a devenit imposibilă, și că este nevoie de o *fuziune*, de o integrație teritorială nouă.

* De altfel chiar Anglia, pe vremea cînd era încă un stat teritorial (adică înainte de 1815), nu scapă regulei generale, și pierde posesiunile imense din Statele-Unite de azi.

Urmarea logică a unei asemenea crize este transformarea vechilor capi ai fiecărui stat într'un fel de perfecți regionali. Dar aceasta nu poate să convină claselor dominante. Vor prefera să aibă un stăpîn moral decît unul de drept. Vor prefera hegemonia unuia decît dispariția lor totală. În asemenea împrejurări, *hegemonia* pentru toți ceilalți devine sinonimă cu *Independența*. Ea singură este capabilă, într'un timp cînd există amenințarea dispariției pure și simple, să asigure la toți un minimum de autonomie.

Deaceia, toate statele teritoriale candidate la dizolvare vor vedea în statul șef un salvator.

6. Dar există și o cauză mai profundă pentru care imperialismul este o manifestare morbidă și inoperantă, pe cînd hegemonia—una salutară și durabilă.

Predominanța problemelor de producție (specifică statelor teritoriale) atrage după sine o tendință spre *nivelare*. Din contra, predominanța funcțiunilor de circulație implică o tendință către *erarhie*.

Într'adevăr, într'o epocă unde funcțiunile de producție sînt precumpănitoare, o țară poate avea, ba chiar trebuie să aibă, o *specialitate*. Dimpotrivă, un stat bazat pe o hipertrofie a circulațiunii va trebui să le aibă pe toate.

Este ușor de înțeles pentru ce balanța mărfurilor conține atîtea posturi cîte mărfuri se consumă și se produc în țara respectivă. În mod fatal unele posturi vor fi mai slabe, altele mai grase. Invers, balanța conturilor are numai vre-o cinci elemente; și toate sînt în strînsă legătură între ele, așa încît este necesar ca toate să fie strălucite. De aceea, în categoria întâia, țările pot fi proporțional egale, păstrîndu-și fiecare specialitatea sa. În categoria a doua însă, trebuie să existe Mari Puteri, Mici-Puteri și Puteri mijlocii, după *repeziciunea* cu care anumite state știu să-și construiască toate elementele balanței, și după *încetîneala* celorlalți. Această cucerire, făcîndu-se inegal în timp, dă naștere și la o inegalitate în rang. Țările bazate pe balanța conturilor trăesc sub logica de fier a *erarhiei* de state. Și cum orișice scară implică un vîrf, va exista în mod natural, un *Stat-șef*.

Așa au trăit popoarele în antichitate sub ocrotirea paloșului roman. Tot astfel, în tot decursul veacului al XIX-lea statele lumii, cu suflarea puțin încetinită, au trăit sub egida păcii britanice.

* * *

Recapitulînd, putem spune că nu există decît două categorii de state, cu următoarele caractere distinctive:

1. La statele *teritoriale*, unde instrumentul cu care se realizează pretenția de autosatisfacție a nevoilor interne este *balanța mărfurilor*, găsim o predominanță a preocupărilor de *producție*. Aci considerațiunile de *proximitate geografică* au o mare im-

portanță. Expansionismul, cînd are loc, ia forma morbidă a *imperialismului*. Structura internă oferă spectacolul unei *fuziuni aproape complete* a părților componente. În sfîrșit tendința unor asemenea state este spre *nivelarea* economică.

2) Dimpotrivă, la statele *mondiale*, unde instrumentul cu care se realizează pretenția de autosatisfacție a nevoilor interne este *balanța compturilor*, găsim o *hipertrofie a funcțiilor de circulație*; aci considerațiunile de proximitate geografică nu au nici o importanță. Statul mondial este prin definiție un *înghițitor de distanțe*. Expansionismul, cînd are loc, ia forma durabilă (și salutară pentru ceilalți) a unei *hegemonii* justificate. Statul balanței compturilor este un *stat colonial*. Structura sa internă oferă spectacolul unei *unificări lăbărțate*, sub forma unui *vag federalism*. În sfîrșit, tendința generală este către *erarhie*.

Toate cercetările de istorie și economie politică, pe care am avut prilejul să le facem, par a da dreptate acestei clasificării. Din nenorocire vor trebui încă mulți ani pînă ce vom verifica deplin cu fapte considerațiunile teoretice de mai sus. Pînă acum nu am reușit să o facem decît pentru momentul istoric din 1815. — În articolul viitor, ne propunem să o încercăm și pentru timpurile actuale.

D. I. Suchianu

Amintirile Caterinei State

La pensionatul doamnei des Perrières, ne primi un portar, slujbă necunoscută în serviciul doamnei Gallet, unde lumea intra nesupărată, pe poarta cea mare. Peristilul rece, boltit și în coloane marmorate, îmi făcu impresia unei biserici. Conduasă de o nemțoaică suii, cu mamă, o scară lată acoperită cu covoraș până într'o sală mare și foarte înaltă, cu geamuri în tavan. O altă nemțoaică ne deschise ușa salei de primire și, spunându-ne să așteptăm, dispăru.

Cu ce ușurință treceam dintr'o înstrăinare în alta! Nu-mi trebuia mult ca să mă simt de acolo și să nu regret, din ce lăsasem la Vascani, decât lunca Siretului, piano și caii cei frumoși cumpărați de curind la farmarocul din Roman.

Așteptînd pe doamna des Perrières, examinam cu atenție tot mobilierul acestei frumoase încăperi; un tablou mare îmi atrase în primul rînd atenția: pe acest tablou erau înscrise, în litere de aur, toate elevele din acel pension care trecuse cu succes deosebit bacalaureatul. Păreții erau acoperiți de desene și tablouri în aquarelă și ulei; două clavire mari ocupau mijlocul odăii și, chiar în momentul cînd voiam să le văd de aproape, sosi o profesoară cu două eleve, ce trebuiau să cînte un *duo*. Fără a se codi cit de puțin, elevele se așezară la piano și cîntară, fără greșală, dela un capăt la altul, o bucată frumoasă cum nu mai auzisem.

Nu-mi venea să cred că aceia era o lecție de piano. Mă gîndii atunci și mă încredințai mai pe urmă că această muzică era undiță de aur pentru părinții cărora pretențiile doamnei des Perrières, li s'ar fi părut discutabile poate... După vre-o jumătate de oră, veni și doamna directoară: o bătrînică cu trăsuri subțiri și delicate, cum nu mai văzusem decît în portretele Căpitănelui Russo. Cu mersu-i elegant și liniștit, venea spre noi surizînd și salutînd de cîteva ori și, jenată parcă în pași, de rochia-i lungă de mătase, și-o ridică puțin, atît cît putui zări vîrfurile unii

mic pantof de catifea; întinzându-mi mina, ce de abia se vedea din dantela mînicii, sărutai vîrfurile degetelor reci, subțiri și ascuțite ce lăsară, în urmă, un plăcut miros de apă de levant.

Luindu-și, *face à main*, atîrnat de talie într'un șiret de i-brișin, îl duse la ochi și se uită la mine cu deosebit interes.

Mama îi explică de ce fusesem retrasă din cealaltă școală, „unde directoara e prea bună și copiii nu învață nimic” și nu uită să previe pe directoară, că eram foarte încăpățînată, neascultătoare și răutăcioasă. Doamna des Perrières, își luă iar ochelarii; privirea-i și mișcarea-i grăbită să mă vadă mai bine, păreau a spune: „Acest copil ne va da de lucru”, dar cu ținuta ce-i impunea rolul, și cu deprinderea rapoartelor părintești, directoara se mulțumi să răspundă:

„Da, fetița are o figură foarte vie; are probabil un temperament mai deosebit”.

Intorcîndu-se apoi cu toată fața spre mine, mă întrebă în franțuzește, dacă „ești dispusă să te corectezi”. Imi rețineam cu greu lacrimile căutînd să dau privirii o altă direcție și-mi mutilam un deget, ca durerea aceea să întreacă o clipă pe cea sufletească și să înlătur scena ce părea a se anunța.

După ce mă înroșii până în frunte ascultînd pe mama toc-mîndu-mi școala, cași părechea de ghete ce-mi cumpărase dela frații Polingher, și după ce doamna des Perrières îi făcu oarecare concesii, se hotărî să mă aducă, adouazi, la pension. Fui primită de mademoiselle Hustache, subdirectoara care, vorbindu-mi franțuzește, găsi că făcusem „pas mal de progrès” în cei trei ani. Colegele mele nu erau atît de înaintate și deaceia fui instalată, cu pupitrul, în clasa „celor mari”. Elevele dintr'a cincea și a șasea clasă mă primiră rece, crezîndu-mă o „novice” și își spuneau în franțuzește, că nu mă vor „tolera” în clasa lor...

„Je veux bien mesdemoiselles, mais je ne crois pas qu'il se pourrait trouver en cette école une seule élève aussi gentille et bien élevée comme l'étaient toutes celles que je viens de quitter”.

„I-auzîl asta știe franțuzește și-i simpatică, s'o lăsăm aici, trebuie să fie de familie bună” Și de atunci intram în clasa colegelor mele numai la cursuri. Între cele patru profesoare de piano, mademoiselle Marie Zelinska, o poloneză bătrînă, era cea mai reputată pedagogă în pensionatul des Perrières. Cu nasul mic și roș în mijlocul feței galbene și sbîrcite, cu ochii verzi și prinși între buzunare de piele ca două broscuțe în giold purtat, în vîrfurile capului cu o măciucă de păr, de abia prins, ce tremura în ritmul mersului, — mademoiselle Marie, cu cărticica de ore în mînă, cutreera toată ziua clasele chemînd pe unele eleve la lecții și trimețînd pe altele la studiu. Parcă o aud și acum observînd în stricata-i franțuzească:

„Ali h'a pour-quoi vous n'vez pas étidiéééé ?

Zelinska mă pusese să-i cînt „tot ce-ai învățat” și găsi că fusesem greșit inițiată și repertoriul era prea greu pentru mine. Mă deprinsesem cu laudele violonistului Grill și primii cu neîn-

credere părerea profesoarei; iar noul program îl începui cu o părere de rău care ajunsese până la urechile doamnei directoare. Aceasta, ca să judece singură, mă chemă în *parloir* și, după ce-i cîntai cîteva bucăți, spuse: „Nu-i rău, are multe calități pianistice și, pentru timpul decînd învață, o găsesc destul de înaintată“.

Zelinska era albastră și profesorul Grill surîdea. Acesta profită de examenul meu și, în fața doamnei des Perrières, ceru profesoarei să mă înscrie între cele ce trebuiau să cînte la viitoarea producție muzicală. Zelinska își economisi grija prefăcîndu-se a uita și cînd îi amintii, ca o răzbunare pe domnul Grill cu care se certase altădată și a cărui protejată eram, îmi spuse: „Să știi că la producție nu cîntă decît elevele care au talent“.

Nu-mi părea rău după succesul ce nădăjdueam să-l am cîntînd, dar mă demoraliză cu totul gîndul că nu aveam talent, „darul“ acela ce mi-l auzisem cîntat o vară întregă.

Intr'o zi fui chemată de doamna directoare, care-mi ceru să-i arăt ce știam mai bine. Cîntai un trio de Hummel fără de greșală și cu aceeași bucată, acompaniată de Grill și alt partener, mă produsei, după două zile, la așa zisul „Concert“.

Fusei aplaudată și doamna N., o bună pianistă, mă sărută și-mi zise: „Bravo, fetișo, ai un cîntec foarte delicat și nuanțezi perfect; te-am ascultat cu mare plăcere“.

După audițiune doamna directoare mă luă de braț și, prezentîndu-mă invitaților, făcîndu-mi încunjurul sălii. Nu înțelegeam la ce să atribui distincția asta, cînd auzii spunînd:

„Fetița asta învață de puțin timp. Are talent, e netăgăduit, dar succesul e datorit în mare parte și excelenței noastre profesoare, domnișoarei Zelinska!“

Pentru că mama nu mă mai putea vedea în juru-i și mi-o spunea neîncetat, fui retrimisă la lași cu cîteva zile înainte de începutul școlii. Aici găsi noi dispoziții și profesori noi. Ca să îndemne școala la lucru și la bună purtare, subdirectoara găsisese următorul mijloc: La sfîrșitul lunii mulți dintre profesori și tot cursul inferior se întruneau într'o clasă; cași cu niște trofee veneau pedagoagele cu caete pline de observațiile ce le făceau asupra fiecărei eleve în parte și le dădeau domnișoarei Hustache care ne arăta (așa cum ne vedeau guvernantele) directoarei, profesorilor și școlii întregi. Îmi amintesc, între altele, de următoarea observație:

„Domnișoara State se absentează ades dela latină și matematică. Subt pretextul lecției de piano, această elevă se primblă prin coridoare ori stă ades în clasele superioare. Dacă domnișoara State își va urma primblările și nu va veni la cursul domnului Evolceanu, va fi reținută Duminica viitoare“.

Foarte bine notată la limba franceză, la istorie și la științele naturale, grija de a fi reținută nu mă împiedeca să prind orice moment cînd găseam un piano liber și tot atunci avui și

îndrăzneala să mă revolt cu jumătate de clasă, în contra relei alimentații...

Intr'o zi, suită sus pe bancă, vorbeam cu glas tare colegelor de urmările răului nutriment, când se deschise încet ușa și văzui intrînd în sală o elevă din clasa a șasea. Cu toată liniștea ce se datorește oratorului, eleva înaintă încet până la o bancă și se așază ascultînd cu atenție. După ce-mi terminai discursul, ea veni la mine, mă sărută și-mi spuse: „ai vorbit admirabil“. Colegele se roteau în jurul meu comentînd și de-odată se făcu un zgomot ce atrase în pragul ușei, pe mademoiselle Hustache...

Toată clasa, pedeșită, trebui să învețe „Les animaux malades de la peste“. Una din colege, cu care nu vorbeam, pentru că era din cale afară proastă, raportă directoarei discursul care determinase pe eleve să refuze prunele și orezul fiert dela dejun. Fui oprită o Duminică și condamnată să scriu, în franțuzește, un „memoriu detaliat“ asupra nemulțumirii mele. Singură într'o sală îmi făceam pedeapsa cînd văzui venind eleva căreia discursul meu îi plăcuse atît de mult. Aceasta îmi spuse că se întorcea dela „cucoana“ (adică dela directoară), pe care o rugase să mă erte, dar aceasta fusese „inexorabilă“. M. C. stătu tot timpul cu mine, mă ajută să formulez „compoziția“ și-mi spuse că mă preferă tuturor colegelor, „pentru că n'înțînța ta e ceva caracteristic“.

Deprinsă cu învăluirea în fapte a dragostei familiei, expresia simpatiei acelei eleve, ca o lumină prea vie, după un adînc întuneric, îmi făcu rău, mă indispușe; dar interesul ce-mi arăta și manifestarea acestuia, în fel și chip, mă apropia de această prietină atît de mult, încît în scurt timp nu mai puteam trăi multe ceasuri departe de dînsa.

Alergam s'o văd în cele cinci minute de recreație între două cursuri și, de avea de învățat, mă așezam lîngă ea în bancă —mulțumită s'o știu aproape. Odată cu dragostea cătră cineva se naște în multe suflete, chinuite, dorința mărturisirii li spusei, acelei prietene, toate suferințele mele și, ascultîndu-mă, ochii ei mari și negri, plini de lacrimi, îmi arătau că mă înțelegea, și-mi simțea adînc durerea.

Intr'o zi, pe cînd mama era în *parloir*, M. C. își găsi și ea de lucru acolo și, ca din întîmplare, începu cu aceasta o convorbire asupra-mi, înfrumuseșîndu-mi, cit putu, personalitatea.

„Mama-ta sta în fața mea ca un sfînx; n'am înțeles și nici n'am putut surprinde impresia ce i-o fi făcut părerea mea“.

Ca să progrez la piano, singurul lucru pe lume pentru care mama arăta o dragoste neprefăcută, mi se aduse, pentru toată vara, pe Zelinska. În fiecare zi făceam lectură „à haute voix“. Din nuvelele lui Hauff și din romanele lui Marlîth, rețineam numai titlurile—atît eram de puțin atentă la ce-mi cetea. În toamnă mă reîntorsei la școală, unde aflai că prietina mea nu mai putea veni. De atunci începui a simți golul ce nu se poate umplea decît cu manifestarea unui interes, a unei prietînii adevărate.

În fiecare zi, după dejun, subdirectoara împărțea corespondența. Eu nu primeam nimic. Din cînd în cînd îmi scria Costică scrisori frumoase și lungi ce le purtam asupra-mi și le ceteam colegelor care mă întrebau ades: „Ție îți scrie numai moșu-tău, parcă ai părinți?”

În recreație și sara, în dormitor, ascultam pe colegele mele istorisind în ce chip petrecuse vacanța. Eu nu aveam nimic de istorisit și, pentru că toate spuneau cîte ceva „de-acasă” mă mulțumeam și eu să imit pe Zelinska cetindu-mi din Körner. „Här zu, Catherine”, strigam fals în mijlocul celui mai frumos pasagiu, și tremurînd cocul înfipt, în vîrfurile capului, dam ochii peste cap și începeam a ceti cu patos: „Es ist doch ein seliges Gefühl, wenn aus dem Stürmen des Meeres das Schiff mit vollen Segeln in den sichern Hafen treibt; wenn man Ahndung der höchsten Erden-seligkeit dem schönen Morgenrot der Liebe entgegenfliegt“.

Amintirea chipului fetei bătrîne și urite, cufundată în romantica lectură, stîrnea un rîs nebun. În dormitor alături de somnul liniștit al unora, în crîmpeele de vorbă ale altora și'n neliniștea celor multe, vegheam ades nopți întregi și, deprinsă cu începutul, urmarea și desfășurarea romanelor ce cetisem, căutam să întrevăd viitorul, prin viața ce duceam comparînd-o neîncetat cu a celorlalte fete. Lumina lămpii de noapte, din alcovul guvernantei, se răsfrîngea în raze stabe pe fresca din tavan. Gîndind și privind mult carul lui Phoebus, mi se părea dela o vreme, că văd roatele învîrtindu-se din ce în ce mai iute și tot cortegiul de zeități îmi ducea înainte gîndul și liniștea, tîrzie, îmi amorțea simțirea până ce adormeam. Eu nu aveam, îmi aduc bine aminte, somnul profund al copilăriei fără grijă; eu nu dormeam, dusă, ca toate celelalte; o mișcare ușoară în juru-mi ori vorba vreunei fete, în somn, mă trezea; nu mai puteam închide ochii toată noaptea și mă gîndeam ades până la ziuă. Știind că mama mă ura și pentru tata eram acum, cu toate manifestările lui de dragoste prefăcute în deprindere, un defect al neveste-sei cu care o luase toțiși, prevedeam cu groază tot ce mă aștepta; numai studiul și cîțiva dintre profesori îmi înșeninau înfrumusețîndu-mi neînchipuit viața de școală.

Într'o zi ne veni, la cursul de fizică, domnișoara Izabella A., tînără—aproape de-o vîrstă cu cea mai mare elevă din clasa mea—cu o figură expresivă, veselă și vioae; o primirăm cu simpatia ce ne inspiră figura și numele-î bun, însă fără acel respect ce-l aveam pentru profesorii bătrîni. Din banca întăiu, unde eram, îi observam toate mișcărilor și, cînd începu să ne explice, nu știu spune nici acum ce simții sub stăpînirea aceluia spirit superior. Avea Izabella A. un atît de mare dar de a spune ce gîndea, o atît de mare ordine în idei—încît, afară de plăcerea ce resimțeam ascultîndu-i timbrul viu și simpatice, aveam impresia că tot ce spunea mi se așeza deodată în minte ca într'un cuer. Și cînd într'o zi judeca o chestie școlărească inteligent și

cu o uimitoare dreptate, domnișoara A. își luă în mintea mea locul ce i se cuvenea.

Cu vrafal de teze în mina-i mică și nervoasă ne spuse, în ziua aceea, întrînd la curs:

— Numai State are nota 10 (Colega mea, M., își cîștigase între toate o superioritate la care o ajuta mult vîrsta).

Un murmur prelung în care se distingea numele M. urmă și se pierdu în fundul clasei în șoapte...

— State are 10 la fizică, de cînd?... Intrebă o elevă pe alta de alături.

— Are, pentrucă-i cîrnă și cu ochii mici cași dînsa—nu vezi cum samănă?

— Ce, adică pentru asta?

— Ba nu, pentrucă spune repede lecția și cu alte cuvinte, nu ca 'n carte,

— Așa, parcă pentru cuvintele ei, din minte, i-a dat 10...

— Domnișoară A., e mai bună teza lui State decît a lui M.?

Indoiala elevei și murmurul clasei supărară profesoara și atunci, voind a proba dreptatea afirmării, mă trimese, cu M., în sală și o fată fu chemată să ne citească tare tezele. A mea fu găsită mai bună și inteligentul procedeu mă uimi, trezindu-mi recunoștința ce, ca un val stăvilît multă vreme, luă înainte și aduse cu dînsa și alte sentimente bune ce, de atunci, nu lăsară mult în urmă, trecînd prin timp și spațiu.

Cu domnișoara Ema H. profesoară de istorie, comunicam uimitor sufletește. Intr'o zi toată clasa îi spusese că nu înțelesese lecția la istorie.—Cum se poate? De ce nu mi-ați cerut să v'o mai explic odată?

— Erați supărată, domnișoară, îi spun eu sculîndu-mă grăbită.

— De unde știi, State?—mă întrebă profesoara, scrutîndu-mă.

— Nu știu; am simțit...

Cchii frumoși ai profesoarei mă cuprinse toată și văzui într'inșii, odată cu surprinderea, o adîncă mulțumire de a fi fost bine înțeleasă.

Și de atunci între E. H. și mine se stabili o curioasă transmisiune care, distrîndu-mă, mă mișca până a-mi da adevărate emoții.

— Azi mă ascultă Ema H., spuneam eu elevelor.

— Imposibil, ai două note și noi n'avem nici una.

— Eu vă spun că mă ascultă.

— Dacă te-i ruga...

— Dacă i-l fi scris, tu ești îndrăzneată.

— Parole d'honneur de voiu ruga-o și parole d'honneur sa-crée dacă i-am scris; nu-i zic, tac singură și să vedeți...

— Pe ce pariem?

— Pe alvișă de cincizeci de bani.

— Ba nu, pe glasele.

— Hal.

— Să stai liniștită ; să nu suflă nici-un cuvânt.

— Nu.

Cu pasu-i ușor și elegant E. H. intră în clasă. Gîndul meu, ca o putere, parcă îl atrage neconștient privirea spre colțul de bancă unde stam și deodată, după ce se uită de multe ori în catalog, ca din sforțarea unei lupte, mă strigă, scurt: „State“.

„Al pe dracu' în tine“, ziceau fetele după clasă și, făcîndu-mi fiecare cîte o cruce pe față, îmi dădeau, la rînd, nuci zaharisite.

Cel mai interesant profesor fu, mai tîrziu, domnul Gruber: tînr, înalt, slab, cu o figură de Christ în drum spre crucificare. Acest profesor era veșnic distrat, veșnic cu gîndul aiurea...

Spunînd din cînd în cînd cîte un cuvînt, glasu-i simpatic și profund îmi trezea nu știu ce în simțire și mă neliniștea întotdeauna. Vorbînd sau făcînd cu încăpăținare toată ora, se așeza la masă în fața catalogului pe care, ascultînd elevele, schița întotdeauna casa lui Creangă din Humulești și munți peste care zburau cîrduri de rîndunele.

Desenul, atît de delicat, ce-mi spunea o amintire, mă impresiona și într'o zi lipsii dela clasa domnului Ghibănescu, ca să mă pot gîndi, la Gruber, departe în grădina și la altă lecție, fără să observe nimene, profesorul desină o fîntînă cu un condei, frumos și nou, pe care-l pastrai ascuns multă vreme, într'o cutie de matasă din fundul pupitrului.

Părea că aveam intuiția dreptului vîrstei și în năsbuții nu se avînta nici-una cu o mai mare plăcere și cu o nepăsare ce-o explica poate timpul pierdut în liniștea dela Vascani. Profesorul Filimoneanu era tipul dascălului suplînitor și idealul unei direcții de școală în preajma desființării; timid și naiv din fire, Filimoneanu era singurul profesor ce nu îndrăznește să facă elevelor observații și care, în ruptul capului, n'ar fi cerut directoarei onorariul. Strîns, ca o umbrelă în toc, în redingota-i înverzită, cu părul rar ca firele unei perii învechite, cu fața îngustă cît palma și cu ochii tulburi de oae înecată, domnul Filimoneanu, care suplinea de un timp mai mulți profesori, pășea, în virful picioarelor, spre masa din mijlocul clasei, se așeza pe jumătate de scaun și cu mîna-i subțire și vinătă întotdeauna, deschidea tremurînd catalogul, se uita mult cașicînd ar fi cercetat ceva, apoi cu ochii plecați în jos și cu glasu-i subțire și fals, îngîna:

— Cine dintre dumneavoastră vrea să spună lecția ?

— Eu și eu și eu și toate vrem să spunem lecția, striga, în cor, clasa pe cînd domnișoara Bland—supraveghetoarea—se buza, se încrunta, se scula dela loc, venea până'n mijlocul clasei și vocea-i, ca un muget depărtat, trecea pe deasupra capetelor noastre: „Ruuuue“!

Ceasul de lecție al domnului Filimoneanu, subț privirea greoaie a nemțoaicei, era chinuitor și, într'o zi, ipsosul proaspăt al geamului de lingă bancă îmi oferi cea mai plăcută distracție. Din-

tr'o bucăciică de chit înfipt în vârful unui condeiu, modelai, după natură și neașteptat de asemănător, capul lui Filimoneanu. Simțeam pe Frăulein Bland, uitându-se la mine cu coada ochiului, dar dragostea lucrului îmi luase orice grijă; atît de nepăsătoare eram, încît n'o auzii apropiindu-se încet de bancă și n'o simții decît atunci cînd îmi atinse umărul.

„Gib her“, îmi ordonă Nemțoaica înșfăcîndu-mi condeiu și, cum sună sfîrșitul orei, mă pofti s'o însoțesc la doamna directoare. În raportul Frăulein-ei Bland era și o veche răzbunare (amintirea inoportună a unui însemnat împrumut) și de aceea, păzind corpul delictului cu mare grijă, Nemțoaica pășea triumfătoare înainte.

Doamna des Perrières, care făcea socoteli într'un registru, se întoarse spre noi, își așeză ochelarii și, pentru că Bland nu glăsuia nimic, întinse mîna, luă condeiu, se uită și, socotind că era loc să laude un merit, surise și se grăbi se spue: „Oui, c'est bien monsieur Filimoneanu; est-ce vous State qui l'avez fait?“

Nemțoaica muțise, dar văzînd nedumerirea directoarei explică, foarte jenată, în franțuzeasca ei:

„Madame, State a fait ça avec Herr Fulimuniann en la classe.“

Buna dispoziție a „cucoanei“ sau portretul reușit al lui Filimoneanu—la care se uita necontenit—îmi ușurară neașteptat vîna. Doamna des Perrières rezemă cu băgare de samă condeiu pe biurou și, drept pedeapsa la care se aștepta Bland, îmi spuse: „Să mai faci sculptură, în recreație însă“.

— Domnul Filimoneanu stă nemîșcat și numai așa pot, doamnă!

— Tinca, vrei tu să-mi faci un bine? mă întrebă, într'ozii, o elevă simpatică dintr'a șaptea.

— Vreau.

— Am făcut la latină o teză mizerabilă; n'am scris mai nimic. Tu te duci ades în parloir—acolo studiezi; n'ai putea trece dincolo, la „cucoana“ în odăe, să-mi schimbi teza? Iaca, pune pe asta copiată din carte și adă-mi fila goală înapoi; Dumitrescu habar n'are, le-a strîns la rînd...

În ce grea și periculoasă întreprindere îmi păru că mă angajasem și cu cît graba era mai mare, cu atît sentimentele pe care mi le da gîndul aceluia fapt, mă hărțuiau între ele... Schimbul tezei îmi păru un furt și, la nevoie, explicația intrării mele în odăe trebuia să fie o minciună.

— Vrei să-mi faci binele acesta, Tinco? Spune, nu-i timp de pierdut, acuși sună și pleacă țapul...

— Dă-mi teza, zisei eu zorită și alergai la mama Roza, lingereasa, să-mi iau un tulpă; mă legai în grabă pe subt fălci și, cu foaia scrisă în pieptarul pestelcei, zburai sus...

Cum tremuram! Filele tezelor îmi păreau cusute între ele și, cu toate că o vedeam, fără a putea retrage foaia ce purta

numele elevei, le răsfoiam iar, mecanic, din capăt. Un zgomot în parloir mă trezi și, cît ai clipi, teza fu substituită; n'apuca-sem să mă depărtez de biurou, cînd intră cucoana și, uitîndu-se la mine cu compătîmire, mă întrebă:

„Iar te dor măselele, State, ai venit să-ți dau ceva? Iată, din bulinele astea ai să iai două astăzi și la măsea vino să-ți pun tinctură de iod; și dacă durerea persistă, să te duci, cu mademoiselle Körner, la dentist“.

Cu gura arsă în zadar, mulțumită însă de a fi făcut „un bine“, scoborii scara în brațele elevei fericite.

Intr'o zi, cînd mă dusesem să studiez — ca de obicei — în parloir găsiu strînși, ca niciodată, mai mulți profesori; neîndrăz-nind să-mi încep exercițiile în fața tuturor și așteptînd să se împraștie pe la cursuri, mă prefăceam a cerceta prin note.

— Nu-i așa, *tomnule*, cu venitul școlaei ar putea, dacă ar avea calcul; cap de *muere*... zicea profesorul Burlă primbîndu-se agitat în lungul camerei.

— Sint cheltueli mari, ce-i drept, adăugă bătrînul și deli-catul Cobălcescu; eu unul mă mai simt dator, am în școală fata...

— Și eu tot așa, urmă somnoros, Leonardescu.

— În școala asta e condiția cea mai sigură, spuse un tînăr profesor de latină.

— Nu plătește doamna; și cînd încerci să-i amintești, nu-i acasă, e indispusă, nu poate primi, termină profesorul Burlă.

— Ori is de vină părinții ce pun întîzieri...

— Cine știe ce *încurcături* și ce *greutăți* o avea biata femeec... zise unul din grup.

— Da' bine, bre omule, care-i nevoia să aibă școala într'un palat?

— Higiена, concurența și vanitatea nobilei directoare...

Stam ingenunchiată lingă etajera de note și mă prefăceam a căuta înainte, cînd mă pomenii cu profesorul Burlă aplecat spre mine: „Tutue, fii mata bună și spune-i toamnei că profesorii ar vrea să-i vorbească“.

Clocăniu de cîteva ori la ușa odăii directoarei, fără a primi nici-un răspuns.

— Poate că nu-i aici doamna... spusei eu fără convingere.

— Nu se poate, am văzut-o întrînd adineori, îmi răspunse indesaț un profesor tînăr.

— Dacă nu răspunde...

— O fi iar indispusă, mormăi, în mustăți, domnul Stravolca, să-i dăm pace, iaca pierdem ceasul...

Profesorii ieșiră, la rînd, în sala cea mare și în urmă-le mă așezai la studiu, distrată și gîndindu-mă la tot ce auzisem. Ușa odăii directoarei se deschise încet și deabia o auzii șoptînd:

— Au plecat toți profesorii în clase?

— Da, doamnă.

— De ce n'ai început studiul decînd ai venit?

— Am întîrziat zece minute, doamnă, și am venit acum

cînd se scoborau profesorii, minții cu multă îndrăzneală pentru a nu o jigni.

Cîteva zile după această întimplare, ne spuse Mademoiselle Hustache, că în scurt timp școala avea să se mute în casa doamnei Marchetti, mama doamnei des Perrières. Ca fulgerul se duse vestea în toată școala și avu același efect asupra moralului ei. Cîteva eleve cunoșteau casa cea mică dintr'o stradă lăturalnică și acestea, descriind-o celorlalte, o înegrise atît, încît toată școala căzu într'un fel de consternare.

— Să ne ducă pe noi, din acest palat, în chiliile acelea? Merți, mai bine scriu acasă să mă ia din școală înainte de mutare,—zise o fată lăîndu-și cu încăpăținare coatele pe bancă.

— Cum au să rîdă de noi fetele dela pensionul H., reluă alta îndirjit.

— Până acuma *care pe care* și tot noi aveam profesori mai renumiți și mai multe bacalaureate și deodată... tranc! Cădem, ca din cer, în bojdeuca bunicăi Marchetti.

— Eu am văzut casa, îi mică da' foarte frumos așazată între o grădină mare și o ogradă cu iarbă multă și verde... Și de unde știți voi de ce ne mutăm? Poate că-i greu cucoanei să plătească chiria mare, n'o mai fi avînd de unde,—spuse Natalia Codreanu.

— Da' de ce a dat, la început, iere negre și acu nu ne dă nici chifle la patru? întrebă, răutăcios, o alta.

— A dat cît a putut și proba că nu mai poate e că ne mutăm.

— Nu mai poate sta aici școala, nu, știu sigur, le spuse tuturor voind a curma discuția și a-mi împăca oarecum conștiința.

— Cine ți-a spus? Tu de unde știi? Habar n'are State, da' vrea să fie și ea în secretele zeilor.

— Știi ce, fetelor? Hai să numărăm cîte vrem și cîte nu vrem să se mute școala și, dacă numărul celor din urmă întrece, mergem la cucoana să-i spunem verde.

— Și ce vrei, mă rog, să-i spui? întrebă dintr'un colț de bancă o fată deșteaptă cu părul roș ca veverița, vrei să-i spui și să-i propui chiria de Sfintu Gheorghe?

N'apucase bine să isprăvească vorba și Cucoana, cu pa-su-i ușor, întră în clasă. Ne scularăm ca de obicei.

Doamna des Perrières pășea încet și, cu ochii plecați în jos, se apropie și se rezemă de prima bancă.

— V'a spus domnișoara Hustache că școala va fi mutată, în curînd, în casa mamei mele?

Un murmur prelung, în care nu se distingea nici-un cuvînt, urmă întrebării.

— Casa asta era desigur mai comodă și n'ași fi părăsit-o de n'ași avea de întîmpinat greutăți peste care nu se poate trece; părinții nu-și îndeplinesc datoria la vreme, chiria casei acesteia e foarte mare, avem cei mai buni profesori și un personal numeros, cheltueli care, alături de întreținerea elevelor, întrec cu mult

venitul școalei... E dar necesar să ne mutăm acolo unde, în schimbul spațiului din odăi, veți avea cu prisosință pe cel de afară: o ogradă mare și o grădină cu arbori și fructe destule. Cred, copiii mei, că veți înțelege necesitatea acestei mutări și veți trece, pentru mine, peste micile inconveniente datorite în mare parte deprinderii și nu mă veți supăra manifestându-vă nemulțumirea în vre-un chip; îmi promiteți?

Doamna des Perrières, își ridică ochii depe bancă, erau plini de lacrimi și buzele îi tremurau cași când ar mai fi spus cuvinte șoptite. „Îmi promiteți?“, repetă directoara lovind, cu o ușoară nerăbdare, ochelarii în pupitru.

Cîteva voci răslețite răspunse: „Da, doamnă“, pe cînd majoritatea tăcu mută.

Cu mersul mai nesigur și mai palidă de cum intrase, doamna des Perrières părăsi clasa. Mă uitam după ființa aceia, străină de mine, de care mă legase neînchipuit de mult sentimentele-i bune și alese și simții că mi se strîngea inima și-mi venea a plînge. La întîmplare mă așezai într'o bancă alături de Natalia Codreanu, care sta singură și tristă și, întorcîndu-mă spre această drăgălașă elevă, îi putui de abia spune:

— Biata cucoana!

Cuvintele acestea, ca un dig înlăturat, lăsară să curgă, în voe, lacrimile fetei.

— Da' de ce plîng State și Codreanu? întrebă o fată în treacăt.

— Ce? nu știi? Codreanu plînge după odaia ei cea elegantă și State după celulele cu piano...

(Va urma)

Constanța Marino-Moscu

Comentarii

Am început să mă despart de mine.
Mă simt mai liniștit. E frig. Afară
Nu știi, e toamnă ori e primăvară.
Iar plouă? Nu. E vânt pe străzi. — E bine
C'am început să mă despart de mine...

M'am săturat de mine până 'n gît.
Privesc în suflet — casc — și mi-e urît.
Mă plimb prin mine ca un exilat,
Și mă cutreer iar în lung și 'n lat,

Și caut iar și caut iar, și știu
Că nimeni nu-i — și fluer a pustiu...

Pe uliți umblă iar Toamna leproasă;
Deschide ușa și dă-i drumu 'n casă.

E frig, și vîntul bate în obloane.
Dă drumul Toamnei. Vine de departe,
Ți-aduce iar în sac povești persane,
Șeherazade moarte...

Hai, întră, zdrențăroasă cerșitoare !
 Și spune-mi dacă ai văzut trecînd departe
 Cortegiul vînătorilor de soare
 Cu ochii vii și inimile moarte...

Mucegăită, sara ne cuprinde...
 Imi suflu 'n suflet ca 'n tăciuni,
 S'aprinde ? Bate vîntul. Nu s'aprinde...

Incepe dar... „Pe vremea califului Harun,
 Cel mai puternic prinț de pe pămînt...”
 — Iar plouă. — Da... pe vremea califului Harun...

— Dă-ți singur foc și spulberă-te 'n vînt,
 Caricatură de Hamlet nebun !

— Nu. Taci. Ascultă...

„De pe marginea verandei

„Saadi cu barba albă ca un crîn
 „Privește caravanele ce vin
 „Din depărtări, pe drumul Samarkandei...”

— Ei, mai departe ?

— Da. Un muezzin...

„Un muezzin se roagă 'n minaret...
 „Și în amurg havuzul din grădină
 „Ca o dănțuitoare de purpură se 'nclină,
 „Surîzător în fața moșneagului poet...”

— Pe urmă ?

— Nu-i nimic. Saadi adoarme.

— Pe urmă ?

— Stai, ascultă.

— Te urmez.

„Cocorii trec departe pe lanuri de orez...”

„Și-o fată cu parfüm de mirodenii,
 „Cu cerul cald ascuns în colțul genii,
 „Să-i poți privi prin ochi ca pe-o fereastră
 „Sufletul, apă albastră...”

— Ei, ai sfârșit ?

— Nu. Fata-i blondă... blondă...

„...Cocorii trec departe pe lanuri de orez...”

E blondă...

— Hai...

— E blondă... Nu. Mi-e lene...

Stai !... blondă... ca un vers de Demostene
 Botez...

Citez *...

— Iar plouă. —

Hai, ia-ți sacul și fugi, Caricatură!

Vreau să-mi recapăt locul în Natură.
De-acuma fac literatură
Serioasă.

Al. A. Philippide

Capitole de istorie contemporană

I. Incercări de alianță anglo-germană

1. Incercări germane

S'a afirmat adesea că, dacă Bismarck ar fi trăit, războiul mondial nu ar fi avut loc, căci *el niciodată nu ar fi rupt firul cu Rusia*, pastrarea celor mai strinse relațiuni între Berlin și Peterburg alcătuind temelia politicii sale.

Publicațiuni recente arată că greșită este această afirmație. Faptele expuse într'însele și care sînt mai presus de orice îndoială, dovedesc că politica întemeietorului unității germane, care înainte de toate ținea la închezeșluirea operei sale, era departe de a fi supusă unor principii rigide și ne-strămutate, ci era elastică, se modifica după împrejurări și după necesitățile momentului și că el însuși a fost în repețite rînduri pe punctul de a rupe *acel fir cu Rusia*. *

Toți intimii și colaboratorii lui ni-au relatat, el însuși ni-a mărturisit cum, dela pacea din Frankfurt încoace, a fost necontent chiniut de ceiace s'a numit: *le cauchemar des coalitions*, adică de teama ca v'ro coalitie de puteri să nu distrugă falnica clădire edificată de genul lui.

Chiar o minte mai puțin puternică nu și-ar fi putut face măcar un moment iluzia că Francezii vor uita jignirea cum-

* Este adevărat că Bismarck, după congedierea lui, a accentuat — atît în interviewuri cît și în articole de ziare inspirate — nota filo-rusă, criticînd în chipul cel mai aspru toate actele politicii germane de natură a da Rusiei cel mai mic temei de nemulțămire, dar aceste manifestațiuni sînt în contradicție flagrantă atît cu actele scrise de el cît și cu cuvîntările ce le reproduc mai departe. Apoi nu trebuie uitat că acele manifestațiuni sînt datorite lui Bismarck îmbătrînit (trecuse de mult peste șaptezeci de ani) și mai ales unui Bismarck amărît pînă în fundul inimii din pricina congedierii lui dela putere și arzînd de dorul răsburării.

plită adusă mîndriei lor naționale prin înfrîngerile dela 1870—71 și ruperea din trupul Franței a Alsației și a Lorenei. Știa bine că pentru mai multe decenii, poate pentru totdeauna, Franța singură va fi în neputință să-și răsbune ocară, să realizească de trupul ei provinciile rîpite și să realizeze năzuințele, de parte de a fi uitate, datînd dela Ludovic al XIV-lea, de a muta hotarul francez pe Rin până la Nord de Colonia.*

Dar ceiace pentru Franța singură alcătuia o imposibilitate, devenea lucru cu puțință pentru Franța unită cu una sau mai ales cu mai multe puteri mari.

Întăia, măsură luată de Bismarck spre a feri Germania de asemenea eventualitate a fost încheierea, la 1872, a alianței numită a Celor Trei Imparați, prin care punea stavilă năzuinților rusești asupra Europei Centrale și împiedeca, cel puțin pentru moment, o alianță între a treia Republică Franceză și Împărăția Țaristă. Inșă ceiace s'a întîmplat la 1875 i-a dovedit că, din partea ei, Rusia nu voia de loc să rămîie singură, fără aliat de nădejde, în fața unei Germanii unite care, cu cinci ani înainte, își aratase puterea biruind cu forțele ei proprii națiunea ce, până atunci, trecea drept națiunea militară prin excelență.

Se știe cum partidul militar în Germania, găsind că Franța se ridică prea răpede după înfrîngerea ei dela 1870—71, a voit să scape pentru totdeauna de amenințarea despre Vest, declarîndu-i războiu preventiv și zdrobind-o cu desăvîrșire.

Inșă împaratul Alexandru al II-lea al Rusiei, implorat de Franța, a plecat însuși la Berlin, însoțit de Gorceacov, spre a împiedeca războiul devenit iminent. Împaratul va fi întrebuintat marea sa trecere personală pe lîngă fratele mamei sale, iar cancelarul rus, în unire cu ambasadorul englez, lordul Ampt-hill, a comunicat lui Bismarck că, în caz de agresiune nejustificată asupra Franței, Rusia și Anglia vor lua imediat parte în contra Germaniei și că aceasta nu ar întîrzie să se vadă în fața unei coaliții europene. La aceste argumente s'a mai adăugit și o scrisoare personală a reginei Victoria în același scop. Împaratul s'a lasat convîns cu afit mai ușor cu cît Bismarck nu era partizan ireductibil al războiului la care împingea mai cu samă partidul militar.

Nefîntîrziind să aibă vînt de intrigile ce, chiar după desăvîrșita liniștire a lucrurilor, Gorceacov nu înceta să le țese spre a izola Germania și a organiza o coaliție în contra ei și deoarece Alianța Celor Trei Imparați se dovedise a fi fără temeiul serios, Bismarck se gîndi să dobindească legătură cu

* Se știe că fratatele care au pus armatele stafelor din Germania de Sud subț comanda regelui Prusiei au fost datorite faptului că Napoleon al III-lea ceruse, drept compensație pentru foloasele trase de Prusia în urma bătăliei dela Sadova, Palatinatul Bavarez și Hessa Renană cu Mayența, preferînd vasalitatea cătră un suveran german, mutilării de cătră străin.

Anglia. Trimese deci, în Decembrie 1875, pe colaboratorul său cel mai intim, pe Lothar Bucher, în misiune strict confidențială la Londra, spre a sonda acolo dacă Anglia ar fi gata, în interesul păstrării păcii mondiale, să încheie o alianță defensivă.

Însă, după expresiunea fericită a ambasadorului german de atunci la Londra (contele, pe urmă principele Münster), Anglia pe acea vreme nu era încă coaptă pentru alianță. Bucher a primit un răspuns politico, dar negativ. *

* Hermann, Freiherr von Eckardstein, Lebenserrinerungen u. politische Denkwürdigkeiten, Vol. I, p. 296 sq. și Vol. II p. 102 sq. Baronul de Eckardstein, dinlău ofițer de curasiere, a intrat pe urmă, sub auspiciile lui Bismarck, în diplomație. După ce a ocupat posturile de atașat și de secretar la Washington și la Madrid, a ocupat ani îndelungași posturile de secretar și de consilier la ambasada dela Londra unde s'a căsătorit. A întreținut acolo relații foarte strînse cu oameni politici din cei mai marcași, ca ducele de Devonshire (fostul marchiz de Hartington) și Joseph Chamberlain și a fost admis în intimitatea regelui Eduard încă de când era Principe de Wales. Ambasadorul german la Londra, contele Hauffeldt, fiind un om cu sănătatea zdruncinală, Eckardstein a vă să-l înlocuiască în negocierile cele mai importante și cele mai delicate. Era în relațiile cele mai prietenești cu frații Rothschild și bine văzut în toate cercurile de samă din Londra. În anul 1902, din cauza, zice el, a neînțelegerilor sale cu politica urmată de ministerul german al Afacerilor Străine, unde era atunci aliputernic consilierul intim von Holstein, și-a dat demisia cu toate că împăratul i-a cerut să rămie în postul său. Demisia i-a fost dealmintrelea răspinsă, dându-se un concediu nelimitat, dar rămînind la dispoziția ministerului care l-a întrebuințat în diferite rânduri; numai la 1907 a părăsit serviciul în chip definitiv. La izbucnirea războiului, deși nu mai era în vîrstă să fie chemat subț arme, s'a pus imediat la dispoziția comandamentului armatei și a fost întrebuințat în calitate de ofițer informator. Vînduse manuscrisul memoriilor sale unul editor din Stuttgart și s'a aflat la ministerul Afacerilor Străine că întrînsese se vedea cum; pe pragul secolului actual, guvernul german răspinsese propunerile Angliei, care dorea să încheie o alianță cu Germania și a aruncat-o astfel în brațele Franței. Dovada acestui fapt, mai ales în acel moment și adusă fiind în chip documentar de un barbat care luase parte, în calitate oficială, la toată acțiunea diplomatică de atunci între Anglia și Germania, nu putea să fie decit extrem de neplăcută ministerului Afacerilor Străine. Este deci de înțeles ca secretarul de stat von Jagow să fi dispus sechestrarea manuscrisului; creiace a urmat însă se înțelege mai greu, deși reamintește procedurile unei epoci demult trecute.

Eckardstein care stătea în legătură de prietenie cu Kronprințul, a vă nenorocul să-i trimată, spre a fi remis împăratului, un memoriu. Și acest fapt venit la cunoștința lui Jagow. Memoriul nefiindu-i mai plăcut decit manuscrisul, puse să se aresteze pe Eckardstein, din automobil, subț cuvînt de tradare de țară. Apoi îl primblă luni de zile din închisoare în închisoare, tratîndu-l în modul cel mai nedemn. Astfel cu ce să se schimbă, deși bagajul lui se afla în aceeași închisoare în care era și el. Jagow voia să-i intenteze proces de tradare de țară, dar nu a putut găsi nici o instanță care să judece acest proces. N'a ramas deci alt chip pentru a evita punerea lui în libertate decit de a-l închide într'o casă de nebuni, bine-înțeles subț pretextele cele mai neserioase. Deputatul social-democrat Scheidemann (care mai pe urmă

Dar Gorceacov de loc nu pierdea din vedere planurile tradiționale de mărire ale Rusiei spre Răsărit. La 1876, el a întrebat pe Bismarck dacă, în cazul unui războiu cu Austria din cauza chestiunilor orientale, Germania s'ar crede silită să intervie pentru acea monarhie. A primit drept răspuns că: „periclitarea Austro-Ungariei silea Germania să intervie în favoarea Monarhiei Habsburgice, a cărei jignire, punându-i viața în pericol, nu o poate tolera”. Iar contraintrebarea pusă de Bismarck: „dacă Gorceacov, în schimbul minii libere ce i s'ar lăsa Rusiei în Orient, ar consimți la alcătuirea unui contract garantînd Germaniei posesiunea Alsației și a Lorenei”, a primit dela cancelarul rus un refuz categoric.*

Bismarck și-a dat totdeauna samă că prietinia germană nu va fi pe deplin prețuită de Rusia decît dacă vor exista relațiile cele mai amicale între Berlin și Londra, fără a pierde însă din vedere pe de altă parte că relații vederat rale cu Peterburgul ar pune Germania sub dependența Angliei. Trebuia deci să menajeze și Peterburgul și Londra, să evite cu îngrijire de a nemulțami pe unul sau pe altul. Nu trebuia să se pronunțe în chip prematur pentru nici unul.

Dar, cu toată dibăcia lui și cu tot *samsarlicul* cinstit ce se străduia să-l aducă la îndeplinire, nu putu împiedeca ca Rusia să plece nemulțămîta dela Congresul dela Berlin: fusesc

a ajuns minisru) aflînd prin amici de ai lui Eckardstein, la Ianuar 19 7, despre această afacere, deși nu cunoștea de loc pe baron, a făcut imediat demersuri la ministerul Afacerilor Străine. Jagow s'a încercat să-l liniștească aducînd în contra lui Eckardstein acuzațiuni îngreuitoare ale căror temeinicie Scheidmann nu era în măsură s'o aprecieze. Aflînd însă mai apoi că baronul se afla tot în casa de nebuni, a trimis răspuns lui Jagow că, dacă nu-l pune în libertate, va ridica toată chestiunea în Reichstag. După cîteva zile Eckardstein în persoană se prezenta la domiciliul deputatului socialist, nu fiindcă fusese pus în libertate, ci pentrucă directorul și intregul personal al casei de sanatate, indignași de necalificabila detențiune a baronului, declarase că nu mai voesc să-l fie închis și-l lasau să iasă din sanatoriu cînd voia. El, ca măsură de prudență, seîntorcea în fiecare sară. Scheidemann se duse chiar adouazi la ministerul Afacerilor Străine și hotărî lui Jagow că, dacă nu pune imediat pe Eckardstein în libertate, ridică chestiunea întregă în următoarea ședință a Reichstagului. Jagow mai invocă din nou felul de felu de preiexte pentru a nu da urmare acestel cereri, dar părăsînd cabinetul în zilele următoare, Scheidmann nu fu silit să și execute amenințarea, căci Zimmermann, care luă secretariatul Afacerilor Străine, dispuse îndată punerea în libertate a baronului.

Amăruntete precedente sînt luate din cartea lui Scheidemann: *Der Zusammenbruch*, p. 60 sq.

Cartea lui Eckardstein cuprinde o mulțime de amănunte din cele mai interesante. Din celirea ei ieșim cu impresia că autorul era un barbat deosebit de ager la minie, avînd darul să se facă simpatie și să păstreze simpatiile cișligate, judecînd răpede și bine situațiunile, dar de o vanitate puțin obișnuită. Însă faptele politice relatate de el de loc nu pot fi puse la îndoială, afirmările lui fiind sprijinite pe dovezi scrise, reproduse cele mai multe în facsimile.

Cnf. L. Radschau, *Der deutsch russische Rückversicherungsvvertrag in Grenzboten* dela April 1918.

silită să dea înapoi față de opunerea Angliei. Indată după încheierea aceluiași Congres, început-a să răsune în presa și în cercurile panslaviste consemnul: „Constantinopolul trebuie cucerit prin Berlin!”

De unde Bismarck zisese în ședința Reichstagului dela 5 Decembrie 1876: „Nime altul decât guvernul împărătesc al Rusiei însuși ar fi în stare să pricinuiască o ruptură în prietenia veche de o sută de ani ce există între el și guvernul prusian”, s'a văzut silit să zică, în timpul Congresului dela 1878, lui Gorceacov: „Nu mă sili să aleg între Rusia și Austro-Ungharia”.*

Eckardstein relatează că, precum i-a povestit lord Rowton care, pe vremea Congresului dela Berlin, pe când se numea încă Montague Corry și însoțea pe Beaconsfield în calitate de secretar, într'un moment în care Rusia se arata foarte provocătoare față de Anglia, după o masă dată în palatul Cancellariatului Imperiului, Bismarck, în chip cu totul inopinat, a făcut primului ministru englez propunere să încheie o alianță anglo-germană. Beaconsfield, foarte surprins, a răspuns lui Bismarck că, înainte de a se putea pronunța, trebuie ca mai întâiu să considere chestiunea sub toate punctele de privire. Dar încă în aceeași seară, a discutat propunerea lui Bismarck cu secretarul său și s'a hotărât s'o trateze mai de aproape. Iar în ziua următoare a avut loc o întâlnire secretă între cei doi barbați de stat, în care Beaconsfield a declarat că apreciază pe deplin marele foloase ce o asemenea alianță le ar prezenta pentru amândouă părțile și pentru pacea lumii. Era gata să discute proiectul mai de aproape, dar trebuia să-și asigure un răstimp spre a cîștiga pentru aducerea lui la îndeplinire parlamentul și opinia publică engleză. Atunci Bismarck a întrebat dacă Beaconsfield permite ca el să tragă pe contele Andrassy la eventuale convorbiri confidentiale viitoare. Beaconsfield a consimțit și contele Andrassy a asistat la conversațiunile următoare. Impresiunea lui Beaconsfield în urma acestor convorbiri a fost că, între Bismarck și Andrassy, se luase deja înțelegere în privința utilității unei alianțe germano-austriace și că ideea de a face ca Anglia să iee parte la dînsa plecase dela Andrassy. După ce s'a întors la Londra, lordul Beaconsfield a lucrat necontenit pentru a familiariza treptat parlamentul și opinia publică cu ideea unei asemenea alianțe. Puțină vreme înainte de căderea cabinetului său în urma campaniei electorale dela April 1880, Beaconsfield elaborase chiar un proiect de tratat cu care el (Rowton) trebuia să meargă la Bismarck”.**

Rowton ar fi aratat chiar odată acest proiect de tratat lui Eckardstein, însă fără a i-l încredința ca să poată lua

* Otto Hammann, *Der missverständene Bismarck*, p. 17.
** Eckardstein, *Op. cit.*, II, p. 104-106.

note asupra conținutului. A putut numai constata că documentul era lung, cuprindea multe note și era privitor la o alianță defensivă.

Rowton i-a mai spus că Beaconsfield rugase pe Bismarck și pe Andrassy să nu vorbească deocamdată nimica despre ideia alianței lordului Salisbury care, în calitate de ministru al Afacerilor Străine, lua și el parte la Congres. *

Bismarck avu să aleagă mai curînd decît s'ar fi crezut între Austro-Ungaria și Rusia. Ocuparea de cătră trupele celei dintăiu, la 1879, a teritoriului de peste Lim atîrnînd de sandjacobul Novi-Bazar, a adus o mare înăsprire între cele două împărății. O campanie furioasă se deslănțui în presa rusească, guvernul rus concentră în Polonia trupe număroase, iar împaratul Alexandru scrisese unchiului său mult iubit și respectat o scrisoare de amenințare. Bismarck care în acel moment făcea o cură la Gastein, află din izvoare sigure că între Peterburg și Paris urmează negocieri avînd de scop o acțiune ofensivă a Franței și a Rusiei în contra Germaniei și a Austriei. Situația îi păru destul de amenințătoare pentru a-l ademini să-și întrerupă cura spre a pune la cale cu contele Andrassy alcătuirea tratatului de alianță ofensivă și defensivă cu Austro-Ungaria dela 1879. **

Această alianță, prin accesiunea mai tîrziu la ea a Italiei, a devenit întreita alianță, la care s'a alipit și România în anul următor.

Cu deosebire de grea a fost, în a noua decadă a veacului trecut, sarcina de a feri Puterile Centrale de urmările unei alianțe eventuale între Franța arzînd de dorul „revanșei” și Rusia veșnic flămîndă de teritorii nouă. Totuși Bismarck a izbutit, servindu-se de relațiunile dintre cele două case domitoare, ramase încă bune deși răcite dela 1879 incoace, să a-

* Id. Ibid.

** În anul următor fostul ministru de stat würtembergez Varnbühler, a fînit, cu prilejul unei alegeri, o cuvîntare care a produs o mare senzațiune. După ce a menționat grămădirile de trupe rusești în Polonia în anul expirat, el a adăugit: „Rusia propusese Franței s'încheie cu ea o alianță ofensivă și s'o pue imediat în aplicare fiindcă Germania aprobase acțiunea austro-ungară în Bosnia. Waddington, atunci ministru al Afacerilor Străine în Franța, a comunicat această propunere a Rusiei lui Bismarck, la Gastein. De acela Bismarck și-a întrerupt cura și a plecat la Viena. Acel care a comunicat lui Bismarck propunerea rusească a fost răsturnat de Gambetta”. Această povestire a fost desmințită de Waddington în toate punctele ei. Medicul de casă dela Friederichsruhe, Dr. Cohen, a notat însă în jurnalul său, sub data de 15 Septembrie 1880, următoarea rostire a lui Bismarck: „Desvăluirile lui Varnbühler sînt cu desăvîrșire adevărate. — Cînd Bismarck a avut cunoștință sigură de demersurile Rusiei la Paris, a mers îndată la Viena și a încheiat tratatul. — Numai nu trebuie să se creadă că asemenea revelațiuni se făceau direct ministerului Afacerilor Străine. Așa ceva se făcea în salon, la gura sobei, prin oameni neoficiali, care la început numai sondează” (Amintiri despre Bismarck).

ducă Rusia la simțiminte mai puțin ostile către Împărăția germană.* În primăvara anului 1880, împăratul Alexandru II, care recunoscuse că comisese „o prostie” atunci când scrisese unchiului său știuta scrisoare de amenințare, a luat însuși inițiativa unor negocieri pentru stabilirea unei înțelegeri asupra chestiunilor privind Orientul Apropiat. Bismarck a consimțit la începerea unor asemenea negocieri numai cu condițiune expresă ca Austro-Ungaria să fie pusă în cunoștința lor. Izbucind, cu mare greu, să învingă repulsiunea cabinetului dela Viena, a ajuns la încheierea instrumentului secret de neutralitate între cele trei împărății cunoscut sub denumire de: *Tratat de Reasigurare*.** Acest tratat, încheiet dintâiu pe trei ani, a fost reînnoit, iarăși pe trei ani, între cele trei împărății la 1884, dar la 1887 a fost prelungit pe alți trei ani numai între Germania și Rusia. Iar după căderea lui Bismarck înțelegerea aceasta n'a mai fost reînnoită nici de Rusia și de Germania.

Dar încheierea Intreitei Alianțe nu a pus capăt năzuințelor de apropiere de Anglia ale lui Bismarck care începură din nou a se manifesta, mai ales în urma silinților din ce în ce mai vădite ale Franței de a ajunge la o alianță cu Rusia, precum și a simțimintului de ură disprețuitoare către Germania ce din zi în zi devenea mai vederat în cercurile conducătoare rusești.

* Bismarck cîștigase convingerea că un războiu între două mari puteri nu mai poate astăzi să rămîne localizat, ci trebuie să ducă la o conflagrațiune generală europeană, dacă nu chiar mondială (Eckardtstein, *Diplomatische Enthüllungen*, p. 7, nota).

** Tratatul de reasigurare în ultima lui formă, după ce Austro-Ungaria s'a retras din el, a fost publicat pentru întâia oară la 12 Septembrie 1919 de *Deutsche Allgemeine Zeitung*, și reprodus deacolo, întâiu de *Times*, pe urmă de presa franceză și de cea mai mare parte din ziarele noastre, după textul publicat de *Temps*.

Articolul 1 al acestui tratat holărășle că: „În cazul cînd una din înaltele părți contractante s'ar găsi într'o stare de războiu cu o a treia mare putere, cealaltă va observa o strictă neutralitate și va face toate încercările pentru a localiza conflictul. Această stipulațiune nu se va aplica la un războiu împotriva Franței sau a Austro-Ungariei, în cazul cînd un asemenea războiu ar fi produs de atacul uneia din acele două părți contractante asupra uneia din cele două puteri”. Articolul 2 suna: „Germania recunoaște drepturile dobîndite istoricește de Rusia în Peninsula Balcanică și mai ales legitimitatea influenței sale predominante în Balcani și în Rumelia Orientală. Amîndouă Curțile se leagă a nu permite vr'o alterare în *statul quo* teritorial din menționata peninsula fără de agrementul prealabil (al celuialt stat) și, în caz de necesitate, să se opună la orice încercare de a purta prejudiciu acelui *statu quo* sau a-l modifica fără de consimțimîntul lor”.

Articolul 3 se ocupă de Strîmtori. Amîndouă părțile contractante pronunțîndu-se pentru închiderea Dardanelor și a Bosforului, conform tratatelor internaționale și a declarațiunilor celui de al doilea plenipotențiar al Rusiei la Congresul dela Berlin, din ședința dela 12 Iulie, protoc. XIX. Ele se mai obligă a veghea ca Turcia să nu facă vr'o excepție la această regulă în folosul unui guvern oarecare și, în caz de violare, de cătră vr'o putere, oricare ar fi, a acelor dispoziții-

Boulangismul era atunci în floare în Franța, împrumuturile rusești scoteau necontenit sumi din ce în ce mai mari din „coștunul de lână“ al Francezului, iar comandele de arme și de munițiuni la fabricile franceze urmau fără întrerupere.

În discursul pronunțat de el la 11 Ianuar 1887, în comisiunea Reichstagului însărcinată cu studiarea proiectului de lege pentru sporirea efectivelor armatei, Bismarck răspingea presupunerea că Rusia ar umbra după alianțe și că Germania s'ar afla în fața unei coalițiuni ruso-franceze. El proclama că prietenia germano-rusă este mai-presus de orice îndoială, iar ca singură primejdie amenințând împărăția vedea faptul necurmării definitive a procesului, de trei veacuri în curs, între Franța și Germania, precum și a spiritului de „revanșă“ a Francezilor, care amenință să aducă între cele două națiuni un ultim, dar îngrozitor războiu.

Iar în cuvîntarea dela 6-Februar 1888 tonul era cu totul altfelu. Deplîngea situațiunea geografică nenorocită a Germaniei, așazătă de Dumnezeu între națiunea Francezilor, cea mai războinică și cea mai neaștîmpărată din lume și cea ruscă, înzestrată cu tendințe războinice și cuceritoare mereu crescînde. După ce vorbea de *furor teutonicus* și de un războiu pe două fronturi, zicea: „Nu mai pețim iubire nici în Franța nici în Rusia. Nu căutăm să ne impunem. Am încercat să restabilim vechile legături intime cu Rusia, dar nu mai alergăm după nimene“.

Lămurirea acestei schimbări de front o găsim nu numai

uni internaționale, să se considere ca fiind în stare de războiu cu a-
cea putere.

Afiți textul reprodus de *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* cît și scel dat de *Times* vorbesc, la articolul 2, de „legitimătatea influenței predominante și hotărîtoare în Balcani și în Rumelia Orientală a Rusiei“; nu înțeleg prin ce minune „Rumelia“ Orientală din textele ziarelor german și englez a devenit, în *Temps* și în presa romînă: „România“ Orientală.

Se știe că Francezii n'au fost niciodată tari în geografie și, din partea altui ziar, de mina a doua sau a treia, o asemenea greșală nu m'ar miera. Dar *Temps* are o redacție care a fost la școală și cunoaște nu numai geografia Europei, dar și istoria ei din ultimii cincizeci de ani. Ea nu poate să fi ignorat că nici o parte a Romîniei nu se află în Peninsula Balcanică, unde articolul 2 al tratatului așază jările peste care recunoaște legitimătatea influenței Rusiei. Cum deci dacă este vorba de o greșală de tipar, nu a intervenit redacția pentru a o îndrepta în numărul următor? Mai ales cînd greșala era alit de grosolană! Dar presa romînă, cum de nu a înțeles ea imediat că are a face cu o greșală de tipar? Să nu fi fost oare Francezii bucuroși de o asemenea greșală care, rămînînd neîndreptată, arata Germania lui Bismarck ca fiind gata să recunoască Rusiei o influență hotărîtoare și predominantă asupra Romîniei Orientale, adică asupra Moldovei? Se știe că presa noastră s'a grăbit să publice articole fulminante, denunțînd în termeni indignați perfidia Germanului frîdător care, pe de o parte ne înșala cu o așa zisă alianță, iar pe de alta ne vindea muscalului (Vezi Adevărul, Dimineața, Viitorul și încă altele de pe vreme).

în faptul prelungirii tratatului cu Italia, dar și în acel al încheerii unei convențiuni militare cu acel stat, apoi mai reiesă din scrisoarea adresată de Bismarck lui Salisbury la 22 Noiembrie 1887.

Intr-o convorbire ce o avuse la Londra cu ambasadorul german, contele Hatzfeldt, primul ministru englez, marchizul de Salisbury, exprimase temerea ca principele Wilhelm (pe urmă Wilhelm II), cind va ajunge pe tron, ar putea, din principiu, să fie aplecat spre o politică filo-rusă și ostilă Angliei. Această convorbire fiind adusă de ambasador la cunoștința lui Bismarck, cancelarul s'a folosit de atribuirea de cătră primul ministru englez a unor simțăminte filo-ruse principelui Wilhelm spre a căuta o apropiere cu Anglia, adresînd lordului Salisbury o scrisoare care se poate rezuma în chipul următor:

Cele ce i s'au raportat de cătră ambasadorul german la Londra l-au convins de utilitatea unui schimb direct de idei spre a înlătura îndoelile existînd de amîndouă părțile asupra scopurilor politice reciproce.

Amîndouă națiunile avînd număr_oase interese comune pot, în comunicările lor, face uz de o francheță mai mare decît este obiceiul în relațiile diplomatice. Publicitatea dată de sistemul parlamentar englez transacțiunilor politice pune la dispoziție izvoare îndesulătoare de informații, pe cînd sistemul în uz în Germania poate fi cauza unor impresiuni greșite, ca aceia ce a exprimat-o Salisbury despre simțămintele anti-engezești de care se teme că ar putea fi animată politica principelui Wilhelm după suirea sa pe tron. Acest fapt nu ar fi, în Germania, mai cu putință decît acel contrar. Atît principele Wilhelm cît și tatăl său, principele de coroană, nu s'ar putea lăsa influențați în politica lor externă decît de interesul Germaniei. Drumul de apucat este prescris în mod imperios. Este inadmisibil ca guvernul unei națiuni de 50 milioane de oameni, ajuși la gradul de civilizație la care a ajuns poporul german, să poată împune acelei țări suferințele care sînt urmarea oricărui războiu, chiar victorios, fără a fi dat națiunii dovezi îndesulătoare despre necesitatea acelui războiu. Armata germană este poporul în arme, cuprinde toate clasele sociale, întreaga forță vitală a țării. Ea nu mai poate fi dusă astăzi la războiu pentru dispoziții sau indispoziții dinastice. Armata germană instruește 150.000 oameni pe an, posedă armele trebuitoare și cadrele de ofițeri și de subofițeri complete, fapt de care singură se poate fâli. Dar acest aparat militar urieș este prea formidabil pentru a putea „fi pus în mișcare, chiar în țara noastră atît de pătrunsă de spiritul monarhic”, în chip arbitrar, de singura voință a regelui; ar mai fi nevoie ca principii și popoarele acestui imperiu să conglăsuiască în credința că patria, independența și unitatea de curînd alcătuită sînt periclitate, spre a ridica dela vetrele lor un număr așa de mare de oameni. „Guvernul german nu ar putea face războiu decît

pentru interese germane, s. e.: Sultanul este prietinel Germaniei, care are cea mai mare bunăvoință pentru el. Dar de acolo a se bate pentru dînsul este o bucată de drum și nu este probabil ca poporul german să fie dispus s'o străbată".

Nu voește să zică că Germania ar recurge la arme numai în cazul unui atac direct asupra fruntariilor sale, căci are trei vecini și trei graniți deschise. Dacă Austria ar fi învinsă, slăbită sau ostil dispusă, Germania ar sta singură pe continent, expusă unei coalițiuni a Franței și a Rusiei. Interesul poronțește Germaniei să împiedece, chiar cu armele, ca asemenea eventualitate să se producă: „existența Austriei ca mare putere independentă este pentru Germania o necesitate la care simpatțiile personale ale suveranilor nu pot schimba nimica. Austria cași Germania și Anglia face parte din numărul *statelor saturate*, pentru a vorbi ca defunctul principe Metternich, prin urmare iubitoare de pace și conservatoare, Austria și Anglia au recunoscut în chip sincer *statul quo* al Imperiului German și nu au interes să-l vadă slăbit. Franța și Rusia din contra, par a ne amerința: Franța rămîind credincioasă tradițiunii secolelor trecute precum și din cauza caracterului național; Rusia luînd astăzi față de Europa atitudinea neliniștitoare care caracteriză Franța sub domniile lui Ludovic al XIV-lea și Napoleon Ier. Face apoi răspunzătoare pentru această stare de lucruri ambițiunea slavă pe de o parte, temeri de politică internă pe de alta.

Pericolul de a vedea tulburată pacea de cătră Franța și Rusia trebuie deci privit ca constant. Trebuie prin urmare ca Germania să țintească necontenit la alianțe care să-i permită a lupta în același timp cu doi vecini deodată. „În cazul cînd alianța cu puterile amice, amerințate de aceleași națiuni rășboinice s'ar întîmpla să ni lipsască, situațiunea noastră într'un rășboiu pe amîndouă fronturile n'ar fi desnădăjduită, dar un rășboiu în contra Franței și a Rusiei unite, chiar dacă s'ar termina printr'o izbîndă tot atît de glorioasă pentru noi cași rășboiul de șapte ani, ar fi totuși pentru țară o nenorocire așa de mare, încît am încerca să-l înlăturăm printr'o înțelegere cu Rusia, în ipoteza că ar trebui să-l ducem fără aliați".

Cît timp însă Germania nu va fi părăsită, va urma să apere independența puterilor amice amerințate care sînt mulțămite cu starea de lucruri existentă în Europa. Va evita un rășboiu cu Rusia cîtă vreme aceasta va respecta independența Austro-Ungariei care, pentru Germania, este o necesitate de primul rang.

„Dorim ca puterile amice care au de ocrotit în Orient interese care nu sînt ale noastre, prin unirea și prin forțele lor militare, să se facă destul de tari spre a menține spada rusască în teacă sau spre a-i putea opune rezistență în cazul cînd s'ar ajunge la o ruptură. Atîta vreme cît nu ar fi acolo

nici un interes german, am rămânea neutri; dar cu neputință este presupunerea că un împărat german ar putea da Rusiei sprijinul armelor sale ca să doboare una din acele puteri pe a cărei sprijin contăm, fie pentru a împiedeca un războiu cu Rusia fie pentru a ni ajuta ca să-l înfruntăm“.

„Din acest punct de vedere politica germană va fi totdeauna silită să intre în rîndurile luptătorilor, cînd independența Austro-Ungariei ar fi amenințată de vr'o agresiune rusască, sau cînd Anglia sau Italia s'ar găsi în pericol de a fi înecate de armatele franceze. Politica germană urmează deci în chip silit un curs ce-i este prescris prin starea politică a Europei și dela care nu s'ar putea lasa abătută de bunele sau rălele dispoziții ale unui monarh sau ale unui ministru conducător“.

Termină exprimînd speranța că primul ministru englez va recunoaște dreptatea încheerilor sale și repetă că principiile expuse de el sînt acele pe temeiul cărora Germania este silită să-și ducă politica. Chiar simpatiile cele mai calde pentru o putere străină sau pentru vre-un partid politic nu ar putea s'o abată dela ele. *

Invitarea era clară, dar Salisbury nu-i dădu urmarea ce o aștepta Bismarck: răspunse în chip oit se poate de curtenitor, dar evaziv.

Dat fiind cuprînsul acestei scrisori, mi se pare că nu se mai poate susține că politica lui Bismarck era exclusiv bazată pe firul tradițional care lega Prusia de Rusia. Din toată această scrisoare reiesă în chipul cel mai clar că grija lui de căpetenie, departe de a fi fost păstrarea firului cu Rusia, era menținerea cu orice preț a Austriei ca mare putere.

Din partea sa, Salisbury cași Bismarck, care voia pe oit cu puțință să-și păstreze mîna liberă, fugea de angajamente formale. Inșă el, la diferite prilejuri, nu a precupețit ajutorul său moral întreitei Alianțe, ajutor pe care Bismarck l-a răsplătit dînd guvernului britanic concursul său în răspingerea repețitelor încercări franco-ruse de a pune capăt ocupației Egiptului de către Engieji. **

Apoi în toate chestiunile în care era interesată Anglia avea grijă să menajeze interesele engleze până la limita puținții. El nu se sîia chiar să declare în plină ședință a consiliului de miniștri, la 17 August 1889, vorbind despre situația generală, că tot obiectul și scopul politicii germane de zece ani încoace era de a cîștiga Anglia pentru întreita Alianță. Și aceasta se putea numai dacă Germania accentua necontentit indiferența ei cătră chestiunile orientale. Dacă nu se făcea aceasta, Germania se strica cu Rusia, înlesnind astfel Angliei

* Scrisoarea lui Bismarck [cătră Salisbury este publicată în: Otto Hammann, *Zur Vorgeschichte des Weltkrieges*, apărut în 1919.

** Otto Hammann, *Der Missverständnis Bismarck* p. 21.

scoaterea castaniilor din foc fără a avea nevoie să-și dea nici o trudă. Apoi s'a plîns de *moftul* colonial german care tulbura prostește relațiile anglo-germane.*

La sfîrșitul celui de al treilea volum al *Gîndirilor și Amintirilor* sale găsim cuvintele profetice: „Văd grele primejdii scoborîndu-se asupra Germaniei, dar și asupra Europei. Cu cît mai tîrziu se va produce catastrofa, cu atît mai groaznică va fi“.

Și aceste primejdii au sosit cu atît mai curînd cu cît politica dusă de Wilhelm II și de sfetnicii săi a părăsit liniile înțelepte ale acelei duse de întemeetorul nouii Impărății Germane.

(Sfîrșitul în No. viitor)

Radu Rosetti

* Id. Ibid., nota.

Bagajul

— Memorii nescrise —

Parcă de astăzi dimineață sînt treaz. Am trăit până acum fără să-mi dau samă. Șiam că mi-au amputat amîndouă picioarele; dar până astăzi, asta a însemnat o operațiune hirurgică, o aplicație științifică, savantă. O durere prelungă și adormită înspre picioare, mutase parcă acolo și gîndul și simțirile, și capul și inima, și tot.

Nu știu cînd mi-a făcut operația. Din ziua aceea nu mi-a rămas până astăzi decît o viziune de alb: o cameră cu pereții albi, oameni și femei îmbrăcați în alb, un geam mare, și puncte scînteietoare, albe, ca niște sulii pe care cineva mi le-a înfipt în minte. Parcă le simt și-acum mișcîndu-se, sfredelindu-mi creurul.

Mă doare capul cînd mă gîndesc la albul acela de-atunci; —amețesc, de parc'ași călători pe-un cîmp nesfîrșit acoperit de zăpadă. Nu știu cum voiu putea trăi la iarnă (Albul ar trebui să fie semnul nenorocirilor).

De-atunci și până astăzi nu-mi aduc aminte decît foarte vag de tot ce s'a întîmplat. Am viețuit liniștit și-am trăit regulat, ca un ceasornic. Abia acum însă îmi dau sama că a lipsit cineva din mine, cineva care nu s'a întors decît astăzi, rămîind îngrozit în mine, ca un călător înapoiat dela un drum lung care și-a găsit casa arsă.

Cu singele pierdut atunci, s'a dus din mine energia care să-mi dea puțința unei mișcări de revoltă și gîndul unei acțiuni. Timp de ... nu știu cîtă vreme, am fost ceva pasiv: am fost hrănit, întreat, întors de pe-o parte pe alta. Viața a dăinuit fiindcă așa a vrut ea, și eu m'am supus.

Am stat mult, așezat,—așezat de alții,—cu fața în sus, cu ochii blînzi purtați pe plafon ca niște paianjeni rătăciți. Am urmărit muștele care zburau pe sus, și am închipuit cu gîndul figuri geometrice din petele rari, pe plafonul alb... Alb, cumplit de alb și acesta.

Din cînd în cînd am lăsat capul spre partea ferestrei care dă'n grădina spitalului. Asta, mai cu samă dimineața cînd vroiam să știu dacă afară-i senin. Un virf de brad care trece de etajul al doilea, mișcat pe cer, sau nemișcat ca un pom mort de Crăciun, îmi spunea dacă-i vînt afară sau nu.

Nu știu de ce vremea mă interesa atunci mai mult decît orice. Asta era toată viața mea. Mi se dădea regulat să mî-nînc. Eram hrănit cu-o lingură de lemn, fiindcă pe cea de metal, care scinteia chinuitor, am aruncat-o țîpînd într'o zi. Singur nu puteam mîncă, fiindcă trebuia să-mi țin echilibrul în coafe, și nu-mi puteam mișca mînile. De asta nu-mi dau sama decît astăzi. Eram ca o pasere mare, enormă, cu aripile chircite.

Timpu nu știu cum și cît a trecut. Nu mă gîndeam la nimic, și vremea trecea pe de-asupra-mi și împrejurul meu, și-afară pe fereastră. Poate cînd se mișca virful bradului din grădină, era vremea care trecea...

Astăzi dimineață însă m'am trezit altfel. M'am reîntors în mine, eu, cel de douăzeci și cinci de ani, cu toate dorințele și dragostea de viață. Acesta a lipsit din mine o vreme. Acum înțeleg pe cine așteptam cît am stat zile întregi fără să mă gîndesc la nimic.

Cum m'am deșteptat am vrut să-mi trec mîna de-alungul picioarelor, așa cum îmi întindeam odată brațul peste coapse, sara... Și-abia astăzi am dat acolo de niște monturi înfășurate, așa cum se leagă crengile de altoi. Sînt un copac retezat. Dar poate nu-i adevărat.

Încerc să mă mișc, să arunc picioarele din pat așa ca altădată, dimineața. Ceva greu și adînc mă pronește. Trebuie să mă tirîi, altfel nu se poate. Sînt mai greu ca niciodată. Mă simt atîrnînd în pat ca o greutate de plumb subt care țelurile s'au strîns crîșnînd. Dela mijloc în jos sînt un sac de nisip, pe care trebuie să-l tirîi cu coatele ce se îndoae instinctiv, ca după o experiență lungă. Mă trag pușin în mîni, spre perne. Patul scîrție prelung și simt bine că nu mă mai pot deslîpi de el. Și asta niciodată. Parcă pînă acum ași fi zburat, așa de departe m'am simțit de pămînt, de frecarea asta masivă de-alungul trupului.

Cad obosit.

Nu vreau să ridic plapoma care mă acopere, fiindcă mie groază, mă presimt întreg concentrat acolo la capetele picioarelor tăiate, așa cum se adună toată seva la capătul unei crengi, și se prelinge, plîngînd.

Bănuiesc numai, fără să încerc a verifica de teamă, că mînile sînt mai lungi decît trupul, și o clipă am viziunea unui marș nebun, printr'un pustiu, în cele două mîni care mi se par lungi, lungi,—și eu scurt și negru, bălăbănit de-asupra ca un spinzurat între două furci.

Dacă n'ași fi în spital, ci într'un pustiu desigur c'ași a-lerga. Așa trebuie să alege struțul, căci și el merge în mîni, fiindcă i s'au amputat picioarele.

De-o dată stomacul mi se pare umflat, enorm. Incerc să mă mișc. Se țiră greu boțind prostirea. Sacul cu nisip...

Acum văd limpede: partea de trup dela piept în jos nu este a mea. Cînd încerc iarăși să mă mișc sînt ca o furnică neagră care vrea să tragă o greutate prea mare pentru ea. Pîntecele meu parcă tot crește din ce în ce,—și'i tot mai greu. Nu vreau să strig. Ar veni iar gardianul să mă rîdice, ar mai chema far un ajutor, și cu mîinile întinse în lături, ca răstignit, ași atîrna de umerii lor, sus, sus, ca deasupra unei prăpăstii.

Sînt cu toate-acestea o bucurie că pot gîndi. Pot scrie, pot vorbi, pot gîndi la orice, pot aduce tot, tot Universul aici în casă, la picioarele patului.

Pentru asta picioarele sînt inutile. Ce bine-ar fi atunci ca omul să se simplifice, să rămîie atît cît e necesar ca să cugete. Ar fi o superioritate. Să umble numai capetele pe stradă. Ha... Ha... atunci m'ași simți și eu iarăși om.

M'a legat cineva, și-ași vrea să mă țirii. Am senzația ciudată că sînt oferit pe-o tavă, nemîșcat. Așa se oferă curcanii...

Ce bucurie! Azi trebuie să plec acasă. Rănile s'au închis,—nici nu mă mai ține în spital. Am să plec.. Am să merg așa cum mergea pe trotuar prin fața casei noastre (de demult... și departe...) un cerșetor fără picioare, pe două scăunașe cu perne deasupra, și cu perne dedesupt, ca să nu singereze cînd se țirire. Toți se vor da în lături, nu de milă, așa cum făceam eu în fața cerșitorului, ci cu respect ca în fața unui erou. El venea dela cerșit și mergea la cerșit. Eu vîn dela războiu. Ce păcat că nu mi-a dat decorația (cu toate că atunci cînd te țirire decorația nu sună).

Sau nu. E prea obositor. Și sînt așa de greu. Să mă facă pachet, și să mă trimeată acasă. Mă simt așa de mult o bucea. Uite, să siringă împrejurul meu plapoma, s'o așeze binișor, să o lege cu funie,—să-mi lase doar capul afară ca să pot răsufli, și să mă trimită ca bagaj.

Așa!... Să vie gardianul să mă împacheteze. Trebuie să merg acasă. A-ca-să...

— Neculai, Neculai. Vino să faci bagajul.

— Neculai, Ba-ga-jul...

Și'n seara aceea, după multe ceasuri de delir, din cauza pierderii singelui, adouazi după operație, a murit locotenentul X.

Iași.

Demostene Botez

Cronica teatrală

Nora.—Casa de lut.—Diavolul.—Suprema forță.—Teatrul Popular.—Compania Marioara Voiculescu.—Mărgeluș.—Noi, oamenii.

Două acte și jumătate Nora e numai femei: veselă, lingușitoare, copilăroasă, mamă iubitoare, soție devotată și gata de jertfă, mîndrind și călcînd în picioare orice cînd e vorba de bărbatul ei, insfirșit o ființă care „cugetă cu inima”. Pe urmă intervine Ibsen. Și deodată Nora devine o luptătoare; își aruncă inima, adică tot ce are ea mai bun, într'un colț, ca pe un lucru învechit, și începe să judece ca un reformator intransigent. Soțul ei, copiii ei, fericirea ei, toate i se par acumă fără de preț, ba chiar umilitoare, fiindcă i-au înăbușit și pervertit... personalitatea. Și Nora părăsește „casa de păpuși” cu o gravitate solemnă—care n'o prinde deloc—să infrunte viața și să-și perfecționeze individualitatea. Aceasta pentrucă bietul Helmer, un burghez foarte de treabă, n'a înțeles imediat gestul ei de sacrificiu...

Lupta pentru emanciparea femeii o fi îndreptățită aiurea; în *Nora* e introdusă arbitrar. *Nora*, opera de artă, suferă din pricina feminismului cu orice preț. Caracterul eroinei, zugrăvit cu o măiestrie ibseniană, se frînge la mijlocul actului al treilea numai de dragul tezei care odinioară a produs epidemia *norismului*. În realitate tragedia Norei e pricinuită de un cuvînt pe care ea, oprită de autor, nu-l poate rosti. Dacă s'ar hotărî să mărturisească soțului motivul suferințelor ei, toată drama s'ar termina cu vre-una din obișnuitele împăcări ce urmează după inevitabilele mici neînțelegeri conjugale. Nora se sbuciumă, suferă, se chinuște din vina ei proprie. Nora însăși a pus între ea și bărbatul ei minciuna care se răzbună. Prin suferință își ispășește vina, dar încă nu cîștigă dreptul de-a pedepsi ea pe alții și mai ales pe copiii nevinovați. Eșirea lui Helmer, cînd află „crima”, e tot atît de puțin justificată cași plecarea definitivă a femeii. Dealtfel și eșirea aceasta e silită și nepotrivită cu antecedentele omului; se simte că autorul a exagerat-o spre a permite Norei o indignare ireconciliabilă.

Dar oricum am privi desnodămîntul, *Nora* cinstește repertoriul Teatrului Național. Incetul cu incetul Ibsen se încetățenește și la noi. Chiar *Rața sălbatecă* a ținut ațîșul. Cu atît mai mult *Nora*, deși Nora lipsește. Sforțările d-nei Agepsina Macri, oricît de ono-

rabile, nu sînt suficiente. Nora suferă cumplit, dar veşnic cu zîmbetul pe buze. E cel mai complex amestec de ingenuitate şi tragedie. În *Romeo şi Julieta* ingenuitatea şi tragedia eroinei sînt succesive, în *Nora* trebuie să fie simultane. Deaceia sînt în teatru mai dese Julietele excelente, decît Norele acceptabile...

Azi, cînd Teatrul Naţional are posibilitatea şi obligaţia să joace numai piese româneşti şi clasice, *Casa de lut* e surprinzătoare. Piesa, desigur, nu e rea, dar nici nu e merită să dureze. Pune o problemă şi o rezolvă matematic. D. Fabre trage bine sforile din cullse... Dacă indulgenţa compănită e necesară pentru producţia dramatică îndigenă, e regretabilă faţă de operele străine. Cînd poţi alege lucruri trainice, de ce să te opreşti la valori efemere? Afară dacă în stabilirea repertoriului intră şi consideraţii extra-dramatice... Totuşi Teatrul Naţional n'are voie să facă concurenţă trupelor particulare cu piesele strălune, fiindcă concurenţa ar fi nelegală (teatru gratuit, subvenţii grase, scutire de orice taxe, etc.).

Din subiectul lui Goethe, sau aproximativ, Franz Molnar a făcut un „Unterhaltungstück”: *Diavolul*. Mefistofele a devenit un gentleman spiritual, până în cele din urmă obositor de spiritual. Eroii piesei se transformă în păpuşi, iar gândurile şi dorinţele lor se personifică într'un erou. Şi, fiindcă diavolul e modern, toate silinţele lui se concentrează pentru a pune la cale un adulter. Fireşte, că izbuteşte, deşi, din partea unui diavol, după prea mult sbucium. Cu ajutorul diavolului comedia e bine făcută şi interesantă, căci ori de cîte ori se prezintă vre-o dificultate, autorul îşi aruncă în luptă crea-tura care salvează situaţia.

Rolul titular e ispititor pentru un actor de compoziţie. D. Tony Bulandra a triumfat în actul întâiu, dar mai încolo a căzut sub povara Diavolului. D. Iancovescu singur ar putea întrupa pe eroul lui Molnar, dacă până atunci nu se va demoda piesa.

Într'o vreme de grea secetă dramatică, Haralamb Lecca a jucat un rol în mişcarea noastră teatrală. Faţă cu „dramele” dispăruşilor Ion Bacalbaşa, Bengescu-Dabija şi alţii, *Suprema forţă* era o dramă fără ghilemele. Comparaţia însă trebuie oprită aici. De îndată ce a apărut *Sanda*, Haralamb Lecca a fost condamnat. Dealtfel el însuşi a simţit că rolul lui s'a terminat, căci, deşi tînăr, s'a mulţumit cu gloria dobîndită pînă atunci. Fanteşele lui nu puteau ţine iept oamenilor. Cu atît mai puţin vremii.

Haralamb Lecca poate fi acum catalogat: un precursor laborios. Istoria literaturii dramatice îi va reţine cel mult numele; operele însă pare sigur că nu vor lăsa urme. Chiar azi şi chiar *Suprema forţă* miroase a muciga!...

Cu toate frămîntările lui, Haralamb Lecca a fost un diletant. A iubit teatrul, l-a învăţat meşteşugul, l-a cunoscut tainele, dar l-a lipsit talentul creator. Din tot ce a scris, nimic nu poartă o pecete

personală. Și a scris destul: drame, poezii, povestiri... N'are nici un vers izvorit dintr'o adincă trebuință sufletească, precum în teatru n'are nici o figură în carne și oase. Tot e făcut, calculat, sforăitor, rece. Nu e sincer niciodată și deaceia niciodată nu te mișcă; cel mult te spăimintă. În stil e omul clișeului... Are tendințe, în cele ce a scris, dar nici o convingere serioasă, caldă, cuceritoare.

Dramele lui Lecca sînt clădite toate pe același calapod: bulevardiere ca construcție exterioară, romantico-melodramatică ca conținut omenesc și demonstrative-moralizatoare ca tendință generală. Vrînd să fie „drame de salon”, toate se învîrtesc în jurul legăturii amoroase a vreunui politician, de preferință ministru sau baremi candidat, cu o femeie mai mult sau mai puțin ușoară. În *Suprema forță* legătura eroinei cu viitorul ministru se complică cu un copil; în cele din urmă femeia, după ce și-a pierdut copilul și amantul, se resemnează înloc să se sinucidă. *Suprema forță* = resemnarea. Miniștrii și în deobște politicianii lui Lecca sînt niște ticăloși fără pereche; de altfel toate personajele sale sînt sau foarte bune sau foarte ieie, excluzînd orice compromis omenesc. „Regele dramaturgilor”, cum l-au poreclit odată pe Lecca studentii, ar fi vrut parcă să zugrăvească numai tipuri reprezentative, chiar în figurile de a cincea mîna. Lipsindu-i însă cu desăvîrșire darul observației, n'a fost în stare să găsească niciodată trăsăturile caracteristice. Fără oameni, dramele lui Lecca n'au nici atmosferă...

Meritele lui sînt cele ce se pot învăța fără talent: meșteșugul și dialogul. Lecca a știut să construiască o piesă; scenariile sale sînt iscusite. Aduce pe scenă mulțime de persoane și le mișcă cu ușurință. E sentențios în dialog, cizelat, fălos, cu fraza scurtă, scilpitoare. Merge spre țintă cu precizie. Și pregătește efectele teatrale cu grijă, iar în scenele cele mari gradatja e inteligentă. „Dramaturgul” cu asemenea calitate are totdeauna multe șanse de-a culege succese momentane. Publicul se mulțumește mai curînd cu aparențele talentului, decît cu talentul însuși. Talentul cucerește publicul prin luptă; diletantul îl ademeneste.

Compania Bulandra, jucînd *Suprema forță*, a făcut un lăudabil act de pietate față de un autor român. E o plăcere să vezi că în sfîrșit o trupă particulară cultivă literatura dramatică romînească și mai ales că publicul o încurajează. Sînt perspective frumoase pentru scriitorii noștri de teatru...

Teatrul Popular e o întreprindere serioasă, mai cu samă, deocamdată, fiindcă are bani mulți și tot atîta bunăvoință. Desigur că pentru o înjghebare artistică zestrea aceasta n'ar fi suficientă, dar nu vrem să uităm că toate începuturile sînt anevoioase și că victoriile cele mai grele sînt cele mai prețioase.

Un „teatru popular” are nevoie de... popor, iar ca să atragă poporul trebuie să aibă, imediat după bani și bunăvoință, negreșit actori și repertoriu. Dacă până azi poporul se ține în defensivă față de *Teatrul Popular*, e din pricină că îi lipsește o trupă de actori înțregi și un repertoriu potrivit. Educația teatrală a poporului nu se poate face cu artiști care ei înșiși au nevoie de educație teatrală, și cu plese răsufiate adunate la întâmplare. E minunată intenția de-a da posibilitatea elementelor tinere să se manifesteze, dar orice intenție exagerată e cași ratată. În cadrul unei trupe de actori în-

cercași, tinerele talente se dezvoltă mai lesne. Artă dramatică e ea-recum colectivă; pe lângă darul înăscut, se învață mult văzînd pe alții. Un începător va juca mai cu avînt alături de un artist consacrat, decît avînd un partener fără experiență. Apoi nu orice roluri pot fi interpretate de debutanți, mai ales în ansamblu de debutanți; afară de cazuri excepționale, rolurile capitale cer experiență, ca în toate artele. Încrederea publicului nu se poate cîștiga prin reprezentații care sîmănă în prea multe privinți cu producțiile de sîfîșit de an dela Conservator, chiar dacă prețurile locurilor sînt modeste... Deasemenea și cu repertoriul. Piese „populare” nu sînt acelea care au avut succes la alte teatre. Poporul, dacă a vrut să le vadă, a plătit mai scump și le-a văzut jucate de actori mai buni. Teatrul Popular trebuie să aibă repertoriu popular: farse, melodrame, piese de mare spectacol. Altmînterî se izbește de concurența celorlalte teatre și-și pierde rostul de-a ființa. Teatrul Popular vrea să umple un gol și deci nu trebuie să scape din vedere nici o clipă că menirea lui e de-a crea o nouă categorie de spectatori...

Menirea aceasta însă nu și-o poate împlini cu *O căsnicie*, nici cu *Legea iertării* și nici cu *Noaptea furtunoasă* sau *Gringoire*.

Evident că conducerea unui teatru popular nu e o sarcină ușoară. Cu atît mai mare e și meritul celui ce va izbîndi. D. Livescu e un priceput om de teatru, cu o putere de muncă considerabilă. Celace a făcut pînă acuma la Teatrul Popular nu e de disprețuit, dacă se ține sîmă de piedicile învenite începuturilor. Din nenorocire însă d. Livescu e nevoit să-și împartă activitatea între a-titea instituții care i-o reclamă încît n'a putut da încă celace desigur dorește și dorim toți.

Nimic nu se face fără răbdare și nici un rezultat nu se obține fără experiențe proprii. D. Livescu e prea încercat ca să n'aibă răbdare și prea inteligent ca să nu profite din experiențe, așa că Teatrul Popular are totuși sorți de izbîndă...

D-na Marloara Voiculescu a jucat o lună de zile, cu o trupă improvizată, la Teatrul Liric. A început cu *Copil din flori* și a sîfîșit cu *Regele*. Lumea, care o iubește, a aplaudat-o. Afacerea a mers bine: săli pline...

Întreprinderea d-nei Voiculescu a fost însă numai comercială și nici n'ași fi amintit-o aici, dacă n'ar fi vorba de o artistă mare care se pierde. Poate că n'am mai avut un temperament dramatic ca al d-nei Marloara Voiculescu și cine știe cînd vom mai avea. Deaceia e regretabil că teatrul românesc nu o poate utiliza. Sînd departe de teatru zece luni pe an și apărînd în orori ca *Copil din flori*, artista devine fatal o diletantă comercială. De vre-o patru ani d-na Voiculescu lipsește din virtutejul mișcării teatrale. Lipsa d-sale se simte de multe ori. Cu *Copil din flori* însă nu sporește părerile de rău. Trebuie să se întoarcă la artă, serios, cu tot sufletul și cu rivna de odinioară. În curînd poate că va fi prea tîrziu.

Mărgeluș e titlul unei comedii iscălite de d. Herz. Subiectul „comediei” e localizat, cu oare care libertate, după *Le secret de Poli-*

chinelle a lui Pierre Wolf. Sfirşitul actului al doilea e copiat din *Le veilleur de nuit* de Sacha Guitry, iar situaşile şi scenele mai de seamă sînt localizate sau adaptate după diverse plesse apărute în suplimentul teatral al revistei „L'illustration”. D. Herz însă are meritul de-a fi ti-cluit, din toate acestea, un spectacol tot aşa de amuzant ca o revistă dela „Cărăbuş”, fără măcar a fi intercalat cuvenitele cuplete şi numere de balet. Deaceia publicul, care cu o seară înalnte aplaudase la *Cidul*, a ris mult la *Mărgeluş*, iar specialiştii teatrali, subliniind succesul, au prorocît d-lui Herz multe reprezentaşii.

Celace a plăcut însă mai presus de toate publicului şi criticei ziaristice, este „spiritul” din *Mărgeluş*. Toate figurile d-lui Herz sînt spirituale, începînd cu ministrul şi sfirşind cu feclorul. Aproape trei ceasuri o descărcare vertiginoasă de glume, anecdote, calambururi caută şi izbutesc să stirnească risul spectatorilor. Căci d. Herz e un mare colecşionar de spirite străine şi naşionale. Pe cele străine ştie să le rominizeze cu destulă abilitate; aşa, de pildă, vizitele pe care le face *Regele* lui de Flers la preşedintele Senatului, se transformă, prin abilitatea „autorului” nostru, în nişte inspecşii ale ministrului în Deltă. Fantezia de salon a d-lui Herz e mai isteaşă totuşi cînd e vorba de-a împroşca cu spirite get-beget naşionale. Drept ilustraşie ne permitem o singură citaşie, cerînd însă toate scuzele cetitorilor :

Sergiu.—Cum să nu. *Ti-am şi telegtafiat şi drept răspuns am primit o carte de vizită cu un p. m.*

Andrei.—„pentru mulşumiri”.

Sergiu.—Bine... *mi-am închipuit eu, că nu e altceva...*

Citaşia, dealtfel, e edificatoare şi în privinşa punctuaşiei, gramaticel şi stllului d-lui Herz.

Fireşte că asemenea „literatură dramatică” nu poate fi apreciată într'o revistă serioasă, şi chiar e mulşumită cu elogiile-reclame ale cotidianilor. Dar cazul d-lui Herz e reprezentativ. Iuzestrat cu bune aptitudini teatrale, d. Herz şi-a început cariera dramatică cu o insufleşie promişătoare. Primul contact cu publicul l-a transformat într'un vinător de succese cu orice preş. Căutînd veşnic favoarea publicului a coborit repede spre genurile cele mai hibride, făcîndu-şi o mîndrie din superficialitate. Din creator a devenit confecşionar de banalitaşii amuzante. Urmind însă pe calea aceasta, d. Herz e ameninşat să ajungă un simplu *revuist*. Şi, oricum, ar fi păcat...

D. Condora, autorul dramel *Noi, oamenii*, nu are aptitudinile d-lui Herz, dar în schimb îşi oferă tot sufletul. Plesa d-sale e slab construită, cu lungimi supărătoare, cu filozofări copilăreşti, cu con-traziceri de caracterizare, cu excese de explicaşii unde n'ar fi nevos şi fără motivaşii unde ar trebui... Şi totuşi *Noi, oamenii* nu te întrîstează de tot. Sinceritatea şi bunăvoinea d-lui Condora transpiră printre replilele melodramatice cu o licărire de nădejde. Dacă disertaşii filozofico-sociale plictisesc, convingerea autorului le poate scuza uneori. Căci o sforşare sinceră, orcît de neizbutită, e totdeauna mai preşioasă decît o jonglare artificială.

Cronica artistică

Povestea unei cortine

26 Noembrie

A fost odată... ca totdeauna.

A fost un Teatru care avea o cortină. O cortină care nu se ridica. Ea zbură sus în fiecare seară și lumea ghemuită'n întineric n'avea ochi decît pentru viața care izbucnea în urmă. Și toate erau cum nu se puteau mai bine.

Dar i-a venit într-o zi Teatrului să-și schimbe cortina. Din vară și până n toamnă un meșter harnic a așternut zugrăveala cea nouă. Metri de pînă spoită în pripă au luat locul perdelei discrete de odinioară. Și Teatrul cu pricina are acuma o cortină, care se vede prea mult. O cortină care putea să fie operă de artă și care este mai cu samă subiect de polemică.

Polemică, veți zice: se ceartă criticii... Nicidecum. Criticii nu se ceartă, căci au tăcut până azi. Singurii croniciarii dramatici, la deschiderea stagiunii, au înregistrat evenimentul, cu potop de laude pentru artist și operă. Obişnuiți ai premierelor, ei au apreciat mai ales noutatea. Și dimpotrivă, cronicarii zișii artistici nu știu pentru ce, deprinși să scrie despre expoziții cu o zi înainte de închidere, și-au spus că n'au de ce să se grăbească pentru o cortină care poate fi văzută la nesfîrșit, în fiecare seară.

Dar un lucru ne mai pomenit s'a petrecut. Opinia publică s'a mișcat. Opinia publică este, în specie, „domnul care plătește”. Acesta a găsit cortina „inestetică” și a spus-o pe șleau. Un avocat, un doctoz, un profesor, un cronicar muzical, au scris cu o egală hărtărie împotriva „monstruoșității”. (Ce vreți: opinia publică, persoană masivă, se mișcă greu, dar cînd se mișcă, se mișcă vehement). Unde este polemica, veți întreba. Cînd atitea categorii profesionale se înțilnesc într'o așa de armonioasă unanimitate, cine s'a încumetat a contrazice?

Cine? Firește, un reprezentant al presei.

Presă profesiază—se știe—libertatea cea mai deplină a opiniilor; competența universală, care condiționează această libertate, o reclamă

însă cu strălucire numai pentru sine. Toți ceilalți, burgheji sau cărturari, pentru care se joacă, se cîntă, se zugrăvește, ori se scrie—sînt simpli nechemăți. Bine înțeles, numai atunci cînd nu aplaudă. Căci nu s'a văzut doară cabotin, în nici-o suburbie a artei, care să primească dojana și să respingă lauda.

*

Cum rămîne cortina, în toate acestea?

Ea nu ne pare nici așa de „monstruoasă”, cum se spune, dar nici o capodoperă.

O cortină este totdeauna într'un teatru, ceva rece, fastuos și inorganic. Tabloul acesta—căci tablou este—care saltă și coboară, n'are niciun rost. În frescuri murale sau pe tavan, în decoruri, pictura este în teatru la locul ei. O simplă perdea, cu falduri bogate și leneșe, desparte cu mult mai potrivit lumea scenei de lumea din sală.

Cu această rezervă, orice cortină poate fi o lucrare picturală isbită sau mai puțin isbită. Lucrul depinde de talentul autorului, de seriozitatea cu care și-a conceput și executat opera, de răgazul pe care l-a avut s'o desăvîrșească.

Alurea, nu se concep lucrări de asemenea importanță (culturală și bănească) fără îndelungate studii de pregătire și compoziție. Străinii sînt însă greoi. Și sînt bătrîni. Noi îi întrecem în vioiciune, în gust, în pricepere. Lucrăm repede și mare. Catastrofele noastre pe toate tărîmurile au meritul netăgăduit al „fașonului” și al celerității.

Cortina lui Ressu este cortina unei vacanțe (din care trebuie să se scadă vacanța artistului). Nimeni n'ar fi putut face mai mult, probabil; Ressu n'ar fi putut, desigur, face mai puțin. Lucrare decorativă prin chemarea ei, cortina sa dispăre în banal prin invenția ei decorativă. Ideia, nunta lui Făt-Frumos—nunțile sînt totdeauna plicticoase, cît ține ceremonia—putea fi și bună și rea. Prin stingăcia compoziției, prin sărăcia liniei decorative, prin monotonia planurilor, prin lipsa ritmului în formă și în colorit, ea ne apare cu totul rea. Fericite realizări de amănunt nu pot schimba această impresie. Așa cum se prezintă, cu toate lipsurile ei, lucrarea lui Ressu are totuși remarcabile însușiri: ea este isbită ca tonalitate generală și se armonizează în deajuns cu amblanța sălilor de spectacol; are, după aceea, spațiu și este concepută amplu, într'o vizlune deschisă și largă. Cela ce dovedește că am fi putut avea o cortină bună și că alegerea d-lui Eftimiu n'a fost greșită. Păcat că totul a rămas o schele, osatură zădărnă pentru clădirea înceată și trainică, socotită în toate măduarele ei, care trebuia să vie. Și care n'a mai venit. Căci artiștii depind de directori, directorii depind de guverne, și guvernele nu depind de nimeni; ceia ce e înspăimîntător.

Așa că povestea cortinei a fost cea ce trebuia să fie. Și a fost odată... ca întotdeauna, în dulcea țară românească...

Expoziția Ștefan Popescu

4 Decembrie

Se pare că artele plastice în genere și pictura în special nu au dușman mai mare decît „literatura”.

Literatura este în specie—cum ai priceput, desigur, celitorule—acea tendință de a înțelege și de a judeca artele plastice altfel decît prin luneta meseriei. De „literatură” va fi bănuît sculptorul sau pictorul care se va ridica deasupra ciudașenilor tehnici,—și iarăși de

„literatură“ va fi vinovat privitorul care va încerca să judece opera artistică altfel decât cu pedantismul unui diplomat al școlii de Belle-Arte.

Așa dar: jos literatura!

Comedianții—autori și interpreți— strigă mai sincer: jos critica! Ceiace jignește deopotrivă pe domniile acestia, care nu zugrăvesc și joacă numai pentru dînșii, este imixtiunea punctului de vedere străin: al spectatorului. Ceiace nu se poate îngădui este judecata liberă a acestuia. Și criticul, purtător de cuvânt al mulțimii care dă busna și tace, este personificarea supremelor impertinențe.

S'ar putea observa totuși că criticul, literat care scrie pentru a judeca o manifestare de artă, este totdeauna mai la locul lui decât sculptorul sau pictorul care ar încerca același lucru. Pentru că—deși mediocritatea penelului atrage deobște mediocritatea condeiului, penelul și condeiul rămân unele deosebite. Fiecare cu legile lui. Ceiace nu va impledeca pe unii artiști să île condeiul cu succes: Antoine, sau Jaques Emile Blanche, de pildă. Dar și unul și altul, înainte de a fi critici, își câștigaseră în arta lor o mare autoritate altfel decât prin imitațiunile îndrăznețe; și-și dăduseră osteneala să deshidă o gramatică.

Ce apropiere poate fi între toate acestea și expoziția Ștefan Popescu?

Ar fi mai întâiu confirmarea celor spuse până aici, prin exemplul acestui maestru, critic el însuși în ceasurile libere, cu atât de sigură și elegantă judecată.

Ar fi, în al doilea rând, dorința de a afirma că meseria când e sigură—aceasta ar vrea să și însemne cuvântul *artă*—cucerește și alte sufragii decât cele ale scamătorilor culorii;

Și, în sfârșit, că deasupra meseriei va sta întotdeauna *omul*, care nu poate să se afirme și în arta plastică decât numai prin caracter, concepție, probitate.

Deaceia, în tot ce s'a scris până acum despre ultima expoziție a pictorului Ștefan Popescu, cu toată recunoașterea însușirilor profesionale, punctul de vedere literar predomină. Literatura este, dacă vreți, cea mai apropiată filozofie a artelor. Tot ce depășește proza meșteșugului (în cuprinsul cel mic al cuvântului) este literatură, pentru că este idee, pentru că este înțeles, pentru că este orizont. Și pentru că despre toate lucrurile acestea, între oameni care judecă și care simt într'un anumit fel, nu se poate vorbi decât în chip literar.

Expoziția Ștefan Popescu este un rezultat și o selecție. Ea rezumă zece ani de meditație și de muncă. Pentru a găsi altă expoziție personală a artistului trebuie să ne întoarcem până în 1911. Zece ani de tăcere! Ce scădere, în țara pictorilor care expun de două ori pe an, schimbând între timp mai mult de 4 (patru) maniere (numărătoarea este a unui confrate).

Ștefan Popescu a dovedit însă totdeauna că poate neglija opiniunea. Artă a fost și este pentru dînșul o convingere intimă. Expozițiile sale—al căror mare cusur este, convenim, gustul și discreția—sunt deaceia un fel de mărturisiri. „Iată ce am făcut, iată unde am ajuns“,—pare a ne spune artistul. Și din felul în care se prezintă an-

samblul, din semnificația etapelor parcurse, privitorul capătă repede credința că se află în fața unui mare artist, care are o mare idee despre arta sa.

Și acesta este un lucru de căpetenie. Ștefan Popescu ține desigur la numele său; ține însă cu mult mai mult la arta care i-a ajutat să-l obțină. Într'însa vede nu numai marea proprietate morală colectivă, în care se stinge de veacuri toată frumuseța umanității, dar și o însușire a sufletului, poate vie din viața sa, mijloc sfânt de a lega micul infinit din sine însuși cu infinitul cel mare din afară. Artă este pentru Ștefan Popescu, tot așa cum a fost pentru toți marii artiști, o nobilă taină: o taină de care te apropii descoperit și lăsând păcatele la ușă.

Toată opera pictorului, independent de puterea ei de realizare, poartă însemnele acestei credințe. Ea este, desigur, o evoluție, dar o evoluție firească, dictată de legile proprii și un simplu răsunset al felurilor de mode. În expoziția de acum, stau alături lucrări mai vechi —marine cețoase sau peisagii albastrii—și lucrările recente: pitorești vederi din Brașov, puternice viziuni de pe coasta de Azur, luxuriantele aspecte din Balta Dunării... „Maniera” se schimbă cu subiectul; dar în toate, temperamentul artistului rămâne același. În fața zărilor largi ca și înaintea culorii care copleșește, sensibilitatea sa conștientă înregistrează cele mai subtile nuanțe; dar planul sufletesc în care acestea se răsfrîng este acel al perfectului echilibru, și toate realizările pictorului sînt de aceeași resuscitări de ambianțe pe care le domină disciplina aceleași armonii.

Spre deosebire de Grigorescu-peisagist, care creia ușor o atmosferă spre a mișca într'însa subiecte adesea convenționale, la Ștefan Popescu atmosfera este o realitate care se desprinde din subiect. Starea de spirit romantică a celui dintâiu este la cel din urmă un clasicism plin de luciditate. Ceia ce eră la Grigorescu strălucitoare improvizatie, după legile unui frumos primit de toată lumea, este la Ștefan Popescu (în manifestările izbucnite) compoziție temeinică, vroită, în care realitatea confuză dar bogată se pleacă stilului care alege și caracterizează. Marele instinct al lui Grigorescu este completat la Ștefan Popescu printr'un simț critic care poate uneori reteza arpile, dar care duce în deosebte la opere mai trainice, mai solide. Ași cita, de pildă, vederea din Beaulieu (orașelul scilipește alb pe coastă, printre verzele pomilor, dincolo de albastrul limpede al golfului) și mai cu samă acea Baltă a Măcinului care este, cred, tot ce ne-a dat mai desăvîrșit Ștefan Popescu. Siguranța compoziției, justetea valorilor, claritatea materiei picturale, fac din această pinză un mic cap de operă. Nici o concesjune într'însa frumosului obișnuit, nici o scădere de ton, nici o îndulcire. Poezia este de data aceasta mai puțin a *motivului* și cu mult mai mult a interpretului. Tehnica este cu totul superioară, cu toate și tocmai pentru că scapă din vedere. Suprema artă, spuneau cei vechi, este să ascunzi arta. Ștefan Popescu se urcă până la această culme.

Afară de peisagii, cele două portrete și florile expuse completează semnificativ fizionomia artistului. Deși mai puțin caracteristice, ele strălucesc prin virtuozitatea execuției și prin gustul cu care ni se prezintă subiectul. Florile sînt naturile moarte—dacă ni se îngăduie pentru flori sacrilegiul acestei expresii consacrate—ale lui Ștefan Popescu. El le respiră, le așază, le împreună în armonii savante și totuși atât de simple. Armoniile acestea nu cheamă prin mulțimea cu-

lorilor, ci prin frăgezimea pastel, prin calitatea neobișnuită a *rendu-ului*.

Vom spune, pentru a sîrși, cîteva cuvinte despre deseurile. In opera lui Ștefan Popescu, ele cuprind o întreagă lume. Iubim mai puțin lavis-urile de efect, care sînt aproape tablourile, dar nu ne putem drămu admirația pentru notațiunile rezezi in peniță sau creion, atit de evocatoare in trăsăturile lor spontane. Toată sensibilitatea și tot talentul pictorului se invederează in aceste insemnări. Desenul este, fără indoială, arta de a simplifica. Deasupra acestei arte, stă însă simțirea creatoare care poruncește toate alegerile. Și in deseurile, mai mult încă dacă se poate decit in opera sa colorată, Ștefan Popescu apare ca un maestru al valorilor. Infiinite gradatii se lămuresc aici in cîteva linii, cum se exprimă dincolo in cîteva nuanțe. Și fiecare notație de aceasta este in ansamblul ei un tot, după cum fiecare compoziție colorată este un tablou. Prin cultură și prin instinct, Ștefan Popescu a pătruns acest adevăr, că arta care vrea să dureze nu se poate mărgini la o risipă de impresii; ea trebuie să știe să le închege in opere desăvîrșite.

Eugen Crăciun

Cronica literară

Jean Bart.—I. I. Mironescu.—Mihai Codreanu.

În vremea din urmă se tipărește mult. Mai propriu vorbind, se retipărește, vechile ediții fiind epuizate.

Retipărirea dă întotdeauna unei cărți un fel de actualitate—și prilej de vorbă recenzentului.

În această rubrică, vom lua și noi act de unele cărți nouă sau reeditate.

Începem cu „Datoriile uitate”.

D. Jean Bart este un scriitor consacrat de opinia publică, de critica literară și chiar de Academie, căci în timpul din urmă, această instituție încurajează și literatura bună, pe lângă cealaltă.

În năvela cea mai însemnată din acest volum, aceia care i-a dat titlul, autorul pune o problemă morală, care este un interesant caz de conștiință. Eroul său, ridicat din popor, își „uită” „datoriile” către ai săi, până într-o zi, când o întâmplare i le trezește cu o chinuitoare remușcare în suflet.

„Datoriile” pe care le aveau toți, dar mai cu samă cei ridicați din țărănie; „uitarea” lor, egală cu o trădare, când cei care le uitau erau fil de țărani și care era atât de frecventă, aproape regulă,—aceste „datorii” și această „uitare” formau o problemă morală de o actualitate acută înainte de războiu, când țărănimea, adică marea majoritate a poporului român, era în stare de sclavie.

Mai are vre-o actualitate tema morală pusă de d. Jean Bart în năvela sa?

Dacă condițiile traiului material al poporului s'au îmbunătățit, ori cel puțin s'au creat sau se întrevăd posibilități legale în vederea acestui scop,—viața intelectuală și morală dela țară nu e superioară celei dinainte de războiu. În privința celei morale stăm chiar mult mai jos. Iată pentru ce mai poate încă fi vorba de „datorii” față de țărănie, datorii care se confundă cu datoria către țară, poporul român fiind un popor alcătuit mai ales din țărani. Căci bunul traiu material nu poate fi scopul omenirii—dacă omenirea are vre-un scop. Scopul este „lumină, mai multă lumină”. Bunul traiu este numai un mijloc, condiția de posibilitate a „sporului de conștiință”, ca să întrebuițăm un cuvânt al d-lui Brătescu-Voinești.

De un interes încă și mai actual este acea parte a nuvelei, în care autorul zugrăvește mediul din orașul în care își plasează acțiunea—ilustrarea magistrală, prin scene și portrete, a acelei stări de suflet „sud-est europene”, care se numește, cu un termen vulgar dar expresiv, „pehlivănie” și care este cea mai urită a noastră plagă morală și estetică.

Dacă partea întâia a nuvelei—istoria ridicării și desrădăcinării unui rural—este cam grăbită, și de o compoziție cam șovăitoare, apoi partea doua—zugrăvirea mediului orășănesc, a egoismului, feroc în indiferentismul lui total pentru suferințele altora, a juisării și a cinismului stilpilor și stilpușorilor societății—e admirabilă. O îmbulzeală de tipuri diverse, redată în trăsături cu neputință de uitat; un caleidoscop de medii variate, care se întregesc unele pe altele, dând aspectul sumar dar complet al societății noastre din orașe; o observație ascuțită, un humor și un comic irezistibil. Această parte a nuvelei conține pagini de un realism lucid, viu și sprinten, care amintesc pe Alphonse Daudet.

D. Jean Bart știe să dea ficțiunii evidența realității palpabile. D-sa are calitatea rară de a spune lucrurile cu aceea convingere și cu aceea simplitate, care dau impresia sincerității scriitorului și a veracității celor zugrăvite.

Stăpinit de subiect și de problemă și nu de dorința, răspindită azi ca o molimă urită, de a se ilustra, d. Jean Bart captivează cu același putere, cu care captivează viața.

La această supunere la obiect contribuie mult o anumită particularitate sufletească a acestui scriitor.

D. Jean Bart, prin data când a început să scrie, prin concepția de artă, prin problemele care-l preocupă, prin atitudinea față cu viața, are puncte comune cu literatura dintre 1880—1900, literatură de probleme, literatură cu caracter critic, literatură înclinată spre satiră.

Caracterul acestei literaturi este nemulțumirea. Nemulțumirea provocată de situația scriitorului în societate și (sau ori) de mizeriile celor mulți.

La unii a predominat, conștient sau inconștient, aparent sau „printre rinduri” nemulțumirile lor. La alții, nemulțumirile altora, ale celor „umiliți” și „ofensați”. Psihologia celor dintău e zugrăvită de pildă în *Dan*, ca să numim opera, unde această stare de suflet e redată mai complet. Această categorie de scriitori critică, atacă cu predilecție pe „triumfători” și exaltează meritele nerecunoscute și nerăsplătite ale intelectualilor, în specie ale scriitorilor. Iar prin simpatie, comprehensiune, solidarizare în fața dușmanului, ei îmbrățișază și nemulțumirile claselor nedreptățite, din care uneori însiși își trag origina. Scrisul lor la adesea tonul satirei. Satira lor e răutăcioasă, exasperată, uneori nedreaptă, prin exagerare sau generalizare, pentru că are ca motiv, și s'ar putea zice fără joc de cuvinte ca motor, necazul lor, rancuna lor, invidia lor de oameni subțiri și merituoși, adânc jigniți și nedreptății într'un mediu inferlor și obtuz.

Alții, mai puțini, recrutați mai ales dintre socialiștii de atunci (deși unii dintre socialiști au fost tot „egotiști”), dintre naturile cu adevărat socialiste, n'au plecat niciodată în critica, în satira lor dela nemulțumiri personale, ci dela nemulțumirile altora. D. Jean Bart face parte dintre aceștia. El nu se zugrăvește în personagiile din nuvelele sale; nu pune nimic din afectivitatea sa în ele decât ce are comun cu ele. D. Jean Bart este atât de obiectiv, încât chiar atunci

cînd abordează un gen prin definiție subiectiv, ca în *Jurnalul său de bord*, el nu-și etalează personalitatea sa intimă, în acest *Jurnal*, care l-a creiat reputația literară, d. Jean Bart zugrăvește peisagii, oameni, exprimă idei și judecăți, e tot obiectiv.

Cu alte cuvinte, deși prin unele caractere face parte din epoca romantică 1880—1900, d. Jean Bart nu este un romantic. Nu este romantic, pentru că nu pleacă de la nemulțumirile sale și pentru că nu este un pesimist, ceiace în ultima analiză e unul și același lucru, exprimat prin termeni diferiți. Nu e romantic apol, pentru că nu e un suspinător după trecut. Dar aceasta e a treia formulă, pentru a spune că nu e pesimist. D. Jean Bart e un „progresist”. Iar un nemulțumit de societate—un critic social—și un progresist e, de obicei, un realist. Și, în adevăr, d. Jean Bart e un realist în toată puterea cuvîntului.

Dar realismul d-lui Jean Bart, prin observația calmă, prin lipsa de acumulare excesivă de detalii și mai cu samă prin stil, are un caracter clasic. (Realismul și clasicismul nu sînt noțiuni contradictorii ca romantismul și clasicismul). Prin aceste însușiri d. Jean Bart e în tradiția prozel moldovenești dinainte de 1880...

Acest caracter clasic este strîns legat de un anumit mediu, de o anumită clasă, de o anumită viață, care a dat sufletului acea măsură și acel echilibru, pe care le prețuim la un Negruzzi, Alecsandri, Gane—și la strănepotul lor Jean Bart. Copil însă al vremurilor moderne, amestecat într-o viață mai zbuciumată și influențat de literatura timpului său, mai complicată, mai „chinuită”, d. Jean Bart are în scrisul său câteva caractere de altă natură, care arată influența realismului contemporan.

Psihologia indicată mai sus explică și erotismul d-lui Jean Bart din nuvela „După douăzeci de ani”, a doua bucată importantă din volumul de care ne ocupăm acum. Această nuvelă e un rezumat de roman (în literatura noastră, încă începătoare, rezumatele de roman sînt frecvente).

„După douăzeci de ani” e istoria unei iubiri pasionate, aprinsă în două suflete de o extremă delicatețe, o iubire abia mărturisită și, de la început, nenorocită din cauza scrupulelor celor care se iubesc și a imixtiunii unui moralist inoportun și stingaciu,—și, apol, „după douăzeci de ani”, descoperirea bărbatului că femeia nu l-a putut uita și că ar fi fost gata să-l închine viața. Deși intriga nu e lipsită de peripeții, deși analiza e minuțioasă și subtilă, această nuvelă-roman, prin subiect și prin atmosfera de melancolie, are rezonanța unei poeme și, prin toate aceste caractere, ne aduce aminte de „Ape de primăvară”.

Dar ceiace dă acestei nuvele un loc deosebit în literatura noastră e distincția subiectului și a tratării. Erotismul este piatra de încercare pentru distincția sufletească a unui scriitor. Și din acest punct de vedere d. Jean Bart nu are un alt rival decît pe d. Brătescu-Voinești din „In lumea Dreptății” și „Pană Trăsnea Sfîntul”.

Avem înaintea noastră un volum, care pune, și el, în alt chip, problema „datoriilor uitate”. E volumul d-lui I. I. Mironescu „Oameni și locuri”. D. Octav Botez a arătat d-lui în această revistă — dar prin alți termeni—că d. Mironescu nu este dintre cei care-și „uită”

„datorille“. Și, în adevăr, acest doctor în medicină, acest profesor universitar n'a uitat deloc „oamenii“ săi, cei cu care a copllărit și de care l-a despărțit viața. Dar el n'a uitat nici munții și apele satului său, nici petrecerile, glumele, eresurile și tot ce-lace formează sufletul „Branștei“ sale. În paginile lui trăesc toate acestea. El nu e numai un scriitor „țărănist“, care privește lucrurile din punct de vedere al suferințelor țărănești; el este și un cîntăreț epic al vieții primitive, al poeziei de odinioară din munții săi, și mai ales aceasta este el. Unele din paginile sale au o mireasmă de Creangă.

D. Mironescu n'a „uitat“ însă nu numai datorile sale morale, nu numai „oamenii și locurile“ de-acasă, nu numai viața sufletească a satului său, dar n'a uitat nici limba, nici stilul de altădată. Personalitatea încheagată în vremea cînd se formează omul n'a murit în el. (Un gînditor, ca să illustreze superioritatea bărbatului asupra femeii, a făcut observația că într'un rîndaș ajuns conte tot se mai cunoaște rîndașul; o slujnică, ajunsă contesă, după o bucată de vreme e o perfectă contesă). În biologul Mironescu, care a frecventat universitățile Occidentului, persistă acela care întovărășea altădată în polana cea minunată pe bunicul Irimie Honcu—personaj legendar, dar real, de care vorbește, cum știa el să vorbească, Calistrat Hogaș și de care amintește undeva și d. Sadoveanu.

D-lul Octav Botez i se pare însă că d. Mironescu ține minte prea mult „datoriile“ către ai săi. D-sa spune că d. Mironescu înnegrește personagille antipatice, (tipurile din clasele superioare) condus de străvechi și ereditare resentimente. D. Octav Botez găsește așa dar neajunsul că eroii antipatici ai d-lui Mironescu au numai defecte oribile, n'au nimic omenesc, sînt, cu alte cuvinte, șarjați, caricaturizați—simplificați.

Vom obiecta mai întălu că trebuie de făcut deosebire între roman și nuvelă, cînd punem această problemă. Într'un roman, un personagiu principal trebuie redat complet, cu calitățile și defectele lui, pentru că romanul trebuie să dea complet ce-lace dă: un mediu, un tip, o problemă, etc. Nuvela dă feii din toate acestea. Într'o nuvelă, un om apare numai în aspectul sau în aspectele necesitate de temă sau de intrigă. „Vechilul“ d-lui Mironescu poate e un prietin bun, un slujbaș corect; „Toto“ poate e un fiu respectuos, un om care se ține de cuvînt; sergentul Rostopască poate o fi avînd și el calitățile. Dar d. Mironescu nu avea să-l zugrăvească decît în anumite aspecte. Și, întrebarea e: acolo, în acele împrejurări, e verosimil un „Vechil“, un Toto, un Rostopască? Apoi faptele lor, acele redat în nuvelă, merită lumina în care le pune d. Mironescu? Merită atitudinea autorului?...

Să se bage de samă că un vechil, în mediul zugrăvit, un sat de lobagi, e sau era stăpîn absolut, autocrat asirian; că Toto și Rostopască, „superiori“ în armată, sînt într'o situație de autocrați încă și mai perfecți. Și nimic mai primejdios pentru sufletul unui om decît dreptul suveran asupra altor oameni. Imediat omul devine fiară. E știut că în colonii, cel mai cinstit Belgian sau German—care în țara lui e un burghez inofensiv,—ajunge crud ca un om din caverne, pentru că are dreptul odios de a face ce vrea cu alte ființe omenești.

„Vechilul“ față cu lobagii, „Toto“, „Rostopască“ față cu inferiorii sînt Europeii față cu Negrii.

Toți aceștia sînt niște triste realități. Nu l-a inventat d. Miro-

escu. Dacă Toto nu e numai crud, ci și o secătură, cred că nici nu e măcar un tip excepțional.

Apoi în zugrăvirea „vechilului“, dar mai ales a lui „Rostopască“ și încă și mai mult a lui „Toto“, e un element de humor și de satiră. Și atunci, prin definiție, selectarea și accentuarea defectelor e în natura genului literar.

Insfirșit, d. Mironescu, desrădăcinat și intelectual, este sentimentalicește un romantic, dar prin factură un realst, și un realist care uneori abuzează de acumularea detaliilor. Această acumulare, o fi făcut și ea d-lui Octav Botez impresia de pornire datorită unor străvechi resentimente, atunci cînd d. Mironescu a zugrăvit personajele sale antipatice:

Acum că d. Mironescu ti urăște ori desprețuește, desigur—s'ar putea altfel? Intrebarea e dacă ei sînt așa cum i-a zugrăvit d-sa. Noi credem că acești stăpîni de sclavi sînt redați exact în chipul de a se purta cu sclavii lor.

Dacă e vre-o „tendință“ prea vădită, adică mai mult decît fatala atitudine a autorului față cu opera sa, apoi n'o găsim decît în latura sentimental-duioasă a operei sale, căci d. Mironescu, ca orice humorist, are această latură. În cea mai bună nuvelă, dar care e o operă din vremea debuturilor sale, în „Sandu Hurmuzel“, unde scenele de un realism crud se întretes cu episoade de o dureroasă tristeță, învins de milă pentru făcăuți jertfit și pentru fața căreia i s'a zdobit fericirea, d. Mironescu, prin cîteva tonalități, cade în sentimentalism.

Dela acești scriitori care pun criticului probleme de sociologie, să trecem acum la unul, pentru care societatea parcă nici nu există. La unul pentru care lumea nu are altă importanță, decît pri rezonanța ce i-o produce în suflet. La unul pentru care, ca să schimbăm termenii, lumea se reduce la propriul lui suflet. Voim să vorbim de d. Mihai Codreanu, autorul „Statuilor“ și al „Cîntecului Deșărtăciunii“, —și traducătorul lui Cyrano de Bergerac.

D. Codreanu este un sonetist, este *sonetistul* nostru. Sonetul e un domeniu care aproape îi aparține.

Toate lucrurile au o cauză. D. Codreanu nu este sonetist prin liber arbitru. D. Codreanu trebuia să cultive sonetul, trebuia să adopte forma aceasta fixă, pentru a-și exprima idelle și sentimentele sale.

D. Codreanu are puternic sentimentul distanței sau, poate mai exact, o totală discreție—față cu cetitorul. Sentimentul la acest poet este comprimat. În subsol dinamul e puternic, dar sus lumina e albă și rece și abia trimite o slabă căldură împrejur.

De aici și natura lirismului său, căci d. Codreanu e un liric. El își exprimă mai rar sentimentele direct. De obicei dă o imagine, adesea un simbol al unei stări de sentiment, pe care se ferește s'o declare a sa.

Lirismul, personal până la subiectivismul cel mai desăvirșit, e redat sub forma unor tablouri și scene împrumutate din natură, din mitologie, din istorie, din artă. S'ar zice că d. Codreanu înăbușă poetul din el, ca să scoată la iveală, ori să lase liber cu totul pe artist.

Paza de personalism e ajutată perfect de forma fixă a sonetului. *Cel puțin* numărul strofelor și al versurilor, măsura și orînduirea rimelor îi sînt impuse. *Cel puțin* în privința aceasta se simte degajat de nevoia unui act personal. *Cel puțin* în privința aceasta, își declină orice responsabilitate. Altul, în forma liberă a poeziei, își trădează personalitatea și prin lungimea sau scurtimea bucății, prin felul strofelor, măsurii, ritmului și rimel.

D-lui Codreanu nu-i rămîne decît să umple această formă dată, s'ar zice impusă.

Iar această formă îi servește de minune ca haină pentru înfățișarea în care ține să se drapeze pe lumea aceasta—in fața oamenilor cași în fața vieții și poate cași în ochii săi proprii.

Atitudinea obișnuită a d-lui Codreanu este o mindră prestață care merge uneori până la poză—o poză care nu-i șade rău, poza fiind una din virtuțile aristocratice.

Etern „vêtu de noir“, palid și cu ochii lui albaștri, omul are un aspect fatal.

Și-așa m'am strecurat ca o năluca
Miop și slul, cu haină 'n veci cernilă,

din care al doilea calificativ e o autocalomnie—și o cochetărie.

Altădată îl vedeam umblînd vesnic cu „Filozofia Inconștientului“, cu „Impătrita rădăcină a rațiunii suficiente“ și cu alte opere cu titluri teribile. Cîndva a anunțat o operă de cugetare „Filozofia nimicului“. Unul din sonetele sale are ca motto versul lui Conta „O nimic cît ești de mare“.

Întotdeauna pe d. Codreanu l-a atras celace e îndrăzneț, neobișnuit, enigmatic. D-sa a simțit întotdeauna tandreță pentru Cain și a disprețuit pe Abel. S'a socotit ucenicul lui Angromaniu și a fluerat pe Ahuramazda.

În atitudinea aceasta, expresie a temperamentului său revoltat, pesimist și atins de anxietate, s'a amestecat mereu și oarecare doză de naivitate—și de sinceră, inconștientă și magnifică paradare.

La această paradare îi servește admirabil forma sonetului prin scurtimea, prin distincția și prin ceiace are oarecum fatală această formă.

D. Codreanu scrie parcă ar minui o floretă. Din patru mișcări— a isprăvit. Cu o grațioasă eleganță și-a infipt *poanta* în sufletul cetitorului. (Și atunci se putea să nu traducă pe Cyrano?). Dar la urma urmelor aceasta nu e decît definiția sonetului. Aceasta nu înseamnă decît că d. Codreanu scrie sonete nu numai pentru că scrie în patru strofe, alcătuite din cîte patru și trei versuri lambice endecasilabe, ci și pentru că subiectul său și atitudinea sa față de subiectul este un subiect de sonet și o atitudine de sonetist.

Dar acest sentiment dezvoltat al artei presupune o lungă intelectualizare, și dacă există la noi o poezie intelectualizată, apoi de bună seamă aceia a d-lui Codreanu stă pe primul plan. Neconținutul și variatul său comerț cu cărțile nu a rămas fără un puternic efect asupra concepției sale artistice. Firește, d. Codreanu nu scrie poezie filozofică decît incidental. Gîndirea la d-sa e numai un factor al poeziei și un factor care numai rareori devine aparent. Gîndirea la d-sa e numai tonalitatea sufletească din momentul în care primește impresiile ori își exprimă sentimentele. Poezia d-lui Co-

dreanu e poezia unui om curios și îndrăgostit de idei, a unui om pentru care ideea are un prestigiu deosebit, uneori exagerat.

În literatura noastră primitivă și de obicei oarecum infantilă, această însușire a d-lui Codreanu este prețioasă.

D-l Codreanu prin toate însușirile sale artistice este un poet original în literatura română și o unitate indispensabilă tezaurului nostru literar. Sînt poeți de talent, care dacă ar lipsi, literatura ar sărăci desigur, dar nu în varietatea ei. Dacă d. Codreanu n'ar fi existat, literatura română ar fi mai puțin diversă.

Acest poet, de care am vorbit pînă aici, e poetul „Cîntecului Deșertăciunii” și mai ales al „Statuilor”. (În adevăr, în „Statui”, d. Codreanu e un sculptor, un *parnasian*; în „Cîntecul deșertăciunii” e mai puțin sculptor și mai mult cîntăreț).

Dar înainte de „Statui”, d. Codreanu a scris „Diafane”, o operă de primă tinereță. Pe-atunci era un poet revoltat, blasfemator, zgomotos, departe de impasibilitatea sau pretenția de impasibilitate de mai pe urmă. Mai tîrziu numai, a ajuns la acea comprimare—și deci condensare—de sentimente, pe care am relevat-o și pe care o proclamăm însuși:

Lirismul meu e stăpînit și rece.

Tu pune pesle rana în adîncă
Olimpica sonetului măsură.

Iar mai încoace, —mărturie stă „Cîntecul Deșertăciunii”, —în sufletul poetului s'a produs o schimbare. D. Codreanu a devenit în revolta și pesimismul său mai vibrant, mai întreprid... Iar în versurile erotice, mîndra sa *crânerie* a dispărut. E drept că și în „Statui”, cuirasa lui nu era tocmai rezistentă la săgețile lui Eros.

Acum poetul depune armele în fața „tiranului oamenilor și al zellor”:

Al ochilor lăi lîmpede zenit
O clipă să-l ating... și'n adîncime
Să cad pe veșnicie prăbușit,

Pe cînd icoana ta din înălțime,
Privind căderea bietului Icar,
Ar străluci'n cascada mea de rîme.

Oh, versul meu cu braje de slejar,
Uitîndu-și și trecutul și mîndria,
E azi de-abia înmugurii vlăstar...

În „Cîntecul Deșertăciunii”, d. Codreanu ne dă cîteva cîntece în care sentimentul de iubire este exprimat direct, cu efuziune, și pe care nu ne sîiim să le socotim printre cele mai frumoase poezii de dragoste scrise în romînește.

Așa dar pe poetul impasibil îl găsim mai cu samă spre „mezzo del camin” al vieții sale. În prima tinereță prin exuberanță, dincolo (sau dincoace?) de tinereță printr'un zdruncin al echilibrului și prin-

tr'o inmulare de suflet, d. Codreanu e mai aproape de psihologia o-bișnuită.

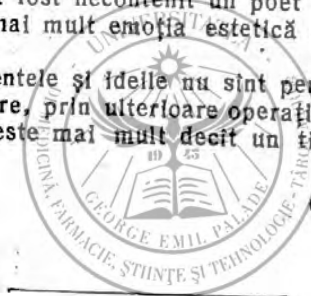
Arta d-lui Codreanu însă a fost în continuu progres. Lo-
quace, prolix și retoric în „Diafane“, deși nu lipsit de unele calități
de mai tirziu; elegant, lapidar și concis în „Statui“,—în „Cîntecul De-
șertăciunii“ d. Codreanu duce calitățile din „Statui“ spre perfecție și
le valorifică prin tragicul atitudinii, din care acum lipsește orice ur-
mă de manieră.

Calitatea însă prin care d. Codreanu excelează în literatura
noastră—un poet dacă nu are o calitate prin care întrece pe ceilalți,
nu e un poet de rasă—calitatea aceasta este, ca să întrebuițăm un
termen din domeniul altei arte, fineța de *tușeu*—combinație de mă-
sură și delicateță în imaginație, de distincție în sentiment și de ar-
monie discretă în expresie.

În sfîrșit, pentru „situarea“ acestui poet, trebuie să avem în
vedere un fapt esențial. Stînd, prin natura operei sale, în afară de
curențele literare cîte au venit și s'au dus de douăzeci și cinci de
ani înapoi, d. Codreanu n'a fost niciodată un poet reprezentativ al
„momentului“. În schimb, formula sa de artă, în care s'a mișcat li-
ber, fără să lasă vreodată din ea, fiind dintre acele care nu pot
„trece“, d. Codreanu a fost necontenit un poet de actualitate, poetul
acelor care cer artei mai mult emoția estetică decît esepria proprii-
lor lor sentimente.

Emoțiile, sentimentele și idelle nu sînt pentru d. Codreanu decît
materialul brut, din care, prin ulterioare operații, își modelează „sta-
tuile“ sale. „Statui“ este mai mult decît un titlu. Este o definiție.

G. Ibrăileanu

Scrisori din Londra

— Pentru o psihologie a orașelor. —

Vorbim de cităva vreme din Londra și nu despre ea.

— Londinium, London, Londres, Londra. Latini au găsit deci de cuvînt să pună un mic acces de grindină în sonoritatea unui cuvînt care pe englezește se pronunță cu același tic gutural, infundat, al unei presumpțioase găini răcite.

Și fiindcă sîntem convinși de infailibilitatea psihologică a sunetelor, iată un prilej să ștergem o clipă cuvîntul de bruma nordului și, la lumina sudică, să-l punem în realitatea înțelegerii noastre latine.

...E o psihologie a orașelor, care nu e nici a individului nici a mulțimii. Cel dintăiu, în afara vremii și a semenilor lui, e mai mult împotriva lor; mulțimea e subț vreme și cu mult în urma chiar celor ce o compun.

Dar e un individ urban, municipal, un om în stare tipic socială, trăind la periferia eului său, între ceiace constituie pasiunile, care scot pe oamenii mari din rîndurile aproapelui, viciindu-i cu strigmatul tragic al genialității, și ceiace e înconștiența vastă și adorabilă a masei.

Acest om e prea puțin trist ca să creeze și prea dispus, ca să distrugă.

El face, pur și simplu. El face orașe.

În sălașul lor, ca larva în gogoășe sau ca spexul lui Fabre, oule în circa paralizată a cărăbușului, — el depune produsul acesta greu de materie care se numește societatea.

Și veacuri de veacuri pămîntul se sapă cu aceste urme ale prodigiosului biped.

S'a vorbit totdeauna de umanizarea vieții și Guyau—cași Brunetièrè, dacă nu ne înșelăm după dînsul—a tresărit la cuvîntul acesta, cerebral. În fond e vorba numai de o municipalizare a scoarței globului... Dela cutremure istoria terestră nu cunoaște depresioni mai îndrăznețe. Sînt cariile uscatului. Și în *Estesiografia* sa dela 1863, entuziastul discipol al lui Vischer, italianul Tari, susținînd că văile înfățișează cu grația lîncedă a coapselor fecunde idila umanității, iar munții virilitatea terestră, ar fi putut adăoga cu mai puțină fantezie că orașele, accidente tot atît de frecvente ale pămîntului, însemnează sufletul parazită al celui mai emancipat animal al planetei.

De ajuns că în aceste culbare ale omenirii se săvârșește ca în funduri de ovare procesul lent al socializării. Toate potențialitățile ce zac în instincte ca 'n niște pile electrice ale eului, toate forțele prin care natura luptă să lasă, revoltele în care vrea să se afirme, capătă aici surdina și, nivelate, se bat încet cu un strat de prejudecăți și norme, de maniere și restricții, de datorii și obiceiuri, ca să intre în defroca universală a convenționalului.

Nu există oameni mai null ca la orașe. Adevărul e proporțional cu mărimea centrului. Căci pe măsură ce e strins într'un angrenaj mai perfect, individul se dă înapoi la însuși, iese din el ca dintr'un automat și își lasă înainte manechinul după care grăește. De acum înainte cel ce a fost omul liber și volitiv, la maxim de conștiință și de faptă, se va mai vedea din cînd în cînd pe scena unei tragedii antice sau shaksperiene, la lumina unui pumnal, în prăpastia străbătută de fulgere a durerii, sau depe parapetul care consacră neașteptat eroii. Celălalt va continua cotidian și evident, singur real, proflificîndu-se în națiuni și rase. Nu este evul mediu începutul orașelor și al națiunilor deopotrivă... ?

De atunci orașele au crescut pe măsură ce individul s'a nivelat. Pe străzile lor omul și-a lăsat fața de sine, în edificiile lor s'a domesticit, în bibliotecă s'a diafanizat, și-a afirmat în ofiții publice negarea, și-a urcat abdicarea în monumente cărora se închină.

Toată această evoluție, în afară, orașele o povestesc. O tencularizare, sau mai urit, o gelatinizare. Se poate ceva mai semnificativ ? Pe cînd omul profund și unel, a rămas cel mult literaturii epice, mizeriei sau ghilotinei — se poate observa, că aceste citești trei instituții devin tot mai mult ale trecutului — omul extern, omul periferic e subț cerul afumat al orașelor plîmbat la serbări, preschimbă în tricolor și arborat în eșarfe, ridicat până la rangul de împărat sau președinte de republică (La popoarele mai vechi în civilizație, ale Extremului Orient, el devine o abstracție, un simbol, un *totem*. Soarele însuși).

Orașele prin urmare exprimă această lineajie exterioară a omenirii. Și cum uneori acest proces de superficializare ajunge la exces, se complică și variază la nesfîrșit, ca o ambianță ce crește din celace absoarbe dinăuntru, ea crează în afară de noi o nouă profunzime. Se înțelege atunci cit de adînci... pot deveni orașele. Cit de vorbitoare ! Intr'o viziune urmele prudente ale ursului nu vor fi povestind instinctu-i carnivor, dar vor trăda desigur linia greoaie și trîndavă a făpturii lui în blană...

Elocvența impunătoare a Londrei aici stă. Ea ar fi făcut deliciile filozofului care a spus că omul e un animal social. Or fi orașe de popoare vechi politice. Dar Atena, bibelot de marmură pe etajera stîncilor, rămîne în istorie un porumbel alb pe umerii Heladei clasice. În ea cîntă dalta sculptorului de odinioară. Panatheenele sînt o frescă numai, iar dacă ciceronele ți-arată un loc năpădit de burueni, să știi că acolo a luat cucuta Socrate ! Veneția ori cit va fi a dogilor, rămîne în afara lor — și cu vota lui Mirbeau ! — drăguț oraș de campanie și lagune. Roma e moartea exprimată, sub cerul cel mai cald, prin gura cea mai rece, a pietrei. Iar Parisul, cea mai inteligentă faptă a omului, e poezia supremă a nuanței : nuanța cerului, a Senel și a vieții, a individului ce vrea să fie el. Parisul e spirit.

Londra nu are nimic din toate acestea. Sau avînd, ignoră. Ea e societate. Tot în orașul acesta concură. De o magistrală pondere ea e, fiindcă-i și de o minimă viață.

Se vorbește de individualismul englez. Ce va mai fi însemnând și aceasta? Diferentism, spirit aparte, bizarerie, izolare? Desigur. Dar nu înțelegem de ce nu se citează atunci Laponii? Celace pentru un ochi continental face din Englez o personalitate, se uită că la el acasă e tocmai colectivitate.

Individualismul lui e socialism (în înțeles deocamdată numai etimologic); persoana lui e societatea, „organizația” ajunsă la acea supremă conștiință care e înălțarea acesteia înseși și care poartă numele fioros de automatism. Aceasta e forța britanică.

O forță metalică, surdă, de posesie în sine, de infalibilă naturalitate. Impreună cu electricitatea și cărbunele, Englezul e al șaselea element al globului...

Neamul cel mai social de pe lume trebuie să dea orașul-tip, orașul mecanic. Oraș de cluburi și pensuni, când nu e de primării și de ospicii, în care nu e o faptă care să nu intre într-o categorie, nu e un om care să nu fie într-o societate. Traiul e pe bresle, unica originalitate, tradiția. Țara lui Shakespeare, produs înfrigorat al Renașterii, e singura pe lume în care există funcția de „poet laureat”, atașat literar al Neamului și Coroanei. 1)

E gospodăria cea mai savantă a umanității. Pe lângă Englez celelalte neamuri pare că nici nu știu să minince. Și par naive ca și când ar face primii ani în viață; pipăesc terenuri nesigure, se încurcă în vizionarism și, romantice și tinere încă, ancorează eventual în relativă lume a artelor... — Ce vor fi rizind filii Albionului volajori—și încă știu cum—de italianul arhitect uitat care și-a pierdut o viață ca să înalțe faimosul turu oblic. Cumnenele Londrei odihnesc drept pe socluri confortabile.

Da, Englezul e un om bătrîn ce pare să-și fi epuizat decepțiile. Arta nu-l mai poate prinde. Rasele meridionale, visătoare și boeme îi fac literalmente milă. Impunătoare și absentă, cu același aristocratism cu care se plictisește, cu indiferența cu care respinge, Londra afișează pe străzi exemplare, în colțuri abrupte ca și caracterul saxon, o urîțenie sfidătoare. Estetica engleză e negarea acesteia. Ea e a-sensuală când nu e pragmatică,—la gânditori ca Bacon și Hobbes, Shaftesbury sau Hutchinson. Hogarth, cu un geniu de exuberanță flamandă, a ajuns numai până la frumusețea trupului de femei și a liniilor curbe.

— Un municipiu fantastic e Londra. Clădit aproape tot atât pe sub, cât și supra pământ, el se învîrtește pe drumuri de metro și autobuse, sub ochiul adumbrat de cască al policeman-ului, amețitor și teafăr totuși, simplu și complicat, ca un sistem solar de geografie primară!

Prin el trece un om mut, rece, abstract. Parecă-i propria lui fantomă. Căci tot ce prealabil va fi zăcînd în el, e acum departe în funduri de mină părăsită. Felinarul care, ca lampa lui Plato, îl luminează, nu poate arăta, îmbrăcat în aparițiile zilei, mai mult decît celace scoate un clișeu dintr-o realitate. Această realitate ar putea izbucni în lumina crudă a unui soare sau geniu puternic. Vezi Shakespeare, Shelley, Keats, Wilde și alți mari sacrificați în viață ai Angliei.

1) Astăzi Mr. Bridges. Pe vremuri D'Avenant, Dryden, Southey, Wordsworth, Tennyson.

Englezii sînt oameni de mare potențialități. Atîta numai. Viața lor se petrece în afara acestora,—municipal.
Al zice că oamenii aceștia mor virginal.

Dragoș Protopopescu

Post scriptum. Tocmai vîram epistolarele rînduri în plic, cînd primesc din țară, și numai prin grația unui prieten evreu, o broșură pentru cultura gîndacilor de mătasă. Desigur impresia nu e chiar londoneză, dar, cronicar al altora, e probabil fiindcă sînt mai întăiu al meu.

Imi voi scrie atunci emoțiile.

Broșura e de un efect neașteptat. După posibilul conținut și mai posibilă copertă, nu încapă îndolală: o lovitură a „Casei Școalelor”. Un vert-mousse irisat de reflexe Nattier cum se pot bănuși numai, în ochii unei scoțiene; o literă compactă, generoasă ca o Instituție națională. Privesc lung, cu ochii mari;—și regret întăia oară că am gene

Tardiva nepoțică a Albinei de odinioară, —care seducea la literatură pe învățătorii Domnului Haret, sfidează prin inovația ei tehnica aceluia, de pildă, ce a editat pe „Thais” în rominește.

O deschid. Minune! Broșura începe cu o poezie (Fantezie futuristă a Direcțiunii...). E vorba acolo de o femeie. Înțelegem tactica: femei, gîndaci de mătase, tors... E drept că numele ei de Eva ni se pare îndepărtat,—deși nimeni n'ar putea susține că în paradisul biblic n'au fost și aguzi. Dau pagina. O altă poezie. „Cantonul”. Subiect, de astă dată mai rural. Se cunoaște indeajuns halul defetabil al șoselelor noastre. Personal, făceam constatări triste cu prilejul unei excursiuni de vară prin Surrey, cînd parecă aveam remușcări că nu m'am născut cantonier.

Dar gluma se întetește: poezie după poezie! Vreau să asvir eartea cînd cineva mi-atrage atenția că pe copertă e numele meu! Un tînăr desigur, care l-a luat drept pseudonim și, în lipsa mea din țară, disponibil...

Căci mi-aduc aminte vag, aveam un volum în Editura „Casei Școalelor”, dar nu e, nu poate fi acesta. Cu toate că desigur cules direct în pagini, ca să se evite plictisitoarele inutile erori de tipar ale corecturilor, era timp să fi fost și eu cel puțin anunțat. Intimplător apoi găsesc o sumă de versuri pe care le-aș fi făcut numai ca tipograf, poezii pe care un tipograf nu le-ar fi putut face de vreme ce le-a dat afară.

Sînt fericit deci că de acum înainte împărtășesc banalitatea temerară a numelui meu cu eroicul autor ale unei publicații de tehnică industrială.

Broșura dealtfel va face o impresie excelentă la sate.
Ea poartă în josul copertei: *București, 1921.*

Londra, 13 Octombrie, 1921.

Miscellanea

Un erou modest. — Tudor Pamfile.

Tudor Pamfile a fost maior. Fără îndoială că în războiu și-a făcut toată datoria, căci acest om nu putea face altfel. Dacă a făcut și mai mult, săvârșind din propriul său îmbold și din spirit de jertfă fapte care pun viața în primejdie și din care nu scapi decit prin întâmplări neverosimile, dacă, cu alte vorbe a fost un erou în înțelesul care nu se dă, dar ar trebui să se dea acestui cuvânt, — nu știm. Cu natura lui devotată și cu mindra lui dirzle de răzeș, poate o fi fost.

Dar nu despre acest fel de eroism voim să vorbim aici. Voim să vorbim despre ceiace a făcut el în Basarabia.

Tudor Pamfile e poate singurul dela noi, care a „cucerit-o“, jertfindu-se dezinteresat, adică eroic.

Basarabia ni s'a dat de bunăvoie prin hotărîrea Statului Țării. Dar a rămas de „cucerit“ sufletul țărănimii, adică a poporulul romînesc din provincia întoarsă acasă. Maiorul de roșori Tudor Pamfile a trecut Prutul, ca altădată Lazăr Carpații, și, modest Gheorghe Lazăr, a început „cucerirea“ Basarabiei prin condeiu și prin vorbă, răspîndind limba romînească, cartea romînească, conștiința romînească, cu o tenacitate, cu un tact, cu o bunăvoință și cu un spirit de jertfă ne mai pomenite. Pentru un astfel de rol, Tudor Pamfile avea toate însușirile. Răzeș din Țara de Jos, și rămas răzeș în suflet, adinc cunoscător al limbii, al sufletului, al obiceiurilor, — al întregii vieți a țaranului (dovadă opera lui uriașă de folklorist), muncitor neodihnit și însuflețit de dragoste pentru cei mici, acest perfect moldovan era chemat să fie apostolul celeilalte Moldove.

Nu avem cultul excesiv al statului. Dar trebuie de făcut ceva pentru memoria acestui splendid exemplar al omului de bine. Am dori să vedem înjghebindu-se în Chișinău un comitet pentru ridicarea unui bust modest (cași omul) în capitala Basarabiei, unde a muncit Tudor Pamfile pentru patrie și unde a murit. Și ar mai trebui ca primăria acelu oraș să boteze cu numele lui o stradă, — o stradă mărginașă, romînească, „răzeșească“, cu căsuțele mici și copaci mulți ca ulițele dela Țepu unde s'a născut și a copilărit Pamfile, de unde a adus el acel suflet ce „i-l lăsară din bătrîni părinții din părinți“ și de unde a adunat a-cea bogată și minunată efflorescență a sufletului popular, consemnată

În multe din cărțile de folclor. Căci Tudor Pamfile a fost unul din puținii noștri folkloriști de valoare și cel mai obiectiv și mai lucid dintre ei. Moartea i-a curmat această utilă activitate. El mai avea de desgroțat comori din viața dela țară. Dar cuvîntul desgroțat e impropriu, căci toată creația populară el o purta în cap. El însuși era popor. Conștiința lui era, în rezumat, Moldova noastră veche și venerabilă, era tot ce s'a creat sufletește, acolo în fund, dedesubtul fluctuațiilor dela suprafață. Cu Tudor Pamfile s'a stins o lume.

În timpul din urmă începuse să scrie povestiri, remarcabile prin originalitatea lor. El aducea în scrisul său ceva cu totul „al nostru”, cum a spus d. Sadoveanu. Avea humorul specific românesc, moldovenesc, răzeșesc, observația poznașă ca în „Dumnealul deputatul Ioniță”, intenția menajată cu dibăcie ca în „Dormind”, o ușoară, și la dînsul nevinovată, pornire de mistificare, ca în „Birladul”, schiță care a făcut unora impresia de „geografie didactică”, pentru că răzeșul din Teșu ridea pe subț mustață de orașul cel mare din preajma satului lui, de „centrul” care se laudă cu „oamenii mari”, pe care i-a produs. (Răzășii laudă greu. Cînd îi vedem lăudînd, să băgăm bine de samă, dacă nu-și bat cumva joc de cineva—poate chiar de noi).

Cugetînd bine, acest maior răzeș, acest folklorist humorist, a fost un om unic, voim să zicem că nu sămăna cu nimene. Modest, strecurîndu-se neobservat prin viață, muncind obscur pentru ideal, nelăsînd în urmă opere care strălucesc, Tudor Pamfile a fost totuși dintre acele tipuri umane pe care natura le creează într'un singur exemplar.

Acesta nu este un panegric. Este o constatare obiectivă. Gîndeam așa și cînd trăia Tudor Pamfile, care inspira un sentiment rar: respectul.

Cînd trăia n'am fi scris aceste lucruri. Despre un om viu nu se pot scrie astfel de lucruri. Numai majestatea morții le îngăduie.

Basarabia

Un reprezentant al Rusiei viitoare reconstituite, d. Sotov, într'o mare revistă cu caracter oficios, care apare la Paris (vezi „Revista revistelor” din No. nostru trecut), spune lucruri, care ar putea să deschidă ochii și orbilor, dacă orbii nu s'ar obștina în infirmitatea lor.

Revista rusească ne spune, cu privire la consolidarea unirii Basarabiei cu România, un lucru foarte simplu și anume: că *timpul* este auxiliarul Romniei. Timpul face să se tot uite legăturile Basarabiei cu Rusia și deprinde populațiile de acolo cu dominația romînească. Iar de acest dezastru pentru Ruși, d. Sotov face vinovați pe bolșevici, pentru că ei împiedecă reconstituiră acelei Rusii, care ar putea să-și ia înapoi Basarabia.

Se poate mai clar?

Mai dăunazi se profila primejduirea Ardealului din cauza aventurilor habsburgice. Apoi dacă mica Ungarie, eventual unită cu mica Austrie, poate periclita una din dobîndirile noastre, ce primejdie incomparabilă ar constitui pentru Basarabia o Rusie de o sută cincizeci de milioane, țaristă ori democratică? Și să se noteze că, de pe acum, cînd sînt la strîmtoare, sarguniți, în situația de a face pe idealiști, viitorii stăpîni ai Rusiei declară că Basarabia e a lor și că o vor relua.

Noi care ne-am alarmat cum trebuia de voiajul cam ridicol al

lui Carol de Habsburg, nu numai că nu ne alarmăm de pregătirile și chiar de faptele Rușilor care au de scop ripirea Basarabiei, dar se pare și simpatizăm cu aceste fapte, ba chiar facem lucruri menite a contribui la realizarea dorințelor rusești.

Căci cum se poate califica altfel purtarea noastră față cu defecțiunile Wrangheli, care voesc să răstoarne bolșevismul (predica reconstrucției acelei Rusii care ar fi de talie să ne ia Basarabia) și care declară că Basarabia e a lor?

Dacă Rușii văd în bolșevism o ticăloșie, care le periclitează reluarea Basarabiei, atunci noi avem interes ca această „ticăloșie” să dureze acolo la ei—și să luăm măsuri să nu străbată la noi, înducând viața materială și morală a maselor noastre populare. De altmintelega, dacă este un popor refractar bolșevismului, apoi acela e al nostru.

Sînt, în Occident, popoare care nu au Basarabia de păstrat ori de pierdut, popoare unde bolșevismul poate prinde și care, totuși, își conformează politica lor față cu Rusia actuală cași cu cea viitoare, conform cu anumite interese ale lor. Dar acele interese sînt *materiale*. Interesele noastre sînt superioare, sînt interese *naționale*. Nu e nimic mai puțin în joc decît unitatea politică și sufletească a întregii rase romine.

Încă odată: Pentru ce ne entuziasmăm noi oare așa de tare de succesele acelora care spun clar că voesc să ne ia Basarabia?

Intelctualii

Un om politic, mai mult doctrinar decît militant, a dat această definiție a intelectualului:

„Intelctual este acela care se ridică până la o concepție înaltă „asupra lumii și a vieții și care caută să-și facă rost în viață, creștindos acestei concepții, până la jertfă, până la uitare de sine, până la „hulă, până la prigonire, până la pușcărie și până la furci”.

Nimic nou în această definiție, decît „caldura impunătoare și dramatică” cu care a fost formulată. Definiția dealtfel este o pură *constatare*. Pentru un intelectual—o spune etimologia cuvîntului—ideile primează totul. Prometeu, divinul Sachia Muni și Domnul nostru Iisus Hristos intră perfect în definiție. Sau, scoborindu-ne puțin mai jos, Giordano Bruno, ars pe rug, nu o infirmă. Insirșit toți acei care au dus lumea înainte, care au cucerit marile bunuri morale ale omenirii, intră în această definiție.

Cu privire la definiția aceasta, un alt bărbat politic, mai mult diletant decît militant, face cîteva observații.

Mai întăiu observația că starea de suflet zugrăvită în definiție, este exotică. În adevăr, este exotică. Noi nu am produs încă specimene umane care să intre exact în definiție.

În al doilea rînd observația că această stare de suflet este rusească. Nu știm pentru ce este numai rusească. Cele mai sublime exemple ne vin de aiurea (vezi mai sus). E drept, Rusia a produs mulți intelctuali care intră în definiție. Dar ea a produs mult mai puțini decît Occidentul, orîdeciteori acolo a fost nevoie de martiri ai ideilor. Libertățile cele mai banale pentru noi (adică azi nu tocmai banale), ca de pildă aceia de a defini și a contradefini pe intelctuali în discursuri și ziare, au costat viața—, în pușcărie, în furci— a nenumărați „intelctuali”.

A treia observație este aceea că definiția intelectualului de mai sus atrage, „ca un corolar necesar“, următorul adaos:

„și până la knut, până la tortură și până la ghilotină (1) pentru acei care nu gîndesc la fel“.

Pentru ce „corolar“ și încă „necesar“ ?

Ca să fie necesar corolarul, ar trebui să nu se poată altfel. Dar istoria respinge această pretenție. Isus Hristos a spus să „Inforci și obrazul cellalt“, iar un Rus, Tolstoi, care a mers până la capăt cu „intelectualismul“ său, după definiție, „fugind“ de-acasă, ca să scape de „minciună“—evadare care i-a adus moartea—Tolstoi a fost nu numai împotriva oricărei agresivități, dar și a oricărei rezistențe. Și nimeni încă n'a dovedit că Giordano Bruno, dacă ar fi avut posibilitatea, ar fi ars pe rug pe cei care „gîndeau altfel“.

Dar poate psihologia autorului definiției îndreptățește corolarul ?

Dar acest om e singurul poate care în țara aceasta nu a persecutat pe nici un adversar, nu s'a răzbunat, a ignorat atacurile și a predicat neconținut toleranța, procedeele civilizate în lupta dintre partide, așa că din lupta lor de idei să rezulte de fapt colaborarea spre binele țării.

Criticul definiției, găsind excesivă, exotică și rusească starea de spirit zugrăvită în definiție, îl opune „simțul măsurii“, „insusirea dominantă a rominului“, „care este și rămîne simțul civilizator prin excelență“. Ne repetăm: Dacă acest „simț al măsurii“ ar fi învins *excesivitatea*, atunci cînd numai prin *excesivitate* au putut fi cîștigate bunurile morale ale civilizației—ar fi fost bine sau rău ? Dacă Isus Hristos, în loc să meargă pe cruce („furci“), ar fi abjurat; dacă Giordano Bruno, în loc să ardă pe rug („furci“), ar fi abjurat; dacă toți acei Irlandezi, care s'au jertfit („furci“), ar fi avut „simțul măsurii“; dacă primarul din Cork, care a făcut atîta pentru cauza patriei sale prin moartea lui („furci“), ar fi avut „simțul măsurii“,—ar fi fost bine ?

În sfîrșit criticul definiției recomandă, ca „simț al măsurii“, chiar eventuala jertfire a propriilor convingeri, cînd binele public o cere. Desigur, are dreptate: cînd o cere binele public. Dar cînd n'o cere ? Cînd „intelectualul“ e convins că pentru binele public e necesară intransigența, „excesivitatea“ sa ? Cînd primarul din Cork, care nu a fost rus, crede că e în folosul patriei sale să lupte „până la jertfă, până la uitare de sine, până la hulă, până la prigonire, până la pușcărie“—în care a murit de foame ?

Și, în definitiv, în țara noastră, e oportun oare să terfelim intransigența, spiritul de sacrificiu—și să mai recomandăm jertfirea propriilor convingeri ?

„Invoelile“ editoriale ale lui I. L. Caragiale

Cunoscutul publicist d. C. Săteanu ne pune la dispoziție următoarele interesante informații literare, însoțite de comentariile d-sale. Dăm cuvîntul d-lui Săteanu:

Curentul eminescian, care acum trei decenii a dominat tînăra noastră literatură, a trecut deabinelea în domeniul istoriei. El constituie totuși cea mai glorioasă fază a poeziei și prozei romîne,—epocă relativ scurtă ce a produs mica grupă de artiști care vor fi clasicii noștri de mine.

1) Ghilotina a fost rus ? Ghilotina e invenție rusească ?

D. M. Sadoveanu, într'o scrisoare adresată unui ziar literar care îi ceruse colaborarea, aruncînd o nostalgică privire asupra acestui trecut,—sufletește atît de apropiat încã de o bunã parte a generației noastre,—a denumit-o *epoca de aur* a literaturii noastre...

Scriitorii din această epocã au răzbit însă anevoie în aprigã luptã pentru existență, și în idealismul lor au purtat în suflet, ca o rarã dar de mulți neînțeleasă virtute, ceiace Eminescu a sintetizat în două vorbe: —*Poezie-Sărăcie!*...

...Acum trei decenii, scriitorii și artiștii noștri, în idealismul lor dus pînã la jertfa de sine, mureau de foame. Opera lor, care a contribuit la educațiunea esteticã a mării mulțimi, a fost o imperioasă trebuință pentru restrînsa pãturã intelectualã care o putea gusta,—fie pentru vechea noastrã aristocrație socialã educatã de gruparea *Junimei* literare, fie pentru grupul așa numiților „proletari intelectuali”, nuanțe ale publicului cetitor format pedeoparte de *Maiorescu*, pedealta de *Gherea*.

Cu tot marele interes ce l-au putut trezi în public cei doi maeștri ai criticii romine, cu toate polemicele și discuțiile ce le-au purtat prin revistele de atunci și cu tot ecoul puternic ce l-au produs în rîndurile cetitorilor,—propriu zis un „public cetitor” mare și statornic lipsea. Admiratorii pasionați ai scriitorilor noștri erau parcã ei inșiși un soi de artiști—artiști care nu creau, dar care gustau cu deliciu producțiunile artistice.

Lipsea însă publicului cetitor,—mãrit azi în mod considerabil,—și mai lipseau editorii. Primul editor al lui Eminescu a fost *Maiorescu* (Socec); primul editor al lui Creangã a fost V. G. Morțun.

Scriitorii de altãdatã erau nevoiți sã facã neînchipuite eforturi ca sã-și poată imprima scrierile. O revistã literarã—și erau nespuse de bune publicațiile depe vremuri!—nu se putea susține singurã. Oricît de artisticã ar fi fost—tirajul ei nu putea trece de 2000 exemplare. Scriitorii erau siliți sã sacrifice puținul lor avut, pentru a sprîjini revista,—iar cînd o atare publicațiune își gãsea editor, colaboratorii nu erau plãtiți, și rareori administrațiunea își permitea luxul de a plãti cu o piesã de 5 lei, ce-i dreptul în argint,—o frumoasã inspirațiune poeticã...

Sãrmanul *Traian Demetrescu* a fost unul dintre acești poeți—plãtit cu 5 lei poezia!

Ce beneficii materiale a avut *Eminescu* pe urma producțiunii sale geniale? Dar *Creangã*? Dar *Vlãhuțã* și *Caragiale*? Și toți ceilalți scriitori care au dispãrut odatã cu ceiace s'a denumit „curentul eminescian”?

Pentru cunoașterea „epocel de aur” a literaturii noastre, vom oglindi situațiunea despre care vorbim, într'un act autentic care devine prețios pentru însuși interesul istoric. El dateazã din anul 1893,—timpul în care doi librari modești din Iași, Frații Șaraga, au luat

eroica inițiativă de a edita scrierile autorilor romini într'o ediție populară a 1 leu volumul de cite 250—300 pagini.

În „Colecțiunea Șaraga”—prima editură populară din țară—au apărut din lucrările scriitorilor mai vechi, operele lui A. Donici, Costache Negruzzi, D. Bolintineanu, C. Stamat, ș. a.; apoi „Istoria Romînilor” a lui A. D. Xenopol, scrierile lui Conta, poeziile și proza lui Eminescu, nuvelele și poeziile lui N. Gane, schițele literare ale d-lui N. Iorga; deasemenea poeziile lui N. Beldiceanu, scrierile literare ale lui Raicu Ionescu-Rion, nuvelele lui Al. Viăhuță, „teatrul” complet și nuvelele lui Caragiale...

Autorul, din care s'a editat mai mult, a fost Caragiale. Librăria „Șaraga” în urma succesului ce-l obținuse maestrul satirei romîne, a ținut să-și asigure dreptul de a edita în această colecțiune tot ce avea Caragiale bun de tipar, ba ceva și mai mult, i-a cumpărat și o piesă înedită, „Soacra”.

Pe un timbru de 5 lei, cu minunata sa caligrafie, însuși Caragiale a scris următoarea:

Invoială

Subsemnații I. L. Caragiale, București, și Frații Șaraga librari Iași, am convenit:

Eu Caragiale am vîndut d-lor Șaraga dreptul de a tipări operele mele teatrale și adică: „Noaptea furtunoasă”, „Scrisoarea pierdută”, „Conul Leonida”, „Năpasta”, „D'ale Carnavalului” și încă o piesă într'un act, netipărită încă până acuma nicăieri, precum și trei articule din volumul meu „Note și Schițe”: „In Nirvana”, „Două Note” și „Ironie” ca prefață la poeziile lui Eminescu în ediția Șaraga, cu condițiile următoare:

D-nii Șaraga vor tipări piesele mele în două volume cu titlul: I. L. Caragiale, Teatru I și II, a câte 6000 șase mii exemplare unul, toate iscălite de mine sau de un însărcinat al meu la Iași. D-l Șaraga mă vor anunța prin o scrisoare recomandată cit 15 zile înainte de apariția coalii întăia. La caz dacă nu voi merge sau nu voi da însărcinarea cuiva, vor putea pune în vînzare volumele neiscălite, dîndu-mi un act autentic din partea tipografului respectiv că nu s'au tras mai mult de 6000 șase mii exemplare de fiecare volum.

Prețul ediției întăia l'am primit în suma de Trei sute lei 300 și mă oblig a le acorda d-lor Șaraga prelungirea indefinită acestei invoeli de față, ori de cite ori mi-o vor cere, cu aceleași condiții aci mai sus arătate. Fără de altă invoială între noi, mă oblig a nu mai da drept de editură a acestor opere nimănu în România, pe viitor, nici nicăieri, în limba romînească.

Se înțelege că aceasta nu privește decît cele două volume ale mele, iar nu și prefața la operele lui Eminescu pe care le-o dau fraților Șaraga din prieteșug și fără nici o pretenție.

Corectura pe curat trebuie s'o văz eu și să dau bunul de imprimat. N'au voie frații Șaraga a mai publica un șir macar străin în volumele mele, fie ca prefață, ca note, ca orișice, fără o preabilită și anume învoire a mea, nici a schimba o iotă măcar din textul meu.

Frații Șaraga se obligă la fiecare ediție a-mi trimite de fiecare volum al meu cite patruzeci (40) exemplare ediție populară și cite (10) zece exemplare de lux, asemenea și cite două exemplare (două 2) din orice volum apărut sau ar apărea în colecția populară literară Șaraga.

Voiu preda manuscrisul până într'o lună de astăzi, complet.

Făcut astăzi în București, cu bună invoială, 1893 Ianuar 22.

I. L. Caragiale
Strada Colții 78, București

Deci pentru 300 lei Caragiale vinde definitiv dreptul de primă editare a tuturor scrierilor sale cu adaosul unei piese inedite „Soacra” care a apărut pentru întâia oară în „Colecția Șaraga”. Toată averea și proprietatea sa literară pentru trei sute lei!...

Cazul devine și mai interesant când Caragiale întirzie a trimite editorilor săi din Iași, manuscrisul piesei inedite. Aceștia neputând termina imprimarea volumului, după o corespondență urmată fără rezultat, îi adresează următoarea Somațiune prin „Corpul Portăreilor Tribunalului Iași” (la 20 Noembrie 1893, subț No. 968) și predată lui Caragiale la București, la 27 Noembrie 1893 de către agentul Popescu:

„Subsemnații Frații Șaraga, librari dom. în Iași, în unire cu agentul judecătoresc emnat mai jos, somăm pe d. I. L. Caragiale dom. în București, următoarele:

Văzînd că după atitea scrisori în care v'am cerut să ne trimiteți manuscrisele complete, nu ne-ați dat nici un răspuns, cu toate că după învotala încheiată între noi la 22 Ianuarie 1893, v'ați obligat să ne dați manuscrisul în termen de una lună, adecă la 22 Februarie 1893.

Văzînd că din această întirziere ne cauzați pierderi mari,—ne-am procurat manuscrisul pieselor complete deja tipărite.

În celace privește piesa ce o luciați acum și pe care asemenea nu ne-ați trimis-o, vă invităm ca până în termen de 10 zile dela primirea sau lasarea prezentei la domiciliul d-tră să ne trimiteți manuscrisul acestei piese, prin poștă recomandat. Tot în conformitate cu contractul, vă înștiințăm că de oarece Luni punem subț presă volumul I și care va fi gata până în 15 zile, vă invităm dar ca să veniți la fași, sau să delegați pe cineva spre a iscăli coala I.

Privitor la corectură bun de tipar, drept ce aveți conform învoielei, vă arătăm prin prezenta că vă vom trimite ultima corectură, recomandat, și dacă peste două zile de la data expediției nu o vom primi asemenea recomandat, se va tipări fiecare coaltă după corectura făcută aicea, și la caz dacă se va strecura vre-o eroare atît ca pagubă morală cit și materială, veți fi d-tră răspunzător, căci noi ne-am făcut datoria de a vă înștiința acum, și în nenumerate rinduri mai înainte.

Asemenea ne veți trimite o prefață nouă la acest volum, contrar se va tipări fără.

Făcută în dublu exemplar astăzi în nouă-spre-zece Noembrie 1893.

Frații Șaraga

(Urmează viza oficială și recipisele și dovezile de înninare a somației).

Bietul Caragiale! După ce și-a vîndut tot ce avea asupra-i ca proprietate literară, iață-l somat în toată regula ca să-și termine piesa „în zece zile”,—silit să vie la Iași, să plătească trenul, să stea la hotel, —numai pentrucă, om de... afaceri, s'a prins pe un act autentic.

Somațiunea librarilor-editori amintește faptul cînd Caragiale, invitat mereu de un cronîcar teșan să scrie o nouă piesă de teatru—pe care zice-se că într'adevăr ar fi început-o—autorul „Scrisoarei Pierdute”, stabilit la Berlin, i-a adresat o scrisoare publică în care îl roagă că dacă e zorit într'adevăr să aibă vre-o nouă piesă, să se adreseze „la vreun colaborator” al ziarului, sau la vre-un „membru al partidului” pe care-l reprezintă acel ziar...

Somațiunea editorilor de a termina piesa „în zece zile de la primirea” notificării trimisă prin portărel, capătă un caracter și tragic și comic, cînd ne gîndim la meticulozitatea creației artistice a lui Caragiale—despre care el însuși se plîngea adesea — și care formează ideia fabulei „Talmud” ** pe care Caragiale a publicat-o subț semna-

* Vezi „Convorbiri Critice” 1907.

** Idem.

tura unui „mare anonim”, — fabulă pe care pentru interesul documentului citat, o reproducem toată :

*„Tu Şmul, eşti leneş, zice Ştrul,
Tu nu vrei să lucrezi destul
Şi d'ata nu ctştiigi nimicd !
Tu de vr'un an tot migăleşti
O iconiţă millică :
O tot suceşti ş'o Invrteşti
Şi văd că n'o mai isprăveşti...
Eu într'o var'am isprăvit
O mânăstire şi un schit
Cu Invelit şi cu vopsit !
Iar Şmul răspunde trist : „Hei ! ştiu...
Dar... tu — tu eşti linichigiu,
Şi eu — eu sînt giuvaergiu”.*

Morala

*Una-i Ştrul
Şi alta Şmul !*

Dar în cele din urmă lucrurile s'au împăcat. Caragiale într'un ceas bun a terminat piesa „O soacră”, al cărei manuscris l-a trimis editorilor săi din Iaşi, volumele vîndute cu 300 lei au apărut, iar Caragiale a rămas în cele mai bune raporturi cu editorii care, comercianţi fantastaşi pe vremea cea, şi-au pierdut tot avutul cu editările, cu toate preţurile derizorii ce le plăteau scriitorilor editaţi.

Dovada despre „prieteşugul” dintre librării ieşeni şi Caragiale, ne-o mai aduce următoarea scrisoare pe care el o trimite la 7 Aprilie 1894, în ajunul apariţiei volumelor vîndute :

Stimate Domnule Şaraga,

*„O noapte furtunoasă” rămîne cu dedicaţia către d. T. Maiorescu.
Prefaţa lui Maiorescu nu se mai pune.*

La „D'ale Carnavalului” şi la „Soacra” (pe care o chiamă „Fifina” iar nu Tifina ca în „Evenimentul Literar”) * nu trebuie nici o dedicaţie.

La „Soacra” vreau o corectură s'o fac eu — ar fi preferabil să am corectura întăia.

Ce facem cu afacerea Teatrului ?

Salutare

*Caragiale
Str. Carol 65, Bucureşti*

Fraza finală: „Ce facem cu afacerea Teatrului ?” se referă de asemenea la proprietatea literară a lui Caragiale, care propusese editorilor săi ieşeni să le vînză dreptul de autor pentru piesele ce i le juca „societatea dramatică” din Iaşi. Căci bietul Caragiale n'a avut nici partea asta de a-şi fi putut încasa regulat tantiema prevăzută prin legea teatrelor.

Tot cu librăria fraţilor Şaraga, Caragiale încheie la 20 Octombrie 1894, — pe vremea „Moştului Român” care obţinuse atîtea succese, următoarea nouă

* „Evenimentul Literar” ce apăruse la Iaşi în anul 1894, publicase un fragment inedit din „Soacra” cu sus menţionata greşală de tipar.

Invoială

Subsemnatul I. L. Caragiale, publicist, domiciliat în București, și frații Șaraga, librari-editori, domiciliați în Iași, am convenit:

1) Eu Caragiale am vîndut d-lor Frații Șaraga dreptul de a edita, și tipări operele mele intitulate Nuvele, avînd conținutul: „Păcat”, „Făclia de pastă”, „Poveste”, „Răzbu-nare”, etc., și Mofturi din articolele mele din „Moftul Român” cu condițiunile următoare:

D-nii Șaraga vor edita și tipări scrierile mele sîs arătate în două volume cu titlurile următoare: un volum intitulat Nuvele, altul Mofturi în cîte 6000 (șase mii) exemplare.

2) Prețul ediției întăia de cîte 6000 (șase mii) exemplare l'am primit în suma de 500 (cinci sute) lei la facerea acestei invoeli și mă oblig a acorda în aceleași condițiuni d-lor Șaraga prelungirea indefinită a invoelii de față, ori de cîte ori mi-o vor cere, plătindu-mi anticipat pentru fiecare volum cîte 250 lei două sute cinci-zeci, la punerea în vînzare unei nouă edițiuni tot de 6000 (șasă mii) exemplare. Fără altă invoială între noi, eu Caragiale mă oblig a nu mai da drept de editură a acestor opere nimănu în limba romină, nici în țară nici în străinătate.

Manuscrisul l'am predat d-lor Șaraga și mă oblig a face corectura convenită.

3) Noi frații Șaraga ne obligăm a trimite d-lui Caragiale, din fiecare volum, la fiecare ediție, cîte 25 două-zeci și cinci exemplare.

Făcut azi în București la 20 Octombrie 1894.

I. L. Caragiale

Ambele aceste volume fiind editate pentru prima oară, Caragiale a obținut un preț mai mare decît cel prevăzut în prima „invoială”. Deci tot ce produseșe Caragiale până la acea dată, a fost evaluat la 800 lei. Opt sute lei — toată opera măestrului!

Documentele acestea ilustrează în chip sugestiv mediul în care munceau artiștii cîu „epoca de aur” a literaturii noastre.

Delicateți pacifiste

S'a reluat comedia (probabil cînd vor apărea aceste rînduri, reprezentanța se va fi isprăvit).

La Washington se discută „dezarmarea”. În realitate se fac penibile și ipocrite propunerii de reducere a „înarmării”, însoțite de inevitabilele veleități umanitariste de a „îndulci mijloacele” de distrugere.

S'ar părea că acești domni s'au speriat de măcelul și dezastrul întîmplat și mai ales (vezi cine s'a adunat) de cheltuellile disproporționate cu cîștigul războiului.

Dar e, ca întotdeauna, și altceva. E nevoia de a da o satisfacție — platonice — mulțimilor îndurerate și murmurătoare. Ei vor să dea impresia că au milă de umanitate, că-s atenți la „glasul vremii” și sînt gata să pășască spre realizări umanitare. Și au dibăcia să prezinte lucrurile în așa chip, încît să ajungă la concluzia că cu toată dorința lor de „dezarmare”, împrejurările fatale sînt de așa natură că sînt siliți în contra voinții lor să se înarmeze și mai tare.

Și așa dar „dezarmarea” se reduce la invitații reciproce de a reduce armamentul.—Redu d-ta că reduc și eu.—Nu pot. Mă tem de Japonia.—Mă tem de America.—Mă tem de Rusia.—Mă tem de Germania.

Aici e totul,—că se tem. Că acești oameni sînt reprezentanții unei alcăturii omenestii, în care diferendele se dezleagă prin forță. Cîtă vreme structura socială va fi cea de azi, cîtă vreme istoria va domina pe om și nu omul istoria—cîtă vreme mai pot fi războaie, congresele astea sînt naivități, cînd nu sînt ipocrizii. Și sînt prea inteligenți cei care le fac ca să fie naivități.

O țară întotdeauna se va înarma cît va putea mai bine, cît în războiu, o țară își joacă existența.

„Indulcirea” războiului—e o pretenție, cînd e sinceră, din cele mai vrednice de ris. Războiul indulcit? Jaf și omor și indulcit?

Războiul este încetarea oricărui contract social. E întoarcerea la prima primitivitate. Jucînd totul, e fatal totul.

O țară, cînd va vedea că *altfel* e ștearsă de pe fața pămîntului, va întrebuița nu numai gaze asfixiante, dar gaze aduse direct din infern.

Cînd ai zis războiu, ai zis totul.

Delicateță în măcel și jaf? (Cînd cruzimea nu servește *absolut* la nimic, în adevăr ea poate fi înlăturată, dacă belligerantul are omenie. Dar cine e silit să măcelărească și să jăfuiască își pierde și omenia, dacă o poseda).

Ne vine în minte o anecdotă, cam pipărată. Dar, hai, fie! Comical ce se degajază din alăturarea noțiunilor delicateță și măcel, e așa de irezistibil, că va trece și anecdota noastră.

Ci-că un tînar, la primul lui *rendez vous* efectiv, cu dorita inimii sale, persoană cu maniere, după ce a întreat-o odată dacă-l iubește și ea i-a răspuns afirmativ (întrebuițăm un eufemism al lui Jules Lemaitre) n'a trecut mult—tînarul era în vervă—și a și întreat-o a doua oară dacă-l iubește. Ea — persoană cu maniere distinse—i-a răspuns pudică și ofensată: „Nu ți-i rușine să mă întreati a doua oară? Nu sîntem încă destul de *intimi* ca să mă... întreati a doua oară”.

Iphondrie

Amicul meu spunea mai sus în termeni marxiști: „cînd omul va domina istoria, înloc să fie dominat el de istorie”, adică atunci cînd va înceta lupta dela individ la individ în sinul aceleiași clase, dela clasă la clasă în sinul aceleiași popor și dela popor la popor în sinul omenirii.. Pentru aceasta trebuie orînduirea producției și a consumației în chip rațional și drept și supunerea tuturor la această orînduire.

Acest lucru este realizabil ori este o utopie? „Marx și Engels” a (sau au) „dovedit” că aceasta va fi, pentru că se va produce fatal: Societatea acela („viitoare”) se va naște din cea actuală cu fatalitatea, cu care produsul concepției unei femei se naște la nouă luni.

Și—totuși—oare acest lucru se va întimpla?

Omul e o ființă atît de poficioasă și are atîtea nevoi!...

Să ne gîndim la miile, la zecile, la sutele de mil de lucruri date de natură și produse de industrie, de care are nevoie un om. Necesare, de lux, fantaziste, etc.. Și cum le „convoatează”, afară de filozofii diogenici—care nu există.

Și nu numai de atîtea lucruri, dar de cîți alți oameni are nevoie un om ca să-i servească—numai să poată să-i aibă.

Dacă *fiecare* om ar putea să aibă un palat la Paris, altul la Londra, altul la Roma și altele alurea, după plăcerea și fantazia lui;

o vilă la Neapole, una la lacul de Como, alta la Spitzberg și altele ajurea; un tren și un vapor special pe toate drumurile de pe pământ și de pe apă—și tot ce poate inventa fantazia și dacă ar putea să fie servit de gorile (cu condiția ca acești frați minori să servească tot atât de bine ca cei mai inteligenți oameni) și dacă agricultura și industria și toate muncile ar fi făcute de cimpanzei — numai atunci poate oamenii ar putea conșimți la egalitate — „poate”, căci încă ar rămânea „instinctul de putere”, nevoia de a domina.

Omul e o ființă teribilă. Pofta și ferocitatea lui diversă și mli-loacele de a și le satisface sînt una din mărețiile lui. Ființa aceasta, care prinde animalele, le îngrașă metodic, le taie cu dibăcie anatomică, le pune la fum, le pregătește cu sos, le păstrează în cutii de tinichea—ce animal superb de rău și de crud, ce animal rafinat de feroce... Imaginați un lup, care ar prinde pe unul din noi și, în loc să-l minince, inconștient, naiv și simplu, l-ar îngrașa prealabil, apoi o parte ar pune-o la fum și o alta ar conserva-o în cutii etichetate. Dar lupul e o fiară, pe cînd omul are „chip și asemănare cu Dumnezeu”.

În juneță ne miram de Talne, care se înămoale fără eșire prin ale sale „Origini ale Franței contemporane”. Vechiul regim odios, revoluția odioasă, restaurația odioasă, capitalismul odios, socialismul odios. Ce vola omul acesta? Se incurcase cu totul. Dar era simplu de tot: oriunde se învîrtea, dădea peste om.

„Va domina omul istoria”, adică poftele lui, cruzimea lui, laconșiența lui—măreția lui?

„Organizarea socială” de-atunci, va fi mai tare decît oamenii? Și cine o va face? Cum își vor pune oamenii, ei singuri, acea formidabilă cătușă, numită organizarea rațională colectivistă!

Și la Washington se dezarmează și dezarmîndu-se iau măsuri să indulcească înarmarea și—căci sînt oameni serioși—se despart cu hotărîrea de a se înarma și mai tare.

Cumințenie

De altmîntrelea o mare parte dintre adepții lui „Marx și Engels” au devenit oameni foarte rezonabili. Un reprezentant tipic al acestor oameni foarte rezonabili e marele pontif al marxismului Karl Kautsky, care s'a războit o viață întregă pentru intangibilitatea marxismului împotriva revizionistilor, vinovați de „democratism” burghez.

Acestui însemnat teoretician, acestui cralic al doctrinei și tacticei marxiste i s'a întîmplat un accident. A „rămas” marxist, dar nu mai este marxist. Marx, autorul „Manifestului comunist”, a fost comunist și a preconizat *dictatura* proletariatului. Lucrul nu poate fi subtilizat. Dar Kautsky acum nu mai e comunist și repudiază dictatura proletariatului. Kautsky, fără nici o nerăbdare, așteaptă „schimbarea” dela democratismul parlamentar. Nici nu se poate un semn de mai mare cumințenie. Cît a fost vorba de teorie abstractă, nu era nici o pagubă să vorbești de dictatura proletariatului. Cînd însă a venit vorba, cum s'ar zice popular, la adicălea, atunci, evident, nu mai mergea cu gluma. Este clar că dacă Kautsky ar căpăta „puterea” (cum se zice la noi), el nu ar face comunism prin dictatura proletariatului, după rețeta lui Marx.

Pentru noi burghezii, „marxiștii“ sînt un auxiliar inesperat în contra marxismului.

Societatea capitalistă, din care beneficiem fiecare cum putem, nu are mai buni și mai inteligenți amici decît pe acești marxiști. Noi burghezii facem tot ce putem să creăm un teren favorabil ideilor subversive, pe cînd tactica și măsurile recomandate de marxiști sînt cele mai proprii să consolideze societatea actuală și s'o facă să reziste tuturor asalturilor.

Cărvunari, proudhoniști, bolșevici

La începutul veacului trecut, cîțiva boeri moldoveni auzind de ideile care triumfaseră în Franța, ideile „de ordine“ de astăzi, au avut curajul modest de a exprima anonim cîteva doleanțe inspirate de aceste idei și de nenorocirile Moldovei și de a propune cîteva îndreptări, menite să ridice poporul român din înjosirea, în care îl aruncase regimul turco-fanariot. Protipendada organizată, atinsă în interesele și în orgollul ei, speriată de atîta „obraznicie“, i-a taxat, cum s'ar zice în contumace, de scribavnici și tilhari.

Mai tîrziu, cînd o generație splendidă de boerinași (urmașii marii boerimi istorice) a început să formuleze constituții inspirate din ideile moderne (și din nevoile țării) însă destul de modeste („aristodemocraticești“), „oamenii de ordine“ ai vremii, în oroarea lor, au găsit, ca să terfească și să compromită pe boerinași, cuvîntul „cărvunari“ (carbonari). Adică numele sectei celei mai revoluționare din Europa de-atunci, nume cu atît mai fioros, cu cît carbonarii erau și conspiratori „tenebroși“.

Cînd, mai tîrziu, a venit Mihail Kogălniceanu cu legea sa rurală, a fost taxat, firește, cu numele extremiștilor vremii: socialist, proudhonist!

Cînd acum vre-o douăzeci de ani a apărut ideea unei biete reforme agrare (o expropriare timidă și modestă) și a unei biete reforme electorale (colegiul unic al ștutorilor de carte), s'a invocat iarăși, firește, numele extremiștilor din vremea aceea: socialiști, anarhiști și nihiliști! (Lui Haret i s'a făgăduit pușcăria).

Azi, pentru orice veleitate progresistă sau pur și simplu legalistă, se întrebuițează firește numele extremiștilor actuali: comuniști, bolșevici!

Vorba aia: „istoria se repetă“. Ori, mai poetic:

Alte măști, același piesă,
Alte guri, același gamă.

Ce-o mai fi peste douăzeci de ani?

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Alice Soare, Ferestre luminate, Edit. Gutenberg, București, 1921, Prețul 10 lei.

Autoarea acestui volum de sonete își expune dela început profesia de credință artistică, într'un program poetic parnasian. D-na Alice Soare se declară împotriva „lirismului” care își etalează fără jenă nuditatea în fața mulțimii.

*Ci vreau ca în hieratică găteală,
Subt valuri de brocaruri și mărgele
Simțirea mea s'apară ideală...*

Îată o atitudine aristocratică, potrivită cu forma sonetului și cu discreția naturilor limide sau prea orgolioase.

Drept e că sinceritatea, mai cu seamă în poezia lirică, este o condiție fundamentală. De obicei, marii lirici au fost foarte indiscreți. Ei fac confidențe universului întreg. Musset și-a lipit spovedaniile la urechea întregii lumi civilizate...

Nu trebuie totuși să confundăm (un crâlc de-ai noștri a făcut de curind această grosolană confuzie) sinceritatea artistică cu cealaltă sinceritate, practică. Ele se condiționează poate reciproc în anumite cazuri, dar niciodată una nu presupune cu necesitate pe cealaltă. Musset, de pildă, le-a avut pe amândouă. Byron, Vigny, Eminescu, — numai pe cea artistică.

Sinceritatea artistică nu te obligă să dai în vileag împrejurările materiale și episodurile concrete ale vieții tale. Ea te obligă numai la o exteriorizare fidelă a simțirii tale: să nu spui *altceva* decît ceiace simți. Să-ți traduci mișcările sufletești prin cuvinte, fără să le *trădezi*. Să nu-ți minți (fără voe) nici ție, nici altora. Dar asta înseamnă să ai pînîna de a fi sincer, de a găsi „cuvîntul ce exprimă adevărul” simțirii tale, tonul și ritmul potrivit mișcării sufletești, aranjamentul acela unic al cuvintelor în frază și al frazei în vers, singurul adevărat înțeles mii de alte combinații posibile dar mincinoase... Într'un cuvînt — să ai talent. Căci în ultimă analiză, sinceritatea artistică fiind singura condiție a poeziei lirice, ea se confundă cu talentul. (Celelalte atribute, — bogăție de impresii, cultură, inteligență, atitudine morală — sînt numai niște accesorii care determină gradul, întinderea sau calitatea unui talent, dar nu esența lui).

De aceia se întîmplă ca un om care are toată bunăvoința și e foarte „sincer” cu semenii lui, să nu izbutească a exterioriza ceiace simte decît prin exclamații naive: „Ah, cit este de frumos!” sau „mor, ah, mor de dorul tău!”; iar un poet, care duce sinceritatea artistică pînă la redarea celor mai fine nuanțe de sentiment, să fie totuși un om „închis la suflet”, mizantrop, discret și taciturn în relațiile cu semenii săi.

Dar să revenim la d-na Alice Soare, care ne-a dat prilejul acestor constatări prea digresive.

Fidelă programului său poetic la început, d-na Soare își ascunde sub „brocaruri și mărgele” înimitatea vieții sufletești. În arena ac-

tualității literare, în mijlocul cercului cu nenumărate raze care au la capăt ochi indiscreți, ochelari pedanși și binocluri mondene, sufletul poetei apare grațios încorsetat ca o libelulă, într-o platoșă de imagini sclipitoare, pe care nici razele X n'ar putea s'o străbată.

Cite o mărturisire, care nu angajează sufletul întreg și nu precizează nimic din datele vieții lui intime:

*Imi pare că trăesc de-o veșnicie,
De nu știu unde 'ncepe amintirea,
Și c'am înruchipat mereu iubirea
În toată tulburea-i zădărnice...*

cite o idee originală (sau original exprimată), aplicabilă patrimoniului sufletesc al tuturor:

*Iubirea-i un grăunte ce 'ncolțește
În taina inimii pe nesimțite...
...Zadarnic mințea 'ncearcă s'o doboare
Zmulgându-i rădăcinile din tină,
Alături ea răsare 'nvingătoare
Și 'nalță tar sălbateca-i tulpină.
Și 'ncet, mireazma ei otrăvitoare
Usucă toată pașiștea vecină...*

cite un tablou, în genul lui Hérédia, încărcat de culoare în rama lui miniatURALĂ:

*În taina veche-a templelor divine,
Subt farmecul aromelor trezite,
Cu șerpuri ce samăna țipite
Dansează baia derelă feline.*

*Scălesc în păr podoabe strălucite,
Și 'n chihlimbarul trupurilor fine
Aleargă 'n val un sânge de rubine,
Bicliitor de simțuri pervertite.*

*În liniștea-i de piatră seculară
Triumfă monstruoasa zeitate,—
Și nu știi: în privirea-i lapidară,*

*Ce-aprinde-așa subit sticliri ciudate?
Vre-o rază, reflectându-se fugară,
Sau un tăcut fior de voluptate...*

citeva descrieri subtilizate, senzații, aspecte și momente din natură și peste tot risipa unor buchele de imagini proaspete ca niște acvarele:

*Pe cer crai-nou: o frântă verighetă
Dintr'o stricată nuntă siderală...
O zare străvezie, fină, pală,
Cu-abia 'ncercări de umbră violetă.*

*...Cu lungi covoare de petale fine
Se 'mbracă ceru 'n roz pe înserate...*

*...Amurgul risipește foi de laur
Și violete 'n zarea oburită,
Iar marea pare-aftl de liniștită,
O lespede ce-ascunde un tezaur...*

cam acestea formează materialul poetic din prima parte a volumului d-nei Alice Soare.

Ca să fie impecabil, sonetul cere altele condiții și o clizură atât de minuțioasă încât, până să încapă bine în liparul lui frigifer, lava sufletului are vreme să se răcească. Din această cauză, emoția captată în blocul lui transparent apare, în mod necesar, intelectualizată. Așadar nu orice subiect și nu orice temperament se împacă cu sonetul. Un tablou, un sentiment temperat sau intelectualizat, o idee filosofică concretizată prin simboluri sau imagini, cam acestea formează subiectul celor mai vestite sonete. (De aceia, unele sonete ale lui Codreanu, poet-filosof, obișnuit să-și stilizeze mișcările sufletești ca să le poată da o expresie artistică discretă și elegantă, vor rămânea ca model al acestui gen în literatura noastră. Iar dacă sonetele lui Eminescu, pline de tot zburcământul pasiunii—afară de „Veneția” care e descriptiv—par a contrazice regula, faptul se datorește farmecul special și profund al genialității sale și acelei aptitudini unice de a-și păstra, de-a lungul unei laborioase perfecționări în expresie, toată căldura primă a inspirației).

Cilă vreme d-na Alice Soare s'a menținut în sfera unor motive poetice care nu-l angajează direct sau adinc sufletul, d-sa și-a respectat programul parnasiian dela început. Factura robustă a versurilor și o deosebită puritate de linii în construcție ne fac să uităm pe alocurea că avem aface cu o femeie. Numai delicatețea permanentă a impresiilor și mai cu samă mobilitatea lor trădează un suflet feminin,—eternul suflet feminin, „perfid ca unda” și schimbător ca vântul.

De-odată însă, sufletul poetel se simte covârșit de un sentiment mai puternic, era să zic: de un sentiment adevărat. Atunci, obosit parcă, își lasă la pământ greaua lui armură de imagini. Simțrea fără „brocaruri și mărgel”, de-abia mai încearcă cu slingăcie să-și ascundă sfioasa nuditate. Și d-na Alice Soare, uitându-și orgolioasa profesie-de-credință, ne dă fără să știe poezia simplă, duioasă, umană, a sonetelor cu „Căsuța din Băneșii”, „Căminului meu” și altele.

*Cuib de furtună jalnic sfârțmat,
Căminul meu, îți zic: rămii cu bine.
Eu plec și 'n urmă nimeni după mine
Nu plînge pasul meu îndepărtat.*

*La vatra ta, în locu-mi alta vine
În haină de minciună și păcat,
Să-și încălzească visul ei furat,
Nepăsător, pe proaspete ruine.*

*Dar lucrurile care-au fost a mele,
Pe care le-am ales cu drag chiar eu,
Care-au trăit cu mine vremuri grele*

*Și clipe 'n care-am plîns pe Dumnezeu,—
O vor primi străină printre ele
Păstrînd pecetea sufletului meu.*

E o scădere? Nu. E mai puțină artă, dar mai multă poezie. E nolarea naivă și sfîngace a unui sentiment, specific feminin.

Dar cu cît sbuciumul sufletelesc e mai viu, cu atît grija de broceruri și mărgelile scade. Până cînd expresia lui, sporind mai ales interesul nostru psihologic, ajunge să aibă de alocuri cruditatea unor apostrofe epistolare directe și chiar naivități de limbaj de-a dreptul supărătoare:

*Nu plîng tortura lungă din trecut.
Era trădarea 'n tine înăscută...
...Îți cunoașteam neantul pe de rost
Cînd mă strîngeai în brațe infidele...*

Numai cînd o reculegere temporară pune o surdină acestei expansiuni „lirice”, pe care poeta o condamnă la început, — autoarea *Ferestrelor Luminale* se regăsește pe sine în cîteva sonete, care închid elegant asupra sufletului aceste „ferestre” colorate.

Am făcut dinadins cităși multe. D-na Alice Soare, tipărindu-și bucășile adeseori în reviste prea obscure sau răsfoite de un public extrem de redus, a rămas aproape necunoscută. Și am dorit să familiarizăm puțin cetitorul cu însușirile nu tocmai obișnuitele ale acestor delicate plămuziri poetice. Să-i dăm prilejul să constate singur ce face nu i-am spus până acum: că d-na Alice Soare e un talent, abil în invenția motivelor poetice, de o probitate constantă față cu arta și de o rară distincție în afliudine.

G. TOPÎRCEANU

Dr. Ștefănescu-Galați, 1916—1918 (Amintiri din războiu), Edil. „Viața Romînească”, 1921, Iași.

Dela un medic ne-am aștepta să ne dea numai amintiri cu privire la specialitatea lui și, după reglementările critici ale organizării sanitare, inevitabilele „propuneri” de îmbunătățire în vederea unui alt războiu. Mai întăiu, dr. Ștefănescu-Galați nu propune nimic, pentru că nu poate crede—nu îndrăznește să creadă—că în urma acestui măcel mai pot urma și altele. Cu tot „pacifismul” său însă, dr. Ștefănescu-Galați nu redă atrocitățile războiului cu lacrimi și cu tremolo la orchestră. Temperament robust, dr. Ștefănescu-Galați scrie liniștit, într-o critică literară s'ar zice clasic. Atrocitatea reese din fapte. Iar aceste fapte le vedem în treacăt ca lucruri naturale și obișnuite, cu prilejul evacuării unui estropiat ori a culegerii de prin șanșuri a unul mort și pus la căruța de bagaje, etc..

Dr. Ștefănescu-Galați nu se mărginește însă la observația pasivă a unui civil medic în rezervă. Sînd imediat în dosul frontului și luînd parte ca medic la toate luptele unității sale, dela începutul până la sfîrșitul campaniei, el a observat totul și mai cu samă, spirit curios și investigator, a aflat totul, căci a întreat, a sondat, a cercelat—a conjecturat. Cartea lui conține în rezumat și parțial o istorie a războiului.

Așa dar, amintirile de războiu ale d-rului Ștefănescu-Galați sînt amintirile unui doctor, dublate de ale unui combatant (i s'a întimplat să și comande—sau să ia „inițiativa” atunci cînd combatanții își pierduseră lălineasca ori chiar echilibrul sufletelesc necesar situației).

Celace este însă interesant e că acest doctor se amestecă în literatură și nu fără succes. Cartea lui este presărată de scene vii, de apropouri. Doctorul știe să observe și știe să redea. - Are humor și are spirit - un spirit ușor, puțin cam je m'enfichist, ce nu șade rău unul om care și-a făcut conștiințios datorla și care a stat sub bălala tunului (Dar nu face pe eroul. Afară de călva lipsiși totalmente de gust, de mândrie și de respectul de sine, nici unul de pe front nu face pe eroul. Pe eroii îi fac numai sedentarii, și anume în raport direct cu numărul kilometrilor care i-au despărțit de front).

Cu toate acestea, când vorbește de „Epidemiile” în Refacere, devine impresionant. Iar când atinge răspunderile onora ori îl duce gândul spre marghioleala patriotică a altora, devine vibrant și, să adăogăm și această notă, scrie cu un curaj liniștit, puțin comun.

Literatura doctorului, căci am spus că subiectul l-a făcut să irupă în literatură, are savoea lucrurilor naturale, necăutate. Ferindu-l Dumnezeu să fie literat de meserie, acest chirurg nu vrea să realizeze vre-un lip de operă literară. Scrie cu spontaneitate, en causeur.

Prin importanța faptelor, prin interesul peripețiilor, prin vioiclu-neea expunerii, cartea doctorului se cetește ca un roman. Te ține strins în paginile ei și, ca o operă de ficțiune, te ajută să omori cu ușurință câteva ceasuri. Nu știu dacă acest doctor își vindecă bolnavii infailibil. Cartea lui însă este o medicație excelentă pentru orele de oboseală și de plictis, când vrei viață, când ai nevoie de un om care să-ți vorbească interesant și cu antrenare despre lucruri reale. Dr. Ștefănescu-Galați vă stă la dispoziție.

C. VRAJA

D. Suchianu, Le moment historique de 1815 et ses enseignements économiques à travers l'oeuvre de David Ricardo, Paris, Jouve, 1921.

Între acei care se ocupă la noi cu științele economice și sociale, d. Suchianu s'a remarcat din primul moment, prin aptitudinea lui pentru ideile generale și de ansamblu, prin afirmațiile lui, de obicei îndrăznețe și câteodată paradoxale, însoțite, uneori, de un spirit mușcător și agresiv, susținute totdeauna cu un entuziasm lăneresc și cu o ardoare combativă, a cărei notă personală nu e lipsită de farmec.

Aceleași însușiri apar și în opera de față temperate însă de o pornire mai calmă, mai disciplinată. Celace a îndemnat pe d. Suchianu să aleagă subiectul acestei lucrări e, după cum ne mărturisește în introducerea, legătura lui cu realitatea actuală.

Studiind opera lui Ricardo, în raport cu momentul istoric din 1815, d-sa a căutat să scoată din ea unele învățăminte economice, care ne fac să înțelegem mai bine epoca noastră.

Iată care e în linii generale conținutul lucrării sale.

În 1815, statul mercantil e grav amenințat în existența lui. Din cauze diferite, unul din caracterele lui specifice, războiul, ia proporții hipertrofiate: toată Europa e în arme. Cu toată enorma distrugere de bogății acumulate, lumea totuși nu a sărăcit atunci. Marile invenții apărute în Anglia și prosperitatea generală care l-au urmat, au salvat statul mercantil și național, prelungindu-i existența, sau mai degrabă agonia, mai bine de un secol. Expansiunea și generalizarea nollor progrese economice trebuia desigur să creeze o solidaritate de interese care depășea marginile înguste ale unui stat. Dar națiunile, sub puterea tradiției, se încunjurau încă cu bariere impermeabile și noile progrese ale producției erau lipsite de acea mobilitate necesară răspândirii lor, într'un chip egal. Pe cind în unele părți ele iau un maximum de dezvoltare, în altele sînt aproape ignorate.

Dacă mercantilismul reușise în oarecare măsură să niveleze a-

verile națiunilor, acum apar din nou state bogate și mai puțin bogate. Se credea o întreagă scară și în momentul în care dreptul internațional proclama egalitatea popoarelor, se stabilea între ele cea mai rigidă, și mai ankioloată, dintre ierarhii.

Anglia, patria noilor invenții, devine statul șef; ea dă lumii pacea și în criza care s'a deschis, înainte ca soluția generală să vină dela sine, propune o soluție individuală, care e a ei.

Pe cînd celelalte state trăiesc în letargia mercantilă, Anglia singură e asaltată de problemele viitorului. Criza și imposibilitatea de existență a statului mercantil nu o ating decît pe ea, singurul stat dinamic în Europa din 1815.

Iată în ce consiliu schimbarea reclamată de istorie: faptul că progresele tehnice au apărut în Anglia, a adus în această țară friguri intense de producție, care a avut repercusiuni dureroase. Crize numeroase și supraacute au deschis ochii asupra dezadaptării, între producție și circulație. Căutarea deșeurilor devenea de o urgență necesitate. Dar țările europene vecine cu Anglia, datorită neîncrederii în puternicul lor vecin și mentalității lor mercantiliste, nu ofereau deșeurile stabile și permanente pe care le reclama hipertrofia producției cronice a industriei britanice. Anglia trebuie să se adreseze mai departe. Problema vitală era acum pentru ea: să înghiță, să zugrume, să distrugă distanțele. Statul britanic trebuia să devină un organism anti-geografic complex, prima lui datorie era acum hipertrofia funcțiilor de circulație. Producția se dezvoltă automat și aproape spontan. Marea problemă nu era acolo. Funcțiile de circulație rămăseseră însă în urmă. Ele trebuiau să ajungă și să depășească pe cele dintău, și tot ce era comerț, transport, finanțe, flotă, poștă, comunicații, monedă, bancă, credit trebuia să crească nemăsurat. Momentul istoric cerea Angliei în 1815, o hipertrofie a funcțiilor de circulație și de relațiune. Dintr'un stat cu balanță comercială, ea trebuia să devină un stat cu balanța de compturi.

Această problemă primează pe toate celelalte și în jurul ei gravitează toată activitatea politică, economică și intelectuală. Tot ce nu este ea, e aruncat pe al doilea plan, problema producției cași cea socială.

David Ricardo e omul care reprezintă mai mult decît oricare altul acest moment istoric, căci în opera lui bancherul din City a căutat să rezolve marile probleme a căror soluție devenise de o necesitate atât de urgentă. Acei care reproșează lui Ricardo metoda lui abstractă, nu l-au înțeles. Metoda concretă nu poate fi întrebuițată decît în timpurile normale, de calm și de echilibru. În timpurile de criză, însă, care cer remedii generale, metoda cugetătorului care încarnează, în adevăr, epoca sa, nu poate fi decît abstractă.

Mult discutata teorie a lui Ricardo asupra valorii e, după d. Suchianu, prima încercare de a insinua în domeniul adevărilor științifice un concept, relativ la proporțiile ce revin în producție storfărilor și activității diferitelor clase ale societății. Ricardo traduce astfel, în domeniul ideilor, problema socială pe care realitatea din 1815 o pune în fațe, pentruca ea să fie rezolvită mai lîrziu.

Deasemeni, în cealce privește teoria rentei, dacă Ricardo a înălțat prejudecățile teologice și visurile naturiste, altitudinea sa e lipsită de orice preocupare finalistă. El arată antagonismele sociale ale rentei în toată cruditatea lor, fără a lua vre-o decizie și, atrăgînd atenția asupra caracterului ei injust, arată că orice intervenție în această pri vință, ar fi prematură.

În schimb, cele mai profunde pagini ale lui Ricardo sînt consacrate problemelor circulației și politicii comerciale.

Fiziocrații și Adam Smith își dăduseră samă de avantajele schimbului între nații și de acele ale libertății comerciale, dar Ricardo a fost primul care a făcut în aceeași privință analize minuțioase, exacte și matematice. Proiectul lui pentru instituirea unei bănci naționale a

fost pe nedrept criticat. Societatea engleză avea nevoie de o instituție care să-i permită cea mai mare centralizare financiară, în locul sistemului băncilor private, alii de defectuos. Stat cu balanță de compturi, avînd creanțe asupra străinătății, Anglia trebuie să aibă în todeauna disponibilități în momentul necesar pentru a-și asigura astfel un venit uzurar și perpetuu. Și numai înălțîndu-se etatismul băncii, centralizarea financiară alit de necesară putea fi asigurată. Deasemeni, prin sistemul său de circulație monetară, economică și sigură și prin adoptarea cecului ca o adevărată monedă națională, el căuta să întărească statul mondial al Mării Britanii. Ricardo trebuie considerat ca marele avocat al balanței de compturi și ca distrugătorul prejudecăților balanței comerciale.

Dar soluțiile lui nu se mai potrivesc pentru epoca actuală.

Desigur, analogiile între cele două date: 1815 și 1920 nu lipsesc: războaie sîngeroase, fenomene monetare, curs forțat, inflațiune fiduciară, profituri și crize. Contrastele sînt însă, mai interesante.

Originalitatea momentului istoric din 1815 era că statul național mercanților, care trebuia să moară, reușește să supraviețuiască. În 1920, dimpotrivă, el își dă sfîrșitul și alte organisme au apărut deja.

Pe cînd la 1815, Anglia trona într-o erarhie de țări inferioare în raport cu ea, azi imperiul britanic se disloacă și doi mari coloși intră în scenă. Dacă în 1815 circulația era în întîrziere față de producție, azi aceasta e cea care a scăzut. În 1815 monopolul Angliei era bazat pe balanța de compturi; azi, unul cîte unul, capitolele acestei balanțe se înscriu la activul Americii, căci marele războiu a ripit Angliei acest monopol care era una din condițiile prime ale existenței sale.

Structura de state hierarhizate din 1815 face loc unei fuziuni, unei unificări, mai omogene. Considerațiile de ordine geografică pe care Anglia în 1815 le ținea drept secundare, revin pe primul plan. Statul mondial, încă odăit în istorie, face loc celui teritorial. Soluția individuală a crizei statelor nu e suficientă. Se simte nevoia unei soluții generale. Balanța comercială începe a se substitui din nou, ca în alte epoci, balanței de compturi.

Era unui nou mercantilism începe, acela a statului continental.

Supremația navală a Angliei e amenințată de America și de Japonia. Aceasta se achită de datorii, iar America devine primul creditor al lumii.

Balanța comercială la din nou avînt, — în 1917 și în 1918, exportul Japoniei și al Americii au întrecut cu mult importul.

În cîțiva ani, două imense comunități, formate din interese economice și ideologii de rasă, se organizează: Panamericanismul și Asia a Asiaticilor.

Ele sînt bazate pe o considerație dominantă: proximitatea geografică.

În fața acestor două blocuri urlașe, cu o complicație federală și economică, pe care spiritul vechii lumi, moștenitor al juridismului excesiv al Romei, nu-l înțelege bine, — soluția generală a reaparției crizei dela 1815, nu poate fi decît Europa a Europeilor. Adică: fuziune maximă în interiorul continentului și luptă aprigă, dar nu fără de avantaje cu celelalte două state continentale, care sînt deja destul de omogene pentru a se lupta între ele.

Părerile susținute cu multă vigoare de d. Suchianu, cași sugestivile lui considerații asupra viitorului care, rezemate pe un material mai bogat de fapte, rămîn să ia mai tîrziu o dezvoltare mai largă, — mi se par în genere ingenioase și juste.

Ele sînt de natură a deștepta în jurul lor discuția și, într'un anumit lagăr, în care un sentimentalism orb cași străvechi prejudecăți tradiționale sînt încă puternice, — ele vor găsi desigur obiecții și adversari.

Nimeni nu va putea nega însă, interesul deosebit al lucrării d-lui Suchianu cași palpitanța ei actualitate.

de ani lumină, pe cînd distanța stelelor celor mai depărtate este de cam 10.000 ani lumină, iar diametrul sistemului nostru solar numai de 0,002 ani lumină.

Argumentele aduse în sprijinul acestei teorii, susținute mai întîiu de astronomul olandez Easton, sînt trase din clasificarea generală a stelelor și nebuloaselor după depărtarea lor de sistemul solar, după compoziția chimică și după viteza lor radială. Numeroasele date recente, aduse în sprijinul acestei teorii de Campbell, Zikering (Harvand), Kapteyn, Pease, Shapley, Wolf (Heidelberg) o fac aproape evidentă.

La distanțe intermediare între nebuloasele spirale și sistemul galactic aproximativ la 300.000 ani lumină sînt așa zisele *îngrămădiri globulare*. Cea mai apropiată din ele este Omega din Centaurul la 25.000 ani lumină. După Shapley aceste îngrămădiri ar putea fi considerate ca făcînd și ele parte din sistemul galactic întins destul de departe.

În cap. II se analizează, ca o pregătire pentru înțelegerea capitolelor următoare, efectele variațiilor meteorologice și în special influența vaporilor de apă asupra climei și vieții pe pămînt. După care autorul trece (cap. III și IV) la studiul general al atmosferei corpurilor stelare. Cuvîntul atmosferă are aici un înțeles cu mult mai larg decît cel obișnuit. Arrhenius numește atmosferă învelișul de gaze și de vapori care se întinde în majoritatea cazurilor destul de departe de corpul central mai dens al astrului. Se poate vorbi astfel de o atmosferă a stelelor și a soarelui care, cum se știe, e constituită în majoritate din Hidrogen și Helium cu o foarte mică proporție de Coronium. În cazul stelelor și a soarelui, trecerea dela centrul mai dens la atmosferă se face gradat, astfel că nu există o linie netă de separare între ele. Planetele exterioare: Jupiter, Saturn, Neptun, Uranus, prezintă același caracter. După densitatea lor aceste planete par a fi gazoase și înconjurate de mase compacte de vapori. Numai planetele interioare Martie și Venus au o atmosferă analoagă cu cea a pămîntului. Se poate recunoaște bogăția atmosferei unei planete după cantitatea de lumină solară reflectată. În adevăr, particulele gazoase și pulberile în suspensiune reflectă mult mai bine lumina decît scoarța solidă a planetei. Astfel cifrele relative la planetele interioare și la Lună sînt:

Venus	reflectă	59	la	sulă	din	lumina	primită
Pămîntul	"	44,5	"	"	"	"	"
Martie	"	15,4	"	"	"	"	"
Luna	"	7,3	"	"	"	"	"
Mercur	"	6,9	"	"	"	"	"

De unde rezultă că Luna și Mercur sînt aproape complet lipsite de atmosferă. Arrhenius explică lipsa atmosferei acestor două astre, bazat pe considerațiuni trase din teoria cinetică a gazelor. Masa relativ mică a Lunei a făcut ca în fiecare moment o parte din moleculele gazoase ale atmosferei ei să scape, grație vitezei lor, din cîmpul de atracție al Lunei și să se răspîndească astfel în spațiu. Pe Mercur se întîmplă același lucru, masa lui mai mare fiind compensată de temperatura mult mai ridicată care mărește viteza medie a moleculelor atmosferei sale. Astfel s'a produs o sărăcire ireparabilă a atmosferei Lunei și a lui Mercur și actualmente ele nu mai au decît o atmosferă de o densitate neglijabilă.

Proporția de lumină reflectată de planeta Martie, căreia i se consacră un întreg capitol (cap. V), arată că atmosfera ei e mult mai săracă decît cea a pămîntului. În analiza spectroscopică a atmosferei corpurilor stelare, un factor de incertitudine este absorbția produsă de atmosfera pămîntului asupra razelor luminoase trimise de ele și analizate la spectroscop.

Cercetările noi și precise ale lui Campbell (1909) făcute pe mun-

tele Whitney, în California, la o înălțime de 4420 m. evlind pe cit cu puțină toate cauzele de eroare și mai ales pe cele produse de absorbția atmosferei pămîntești, au stabilit că spectrele fotografiate aproape în același timp: al Lunei și al lui Martie, nu prezintă nici o diferență relativ la bandele de absorbție caracteristice vaporilor de apă și oxigenului. De unde rezultă că vaporii de apă și oxigenul lipsesc aproape complet pe Martie. Dacă adăugăm la aceasta, temperatura mult dedesubtul lui zero și diferența excesivă dintre temperatura zilei și a nopții (neexistind ca în cazul pămîntului, o atmosferă densă care să împledească radieria caldă); se vede că ipoteza existenței vieții pe planeta Martie, cel puțin a vieții sub formele cunoscute pe pămînt, e imposibil de susținut.

Cît privește teoria celebrelor canale de pe Martie, care în alte vremuri au furnizat alt material ipotezelor celor mai hazardate, se pare că majoritatea canalelor sînt datorite unei iluzii optice. E în adevăr surprinzător de constatat că, pecind desemnurile făcute cu mîna liberă de Schiaparelli, Lowell, etc., arată o cantitate extraordinară de canale simple și duble, fotografiile cele mai reușite arată numai un număr restrîns de dungi mai întinse care, ducă Arrhenus și după geologul Sederholm, sînt simple crevase în scoarța lui Martie. Crevase analoge sînt pe pămînt și starea de îmbătrînire mai înaintată a lui Martie, unită cu faptul că raza de curbură a acestei planete e mult mai mică decît pe pămînt, le face cu alt mai ușor explicabile.

Din contra, pentru Venus (cap. VI) toate observațiile concordă pentru existența unui mediu favorabil unui gen oarecare de viață. Temperatura medie este de cam 47°, iar umiditatea de 6 ori mai bogată ca pe pămînt. Pătura groasă de nori, care înconjură planeta, o apără de variațiile brusce de temperatură. Ipoteza unei vegetații luxuriante și poate chiar a ființei superioare trăind pe Venus, poate deci fi susținută cu oarecare șanse de certitudine.

De cînd a apărut această carte în limba suedeză (1915), astronomia fizică continuă a face progrese însemnate; mijloace noi se descoperă. Metoda interferențială, introdusă în astronomie de Michelson, este o armă nouă și puternică în mîna cercetătorilor. Astfel datele precise se adună, se sistematizează și se compară, și misterul necunoscutului care ne înconjoară din toate părțile, e înlăturat încetul cu încetul.

Ultimul capitol (cap. VII) e reproducerea unei conferințe făcute în 1911 la congresul de filozofie din Bologna. În un stil accesibil oricui se tratează despre „origina cultului stelelor”.

GH. S. ATHANASIU

Preotul Const. Dron, Tovarășii Țărănești (Studiu economic și social). Editura „Uniunii Obștilor” din Jud. Botoșani.

Exproprierea înfăptuită de curînd și improprietărea în curs de înfăptuire au rezolvit o problemă socială, punînd lucrătorul de pămînt în posesiunea instrumentului său de muncă—pămîntul. Ele au deschis însă o altă problemă, o problemă economică, tot alt de vitală, cea a producției, care este amenințată din cauza neajunsului ce oferă mica exploatare față de cea mare. Este deci absolut necesar ca mica cultură să aibă un corectiv, cu sprijinul căruia producțiunea nu numai că nu va scădea, ci dimpotrivă se va ridica la maximum de putere. Acest corectiv este *cooperajia*, datorită căreia toate neajunsurile mici culturi pot fi înlăturate. Problema aceasta o tratează Pr. C. Dron în cele 300 de pagini ale lucrării sale de curînd apărută în editura „Uniunii obștilor” din județul Botoșani.

Părintele Dron este cunoscut publicului care se ocupă de chestiunile cooperatiste și cele în legătură cu problema noastră agrară.

din lucrarea sa anterioară „Ce vor Țăranii?”, publicată în editura „Viața Romînească”, lucrare foarte bine scrisă și foarte mult apreciată. De astădată ni se dă o lucrare complexă despre Cooperația Jărănească, ni se lămuresc cele mai de seamă chestiuni în legătură cu producțiunea și în special legătura dintre om și pămînt cași nevoia de întovărășire în agricultura jărănească.

Țăranul iubește pămîntul pentru că știe prin instinct că el este un produs al pămîntului și că acest pămînt este izvorul energiei și vieții sale; de aceea cînd Biblia spune că omul a fost făcut din pămînt, ea spune un mare adevăr.

Tot de aici rezultă însă necesitatea ca acest pămînt să fie al celui ce-l muncește, lucru pentru care au fost lupte în trecut, alîrnind de aceasta prosperarea sau decadența popoarelor. Cum însă mica cultură are unele desavantaje în ceiace privește producțiunea care e un interes social, cooperația apare ca un corectiv.

Ce este ea? Iată definiția ei după Părintele Dron, în deosebi de celelalte definiții obișnuite și cunoscute: „Forțele sociale în neconținută prefacere, produc în limp și spațiu depresiuni și ridicări. Pentruca diferența de nivel să nu fie prea accentuată, anumite elemente intervin pentru a restabili echilibru și din acest punct de vedere cooperația își are rolul ei admirabil și holărilor” (pag. 49-50). De ce? Pentrucă „nu este vorba în omenire de valoarea binelui absolut, ci de stabilirea unui echilibru de forțe, atunci cînd se face o deplasare care e tot așa de inevitabilă cași legea gravitațiunii universale”.

După descrierea și istoricul cooperației din țările europene, cu foarte judicioase aprecieri în ce privește raportul dintre cooperația jărănească și repartiția solului, se studiază cooperația din țara noastră, relațindu-se toate împrejurările de ordin economic și social care i-au dat naștere, iar în încheiere autorul arată rolul viitor al cooperației romîne care poate fi o școală de educație celăjenească.

„Pentru a se profita de instituțiile nouă care și le-a creat, poporul nostru trebuie educat și condus spre o justă și deplină înțelegere nu numai a drepturilor, ci și a datorțiilor sale față de societate. Aceasta însemnează că poporul nostru trebuie disciplinat în toate manifestările sale spre a-l împiedeca de pe drumul alților ispite ce-i es în cale și a face dintr'însul un obstacol în contra utopiilor și exagerărilor alților prooroci mincinoși care apar pe scena vieții noastre politice.

„Însă această educație și disciplină nu se poate face în cea a societății vastă și complicată care este statul, ci înlăuntru micilor celule, unde încet și sigur se poate desrădăcina orice părere greșită și se poate planta orice sămînță a bunelor apucături”.

De altfel cartea cuprinde peste tot aprecieri sănătoase și documentate, pe care stilul ei limpede și sobru le face foarte accesibile cititorului.

O părere nouă și care ar necesita o mai înlinsă discuție este aceea cu privire la firea aplicată înspre comunism a Slavilor. În această privință știința e de acord că Slavii au aplicații speciale spre comunism, din care cauză mirul și artelul supraviețuesc și acum. Părintele Dron contrazice această părere pe motiv că toate popoarele au la origine instituțiuni cu caracter comunist și dacă la Slavi persistă încă mirul și artelul într'o epocă cînd ideea dreptului de proprietate și proprietate privată este în apogeul ei, aceasta se datorește lipsei lor de atingeri cu civilizația greco-romană. Evident, există oarecare adevăr în această afirmare, dar... pare că chestiunea poate avea și alte explicații.

În complectul ei, lucrarea Părintelui Const. Dron e tot ce s'a putul scrie pînă acum mai serios și mai documentat în această direcțiune la noi. Constatările ce ea le cuprinde, trădează un ascuțit spirit observator ce de ani de zile pare a fi fost în studierea și frămîntarea unor anumite probleme economice și sociale.

MARIN OPRINOIU

Revista Revistelor

Gîndirea, revista bimensuală delata Cluj, în jurul căreia s'au adunat o sumă de talente din generația nouă, își continuă apariția cu același succes moral și, sperăm, cu un succes material proporțional cu munca depusă, cu meritele și cu rolul revistei. Cea ce este eminent — am mai spus o — este altitudinea civilizată, adică omenescă, a revistei față de toate problemele vieții de azi. Tinerii aceștia în adevăr *gîndesc*. Acest lucru este capital astăzi, cînd asistăm la o antipatică irupție a instinctelor în publicistică, instincte uneori zoologice.

Din ultimele numere ținem să remarcăm mai ales un articol cuprinzător al d-lui I. Darie despre literatura rusească. D-l Darie opinează că ar trebui să ne îndreptăm către literatura marelui popor dela Nord, superioară literaturii din care se inspiră scriitorii noștri și care formează gustul și educația publicului românesc de o sută de ani încoace. Sîntem de prefect acord cu d. Darie. Pe lângă literatura de senzații, adesea voluptuoase, și de stil, pe lângă literatura care se adresează mai mult

sensibilității noastre, — reclamăm, împreună cu d. Darie, acea literatură care are ca obiect și regiunile superioare ale sufletului și pentru care ființa sensibilă e și o ființă morală, — acea splendidă literatură care pune eternele probleme ce chinuesc pe om în scurtă vreme cit se agită „între două infinituri“ și care, totuși, conține mai multă observație decît oricare alta, o observație mai variată în obiectul ei și îndreptată spre cele din urmă îndoituri ale sufletului.

O literatură străină, — în afară de influența ei asupra scriitorilor, — are o influență și asupra publicului, cînd acea literatură este răspîndită. Iar influența literaturii rusești ar fi atît de binevenită pentru umanizarea sufletelor, dacă literatura poate avea vre-o influență (și are!), căci literatura rusească, ori care, dela a slavofililor (ca Dostoevski și pînă la un punct Tolstoi) pînă la a occidentalizatorilor (ca Turgeniev) are în întregime, ca prim și fundamental caracter, un accent de umanitate, care nu se găsește nicăieri aiurea. În fiecare scriitor rus (nu vorbim de „decadenții“ lor produși de dezastrul moral înce-

pul acum vre-o douăzeci de ani,— dar și la aceștia nu lipsește nota predecesorilor) așa dar în fiecare scriitor rus palpăm un suflet mare, pentru care existența nu e o glumă și nici măcar numai un spectacol—simplu material pentru „artă”. Chinul și de enigma vieții, veșnic atenți la marele semn de întrebare pe care-l pune existența, ei să afundă în conștiință, ca să găsească răspunsul. Observatori neîntrecuți și chiar neegalati, demingri în creație, când se numesc Dosloevski și Tolstoi, ei sînt în același timp învățători, profeți și apostoli. În ei se zbate conștiința omenirii.

Articolul d-lui I. Darie spune bine și frumos aceste lucruri.

Arhiva, vechea revistă a foastei „societăți științifice și literare” din Iași, a reapărut ca „arhivă” a societății istorico-filologice din același oraș.—E o revistă de specialitate, care are o utilitate de nelăgăduit, umplind un gol în publicistica noastră. În afară de articolele de istorie și filologie, cuprinde și o cronică de actualități, în legătură cu preocupările societății a cărei organ este.

Pe lângă profesorii universitari și alți scriitori cu o mai îndelungată activitate, în „Arhivă” își publică încercările și unii lineri elevi ai Facultății de litere din Iași, absolvenți ori încă pe băncile școlii.

Cu tot caracterul ei de specialitate gravă și de gravitate specialistă, „Arhivă” este scrisă cu vioiciune, uneori poate cu o prea mare vioiciune. Și nu lipsește adesea nici subiectivismul. Pronumele și verbele la persoana întâi singular abundă.—Este un fapt cunoscut, paradoxal în aparență, că filologii sînt personali și chiar irascibili. Acești oameni muncitori, reținuți în cabinetele lor de lucru, acești solitari își aruncă unul altuia săgeți cu o pasiune, pe care nu o mai observăm decît doar în politică. Starea asta de suflet e universală și veche. Renan povestește undeva despre gramaticii alexandrinii, studioși și solitari ca toți filologii, care, bine înțeles

fără măcar să se cunoască, se certau veninos pentru o vocală. Burckhardt, în istoria lui despre Renaștere, spune același lucru despre filologii din vremea renașterii.

Trebue să fie ceva... o cauză profundă și generală. O fi ocupația migăloasă, care, impacientează, o fi tocmai solitarismul, lipsa acelui comerț cu lumea care roade ascușurile personalității, o fi importanța pe care-o dă benedictiunii obiectului studiului său, ca alți „obiectului flacărilor sale”...

E interesant și amuzant să constatăți același lucru, la distanțe de sute și mii de ani, la Alexandria în Egipt, în Italia veacului al XVI-lea și... la Iași.

Urăm „Arhivei” spor la muncă și viață îndelungată.

Pandectele române.—Imitînd faimoasa culegere de drept ordonată de împăratul Justinian.—Pandectele romane—realizată de Tribonian și colaboratorii săi și denumită mai tirziu Corpus Iuris Romani, au apărut în cursul ultimului secol în diferite țări publicate în juridice periodice, care au adoptat același nume de Pandectele cu unele adjective speciale fiecareia.

Astfel sînt Pandectele franceze fondate în 1886 după modelul lui Sirey și Dalloz și care în 1908 au fuzional cu Sirey ce apare în caele lunare; Pandectele belgiene care apar dela 1879 sub direcția bătrînului jurist Edmond Picard (formează 115 tomuri); culegerea germană a lui Franz von Holtzendorff, Pandectele cronologice etc. După modelul acestora au apărut și în țara noastră, la 1 Octombrie 1921, Pandectele române, un repertoriu lunar de jurisprudență, doctrină și legislație, pus sub conducerea d-lui C. Hamangiu, consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție. Fiecare caet (apar 10 pe an) are format mare, conținînd aproximativ 140 pagini și e împărțit în 4 părți: Partea I-a cuprinde jurisprudența Înaltei Curți de Casație și a II-a pe aceea a Curților de apel, Tribunalele, etc., toată ad-

notată de cel mai distinși juriști și uneori însoțită de concluziunile scrise ale avocaților. Partea III-a cuprinde soluțiunile mai principale ale jurisprudenței romine și străine cu indexul lor alfabetic, formînd un fel de vade-mecum al juriștilor și în fine partea IV-a cu legislația curentă și revista juridică.

Materialul juridic și legislativ al revistei e selecționat cu îngrijire, clasat frumos și aranjat cu sistemă, astfel în cît să poată fi cu ușurință folosit la nevoie. Din acest punct de vedere ea întrece pe toate celelalte reviste și ziare de drept care apar la noi, dar care, deși umbrite, sperăm că vor continua să trăiască mai departe, specializîndu-se mai ales în partea doctrinară, profesională sau a studiilor de reforme (de lege ferenda). Presa juridică e de o mare utilitate pentru viața dreptului și cu cît va fi mai bogată cu atât va fi mai bine. Dreptul, acest „vechiu și mereu nou cîntec al omenirii”, e într-o stare de neconștință prețioasă, de perpeluă reînnoire. Deasupra codurilor bătrîne crește mereu o vegetație nouă care și vîră adînc rădăcinile printre interstiiile lor, modificînd puțin cîte puțin în suși substanța legilor. Această vegetație o formează legile nouă, doctrina jurisconsultilor, și mai ales interpretările date de autoritățile judecătorești pe cale de hotărîri. Flora aceasta juridică e variabilă, cași cea botanică, în timp și în spațiu.

Cași arta, morala, religia, limba etc., le caracterizează o epocă și un popor. Iată de ce ea e interesantă pentru toți și trebuie studiată nu numai de juriștii de profesie într-un scop practic, dar și de sociologi și istorici, care până acum au avut o predilecție naivă pentru anecdota politică sau războinică. Acei care notează zi cu zi istoria dreptului, fac pentru a-nalele omenirii operă mai însemnată decît scriitorii de măceluri și de întrigi palatiste. Numele de lui Hamangiu, acest îndărălnic herborizator al dreptului, cunoscut deja prin admirabila sa colecție

de legi, va rămîne legat de acest nou monument, așa cum s'a legat numele unui Sirey, Dalloz sau Picard de operele similare fondate de ei.

Un mare scriitor spaniol: Miguel de Unamuno

Rectorul universității din Salamanca e unul din spiritele cele mai originale și mai îndrăznețe ale Spaniei actuale. Disprețurilor al opiniilor curente care lîmitează expresia pasionată a personalității, el socotea că aceste opinii sînt cel mai rău criteriu pentru a judeca oamenii sau faptele. Dimpotrivă, optează pentru entuziaști, pentru oamenii de credință, pentru toți acei în al căror suflet generozitatea visului predomină asupra aspectelor prozaice ale realității. Cași Flaubert, el are o oroare aproape maladivă pentru tot ce e banal și deaceia cei mai mulți celitori îl iau drept un amator de paradoxe. Unamuno a cheluit cea mai bună parte din talentul său pentru a dovedi că un singur lucru importă cînd e vorba de oamenii care gîndesc: să-și spună credința care o au, să reveleze adevărul cînd sînt convinși de el, să cînte cu pasiune visul lor, cînd îl cred binefăcător. Acei ce negă chiar, l se par demni de simă, dacă luptă și sufăr pentru a justifica negațiunea lor. „Ca Diogene caut un om adevărat, care să lupte cu destinul și cu misterul, un om cu sufletul religios care să mărturisească existența lui Dumnezeu sau să o neghe, dar cu pasiune, cu toată inima lui și nu în virtutea unei formule filozofice”. El atacă fără cruțare toate părerile colective pe care le crede vătămătoare; și celor care-l vorbesc de pacea intelectuală, le răspunde că ea nu e decît minciună și somnolență. „Nu vreau să trăiesc în pace, nici cu alții, nici cu mine”. Filantropia de comandă l se pare fadă. „Trebuie să sămîni în oameni germele încrederei, al neîncrederei, al neliniștii și chiar al disperării și, dacă în felul acesta, ei pierd ceea ce numim fericirea, nimic nu e în

realitate pierdut". „Dumnezeu nu m'a adus în lume să recoltez simpatii, ci să samăn neliniștea, iritația. Antipatia e prețul răscumpărării mele".

Unamuno s'a născut la Bilbao în provinciile basce, în 1864. Într-o carte de amintiri, bogată în trăsături pitorești și umoristice, el ș'a povestit copilăria și adolescența, dragostea lui păgînă pentru natura încunjurătoare cași aceste de misicism în fața destinului. În 1874 a asistat la bombardamentul orașului natal, de către carliști; și după ce războiul civil s'a potolit, stîrșindu-și studiile universitare, s'a consacrat învățămîntului. Unamuno nu e un simplu polemist, ci și un poet, un romancier și un filozof. Admirator pasional al cavalerului de tristă figură, el a consacrat o întreagă carte, originală și atrăgătoare, plină de entuziasm religios, eroului lui Cervantes. „Viața lui Don Quichotte", apărută în 1905 și apoi într-o nouă ediție în 1914, a cucerit publicul spaniol. Nu e o operă de erudiție și de istorie, ci o carte în care o imaginație mislică, mergînd pe urmele cavalerului rătăcitor, îi reconstituie aventurile, mai serios decît a făcut-o ironistul Cervantes. Unamuno reprozează în cuvinte amare, acelor ce rid de sărmanul adorator al Dulcineei, lașitatea lor morală. Eroismul lui Don Quichotte tulbură desigur quietudinea și instinctele sybariților. „Dar numai curajul de a afirma un lucru cu voce tare și de a-l apăra cu primejdia vieții, creiază adevărul. Lucrurile sînt cu atât mai adevărate, cu cît credem mai mult în ele și nu inteligența, ci voința e aceea care le impune". Don Quichotte a făcut să predomine poezia visului său asupra prozaicelor aparenți ale realității, dar oare, „din punctul de vedere al eternității, ficțiunile și legenda nu sînt mai adevărate decît istoria?".

În altă operă „sentimentul tragic în viața oamenilor și a popoarelor", Unamuno, combătînd raționalismul îngust care sterilizează sufletele, a pus în valoare toate alternativele de entuziasm sau de

deziluzie ale misicismului spaniol. Operă a unui vizionar, care nu se poate resemna la înlăturarea oricărei finalități spirituale în viața terestră, cartea aduce aminte, prin paginile ei aprinse și prin accentul ei patetic, de cugetările lui Pascal.

Un personaj al lui Ibsen numește gîndirea „o plantă veninoasă al cărui miros te amețește". Gîndirea lui Unamuno amețește desigur, dar numai pe acei a căror mediocritate sufletească e aservită opiniilor comune și prejudecăților curente.

(Georges Vallés. *Revue de Paris*, Octombrie).

Romancierul italian A. Panzini

Sovăesc să pun în fruntea acestei dări de samă titlul de „romancier" cînd e vorba de cel mai apreciat scriitor din literatura italiană actuală. Căci „romane" propriu zise, acest talentat profesor de liceu care e Alfred Panzini, n'a scris, nici cînd te gîndești la „Lanterna lui Dlogene" — cea mai bună din scrierile sale; cu alții mai puțini convine acest calificativ cînd te referi la ultima sa producție, începînd cu „Io Cereo moglie" și isprăvind cu „Il mondo è rotondo", oricît de multă finețe stilistică și humorism atrăgător ai găsi în ele. Dar chiar și cînd e vorba de povestiri mai mărunte, se observă în arta lui Panzini o oarecare tendință de dizolvare. La această constatare ajunge și tinărul critic Luigi Tonelli (autor al unei monografii asupra teatrului contemporan italian, al unui studiu asupra tragediei lui G. D'Annunzio și al unei remarcabile sinteze asupra criticii moderne în Italia; cu o vorbă, o nădejde de mine a acestei critice și un continuator al activității nefericitului Serra).

Tonelli se ocupă de volumul de novele „Signorine" publicat de curînd de către Panzini într-o ediție milanesă și găsește o scădere față de producția anterioară fie din punctul de vedere al mijloacelor formale fie — mai ales — din

acela al concepției sale fundamentale despre artă în legătură cu morala. Panzini urmărește o „teză” și nu reușește să-i dea aparența de artă: urmărește anume teza, că în noua formație socială, femeia disruge căminul și deci nucleul formativ al întregii societăți. S'a vorbit și până acum de misoginismul panzianin, dar de data asta înverșunarea-i anti-feminină i-a conrript pur și simplu arta. „Domnișoarele” pe care le prezintă el nu sînt flințe vii, ci caricaturile din cauza alitudinii prozaice (în sensul de polemică negatoare) pe care-o ia scriitorul față de ele. Avem aface cu simple „manechine de idei”. Și cu toate acestea, fiind seama de talentul real de care Panzini a dat dovadă în repetate rânduri, trebuie să considerăm acest regres ca o etapă de revizuire a propriei sale formule artistice, care, desigur ne rezervă nouă și plăcute surprize.

(Luigi Tonelli. *Marzocco*, No. 44).

Manzoni

Revista critică a esteticianului napoletan în numărul său pe Septembrie ne aduce (pe lângă un admirabil studiu asupra lui *V. Goethe*, semnal de Gentile, și un articol de literatură comparată în care C. Zacchelli revelă o serie de „reminescențe” și imitațiuni „involuntare” în opera poetului *G. Pascoli*),—aprecierile lui B. Croce asupra lui *Alessandro Manzoni* și în special asupra capodoperei sale: „*Promessi Sposi*”. Înainte de a rezuma aceste aprecieri, socotim nimerit a atrage luarea aminte asupra introducerii la articolul lui Zacchelli care tratează din punct de vedere estetic și teoretic chestiunea imitațiilor în literatură și a plagiatului în genere. Pe lângă judiciozitatea și precizia ideilor ce expune, credem că acest studiu introductiv poate fi utilizat cu mult folos de călăra cei ce se ocupă la noi de chestiunea „plagiatelor” în opera lui *G. Coșbuc*.

Încă de pe la 1829 criticii contemporani au imputat romanului lui Manzoni uniformitatea, insis-

tența și „îngustimea de atmosferă”. Croce recunoaște ca juste aceste imputări, dar caută să și le explice spre a vedea dacă sînt într'adevăr defecte ori simplă consecință a stării de spirit în care romanul fu conceput și scris.

Examinînd opera anterioară a romancierului (două tragedii, unele Imnuri sacre și „Cinque maggio”) și găsind că în ea spiritul lui Manzoni nu se sedimentase încă (iar ca o consecință o vedem plină de contraste, care dau un aspect mai vizibil de „poezie” acestei opere de tinerețe)—Croce constată că abia cu „*Promessi Sposi*” a ajuns la deplina maturitate a artei sale și la desăvirșita coerență a propriului său spirit. În acest roman Manzoni învinge complet sentimentele și afecțiunile sale omeșii, pe care le subjugă „sentimentului elic”, fără însă a le disruge, ci doar circumindule și luminîndule de-o lumină egal răspîndită în cele mai mărunte colțuri ale vastei opere.

Ținînd seama de această concepție fundamentală din care izvorăsc toate creațiunile și personagiile din „*Logodnici*”, ne vom convinge că e de nedreaptă critica celor ce găsesc aceste personaje inferioare celor shakespeareiene, fără a vedea că nu e vorba de „inferioritate”, ci de complectă diferență de concepție, de o „diversitate calitativă”.

Recunoscînd simțul elic ce stă la baza romanului, Croce nu ajunge ca alți critici până la a-l socoti un poem religios, ci e mai dispus a-l interpreta drept „un poem al unei morale religioase, lumea percepută de un constant și intransigent moralist” (265). Ca dovadă stă chipul cum Manzoni a zugrăvit dragostea: izvor de purificare morală, întocmai cași la P. Corneille. Din această concepție purced toate personagiile principale ale romanului (a căror analiză interioară dovedește din partea lui Croce o profundă înțuișune critică) și care, pe nedrept iarăși, au fost socotite de unii critici inferioare celor secundare ca reprezentînd latura comico-satirică a romancierului milanese. Nici aici nu e vorba de in-

ferloritate, căci personagiile secundare întregesc pe cele principale și se contopesc — laolaltă cu elementele istorice și cu descrierile din natură, în acea sinteză superioară și în acea armonie desăvârșită care constituie originalitatea și genialitatea lui Manzoni. Din contopirea acestor elemente și subsumarea lor amintitei concepții fundamentale „naște perfecția acestei scrieri, — dintre cele mai echilibrate și desăvârșite din cîte s'au scris în toate literaturile” (268) Și această genialitate e cu atât mai vădită cu cît comparăm „Logodnicii” cu oricare din romanele lui Walter Scott, care din punct de vedere material au avut atîta influență asupra lui Manzoni ca asupra întregului roman romantic din Europa pella 1820.

(B. Croce. *Critica*, fasc. V),

Doamna de Noailles

Academia franceză a decernat d-nei de Noailles cea mai înaltă distincție, de care dispune și pe care totuși o dăruiește uneori cu așa de puțin discernămint și noroc”.

Autorul articolului de față nu se arată încântat de scrierile poetei; citează din ele numeroase exemple, care dovedesc că d-na de Noailles, cînd vrea să exprime o cugetare mai profundă, se servește de procedee seci, negliază măsura, lasă ritmul să deraiete, consoanele să se îngrămădească, fraza să gîfăie împiedecată de cacofonii silabice. Uneori revin cu obsesie aceleași motive. Oricît ar fi de sinceră în pasiune, d-na de Noailles nu disprețuiește nici ea cunoscutul sprijin al retoricii, pe care o minuește cu dibăcie, parc'ar fi învățat la școala lui V. Hugo”.

Criticul stăruie și asupra acestui fenomen de mimelism literar cu nuanță feminină. În „Stances à Victor Hugo” (*Eblouissements*, p. 179) d-na de Noailles cîntă pe Hugo „chiar în limba lui”. Lăsînd acum la o parte aceste rezerve, autorul îi notează și calitățile. În „Dialogue marin” găsește el nouă

versuri, în care marea ar fi invocată în termeni de neuitat:

*Visage éblouissant du monde,
battement
Du temps et de la vie...*

Iar douăzeci de rînduri mai departe, dă peste o strofă delicioasă, terminată cu o imagine „vrednică de Homer”.

D-na de Noailles putea să fie cel mai mare poet al timpului. Talentul ei magnific, nu în deajuns de prețuit, suferă de lipsă de disciplină și ordine. D-na de Noailles dovedește că are daruri rare, însă le nesocotește în chip tragic. Pentru cei care au cîntat „Coeur in-nombrable” și strofele din „Image”, opera poetică de mai firziu a d-nei de Noailles înseamnă o decepție. (Roger Allard, *Nouvelle Revue Française*, No. 96).

Edmond Rostand și Provența

Fiu al financiarului Eugène Rostand, care în orele lui libere a fost un poet delicat și un latinist distins ce-a tradus minunat pe Catull, Edmond s'a adăpat în liceul din Marsilia, la izvoarele culturii greco-latine.

În anul 1879, cînd a intrat în acest liceu, director era profesorul Bourget, tatăl romancierului. De acolo a trecut în 1885 la colegiul Stanislas din Paris și doi ani mai firziu a luat parte la concursul deschis de academia din Marsilia. Subiectul era un memoriu asupra a doi romancieri provențați, Honoré d'Urfé și Zola. În memoriul linărilor de optsprezece ani, care a fost premiat atunci, apar toate însușirile poetului care zece ani mai firziu cucerea Parisul: fantezia veselă și scripitoare, gustul subtilului și al grațiosului, sentimentalism și tandreță, ironie juvenilă, dar fără insolență sau răutate, sonoritatea frazelor și a cuvintelor.

Evocarea secolului al XVII, așa cum o găsim în Astrea lui d'Urfé cași hotelul de Rambouillet vor figura în Cyrano, în pasagele în

care e reconstituirea societatea prețioasă. Iar dragostea luminii răspîndită în toată opera lui Rosland va fi cîntată cu deosebire în pasionatele apeluri ale lui Chantecler.

Ca student, Rosland a avut nostalgia Provenței și volumul lui de poezii „Les Musardises” e plin de viziunea melancolică a copilăriei lui luminoase.

Decorurile pieselor „Les Romanesques”, „La princesse lointaine”, „Samaritaine” sau „Cyrano” sînt luate din lumea sudului, a Mediteranei, a Provenței sau a Gascognei.

„Chantecler” nu e o dramă pentru un teatru parizian, ci o poezie mediteraneană.

În toată opera lui înțelăm rafinarea de cugetare și de sentiment caracteristică meridionalului, mai ales în ceiace privește concepția iubirii.

Iubirea cum era înțeleasă în evul mediu, iubirea trubadurilor care-și cîntă adorata și mîr pentru ea, fără a obținea nimic dela dînsa, iată ceiace înțelăm la Joffroy Rudel, la Cyrano sau la ducele de Reichstadt. Acest sentiment al iubirii, răspîdit în evul mediu meridional, dispăruse din literatura franceză odaltă cu societatea prețioasă. Clasicii zugrăviseră mai mult pasiunea decît iubirea, sau datoria în luptă cu ea. În secolul al XVII amorul devine galant sau libertin și la romantici el e pasiunea care triumfă și suprimă totul.

În teatrul lui Rosland regăsim însă sentimentele poezilor medievale și străvechiul ideal al unei mari părți a rasei franceze.

(Emile Ripert. *Revue des Deux Mondes*, Noembre).

Voltaire și Dostoievski

Cu prilejul aniversării a 100 de ani dela nașterea lui Dostoievski (12 Noembrie 1821), revista maghiară dela Budapesta tipărește sub titlul de mai sus un studiu în amintirea marelui scriitor (Cu același prilej editura fraților Révai îi tipărește opera completă în traducere maghiară.)

E vorba de influența lui Voltaire în „Frații Karamazov”—ideea, însă, nu subiectul... Cași Gogol, cași germanul Hoffman, cași mulți scriitori ai unor literaturi mai tinere, Dostoievski a cultivat din tinerețe pe clasicii francezi și a fost influențat de ei și în special de Balzac și Voltaire. În primul rînd sub influența lui „Candide” a aceluși din urmă și-a scris scriitorul rus romanul său cunoscut. Mai înainte de a-și trata subiectul său, care avea ca idee ateismul (la început chiar intenționa să-l dea ca titlul romanului). Dostoievski a cîntat tot ce are Voltaire mai ateist în opera lui spre a-și pune la încercare credința lui religioasă înainte de a face un pas holăritor în acest domeniu al lumii sufletești. Tot așa cum o făcuse rusoaică, spre a putea intra fără îndoială în mănăstire, celise mai întălu pe enciclopediști... Fata ieșise biruitoare în senzul că și-a păstrat credința și a ajuns la mănăstire—unde de altfel dorea... Dostoievski însă a eșit biruit, căci depărte de orice glad de mănăstire, el a scris pe urmă romanul său—ceiace poate ca scriitor dorea și el—in care Ivan Karamazov este un voltairian. Chiar seria Dostoievski cu trei ani înainte de moarte—cînd începuse serios să-și lucreze romanul: „A-l scrie pe „Candide” rusesc, înseamnă a scrie despre Isus Hristos”. Și în „Candide” și în romanul lui Dostoievski găsim nu justificarea suferinței omenești, ci aceeași protestare împotriva tragicului sorții omenești, același întrebare asupra rostului suferinței omenești, asupra izvorului răului și suferinței, aceleași îndoeli asupra Dumnezeuzeirii, care lasă omenirea să se zbală în răutate și suferință ca un spectator neutru dacă nu chiar nepăsător, de care însă trebuie să ne temem... Apoi, cași în scrierile lui Voltaire, în care se atinge ideea Dumnezeuzeirii, înțelăm în dialectica lui Ivan Karamazov aceeași altitudine: accept pe Dumnezeu drept, dar lumea lui n'o accept. Poate să vie răul dela Creatorul tuturor bunurilor? Poate el să derive dela Stăpînul a toate? Putem să ne mulțumim cu mîngierea că

toată suferința de ozi se lopesce în armonia viitoare? Tot așa Voltaire se întreabă dacă cei dăunați de marele cutremur dela Lisabona, cași sufletele celor rămași sub dărmături, se pot împaca cu ideea că totul s'a petrecut pentru binele universal. Și cu el, iarăși zice Ivan Karamazov: „Nimic nu înțeleg”. Și filozoful lui Voltaire cași aleistul lui Dosioievski (Ivan) uzează în reflexiile lui de toate grozăviile vieții: războaie, execuțiuni, războaie civile, boli molipsitoare, cutremure, etc. Și în analiza metafizice sale religioase Ivan folosește dialectica lui Voltaire: — „Așa cred — spune fratelui său Alioșa — că dacă diavolul nu există și omul l-a plăzmuț, atunci l-a plăzmuț după chipul și asemănarea lui. — Atunci, dar, tot așa ca pe Dumnezeu, adaogă Alioșa („Dacă Dumnezeu l-a plăzmuț pe om după chipul său, omul a făcut asemenea” — zice Voltaire).

Easemănător însuși tonul în care sînt scrise cele două romane.

De altfel în convorbirea cu fratele său Alioșa (Cartea V-a), Ivan zice între altele: „Vezi, dragule, a fost în veacul al 18-lea un bătrîn păcălos care așa a zis că dacă n'ar fi Dumnezeu, ar trebui să fie inventat”.

(Szabo Endre. *Nyugal*, 1 Nov.)

Criza socializmului mondial

Socializmul Internațional II, înainte de războiu, — deși plecase dela principiile stricte ale doctrinei marxiste, bazată pe ideea antagonismului de clasă și a revoluției integrale, — și-a pierdut, încet-încet, întransigența. Toate deducțiile necesare n'au fost trase din principiile stabilite: spiritul de ațenuare cîștiga teren. — Chestia agrară, nicăeri, nu fusese rezolvată. Socialismul, nicăeri, nu-și fixase — în mod hotărît — altitudine față de războiu. Formule complexe și nuanțate, moșuni care lăsau drum liber concepțiilor adverse, — iată ce se ridica de-asupra principiilor rigide.

Internaționala II avea un organism de conducere care, în reali-

tate, era numai un oficiu central de corespondență: colecționa rapoarte, pregătea congrese, dar nu dirija acțiunea — n'avea nici măcar dreptul de control asupra partidelor.

Reformismul și revizionismul se însinua și în mase. Alianțele între partidele muncitorești și democrația burgheză erau frecvente. Ideea revoluției era lăsată la o parte. Socialismul aproape se adaptase societății burgheze care, la rîndul ei, se acomodase, și ea, cu socialismul.

Organizațiile Internaționalei II, pretulindeni, nu mai urmăreau prăbușirea actualei societăți, cise mărgineau la rețete de ameliorare a situației lucrătorilor.

Chiar înainte de 1914, socialismul — aproape pretulindeni — avea nevoie să se întoarcă la origini, la maximele fundamentale.

În timpul războiului, Internaționala II n'a jucat decît un rol foarte neînsemnat. Despărțindu-se în bucăți, ea n'a mai găsit mijlocul să se reîntrădească, — deși masele muncitoare doreau acest lucru, sperînd astfel o pace imediată în niște condiții omenești, care să înlătore pricinile de conflicte apropiate. Organele conducătoare însă nu lucrau în această direcție: ele erau compromise prin colaborarea la guvern cu burghezia. Prăbușirea acestei Internaționale și participarea socialiștilor la guvern — sînt în raport de efect și cauză, nepuțîndu-se însă preciza cu siguranță care-i cauza și care-i efectul.

Afirmațiile, proclamate de trecut, erau acum desavuate; o descufare cuprinsese conștiința colectivă a maselor; o supraabundență de apelite individuale; ideile — subordonate intereselor brutale; o necunoaștere completă a conjuncturilor, care deslăjuiseră războiul. Jocul permanent al ruijelor economice era desconsiderat, și măjoritățile puneau pe primul plan evenimentele episodice, care determinaseră, în ultimul moment, conflictul armat. Aceste măjorități dela 1914 — 1918 s'au îndepărtat foarte mult de doctrina tradițională. Revoluția rusă, intro-

ducind în istorie un factor nou și de-o extremă forță, n'a putut însă, de-odată, să exercite o influență completă. Dar ea a întărit minoritățile care, altfel, ar fi urmat drumul bătut.

Partidele socialiste au renunțat, în timpul războiului, la tezele lor doctrinale, oferind miniștri în guvernele burgheze, care conduceau statul în numele unor insuliști combătute altădată de socialiști. Iar, după războiu, aceste partide n'au știut sau n'au vrut să exploateze zdroncinul politic și social, provocat de războiu. În loc să utilizeze criza, dislocația generală, slăbiciunea evidentă a vechii societăți — partidele socialiste, în unele din țările cele mai greu încercate, au protejat armatura crăpată a statului și au susținut represiunea. Majoritățile reformiste au luat poziție contra minorităților, care vroiau să realizeze programul tradițional. Proletariatul s'a divizat în mod tragic, deoarece cadrele birocratice și parlamentare sau credeau inoportună transformarea integrală, sau se înpătîneau înaintea evenimentelor, sau pactizau pe față cu clasa posesană. Oțăsă muncitoare, Indecisă și fragmentată, ezită — în confuzia generală a lumii — să-și îndeplinească misiunea ei istorică. Trei imperii militare, — sprijinul reacțiunii europene, — s'au prăbușit. În două, revoluția lucrătorilor a eșuat (La reprimarea revoluției maghiare a contribuit și România, care a intrat în Pesta, „de acord cu trei comite; contra-revoluționare constituite de magneși la Arad, Viena și Szalmar”). — Încă un aspect al crizei socialiste.

Internaționala II, la începutul anului 1920, era o fantomă. Ea s'ar fi pulverizat chiar dacă nimeni n'ar fi combătut-o, cercind să-i ia locul. Dar partidele, care se desmembrău din Internaționala II, erau atrase cu putere spre Moscova. Internaționala comunistă avea de partea sa, nu numai gresălele Internaționalei precedente, dar și propriul ei prestigiu. Ea nu era o revoluție în gestăție, ci o revoluție desăvârșită, care trecuse peste piedici enorme și respin-

sese atacuri din toate părțile. În plus, Internaționala III se întorcea la socialismul tradițional, de care se depărtase într'altă Internaționala II.

Situația generală a lumii, după sfârșitul războiului, ajula foarte mult propaganda comunistă. Internaționala dela Moscova anunța criza revoluționară supremă, care sosise pentru toată lumea. Revoluția rusă era primul inel în lanțul revoluțiilor. Regimul capitalist stătea sub amenințarea unei imediate prăbușiri. În universul dărîmat, sunase ceasul proletariatului. Într'adevăr, clasele posedante nu reușiseră să restabilească pacea pe continente: ele încheiaseră doar, dela cancelarie la cancelarie, niște tratate fără consistență, mai dinainte condamnate din pricina clauzelor lor principale. Incendi nouă se pregăteau. Invingătorii, sfărîmîndu-i pe învinși, frezeau într'înșii dorul de revanșă și o ură de moarte. Țările mici independente, create pe ruinele vechilor Imperii, au dat naștere unor nouă anexionisme: imperialismul celor mici, adăogîndu-se la imperialismul celor mari, înnulțea amenințările.

Clasele posedante, nepuțindu-se înfrîna, au condus toate statele la bancrută sau la un pas de bancrută. Datoriile publice se urcau la zeci și sute de miliarde. Deficitele erau enorme. Bugelul se înzecise față de timpurile de pace. Regimul burghez stătea pe marginea prăpastiei.

Acest regim scăpase din mîni frînele forțelor economice: el perdea astfel unica-i rațiune de a subsista. Scumpetea vieții, șomajul, proletarizarea clasei burgheze, agravarea situației proletariatului de odinioară — iată altele indicii care anunțau catastrofa. Din ce în ce mai mulți doreau dispariția actualului regim, din ce în ce mai puțini vroiau menținerea lui. Antagonismul claselor se accentua: statul și oligarhia posedantă dădea adevărate lupte contra claselor muncitoare. În această atmosferă, încercările de reavilitare ale Internaționalei II rămîneau fără nici un succes. Dimpotrivă, propa-

ganda pentru Moscova lua un nou avânt. Internaționala III izbucni, parcă, cu spontaneitate din natura lucrurilor și, încorporându-se în ordinea nouă, își desena conturul în haosul alotstăpînitor.

La mijlocul anului 1921, Internaționala II—pierzându-și creditul și efectivele—nu mai conta decît pe situația-i din Anglia, Belgia, Olanda și Suedia. Internaționala III însă, înainte de al treilea congres dela Moscova, își împlinise profund rădăcinile și cucerise contingente considerabile în Germania, Franța, Elveția, Italia, Norvegia, Bulgaria, Serbia. Organismul intermediar, care încercase să se creeze, sprijinindu-se pe Independenții germani, pe o minoritate franceză, pe majoritatea elvețiană, pe social-democrația austriacă și pe menșevicii ruși a călăta să-și dovedească consistența la congresul dela Viena din Februar. Acest organism, după cum s'a văzut, —reprezenta mai mult state-majoare decît trupe, era o construcție artificială fără viitor, menită să dispară în curînd înaintea Internaționalei III triumfătoare.

Dar oare Internaționala dela Moscova se bazează pe principiile strict marxiste sau, —cum preînd unii.—s'a abătut mult dela ele?

Nu-i nevoie de comparat toate principiile comuniste cu cele cuprinse în doctrina marxistă. Este destul să cităm principiile caracteristice: 1) Dictatura temporară a proletariatului este necesară; 2) Rolul partidului comunist este primordial; 3) Cucerirea puterii politice de către lucrători nu se poate produce în cadrul legalității prezente; 4) Ruptura completă cu reformismul; 5) O propagandă susținută trebuie făcută la țară. —Toate aceste principii se găsesc în doctrina marxistă. Operele lui Marx și Engels sînt o evidentă mărturie.

Internaționala III a restituit proletariatului cea ce-i răpise războiul: viziunea clară a realității, sentimentul antagonismului social care-i la baza istoriei, voința de a se emancipa prin proprie ini-

țiativă. Nu poți să te intitulezi marxist fără a adera la tezele dela Moscova; și, invers, —nu poți adera la tezele dela Moscova fără a adopta marxismul, și fără a recunoaște identitatea absolută a acestor teze cu *Manifestul* din 1847.

(Paul Louis. *Le Monde Nouveau*, No. 4, 5, 6, 7, 8 și 9).

Problemele Angliei

... Probleme dinăuntru și din afară, de soluționarea cărora atîrnă tot roslul viitor al Mării Britaniei în lume.

A ajuns la domnia lumii prin forța navală alimentată de bogățiile acumulate, pe care singură era chemată să le înlesnească și să leape în profitul unei oligarhii. Iar aceasta își impunea politica ei cu concursul parlamentului, care prin regimul lui electoral nu putea avea nimic democratic într'însul. Căci în 1879 abia pătrund în Camera Comunelor cei dintăiu reprezentanți ai partidului național irlandez și numai în 1906 cei dintăiu reprezentanți ai lui Labour-Party. O primă lovitură serioasă se dă „aristocratismului” englez la 1911 cînd cabinetul Asquith desființază dreptul ei de veto în Camera lorzilor. Se încearcă apoi la 1912 democratizarea Constituției de către același Asquith prin aducerea proiectului de vot universal, care trebuie însă să fie retras —și abia după războiul capătă toji celăjenii Angliei drept de vot, cuprinzînd și pe femei. Această reformă extinde lupta muncitorimii în Parlament și unește pe liberalii și conservatorii care până aci își împărțeau puterea. Partidul muncitoresc (Labour-Party) la care, primind baza socialistă și lupta politică se asociaseră sindicatele încă înainte de război —deschide fătiș lupta pentru socializare în toate industriile și ia parte activă la controlul politicii dinăuntru și din afară a Angliei: în 1919 influențează holărarea guvernului englez în chestia intervenției în Rusia, iar în 1920 impiedică efectiv ajutorul în armament și munții ai Angliei pentru Polonia —atunci chiar cînd Capitala acesteia e gata să cadă în

minile bolșevicilor. Dar în afară de muncitorimea organizată și înfățișată politiceste de votul universal și de războiu, în afară de tripla alianță a cărbunelui, căilor ferate și transporturilor, mai are Anglia o greutate înăuntru: *Irlanda*.

Apoi în afară... În afară e *America*, rivalul de azi și de mine. În cursul veacurilor, Anglia și-a eliminat rind pe rind concurenții din piață cu minile ei proprii cind nu putea cu ale altuia; iar cind înșiși indigenii noilor piețe o opreau dela câștig, le făcea lor războiu (războiul opiumului, celdin Transval). Cu ultimul războiu ea și-a îndepărtat pe cel din urmă concurent temul pe apă (Germania) și și-a slăbit considerabil concurențul de pe uscat (Rusia). Deacum însă e mult mai greu. America a intrat în războiu la vreme; cind aliații ei erau desul de îndatorați și isțovii pentru lungă vreme. I-a împrumutat pe toți cu aproape 12 miliarde dolari, din care Anglia a primit aproape jumătate, apoi dela 1.744.984.720 dolari cîntărea în 1910 exportul american s'a ridicat în 1919 la cifra de peste 7 miliarde dolari, iar în 1920 a trecut de 8 miliarde cucerind piețele engleze, unde nu se mai ajungeau vapoare ori ajungeau prea scump, grație costului urcat al cărbunelui. Căci Anglia pierde în timpul războiului 781.000 tone, iar America mai adaugă în acest timp încă 10.379.000 tone la marina sa comercială. Spre deosebire de Anglia, care prin forță își asigurase de afară cea mai însemnată parte dintre mijloacele care îi asigurau domnia, Statele Unite au toate mijloacele necesare unei expansiuni din larg, în solul propriu și n'au lupta de clasă din Anglia. În 1920 America a trimis Europei aproape la 8 milioane tone cărbune pe cind în 1914 nici un milion măcar. Ea mai posedă $\frac{2}{3}$ din petrolul lumii. Alături de toate acestea a crescut mereu și crește acum mai mult—flota ei de războiu, în fața căreia Anglia n'ar putea sta chiar să vrea. Căci în afară de socialiști și de Irlandezi îi mai împovărează mersul propriile ei colonii, care o îndeam-

nă la moderațiune față de America, neștiind cine are să le ocrotească mine împotriva galbenilor. Căci pregătirile militare ale Americii, au în vedere două fronturi deodată: Anglia și Japonia. Dar Anglia, după toate celelalte, este avizată în mare măsură la materiile prime americane pentru industria ei.

Situația de mare putere a Americii se întemeiază pe economia națională, pe cind situația de până acum a Marii Britanii s'a întemeiat pe bogăția unei clase care, servită de o lege electorală favorabilă și de o flotă puternică putea până acum să-și înlăture concurenții. Cu noul ei rival, Anglia șovăește a se măsura, iar Japonia pare a se modera și ea.

Anglia este un stat capitalist, și ea nu poate să înflorească și să domine decît ca atare. Și autorul irage următoarele încheeri: „Dacă Anglia va trebui să renunțe la situația ei de primă putere maritimă și de primă putere comercială, atunci punctul de gravitate al intereselor dominațiilor britanice din Pacific înclină către Statele Unite. Dacă vrea însă Anglia să poarte concurența pentru predominanță economică cu America, atunci e necesar să înfringă leroarea grevistă a lui Labour-Party printr'o măsură legală”.

(Oberstleutnant a. D. v. Blanckensee. *Preussische Jahrbücher*, Octombree).

● fază nouă în lupta pentru stăpînirea Pacificului

Lupta pentru stăpînirea Pacificului e în realitate o luptă pentru stăpînirea Chinei. Oceanul nu e decît un drum și insulele lui niște locuri de popas sau baze de operații; obiectivul e imensul imperiu care nu știe să se apere, nici să pună în valoare bogățiile incalculabile, care dorm în pămîntul fecund și în măruntaele solului. De la sfîrșitul veacului al XVIII, Rusia caută să se apropie de China, prin drumurile teresire ale Siberiei și ale Asiei centrale și, până în 1894, pentru a obliga imperiul chinez să-și deschidă porțile comerțului și penetrației europene, se în-

trebuie să se diplomeze și uneori tunul. Dar după 1894 drama se complică prin apariția unui nou protagonist—Japonia. După războiul din acel an izbucnit din cauza Coreei, Japonezii învingători anexează insulele Formosa și Pescadore, obținând și protectoratul Coreei împreună cu cesiunea peninsulei Liao Tung, cu Port Arthur și Taken wau. Chestia Pacificului devine atunci din asiatică, europeană. Rusia susținută de Franța apără principiul integrității Chinei și acel al porții deschise pentru comerțul străin. Germania se unește cu ele și cele trei puteri invitate Japonia se renunțe la anexiunile lui Liao Tung. Japonia se supune. Principiul integrității imperiului chinez nu e însă respectat de puterile europene care-l proclamase și Germania, exploatarea asasinării unor misionari germani, obține cesiunea golfului Kiao Tcheu și mari avantaje economice în anul 1898. În curând și Rusia se instalează în peninsula Liao Tung și la Port Arthur, de unde Japonezii fuseseră înlăturați cu trei ani mai înainte. Rezultatul e sentimentul național exasperat și revolta Boxerilor. Japonia, lovită în interesele ei și susținută de Anglia, face războiul Rusiei în 1904 și, prin tratatul dela Portsmouth, obține Port Arthur, partea meridională a Mandciuriei și jumătatea insulei Sakhalin. Dar Rusia nu e eliminată din Extremul Orient. Ea subsistă ca mare putere, vecină Chinei și se înțelege cu Japonia, recunoscând integritatea Imperiului chinez și împărțind cu Japonia zonele de influență. Prin tratatul recent din Iulie 1916, inamicii din 1905 deveneau chiar asociați și aliați.

Dar războiul mondial elimină doi concurenți ai Japoniei, Germania perde Kiao Tcheu și posesunile ei din Pacific; ea dispăre din marile chineze ca putere teritorială. Rusia, pradă revoluției, se disloacă. Siberia se separă de Rusia bolșevizată și puteri efemere se ridică aici pentru a dispărea. Cimpul rămâne liber în China pentru o mare politică japoneză, de influență și de expansiune. China

în urma revoluției, care a răsturnat vechiul Imperiu milenar, e lipsită de un guvern stabil și național; divizată împotriva ei însăși, cu provinciile în luptă între ele, cu Sudul mai democratic revoltat împotriva Nordului mai militar, ea nu oferă penetrației străine decât o rezistență pasivă și intermitentă. Nici un obstacol serios nu ar opri avântul influenței japoneze, dacă interesele americane nu s'ar alarma și nu s'ar opune. Statele Unite contra Japoniei, iată forma actuală a luptei pentru stăpânirea Pacificului.

E caracteristic faptul că după ce Japonia a curățit în primele luni ale războiului mondial China și Pacificul de orice element german, participarea ei militară sfârșește. Ea procură cel mult muniții Rusiei și trimite câteva încrușișătoare în Mediterană. În timpul războiului și a negocierilor, toată abilitatea guvernului din Tokio a fost să rămână la Chan Tung, stabilindu-se acolo definitiv. În 1915, despotul chinez Inan Che Kai propusese aliaților participarea țării lui la războiu.

Propunerea a căzut însă din cauza opoziției Japonezilor, care au susținut că nu ar putea vedea fără de neliniște organizarea unei puternice armate chineze. La 7 Mai, în același an, guvernul din Tokio prezenta un ultimatum la Peking, în care cerea ca China să recunoască: 1) că Japonia nu are nici o obligație sa înapoeze Kiao Tcheu; 2) consilierii japonezi pentru politica, finanțele și armata chineză, ceea ce însemna protectoratul japonez asupra Chinei. Guvernul din Peking a respins clauzele care-i alungeau suveranitatea, dar a fost nevoit să recunoască stipulațiile privitoare la Kiao Tcheu. La sfârșitul iernii lui 1917, în momentul în care Statele Unite intrau în războiu, diplomația japoneză a obținut dela aliatele ei Rusia, Franța, Anglia și Italia convenții secrete, prin care aceste puteri, sperând într'un ajutor militar efectiv, se angajau sa recunoască Japoniei toate drepturile pe care Germania le avusese asupra Chan Tungului. Vicontele Ishii, trimis în misiune,

în Statele Unite, obțin în schimbul respectării principiului integrității Chinei și al porții deschise, recunoașterea intereselor speciale ale Japoniei, mai ales în ceea ce privește posesiunile ei. Tratatul de Versailles dădea o complexă satisfacție Japoniei. Prin el, Germania era obligată să renunțe în favoarea ei la Kiao Tcheu și la toate drepturile asupra provinciei Chan Tung. Era un cadou splendid pe care aliații îl făceau Japoniei, căci Chan Tung are peste treizeci de milioane locuitori și e una din provinciile cele mai bogate ale Chinei. Dar China a refuzat să semneze tratatul dela Versailles, Statele-Unite nu l-au ratificat, iar Rusia era absentă. Orice politică în Extremul Orient are două fețe: una oficială, alta secretă. Japoniezii afirmă că vor da îndărăt Chan-Thungul Chinei, că ei nu au în această privință ambiții teritoriale, dar că viața economică în această provincie nu e posibilă, că limba e biniuită de anarhie și guvernul chinez nu reușește să fie respectat. Americanii susțin dimpotrivă, că agenții japonezi interferează în China dezordinea și diviziunea și că republica din Canton e subvenționată de Japoniezi. În realitate, Japonia profită de situația tulbură a republicii, pentru a-și asigura avantaje și garanții pentru viitor. Ea împrumută bani diverselor guverne care se îndatorează și, pentru a se achita, cedează concesiile căilor ferate, a minelor și a exploatărilor de orice fel, hipotecând una după alta veștile diferitelor ramuri ale administrației locale. Războiul a fost pentru Japonia o epocă de prosperitate extraordinară. Ne mai având concurenți de temut, Japoniezii au inundat China cu produsele industriei lor, acaparând piața. Principiul porții deschise e în realitate ocolit și strălucit care au nevoie de piața chineză, americanii în primul rând, înfrimă dificultăți la tot pasul. Comerțul japonez, în timpul războiului, a eliminat pe Engleji din Singapur și a pătruns în India. Mățășăriile japoneze s'au desfășurat în Statele-Unite și pe piețele Americii latine. Uzine japoneze s'au

instalat în Mexico și Japoniezii au făcut cumpărături de pământ în California mexicană. Dar după încheierea păcii concurența a reapărut. Situația strălucită din timpul războiului nu s'a putut menține și criza a venit. Dacă țara s'a îmbogățit, datoria publică a crescut și cheltuielile militare, cele navale mai ales, nu au fost niciodată mai mari. Produsele fabricate se desfac tot mai greu, naționalismul chinez, ajutat de americani și de europeni, caută să creeze industria proprii. Viitorul comerțului nippon apare nesigur. Cărbunele lipsește industriei și, dacă lucrătorii sînt numeroși, calitatea lor e mediocră. Impinsă de nevoile crescînde ale unei populații numeroase și înfometate, Japonia poate fi ispitită să întreprindă forța, recurgînd la un războiu preventiv. Căci interesele japoneze se ciocnesc cu cele americane și cu Siberia. În 1918 cînd puterile aliate, pentru a seceda stăruirile cehoslovacilor și ale amiralului Koltchak, au trimis în Siberia orientală trupe, Japoniezii au debarcat și ei o sută de mii de oameni. În urma protestelor americane și după căderea lui Koltchak, a revoltelor populației asijate de bolșevici, Japoniezii s'au retras, lăsînd însă o garnizoană în Vladivostok și ocupînd partea nordică a insulei Sakhalin. Această insulă e bogată în petrol și în pescărie, și Americanii care au cumpărat la 1867 Alaska, Rusiei, ar voi să fie stăpîni pe ambele țărături ale strîmtorii de Behring. Presa japoneză denunță fără încetare ambițiile americane în Nordul Asiei, unde guvernul independent din Telista a cedat Kamciatka bolșevicilor care au dat-o în arendă sindicatului american Vanderlip. Președintele american Harding a voit să ilustreze intrarea lui în funcțiune, printr'un mare act care să pună capăt dificultăților americano-japoneze și să salveze definitiv interesele americane în China. Aceasta e originea și sensul conferinței din Washington, care s'a deschis la 11 Noiembrie. Va reuși ea să împiedice războiul pe care unii îl consideră fatal? După călătoriile ce vin din

China, conflictul ar fi inevitabil și apropiat. Ultima fază a luptei pentru Pacific se va deschide printr'un uriaș războiu naval, al cărui preț va fi supremația asupra Chinei și exploatarea a patru sute de milioane Chinezi.

Chesia Kiao Tcheu, acela a Siberiei și acea recentă a insulei Jap, au inventat conflictul și au sursescitat opinia. Istoria nu cunoaște conflicte atât de grave care să fi fost rezolvite fără de războiu. Toluși bărbajii de stat din cele două state înclină spre pacifism, căci ei își dau samă că ambele fără prin războiu ar avea puțin de câștigat și prea mult de pierdut.

(René Pinon. *Revue des Deux Mondes*, No:mbre).

Anglia și Franța

Problema relațiilor franco-britanice se pune cu un deosebit interes înaintea opiniei publice a acestor două țări. Căci dacă s'ar produce o rupătură sau numai o îndepărtare mai îndelungată între ele, starea Europei și a lumii, care nici acum nu este prea strălucită, ar fi mult împrăștiată. În urma căror evenimente, prietănia franco-britanică, așa de vie în timpul războiului, a putut să se răcească și să alunece până la starea de acum?

Se vorbește de egoismul britanic. Este un egoism instinctiv rezultând din *insularitate*. Englezul, de secole, s'a obișnuit puțin cife puțin să creadă că este deasupra celorlalți pentru simpla rațiune că duce în insula sa o viață cu totul deosebită. El n'are hotare de apărut. Superioritatea flotei sale, destul de ușor de păstrat pentru un popor pe care nevoile traiului îl înclină fatal către navigațiune și comerț, îl pune la adăpostul năvălirilor. Astfel, necunoscând nici năvălirile, nici înrolările, nici zguduirile, Englezul a ajuns în mod firesc să creadă că Providența l-a ales înadins să se bucure de multe înlesniri de care a lipsit pe sarmanele națiuni de pe continent. De aici vine neînfrînata lui năzuință de a se găsi pretulindeni ca acasă și de a-și trage cenușa pe

turlă fie că ar fi vorba de o negociare publică sau privată.

În timpul tratativelor de pace am văzut pe Lloyd George lăsându-se fâșiș acestor tradiții ale rasei sale. Se pune în sarcina lui această esire: „La urma urmelor, eu nu sînt înșărcinat să apăr interesele Franței! În schimb el a apărut foarte bine interesele Angliei...

Ce vrea Lloyd George este foarte simplu: distrugerea flotei germane, luarea coloniilor germane, a vaselor de comerț germane, menținerea supremației navale. Dacă unul din cele 14 puncte ale lui Wilson - libertatea mărilor - i-a părut împotriva intereselor lui, a declarat că nu-l primește decît sub beneficiu de invențiar.

Nimic nu împiedica pe Francezi să se poarte la fel. Ei aveau nevoie, înainte de toate, de *siguranță*. Așa cum Anglia își luase aproape întreaga flotă germană, Franța avea datoria să ceară *dezarmarea aproape integrală și imediată a Germaniei*.

Trebuia apoi o *garanție militară*: Rinul și neutralizarea completă a Rhenaniei. În sfîrșit un punct tot așa de important - *reparațiunile* - care trebuiau cerute ca un *drept de prioritate absolută*. Însă Clemenceau și cei care-l înconjurau, au adoptat din nefericire cu totul altă tactică. Deviza lui era: *cere- rile noastre vor veni cele din urmă*. Francezii n'au știut să cîștige de partea lor pe Wilson cu toate că aveau mare nevoie de el pentru a ține piept Englezilor; - s'a ris prea mult la Paris pe sama Societății Națiunilor - punct al de scump Preșidentului american. Englezii au fost mult mai sîreji. Lloyd George a prins numaidecît psihologia lui Wilson. El s'a pus în întregime de acord cu Președintele american în timpul cît a stat la Londra: a primit proiectul Societății Națiunilor, l-a ajutat chiar să și-l înfiripeze; în schimb el a făcut să i se dea tot ce voia: coloniile germane, vasele germane, supremația flotei, etc.

Și astfel Anglia a fost plătită cu *realități*; pe cînd Franța n'a primit decît *făgădueli*.

În tot cursul tratativelor, Lloyd George, înconjurat de aceiași colaboratori, a apărat interesele țării sale cu aceiași asprime și neîndurare. Pe cînd la Franceji se schimbau necontenii persoanele însărcinate: D. Leygues urmînd după d. Millerand, d. Briand după d. Leygues, d. Doumer după d. François-Marsol, etc..

În Franța unde chestiunile de sentiment stăpînesc mai mult sau mai puțin politica, se poate constata o răceală crescîndă pentru Engleji; publicul are impresia că, după ce și-au luat partea, ei caută prin toate mijloacele să lipească Franța de avantajii victoriei. În Anglia pe de altă parte, este o indispoziție tot mai mare împotriva Franței, acuzată că vrea să sribească fără milă Germania, să ridice sabia oriîcînd, să tulbure liniștea Europei.

Toate împrejurările impun Franței să aibă față de Germania—fie că ar fi vorba de reparații sau de siguranță—o politică cinstită.

Franța vrea să se înțeleagă cu democrații germani. Ea este obligată însă a supraveghea cu atenție afacerile de peste Rin. Situația guvernului democrat de acum nu este prea solidă. O întoarcere ofensivă a partidului reacționar și militarist este posibilă, dacă nu probabilă. Este nevoie ca Franța să țină cu tărie rolul care i se cuvine în Europa. Trebuie să strîngă în jurul ei tinerele state născute prin victoria comună sau mărite prin ea: Polonia, Ceho-Slovia, România, Jugo-Slavia. Trebuie să-și întărească mai mult încă unirea cu Belgia.

Întărirea cu altele prietenii, Franța va putea discuta dela egal la egal cu Anglia și va avea atunci mulți sorți de a se înțelege cu ea, căci Englezul are, mai presus de orice, respectul celor țări.

(Raymond Recouly. *Revue de France*, No. 14).

Franța și Rusia

Statul rus s'a format printr-o permanentă mișcare de expansiune dela centru la periferie. Drumul spre mare—a fost deschis cu

trudă de Rusi, cînd la Vest, cînd la Sud, cînd în Extremul Orient. Spiritul de expansiune, care a animat în mod sistematic politica externă a Rusiei de-abia dela Petru cel Mare încoace,—s'a manifestat întotdeauna ca un spirit popular, ce mîna masele pe căile fatale ale istoriei.

Regimul țarist, prin politica-i de opresiune, a dezvoltat în provinciile de frontieră ale Rusiei o accentuată forță centrifugă care, după izbucnirea revoluției din 1917, a izbutit să desfacă treptat de Moscova provincii și țări întregi.

Bolșevicii au luat puterea, numai fiindcă corespondeau psihologiei maselor; dar s'au menținut—datorită faptului, că ei au canalizat aspirațiile populare de expansiune, împingînd țările stăpînirea rusească în toate direcțiile.

Anglia a privit desmembrarea rusească cu bucurie extremă. Doar între Anglia și Rusia sînt ireducibile conflicte de interese. De aceea, statele înființate pe ruinele imperiului rus au dobîndit imediat sprijinul englez.

Dar și Franța a procedat la fel. Franța? Dar Franța, care a fost cu persistență combătută de Imperiul Britanic, este oare sigură pe amicitia engleză acum cînd rolul ei este predominant în Europa, deși (trebuie să recunoaștem) „influența-i politică îi întrece forța reală“?

Pe ajutorul cui contează Franța? Al Serbiei mari, al Romîniei mari? Dar acestea nu-s „realități istorice“...

Franța și Rusia n'au interese contrare nici în Europa, nici în Asia. Ele nu-s concurențe cu aceleași mărfuri și asupra aceluiași piețe. Nu urmăresc sfere de influențe, care se întretac. Franța și Rusia sînt situate de-oparte și de alta a Germaniei, fiind în mod natural înfrățite de același interes comun de apărare. Sufletește—Rusia, care urăște Anglia, este alături de Franța. Și trebuie luat în seamă și factorul sufletesc.

Provinciile deslupite de Rusia,—cum nici ele nu pot trăi fără Rusia (altfel trebuind să cadă în starea de colonii ale Angliei sau ale

Germaniei), nici Rusia fără dinsele,—trebuie să se federalizeze. În momentul cînd se va realiza această federalizare, se va prăbuși și regimul bolșevic care, subînăl de nemulțumirile interne, nu se menține decît pe chestia externă: apărarea Rusiei înbucătăfite.

(Pierre Ryss, *Le Monde Nouveau*, No. 10).

Săciul și Maghiar

Revista clujeană, care în numerele din urmă a publicat și citeva traduceri reușite din Eminescu, Goga și Isac (Revai Karoly), fragment din „Prometeu” de V. Eflimiu (Kádár Imre), iar în numărul dela Noembrie dă alte traduceri făcute de d. Kereszturi Sándor din „lira romină modernă” (D. N. Teodorescu, Demostene Bolez, Vladimír Sireinu) în vederea unei analogii — se ocupă în același număr de situația Săciului și Ungurilor în noul Stat român și de raporturile dintre cele două ramuri ale Poporului Maghiar în noile împrejurări.

Săciul au aceeași limbă ca și Maghiarii (cu neînsemnate deosebiri), aceeași cultură, cultura maghiară modernă — afară de situația lor economică și de viața lor socială, care își au particularitățile lor locale. Deși același popor, Săciul, prin izolarea lor de masa cea mare a Ungurimii, au trăit o viață în cînta deosebită și au fost chiar naștune alcătuitoare de stat în timpurile de independență ale Ardealului. În 1848, prin unirea Ardealului cu Ungaria, ei au renunțat la trecutul lor contopindu-și viața în viața poporului frate — poporul în majoritate, deci poporul alcătuitoare de stat. Săciul nu trebuie să renunțe însă la trecutul lor azi, cînd în noul stat rolul conducător îl are alt popor. Prin tratatul de pace ei au fost considerați și tratați aparținînd minorității, cu considerație la trecutul cași la situația lor geografică — ocupînd în masă compactă, un teritoriu care poate avea un regim special.

Dar alături unele dintre minoritățile nemaghiare, care sînt mai bucurous să-și pună naționalitatea sub

scutul bisericii, cît și minoritatea maghiară însăși sînt nemulțumite de particularismul Săciului. Maghiarii din România văd în tendințele de reînviere ale trecutului săcuesc reînviere provocată și de regimul special acordat lor prin tratatul de pace — pericolul despărțirii lor, adică al slăbirii capacității de rezistență în noul stat. Aici, din nefericire, Maghiarii, ca și unii dintre Săciul chiar, se înfîlțesc în vederile lor cu acele tendințe de scurtare a drepturilor acordate Săciului prin tratatul de pace care se văd în guvernul actual ca și în cercurile conducătoare liberale cu mai mari sorji în conducerea Romîniei de mîine.

Este și în interesul statului însuși ca să nu fie împiedicat nici un popor cît de mic în dezvoltarea lui potrivit însușirilor lui proprii și astfel să aducă aportul lui specific în bogăția comună. Aceasta nu poate să aducă slăbirea statului conceput după idelle de după marea dramă. Este și în interesul omenirii, care prin legăturile ei spirituale și economice se simte din zi în zi tot mai mult un organism. Deși Maghiarii din România, ca una dintre minoritățile țării, rămîn impușinați prin izolarea în care îi aduce pe Săciul situația lor specială; totuși această situație specială este în profitul Maghiarii întregi din România (inclusiv Săciul), căci oferă mai largă bază de dezvoltare Ungurilor din ținuturile săcuesci și poate să deschidă posibilități de realizare a unor drepturi nouă pe seama celorlalte minorități. În chipul acesta rasa maghiară din România poate să meargă în fruntea tuturor minorităților în acțiunea pornită pentru așezarea, vieții lor în cadrele constituționale ale unei dezvoltări libere, normale.

Maghiarii care fac opoziție politică, adică regimului special al Săciului, săvîrșesc deci o greșală și împotriva Săciului și împotriva lor înșiși. Nu-i trebuință ca Săciul să fie deprins să-i fie rușine cu numele lui și să-l tăgăduiască. Maghiarii și Săciul trebuie să se înțeleagă și să-și priceapă interesul. „Sprețuirea existenței neamu-

lul săcuesc și a drepturilor ce decurg dintr' însă nu este numai o problemă de stat și umanitară, ci și o datorie de viață ce decurge din existența îndoită a Ungurilor din România*.

(Paál Aprád. *Napkelet*, 1 Noembrie).

O revistă italiană despre Români

Cel ce urmărește publicațiile periodice italiene de pe la 1850 până în zilele noastre, înfilnește adesea articole despre istoria, limba ori literatura română. În mare parte sînt datorite Italianilor ce-au fost prin țara noastră ori studenților filologi care s'au ocupat de l. română în legătură cu celelalte limbi romanice. Tradiția nu s'a pierdut, astfel că și azi apar articole de acest fel, dar care, prin superficialitatea cu care sînt scrise, ne arată că publiciștii italieni în genere sînt tot alți de puțin și de indirect informați asupra noastră, cași în trecut. Remarcăm însă că, în genere, este vorba de superficialități, însă foarte rare ori de informațiuni eronate. Oricum ar fi, Italia ne cunoaște mai bine ca oricare altă țară din Occident și mai ales în timpul din urmă putem afirma că s'a format o serie de serioși specialiști care studiază direct variatele aspecte ale vieții românești. Nu în această categorie poate însă intra autorul scurțului articol de care ne ocupăm.

Este intitulat „*Lingua e letteratura dei Romeni*” și publicat în fruntea unei linere reviste din Roma de călări Iginio Giordani. Se remarcă o oarecare cunoștință (indirectă totuși) a istoriei, culturii, dar mai ales a limbii noastre. Căci departe de-a corespunde titlului, articolul lasă cel mult o oarecare impresie despre limba română ca limbă romanică și despre poezia noastră populară (la fine se văd traduse în versuri rimate vre-o 5-6 poezii populare, dar rău alese: *Miorișa* nici nu este pomenită, în treacă măcar !); cil despre literatura română - oricît de rapid ar fi articolul - este cu totul insuficient tratată și faptul că Giordani

nu reușește să scoată în relief elementele esențiale, ne face să credem că toate cunoștințele ce privir la aceasta le-a luat din manualul lui *Lovera* (fost profesor la Braila pe timpuri) care, împreună cu gramatica limbii romine, sînt poate cele mai nenorocite încercări de studii românești în Italia. Relevăm oarecare apropieri între română și dialectele italice de azi, tonul corect și entuziasmul pentru lenacitatea română, deși articolul nu reușește a convinge pe ceilor: este desinat și pe alocuri prolix. (Inuif, să adăogăm că strecoară și o eroare istorică: pentru Giordani „fanariot” este sinonim cu „boier”).

(Iginio Giordani. *Revista di Cultura*, Fasc. 7-8.).

Tîrgul de mostre din București

Nu numai străinii, dar și Românii însși vizilind tîrgul de mostre din București - au rămas surprinși de varietatea și de calitatea produselor acestei țări, care ar putea să și satisfacă singură toate nevoile.

Aliații, în loc să dea sprijin financiar Romînel care după războiu, s'ar fi ridicat în trei ani, - au lăsat-o în sama înfîplării. România se va reface, desigur, cu propriile-i mijloace. Dar atunci alții vor profita de noua situație.

Negustorii franceji desconsideră piața română, și fac prin această o mare greșală. Influența franceză, în România, descreșe zi cu zi.

Reprezentanții comerțului francez, anchilozaji în niște metode învechite, neriscînd nimic, vor să recolteze totul. Ei combină în compluarele din Franța planuri extraordinare și se așteaptă ca, odată ajunși în România, acceptările să sosească dela sine la picioarele lor. Astfel, - ei se întorc, peste o săplămină în Franța, fără nici un rezultat, spunînd că Romînil nu-s oameni serioși și că n'au țara lor nu-i nimic de făcut.

Acești negustori nu cunosc România. Ei nu știu că Romînul are

altă concepție asupra timpului decât Francezul. Românul are vreme. Lui îi plac tratativele. Pentru locuitorii provinciilor danubiene, da este echivalent cu *peut-être* și nu, ca *sans doute*. Cu dinșii,—o ușă nu i niciodată complet deschisă sau închisă. Ei au o natură indolentă, nu le place să fie contrariați, se complac în discuții și șicane, și—chiar când încheie o afacere—găsesc prilejuri de retrageră. Acestora - comercianții francezi caută să le impună planurile lor, acceptându-i ca clienți, dar repudiindu-i ca asociați.

Negustorii francezi trebuie să se adapteze obiceiurilor românești, așa cum se adaptează negustorii altor țări,—Germanii, de pildă. Aceștia inundă România cu mărfurile lor. Librăriile din București de exemplu, care—acum cîțiva ani

—n'aveau în vitrine decât cărți franceze, astăzi sînt pline cu cărți germane. Școlile evanghelice germane sînt silite să respingă cere-rile nouă.

Și nu numai Germania ocupă, văzînd cu ochii, piața romîna—dar și Italia, ale cărei succese sînt din ce în ce mai mari.

În timpul acesta, Franța stă în rezervă (vorbim de inițiativa privată, nu de guvern, care își face întreaga datorie), dînd crezare tuturor știrilor false, care atît de ușor își fac drum în opinia publică.

Veniți în România! Dar să aveți în vedere un lucru: Românul vrea să aibă în străin un colaborator, nu un stăpîn.

(Léon Thévenin. *Revue Bleue*, No. 21).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

Franc Nohain, Fables, La Renaissance du livre, Paris, 1921.

Nohain a scris mai multe volume cu versuri satirice: „Les chansons des fraïns el des gares”, „La nouvelle cuisinière bourgeoise”, „Le pays del'Instar”, etc.; iar cu ocazia centenarului lui La Fontaine a publicat și un volum de fabule compuse în oarecare măsură după maniera lui La Fontaine, dar mai cu sâmbă după maniera sa proprie. A procedat ca Jules Lemaitre odinioară, scriind pe marginea vechilor cărți povești noi și amuzându-se să arăte că în literatură invențiunea naște din continuitate.

Franc Nohain vorbește în fabulele lui de automobile, de chibrituri, de mii de lucruri, pe care ni le vinde statul și care nu erau pe vremea lui La Fontaine. Oăsim ceva din spiritul vechilor farse, temperat însă de o mare fineță de sentiment.

Ada Negri, Stella mattutina, Mondadori, Milano, 1921.

În literatura italiană avem o pleiadă de poete: Annia Vivanti, care a scris în urmă și romane bine cunoscute; Teresah, etc. Prin traduceri izolate Ada Negri și-a câștigat admiratori și în publicul nostru amator de poezie. În volumul „Stella mattutina”, care propriu zis nu coprinde poezii, Ada Negri povestește adolescența, educația și cum și-a făcut școala poetică.

Pietro Mastri, Meridiana, Tadei, Ferrara, 1921.

În Italia poezia contemporană este slab reprezentată. Bunăoară *L'io sull' aqua* de Mallia Limoncelli (Treves, Milano) sînt poeme dannunziene; ceilalți autori n'au nici ei caracter personal mai pronunțat. De aceea editorii italieni se ocupă mai mult cu redarea în formă definitivă a poezilor din generația mai veche: Annia Vivanti (*Lirica, Bem-*

porad, Firenze), poetă devenită apoi romancieră cu renume; Angolo Orvielo (*Le sette leggende*), Teresah (*Libro di Titania*), Iacopo Boccialini (*Il nido nelle siepe*, Treves, Milano). Pietro Mastri dă și el o nouă ediție de poeme. După o lungă lăcere, se înfățișează însă și cu poezii nouă: „Meridiana”.

John Gould Fletcher, Japan Stamps, The Four Seas Company, Boston, 1920.

Alți poezii americani cu reputație este Alfred Kreymborg. Fletcher este alături cunoscut prin 1913, cînd Ezra Pound, vorbind despre versurile lui, le prezintă publicului cu vorbele: „Iată un autor hotărît să zugrăvească realul” și-l lauda perfecția de formă rar atinsă de alți scriitori în engleză. Capodopera sa e „Brisants and granit” (Macmillan Company), care prin optimizmul colorat și larg reprezentanță un imn măreț îndreptat către cerul și fluviile Americii.

Hermann Stehr, Lebensbuch, S. Fischer Verlag, Berlin, 1920.

Hermann Stehr are azi 57 de ani. A fost introdus în literatură de Gerhart Hauptmann și a rămas aproape neclintit în limitele extreme ale curentului naturalist. A început la 34 de ani cu un volum de nuvele: „Auf Leben und Tod”. Apoi după romanul „Leonore Griebel” a scris mai tirziu altul: „Der begrabene Gott”, în contra căruia criticii au avut multe de zis, fără să-i conteste însă talentul. Piesa „Meta Konegen” a plăcut puțin. Ultima producție este un volum de versuri, din care reproducem poezia: „Rat des Greises”:

Lass nie dein Herz vom eignen
Herzen fangen.
Was es empfindet, soll es ohne
Bangen
auch ganz verströmen, dass am
neuen Tage
es wieder neu des Lebens Wun-
der frage.

Hoch ziehn die Sterne, tausend
Blumen blühen.
Gib Dich nur ganz in deinem Glück
und Mühlen
und lasse keine Form in Dir er-
kalten,
so prüfst Du durch des Lebens
Vielfgestalten.

Des Daseins tiefste Knechtschaft
heißt Erinnern.
An diesen blassen Bildern unsers
Innern
zerbrach mehr Menschenkraft, als
Mord und Brand
in allen Kriegen jemals überrannt.

A. Schiefner, *Kalevala*, Verlag
Georg Müller, München, 1921

Literatură populară finlandeză este
o producție aparte, independentă și
tot așa de interesantă ca și psalmii,
epoea eroica indiană și greacă, cin-
tecele eddice, epica romană, bala-
del anglo-scoțiene, baladele sirbo-
bulgare și romanța spaniolă a Cidu-
lui. Poezia finlandeză are ritm tro-
haic, se servește de aliteratie — ca
poezia germană — și acuză destulă
predilecție pentru repetarea aceleiași
idei în variante și metafore paralele.
Exact ca în poezia noastră, când zice:

Rău îi stă în muntele, rău,
Fără piatră, fără brazi,
Ca și mie fără frați;
Rău îi stă muntelui, rău,
Fără piatră, fără flori... etc.

În „Kalewala” avem însă a face
nu cu un folklor autentic, ci numai
cu o producție națională în spiritul
creațiilor populare, cu motive lirice,
formule magice și balade mitice înă-
dite, tilizate și prelucrate într-o e-
popee lungă și continuă — te poetul
Elias Lönnrot (născut 1802).

ROMANE

Marc Elder, *Le sang des
Dieux*, Albin Michel, Paris, 1921.
Este povestea unui fiu, progeni-
tura lirică a unui academician lu-
lustru, al cărui urmaș în loc să-l
continue gloria, ajunge dimpotrivă
o pacoste pe capul părinților.
Marc Elder dovedește încă odată
că ereditatea nu-i un paradox, ci
există, și anume în chip foarte ascuns
și insondabil. În „Essais optimis-
tes” Elie Metchnikoff citează cazul

a doi gemeni, care deși crescuiți
la fel, devin unul rău și altul bun.
Erasm („Elogiul nebuniei”) a spus
demult că învățații, care se ocupă
cu știința și se bucură în viață de
laude și succese, n'au noroc de-
loc, cînd e vorba de procreare.
Cicero a avut un fiu degenerat;
copii lui Socrate, semănînd cu
Xantippa, erau chiar nebuni. Marc
Aurel a avut de fiu pe monstruosul
Commodus. Temistocle, Tucicide,
Pericle, Aristide, Scipio Africanul
au avut o descendență deplorabilă.
Carol Magnu s'a ales cu Ludovic
cel prost. Fiul lui Petrarca a fost
un analfabet. Al lui Walter Scott
a fost un ofițer de cavalerie, care
se lăuda că n'a deschis nici o-
dată o carte de a lui tatăl său...

Jean de Gourmont, *Zigoni*,
Coutances, Paris, 1921.

Eroina este o pisică, al cărei
suflet Gourmont îl analizează fin.
Frumoasă și răsfățată, Zigoni a
devenit cu vrista tot mai gravă și
a căpătat cu încetul o intensă vi-
asă interioară. Din aventurile ei
galante, din relațiile ei cu stăpî-
nii, se vede că are și o pronun-
țată înclinare pentru muzică. Ber-
lioz și Rimsky o impresionează.
D-na de Gourmont a împodobit
cartea cu gravuri și cu portretul lui
Zigoni cocoșată pe o pernă, așe-
zată într-o poză fără grije, cu o-
chii plini de mister și pălîndere.

Gaston Chéreau, *Valentine
Pacquault*, Plon, Paris, 1921.

Valentine e un suflet ușuratic și
frivol, o Manon modernă, care ne
puind rezista tentatiunilor unei
vieți luxoase, își înșală barbatul
cu inconștiență, șoptindu-i în acelaș
timp la ureche vorbe de dragoste.
Din cauza infidelităților ei repe-
tate, el ajunge la disperare, și
sfîrșește prin a se sinucide, iar
ea scoboară tot mai jos pe dru-
mul mizeriei și al rușinei. O în-
tunecată fatalitate plutește asupra
romanului; dar acțiunile eroilor
își găsesc totdeauna o suficientă
motivare în individualitatea lor
psihică.

Eugène Le Roy, *Mademoiselle
de la Ralphia*, Rieder, Paris, 1921.

Mademoiselle de la Ralphia este
numele unei aristocrate scăpă-
tate, care trăiește acum într'un cas-
tel cu trecut istoric, pe marginea

unul riu poetic. Trăiește singură, înconjurată de un personal foarte redus... Deși mindră, este însă impresionabilă. Și izolată cum e, se înamorează de o slugă. Acesta intră în armată și ajunge căpitan. Cu toate astea M-lle de la Ralphie nu vrea să se „mezalizeze” și cînd el moare, ea înnebunește, fiindcă a luptat cu sălbătăcie împotriva unui temperament furiunos și refînut. Povestea se bazează pe un fond destul de real.

Michele Saponaro, *Nostra Madre*, Mondadori, Milano, 1921.

Roman eșit din vămășagul de curente și probleme sociale, care agită pe contemporani. În Italia chestia jărănească este de o importanță covârșitoare. Se spune că este chiar cauza fundamentală a crizei. Saponaro, scriitor regional, realizează cu romanul său cetace în nemțește se chiamă „Heimatkunst”. În provincia lui resimțindu-se mai mult ca oriunde problema rurală, a încercat s'o înfățișeze în chip artistic. După părerea criticilor, Saponaro este prea liric, și aceasta e un cusur în dramalizarea conflictelor sociale.

Virgilio Brocchi, *Il posto nel mondo*, Mondadori, Milano, 1921.

Și în literatura italiană, autorii au desbătut problema războiului. Bunăoară, Ferdinando Paolieri (*Storia di un orso e di una gallina*), Arturo Stanghellini, Borgese... Tot așa Giovanni Papini care în *Storia di Cristo* e preocupat de criza politică și socială a vremii, și găsește că salvarea stă în reînjoarcerea la evanghelia lui Cristos: iubirea între oameni.

După încheierea păcii, războiul a izbucnit acasă în forme mai puțin singeroase, dar tot așa de înversunată—într-o diferitele categorii sociale. În *Il posto nel mondo* Brocchi zugrăvește lupta de toate zilele pentru cucerirea unui locșor sub soare. Preocupat de problema generală a vieții, Brocchi se ridică deasupra epocii noastre.

John M. Synge, *Les Iles Aran*, traduit de l'anglais par Léon Bazalgette, avant-propos de Maurice Bourgeois, F. Rieder, Paris, 1921, 1 vol. în—16, 6.75.

În prefață, M. Bourgeois vorbește despre finăru lui Synge, și spu-

ne că acesta a făcut la început studiul asupra literaturii franceze din sec. XVII. Însă Yeats l-a sfătuit să plece mai bine în insulele Aran, să trăiască acolo ca indigenii și să povestească apoi viața, pe care nimeni n'a povestit-o încă... Așa a și făcut. Aran este un arhipelag de trei insule, lângă Islanda. Synge s'a stabilit în el și a pierdut în curînd orice noțiune de timp, confundîndu-se pe încetul cu medul, și lăsînd viața să curgă domol în mijlocul indigenilor ocupați cu exportul de porci, cu țirgul de cai, și neliniștiți de furtuni ori de dramele acelea întunecate și legate de trudnica existență a pescarului.

Ernst Weiss, *Franta Slin*, Genossenschaftsverlag, Wien, 1921

Se povestește soarta unui om, bolnav fizicește și din pricina omia cu sufletul mutilat. Franta Slin a devenit impotent și prin urmare antisocial. Își chinuște de moarte nevasta, înaintea căreia—in tocmai ca Oclave din „Armance” al lui Stendhal—nu îndrăznește să facă destăinuirii. Instinctul bestial îl mîră însă prin cariere cu anume reputație și acolo găsind ce caută ajunge criminal sadic. Ernst Weiss desvăluie taina conviețuirii sexuale și o evidențiază ca pe un insemnal factor al vieții sociale.

Ernst Weiss, *Stern der Dämonen*, Georg Müller Verlag, München, 1921.

În „Stern der Dämonen” Weiss se servește de pretextul unui omor—mai exact, un paricid—și de o comparație înaintea Justiției. Acțiunea de aici, ca și subiectul scabros din „Franta Slin”, le-ar putea îndreptăți să-l lei pe autor drept un naturalist înfrînat, dacă din lectura romanului nu s'ar vedea că lumea reală este pentru Ernst Weiss, numai un prilej de a face analiza sufletului omenesc, descoperindu-i toate lăunile până în adîncuri.

TEATRU

Jean-Jacques Bernard, *Le feu qui reprend mal*, „Illustration” din 6 August, Paris, 1921.

Jean-Jacques Bernard a scris și romane, a scris și nuvele: L'Épi-

cler", „Les Enfants Jouent"... Autorul izbutește mai bine, cînd ne dă impresii personal încercate, și are mai puțin noroc în subiecte, care ies din comun și prin urmare au nevoie de căleală multă, pentru ca acțiunea să pară verosimilă. În piesa scrisă cu prilejul războiului, „La maison épargnée", unde populația dintr'un sat incendiat prigonește pe un sătean—singurul, a cărui casă a rămas în picioare—și-l prigonește până într'atîta, că bietul om se vede nevoit să-și dea singur foc și să fugă—noia nu-i tocmai firească. Dimpotrivă, piesa „Le feu qui reprend mal" este de alt soi, este la înălțimea calităților lui Bernard, de acela a și avut succes. Subiectul este veșnica temă a geloziei conjugale, izbucnită între un prizonier întors din Germania și o lină nevastă, care nu-reaște pentru un ofițer american sentimente duioase, și curate.

Hartley Manners, *Peg of my heart*, Little Brown and C. I. Boston, 1921

La Anglosaxoni se observă o importanță mișcare teatrală: Bernard Shaw („Maiorul Barbara"), James Barrie („Admirabilul Crighton"), Somerset Maugham („Cercul"), Lord Dunsany („Si"), John Galsworthy, John Drinkwater („Abraham Lincoln"), Clemence Dane („Actul de divorț"), etc., etc., Piesa lui Manners: „Peg of my heart" a fost reprezentată de sute de ori în Statele Unite și în Anglia. „Peg" este o fată lină și zglobie, cam rău crescută, însă cu inimă bună. Nu-i un tip original și nou, însă e înfățișată simpatic. Clauzele unui testament o impun unei familii de snobi, care îi cășunează o serie de umiliri și neplăceri, fără a-i încovoia sufletul și voința.

Romain Rolland, *Die Zeit wird kommen*, Schauspiel, übersetzt von Stephan Zweig, Frankfurt, Rütten-Löning, 1921.

Scriind-o acum 20 de ani, sub impresia războiului anglo-bur, Rolland se răfuește cu spiritul războiului. „La Deutsches Volkstheater", unde s'a reprezentat pentru înălțarea oară, drama a dat ocazie la manifestări de simpatie pentru autor. Pasagiile scrise ca o protestare în

contra casuisticei ipocrite, care vrea să le îndreptățescă; în contra năzuințelor capitaliste, cărora în primă și ultimă instanță le slujește războiul—fură subliniate cu aplauze furtunoase. Însă Rolland nu arată și mijlocul cum ar putea omenirea să iasă din lațul strîns și viclean al războiului. El exprimă numai speranța că odată și odată va fi așa. Din cauza asta generalul, care își face datoria și împușcă pe soldatul „trădător", fiindcă nu vrea să ucidă; flăcăul, care la rîndul său omoară pe general; adversarii, care se rănesc de moarte și se iartă înfățișează câteva scene înduoșătoare, dar nu destul de dramatice. „Va veni ea vremea!" zice soldatul bur aplecat peste cadavrul generalului și, precum știm, vremea aceea a venit într'adevăr: Burții și Englezii, înțelegînd crima, pe care au comis-o războindu-se între ei, s'au împăcat și în 1914 au tăbăciră oală ca să ucidă și ei pe alții. Piesa lui Rolland, destinată să inspire nădejde, a dovedit mai curînd zădărnicia lucrurilor omenestii.

Hans Henny Jahnn, *Pastor Ephraim Magnus*, Verlag S. Fischer, Berlin, 1921

Un tată stă să moară sub povara unui blestem grozav, și în prolog explică fiilor săi că spre fericire ajungi pe două căi: „Îrîind viața simțurilor sau înălțîndu-le ca zeii deasupra suferințelor" În înălția jumătate a cărții, unul din frați încearcă să trăiască după plac, se izbește însă de rezistența inversunată a societății. De oarecî gema de plăceri fizice e redusă, înăru se satură repede și orbit de nebunia simțurilor, moare din sadism. Problema sexuală o iratează Jahnn în chipul cel mai brutal. Pentru el sentimentele sînt toate deopotrivă de firești și de legitime. În sprijinul teoriei lui, citează pe Lionardo, Bach, Holbein și pe Büchner. În partea II-a, celălalt frate apucă a doua cale. Își ciopirjește trupul, îndurînd suferințe, însă nu atinge „absolutul" nici el. Cartea lui Jahnn desființează temelia spirituală a vieții, vrea să arate că spiritul nu există. „Pastor Ephraim Magnus" nu-i o dramă propriu zisă. Distinsă cu

premiul „Kleis“, a făcut totuși vișvă și a deslănțuit împotriva ei o mișcare de opoziție dela sine înțeleasă, dacă ne gândim la credința comună că corpul omenesc nu-i ceva absolut, definitiv și singur.

CRITICA ȘI ISTORIA

LITERARĂ

Gustava Cohen, *Ecrivains français en Hollande dans la premi'ère moitié du XVIIe siècle*, Ed. Champion, Paris, 1921.

Scriitorii, cu care se ocupă autorul, au fost atrași în Olanda de dragostea de aventuri, oride știință. Franța întrefinea acolo regimente de oșlăși în serviciul statului. Pe vremea aceea trăia în Olanda poetul Jean de Schelandre, și acesta avea în sine palima războiului și comanda o companie de oamni.

Universitățile olandeze erau repute. Profesorii mai iluștri erau francezi: Pierre de Moulins, Scaliger, Saumaise... La Leyda a studiat Jean-Louis-Guez de Balzac, epistolierul. Descartes a fost în Olanda soldat ca Schelandre, dar și student. Toată viața filozofului e povestită cu prilejul acesta, de Cohen.

François de Miomandre, *Le Pavillon du Mandarin*, Emile-Paul, Paris, 1921.

În aceste pagial de critică literară e vorba de Stendhal, Rousseau, Remy de Gourmont, Verhaeren, Victor Segalen... În Stendhal, Miomandre iubește pe om și-l apreciază „senzibilitatea prelioasă și bogată, acoperită în chip pudic de aparențe brusce de funcționar napoleonean și de Jacobin epicurean“. Studiul asupra lui R. de Gourmont este tot așa de inușit. Ca termen de comparație, Miomandre citează pe Erasmus pentru calitățile humorului și independența spiritului.

Dar autorul atacă și subiecte străine. Găsim un studiu asupra poeziei mistice persane. Vorbește de Cervantes, Edgar Poe, Eric Kodo, José Garcia Calderon. Pe Gongora îl compară cu Mallarmé, găsește la el același cult pentru

cuvințe, amfndol slujindu-se de ele ca de un mijloc de evocare și armonie.

Camille Pitoulet, *Vicente Blasco Ibanez, ses romans et le roman de sa vie*, Calmann-Lévy, Paris, 1921.

V. Blasco Ibanez poate de acum să se repauzeze pe gloria aștit-gală. Și din cele ce spun biografil, reiese că viața lui e tot așa de amuzantă ca și romanele sale naturaliste, realiste și pitoresll. Blasco are și cronici de războiu: „Cel patru cavaleri ai apocalipsului“ (acțiunea petrecându-se la Paris, în momentul bătăliei dela Marna) și „Dușmanii femeii“ (cu subiect luat din mediul cosmopolit, la Nice și Monte-Carlo). Primul a obținut în Statele-Unite un succes prodigios, iar printre romanele de războiu, cele s'au scris, se spune că nu-l altul mai bun. Cu toate astea, entuziasmul stîrnit alădată de literatură lui Blasco pare că s'a răcit. Unii sint impresionaji de faptul că scriitorul spaniol prea neglijază sufletul omenesc, ca să se ocupe mai numai de exterior. De pildă, în *La Horde* interesant este locmai Malfrans. Pentru Blasco însă odinea lamentabilă a acestuia e un prețel, ca să descrie mediul, unde trăește hoarda nenorociilor tăbăriți în jurul Madridului.

Ernst Robert Curtius, *Maurice Barrès*, Verlag Friedrich Cohen in Bonn, 1921, VIII—256 S., 50 M.

Prima lucrare a lui Curtius: „Die literarischen Wegbereiter des neuen Frankreichs“ a obținut, grație obiectivității autorului, votul Germaniei culte. Era pentru intelectuali un fel de datorie să caute să întindă o punte între Germania și Franța—țară în domeniul ăsta poate încă necunoscută. Tema naționalismului francez, alină abla în treacă în „Precursorii literari“, este tratată aici cum se cuvine. Curtius precizează signatura spirituală a acestui curent și caută să-l explice ca pe un produs de seamă al ideologiei politice mai nouă, consequent urmărită în Franța. De aceea a și ales pe Barrès ca tip reprezentativ. Lucrearea lui Curtius nu e o apariție senzațională, dar o carte de actualitate.

Este un capitol de istorie literară, ce poate fi luală și ca istorie politică

ISTORIE

Duc dela Salle de Roche-maure, Gerbert, Silvestre II. Rome, Imprimerie éditrice Romana; Paris, Emile-Paul, 1921.

Gerbert, călugăr francez din sec. X-lea, trăind mulți ani în Spania și întorcându-se de acolo cu un aer exotice, savant avînd de a face c'un papă Ignorant, ajunsese din pricina complexității sale aproape legendar.

Impăratul făcu din el preceptorul fiului său, Otto, și acesta suindu-se pe tron (Otto II) îl păstrează ca prieten, îl face arhiepiscop la Reims, apoi la Ravenna, și în urmă papă: Silvestru II. Gerbert a contribuit la alegerea lui Hughes Capet, deci la înlocuirea Carolingienilor reprezentăți pe atunci printr'un colateral: Carol de Lorena. Acesta era antipatic lui Otto al Germaniei, pentru că făcîndu-se rege francez ar fi revendicat Lorena. Deci Gerbert s'a purtat ca adevărat feudală al Ottonilor. Viața lui este o adevărată cronică din evul mediu, plină de teroare și trădări.

Nemulțumit de Capetent, se răzvrătește la Carolingieni, după aceia revine iarăși la cauza lui Capet, căruia prin intrigă îi sacrifică pe ultimii doi Carolingieni.

Izgonit de pe scaunul episcopal de Reims, Gerbert se retrage la Otto III. A fost papă bun, deși a mai trăit doar trei ani. Autorul dă detalii interesante asupra Romei de atunci, despre încoronarea lui Ștefan cel sfînt al Ungariei, despre anul falidic 1000.

Charles Benoist, L'Europe en feu, Perrin, Paris, 1921.

Benoist a pornit să facă o istorie generală a războiului. Două volume, cu mersul evenimentelor dela 15 Ianuar până la Decembre 1916, au apărut mai demult. Acum e vorba de speranțele Nemților în Wilson, de ofensiva lui Mackensen în România, de neorînduile grecești sub Constantin. Apoi despre rupțura între America și Germania, despre victoriile engleze și manevra ascunsă a Germaniei în America. Retragerea pe Somme, revoluția rusă și intervenția Americii. Intrigile germane în Spania și, în sfîrșit, ofensiva generală.

Sir C. E. Callwell, Experiences of a dug-out. London, Constable, 1921.

Autorul, general în armata engleză, povestește tot ce-a văzut, dela 1914—1918. Ofițer cu rol important și în relații cu personalități de seamă (Lloyd George, French, Kitchener, Churchill), este în măsură să fie bine informat. În lunie 1914, deci în ajun de a izbucni războiul, Callwell se duce și vizitează, din inițiativa sa, drumurile de fer germane pe frontiera Belgiei și Luxemburgului. Și se luminează deplin în privința lucrărilor ridicale acolo vreme de șase ani. Descrie clipa, cînd au declarat Englezii războiul Vorbeste de expediția dela Dardanele și de lagărul dela Salonice. Numai Franța e de vină că operațiile din punctul acela au luat așa proporții. Totuși situația era acolo așa de jenantă—mai ales în urma unei ofensive neizbutite—încît a fost nevoie să se schimbe comandantul suprem.

BIBLIOGRAFIE

- Mihail Sadoveanu**, *La noi, în Viișoara*, Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 22 lei.
- Radu Rosetti**, *Alte poezii moldovenești*, Edit. „Viața Românească”, 1921, Iași, Prețul 22 lei.
- Spiridon Popescu**, *Munca pentru ridicarea poporului* (Scrieri către învățători, preoți și către cei ce vor să-și cunoască neamul), Scriere premiată de Academia Română, Edit. „Viața Românească”, ediția III-a, 1921, București, Prețul 20 lei.
- Corneliu Botez**, *Noul Codex de ședință al Judecătorului de ocol*, adnotat și comentat, *Organizarea și funcționarea Judecătoriilor de ocol. Competințe civile. Doctrina și Soluțiunile Jurisprudenței* (1908-1921) în comparație cu legislația ungară, austriacă și rusă. Decrete-legi, Decrete-ordonanțe și Circulări ministeriale, Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 85 lei.
- Dr. Constantin Zamfirescu**, *Manualul de Semeiologie medicală*, volumul I: *Aparatul respirator și renal*, ediția II-a, revizuită și adăugată, Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 50 lei.
- Ioan Slavici**, *Închisorile mele*, Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 28 lei.
- Calendarul Plugarilor (1922)*, Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 16 lei.
- N. Batzaria**, *Spedanții de cadine* (Nuvele din viața turcească), Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 16 lei.
- Vasile Pop**, *Cum tubeste o fată* (Roman), Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 18 lei.
- Natalia Negru**, *Helianta* (Două vieți slinse.—Mărturisiri), Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 20 lei.
- Ion Pillat**, *Antologia Toamnei*, Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 18 lei.
- Karl Kautsky**, *Terorism și Comunism*, Tradusă de Al. R. Moroianu, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 6 lei.
- Dr. Radu Chernbach**, *Trei acte medico-legale*, Tip. Corlăteanu, Huși.
- Dragoș Protopopescu**, *Zvon de pretutindeni*, Edit. „Casa Școalelor”, 1921, București, Prețul 7 lei.
- Anuarul II al Școlii Normale de băieți din Deva (1920-1921)*, Tip. V. Laufer, 1921, Deva.
- Pierre Mac Orlan**, *La cavalière Elsa*, Edit. „Nouvelle Revue Française”, 1921, Paris, Prix 7 fr.
- Emil I. V. Socac**, *De la naștere la moarte*, Edit. I. V. Socac, 1921, București, Prețul 20 lei.
- I. Peltz**, *Paiatele*, Tip. „Poporul”, 1921, București, Prețul 7 lei.
- Paul Mihăilescu**, *Comedia adolescenței*, Tip. „Gutenberg”, 1921, București, Prețul 25 lei.
- Dr. I. Frumușan**, *Cum să ținem țigara*, Edit. „Eminescu”, 1921, București, Prețul 10 lei.
- Conferințele corpului didactic primar din Docia superioară în 1920*, Tip. „Lyceum”, 1921, Cluj.
- Calendarul național al ziarului „America” (1922)*, Edit. „Campaniei de publicitate a Uniunii Societăților române”, Cleveland, Prețul 75 cenți.

- La Nouvelle Revue Française*, No. 98, 1-er Novembre, Paris, Prix 4 fr. 50.
- Mercur de France*, No. 562, 15 Novembre, Paris, Prix 5 fr. 85.
- Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations*, No. 6 și 7, Octobre și Novembre, 1921, Genève.
- Napkelet*, No. 18 și 20, Abonamentul anual 120 lei.
- Pásztortüz*, No. 29, Abonamentul anual 160 lei.
- Ostland*, 22-24, Numărul 5 lei.
- Biserica Ortodoxă Română*, No. 1, Octombrie, București, Prețul 0 lei.
- Ideea*, No. 4, Octombrie, București, Prețul 2 lei.
- Revista Vremii*, No. 1, 3 Octombrie, București, Prețul 4 lei.
- Arhiva*, No. 2, Octombrie, Iași, Abonament anual 100 lei.
- Scoala*, No. 15, Noembrie, Cernăuți, Prețul 2 lei.
- Independența economică*, No. 7-8-9, Iulie August-Septembrie, București, Prețul 12 lei.
- La Rassegna Economica italo-romena*, No. 8-9, Agosto-Settembre, Milano, Un numero 3 lire.
- Revista Științelor Veleritare*, No. 12, Decembrie, Galați.
- Focea Plugărilor*, No. 11, Noembrie, Chișinău, Prețul 2 lei.
- Orizontul*, No. 44, 1 Decembrie, București, Prețul 2 lei.
- Revista Moldovei*, No. 7, 1 Noembrie, Botoșani, Prețul 5 lei.
- Vremea Nouă*, No. 7-8, Septembrie-Octombrie, București, Prețul 5 lei.
- Buletinul statistic al Primăriei Comunei București (1919 și 1920)*, Tip. F. Göbl Fil, 1921, București.
- Romania*, No. 20-20, Octombrie, Roma, Numero separato: cenșiml quaranta.
- Economia națională*, No. 10, Octombrie, București, Prețul 10 lei.
- Hasmonaea*, No. 6, Noembrie, București, Prețul 5 lei.
- Sburătorul Literar*, No. 12, 3 Decembrie, București, Prețul 2 lei.
- Ideea Europeană*, No. 80, 20-27 Noembrie, București, Prețul 1 lei.
- Pandectele Române*, Caețul 2, 1921, București, Prețul 40 lei.
- Săgeătorul*, No. 8, 19 Noembrie, București, Prețul 2 lei.
- Gândirea*, No. 15, 1 Decembrie, Cluj, Prețul 2.50 lei.
- Vacea României*, No. 17 și 18, Octombrie-Noembrie, București, Abonament anual 60 lei.
- Lupta economică*, No. 7, 1 Decembrie, București, Abonament anual 200 lei.
- Biblioteca Copiilor și a Tinerimii*, No. 41-42, 1 Decembrie, Chișinău, Prețul 2 lei.
- Cămpul*, No. 22, 15 Noembrie, București, Abonament anual 35 lei.
- Cele trei Crișuri*, No. 18-19, 1-15 Noembrie, Oradea-Mare, Prețul 5 lei.
- Drum Nou*, No. 2, 20 Noembrie, Turnu-Măgurele, Prețul 2 lei.
- Cooperarea română*, No. 2-9, Martie-Octombrie, București, Abonament anual 40 lei.
- Duminica Poporului*, No. 26, 4 Decembrie, București, Prețul 1 lei.
- Deșteptarea*, No. 10 și 11, Noembrie și Decembrie, Cernăuți, Prețul 2 lei.
- Glasul Tinerimii*, No. 2, 1 Decembrie, București, Prețul 2 lei.
- Solidaritatea*, No. 4, 5, 6, Septembrie, București, Prețul 5 lei.
- Muzica*, No. 9-10, București, Abonament anual 50 lei.
- România Militară*, No. 9-10, Septembrie-Octombrie, București, Abonament anual 60 lei.

Revista Caricaturii

Cei doi Invingători (sau Invinși)

- Eu am învins l...
- Ba eu l...
- Tu ești bătut l...
- Bu tu l...

(Le Rire)

Dramă familiară

- Acu ia spune : cit de departe au mers lucrurile cu fata ?
- Până la frontieră, papa l...

(Simpletissimus)

Cruzimile din Polonia

— Dragă, dacă s'ar da aștea la cinema—alunci să vezi indignare!...

(Simplicissimus)

Ultima caricatură a lui Dempsey

După admiratorii lui, Dempsey are creier de profesor universitar, ochi de vultur, fălci de rinocer, inimă de leu „punch” ca pistonul și agilitate de gazelă.

Scumpetea

— Rade-mi barba de cincizeci de bani, că azi e ziua mea.

(Simplicissimus)

Tabla de Materie

VOLUMULUI XLVIII
(Anul XIII, Numerele 10, 11 și 12)

I. Literatură.

<i>Botez Demostene.</i> —Toamnă, pe țarm	37
<i>Bărgăuanu G.</i> —Crișmele	68
<i>Botez Demostene.</i> —Toamnă	218
—Bagajul (Memorii nescrise)	406
<i>Dominic A.</i> —Munții	336
<i>Galaction G.</i> —Caligrafatul Terțiu	169
<i>Gorovei Artur.</i> —Ion Creangă	357
<i>Iușchevici Semen.</i> —Leon Drei (Roman)	95
<i>Irineu Cora.</i> —În Țara Birsei (Note de călătorie)	240
<i>Iușchevici Semen.</i> —Leon Drei (Roman)	251
<i>Mantu Lucia.</i> —Între copii (Soiul rău.—Portocalele. Porfiluri mici)	5
<i>Marino-Moscu Constanța.</i> —Amintirile Caterinei State	65
— <i>Mantu Lucia.</i> —File Rupte (Te-Deum.—Florinul.—Cromolitografii.—Geneza lirismului)	265
<i>Marino-Moscu Constanța.</i> —Amintirile Caterinei State	348
<i>Nanu D.</i> —Et nox facta est	379
<i>Philippide A. Al.</i> —Preludiu de toamnă	364
—Comentarii	63
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Neculai și prietenul său	390
<i>Scorțescu Theodor.</i> —Într-o Temniță	273
<i>Teodoreanu Ionel.</i> —Vacanța cea mare	329
<i>Vrabie Olga.</i> —Din poveste	205
	111

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate.

<i>Cazacu P., dr.</i> —Profesor Dr. Vasile Sion	113
<i>Drouhet C.</i> —Cavalerul Stamați cu prilejul unei scrieri recente	180
<i>Filitti C. Ioan.</i> —Raporturile ruso-germane față de sud-estul european	71
<i>Ioanid D. C.</i> —Opera financiară a d-lui Titulescu, Ministru de Finanțe, și cerințele timpului de față	38
<i>Ioanid D. C.</i> —Opera financiară a d-lui Titulescu, Ministru de Finanțe, și cerințele timpului de față. (Întru cât măsurile d-lui Titulescu asanează criza socială)	219
<i>Prôtropopescu Dragoș.</i> —Scrisori din Londra	427
<i>Rădulescu-Motru C.</i> —Psihogeneza	21
<i>Ralea Mihai.</i> —Scrisori din Paris (Teatrul de anul acesta)	132

<i>Ralea D. Mihai.</i> —Centenarul lui Amiel	341
<i>Rosetti Radu.</i> —Capitole de istorie Contimporană (In- cercări de alianță anglo-germană)	394
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Tudor Pamfile	249
<i>Suchianu I. D.</i> —Elegie Rumînească	116
<i>Suchianu I. D.</i> —Statul Continental Mercantilist (In- troducere teoretică)	367

III. Cronică

<i>Crăciun Eugen.</i> —Cronica artistică (Povestea unei cortine: Expoziția Ștefan Popescu)	414
<i>Ibrăileanu G.</i> —Cronica literară (Jean Bart.—I. I. Mi- ronescu.—Mihai Codreanu)	419
<i>Rebreanu L.</i> —Cronica teatrală (Moartea Cleopatrei. Nevestele domnului Pleșu.—Avarul.—Săptămîna luminată.—Chemarea codrului.—Bunbury)	122
<i>Rebreanu L.</i> —Cronica teatrală (Nora.—Casa de lut. Diavolul.—Suprema forță.—Teatrul Popular.—Com- pania Mărioara Voiculescu.—Mărgeluș.—Noi, oa- menii)	409
<i>Topîrceanu G.</i> —Cronica veselă (Pastel prozaic.—Un iepure.—La amiază.—La întoarcere)	127
<i>Vișoianu Const.</i> —Cronica politică (Cartea Domnu- lui Tardieu : La Paix)	279

IV. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —Miscellanea (Un erou modest.— T. Pamfile.—Basarabia.—Intellectualii.—Invoelile editoriale ale lui I. L. Caragiale.—Delicateți Paci- fiste.—Ipohondrie.—Cumințenie.—Cărvunari, proudhoniști, bolșevici)	431
---	-----

V. Recenzii

<i>Aderca F.</i> —Domnișoara din strada Neptun (C. Vraja)	291
<i>Arrhenius Svante.</i> —Le Destin des Etoiles (Ch. S. Athanasiu)	451
<i>Batault Georges.</i> —Le problème juif (Mihai Ralea)	138
<i>Balfour James Arthur.</i> —Essays speculative and po- litical (Octav Botez)	299
<i>Bleuler Eug.</i> —Das autistisch-undisziplinierter Denken in der Medizin und seine Ueberwindung (Dr. Stocker)	450
<i>Cestre Charles.</i> —Production industrielle et justice sociale en Amérique (Const. Vișoianu)	141
<i>Dron Const., preot.</i> —Tovărășille țărănești (Marin Oprinoiu)	453
<i>Gillmore George.</i> —Animism ar thought currents of primitive peoples (Gh. Savul)	144

<i>Gide Charles.</i> —Les Institutions de Progrès social (N. Negru)	301
<i>Halippa Pan.</i> —Flori de pîrloagă (Mihail Sadoveanu)	136
<i>Ibrăileanu G.</i> —După războiu (G. Topîrceanu)	289
<i>Mironescu I. I.</i> —Oameni și Vremuri (Octav Botez)	135
<i>Mărunțeanu Sfinx Gr.</i> —Pomii fructiferi (Al. Ciurcu)	293
<i>Madgearu N. Virgil.</i> —Țărănismul (V. G. Beldie)	302
<i>Pascu George, dr.</i> —Istoria Literaturii și Limbii române din secolul XVI-lea (I. Șiadbei)	137
<i>Picard Edmond.</i> —Les Constantes du Droit (M. Negru)	140
<i>Pistelli Ermenegildo.</i> —Per la Firenze di Dante (Al. Dem. Marcu)	298
<i>Repington Court, Lieut.-Col.</i> —The first world war 1914—1918 (Henri R. Rosetti)	146
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Cocostîrcul Albastru (G. Topîrceanu)	285
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Strada Lăpușneanu (G. Topîrceanu)	286
<i>Soare Alice.</i> —Ferestre luminate (G. Topîrceanu)	443
<i>Suchianu D.</i> —Le moment historique de 1815 et ses enseignements économiques à travers l'oeuvre de David Ricardo (Octav Botez)	447
<i>Ștefănescu-Galați, dr.</i> —1916—1918: amintiri din războiu (C. Vraja)	446
<i>Vetlughin A.</i> —Aventurierii războiului civil (Dr. P. Cazacu)	296

VI. Revista Revistelor

<i>Aynard Ioseph.</i> —Un critic englez al lui Verlaine (Revue de Paris)	150
<i>Allard Roger.</i> —„Doamna de Noailles” (Nouvelle Revue Française)	460
„Arhiva”	456
<i>Aprâd Paal.</i> —Săcui și Maghiar (Napkelet)	470
<i>Boutiron Paul.</i> —Aviația navală (Revue de France)	157
<i>Bazia René.</i> —Autorul romanului Maria Chapdelaine. Louis Hémon (Revue des Deux Mondes)	304
<i>Blondel Georges.</i> —Impresii din Berlin (Revue des Deux Mondes)	313
<i>Balogh Arthur.</i> —Unificare (Pásztortüz)	315
<i>Blanckensee D., Oberstleutnant.</i> —Problemele Angliei (Preussische Jahrbücher)	464
<i>Croce B.</i> —H. de Balzac (La Critica)	151
„ ” —H. Heine (La Critica)	152
„ ” —E. Zolla și A. Daudet (Critica)	310
<i>Donjean François.</i> —Politica spaniolă contemporană și problemele sociale și economice (Le Monde Nouveau)	157
„Gîndirea”	455
<i>Éndre Szabo.</i> —Voltaire și Dostoievski (Nyugat)	461

IV

<i>Flügge, dr.</i> —Asupra Psihologiei maselor (Preussische Jahrbücher)	154
<i>Grappe Georges.</i> —Asupra condiției omului de litere (Revue de Paris)	308
<i>Gide André.</i> —Armance (Nouvelle Revue Française)	312
<i>Giordani Igino.</i> —O revistă italiană despre Români (Rivista di Cultura)	471
<i>Jacquet Louis.</i> —Alcoolul în Statele-Unite (Revue de France)	316
<i>Lhote André.</i> —Ingres (La Nouvelle Revue Française)	306
<i>Louis Paul.</i> —Criza socialismului mondial (Le Monde Nouveau)	462
<i>Murray Butler Nicholas.</i> —Starea actuală a spiritelor în Statele-Unite (Revue des Deux Mondes)	155
<i>Marcu D. Al.</i> —Manzoni (Critica)	459
„Pandectele române“	457
<i>Panzer Friederich.</i> —O poveste românească despre Siegfried (Beitr. zur Geschichte d. deutsche Sprache u. Literatur)	311
<i>Pinon René.</i> —O fază nouă în lupta pentru stăpânirea Pacificului (Revue des Deux Mondes)	465
<i>Reveliera de Ia.</i> —Alianțele Franței și Polonia (Mercur de France)	159
<i>Ripert Emile.</i> —Edmond Rostand și Provența (Revue des Deux Mondes)	460
<i>Ryss Pierre.</i> —Franța și Rusia (Le Monde Nouveau)	469
<i>Recouly Raymond.</i> —Anglia și Franța (Revue de France)	468
<i>Sotov L.</i> —Basarabia și Rusia (Sovremennia Zapiski)	318
<i>Thibaudet Albert.</i> —Pe marginea literaturii (Nouvelle Revue Française)	306
<i>Tonelli Luigi.</i> —Romancierul italian A. Panzini (Marzocco)	458
<i>Thévenin Léon.</i> —Tîrgul de mostre din București (Revue Bleue)	471
<i>Vandéreni Fernand.</i> —„Jurnalul“ lui Amiel (Revue de France)	306
<i>Vallés Georges.</i> —Un mare scriitor spaniol. Miguel de Unamuno (Revue de Paris)	456
VII. Mișcarea intelectuală în străinătate	161, 319, 473
VIII. Bibliografie	167, 323, 479
IX. Revista caricaturii	325, 481